

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ
ИНСТИТУТ ЗА ПОЛИТИЧКЕ СТУДИЈЕ

БИБЛИОТЕКА
ПОСЕБНА ИЗДАЊА

Главни и одговорни уредник
Др Небојша Кузмановић

Уредник
Кристијан Обшуст

Рецензенти
Др Александар Гајић
Др Марија Ђорић
Др Предраг Павлићевић
Др Бориша Лечић
Др Милован Суботић

Дизајн
Татјана Цавнић

Љубиша Деспотовић
Вања Глишин

ОДБРАНА СРБИЈЕ

Прилози за геополитику националне безбедности

Нови Сад, 2023.

САДРЖАЈ

Предговор	9
I. „СПРЕЧИТИ ПОТАПАЊЕ СРБИЈЕ У 'АТЛАНТИКУ'”	13
1. Балкан између евроатлантизма и неоевроазијства	15
2. Немачки средњоевропски континентализам и Балкан	35
3. Турске геополитичке аспирације и Балкан	57
4. Мрежно друштво, национални идентитет и хибридни ратови Запада	64
5. Америчка милитаризације Европе на почетку 21. века	77
6. Геополитички разлози разбијања Титове Југославије у контексту међународне хегемоније САД	90
7. Злочиначка агресија атлантиста на СР Југославију као пример асиметричног рата	101
8. Процеси балканизације и агресија на СР Југославију – геополитички аспекти	110
9. Антиномије националне (не)моћи: глобализацијски и геополитички контекст националне безбедности Србије	123
10. Геополитички идентитет Републике Србије и Стратегија националне безбедности	138
11. Геополитички и безбедносни аспекти мигрантске кризе у сенци пандемије Ковид 19	150
12. Геополитика здравља	169

II. СРБИЈА ЈЕ РУСИЈА НА БАЛКАНУ	203
1. Геополитичка позиција Руске Федерације на постсовјетском простору	205
2. Геополитички аспекти руске меке моћи на Балкану и у Србији	223
3. Србија је Русија на Балкану: паралелизам религијско-конфесионалних и геополитичких аспеката српског и руског положаја у међународним односима у делу Наталије Нарочнице	236
4. Геоенергетика и геополитика: гасовод Јужни ток и положај Србије у процесима геоенергетског прекомпоновања односа моћи ЕУ и Руске Федерације	260
5. Кинеска дискретна геополитичка трансгресија ка Балкану и безбедносни идентитет Србије	272
6. Српски народ под империјалном пресом – положај у геополитичком чвору	281
7. Геополитички и безбедносни аспекти косовско-метохијског чвора	300

**III. ГЕОПОЛИТИКА ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПРОСТОРА
– СРБИЈА И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ
У ПРОЦЕСИМА ТЕРИТОРИЈАЛНОГ САЖИМАЊА
И ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА** 315

1. Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог државног разбијања	317
2. Геополитички аспекти формирања синтетичких нација као договорних нација на простору бивше Југославије	330
3. Религија ислама као генератор политичког насиља на простору Балкана и Србије	350
4. Геополитички аспекти деловања радикалног ислама на угрожавању безбедности држава са простора бивше Југославије	366
5. Новобошњаштво Алије Изетбеговића као идентитетски конструкт синтетичке нације и безбедносни ризици по Републику Српску	378

6. Геополитичке прилике у Старој Србији уочи балканских ратова и македонско питање	397
7. Бујановачко-прешевска област као потенцијално геополитичко жариште у Србији	415
<i>Биографија</i> Љубиша Деспотовић	435
<i>Биографија</i> Вања Глишин	437

СТЕФАН НЕМАЊА – ПРЕПОДОБНИ СИМЕОН МИРОТОЧИВИ

Предговор

Научна монографија *Одбрана Србије – Прилози за геополитику националне безбедности* настала је као плод наше вишегодишње научне сарадње у којој смо настојали да одговоримо на више занимљивих и важних тематских области које су се, на директан или индиректан начин, тицале геополитике националне безбедности Србије и српског народа у целини. Део научних радова који чине садржај књиге урађен је коауторски, а други део је сачињен од ауторских радова које смо последњих година радили, како за потребе научних скупова, тако и за научне часописе чија је тематска опредељеност кореспондирала са нашим истраживачким интересовањима и научним пољима, који су се тицали дисциплинарног контекста геополитике и савремених међународних односа. Монографија је послужила и као легитиман теоријски простор за промоцију нове геополитичке субдисциплине коју смо означили као **геополитику националне безбедности** и која се временом конституисала у контексту геополитике као синтезне науке. Геополитика националне безбедности у први план свог предметног одређења и теоријско-експликативног оквира тумачења добијених резултата ставља геополитичке аспекте националне безбедности, анализирајући њихов доминантан утицај на политичке, војне и безбедносне аспекте стратегије националне безбедности неке земље. Класичне безбедносне студије националну безбедност дефинишу као „делатност националних држава којом оне у складу са својим друштвеним могућностима у садашњости и будућности, узимајући у обзир глобалне промене и развој, штите властити идентитет, опстанак и интересе”, или је, пак, одређују преко појма националне моћи као скупа одређених способности државе „да усклађеним рационалним коришћењем својих ресурса производи промене унутар својих граница и у свом окружењу које представљају (одражавају) стање оптималне заштитености сопствених виталних вредности и обезбеђује њихов одрживи развој”. Дакле, истичући у теоријском приступу, пре свега, скуп безбедносних поступака и мера државе на очувању њене безбедности. Ми смо пак у свом теоријско-дисциплинарном приступу настојали да укажемо на изузетну важност геополитичких аспеката истраживања наведеног тематског корпуса питања без чијег доброг познавања није могуће правилно декодирати

међународни поредак моћи у коме државе и нације егзистирају. Такође, а не мање важно, и озбиљне ризике и безбедносне изазове којима су изложене и на које морају дати одговарајуће безбедносне одговоре уколико желе успешно да бране и одбране своју државно-националну позицију. Дакле, главна методолошка анализа и теоријска синтеза заснована је на прецизном декодирању геополитичког поретка моћи и система међународних односа (на стратешком и тактичком нивоу), који пресуђујуће утичу на мере и активности које ће држава предузимати у циљу одбране властитих вредности, идентитета, националних територија, али и саме политичке организације која се на тим вредносним темељима изградила. Тек након спознаје и прецизно одређених геополитичких изазова који детерминишу геополитички положај, геополитички идентитет и геополитички код неке државе или нације, одговарајући државни органи и структуре безбедности моћи ће реалније да приступе изради планских поступака и мера за њену адекватну одбрану.

Сходно томе, наш главни теоријско-експликативни оквир за тумачење геополитичких и међународних процеса усмерен је, пре свега, на истраживање и јасно одређење нормативно-аксиолошког корпуса вредности коме једна држава припада и цивилизацијско-културолошким изазовима и субјектима којима је због тога, заједно са својом нацијом, изложена. Значај наведеног вредносно-теоријског оквира лежи у чињеници јасне експликације геополитичке позиције, али и религијско-конфесионалних садржаја на којима је формирана. Све наведено од пресудног је значаја за правилно разумевање позиције државе у међународним односима, политичке историје која јој је претходила, али и рационалне и прецизне антиципације могућег следа политичких догађања. Дакле, прецизније разумевање стратешког и тактичког нивоа анализе, при чему се на стратешком нивоу идентификују геополитичке константе интереса главних међународних актера у односу на таргетирану земљу или регион, а на тактичком нивоу, актуелни след догађања који фазно прати конкретну експликацију таквих интереса прилагођених одређеним геополитичким понашањима геополитичких актера и међународних околности које више или мање иду на руку њиховом остварењу. Осим наведеног, таква анализа мора да узме у обзир и класична деловања према таквој земљи кроз необавештајну или субверзивну делатност страних служби и такозваних агената од утицаја, те обавештајну делатност истих, али и мере контраобавештајне заштите конкретне државе, јер ће управо од тих мера витално зависити даља политичка егзистенција државе и њене национално-идентитетске основе.

Важно је да истакнемо да нашу књигу посвећујемо преминулом колеги и професору др Радославу Гаћиновићу, који је основао научни часопис

Политика националне безбедности и неуморно до последњих тренутака свога живота радио на одбрани националних интереса Срба и Србије, као њихове базичне државне творевине. Велики део интелектуалног и научног опуса колега Гађиновић је посветио афирмацији национално-вредносног корпуса Срба. Кроз свој академски ангажман истицао је важност одбране српских земаља и државе од историјски константних напада (западних и исламских фактора), те процеса бруталне државне девастације, идентитетске декомпозиције и територијалног сажимања. Професор Гађиновић је кроз свој научни рад веома прецизно и из обиља историјског материјала разазнавао и истицао малигни карактер активности страних фактора према народу коме је припадао, а који је неизмерно поштовао и волео. О томе најбоље сведоче његова бројна и агажована научна дела која је за собом оставио на ползу српском народу, али и за наук будућим генерацијама, да им се таква страдања више никада не понове.

Отуда смо и наслов првог поглавља наше књиге „Спречити потапање Србије у ’Атлантику’” преузели из једног од његових научних радова, у којем смо, надамо се, дали успешну критику деструктивне атлантске геополитике према Србима и Србији. Наведени наслов више него на симболичан начин илустровао је сву тежину нашег геополитичког положаја и незавидне међународне позиције. Аргументацијом коју смо понудили трудили смо се да на врло експлицитан начин покажемо зашто Србији, а ни Србима у целини није место у атлантистичким организационим структурама политичког, економског или војног карактера. Зашто су тзв. евроатлантске интеграције противне националним интересима Срба и због чега је потребно променити стратешки курс наших супранационалних интеграција у супротном смеру од досадашњег који је апсурдно означавао као безалтернативан.

Друго поглавље рада под називом „Србија је Русија на Балкану” даје релевантну аргументацију зашто Србија треба да приступи Евроазијској заједници и ОДКБ безбедносном систему, као трајној гаранцији очувања виталних националних интереса (територијалне целovitости, суверености и др.) као доброг темеља за њен свеукупни друштвени и економски развој. Аргументација која је понуђена без присуства емоција и врло прецизно, указује на константан и вишевековни паралелизам у геополитичком положају и геокултурном коду српског народа и Србије на Балкану, а који је готово истоветан положају Русије и руског народа у контексту Евроазије. Геокултурни код јасно указује на сличну „историјску судбину” два народа и две државе по питању одбране властитог права на политичко-државну егзистенцију и културно-цивилизацијске вредности које су га обликовале. Нарочито када су у питању изазови и претње пред које су вековима стављани, деловањем

западних сила или исламског вектора трансгресије према нашим просторима egzистирања.

Треће поглавље књиге насловљено је „Србија и српске земље на постјугословенском простору” и посвећено је темама које се тичу геополитичких разлога разбијања СФР Југославије, те стварања патуљастих држава на њеним развалинама као радикалних српских антагониста стављених у функцију геополитичких интереса својих иностраних ментора. Такође, поглавље је посвећено етноинжењерингу идентитета синтетичких нација, отимању језика, културе, државних творевина и вековних српских територија (путем злочина, прогона и верске конверзије), који се завршавају индукованим процесима довршавања пројекта окружујућег (острвског) геополитичког положаја Срба од стране НАТО-а и његових новопримљених сателита (трабаната) у региону.

Напоследку, нашом књигом настојимо да реafirмишемо српско становиште и да на ангажован начин дамо допринос борби против системског аутошовинизма на унутрашњем плану, односно, одбрани националних вредности и културно-цивилизацијских особености на које има право сваки народ у контексту сложених геополитичких и међународних односа. Нажалост, наведено право Србима је неретко одузимано, посебно трагично један век уназад, а нарочито деструктивно од почетка процеса интензивног рушења монополарног поретка моћи и изградње истинске геополитичке алтернативе, кроз јачање процеса мултиполаризма у међународним односима. У нади да смо у том науку, барем делимично, успели кроз аргументе изречене у садржају ове књиге, предајемо је критичком суду наше академске и културне јавности.

У Новом Саду, о Јовањдану, лета Господњег 2023.

Аутори

I
„СПРЕЧИТИ ПОТАПАЊЕ СРБИЈЕ
У 'АТЛАНТИКУ'”

1. БАЛКАН ИЗМЕЂУ ЕВРОАТЛАНТИЗМА И НЕОЕВРОАЗИЈСТВА

Простор Балкана је својим географским, геополитичким и геостратешким потенцијалима одувек играо значајну улогу у историјском „тренутку” војних сукоба, народних кретања, цивилизацијских судара и мешања, религијских „успона” и „падова”, генерацијских рађања и умирања, живота и страдања. Балкан је својеврсни „геополитички крст”, „раскрсница” путева, „чвор” – историјски, политички, културни – који се вековима све јаче стеже и лавиринт у ком су се многи изгубили.

Посматрајући Балканско полуострво са географског и геополитичког аспекта, уочавамо да се налази на размеђу три континента, између неколико цивилизација, много политичких жеља и превише амбиција – другачије речено, ово је гранична зона религијског, војног (*terra militaris*) и цивилизацијског карактера, западу исток, а истоку запад, „капија” Европе, али и лоцирана *terra nullius* (празна земља) погодна за територијално ширење, продор и освајања „централних сила”.

Геополитичке идеје и концепти: атлантизам и евроазијство

Англосаксонска геополитичка школа

Крајем XIX и почетком XX века, упоредо са развојем немачке геополитичке школе, развија се и англосаксонска у Великој Британији и Сједињеним Америчким Државама. Значај и утицај англосаксонских геополитичких идеја приметан је током целог XX века, са највећим изразом током светских ратова и великих глобалних промена. Својим радовима, велику пажњу света изазвали су Алфред Мехен, Хелфорд Џ. Макиндер и Николас Спајкмен о којима ће у наставку рада бити више речи.

Амерички адмирал и геостратег Алфред Мехен (*Alfred T. Mahan*, 1840–1914), своје геополитичке радове је посветио проучавању и анализи значаја мора и поморске моћи држава. Мехен се сматра идеологом новог светског

поретка *Pax Americana*¹ као и родоначелником поморске геостратегије. Основне постулате своје геостратегије, изнео је у књизи *Уџицај њоморске силе на историју* из 1890. године. Кључни појмови које истиче су морски простор и поморске силе² (*Sea power*), а суштински циљ јесте превласт над морским простором³.

Посматрајући однос мора и копна, Мехен је државе поделио у две категорије. Прву чине силе мора (*Sea power*) којој припадају таласократске државе, а другу категорију чине силе копна (*Land power*), односно телурократске државе. У овом односу снага, Мехен предност даје таласократским државама истичући да је „морско царство без сумње светско царство“⁴ и додаје да Америка има „поморску судбину“⁵.

Претња поморским силама и њиховим претензијама ка „светском царству“ је Русија, моћна континентална држава на евроазијском копну. Мехен је сматрао да снажне поморске земље, окупљене у коалицији око заједничког интереса, могу да спрече руски излазак на топла мора. С тим у вези, он је понудио **стратегију анаконде** закључивши да „под контролом поморских сила морају да се налазе приобална подручја на сопственој територији уз покушај ’откидања’ таквих територија од непријатељске копнене масе“ (Зарић 2015: 25). Другачије речено, треба онемогућити Русији да контролише приобалне области, важне луке и морске пролазе, затим је све више притискати ка унутрашњости континента, према хладном северу, „чврстим загрљајем анаконде“.

На приказаној карти [карта 1] се јасно виде простори којима треба да преовладају атлантистичке силе, притискајући приобалне зоне Евроазије. Међутим, да би Америка постала велесила, Мехен указује на неколико

¹ Мехен је „антиципирао смену на челној позицији светских сила и појаву новог вође ’светског поретка’, при чему ће одлазећи *Pax Britannica* заменити нови, виталнији и експанзивнији – *Pax Americana*“. М. Степић (2016). *Геополитика: Игеје, џеорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, 96.

² „Поморска сила је за Мехена посебан облик цивилизације који има све неопходне претпоставке за планетарно ширење, запоседање и остваривање светске превласти“. Љ. Деспотовић (2012). *Српска геополитичка њарадијма*, Каирос, Сремски Карловци, 19.

³ „Како је, тврди Мехен, један једини циљ сваке земље да освоји свет, следи да је за то неопходан услов постизање превласти и надзора на мору. (...) Приморске, а нарочито острвске државе имају за такве циљеве најповољнији положај“. Оне су судбински предодређене да буду „господари света“. М. Степић (2016), 98.

⁴ Морске силе имају већи маневарски простор и могућност боље контроле глобалне комуникације. Д. Пророковић (2012). *Геополитика Србије*, Службени гласник – Геополитика, Београд, 66.

⁵ Наведена „Manifest Destiny“ („Иspoљена Судбина“) у првом ступњу се састоји из стратешке интеграције читавог америчког континента, а потом и успостављања светске превласти. А. Дугин (2004). *Основи геополитике*, књига I, Екопрес, Зрењанин, 56.

кључних услова: „1) активна сарадња са британском поморском велесилом; 2) осујећивање немачких поморских претензија; 3) пажљиво праћење експанзије Јапана у Тихом океану и одупирање тој експанзији; 4) заједничке акције Европљана против народа Азије” (Дугин 2004: 57–58), на чијем испуњењу је Америка марљиво радила током XX века.

Карта 1. Мехенова Стратегија анаконде
Извор: Дугин (2004), 57.

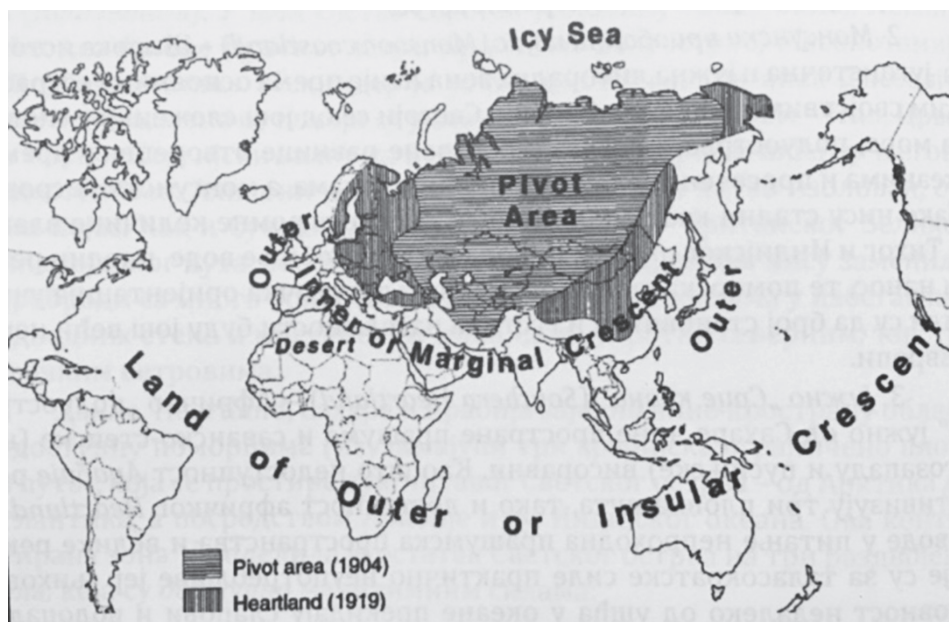
Сер Хелфорд Џ. Макиндер (*Halford J. Mackinder*, 1861–1947) један је од најистакнутијих геополитичара, чија је теорија **срца света** (*Heartland*) почетак теорија нове оријентације.

У свом раду „Географска осовина историје”, изложивши своје виђење односа историје и географије, поставио је основе геополитичке теорије. Макиндер полази од тога да је историја стално надметање таласократских и телурократских сила за светску превласт, а „кључ” светске превласти је контролисање **Светског острва** (*World island*) – Азије, Европе и Африке. „У самом центру је ’географска осовина историје’ или ’осовински ареал’ (*pivot area*). Тај геополитички појам је географски истоветан са Русијом” (Дугин 2004: 48). Затим следи појас који се „подудара са приобалним просторима евроазијског континента” и представља „зону најинтензивнијег цивилизацијског развоја” (Дугин 2004: 48) – **унутрашњи или периферни полумесец**

(*inner or marginal crescent*). И крајња спољашња зона (географски и културно) у односу на „континенталну масу Светског острва” је **спољашњи или острвски полумесец** (*outer or insular crescent*) [Карта 2].

Макиндер је на основу наведене пројекције света, 1919. године, представио „формулу” која води ка успостављању светске лидерске позиције:

*Ко влада Истичном Европом, влада Срцем койна,
Ко влада Срцем койна, влада Свјетским острвом,
Ко влада Свјетским острвом, влада свјетом.*

Карта 2. Макиндерово Срце копна (Heartland) из 1919. године; Осовинска област (Pivot area) из 1904. године, увећана за источно и западно проширење
Извор: Степић (2016), 194.

Унутрашњи полумесец је гранични простор између две противуречности – „копнених разбојника” који су, према Макиндеровом мишљењу, „ауторитарни, хијерархични, недемократски и нетрговачки” народ, и „поморских разбојника”, које карактерише демократичност и трговачка способност (Дугин 2004: 48–50). Историјски токови нам сведоче да први стално врше притисак из *Heartland*-а према периферији, док потоњи врше притисак на Светско острво из зоне Острвског полумесеца. Из наведеног

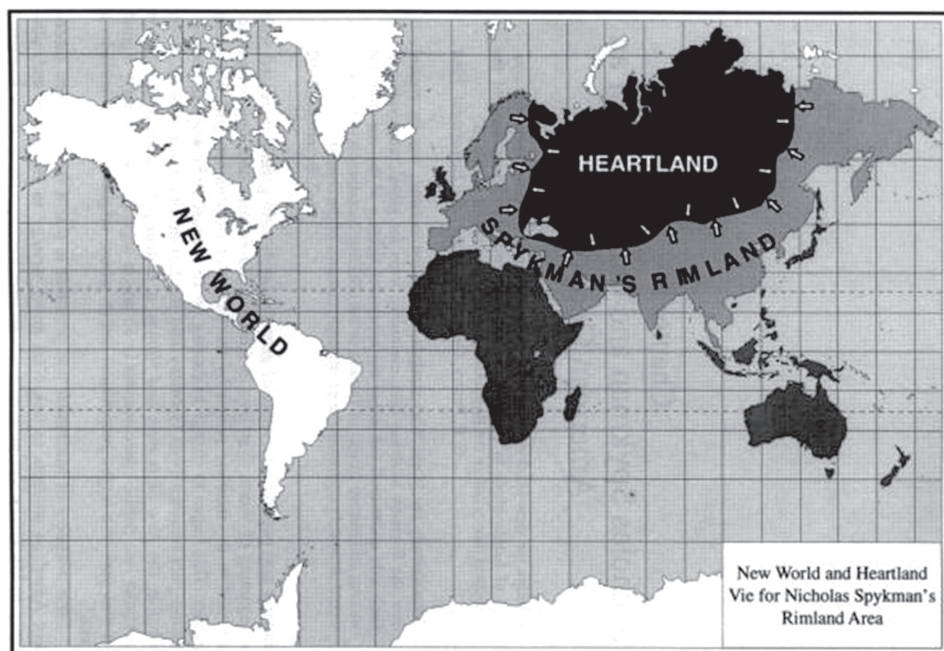
можемо закључити да је унутрашњи месец најпокретљивија зона, предодређена за „развој цивилизација”.

Макиндер, као англосаксонски стратег, указивао је да би највећи изазов поморској моћи било стварање чврсто евроазијског савеза који би објединио јаке државе континенталног простора и њихове ресурсе. С тим у вези, он је упозоравао да Немачка, иако поражена у Првом рату, представља опасност која се огледа у историјској жудњи за надмоћном државом. Такође, потенцијална „осовина” Берлин–Москва, коју је заговарао Карл Хаусхофер, представља претњу таласократским силама коју на све начине треба осујетити. На Версајској мировној конференцији на основу Макиндерове геополитичке теорије, створен је „санитарни кордон” од земаља централне и југоисточне Европе, чије је „наводна функција идеолошке заштите од 'црвене заразе' из Русије” (Степић 2016: 195). Међутим, јасно је да је Макиндер „ударио темељ основне намере у англосаксонској геополитици која је кроз пола века прерасла у геополитику САД и Северноатлантског Савеза: на било који начин осујетити саму могућност стварања евроазијског блока, стварања стратешког савеза Русије и Немачке, геополитичко јачање *Heartland-a* и његову експанзију. Постојана русофобија Запада у XX веку није толико идеолошког колико геополитичког карактера” (Дугин 2004: 51). У састав кордона улазе Пољаци, Чеси, Словаци, Мађари, Срби, Хрвати, Словенци, Румуни, Бугари и Грци, народи који према Макиндеровом мишљењу „не могу самостално да играју значајнију улогу у новом послератном европском поретку, али повезани у један стратегијски низ (кордон) имали би пресудну улогу у обуздавању и контролисању копнене моћи на Великом континенту” (Зарић 2015: 26).

На учења Мехена и Макиндера, надовезао се својим делима („Америчка стратегија у светској политици” и „Географија света”) Николас Спајкмен (*Nicholas J. Spykman*, 1893–1943), трећи значајан англо-амерички геополитичар. Спајкмен је, током проучавања Макиндерових радова, дошао до закључка да је значај *Heartland-a* прецењен, те је настојао да докаже геополитички значај приобалног простора евроазијског копна, тзв. *Rimland-a*. Супротно Макиндеровим проценама, Спајкмен је сматрао да је *Heartland* „само потенцијални простор који све културне импулсе добија из приобалних зона и који у самом себи не носи никакву самосталну геополитичку мисију или историјски импулс” (Дугин 2004: 63–64). Такође био је става да *Heartland* као регион „неће моћи да се уједини на бази моћне транспортне, односно, комуникацијске инфраструктуре, и да, упрокос изванредној одбрамбеној позицији не би могао да се офанзивно надмеће са поморском силом Сједињених Држава” (Килибарда 2008: 40). С тим у вези, Спајкмен је предложио измењену геополитичку формулу за „владање светом”:

*Онај ко доминира над rimland-от, доминира над Евроазијом,
Онај ко доминира над Евроазијом, држи судбину свеиа у својим рукама.*

Разлика између Макиндрове и Спајкменове геополитичке формуле, огледа се у акцентовању географског простора као пресудног за управљање светом. Док је за Макиндера пресудно Срце копна, као велика копнена тврђава, Спајкмен наглашава значај контактне зоне или зоне раздвајања између Срца копна и Спољашњег полумесеца. Та велика тампон зона укључује земље источне и западне Европе, блискоисточне земље, Авганистан, Индија, Тибет, Кина и Источни Сибир [Карта 3]. Спајкменове идеје биле су основа за „стратегију ’окужења’ која је резултирала пактоманијом у зони *Rimland*-а – *NATO* у Европи, *CENTO* у западној Азији и *SEATO* у југоисточној Азији, и *ANZUS* на Пацифику” (Грчић 2000: 60).

Карта 3. Просторни положај *Rimland*-а и *Heartland*-а
Извор: Colonel Kirby E. Watson (2011), 5.

Спајкменов допринос атлантизму је веома значајан, а његова предвиђања и пројекције утицале су на најважније геополитичке процесе током XX века. Америчка (таласократска) победа у Хладном рату показала је тачност

Спајкменових геополитичких ставова, те се он може назвати „архитектом светске победе либерал-демократских земаља над Евроазијом” (Дугин 2004: 67).

Руска геополитичка школа

Русија је територијално највећа држава на свету, која се простире на Евроазијском континенту, представљајући моћну телурократску државу. Као таква, Русија је велики изазов таласократским земљама, које настоје да „Великог континенталног медведа” изолују и потисну што даље од топлих мора, ка хладном северу.

Основе руске „географске школе геополитике” утемељио је генерал Дмитриј Алексејевич Миљутин (*Дмитрий Алексеевич Милютин*, 1816–1912) својим делом *Критичко размајрање значаја војне географије и војне статистике*, године 1846. Своје ставове је заснивао на „физичко-географским условљеностима територијалног пространства, положаја, економских приоритета и геостратегијских интереса Русије”, залагавши се за „доследну оријентацију земље ка климатски топлијим областима и топлим морима” (Степић 2013: 21). На основу тога, генерал Миљутин је дефинисао руске геополитичке приоритете:

– Будући да је главни руски супарник Британска империја, Русија би требало да усмери своје активности на два региона – у Европи и на Блиском истоку да оствари антиенглески савез са Немачком и Француском, а у централној Азији да заузме кључне позиције са којих може да угрожава Индију као основу енглеске моћи;

– Руски интерес је да Турска буде потиснута из Европе, те је неопходно ангажовање Русије на Балкану и њено покровитељство у формирању Балканског савеза;

– Русији су Иран и Кина природни савезници, те би она требало да се са њима повеже и да им гарантује безбедност (Степић 2013: 21).

Приоритети руске геополитике, према генералу Миљутину, нису изгубили на актуелности ни током XX века, а простор који обухвата руска интересна зона подударна је Спајкменовом *Rimland*-у, што значи да је то појас супротстављених интереса телурократских и таласократских сила, односно појас могућих сукоба.

Руска евроазијска геополитичка школа почела је са развојем 1917. године, након Октобарске револуције, у периоду великих промена у царској Русији које су изнедриле бољшевизам. Николај Сергејевич Трубецкој

(Николај Сергеевич Трубецкој, 1890–1938) утемељио је евроазијски поглед на свет. У књизи *Европа и човечанство* изложио је принципе евроазијства засноване на „дуалности, различитости и оштрој подељености света на две целине:

1. На једној страни је романско-германска *Европа*, која се самоидентификује као 'центар', са универзалистичким, хегемонистичким, апсолутистичким и колонијалистичким претензијама усмереним на принудно европеизовање остатка наводно варварске и заостале периферије света;

2. На другој страни је *Човечанство*, јединствена целина мноштва народа, култура и цивилизација које се разликују од европског романско-германског света и његовог агресивног тоталитаризма” (Степић 2016: 214).

Према пројекцији Трубецкоја, *Човечанство* треба да се супротстави романско-германској Европи која има „расистичке” тежње да буде „мерило културе и прогреса”. За њега је „западни део света дегенеративан, лош и опадајући у сваком погледу. Он попут Освалда Шпенглера верује у *залазак Запада*” (Пророковић 2012: 84). С друге стране, „парадигму 'човечанства' идентификовао је у Евроазији, тј. у њеном вишедимензионалном стожеру Русији, чији се историјски, етно-национални, културни и државотворни развој дијаметрално разликује од развоја романско-германског света” (Степић 2016: 215).

Петар Николајевич Савицки (*Пётр Николаевич Савицкий*, 1895–1968) је један од најзначајнијих представника руске геополитичке школе. Његово стваралаштво одише идејама руских словенофила Данилевског и Леонтјева, као и идејама Ламанског који га је инспирисао својом поделом Евроазије у три макроцелине. С тим у вези, основна Савицкова идеја говори о Русији као посебној цивилизацијској творевини дефинисаној кроз квалитет „средности”⁶. „*Средишњоси* Русије је за Савицког основ њеног историјског идентитета – она није део Европе нити наставак Азије. Она је самостални свет, самостална и посебна духовно-историјска геополитичка реалност коју Савицки назива *Евроазија*” (Дугин 2004: 82).

Савицки је много допринео и теоријом о „месту развоја” којом је имао за циљ да истакне руску посебност. То је аналогно Рацеловом „простору” (*Raum*) или Шмитовом „Великом простору” (*Grossraum*), представљајући јединствену целину, односно, „место развоја” је „најважнија геополитичка *злајна ниш* метафизичког интегрисања истовремено и биологизма (Рацел, Кјелен...) и посибилизма (де ла Блаш)” (Степић 2013: 43), које означава да се

⁶ „Један његов чланак – 'Географски и геополитички основи евроазијства' из 1933. године – почиње следећим речима – *Русија се са мношћу више основа од Кине може назвати Средишњом Државом*”. А. Дугин (2004), 82.

остваре неколико циљева. Професор Љ. Деспотовић је указао на следеће циљеве: **Први** – искористити економско и војно посустајање и геополитичку дефанзиву Русије за запоседање кључних стратешких простора Балкана и дугорочније спречавање Руске Федерације да се врати у, за њу, другу по значају виталну геополитичку зону (примарна је простор земаља бившег СССР-а). **Други** циљ је успоравање геоекономског и геополитичког повратка СР Немачке на просторе Украјине, Подунавља и Балкана. **Трећи**, подстицање ривалства парцијалних геополитичких интереса појединих чланица Европске уније (Велика Британија, Француска, Италија, Шпанија, Немачка и сл.) ради њихове лакше контроле и обуздавања, како ЕУ не би израсла у опасног економског и геополитичког ривала Америке. И **четврти** циљ се односи на убрзани пријем земаља с простора југоисточне Европе и западног Балкана у евроатлантске интеграције (Деспотовић 2012: 121).

Северноатлантске силе Балкан виде и као значајно војностратегијско подручје на које се надовезује простор источног Средоземља што га чини важним копненим, поморским и ваздушним мостом на размеђу Европе, Азије и Африке. „Са становишта стратегије, Средоземно море је било унутрашње море Запада и претпоље европске одбране” (Шушић 2004: 56–60).

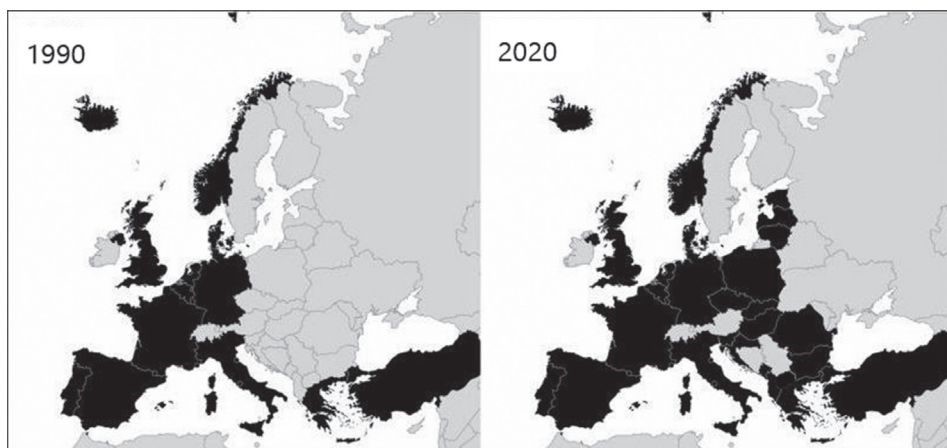
Као што смо раније констатовали, успех у хладном рату омогућио је Сједињеним Државама да идеју изузетности остваре кроз глобалистички концепт геополитике деструкције с циљем потчињавања света интересима САД. У намери да оствари атлантистичку геополитичку парадигму, Вашингтон је комбинованом употребом тврде и меке моћи делимично или потпуно деструисао државе или читаве регионе који су били мета на путу испуњења империјалних интереса. Под таквом геополитичком пресом нашао се и простор Балкана, а стиче се утисак да је у идеолошком сукобу Истока и Запада, управо овај простор имао стварну и симболичку улогу. Наиме, САД су у идеолошком сукобу против комунизма, настојале примарно да се обрачунају и потисну Русију ка унутрашњости континента. Један од начина био је и деструкција српског фактора на Балкану, кодираног као „руска продужена рука”¹⁰ према топлим морима. Циљ је био да се деструкцијом српског

године својим иступом у *Лисџу за немачку и међународну историју*. Наиме, Вимер је објаснио како је у пролеће 2000. године учествовао на једном скупу у Братислави у организацији америчког министарства спољних послова (US State Department). Закључак тог скупа у вези са Балканом је био да НАТО не сме поновити грешку коју је амерички председник Двајт Ајзенхауер (Dwight David Eisenhower, председник САД 1953–1961) направио после Другог светског рата када је пропустио да дугорочно стационира америчке војне снаге у овом делу Европе. Балкан је геополитичко чвориште и има велики значај за НАТО и у том смислу САД очекују помоћ свих европских држава.” Д. Пророковић (2012), 436.

¹⁰ „Запад на глобално важном Балкану стереотипно идентификује српског чиниоца као

народа, онеспособи руски савезник погодан за будућа потенцијална повећивања и онемогући ширење евроазијског утицаја у овом делу Римленда. Поред тога, деструкцијом српског народа, САД задају симболички ударац Русији, покушавајући да је представе као недовољно способну да заштити своје савезнике. На крају, САД су искористиле идеолошки сукоб како би под своју контролу објединиле државе запада у борби против, медијски исконструисаног, опасног непријатеља са истока, који је већ нестао.

Пратећи ширење НАТО пакта након завршетка хладног рата, јасно можемо да маркирамо два битна правца: 1) средња и источна Европа, ка границама Русије и 2) југоисточна Европа, на Балкан. У томе се јасно читава атлантистичка потреба за контролом зоне Римленда, како би се на дужи временски период онемогућило озбиљније руско ангажовање и како би се Русија држала под контролом.

Карта 4. Чланице НАТО пакта 1990–2020.

Извор: Приредили аутори.

Од 1999. до 2020. године НАТО пакту се прикључило 14 чланица, од Естоније на северу до Бугарске на југу, чинећи тако један ланац којим евроатлантске силе контролишу Источну Европу и западну обалу Црног мора [Карта 4].

¹’руску предстражу’ коју је неопходно што више и дугорочно ослабити. У тој неокенанистички артикулисаној регионалној (балканској) стратегији обуздавања, Косово и Метохија се од геокултурног, геополитичког и геоекономског ‘адута’ српске моћи насилно трансформишу у једног од њених главних *балансера*.” М. Степић (2012). *Косово и Метохија: Посљедњи геополитички експеримент*, Институт за политичке студије, Београд, 205.

Такође, балкански излаз на Јадранско¹¹, Јонско и Егејско море стављен је под контролу Западних сила.¹² Атлантистичке структуре, поред *средњоевропској залеђа Балкана* (Аустрија, Мађарска, Чешћа и Словачка) и наведеног акваторија, контролишу и балканску *йолийичко-географску екстензију* која се преко Турске простире према Блиском истоку (Деспотовић 2017: 139). Српски фактор¹³, као традиционално руски пријатељ и савезник, изолован је у „срцу” Балкана уз настојања да се што више ослаби и истргне из руског видокруга. Чињеница је да се „амерички мостобран”¹⁴ шири ка „непријатељском” простору, заузимајући све значајније геополитичке тачке у циљу изоловања „континенталног медведа” и спречавања потенцијалне евроазијске континенталне сарадње, тзв. „осовине Берлин–Москва” (Глишин 2019: 69).

Географско ширење Северноатлантског пакта на земље Балкана и постављање војних база на Балканском полуострву, Миломир Степић види као стварање „интегралног Балканског геополитичког и геостратегијског лука” атлантизма, сачињеног из северозападног и југоисточног сегмента. Оба смера имају исходиште у „геополитички и геостратегијски кључним областима Балкана: северозападни у ’Динарској тврђави’, а југоисточни у ’Централној области Балканског полуострва’, тј. у самом његовом средишту – ’Балканском језгру’. ’Кичма’ Балканског геополитичког и геостратегијског лука формирала се од читавог низа упоришта, база, полигона и других инсталација, за САД и НАТО лако доступних како из Јадранског и Егејског басена (акваторије, лука и аеродрома у приобаљу или на острвима), тако и из Панонске низије (геостратегијска ’Панонска лепеза’ коју је по окончању Хладног рата од ВУ преузео НАТО)” (Степић 2012: 105).

Америчка награда за све напоре које улаже на Евроазијском простору, према Збигњеву Бжежинском, јесте *Евроазија*. Представљена као шаховска

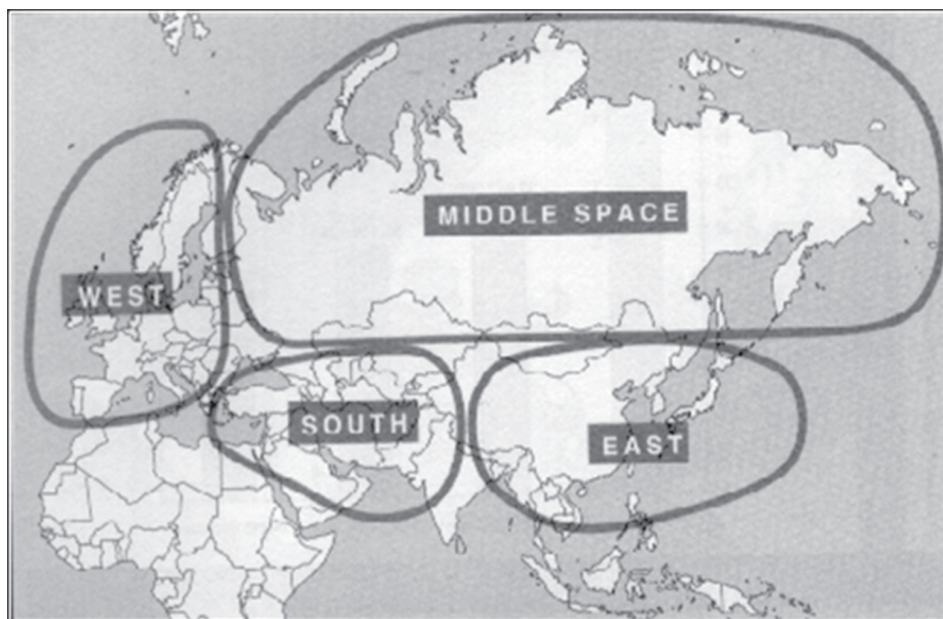
¹¹ М. Степић закључује да је у интересу глобалне силе – САД, да запоседне упоришне тачке на балканској обали Јадрана и тиме стави под своју контролу Отранска врата „као улаз у овај Средоземни ’залив’, који најдубље залази према централној Европи и Немачкој. Хипотетичким припајањем Косова и Метохије и западне Македоније Албанији остварила би се заштита америчких упоришта, неопходна стратегијска дубина, продор у дубину Балканског полуострва и контрола њених главних саобраћајних и геостратегијских коридора.” М. Степић (2012), 16.

¹² Како истиче Спајкмен: „поседовање обале је од већег стратешког значаја него поседовање унутрашњег копна.” В. Авијучки (2009). *Конјиненталне геойолийичке: свей у XXI веку*, Слио, Београд, 11.

¹³ „Русија представља потенцијалну снагу света, а Балкан, првенствено Србија – његову предстражу према Западу.” Наталија А. Нарочница (1997). „Балкан и поствизантијски простор у центру духовног и геополитичког супарништва на прагу XXI века” (превео Путник Дајић), *Југословенски историјски часопис* (Број 1), Београд, 179–195.

¹⁴ „Европа је најбитнији геополитички мостобран на евроазијском континенту.” З. Бжежински (2001). *Велика шаховска шабла*, ЦИД – Романов, Подгорица – Бања Лука, 57.

табла, то је простор на ком се води борба за превласт у свету. Велико пространство преплављено различитим цивилизацијама, културама, обичајима, језицима, погледима на свет и веровањима, тешко је хомогенизовати у једну јединствену целину, што је америчка шанса да по принципу *divide et impera* очува свој светски примат (Глишин 2019; 2019а). Дефинисањем четири велика *џросџора* на евроазијској шаховској табли, Бжежински је позиционирао и главне играче. *Западни* простор обухвата део Европе који је укључен у Европску унију и НАТО или треба да буде укључен. *Јужни* простор се својом западном границом наслања на југоисточни део Балканског полуострва, обухвата Блиски и Средњи исток, велики део постсовјетске централне Азије, део Индије и део Кине. *Источни* простор се поклапа највећим својим делом са Кином и Корејским полуострвом. Наведена три простора попут Спајкменовог *Rimland*-а опасују Макиндерово *Срце свеџа*, односно *Средњи* простор који обухвата Русију [Карта 5].

Карта 5. Евроазијска шаховска табла Збигњева Бжежинског
Извор: Бжежински (2001)

Према Бжежинском, Сједињене Државе могу наставити примат на овом простору уколико се 1) средњи простор више приближи развијеном Западу;

а 2) јужни регион не потпадне под доминацију само једне силе и 3) ако се Исток не уједини под условом да се Америка избаци из поморских база. С друге стране, америчкој „игри” на евроазијској шаховској табли дошао би крај ако би 1) средњи простор одбацио Запад уз тежњу ка стварању утицајној самосталног геополитичког ентитета који би остварио утицај на јужни простор или сарадњу са источним играчем; или 2) уколико би се два источна играча ујединила; и на крају, ако би 3) државе западног простора одлучиле да се ослободе америчког присуства (Бжежински 2001: 36–37).

Посматрајући евроазијску шаховску таблу, уочавамо да је тачка контакта *Западној* и *Јужној* простора на Балкану, што је потенцијална тачка „пуцања” и могућа „крвава” граница различитих цивилизација (Глишин 2019). С обзиром на то да је спона између Западног и Јужног простора слаба, Америка је тежила учвршћивању горепоменутог *геополиитичкој* и *геостратегијској* лука преузимањем контроле кључног простора на његовој траси – Косова и Метохије и на тај начин је „опорављеној Русији баражирала повратак на Балкан и продор на Средоземно *тоило море*” (Степић 2016: 480).

Према мишљењу Александра Дугина, најважнији руски партнер у Европи за стварање континенталног блока и чврсте осовине је Немачка, снажна регионална сила Средње Европе. За геополитичку престоницу, Дугин одређује Берлин и указује да „само Немачка и немачки народ поседују све потребне квалитете за делотворну интеграцију тог геополитичког региона – историјску вољу, изванредно развијену привреду, привилегован географски положај, етничку хомогеност и свест о својој цивилизацијској мисији” (Дугин 2004: 193–194). Остваривањем ове геополитичке пројекције, створила би се *Осовина* Берлин–Москва, поделиле би се сфере утицаја на руску и немачку и онемогућио би се атлантистички *санийтарни кордон*, као и контрола *Rimland*-а. Руско-немачка сарадња, како указује Дугин, допринела би „излечењу болести обојице партнера”. То значи да би Русија економски просперирала, а Немачка би добила „стратешку заштиту” и „ресурсну независност” од Сједињених Држава (Дугин 2004: 199). Сходно томе, најважнији задатак САД-а је да спрече да се „немачки капитал и технологија споје са руским привредним ресурсима и радном снагом у непобедиву комбинацију” (Деспотовић 2015: 66).

Карта 6. Геополитичка расподела зона утицаја између Русије и Немачке
 Извор: А. Дугин; преузето: www.sciencedirect.com

Према Дугиновој пројекцији, руском утицају припада већи део Балкана што без сумње указује на значај овог простора за даљу експанзију ка југу и југозападу, али и спречавање атлантистичких геополитичких планова. Међутим, представљањем карте [4] – Ширење НАТО пакта, видимо да је Балкан – простор потенцијалног руског утицаја, карта [6], готово у потпуности стављен под контролу атлантиста предвођених Сједињеним Америчким Државама.

Леонид Савин указује да би Русија требало да брани своје интересе у југоисточној Европи спроводећи следеће војно-политичке мере: прво, „зарад подршке стабилности Србије, он предлаже враћање мировњачког континента

на Косово и Метохију, чије би присуство смањило ризик избијања етничког насиља. Други корак било би успостављање руских војних база на територијама Србије и Црне Горе, (...)” (Вуковић 2015: 50). Поред тога, Савин подразумева и друге видове сарадње, од културне до економске.

С обзиром на то да је Савин наведене ставове изнео у својој књизи *Како се догодило* (2011. године), данас можемо закључити да је Америка стратешки предухитрила Русију, будући да је Црну Гору ставила под своју контролу прикључењем у НАТО пакт 2017. године, а Северну Македонију 2020. године. Прикључењем Црне Горе, НАТО је затворио и последњи процеп у Северном Медитерану, будући да је реч о последњој земљи у Северном Медитерану која није била чланица НАТО савеза. На тај начин затворен је европски део средоземног приобаља, чиме је затворен излаз Русије и Србије према Средоземљу (Степић 2017). Такође, Румунија и Бугарска су чланице НАТО и ЕУ, Грчка има таласократски идентитет и деценијама се налази у политичким, економским и војним интеграцијама са Западом, Хрватска и Словенија су прозападно оријентисане, а Босна и Херцеговина у целини је протекторат Запада. Поред тога, када је реч о успостављању руских војних база на овом простору, можемо констатовати да и у том смислу Америка предњачи, будући да је у источном делу Косова и Метохије саградила велику и добро опремљену војну базу *Бондсвил* која представља стратешко упориште у овом делу Европе. Дакле, узимајући у обзир критеријуме „неоевроазијске мултиполарне концепције, једина балканска земља која испуњава услове за формирање вектора усмереног из Русије према југозападу јесте Србија” (Степић 2019: 137). Дакле, како колега Степић примећује, Русија **краткорочно** у почетним корацима креирања балканског вектора треба да рачуна на Србију и Републику Српску. Да би остварила своју геополитичку мисију, Русија треба директније политичко-дипломатски, медијски, културно, образовно-научно и економски да делује и пружи подршку овим српским земљама. **Средњорочно**, Русија би требало да ради на просторном дефинисању и постепеном „успостављању интересне сфере у постјугословенском простору (Србија, Северна Македонија, Црна Гора, Република Српска са већим делом Федерације БиХ, некадашња Република Српска Крајина), те њеним разграничењем са немачком зоном утицаја (Словенија, већи део Хрватске са приступом Јадрану)”. **Дугорочно**, стабилну руску конекцију на Балкану могу да гарантују само целовите српске земље у својим историјско-географским габаритима и организоване у јединствену српску државну политичко-територијалну јединицу (Степић 2019: 139).

Нема дилеме да је основни циљ неоевроазијства борба против америчке превласти на Европском континенту и потискивање САД из простора

Rimland-а преузимањем важних (гео)стратешких зона. Међутим, како закључује Степић, неоевроазијству неће више бити довољан традиционалан копнени, телурократски код, већ телурократско-таласократски који ће остварити овладавањем припадајућих океанских акваторија (Степић 2012: 113). Поред наведеног, још један значајан задатак Русије јесте да не пусти вашингтонског *џиројанској коња* (Турска на пример – спроводник интереса Америке, према Бжежинском) у „нови систем Евроазије и спречи катастрофалан домино-ефекат у међународној политици (јер окупиравши Либију, Запад то исто покушава да учини и са Сиријом, а након ње са Ираном... Русијом). Не сме се дозволити ни заустављање интеграционих процеса – најпре на тлу земаља Заједнице независних држава, а затим их треба наставити привлачењем других играча” (Савин 2013: 209).

Приликом анализе односа великих сила, неопходно је пратити и анализирати употребу нових типова ратовања који су разорнији од класичних. Александар Дугин и Леонид Савин указују на *Мрежне райшове* који се воде стално с циљем *усиосијављања контроле над свима*, чак и над савезницима. Резултате мрежних ратова можемо уочити од Србије до Украјине у облику обојених револуција. Данас, Русија постаје простор за активно развијање америчких мрежа из три разлога: „1) Да би, манипулишући кризом у Русији, онемогућили даље кораке за ширење и повратак утицаја Москве на пост-совјетском простору; 2) Да би контролисале политичку ситуацију у Русији у време кризе, и предухитриле могући помак у страну патриотизма и конфронтације са САД; 3) Да би у случају потребе прешли на следећу фазу растурања постсовјетског простора, сада већ у самој Русији и омогућили процес распада саме Русије (пројекат Бжежинског)”.¹⁵ Реализацију наведених циљева могуће је покренути из, наизглед, безбедних кругова као што су различите НВО, удружења, групе, покрети и слично, што продубљује опасност по све државе. Неприметност и наизглед безбедност овим организацијама омогућава да се неометано промреже дубоко у структуре држава, те да изнутра уништавају државно и друштвено ткиво. Да су нови видови ратовања наступили одмах након Другог светског рата указују редови књиге *Хладни райш у култури* где су цитирани делови плана „за уништење Русије” аутора Алена Фостера Далса, оснивача и директора ЦИА. План нам указује да је главни удар усмерен на људску свест, што има далекосежне последице.

¹⁵ Погледати детаљније: А. Дугин, Л. Савин (2018). *Мрежни райшови*, Авала прес, Београд, 55–118.

Борба која се води између две велике светске геополитичке концепције – атлантизма и неоевроазијства – указује нам да ова прва предњачи на балканском простору и прорачунато стеже обруч – на балканској „шаховској” табли око православне Србије, а на евроазијској „шаховској” табли око православне Русије. С друге стране, у многим научним круговима се полемиче о „паду” Америке и њеној „неспособности” да и даље буде водећа светска сила. Те две крајности изазивају следеће питање: Да ли ће Русија успети да пронађе простор за експанзију своје моћи између америчког „успона” и „пада”!?

Одговор на ово питање није једноставан. **Прво**, неминовно је да Русија представља једну од најмоћнијих светских држава, али она није једина сила поред Америке. Успон Кине, буђење Индије, као и демографски бум у муслиманском свету, јесу фактори који могу да изазову потрес глобалних размера и на тај начин промене могућности руског проналажења простора између америчког „успона” и „пада”. **Друго**, Америка је балканским *геополитичким* луком учврстила тампон зону, а изолацијом Србије у „срцу” Балкана, онемогућила је озбиљније руске активности на овом простору. **Треће**, америчка контрола Немачке уз наметање спољнополитичких потеза, спречава озбиљнију сарадњу на релацији Берлин–Москва, што штети – економски, политички, енергетски, војно – и Немачкој и Русији. **Четврто**, Турску и даље контролише Америка, што омета изградњу руских стратешких коридора који би преко територије Турске и Црног мора требало да се пружају према Европи. **Пето**, контролисани сукоби на руским границама – на Блиском истоку и у Украјини – захтевају додатно руско ангажовање и материјалне издатке. Другачије речено, генерисањем нестабилности у руском „дворишту” спречава се, бар на одређено време, озбиљније руско ангажовање у удаљенијим деловима света.

Закључили бисмо да се амерички *Ејџо* у последњих неколико година проширио и учврстио на Балкану, остављајући Русији минималан маневарски простор и могућност за озбиљнији утицај. Међутим, то не искључује потпуно Русију, будући да она на овом простору још увек види Републику Србију и Републику Српску као потенцијалне савезнике, што нам потврђују актуелне посете руских званичника као и више од двадесет потписаних споразума, уговора и протокола о будућој сарадњи Србије и Русије.

Литература

1. Авијучки, В. (2009). *Континенталне геополитике: свет у XXI веку*, Слио, Београд
2. Бжежински, З. (2001). *Велика шаховска табла*, ЦИД – Романов, Подгорица – Бања Лука
3. Вуковић, Н. (2015). „Србија и Балкан у неоевроазијској геополитичкој концепцији”, *Култура Јолиса*, год. XII, посебно издање, Култура-Полиса, Институт за европске студије, Нови Сад
4. Гајић, А. (2015). „Између евроатлантизма и евроазијства-положај савремене Србије”, *Култура Јолиса*, год. XII, посебно издање, Култура-Полиса, Институт за европске студије, Нови Сад
5. Гајић, А. (2015). *У врлоју транзиције: Србија у савременом свету (2005-2015)*, Институт за европске студије, Београд
6. Грчић, М. (2000). *Политичка географија*, Географски факултет, Београд
7. Гросувр, А. (2014). *Париз, Берлин, Москва: Пути независности и мира*, Фондација Достојанство, Нови Сад
8. Деспотовић, Љ. (2010). „Обележја геополитичког положаја Србије и српских земаља у контексту актуелних процеса балканизације”, *Социолошки преглед*, vol. XLIV (2010), № 4, Београд
9. Деспотовић, Љ. (2012). *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци
10. Деспотовић, Љ. (2015). *Геополитика дејструкције*, Каирос, Сремски Карловци
11. Деспотовић, Љ. (2017). *Глобализација и геополитика идентитета*, Каирос, Сремски Карловци
12. Деспотовић, Љ., Дробац, М. (2008). *Геополитика и тероризам: у времену глобализације*, Stylos, Зрењанин
13. Дугин, А. (2004). *Основи геополитике*, књига I, Екопрес, Зрењанин
14. Зарић, М. И. (2015). „Класичне евроатлантске геополитичке теорије: релевантност на почетку 21. века”, *Култура Јолиса*, год. XII (2015), посебно издање, Култура – Полис – Институт за европске студије, Нови Сад – Београд
15. Килибарда, З. (2008). *Основе геополитике*, Службени гласник, Београд
16. Кјелен, Р. (1923). *Држава као животињски облик* (превео др Фрањо Мађаревић), Издање И. Ђ. Ђурђевића, Београд – Сарајево
17. Нарочницкаја, А. Наталија (1997). „Балкан и поствизантијски простор у центру духовног и геополитичког супарништва на прагу XXI

- века” (превео Путник Дајић), *Југословенски историјски часопис* (Број 1), Београд
18. Петровић, Д. (2014). *Геополитика Балкана*, Институт за међународну политику и привреду, Београд
 19. Пророковић, Д. (2012). *Геополитика Србије*, Службени гласник – Геополитика, Београд
 20. Савин, В. Леонид (2013). *Од шерифа до терористе – огледи о геополитици САД*, МИР Publishing, Београд
 21. Сакан, М. (2012). *Геополитика у савременом свету*, NUBL, Бања Лука
 22. Степић, М. (2012). *Косово и Метохија: Постмодерни геополитички експерименти*, Институт за политичке студије, Београд
 23. Степић, М. (2013). *Геополитика неоевроазијства: позиција српских земаља*, Институт за политичке студије, Београд
 24. Степић, М. (2016). *Геополитика: Идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд
 25. Трифковић, Срђа (2017). *Континуитет Хладног рата – међународни односи почетком XXI века*, Геополитика, Београд
 26. Шушић, Б., Славољуб (2004). *Геополитички кошмар Балкана*, Војно-издавачки завод, Београд
 27. Colonel Kirby E. Watson (2011). *The New Geography: The Map, The Satellite and The Computer*, U.S. Army War College Carlisle Barracks, Pennsylvania
 28. Mackinder, J. H. (1942). *Democratic Ideals and Reality*, National Defense University Press, Washington DC

2. НЕМАЧКИ СРЕДЊОЕВРОПСКИ КОНТИНЕНТАЛИЗАМ И БАЛКАН

Немачка геополитичка мисао

Немачка геополитичка школа развила се на теоријским основама антропогеографије која је обухватала географију, антропологију и политику. Основно поље истраживања односило се на утврђивање корелације између простора, човека и државе, односно утврђивање органске повезаности наведеног. Немачки научник Фридрих Рацел (*Friedrich Ratzel*, 1844–1904) је својим теоријама поставио темеље будућој научној дисциплини – геополитици. Рацелова најважнија дела су Антропогеографија (*Antropogeographie*) из 1882. године и Политичка географија (*Politische Geographie*) из 1897. године.

Ток од античке мисли, преко средњег века, допринео је да се формира класична геополитичка мисао према којој је *држава орјанизам укорјењен у илу*. Фридрих Рацел је под утицајем органицистичке и дарвинистичке теорије, заступао тезу да тло обликује људе настањене на њему, односно да тло утиче на раст и развој народа. Дакле, кретање историје и еволуција народа зависе од тла и државне територије. Његов органицистички приступ испољава се управо у односу према простору (*Raum*), стварајући нову димензију *живојиној љросћора* (*Lebensraum*). Оно што повезује народе на једном простору јесу заједнички интереси и потребе, а основне потребе, према Рацелу, јесу храна, станиште и размножавање, које животни простор треба да обезбеди. Отуда проистичу појмови *љросћорни смисао* (*Raumsinn*) и *живојина енерџија* (*Lebensenergie*), којима Рацел жели да означи квалитет географског простора од ког зависи „политичко уобличавање у историји народа и држава” (Дугин 2004: 40). С обзиром на то да државу посматра као живи организам чији раст зависи од карактеристика тла (рељеф, величина територије, границе, положај...) и особености народа, природно је да постоји потреба за њеним растом и ширењем (Глишин 2019: 16). Из тога следи „колонизаторска логика”, која подразумева „потребу ширења територије и њену експанзију изван постојећих граница” (Деспотовић 2012: 16). Ширење

животног простора је борба за опстанак, будући да „недостатак простора и просторни ниҳилизам” доводе државу у „животну опасност”. С тим у вези, по Рацелу, „опросторена” политика је успешна политика (Степић 2016: 146).

Уколико разумемо да се држава као живи организам рађа, расте и умире, онда је према органицистичкој теорији логично да се држава шири и скупља, што одбацује концепт *нейовредивости граница*. С тим у вези, Рацел је понудио седам закона експанзије:

- 1) величина држава расте сразмерно развоју њихове културе;
- 2) просторни раст државе прате друга испољавања њеног развоја у сферама идеологије, производње, комерцијалног пословања, снажног „привлачног зрачења”, прозелитизма;
- 3) држава се шири гутајући и упијајући политичке јединице мањег значаја;
- 4) граница је орган смештен на периферији државе (схваћене као организам);
- 5) остварујући своју просторну експанзију, држава тежи ка обухватању свих региона најважнијих за њен развој: обала, сливова река, долина и уопште свих богатих територија;
- 6) почетни импулс експанзије долази споља, пошто државу на ширење изазива држава (или територија) са очигледно нижом цивилизацијом;
- 7) општа склоност ка асимилацији или апсорпцији слабијих нација подстиче на још изразитије повећање територија у кретању које само себе хране (Дугин 2004: 41–42).

Рацелов идеал јесте ширење држава до „природних граница”, што води стварању великих политичких и економских простора, односно до „државе-континента”. Велики утицај на његове ставове оставио је боравак у Америци, где је запазио потребу Американаца за освајањем и ширењем простора. Ставови које је развио након боравка у Америци сврставају га у присталице „концепције *свејске велесиле (Weltmacht)* чија моћ би постепено расла до планетарног нивоа” (Степић 2016: 147). Да би једна земља постала светска велесила, закључује Рацел, она мора да гради поморску моћ која је значајна за планетарну експанзију. Као примере историјске доминације поморских сила, он је наводио Шпанију, Португалију, Холандију и Енглеску, истичући да, уколико Немачка и друге континенталне силе желе планетарну доминацију, морају да развијају поморске снаге.

Рацелови радови критиковани су на Западу због потенцијала његових теорија за развој фашизма и експанзионизма. А на Истоку Рацелов теоријски опус виђен је као основа империјализму. Избијањем Другог светског рата примећујемо да су Рацелова тумачења „просторног раста”, „државе као

организма” и слично, добила своју улогу у нацистичким и фашистичким редовима, који су свој експанзионизам правдали позивањем на природно право нације на животни простор.

На трагу Фридриха Рацела, шведски правник и политиколог Рудолф Кјелен (*Rudolf Kjellén*, 1864–1922) наставља развој органицистичког приступа и антропогеографске теорије у којој је видео потенцијал за повезивање природних и друштвених наука. Поред тога што је први употребио појам геополитике, сврставајући је дисциплинарно као део политикологије, Кјелен је сматрао да треба да се конституишу још четири неологизма као нови делови науке о политици. Реч је о следећим неологизмима:

1) *екополитика* (*Ekonomopolitike*), која треба да проучава државу као економски организам и силу;

2) *картополитика* (*Kartopolitike*), у чијем фокусу би био облик владавине и власт;

3) *социјополитика* (*Sociopolitike*), која проучава социјалне аспекте државе.

4) *демополитика* (*Demopolitike*), која проучава динамику међусобних односа народа и државе.

Као германофил, своје идеје је повезивао са Немачком, развијајући Рацелову идеју о континенталној држави. Он је заправо „усталио геополитичку максиму по којој се интереси Немачке, као централне копнене и државне масе у Европи, супротстављају интересима такозваних западноевропских држава, каквим је сматрао пре свега Енглеску и Француску” (Деспотовић 2012: 16–17).

Кјелен је сматрао да Немачка уз помоћ Турске треба да прошири свој утицај на „Дарданеле и Персијски залив (програм Елба–Еуфрат), као и на Египат, укључујући Суецки канал, Судан и Африку до екватора (програм Елба–Екватор)” (Грчић 2000: 38). Међутим, пораз Немачке у Првом светском рату и версајско прекрајање граница пореметило је те планове. Јавио се нови проблем – границе. По Кјелену, питање граница је питање односа снага. На основу тога закључује да се границе развијенијих држава, ширењем територије, померају на штету слабијих држава. Такав однос снага неминовно узрокује просперитет развијених држава. Границом обухваћен простор треба да задовољи „принцип хармоније (складности) и принцип индивидуалности (особености)”, а тло на коме се држава налази представља њену суштину, део „државног организма” (Степић 2016: 160–162).

Сврставајући Немце у групу „младих народа”, Кјелен је сматрао да „Немачка треба да шири своју просторно-географску експанзију на средњоевропски простор, тежећи идеалу континенталне државе великих планетарних размера” (Деспотовић 2012: 17). То значи да је он подржавао и оправдавао

експанзионизам Немачке као државе „младог народа” на рачун Француске и Британије као држава „старих народа” (Глишин 2019: 17).

Све предлоге и идеје које је понудио Кјелен биле су веома значајне за Немачку. Указао је на то да Немачка „мора себи прибавити сигурно тржиште за куповину сировина и за продају производа”, другачије речено – „посебну интересну сферу”. Поредeћи Енглеску и Немачку тог доба, Кјелен говори да су им проблеми исти, али путеви различити – „Енглеска већ поседује интересне сфере” у оквиру своје велике империје, те јој је задатак да их затвори, док „Немачка ову сферу тек мора да створи. Ако је пут који Енглеску води ка циљу концентрација, онда је доследно томе пут Немачке експанзија”.¹⁶ С тим у вези, можемо споменути програме *Берлин–Бајгад* и *Средња Европа*.

Биолошка синтеза државе и тла коју је заговарао Рацел, а прихватио и разрадио Кјелен, представљају завршетак доживљаја геополитике као ортодоксног географског детерминизма. Уједно, Рацел и Кјелен су најистакнутији представници теорије о синтези државе и тла.

Немачки геополитичар Фридрих Науман (*Friedrich Naumann*, 1860–1919) је 1915. године објавио своје капитално дело, под називом „Средња Европа” (*Mitteleuropa*). Зачетници немачке концепције *Mitteleuropa* четрдесетих година 19. века били су Фридрих Лист (*Friedrich List*, 1789–1846) и Карл Лудвиг фон Брук (*Karl Ludwig von Bruck*, 1798–1860) који су имали заједничку визију стварања проширене Европе на економском плану.¹⁷ Науман је средњоевропском концепцијом наставио оно што су започели Рацел и Кјелен, истакавши значај средњоевропског простора за Немачку.¹⁸ Заправо, Немачка је и раније, као органска творевина, поистовећена са духовним појмом *Mittellage*, што значи *средњињи њоложај* (Дугин 2004: 46).

Науман је понудио „јединствену визију Средње Европе као геополитичке целине окупљене око Немачке, која би представљала четврту светску силу по својој јачини” (Пророковић 2014: 36), поред Енглеске, Сједињених Држава и Русије. Због тога су немачки теоретичари позивали на „унутрашњу хомогенизацију у циљу остваривања националних интереса”, док су од народа, који су били потенцијална сметња јачању немачког утицаја, правилно непријатеље. Сматрајући да је Немачка без Аустрије и Мађарске сувише мала (*kleindeutsch*), Науман је понудио визију Средње Европе као својеврсну

¹⁶ Погледати: Р. Кјелен (1923). *Држава као животињи облик* (превео др Фрањо Мађаревић), Издање И. Ђ. Ђурђевића, Београд – Сарајево, 130–131.

¹⁷ Погледати: К. Орел, (2012) *Средња Европа: од идеје до историје*, Слио, Београд, 154.

¹⁸ Средњоевропски простор једна је од три геополитичке континенталне целине, смештен између Русије на истоку и западних сила. Д. Пророковић (2014). *Немачка геополитика и Балкан: о циљевима средњоевропској континентализма*, Catena Mundi, Београд, 36.

конфедерацију и заједничко – немачко, словенско, мађарско и јеврејско – наслеђе (Пророковић 2014: 197). У томе се огледа „буђење које ће тридесетих година 20. века обузети нацисте спремне да оправдају своју политику анексије” са привидном етничком позадином (Орел 2012: 155). Интеграција средњоевропских земаља имала би три корака: 1) регулисање питања економске сарадње; 2) регулисање питања војне сарадње и 3) дефинисање јединствене спољне политике. Циљ је формирање економске супердржаве, која би требало да има једну институционалну надструктуру обухватајући целокупну средњу Европу. Иако је заговарао стварање *Mitteleurope* са немачким језгром и немачким језиком као *lingua franca*, Хауман је гајио дух толеранције према другим националним језицима. Он није био агресиван пангерманиста, како су многи желели да га представе. Напротив, он је у својим радовима бранио аустријски идентитет, мађарска осећања, позивао је Немце да се окрену и ка истоку, да посете и упознају своје источне суседе (Орел 2012: 159). Ипак, немачка политика отишла је у другом смеру, а Хајнрих фон Србика (*Heinrich Ritter von Srbika*), као противник пангерманизма, последњи је покушао да оживи Науманове идеје пред Други светски рат (Пророковић 2018: 82).

Један од најзначајнијих немачких геополитичара, као и један од родоначелника немачке геополитичке школе јесте Карл Хаусхофер (*Karl Haushofer*, 1869–1946). Као професор на Универзитету у Минхену, Хаусхофер је иза себе оставио богат научни опус. Захваљујући њему, предмет Геополитика уведен је као обавезан на факултетима. Он је правио битну разлику између политичке географије и геополитике, истичући да „прва проучава државу са просторног аспекта”, док друга проучава „простор са аспекта државе”. За њега је геополитика примењена наука у сврху „формирања државне политике и припреме за политичке акције” (Степић 2016: 238).

Хаусхофер је био један од оснивача *Часописа за геополитику* (*Zeitschrift für geopolitik*), који је уређивао заједно са Ерихом Обстом (*Erich Obst*) и Оттом Маулом (*Otto Maull*). Такође, са сарадницима је основао Институт за геополитику у Минхену 1924. године, што је био почетак геополитизације свих поранемачког друштва, поготову након доласка Хитлера на власт. Хаусхофер је развио геополитику као одређену „стратешку доктрину” која је настојала да на основу просторних односа и просторног распореда копна и мора пронађе најбоље могућности за немачку експанзију, а она је првенствено требало да буде оријентисана према истоку и југоистоку. Дакле, будући немачки „животни простор” требало је проширити на рачун Словена (Павић 1971: 19).

Хаусхофер је један од стручњака који је, поред других историчара и геополитичара блиских режиму, трагао за аргументима којим би се оправдала „два

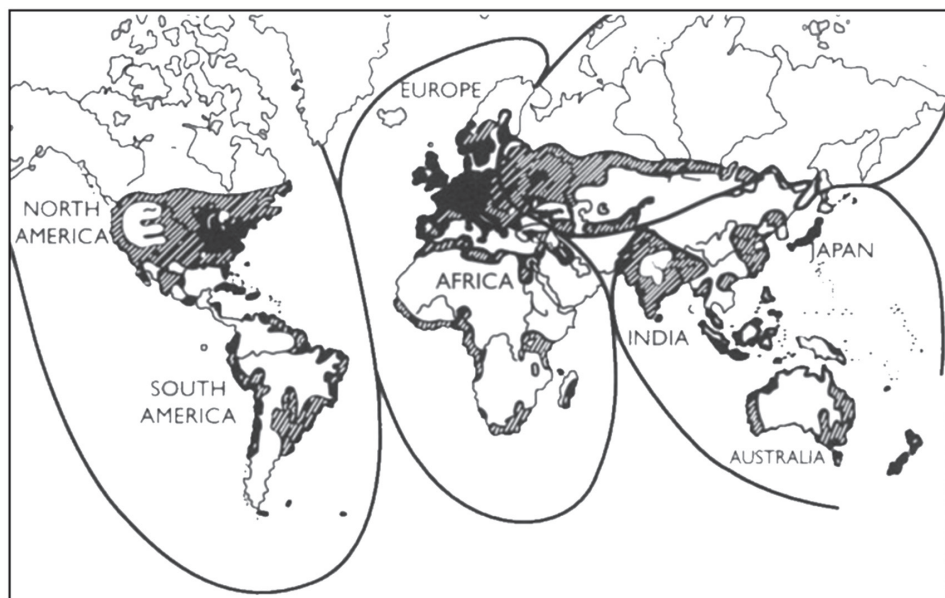
аспекта хитлеровске мисли: животни простор (*Lebensraum*) и народ (*Volk*)” (Орел 2012: 167). Сматрајући да је Немачка у смањеном обиму (*kleindeutsch*) исувише мала за Немце који у њој живе или се налазе на раније германизованом простору, ван граница Немачке, теоретичари се враћају теорији о *Mitteleurope* и предлажу немачко ширење. За Хаусхофера, идеја о средњој Европи била је средство за „одлучан пробој ка Евроазији и југоисточној Азији, окружујући Русију” (Орел 2012: 168) по нацрту теорије о Срцу света (*Heartland*) Хелфорда Макиндера. Почетак ширења утицаја углавном се заснива на економском аспекту, користећи старе контакте у региону. Треба напоменути да поново формулисано немачко месијанство током Првог светског рата нема ништа заједничко са Наумановим хришћанско-социјалним либерализмом. „Остварење *Mitteleurope* постаје средство и крај немачке мисије” (Орел 2012: 167).

Како би се аргументовали и оправдали нацистички планови, Институт за геополитику имао је своје активности распоређене у три смера. **Прво**, дефинисање немачке доминације у централној Европи и хегемоније према територијално фрагментираном окружењу, првенствено оном на истоку; **Друго**, дефинисање и научно оправдање Продора на Исток ради стицања наводно егзистенцијално важног и недостајућег животног простора; **Треће**, дефинисање и убеђивање немачке (и друге) јавности у праведност успостављања новог, тобоже природног „хиљадугодишњег” (вечног) светског поретка, у коме ће једна од предводничких позиција припадати Немачкој (Степић 2016: 239–244).

Хаусхофер је за потребе нацистичких планова преформулисао теорију о животном простору Фридриха Рацела. Преузео је Кјеленов органицистички поглед на државу и Макиндерову теорију о Срцу света, као и убеђење да ће Немачка, преузимањем контроле над Срцем света, завладати светом.

На основу теорија Рацела и Макиндера, Хаусхофер је понудио нову форму политичке организације. Он предвиђа интегрисање држава и њихових колонијалних поседа у четири панобласти: 1. Евроафрика (Европа, Медитеран, Африка, Мала Азија, Месопотамија и Арабијско полуострво) у којој доминира франко-германски тандем. 2. Панрусија са утицајем у Персији, Авганистану и Индији. Овај панрегион заузимао би највећи део Макиндеровог Срца копна. 3. Источна Азија (Далеки исток, Индокина са Филипинским, Великосундским, Малосундским и Молучким архипелагом, Аустралија и Нови Зеланд) на челу са Јапаном. 4. Пан-Америка (Северна и Јужна Америка) под руководством САД [карта 1].¹⁹

¹⁹ Погледати: М. Грчић (2000). *Политичка географија*, Географски факултет, Београд, 43; М. Степић (2016), 243–244.

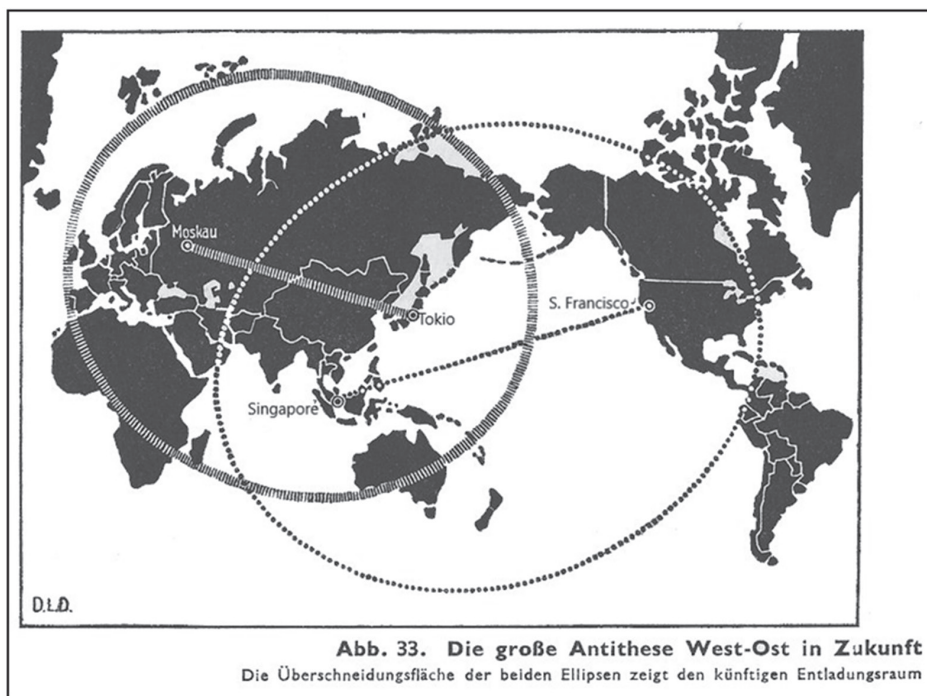

Карта 1. Панрегиони Карл Хаусхофер

Извор: Walsh, G. Geopolitics: Philippe Le Billon Lecture 2 – Introducing Geopolitics, <https://slideplayer.com/slide/4524965/>

Као водећа сила Евроафрике, Немачка је морала да настави са територијалном експанзијом. Хаусхофер је као кључног немачког савезника видео Русију, према концепцији немачке оријентације на исток (*Ostorientierung*). Због тога је заговарао немачко-совјетски (Рибентроп–Молотов) пакт, а одговор на претње „атлантистичког запада” видео је у стварању „континенталног савеза између Берлина, Москве и Токија” (Деспотовић 2012: 21).

Према овој [карта 2] Хаусхоферовој конструкцији, Кина би била укључена у трансконтинентални блок, који ће „обезбедити индустријски раст и културни развој” и који ће „бити способан да се супротстави поморским геополитичким силама” (Пророковић 2018: 85). Најзад, Хаусхофер ће у геополитичкој теорији остати упамћен по ставовима о источној судбини Немачке и њеном трајном геополитичком интересу који је окренут ка евроазијству.

Карта 2. Континентални и поморски блок према Хаусхоферу
Извор: <https://imaginarymuseum.org/MHV/PZImhv/HaushoferPazifischen.html>

Универзитетски професор, правник, политичар и геополитичар Карл Шмит (*Carl Schmitt*, 1888–1985) има запажено место у немачкој геополитичкој теорији одржавајући континуитет геополитичке мисли коју су започели његови претходници. Он је у својим радовима понудио идеје и теорије о великом простору (*Grossraum*), Номосу земље и Номосу мора. *Номос* је реч из грчког језика коју Шмит преводи и тумачи на три начина: прво, као узимати, заузимати, освајати; друго као поделу и расподелу узетог; и треће, као искоришћавати, експлоатисати (Пророковић 2014: 149). Дакле, појмом *Номос*, Шмит настоји да „изрази сву сложеност и органску повезаност, културне особености, духа народа са његовим природним окружењем и географским особеностима” (Деспотовић, Јевтовић 2019: 23). С тим у вези, Номос земље и Номос мора су два различита геополитичка ентитета и у цивилизацијском смислу неспојиве појаве. Та разлика огледа се у сукобу таласократских и телурократских сила. Заправо, Шмит светску историју и види као борбу

између континенталних и поморских држава, називајући силе копна Бехемонтом, а силе мора Левијатаном. „Антагонизам поморског и континенталног света представља глобалну реалност која широм планете изазива напетост, покреће, успорава или убрзава историју” (Глишин 2019; 2019a).

Критикујући либералне концепције правне државе и људских права, понудио је своју идеју о „праву народа (*Volksrechte*), која пледира на право народа на своју духовну, политичку, историјску и идентитетску особеност, као и на тзв. културну сувереност” (Деспотовић 2012: 22). У духу конзервативне немачке органицистичке социолошке теорије, Шмит креира идеју о повезаности простора и политичке културе једног народа. Он наводи да „у сваком времену, сви народи који су кретали у нове просторе и у својим сеобама се настањивали, грчки, италски, германски, словенски, мађарски и други родови, племена и дружине, вршили су заузимање земље, а исто тако и цела колонијална историја је историја аката оснивања који су просторно одређени, и у којима се повезује смештање и поредак”.²⁰

Трећи значајан концепт везан је за теорију о великом простору (*Grossraum*), која у себи садржи империјалне тежње ка просторном ширењу државе и народа. Просторно ширење државе „не подразумева само политички већ и економски и технички аспект распрострања моћи, од града-државе, преко државе-територије, до државе-континента” (Деспотовић 2012: 22). Шмит је у тексту „Простор и Велики Простор у праву народа” из 1940. године написао да је Велики простор „сфера планификације, организације и људске делатности укоренења у актуелној и опсежној тенденцији будућег развоја” (Дугин 2004: 78). Шмитов *Grossraum* се разликовао од Хитлеровог унификационог пангерманског модела и совјетског интернационализма, по културном и етничком плурализму, широкој аутономији ограниченој само стратешким централизмом и потпуном лојалношћу највишој инстанци власти (Дугин 2004: 78).

На крају можемо закључити да су немачки геополитичари геополитику видели као практичну примену географије у политици. Они су тежили аргументацији која би оправдала немачку реваншистичку и експанзионистичку борбу за животним простором који треба да задовољи потребе немачког народа. Ту судбинску предодређеност покушавали су да истакну ревитализацијом митова и различитих визија о немачком империјализму. Немачки геополитичари синтетисали су методе географије, економије, социологије, етнологије и етнопсихологије, како би анализирали капацитете једне државе, њену „офанзивну и дефанзивну моћ” и све што би могло бити од користи

²⁰ Погледати: К. Шмит (2011). *Номос земље*, Федон, Београд, 63.

да се „постигне успешно поткопавање и рушење одбрамбеног система противника” (Грчић 2000: 43).

За пропагандне циљеве они су саставили милитантну геополитичку доктрину која се заснивала на четири принципа, односно „права”:

1. животног простора (германског империјализма);
2. крви и тла (германске „више” расе);
3. природних граница (Трећег рајха);
4. пан-области (новог светског поретка, на челу с Немачком) (Грчић 2000: 43).

Геополитичке идеје о држави као живом организму, о границама, простору (*Raum*), животном простору (*Lebensraum*), великом простору (*Grossraum*), затим концепција Средње Европе (*Mitteleuropa*) и Пан-области прихваћене су у круговима нацистичких идеолога и стављене у службу Трећег рајха.²¹ Због тога је геополитика била оштро критикована, па чак и забрањена након Другог светског рата. С тим у вези, не сме се заборавити да је Немачка „колевка расистичке варијанте геополитике, која је коришћења као покриће за ’природно право’ на експанзију према другим сувереним државама и поковавање њихових народа”.²²

Германска пројекција Балкана у XIX и XX веку

У овом делу рада пратићемо историјске околности на Балкану током XIX и XX века, те ћемо настојати да издвојимо за нашу тему значајне догађаје које ћемо анализирати кроз призму геополитике.

²¹ „Нацисти су од сваког аутора узимали онолико колико им је требало да би направили несретну комбинацију која је на крају добила назив: *Generalplan Ost* (Велики источни план, прим. аут.). За потребе овог плана од Рацела је узета теза да ’животни простор’ мора задовољавати потребе за прехранивањем, становањем и размножавањем народа; од Хаусхофера да тај исти народ мора овладати одређеним ’животним простором’ како би себи обезбедио економску самодовољност, због чега мора поседовати и одређена природна богатства; од Кјелена да је ширење ’млађих’ и ’виталнијих’ нација, науштрб оних ’старијих’ и ’уморних’, природни процес; од Шмита да се тим ширењем ’животног простора на територије које имају одређене квалитете (обрадиво земљиште, рудна богатства, изворишта воде...) ствара један немачки ’*Grossraum*’ који ће суштински обезбедити Немачкој лидерство на континенту; а од Наумана да тај ’велики простор’ треба да буде окружен слабим државама, економски зависним системима, којима ће се политички управљати из Берлина.” Д. Пророковић (2014), 199.

²² Славољуб Шушић указује на књигу Хајнца Брила *Геополитика данас, шанса Немачке?*, која актуелизује наведене ставове из прве половине XX века. С. Б. Шушић (2004). *Геополитички кошмар Балкана*, Војноиздавачки завод, Београд, 245.

Први српски устанак избио је 1804. године, окупљањем устаника у Орашцу. Срби су устанком ударили темељ независној држави и покренули низ побуна широм Балкана. Под вођством Ђорђа Петровића Карађорђа, Срби су до 1807. године извојевали низ значајних победа од Иванковца и Мишара до Београда и Шапца. Након три године самосталног српског ратовања против Турака, прикључује се 1807. године велика сила са истока, Русија. С друге стране, наполеонова Француска кренула је са освајањем западног дела Балканског полуострва. Наполеон је испројектовао судбину Балкана, сматрајући да се „универзално царство под његовим жезлом може створити само на Оријенту, а кључ за њега су мореузи Босфор и Дарданели, са Константинопољем као једном од три престонице” (Екмечић 2017: 174–175). Такође, требало је онемогућити руском војнику да на Балкану приђе Дунаву и Београду. То говори у прилог тези о геополитичком и геостратешком значају Балканског полуострва, прецизније његовом средишњем делу који од Београда, моравско-вардарском удолином води ка истоку.

Велики Наполеонов поход на Русију 1812. године, променио је стање на Балкану. Русија је била приморана да потпише примирје са Османлијама и да се повуче са тог простора, што је проузроковало сламање српске револуције. Недовољно снажни да сузбију турске нападе, устаници су били принуђени на повлачење према северу, препуштајући Турцима Београдски пашалук. Од тог тренутка крећу турске освете и пљачке, што је изазвало нови устанак 1815. године.

На Бечком конгресу 1814–1815. године, „Русија је покушала да покрене питање балканских народа у Османлијском царству”, међутим, Велика Британија је пружила отпор, подржавајући аустријску политику. „Аустрија је за британске људе била једна од основа стабилности у Европи, конзервативна сила као вечни горњи дом Европе, представља најбољег савезника за очување Турске од руских амбиција. (...) Овакво држање британске дипломатије, која је била школа мишљења целе британске елите, оставило је правило за целу будућност да је и у часовима великог ратног савезништва 1914. и 1941. године, Србија увек била посматрана из угла њеног верског и словенског сродства са Русијом” (Екмечић 2017: 194). Из такве британске политике проистичу двоструки стандарди и геополитичке пројекције балканског простора.

Академик Милорад Екмечић указао је на низ историјских последица Српске револуције. Прво, „створено је језгро државе националног суверенитета...”, затим је „подрезан корен исламском државном феудализму, сељаци су постали власници својих баштина и цела нација је израсла у заједницу малих слободних сељака”, треће, „заустављен је процес исламизације”

и четврто се односи на „отварање епохе сукоба интереса великих и малих народа у југоисточној Европи. Мале балканске нације постају одлучујући фактори у решавању Источног питања. У оквиру овог мотива у целој наредној историји ће државе католичке Средње Европе (Немачка, Аустрија, Мађарска, северна Италија) настојати да своје политичке интересе претворе у водиче свих историјских решења у области организације друштва, државе и културе. Нетолеранција према другим верама је стална” (Екмеџић 2017: 200–201). Професор Љубиша Деспотовић указује на процес модернизације као позитиван учинак Српске револуције и истиче политичку модернизацију као најснажнију и најдинамичнију, сматрајући да је у „појединим периодима она била и замајац укупног развоја друштва” (Деспотовић 2008: 50).

Након Српске револуције, Аустрија се учвршћује у историји балканских народа. Закључили бисмо да су током прве две деценије XIX века, балкански народи били оруђе у рукама великих сила, које су их, злоупотребљавајући њихов безизлазан положај, патње и страдања, наводиле у правцу испуњавања личних амбиција.

Балкан је и у наредном периоду био зона интереса и сукобљавања великих сила. „Кнежевина Србија, која се граничила са Хабзбуршком монархијом са специфичном геополитичком и крхком политичком позицијом, била је зависна не само од воље сизерена, турске Порте, већ и од утицаја две велике силе које су доминирале Балканом – Хабзбуршке монархије и Русије” (Батаковић 2018: 9–10).

Године 1875, после низа устанака, избија нови, најмасовнији и један од најзначајнијих, који је водио ка уједињењу целог српског народа. Годину дана касније, 1876, избио је српско-турски рат, ком се Русија прикључује 1877. „Велика источна криза (1875–1878) отворила је време у ком је Балкан постао стална позорница на којој се одвијао тихи европски сукоб. (...) показала је како равнотежа између Великих сила може зависити од опстанка Османског царства, запоседања Кипра или Босне или Грделичке клисуре... Стицањем независности 1878. Србија је више него икада пре постала политички и економски упућена на Аустро-Угарску у чију је интересну сферу управо била ушла” (Антић 2009: 16).

Русија је Санстефанским миром, марта 1878. године, направила план стварања Велике Бугарске и наметнула је Турској своје услове. На руске идеје о пансловенству, бурно су реаговале велике силе, што неколико месеци касније, 13. јуна, доводи до сазивања Берлинског конгреса. Тај догађај је прекретница у српској, балканској и европској историји. „Србија, Црна Гора и Румунија су признате као независне државе са увећаном територијом.

Бугарска је добила аутономију. Македонија и Косово су остављени у оквиру Османлијског царства. Рашка област, службено звана ’Новопазарски санџак’, најпре је добила хабзбуршке гарнизоне, а касније је пала под султанову администрацију. Аустроугарска је тим клином настојала да онемогући територијално уједињење Србије и Црне Горе” (Екмечић 2017: 293). Аустројска политика након Берлинског конгреса била је поприлично јасна – задржати Србију у границама добијеним 1878. године и спречити уједињење српских земаља²³, Србије и Црне Горе, јер се јак српски блок, с једне стране сматрао претњом за остваривање аустроугарских геополитичких амбиција, док је с друге стране представљао потенцијално руско упориште на Балканском полуострву.

Крајем XIX и почетком XX века, политичко стање на Балкану на неки начин је указивало на бурне предстојеће догађаје који ће потрести, не само Балкан и Европу, већ цео свет. Опасност је долазила са запада, од Аустро-Угарске, која је до тада много пута изразила своје амбиције према овом простору. Босну и Херцеговину су посматрали као рудник природних богатстава који морају поседовати. Међутим, нема сумње да су у окупацији Босне видели (гео)политичке и геостратешке циљеве.

Царинским ратом, који је вођен од 1906. до 1911. године, Аустро-Угарска је хтела да присили Србију на сарадњу. Економске последице по српски народ су биле застрашујуће. У том периоду, 1908. године, анектирана је Босна и Херцеговина и прикључена хабзбуршкој империји. Анексија БиХ је изазвала бригу код Руса и Француза, јер су у томе видели потенцијални немачки пут ка Блиском истоку.

Велико незадовољство балканских, нетурских народа јавља се након избијања Младотурске револуције 1908. године. То је био погодан тренутак да велике силе искористе народно незадовољство како би иницирале поделу Турске. Аустро-Угарска се највише истицала, јер је настојала да из „окупиране Босне и Херцеговине преко Санџака, Косова и Метохије наступи ка Солуну (*Drang nach Osten*)” (Гађиновић 2014: 123). Из тога је произашло балканско савезништво, у ком су Русија и Француска виделе новог савезника у будућим сукобима. Балкански савез је створен 1912. године од стране Србије, Црне Горе, Бугарске и Грчке. Убрзаним нападима, чланице Балканског савеза су потискивале турску војску, ширећи своје територије. Аустро-Угарска се

²³ „У мају 1900. год., у време када за то није било никакве актуелне потребе, изјављивао је гроф Голуховски грофу Билову, тада државном секретару Спољашњег уреда Немачког царства: *Аустро-Угарска неће никада доуустити уједињење Србије и Црне Горе. Док планом из 1903. године, гроф Голуховски као решење балканског питања види слабу Србију*”. М. Ломпар (2017). *Дух Самойорицања*, Catena Mundi, Београд, 78–110.

укључила претњама упућеним Србији и Црној Гори, али до рата није дошло. Турска је потписала мировни уговор 1913. године, а Балкан је током Првог балканског рата добио нову независну државу – Албанију (1912). После месец дана од завршетка Првог балканског рата, изненадним нападом Бугарске на Србију и Грчку, избио је Други балкански рат који је убрзо и завршен страховитим бугарским поразом на Брегалници.²⁴

Крајем јула 1914. године, Аустроугарска је објавила рат Србији вођена јасним циљем – „учврстити сопствену позицију у југоисточној Европи”²⁵ Четворогодишњи, Први рат, однео је са собом огромне људске и материјалне губитке, отворивши једну нову етапу међународне политике која ће потресати свет током XX века. Геополитички интереси и хтења великих сила сударили су се на Балканском полуострву, изазвавши катастрофу светских размера.²⁶

Стратејски циљеви Немачке су били јасни – постати светска сила и остварити велики привредни напредак.²⁷ Наведена стратегија се на три

²⁴ Основни поглед на *балканско решење* није промењен ни после српских победа у балканским ратовима. Тако Конрад фон Хецендорф – у мемоару од 28. октобра 1912. године – предлаже да Србија *изјуби своју самосталност и да своју судбину појачини вођствиу Хабзбуршке монархије.* (...) У тој пројекцији аустројско-балканског решења *Србија би се имала јросто јоделиши: Санџак и зајадну Србију јрредало би додиши Аустирија, нишки и јиројски крај Бујарска, а исијочни гео Србије између Мораве и Тимока Румунија.* Нестанак Србије и српског народа као *балканско решење* истакао је секретар бугарског краља Фердинанда 20. априла 1913. године, рекавши да *Тај народ мора ишчезнути, иначе неће бити мира.* Начелник бечког Министарства иностраних послова, гроф Форгач, говорио је лета 1913. године *да би радо на свакој соби у Министијарстви изнад враића сјавио најјшис: delenda est Serbia*, јер је он уништење Србије сматрао као основни услов за опастанак Монархије. Цитирано према: М. Ломпар (2017), 79.

²⁵ „Аустро-Угарска је стално тежила да поправља и даље изграђује своје дотадашње позиције у југоисточној Европи, коју је сматрала за своју природну интересну сферу”, с друге стране „Немачка је тежила да на истом простору изгради своју пуну превласт” као и да према Блиском истоку отвори врата сопственом продору и да сломом Србије нанесе тежак политички пораз Антанте. Тада рођена *Einkreisungsthese* („теза о опкољавању” Рајха од стране непријатеља, наводно намерних да униште немачки народ) била је пропагандно средство. А. Митровић (2018). „Ратни циљеви централних сила и југословенско питање 1914–1918”, у: *Историја једне ушорије*, књига I, Catena Mundi, Београд, 192–196.

²⁶ Професор Љубиша Деспотовић је навео неколико *механизама-јокрејшача Великој свейској раји*: Први је велика неравнотежа снага; затим национализам у нарастању; трећи важан фактор је *исјочно јишање* и на крају, расизам. Погледи: Љ. Деспотовић (2015). *Гео-јолишка десјрукици*, Каирос, Сремски Карловци, 14–21.

²⁷ То је „претпостављало велика територијална проширења, постизање потпуне хегемоније у Европи и стварање огромног колонијалног царства, пре свега у средишњој Африци”. Овај далекосежан план подразумевао је и сложену структуру. „Будућа империја требало је да буде сачињена од самог Рајха или територије која је одређујући фактор, онда од области које су значајне за проширење сировинске базе и тржиште одређујућег фактора и, коначно, од земаља које имају улогу привредно-допунских. Цео овај програм и његове многобројне

начина тицала југословенског питања: „преко политике вођене према Аустро-Угарској, преко жеље да се Балканско полуострво претвори у мост за немачко продирање на Предњи исток и преко настојања да се рудна и, затим, пољопривредна блага, као и трговачке и финансијске могућности Балкана искористе као допунски привредни простор” (Митровић 2018: 216). Овим стратегијским циљевима Немачке, супротстављао се британски геополитичар Ситон-Вотсон, сматрајући да би за спречавање реализације идеје Берлин–Багдад послужила уједињена јужнословенска држава.

У јесен, 11. новембра 1918. године, Немачком капитулацијом завршене су борбе у Првом светском рату. Завршетком Првог рата променио се изглед Европе и света. Нестала су велика царства – Аустро-Угарско, Немачко, Отоманско и Руско – што је утицало на промене граница и нови изглед европске мапе. На Балкану 1. децембра 1918. године долази до уједињења и стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца.²⁸

У наредне две године, 1919–1920. потписано је низ мировних уговора који су постали основа политичког живота у Европи. „На резултатима рата и одлукама Мировне конференције настао је систем политичких односа у Европи који се темељио на две врсте сукоба: између победничких и побеђених држава, и између грађанског света и социјалистичке државе. Први сукоби су у међуратном периоду преовладали, али су други били и остали дубоко утемељени у европску историју XX века” (Митровић 1998: 32).

У периоду до Другог светског рата, академик Андреј Митровић је лоцирао дубоку триполарност сила у чијој конструкцији су учествовали Велика Британија и Француска са *интересима очувања версајској њорейка*, затим Немачка и Италија са *интересима за коренијом изменом, односно*

економистичке, територијалне и политичке разраде носио је најчешће име *Mittleeuropa*, *Средња Европа*”. А. Митровић (2018), 215–216.

²⁸ Вудро Вилсон је у децембру 1917. године, након америчке објаве рата Аустроугарској, тражио од групе стручњака у „Истраживању” (*The Inquiry*) да припреме предлог за решавање балканског питања. С тим у вези, Роберт Кернер, један од најплодоноснијих аутора организације, изложио је да је потребно да се охрабре федералистички елементи попут Чехословака, Југословена, Украјинаца, Пољака, како би се смањило немачки утицај у централној и источној Европи. Државни секретар Роберт Ленсинг је 21. септембра 1918. године припремио меморандум са 29 тачака, разматравши како да се спречи немачки утицај и ограниче покушаји да се оствари њен концепт *Mittleeuropa*. Осма тачка његовог меморандума била је да територије у којима доминирају „Југословени”, Хрватска, Славонија, Босна и Херцеговина, треба да се уједине са Србијом и Црном Гором, стварајући унитарну или федеративну државу. У дванаестој тачки прецизирао је да границе Србије, Бугарске и Грчке треба да буду оне које су створене после Другог балканског рата. Тринаеста тачка не подразумева постојање Албаније, него се тражи да она буде под суверенитетом Италије или Србије или да буде укључена у југословенску државу. Д. Бисенић (2018). „Тајне 'Истраживања': САД и стварање Југославије”, у: *Историја једне уједињене*, књига I, Catena Mundi, Београд, 340–371.

уништењем версајској њорейка, и на крају Совјетски Савез са ињтересима очувања, њо моћућсйву и њроширења комунизма (Митровић 1998: 309). Наведена триполарност сила одлучујуће је утицала на међуратни период, дошавши до изражаја половином тридесетих година.

Немачка је у Другом светском рату била на корак до испуњења својих планова, од продора на исток до светске хегемоније, међутим, њена моћ је сломљена, а свет је ушао у период „хладне” нетрпељивости.

Немачки средњоевропски континентализам и Балкан на почетку XXI века

Средњоевропски континентализам је телурократска геополитичка концепција на чији облик су утицали и *Оријент* и *Окцидент*. Централна сила овог геополитичког концепта је Немачка, због чега можемо рећи да је реч о немачком средњоевропском континентализму. „Геополитичка карта Европе дели се на три основна ареала... Други ареал је Средња Европа (*Mitteleurope*). Ту спадају државе бивше Свете Римске Империје Немачког Народа, бивше земље Аустроугарске, Немачка, северна Италија итд. За Средњу Европу је карактеристично геополитичко супротстављање како европском Западу, тако и Истоку... Три геополитичке европске формације изазивају на континенту сталне зоне затегнутости које се стварају на непостојаним и стално променљивим границама између европског Запада и Средње Европе, с једне стране, и између Средње Европе и Русије (Евроазије) с друге стране” (Проковић 2018: 589). Катрин Орел примећује да је Средња Европа, због своје улоге посредника између Истока и Запада, често сматрана границом. Због таквог положаја, она има много заједничких карактеристика и са једнима и са другима. „Верски је ближа Западу и развија културни модел који обилује одликама преузетим са Запада, али у великој мери њено наслеђе у погледу идентитета има много тога заједничког са Источном Европом” (Орел 2012: 135).

Посматрајући са историјског аспекта, јасно можемо да маркирамо континуитет немачког односа према балканском простору, који је у бројним стратешким плановима²⁹ и документима одређен као зона продора на исток

²⁹ „Према једном мемоару Тешенберга, савјетника у аустроугарском министарству спољних послова, написаном за цара 1884. године, главни принципи Андрашијеве источне политике били су: 1. Одржавање турске владавине (...); 2. Одбијање сваке промене која би могла да угрози националне или политичке интересе Аустро-Угарске, а посебно спречавање

(*Drang nach Osten*) и југоисток (*Drang nach Südosten*).³⁰ Пројекат *Mitteleuropa* има своје историјско утемељење. Почетком 20. века, тај програм је претпо­стављао „велика територијална проширења, постизање потпуне хегемоније у Европи и стварање огромног колонијалног царства, пре свега у средишњој Африци”. Овај далекосежан план подразумевао је и сложену структуру. „Бу­дућа империја требало је да буде сачињена од самог Рајха или територије која је одређујући фактор, онда од области које су значајне за проширење сировинске базе и тржиште одређујућег фактора и, коначно, од земаља које имају улогу привредно-допунских” (Митровић 2018: 215–216). Дакле, про­грам је имао своје економске, привредне, политичке и територијалне раз­раде, које су, сматрамо, и на почетку 21. века актуелне, само се испољавају суптилније и остварују теже, због притиска који стварају Сједињене Државе на Немачку.

Пројекат *Mitteleuropa* доживљава реактуелизацију након рушења Бер­линског зида и уједињења Немачке.³¹ Тада „почињу да се појављују разли­чите визије, модалитети и просторне опције издвајања средњоевропског простора, махом замаскиране културним и економским принципима, али очигледно мотивисани геополитичким интересима” (Степић 2016: 231–232). Интересна сфера којој теже германски чиниоци иде дуж Дунава као важног коридора који се од извора у Немачкој пружа до Црног мора. „Дуна­вски макрорегион је источни крак континенталне геополитичке хоризон­тале која се пружа правцем Рајна–Мајна–Дунав и која може представљати

стварања од територија под турском влашћу једне компакте словенске државе са већим просторством; 3. Успостављање што је могуће веће равнотеже између ’балканских раса’ и државних творевина (...) и заштита грчког, албанског и румунског елемента; 4. Стварање утиска у Европи и на Балканском полуострву да је руска политика субјективна и себична, а аустроугарска објективна и нессебична, па да зато лежи у интересу Европе. Турске и балкан­ских народа да се Аустро-Угарској препусти пресудан утицај на истоку; 5. Стварање основа за потискивање политичких предности Русије на Балкану. Зато Аустро-Угарска мора створити своја упоришта на Балкану као потивтежу руским (...)” Т. Краљачић (2017). *Калајев режим у Босни и Херцеговини (1882–1903)*, Catena Mundi, Београд, 31.

³⁰ „Аустро-Угарска је стално тежила да поправља и даље изграђује своје позиције у ју­гоисточној Европи, коју је сматрала за своју природну интересну сферу”, с друге стране „Не­мачка је тежила да на истом простору изгради своју пуну превласт” као и да према Блиском истоку отвори врата сопственом продору и да сломом Србије нанесе тежак политички пораз Антанти. Тада рођена *Einkreisungsthese* („теза о опкољавању” Рајха од стране непријатеља, наводно намерних да униште немачки народ) била је пропагандно средство. А. Митровић (2018), 192–196.

³¹ „Демократска транзиција виђена је сасвим сигурно као еманципација Средње Европе, што би био њен трећи покушај у историји да се конкретно приближи Западној Европи, овог пута са сигурним успехом: први покушај збио се с националним буђењем у 19. веку, други непосредно после 1918. (...) и трећи покушај почиње 1989. године, а кулминира 2004, што не значи, међутим, да је процес завршен”. К. Орел (2012). *Средња Европа*, Clío, Београд, 143.

геоекономску *жилу куцавицу* Европе.”³²

Карта 3. Рајна–Дунав – континентална геополитичка хоризонтала
Извор: Д. Пророковић (2014)

Према мишљењу колеге Пророковића, јачањем европске геополитичке хоризонтале [карта 3] државе континенталног дела Европске уније обезбеђују „самосталнији геополитички наступ у будућности”. На тај начин се „те-лурократске средњоевропске земље у великој мери ослобађају непријатног притиска и зависности од таласократских САД и њихових западноевропских савезника” и с друге стране „отварају сасвим нове перспективе на истоку, што може довести и до стварања нових геостратешких и геоекономских партнерстава” (Пророковић 2014а: 23). Нема дилеме да у Немачкој постоји тежња за осамостаљивањем, али се поставља питање у којој мери је то могуће? Европска унија је верни заступник атлантизма и „проводник таласократских интереса у источном појасу евроатлантског геополитичког простора”, што значи да Немачка мора да „користи механизме ЕУ како би ојачала сопствену позицију” (Пророковић 2015: 59–60), и потом да учврсти ширу зону утицаја која би обухватала Балтик, Јадран и Подунавље. „Посматрано из угла континентализма, успостављање зоне геополитичке контроле над током Дунава је *condition sine qua non*. Отуда се овладавање Подунављем (посебно његовим панонским сектором) сматра ’формулом’ централноевропске и укупне континенталне моћи, те ’одскочном даском’ за даље империјалне продоре, и

³² Овим краком је успостављен пловни пут између Црног и Северног мора што олакшава „даче трансферисање западноевропских и средњоевропских економских, културних и војних интереса и утицаја ка средњоазијском и блискоисточном региону”. Д. Пророковић (2014). „Геополитичка димензија макрорегионалних стратегија ЕУ”, *Национални интерес*, vol. 19, год. X, бр. 1/2014, Институт за политичке студије, Београд, 23.

то: у влашко-пontiјски басен; у кавкаски, прекаспијски и централно азијски простор; на југоисток, балканском трансмисијом, до полука светске моћи – Босфора, Дарданела, Суеца, блискоисточних културних жаришта и резерви нафте. Дунавска саобраћајно-географска ’кичма’ постала је неприкосновена геополитичка чињеница експанзионистичких амбиција германског ’блока’, парадигма ’копнене варијанте’ стицања немачке моћи” (Пророковић 2014: 177–178).

Немачка је једна од најмоћнијих европских земаља данас, међутим не смео заборавити чињеницу да је она чланица Европске уније, која није независна у односу на САД, и НАТО савеза који је на њеној територији распоредио важне војне базе и велики број НАТО војника.³³ Наведено доводи до закључка да је Немачка под америчком контролом и притиском, те да у таквим односима снага Сједињене Државе настоје да осујете Немачке (гео)политичке планове у погледу Балкана, који је означен као америчка интересна зона (Глишин 2019: 77). Европска унија је од оснивања настојала да ојача на војном плану како би се осамосталила у односу на Сједињене Државе. Због тога су формиране и Евроснаге (Eurosogrs) од стране Француске, Немачке, Белгије, Шпаније и Луксембурга (1992–1996) које су имале јединствен командни ланац. Ипак, подређеност ових јединица НАТО савезу је евидентна (Пророковић 2013: 71).

Приликом анализе важности Балкана кроз средњоевропско-континенталистички концепт, намеће се пет разлога на које је указао колега Пророковић. **Први** се односи на *географски положај* Балкана преко чије територије прелазе важне „континенталне саобраћајнице које спајају Средњу Европу са Блиским истоком и кавкаско-каспијским ареалом, као и речне саобраћајнице којима се спаја црноморски басен са атлантским акваторијем”. **Други разлог** је везан за *ишњање енергетске безбедности*, будући да је преко простора Балкана „планирана изградња чак пет енергетских коридора: гасовода „Јужни ток”, „Набуко” и „Трансјадранског гасовода”; и нафтовода „АМБО” и „ЦПОТ”. **Трећи разлог** због којег је Балкан важан у средњоевропскоконтиненталистичким пројекцијама је *географска повезаност са Средњом Европом*, која узрокује и *еоекономску повезаност*. „Реализацијом Дунавске стратегије ЕУ и могуће Јадранске стратегије ЕУ, Немачка би потпуно интегрисала Балкан у сопствени саобраћајни систем. (...) Потенцијали

³³ „У другој половини XX века на територији западне Немачке било је стационирано 900.000 војника НАТО у 589 војних база. Око 500.000 тадашњих војника НАТО, чинили су Американци. После немачког уједињења и распада Варшавског пакта, у Немачкој је остало око 100.000 војника”. *Колико је Балкан стрављивски важан за НАТО?*, <http://www.pravda.rs/lat/2015/04/04/koliko-je-balkan-strateski-vazan-za-nato>, [10. 07. 2020.].

јадранских лука, пре свега Трста, словеначких и хрватских лука (Копер, Ријека) у северном делу Јадрана, као и црноморске луке Констанца су огромни. Њихов развој може директно утицати на повећавање конкурентности средњоевропске привреде, а у случају сукоба са атлантизмом то је и стратешки правац за извоз роба. Поред тога, балканске земље представљају тржиште на којем немачки и аустријски произвођачи пласирају своје производе. Такође, животни стандард, односно економско-социјална ситуација представља извориште јефтине радне снаге за немачку привреду, или као 'увозна' радна снага или као радна снага у потенцијално дислоцираним производним капацитетима из средњоевропских држава на Балкан". **Четврти разлог** је *йийшање бездегносйи*. „Балкан је двориште Средње Европе и свака нестабилност на Балкану може се неповољно одразити на средњоевропске земље. (...) посебно може бити непријатна ескалација неке од тињајућих нетрпељивости на постјугословенском простору, као што су, на пример, албанско-српска, албанско-македонска или српско-хрватска". Поред тога, потенцијална претња за Средњу Европу је „тероризам, верски фундаментализам и организовани криминал. (...) Балкан представља 'западни шпиц' такозваног 'златног полумесеца' који се протеже од Авганистана и Пакистана, преко Блиског истока до Балкана". **Пети разлог** због којег се може рећи да „Балкан има велики геополитички значај за средњоевропски континентализам су потенцијалне миграције у будућности. Средњоевропске земље треба или да опреме и оспособе балканске земље за спречавање масовних, неконтролисаних и непожељних миграција у будућности, или да Балкан постане крајња дестинација за емигранте"³⁴.

Међутим, САД воде рачуна о свим сегментима у зони својих интереса, те су тако осујетили изградњу важних гасовода и нафтовода. Под својом контролом држе балкански териториј и акваториј. Балканске народе држе у стању перманентне нестабилности која олако може прерасти у сукобе. Потпомажу албанско-шиптарски организовани криминал, поготову на простору Косова и Метохије. И, према речима Џозефа Наја, Америка стоји иза актуелних миграција и тиме потреса читав европски континент (Глишин 2019: 2019б). Незавидан положај, настао услед актуелних изазова, Немачкој отежава деловање ван државних граница и сужава економски, политички и стратегијски маневарски простор.

³⁴ Погледати више: Д. Пророковић (2014), 264–287.

Литература

1. Авијучки, В. (2009). *Континенталне геополитике: свет у XXI веку*, Слио, Београд
2. Антић, Чедомир (2009). *Крајка историје Србије 1804–2004*, Библиотека „Минут”, Београд
3. Батаковић, Т. Душан (2018). „Балкански пијемонт – Србија и Југословенско питање”, у: *Историја једне уједињене Србије*, књига I, Catena Mundi, Београд
4. Бисенић, Драган (2018). „Тајне 'Истраживања': САД и стварање Југославије”, у: *Историја једне уједињене Србије*, књига I, Catena Mundi, Београд
5. Гађиновић, Радослав (2014). *Политичке кризе на Балкану почетком XX века*, НБП – журнал за криминалистику и право, Криминалистичко-полицијаска академија, Београд
6. Глишин, Вања (2019). *Балканска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци
7. Грчић, М. (2000). *Политичка географија*, Географски факултет, Београд
8. Деспотовић, Љ. (2008). *Српска геополитичка модерна: Србија у процеси геополитичке модернизације 19. века*, Stylos, Нови Сад
9. Деспотовић, Љ. (2010). „Обележја геополитичког положаја Србије и српских земаља у контексту актуелних процеса балканизације”, *Социолошки преглед*, vol. XLIV (2010), № 4, Београд
10. Деспотовић, Љ. (2012). *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци
11. Деспотовић, Љ. (2015). *Геополитика деградације*, Каирос, Сремски Карловци
12. Деспотовић, Љ., Кузмановић, Н. (2017). „Идејни аспекти духовне кризе хришћанства: религијски контекст мигрантске кризе, и идентитетске последице по европске нације”, *Култура и религија*, год. XIV (2017), посебно издање, ИЕС – Култура – Полис, Београд – Нови Сад
13. Екмечић, Милорад (2017). *Дуго кретање између клања и орања: Историја Срба у новом веку (1492–1992)*, Euro Book, Београд
14. Кјелен, Р. (1923). *Држава као животињи облик* (превео др Фрањо Мађаревић), Издање И. Ђ. Ђурђевића, Београд – Сарајево
15. Краљачић, Томислав (2017). *Калајев режим у Босни и Херцеговини (1882–1903)*, Catena Mundi, Београд
16. Ломпар, Мило (2017). *Дух Самостражања*, Catena Mundi, Београд

17. Митровић, Андреј (1998). *Време немирљивих: Политичка историја великих држава Европе 1919–1939*, ЦИД, Подгорица
18. Митровић, Андреј (2018). „Ратни циљеви централних сила и југословенско питање 1914–1918”, у: *Историја једне уједињене*, књига I, Catena Mundi, Београд
19. Павић, Р. (1971). *Увод у опћу политичку географију и геополитику (са основама историје)*, Свеучилиште у Загребу, ФПН, Загреб
20. Пророковић, Д. (2012). *Геополитика Србије*, Службени гласник – Геополитика, Београд
21. Пророковић, Д. (2014). „Геополитичка димензија макрорегионалних стратегија ЕУ”, *Национални интерес*, vol. 19, год. X, бр. 1/2014, Институт за политичке студије, Београд
22. Пророковић, Д. (2014). *Немачка геополитика и Балкан: О циљевима средњоевропског континентализма*, Catena Mundi, Београд
23. Пророковић, Д. (2015). „Средњоевропски континентализам и четири могућа сценарија за Балкан”, *Култура полиса*, год. XII, посебно издање, Култура – Полис – Институт за европске студије, Нови Сад – Београд
24. Степић, М. (2016). *Геополитика: Идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд
25. Хантингтон, С. (2000). *Сукоб цивилизација и преобликовање светске историје*, Романов – ЦИД, Бања Лука – Подгорица
26. Шушњић, Б. С. (2004). *Геополитички кошмар Балкана*, Војноиздавачки завод, Београд

3. ТУРСКЕ ГЕОПОЛИТИЧКЕ АСПИРАЦИЈЕ И БАЛКАН

Турска је регионална сила која тај статус одржава вековима уназад. Геополитички значај Турске у региону Блиског истока и шире, преплиће се са њеним интересима које трасира у више праваца, а један од најважнијих јесте правац југоисток–северозапад, који преко Балкана води ка европском средишту. Османлије су у историјском континуитету од неколико векова бовравиле на балканском тлу, с тенденцијом даљег продора у Средњу Европу.³⁵

Географски, геополитички и геостратешки положај Турске веома је значајан, о чему нам сведоче како историјска, тако и актуелна дешавања у области Средоземља, Блиског истока и Балкана. Изузетност геополитичког положаја Турске објашњава се тиме што се она налази у „центру прелазних области и борби за поља доминације копнених и поморских центара моћи у правцу исток–запад и север–југ”. Ахмет Давутоглу (*Ahmet Davutoğlu*) наводи „две битне прелазне копнене области (Балкан и Кавказ), које у правцу север–југ вежу евроазијско централно копно с топлим морима и Африком, као и прелазна морска област (мореузи), састају се у Турској и вежу ове области с Блиским истоком и Каспијским басеном, центрима геоекономских ресурса” (Давутоглу 2014: 126–127).

³⁵ Током XVI века Турци су кренули ка северу желећи да освоје Будим. У том походу, 1521. године, освајају Београд. „Због посебног стратешког положаја средишњег дела српског простора у Шумадији, рат је за судбину српског народа имао горе последице него код других суседних народа који су били у његовој стратешкој заветрини. Долина реке Мораве се од античких времена сматрала жилом куцавицом свих ратова који су ишли са југа на север и са севера ка југу.” С друге стране, „град Београд је увек био 'La chiave del Danubio' – кључ Подунавља. (...) Историчар Клод ди Боз 1736. је написао да је Београд раније био престоница Србије и седиште њихових старих краљева. Био је упориште и копнених снага и речне флоте. Београд је један од најславнијих градова у Европи, а најбоље је познат онима који нешто знају, јер је кључ Угарске, одакле су неверници ишли на Угарску, или су хришћани тражили пролаз у царство Турчина. Наполеон је 1806. сматрао да је поседовање Београда кључ за разарање османлијске државе. (...) Турски историчар Мехмед Субхи 1739. назива Београд прстеном и кључем за постизање снажног господства и овим исламским просторима.” Све ово нам јасно говори о геостратешком значају Београда за контролу балканског простора и за даљи продор ка северу, према средњој Европи. М. Екмечић (2017). *Дуо кретање између клања и орања: историја Срба у новом веку (1492–1992)*, Евро Book, Београд, 35.

Турска је, након Другог светског рата, постала значајан амерички савезник против Совјетског Савеза са задатком да спречи совјетски продор на Медитеран. Кемал Ататурк, отац модерне секуларне Турске државе, одредио је вишедеценијски мирољубив став Турске, што је подразумевало и грађење добросуседских односа са балканским државама. Европске државе су подржавале Турску у њеном процесу демократизације и модернизације што је довело до турске пријаве за чланство у западном друштву – Европској унији. Међутим, деведесетих година 20. века кемалистичка доктрина се потискује, да би почетком 21. века била, готово замењена неоосманистичком доктрином која има за циљ повратак утицаја у регионима који су били под влашћу Османлија (Глишин 2019: 79).

Данас се све чешће говори о неоосманизму, међутим, реч је о појму који се не може једнозначно одредити, те се често користи на погрешан начин и у погрешном контексту. Неоосманизам је „стање духа, сидриште особеног менталитета, самосвојан систем вредности и с њим усклађених погледа на себе и на свет” (Танасковић 2015: 16). Реч је о комплексном појму који указује на комплексну макроидеолошку платформу на основу које „данашња Турска, као легитимна цивилизацијска наследница Османског царства, треба да реafirмише његово целокупно духовно, културно и политичко наслеђе” (Танасковић 2015: 15). На тај начин би Турска у актуелној прерасподели светске моћи и утицаја могла да игра улогу од глобалног значаја. Дакле, оправдано је посматрати неоосманизам као турски спољнополитички концепт, који званична власт систематски и спроводи.

Дарко Танасковић истиче да је неоосманизам неодвојиво повезан са исламизмом, као програмом „друштвеног и политичког деловања и понашања у складу с одредбама исламског верозакона”. Иако та повезаност није једноставна, „влада неподељено мишљење да су јачање неоосманистичких тенденција и постепени раст уплива ислама на укупан живот турског друштва у инхерентном узајамном прожимању” (Танасковић 2015: 18).

Говорећи о неоосманизму, треба да се осврнемо и на панисламизам, као један шири концепт. Професор М. Јевтић упозорава да исламске заједнице на Балкану прихватају неоосманизам, али само као једну карику у ланцу наступања *панисламизма*, односно исламског фундаментализма. То значи да много већа опасност долази од *радикално исламизованих земаља Залива* (Јевтић 2011: 31–47).

Према мишљењу Давутоглуа, Турска у свом наступању (политичком, спољнополитичком и сл.) треба да поштује своју *историјску дубину* и *ислам*. Први елемент се поклапа са историјским границама Османског царства, док се други елемент односи на веру, „морални кодекс, друштвену, културну и политичку праксу” (Алам Фуад 2012: 12). С тим у вези, важно је напоменути

да је у „исламу право оно што је теологија у хришћанству – најтипичнија манифестација вјерског учења. За муслимане право није само елеменат укупног исламског учења већ његов функционални израз. Дакле, право је функционални израз ислама. Без права нема ислама. А права нема без државе. Дакле, *нема ислама без исламске државе*” (Јевтић 2014: 65–84). Тренд обнове исламског утицаја и враћање традиционалној исламској оријентацији све више јача у Турској. Преоријентацијом на „неоосманистички геополитички курс, Турска би могла да постане не само најважнија земља Исламске цивилизације, него и супарник Запада” (Степић 2016: 446).

Међутим, како указује колега Пророковић, постоји неколико је значајних ограничавајућих фактора амбициозних неоосманистичких планова. **Први** је унутрашњи који се тиче курдске националне мањине у Турској и положаја алевитске верске заједнице. Оба наведена фактора могу представљати значајан извор унутрашње дестабилизације. **Други** је традиционална геополитичка везаност Турске за атлантизам и релативно добри односи са англосаксонском дипломатијом – то није најбоља препорука за постављање Турске као кључног фактора међу муслиманским, већинским сунитским земљама. **Трећи** фактор се односи на велики број сунитских мухамеданаца који живе у арапским државама и разликују се етнички и културно од Турака. На крају, **четврти** фактор може бити постављање осталих исламских земаља, које такође имају амбицију да у будућности буду предводници исламског света (Пророковић 2018: 602–603).

Када је у питању Балкан, Давутоглу је истакао два важна краткорочна и дугорочна циља турске спољне политике: „јачање Босне³⁶ и Албаније унутар стабилне структуре и формирање међународног правног темеља којим ће се заштитити националне мањине у овој области”. Давутоглу као *заштитилицу ислама* на Балкану одређује Турску. Поред политичке и безбедносне сарадње са, за Турску, кључним балканским државама, важна је и економска сарадња која се суштински огледа у саобраћају.³⁷ Дакле,

³⁶ У свом говору у Сарајеву Давутоглу је нагласио посебну важност Босне у концепту неоосманизма: „Имамо више Бошњака који живе у Турској него у Босни! Више Албанаца који живе у Турској него у Албанији! Више Чечена који живе у Турској него у Чеченији! Више Абхаза у Турској него у Абхазији! Зашто је то тако – због османског наслеђа. За све ове различите народе на Балкану, на Кавказу и Блиском истоку, Турска је сигурно уточиште, њихова домовина... Због ових историјских веза спољна политика Турске настоји да успостави ред у свим овим околним регионима, на Балкану, на Кавказу и Блиском истоку, јер, ако нема реда ми ћемо платити цех. За дипломате из другог дела света босанско питање је техничко питање. За нас је то питање живота и смрти... За Турску је безбедност Сарајева једнако важна као безбедност и просперитет Истанбула.” Д. Пророковић (2012), 463.

³⁷ „Усмеравање ка заједничким пројектима који ће спојити линије Истанбул – Јадранско море и Истанбул–Дунав треба да буде у центру економских и политичких формација унутар

Балкан је кључан за уобличавање концепције неоосманизма, али не само због историјске територијалне везе са Османским царством, јер је ово и завичајни предео „формирања неоосманистичког погледа на себе и свет”.³⁸ Давутоглуову *Сйрајшејску дубину* и ширење интересне сфере на Балкан подржали су атлантисти усмеравајући је „ка блокирању средњоевропског утицаја, односно ка спречавању немачког спуштања дунавско-црноморским коридорима” (Гајић 2017: 23).

Јачањем Босне и Албаније, Турска учвршћује темеље за реализацију својих неоосманистичких циљева – изградњу *Зелене йрансверзале*³⁹ којом тежи да повеже Истанбул и Сарајево. Том трансверзалом би се повезало муслиманско становништво, а раздвојили Србија и Црна Гора. Давутоглу истиче значај простора Косова и Метохије, који „формира централну област везе између већински бошњачке осе Босна–Санџак и већински албанске осе Македонија–Албанија”.⁴⁰ Ако се простор КиМ изгуби, раздвојиће се бошњачка и албанска оса, што представља велики ударац за Турску.

Треба узети у обзир пројекат који су подржали сви муслимани, и они из Турске, а изнет је на састанку Врховног светског савета џамија у Саудијској Арабији 1992. године и подразумева следеће:

- Да БиХ буде призната као независна држава у границама које је имала у СФРЈ;
- Да се помогне Албанцима на КиМ да формирају самосталну политичку заједницу;
- Да се призна политичка аутономија Рашкој области;
- Да се у Македонији изврши подела суверенитета између Македонаца и муслимана (Јевтић 2011: 43).

регије.” А. Давутоглу (2014). *Сйрајшејска дубина*, Службени гласник, Београд, 134–135.

³⁸ У тексту „Ми смо, заиста, Европљани”, историчар економије и политиколог Мехмет Али Киличбај пише: „Турска је у већој мери производ Балкана, него Средње Азије. (...) Данас у нашој земљи живе, наравно, људи чији су преци дошли из Средње Азије, али има и оних којима су преци приспели с Балкана. Којих је више? Несумњиво ових других. (...) Балкан је оставио дукобе трагове у турском етничком, културном и друштвеном бићу. (...) Босна је због тога важна.” Цитирано према: Д. Танасковић (2015). *Велики йоврашак Турске?*, Службени гласник, Београд, 135–136.

³⁹ „Зелена трансверзала или ’зелени коридор’ геополитички је концепт који се користи у два различита, мада међусобно повезана значења: а) као дугорочни циљ идеолога исламизма, на Балкану и шире, стварање географски непрекинутог ланца већинских муслиманских заједница или ентитета под доминацијом муслимана који ће се пружати од Турске на југоистоку до Цазина у Босни и б) као процес јачања етнорелигијске самосвести међу традиционално муслиманским заједницама на Балкану.” М. Суботић (2015). *Ексйремизам йоо откриљем релијје*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 196–197.

⁴⁰ С геокултурног и геополитичког аспекта, будућност Бошњака и Албанаца представља кључ Балкана. А. Давутоглу (2014), 294.

Наведено је прихватила и међународна Организација Исламске конференције, која је те циљеве реализовала уз подршку Запада. Преостало је признање политичке аутономије Рашке области како би се заокружио пројекат, због чега можемо рећи да је та област потенцијално геополитичко жариште у Србији.

Према визијама Давутоглуа и Ердогана, Турска би требало до 2023. године да буде међу десет водећих светских економија. Економска моћ ће убрзати прогрес у свим другим сегментима државе и друштва, док вишедеценијска трансформација у модерну државу, према мишљењу Бжежинског, улива патриотско самопоуздање у турске грађане. Ако се настави тренд турског „буђења”, с једне стране, и константно европско „одбацивање”,⁴¹ с друге стране, може доћи до изазивања антизападног расположења у Турској. Европске силе Немачка и Француска континуирано игноришу турске аспирације ка западном друштву, што може да изазове „враћање исламистичком политичком идентитету, жељном самопотврђивања или успостављању недемократске војне диктатуре” (Бжежински 2013: 140). У оба случаја, „Турска ће, уместо да штити Европу од проблема и страсти Блиског Истока, испоручивати ове изазове преко Балкана у Европу” (Бжежински 2013: 140). Одвајање Турске од Европе могло би да произведе *полютичку рејесију и оживљавање фундаменџализма*, што би, према Бжежинском, била историјска и геополитичка несрећа из три разлога. **Прво**, демократизација и модернизација Турске потврђују да је могуће спојити исламску религиозну традицију са демократијом и модернизацијом, што је веома важно за „политичку будућност исламског света, али и за глобалну стабилност”. **Друго**, турско опредељење за „мирољубиву сарадњу са Блиским истоком, регионом у којем је Турска, историјски гледано, имала доминантну улогу, у сагласју је са безбедносним интересима Запада у том региону”. **Треће**, „Турска као, у великој мери, прозападна, секуларна, али происламска земља – која гаји територијалне и културне везе са народима бившег отоманског царства и са постсовјетским државама у централној Азији – могла би бити земља која подрива уверљивост позива на исламски екстремизам и увећава регионалну стабилност у централној Азији не само у свом, већ и у интересу Европе и Русије” (Бжежински 2013: 141).

Другачије речено, „1) када би се Турска одвојила од Европе, не би више била (амерички) 'пример' исламском свету. 2) Безбедносни интереси Запада

⁴¹ Дејвид Камерон је, 2016. године, изјавио да су турске шансе за прикључење Европској унији готово непостојеће, додавши да, ако се настави садашњи темпо напретка, Турска ће постати чланица Уније тамо негде око 3000. године.

<http://www.politika.rs/scc/clanak/355555/Kameron-Turska-u-EU-mozda-tek-3000-godine>, [20. 12. 2021].

(пре свега Америке) били би угрожени. 3) Турска би могла да буде потенцијални подстрекач исламског екстремизма и 'одскочна даска' ка Европи"⁴² (Глишин 2019: 82).

Професор Ненад Кеџмановић је изнео неколико закључака када су у питању Турска и Босна. Он сматра да се Турска, пратећи стратегију „дубине”, вратила у Босну и Херцеговину, што ће аутоматски ојачати везе Сарајева и Истанбула, под плаштом и неоосманизма и панисламизма. Надаље, Кеџмановић сматра да ће исламска радикализација коју Ердоган спроводи у Турској, имати утицај и на раст исламизације БиХ, што ће у градовима попут Сарајева, Тузле и Мостара довести до „политичке конфронтације између исламиста (сунити и вехабија) и секулариста (бошњачких националиста-унитариста)”. Остварени процес неоосманизације и, у крајњој консеквенци, исламске радикализације Бошњака, довео је до дубљег отуђивања Републике Српске и дела који настајују Хрвати од дејтонске БиХ. Турски ангажман у нестабилној БиХ пре ће довести до њеног разбијања на православни, римокатолички и муслимански део, него до реинтеграције. Потенцијалну мирну дезинтеграцију муслиманско-бошњачка елита би највероватније покушала силом да заустави уз подршку савезничке Турске, будући да они целу БиХ виде као ексклузивно муслиманску државу. Јачање веза на релацији Истанбул–Сарајево и све активније присуство Турске у региону, може утицати на остварење пројекта „зелена трансферзала” трасираног путањом Истанбул–Скопље–Тирана–Приштина–Сарајево (Кеџмановић 2013: 266).

Дефинитивно, Турска настоји да појача утицај на Балкану, а оно што је додатно мотивише подвукао је Давутоглу: „Не би се смело заборавити да је судбина османске државе запечаћена на Балкану. Турска која не би била у стању да на Балкану створи заграничне зоне утицаја, не би могла утицати ни на шире међународне односе, а ни на регионалне балансе” (Давутоглу 2014: 322). Осим тога, Давутоглу указује да „будућност Бошњака и Албанаца представља *кључ Балкана*”. Таква пројекција без сумње указује на (гео)политичке претензије ка овом простору. Међутим, да ли је могућ *велики њовраћак Турске*? Повратак је могућ, тј. Турска је ту, делује дипломатским, економским и привредним средствима, такође и верским утицајем, међутим *велики њовраћак* у тренутној поставци снага није могућ. Турска се враћа традицио-

⁴² Турски премијер Бинали Јилдрим изјавио је да Европска унија треба да буде захвална, јер Турска спречава терористе да уђу у ЕУ, додавши да би ЕУ била озбиљно угрожена када би Турска престала да спречава мигранте на путу ка Европи. „Наше границе су границе НАТО-а. Ми штитимо границе НАТО-а”, изјавио је Јилдрим.

http://www.vostok.rs/index.php?option=btg_novosti&catnovosti=2&idnovost=109186&RT:EU-treba-da-nam-bude-zahvalna-jer-sprecavamo-teroriste-da-udju-u-EU---Ankara, [15. 11. 2021].

налној исламској оријентацији. Економски напредује, и како смо већ навели, према пројекцијама Давутоглуа и Ердогана до 2023. године требало би да буде међу десет водећих економија. Турски председник има велику подршку грађана. Међутим, на својој територији имају велики број Курда и секулариста, које, према нашем мишљењу, Америка може „активирати” ако Турска почне да угрожава америчке интересе.

Литература

1. Алам Фуад, Х. (2012). *Глобални ислам*, Службени гласник, Београд
2. Бжежински, З. (2001). *Велика шаховска њабла*, ЦИД – Романов, Подгорица – Бања Лука
3. Бжежински, З. (2013). *Америка–Кина и судбина светиа*, Албатрос плус, Факултет безбедности, Београд
4. Давутоглу, А. (2014). *Стирайеијска дубина*, Службени гласник, Београд
5. Гајић, А. (2017). „Утицај регионалних криза на савремене прилике на Балкану: геостратешке импликације мигрантске и украјинске кризе”, *Култура њолиса*, год. XIV (2017), посебно издање, Култура – Полис, Нови Сад
6. Глишин, В. (2019). *Балканска ѡѡѡлиѡиѡичка ѡараѡиѡа*, Каирос, Сремски Карловци
7. Јевтић, М. (2004). „Џихад у светској и домаћој јавности”, *Зборник Матице српске за друштвојене науке*, бр. 116–117, Матица српска, Нови Сад
8. Јевтић, М. (2011). „Неоосманизам versus панисламизам”, *Полиѡеиѡа*, година I, број 2, ФПН, Бања Лука
9. Јевтић, М. (2013). *Џихад у Босни и време ѡлобализације*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд
10. Јевтић, М. (2014). „Његош и ислам”, *Култура ѡолиса* бр. 25, година XI, ИЕС – Култура – Полис, Београд – Нови Сад
11. Кеѡмановић, Н. (2013). „Неоосманизам или панисламизам: рецепција неоосманизма у Босни и Херѡеговини”, у: *Турска као реѡионална сила?*, уредили М. Ђурковић и А. Раковић, ИЕС, Београд

4. МРЕЖНО ДРУШТВО, НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ И ХИБРИДНИ РАТОВИ ЗАПАДА

Појам *мрежно друштво* у научни оптицај увео је шпански социолог Мануел Кастелес (*Manuel Castells*) почетком деведесетих година двадесетог века. Нови социолошки појам требао је да објасни суштину насталих промена у структуралном делу „новог” друштва које се помаљало ту пред нашим очима, а које је у знатној мери задобијало другачији карактер од друштва каквог смо познавали деценијама пре тога. Његово појављивање омогућиле су достигнуте техничко-технолошке промене особито у делу нових пробоја на информационом плану и све заступљенијим облицима комуницирања преко интернета, његових платформи и других форми које су се тицале друштвених мрежа и његове све разубјеније и дисперзованије мрежне структуре. Основна карактеристика таквог типа друштва јесте да врши структурисање људи на основу генерисања разних типова мрежа, које касније бивају умрежене, односно узајамно повезане. То могу бити разни типови мрежа: трговачке, обавештајне, религиозне, информационе, медијске, политичке, цивилне, војне и сл. и све оне служе истом циљу, умрежавању, структурисању и синхронизовању у циљу контроле корисника, њихових садржаја и функција, без обзира на то да ли се они сматрају само учесницима или крајњим конзументима. „Све оне су хијерархијски повезане, контролисане и синхронизоване у зависности од потреба мрежних лидера, односно лица обучених за мрежно ратовање” (Деспотовић, Глишин 2021: 123).

Мрежа је свеприсутна, али је невидљива. Не виде се чворишта као места укрштања, њен почетак или крај. Невидљив је такође њен врх, средина или дно, рекли би познати руски геополитичари Александар Дугин и Леонид Савин. Ми готово да не видимо ништа од мреже и најчешће нисмо свесни њеног постојања и деловања. А кроз њу се заправо увезује све што је потребно за остваривање контроле и креирање наших преференција, интереса, интересовања или било чега другог што је већ постављено као циљ контролорима мрежних интеракција. Кроз мрежу протиче све: информације, капитал, знање, идеје, идеологије, роба, услуге, новац, емоције, предрасуде, лажи, дакле, све. Мрежа је, рекао би Дугин, идеална мешавина

ентропије и хијерхије, а ми бисмо скромно додали, индукованог привида хаотичности и прикривених центара хијерархије, невидљивих лидера мрежа и још скривенијих мрежних кодова, без којих је немогуће декодирати ентропично мноштво информација, њихових правих значења, симболичког и вредносног система, а нарочито интереса који мрежу граде, структурирају и контролишу.

Иако је сублимација организованости, мрежну контролу и организацију није могуће видети, већ оне остају невидљиве за све учеснике, чак и онда када неколицина ретких учесника процеса има сазнања да хијерархија постоји и контролише процес. Попут ризомских структура и подземних кртола, мрежа је оваплоћење организације и њене невидљивости. „Та кртоласта или ризомска форма мрежног друштва постаје све распрострањенија... У стварности мрежни модели имају директан однос према ширењу деструктивних модела који руше државни поредак” (Дугин, Савин 2018: 65). И тако се читава стварност у којој живимо нарочито у последње две деценије структурише по правилима мрежног друштва одређујући наше егзистирање и градећи нове облике постмодерног тоталитаризма.

Основне карактеристике мрежног друштва

Основне карактеристике мрежног друштва које издвајамо су:

– **синхрона амбиваленција** сајбер простора у коме се одвија већина мрежних активности, истовремено постојање њеног реалног аспекта и функције (технолошка инфраструктура без које мрежа не би могла да функционише), учесника (корисника) и сл., али паралелно и истовремено постојање и њене виртуелне димензије, њене невидљивости и тајновитости (арканска својства мреже и њених контролних механизма).

– **сублимација организованости**, ово својство је одиста важно иако цео мрежни склоп изгледа хаотично, неорганизовано и насумично за учеснике или њене кориснике. Мрежа је у ствари сублимација организованости, контроле и усмерене перцепције на тачно одређене преференције и вредности. Понекад заборављамо основна значења појединих појмова или система. Још од увођења интернета од стране америчке војске, пре више деценија његово основно значење се није променило иако се усложнило, а то је да је у питању мрежа унутар мреже, као комбинација две енглеске речи *inter* и *net*, јер савршено јасно описује функцију интернета – „да повеже/успостави комуникацију између две или више рачунарских мрежа” (Павлићевић 2020: 267).

– мрежно друштво је **центристичко и еластично**, оно је центар свет збивања иако је њено језгро остало сакривено. Мреже су еластично организоване и прилагођене различитим формама, садржајима и учесницима целог процеса.

– **мрежни ратови** се одвијају као континуирани ратови, сукоби су различитог интензитета, у њима траје борба за пажњу њених учесника, њихове вредности, слике догађаја, исходе „битака” и слично. Реч је дакле о тзв. мрежноцентричним ратовима који се непрестано одвијају унутар мрежа, односно мрежног друштва.

– **ризомска структура**, која као подземне кртоле остаје невиљива за већину њених учесника. У таквој кртоластој односно ризомској организацији мреже пуштају невиљиво корење и избијају на неочекиваном месту градећи надземно стабло акцијског деловања.

– употреба **тактике роја**, као поузданог метода наношења штете означеним метама, кроз употребу малих, али истовремених напада на моћнијег противника. Присутан је висок степен координације нападача који и не знају за постојање других осим за означену мету напада. Мета је готово немоћна у потреби да се одбрани јер већина нападача иако синхронизовани остају невидљиви и могуће их је реконструисати тек када су напади постали видљиви и пре свега по последицама онда када је процес деструкције мете завршен.

– **илузија слободе и ненаметања**, мрежа је привид слободе, илузија ненаметања, и фикција својевољности, дакле свега што је супротно од њене истинске суштине. Због тога што је контролни механизам остао скривен, већина учесника на мрежи сматра да је потпуно слободна у вршењу својих активности. Отуда илузија да контрола и координација не постоје, да је активност на мрежи последица својевољних поступака и интереса. Код највећег броја учесника не постоји чак ни свест да мрежа постоји, а поготово да су њени активни и усмеравани део.

– мрежа је оваплоћење тзв. **ненасилне инфилтрације** и то двоструког карактера, као прво, инструмента инжењеринга вештачких емоција, жељених образаца понашања, и формативовања готових слика њених кориника. И као друго, инфилтрација у системске делове државе и друштва, њихове институције и преузимање контроле над базичним функцијама. Наравно да је оваква активност елита које глобализују супротна законима неке земље, али истовремено пошто је за већину корисника мрежа невидљива, она остаје изван домашаја судског система власти и кривичног гоњења, односно, само је једним скромним делом предмет контрамера домицилних служби безбедности.

– основно својство мрежног друштва је да је оно организовано у тзв. **мрежна поља**, која су бројна, испреплетена, паралелно умрежена и синхронизована. Не постоји свест о целини и бројности поља, већ евентуално представа о деловању у једном или два поља која су повезана и мотивишу учеснике да у њима чине програмиране акције или активности.

– у мрежном друштву као главни контролни механизам користи се **мрежни код**, помоћу којег се врши кодирање, прекодирање и декодирање одговарајућих садржаја који су у оптицају на мрежама. Мрежни код је кључ који све закључава или откључава, тајан је за све осим за контролоре мрежа који управљају мрежним пољима и учесницима, подразумевано без њиховог знања и свести да мрежни кодови уопште постоје.

– **дисперзија моћи** и њен трансфер на тзв. недржавне актере, и то углавном на глобалистичке невладине организације, медијске установе, терористичке организације и сл., а све у циљу оспоравања институционалне моћи националне државе и реализације интереса из државног система дислоцираних центара глобалистичке моћи. „Главни извођачи радова који делују кроз форму јавне дипломатије спадају у групу тзв. агената од утицаја. То је други ешалон субверзивног деловања обавештајних агенција против неке земље, који следи одмах иза примарног облика класично-обавештајног рада” (Деспотовић, Глишин 2021: 121).

„Главна намена мрежа је ширење и размена информација, њихова готово тренутна доступност, узајамност и успостављање повратних веза међу учесницима... Мрежа је дакле, модерним речником опојмљена, постмодерна стварност постиндустријске цивилизације, која трансцендира ’сакралне структуре’ традиционалног друштва (сакралне хијерархије) и рационалне структуре епохе модерне (државе, владе, политичких институција, производње)” (Деспотовић, Глишин 2021: 124). Често се у дефинисаном контексту користе и моћне технике дезинформација као ефикасног средства манипулације јавним мњењем и формирања ставова великог броја људи. „Дезинформације се не налазе само на веб-локацијама – класичном менаџеру веб-информација на интернету – већ прате и грађане хоризонтално дуж свих платформи које користе, углавном на мобилним уређајима: од одређених група на Telegram-у, до корисника микроблогерских мрежа (*Twitter*), чак помажући неким грађанима да ’прескоче’ информације између различитих мрежа, преносећи информације из једне у другу” (Павлићевић 2020: 176). Тиме процеси дезинформација остају маскирани стварајући привиде слободне комуникације на мрежама.

Мрежно друштво и друштвене мреже

Пре појаве мрежног друштва као општег и доминантног социјалног контекста у коме живимо већ неколико деценија, настале су тзв. друштвене мреже као и интернет платформе (Google, Amazon, Yahoo и слично) са којих се врше широка комуникациона и структурална умрежавања различитог и разнородног броја њених учесника (данас најпознатије Facebook, Twitter, Viber, Instagram, Tik Tok и многе друге). Реч је о процесу тзв. сажимања географског простора који се трансцендира путем медија и интернета, и преко мрежног активизма згушњава и приближава широком броју учесника процеса. Професор Зоран Јевтовић на прегнантан начин истиче претходну чињеницу када наводи да је сада у питању не контрола простора већ контрола појмова, уз нашу констатацију да се управо преко контроле појмова повратно врши и контрола простора. Само што је сада тај процес маскиран и невидљив за кориснике друштвених мрежа и то је оно ново што доноси интернет комуникација. Примери дестабилизација држава и рушења власти кодирани кроз појам „арапско пролеће” то најбоље показују.

Пре појаве интернета и друштвених мрежа као оваплоћења скривене контроле, креиране су технике масовних манипулација путем медија које су старе готово читав један век. Американец Едвард Барнез, рођак Сигмунда Фројда, сматра се родоначелником примене психолошких техника у циљу тзв. „ослобађајућих стратегија” којима се моделују умови широке публике, као начина формирања групног мишљења преко којег се успоставља контрола и владање масама „без њихове свести да су мете пропагандног утицаја” (Деспотовић, Јевтовић 2019: 238). Још педесетих година прошлог века Барнез је постао познати аутор техника масовног убеђивања или како би данас рекли креатор јавног мњења, или тзв. јавних дискурса. Једна од познатих техника била му је производња сагласности, као и трансфера значења као дела стратегије трансформације цивилне културе и позиционирања САД као центра глобалне моћи и изградње новог светског поретка. Производећи притом масовну перцепцију код јавне публике да су САД једини гарант демократије, симбол слободе и њен најбољи заштитник на глобалном плану. На Барнезове пројекте техника масовне пропаганде, у пољу социјалне психологије надовезао се Кут Левин сада већ чувеном теоријом о *чуварима кайија*, док ју је за потребе комуникологије преузео и применио Дејвид Менинг Вајт. Суштина ове теорије која је показала веома велику корисност и ефикасност садржана је у функцији контроле идеја, садржаја, читавања смисла, и персоне које могу бити присутне у јавном простору путем медија или присутни у јавном дискурсу путем одређивања тзв. дневног реда као

битног аспекта меке моћи. Чувари капија су прво у име државе а затим и корпоративног капитала одлучивали ко и шта може бити присутно у јавности, а шта и ко не сме и не може по систему „пролази – не пролази”.

Уредници у медијима су имали монопол да одлучују примењујући технике креиране кроз теорије о дневном реду (*agenda - setting*), теорије оквира (*framing*) и поља семиолошке анализе медијских порука. „У геополитичкој архитектури лако је могуће неким догађајима, личностима или процесима дати већи значај него што заслужују, али исто тако, учинити их невидљивим за ширу јавност тако што неће бити поменути” (Деспотовић, Јевтовић 2019: 243). Кроз поступак семиолошке или семантичке обраде обична информација постаје пропагандна порука док медијски наратив покрива селекциони механизам и маскира процес обраде. „Либерални концепт је информације преусмерио у једносмерну улицу, јер када један или неколико власника медија одређују агенду дебате, јасно је да директно креирају јавно мњење, утичући на рад владе, државних органа и институција. Деведесет посто међународних вести које објављује светска штампа потиче од четири велике западне агенције. То су *Junajted Pres Internešenel* (UPI), *Asošijeted pres* (AP), *Reujters* i *Asanz Frans Pres* (AFP)” (Деспотовић, Јевтовић 2019: 245). То није нова теорија завере како добро плаћени публицисти воле да објашњавају у медијима или академском пољу, већ актуелна фаза медијског спиновања којом се глобалној јавности мења вредносни оквир перцепције, и помоћу готових слика формира илузија о слободи мишљења (Деспотовић, Глишин 2021: 72). Тако се на крају ланца масовне манипулације дуго готово један век долази до апсурдне чињенице да они који највише заговарају слободу медија (чувари капија) највише раде на њеном угрожавању.

Глобализам као идеологија новог светског поретка

Глобализам је идеологија новог светског поретка која се намеће у окружним процесима глобализације. О томе недвосмислено сведочи знаменити руски геополитичар и творац новог евроазијства – Александар Дугин, као актуелне руске геополитичке доктрине – када каже: „Глобализам је антиљудска идеологија, усмерена против човечанства, која тежи да човека ослободи од сваког колективног идентитета – од вере, културе, народа, па чак и од пола, а сутра и од припадности људском роду, чему воде постхуманисти и присталице вештачке интелигенције... Под маском слободе и демократије, либерали теже да успоставе нову диктатуру технократије и политичке кооректности... Због тога глобалисти мењају историју према свом интересу...”

одређујући ко је био жртва историје, а ко целат... Култура, историја, наука – то је поље модерне битке. Некада страшније и озбиљније од директних војних сукоба” (Дугин 2021). Притом, Дугин недвосмислено указује на жестину сукоба који трају у контексту мрежног друштва и друштвених мрежа, кроз тзв. мрежне ратове који се воде у сајбер простору – константно, а чији је основни циљ уништавање колективног идентитета нације. На сцени је интензиван процес прекодирања вредносног кода атомизованих и отуђених индивидуа које би требало да постану преовлађујућа маса хуманоида у ономе што од друштва преостане након ове малигне фазе борбе за њихове „душе”.

Да се ради о истинској идеологији глобализма аргументовано потврђује и покојни академик Михајло Марковић који јасно истиче да када говоримо о глобализму да је ту пре свега реч о идеолошком поретку који је конституисан са циљем „контроле над светском привредом, политиком и културом од стране влада и мултинационалних корпорација САД и њених савезника... О пропагандној маски светских интеграција која треба да маскира глобализам као идеолошки и ретроградни појам борбе за светску доминацију” (Деспотовић, Јевтовић 2019: 233). О идеологији која наступа кроз форму меког тоталитаризма замаскираног кроз процесе глобализације као „пожељног” оквира наступања либерализма и фасадне демократије. О процесу претварања концепта људских права и слободе у идеолошки инструментариј новог светског поретка који се жели васпоставити као крајњи циљ. Дакле, у теоријском смислу речено, ради се о тријади појмова *глобализам* који се исказује у форми идеологије, *глобализације* као процеса наметања глобализма као идеологије, и *новој светској њорейка* који би требало да се окружи у форми једне светске владе која се остатку света нуди као спасоносна алтернатива у наводно хаотичном поретку савремених међународних односа (Деспотовић, Глишин 2021: 158).

Овде је дакле реч о својеврсној геополитици деструкције, где се кроз форму „обојених револуција” и „демократских промена” врши процес формативања јавног мњења са задатком произвођења готових слика и стереотипија које имају бити усвојене да би након те почетне фазе препарирани и припремљене масе биле усмерене на рушење државних структура националне државе, урушавања институција, декомпоновање идентитета и сличних деструктивних циљева (Деспотовић 2015: 63). Све почиње „невиним” интелектуалним играма у којима се у јавном дискурсу врши прекомпоновање и превредновање значења традиционалних појмова нације, државе, породице, патриотизма, вере, пола и сл. Извргава се руглу све што мисли другачије, свако ко брани традицију и универзални систем вредности. Тривијализује се

потреба малих народа да кроз креирање смисла и форми патриотског духа барем покушају да сачувају свој национални идентитет и државну сувереност. Јавно мњење се наркотизује поплавом нових садржаја преко глобалних комуникационих канала причама о демократизацији. Тако кодирани усмеравају своју деструктивну енергију на рушење свега традиционалног и постојећег, а да при томе ниједном и нико од носилаца препарираних садржаја није свестан да је стављен у службу интереса скривених центара редизајнираног хегемонизма глобалног типа. „На сваки начин гуши се потреба човека да се опире систему, па медији распростиру поруке које уверевају кориснике да је све добро...” (Деспотовић, Јевтовић 2019: 235). Да је та нова реалност коју нуде заступници глобализма баш оно што је грађанима потребно? (Ђорић 2021: 17). Стари поредак је по њима заостао и дисфункционалан, те је опирање будућности која је наводно већ дошла глупо, непотребно, па чак и штетно по интересе самих грађана.

Масовни медији и јавни дискурси

Како на глобалном, тако и на националном нивоу у сфери масовних медија, јасно се може видети ова опасна и малигна „игра” које нису поштеђени ни медији са националним нивоом покривености. Особито спорна улога приписује се тзв. јавном сервису који је постао део опскурних медијских система намењених манипулацији грађана. Тако је дошло до раскида са традицијом и улогом медија који су били заступници и чувари јавног интереса грађана и нека врста њиховог услужног сервиса. Оспорена је важна улога узбуњивача јавности када је тај интерес озбиљно угрожен. Медији су подстакли и усмеравали процесе губитка грађанске суверености и постепено се претворили у услужни сервис елита које глобализују. Тако је право на истинито информисање односно чињенично коректну информацију остало загуљено негде иза маскирајућих кулиса опште манипулације и великих прича о демократији. Јер рецепт за манипулацију и контролу јавног дискурса је врло једноставан – кога нема у медијским наступима, тај не може да пласира своје виђење стварности у окружење нити да одговори моћним сликама глобализоване индустрије смисла која добија битку за усмеравање наших перцепција (пажње) на једино оно што је њима важно.

На делу је процес декомпоновања идентитетске подлоге нације, тешком муком грађене и у претходним периодима државног живота растакане као облик колективног идентитета. На његово место треба да ступи атомизовани

и отуђени идентитет слуђеног појединца који више не зна коме припада па чак ни ко је уистину он сам. Тако дезоријентисан он сомнабулно понавља већ срочене синтагме светске политике о родној равноправности или истополним заједницама. Још кад државна власт у Србији супротно мишљењу лингвистичке науке и језикословаца донесе спорне законе, слика манипулације и безакоња је комплетирана.⁴³ У том контексту меког тоталитаризма, глобализма који је прекривен флоскулама о слободи, демократији и људским правима, нападнут је суверенитет националне државе и право човека да се брани од напада злоснутних „истина” новог поретка моћи. На развалинама националне државе убрзано се ствара глобални поредак својеврсног псеудополиса као парадигме контролисаног живота јединке (убрзано деструисање руралних у корист урбаних насеобина) која је несвесна постојећих процеса, здушно дала „сагласност” за нове облике ропства глобализоване заједнице у које неумитно утањамо као људска бића. „Актуелни трендови глобализације спровођени у Србији доказивали су своју снагу највише у процесима денационализације државе и деструкције њеног економско-финансијског поретка. Једнако снажно држава је нападнута и у сегментима детериторизације, десуверенизације и блокаде њеног безбедносног сектора” (Деспотовић 2019: 22).

Дакле, реч је о убрзаном стварању антихумане перспективе егзистенција и контролисаног живота за које је орвеловска слика света проста деција шала (Брдар 2015: 327). А иза свега је стајала и стоји скривена структура хијерархије хегемоније на чијем врху су елите које глобализују, испод ње политичке елите као њихова трансмисија, затим вазалне медијске и академске елите, бирократски апарат власти, а на самом дну пирамиде кооперативне масе (сиротиња раја) на чију несвест и издржљивост трпљења се увек озбиљно рачунало од стране њихових ново-старих господара. „Обликовање света према новим обрасцима темељи се на камуфлираним идејама политичке доминације, војне хегемоније и на нескривеној медијској ароганцији према свима који мисле другачије” (Деспотовић, Јевтовић 2019: 250). Терор архитеката новог јавног дискурса толике је јачине и константно присутан

⁴³ Округли сто „Положај српског језика у савременом друштву” у организацији Матице српске. „По мишљењу проф. др Срете Танасића, спорни закон се мора безусловно укинути јер представља свесно пројектовано уништавање српског језика заједно с културом која је на њему изграђивана, док проф. др Зорица Никитовић указује на бројна ’озакоњена безакоња’ нашег времена, која ’гуше слободу и ударају на достојанство личности’, а међу којима је и новонастало о језику”. За проф. др Слободана Антонића дилеме нема – драконским новчаним казнама се желе натерати људи и институције да пишу и говоре на одређени начин. Само по себи то је, закључује, врста насиља јер ће се бројни људи осећати несигурнима. Наведено према: *Вечерње новости*, <https://www.novosti.rs> [05. 07. 2021].

у медијима да борбу са њим избегавају скоро сви, па чак и најеминентнији посленици академског и интелектуалног живота нације, неспремни на потпуно жртвовање и подношење нових облика егзистенцијалне патње.

Да подсетимо на овом месту, да је дефинисање јавног дискурса један од најважнијих аспеката друштвене моћи који се обилато користи у последњим деценијама. Зато што постоји функционална повезаност језика и моћи, јер се моћ реализује и остварује кроз језик особито онај који постоји у јавном саобраћају и медијској комуникацији. Оно што је посебно важно истаћи јесте геополитичка функција језика јер он није „само рефлексивна материјална моћ у друштву, већ је он и простор у коме се производи значење друштвених односа” (Павлићевић 2020: 286). То није само симболичка функција простора пренесена у геополитичку равну политике и језика схваћеног као инструмент моћи елита које глобализују, већ реални просторни захват у коме се врши кодирање значења јавног дискурса предвиђеног за одређена просторна поља (региони или панпростори) или пак глобалног простора узетог као целина. Управо сада на овом месту у раду треба јасно истаћи још једну важну чињеницу да се под скоро неутралним појмом политичке коректности, скривају озбиљни облици друштвене цензуре. Иза маске политичке коректности у тишини врши се у застрашујућим размерама друштвена и политичка цензура свега у јавном дискурсу што није по мерилима и стандардима елита које глобализују као јасан доказ њихове свеукупне моћи.

Реч је очигледно у питању о формирању новог информационог и комуникационог поретка, као подсистема укупног поретка моћи који се гради, па су стога глобални медији стављени у службу елита које глобализују, а не грађана који све то плаћају и у чијој служби би требало да буду. На националном нивоу стварају се тзв. микромнења, која се прилагођавају специфичностима локалног нивоа али тако да глобални интереси буду заштићени. Но, без обзира на то о ком просторном нивоу да се ради, од глобалног до локалног, све је синхронизовано и намењено истим циљевима. „Глобални медији упрегнути су у кочији новог поретка, са циљем формирања доминантне свести, поданичке, покорне и снисходљиве. Комбиновањем нанотехнологије, биотехнологије, информатичке и когнитивне технологије почела је научна битка за контролом ума, јер ће стимулирањем одређених садржаја, идеја, покрета и поступака медијска пројекција унапред бити планирана до детаља. Симболички рат о коме се јавно не говори у стварности увелико траје: они који производе, филтрирају и обрађују информације управљају глобалним процесима” (Деспотовић, Јевтовић 2019: 251).

У области образовања и науке, назначени малигни процеси остварили су изузетну ефикасност. Злоупотребе овог виталног подсистема за сваку

нацију и преузимање контроле над њим био је стратешки циљ елита које глобализују и њених локалних трабаната на терену, који су радили за интересе својих иногосподара било као део самог система образовања и науке или дела државне и институционалне бирократије која треба да прати и пружа услуге подршке. Такав сценарио догађања најавио је још крајем осамдесетих година прошлог века Ален Блум у својој знаменитој књизи *Сумрак америчкој ума*. Ако су тада у самој САД ствари у образовању стајале тако лоше, не чуди што је тренд насталог срзовања нарочито високог образовања стрмоглаво јурио у своју самодеструкцију. У таквим околностима чему су се тек могле надати земље на полуперифирији каква је нажалост и наша земља, Блум је још тада констатовао да је образовање у Америци „мало шта више од пропаганде”. „Образовање и наука посебно у Србији срозани су на најнижи провинцијални ниво, уз пораст стопе тзв. функционалне неписмености. На делу су досада биле само симулације реформи високог образовања, смештене у скучене оквире 'болоњске декларације', чија је основна намена да упросечи и обори квалитет образовања. А цео тај тугаљиви процес аматерски је маскиран неутемељеним обећањима покретљивог и ефикасног студирања. Иако као модел намењен пре свега полупериферним друштвима, ни сама Европа није остала поштеђена његових погубних последица... Нажалост и српско образовање је претрпело огромне штете. Дофакултетски образовни систем преоптерећен је скандалима и насиљем, а академски пак плагијатима и разноврсним коруптивним радњама. Константан је и тренд сталног одливања најквалитетнијег образовног научног кадра...” (Деспотовић 2019: 24).

Деловањем кроз контекст мрежног друштва, користећи бројност друштвених мрежа и разних других интернет платформи под контролу је стављен готов целокупан јавни живот једне земље. Преко медијског, образовног, научног, економског, обавештајног, културног и других подсистема у Србији систематски и на дуго рок врши се промена вредносне, религијске и идентитетске основе наше нације као и њена геополитичка оријентација у регионалном простору. Учинци такве политике су бројни, деструктивни по свом карактеру, патолошки по смислу и малигни по исходу.

На делу су следећи процеси:

- интензиван процес промене вредносне оријентације нације, укидања традиционалних вредности хришћанства и православног етоса (дехристија-

низација) и његова супституција глобализацијским идеолошким садржајем који је „растерећен” осећања одговорности, савести и бриге за нацију и државу, отуђен и усмерен на релативизацију свега што је припадало патријархалном корпусу друштвених вредности.

– вишедеценијски процеси тзв. цивилизацијске конверзије у којима домаће олош елите покушавају да изврше цивилизацијску конверзију својих грађана и прелазак државе из православног у западни корпус цивилизацијско-идентитетског и геополитичког круга. Невоља по овакву оријентацију домаћих олош елита је у томе што народ и један део патриотске интелигенције пужа жилов отпор таквој накани, али још и више у чињеници да елите западног цивилизацијског круга искрено не желе да Србију виде у свом геополитичком ареалу и то нам већ неколико деценија јасно поручују преко својих најзначајнијих геополитичара (Деспотовић 2019: 418). Таква накарадна политика на дужи рок производи у нашем културном контексту тзв. цивилизацијску шизофенију као социјалну и идентитетску патологију од које ћемо се тешко излечити.

– измена геополитичког идентитета Србије и српског народа која се одвија кроз покушаје цивилизацијске конверзије и „безалтернативних” евроатласких интеграција, где се настоји изменити геополитички идентитет Срба и супротно интересима земље, превести у атлантистичку геополитичку оријентацију и усмерење (Деспотовић 2017: 127).

– популарисање форми стране културе масовног типа, њених отуђујућих стандарда и готових образаца кроз доминацију ријатили садржаја и укупног урушавања достигнутог нивоа националне културе.

– антинационална пропаганда присутна је на свим нивоима друштва, а агенти од утицаја као секундарни ешалон агентурног рада вршљају по јавном простору и обликују јавни дискурс у коме доминирају садржаји који су окренути против интереса државе Србије, српског народа и Српске православне цркве како у Србији тако и у региону.

– промоција системског и индивидуалног аутошовинизма добија на интетитету, форми и бројности садржаја, особито кроз глобализоване медије.

– обезмишљавање патриотизма и изругивање родољубљу иде паралелно са процесима аутошовинизма и антисрпског деловања координирани и усмеравани са нивоа системског и подсистемског организовања државе и друштва.

– разарање традиционалне породице и породичних вредности је присутно, а нарочито интензивно и опасно у последње две деценије, када се покушава дестабилизovati и деструисати овај базични камен целог друштва и националне заједнице.

– урушавање и демонтажа националне државе одвија се кроз запоседање (инфилтрацију) и преузимање контроле над најважнијим институцијама система чак и оних које су везане за сектор националне безбедности чији се рад настоји контролисати, усмеравати и ставити у функцију страних обавештајних интереса.

– промена погледа на свет грађана Србије, атомизација друштва на отуђене индивидуе и њихово формативовање у тзв. серијалне јединке (Ковачевић 1985: 29), кроз моделовање понашања и (не)насилно наметање унапред формативованих ставова из арсенала глобализма као идеологије.

Негативни биланси набројаних процеса националне деструкције тиме нису исцрпљени. Ипак, и ово побројано јасно указује на степен окупације наше земље која се догађа под мимикријом разних псеудоинтеграционих процеса. Они се одвијају сасвим далеко од одбране виталних интереса Срба као нације укључујући и подсистеме образовања и науке као једних од најважнијих. Отуда борба за враћење српском становишту тек предстоји, само што ће се она у будућности одвијати у за нас још тежим и сложенијим друштвеним околностима.

Литература

1. Дугин, А. Савин, Л. (2018). *Мрежни рајдови*, Авала прес, Београд
2. Деспотовић, Љ., Јевтовић, З. (2019). *Геополитика медија*, Каирос, Сремски Карловци
3. Нај, Џ. (2012). *Будућности моћи*, Архипелаг, Београд
4. Живен, Е. (2019). *Зайадни зид није љао*, Нова Европа, Нови Сад

5. АМЕРИЧКА МИЛИТАРИЗАЦИЈА ЕВРОПЕ НА ПОЧЕТКУ ХХІ ВЕКА

Геополитичке амбиције и геостратешка надметања великих сила у периоду Хладног рата

Хладни рат представља само један од периода нетрпељивости који су обележили двадесети век. Расцеп међу Савезницама јавио се и пре завршетка Другог светског рата, али је до пуног изражаја дошао у послератно доба због различитог виђења будућности средње и источне Европе и Балкана. Објава „Хладног рата” на релацији Стаљин–Черчил догодила се почетком 1946. године када је Черчил одржавши говор у Фултону 5. марта 1946. године изазвао бурне реакције у Совјетском Савезу.⁴⁴ Међутим, почетак Хладног рата бисмо лоцирали тек након објаве Труманове доктрине марта 1947. године и Маршаловог плана, који је уследио неколико месеци касније. Хари Труман је својим обраћањем послао јасну поруку целом свету, а односи се на борбу против тоталитарних режима који угрожавају слободне народе, подривају темеље међународног мира, а самим тим угрожавају и безбедност Сједињених Држава.⁴⁵ Основу Труманове доктрине, као и стратегије „обуздавања” СССР-а, управо чине тезе Мехена и Спајкмена, а помоћ Грчкој и Турској био је пробни камен за америчко деловање ван својих граница у постратном периоду и борба за испуњење својих економских, геостратешких и геополитичких интереса. У томе се огледа и мотив за формирање НАТО-а 1949. године. Недвосмислен антикомунистички став председника Трумана имао је за циљ генерисање страха међу америчким становништвом како би свака будућа интервенција добила подршку народа. „Идеолошкој борби” и сузбијању комунизма убрзо се придружио и економски план генерала Џорџа Маршала који је подразумевао економску обнову западне Европе. У овом сегменту, неопходно је напоменути да је пре Маршаловог плана, првобитно разматран план тадашњег министра финансија Хенрија Моргентхауа којим

⁴⁴ Винстон Черчил је рекао да је од Шћећина на Балтику до Трста на Јадрану повучена гвоздена завеса, те је то Јосиф Стаљин препознао као позив у рат. Погледати: *New York Times*, март 1946. године <https://spiderbites.nytimes.com/1946/>

⁴⁵ *The Truman Doctrine*, President Harry S. Truman's Address before a Joint Session of Congress, March 12, 1947; доступно: <http://courses.kvasaheim.com/common/docs/truman.pdf>

је Немачку требало деиндустријализовати, уништити јој руднике и инфраструктуру, те тако од ње створити искључиво пољопривредну земљу.⁴⁶ Британски империјалиста Лео Амери је упозоравао да ће „успешне силе бити оне које имају највећу индустријску базу”, тј. онај „народ који поседује моћ индустрије и моћ проналазаштва и науке биће у стању да порази све друге” (Кенеди 2003: 226). То значи само једно: Немачку је требало онеспособити! Међутим, када су амерички стратези увидели да Совјетски Савез убрзано шири свој утицај ка западу и да се шири изван граница континента, схватили су да је у борби против те експанзије неопходна снажна централно-европска земља, тј. Немачка. Тада је обустављен Моргентауов план и покренут је широко познат Маршалов план, који је подразумевао америчку економску помоћ за обнављање СР Немачке и целе западне Европе. На предлог Џорџа Кенана, Маршал је понудио и Совјетском Савезу учешће у „свеевропском програму опоравка” који је, међутим, био смишљен тако да буде одбијен (Саундерс 2013: 37–38), што је додатно продубило јаз између два блока. Историчар Адам Улам је истакао да је покретањем Маршаловог плана, Хладни рат ушао у фазу ратовања о чему сведоче борбе за остварење утицаја у источној Европи и на Блиском истоку (Ulam 1973). Исти план био је усмерен и ка Југославији, која је уз наговор совјетског руководства првобитно одбила ту понуду и појачала сарадњу са источноевропским државама и Совјетским Савезом.

Сарадња са Истоком није дуго трајала, а сукоб Стаљина и Тита пружио је Западу нову шансу за успостављање контроле на балканском простору. У мају 1949. године Југославији је обећана економска помоћ Запада и пуна сарадња, а већ након неколико месеци отпочела је реализација договора у виду првих кредита и испоруке индустријске опреме. То је допринело учвршћивању Титовог режима и стабилизацији привреде у Југославији (Трипковић 2018: 154–159). У наредном периоду, југословенско вођство је направило еквидистанцу према оба блока, настојећи да задржи независан положај. Западу је то одговарало из више разлога. Посматрајући балкански *геоидиолијички чвор* у историјском континуитету од 1918. године, можемо да закључимо да се важан разлог формирања јужнословенске земље огледао у спречавању потенцијалног германског продора ка истоку (северозапад–југоисток). Потом педесетих година југословенско прихватање америчке економске и привредне помоћи покушај је преоријентације Титовог режима ка

⁴⁶ „Програм за спречавање Немачке да започне III Светски рат” означен је као „Строго поверљиво” (Top secret). Morgenthau, Henry: *Germany is our problem*, Harper & Brothers Publishers, New York, London, First Edition, 1945; доступно: <https://archive.org/details/Morgenthau-HenryGermanyIsOurProblemEN1945120P>.

западу што би у посматраном оквиру баражирао пут совјетском продору ка топлим морима (североисток–југозапад). И на крају, независан положај Југославије у зони контакта два блока била је повољна околност за америчке активности у приобалном простору евроазијског копна – *Rimland*-а.

У наставку је важно указати на битне елементе *стирајтеије задржавања* око којих су вођене дебате у америчким круговима. Наиме, требало је одмах након рата Москви дати до знања које то регионе Сједињене Државе не смеју препустити непријатељу. Јачање војно-индустријског комплекса разматрано је као први елемент задржавања. Међутим, Кенан је сматрао да је основа за дугорочну политику задржавања програм америчке економске помоћи државама Европе и Јапана, те одржање Велике Британије, Немачке, Средње Европе и Јапана у западном табору и јачање њихове снаге, што би проузроковало трајну инфериорност Совјетског Савеза (Кенеди 2003: 422–427). Наведене регије према Кенановом мишљењу нуде повољне климатске услове, индустријску снагу, људске капацитете и традицију што је добар предуслов за покретање „амфибијске моћи” (Gaddis 2005: 29) у случају угрожености америчке националне безбедности. Дакле, економском зависношћу, државе у наведеним регијама требало је задржати у западном блоку и покренути их на акцију када је то у интересу САД. Имајући у виду претходно наведено, геополитички и геостратешки интереси САД били су контрола контактних тачака са СССР које су уједно биле и простор одбране западног блока. С тим у вези, борба око контроле Грчке, Турске и Југославије била је и те како значајна у зони контакта два блока.

Геополитичка конфронтација два војнополитичка савеза НАТО на западу и Варшавски пакт на истоку, обележила је период до краја Хладног рата. Одмеравање снага дипломатским средствима, трком у наоружању, свемиру и нуклеарном програму, економским и привредним иновацијама, психолошким ратовањем и манипулацијом, војним интервенцијама у кризним подручјима на маргини блокова, указивало је на геостратешку борбу с циљем преузимања контроле над судбином света. За Сједињене Државе, поред НАТО-а, значајну улогу имали су и војно-политички савези са азијским и пацифичким државама у зони *Rimland*-а – *CENTO* и *SEATO*. Први је имао значајну улогу у спречавању совјетског утицаја на Блиском истоку и приступа нафтоносној зони Персијског залива. Потоњи је своју улогу испуњавао у југоисточном делу Азије, спречавајући утицај Совјетског Савеза и Кине натом делу континента, одржавањем регионалне безбедности и очувањем интереса САД.

У периоду од шездесетих година долази до битних промена у међународним односима. Идеолошки раскол између Совјетског Савеза и Кине,

попуштање односа између СССР и Сједињених Држава, као и промена америчког антагонистичког става према Кини. Ричард Никсон је након Вијетнамског рата схватио да су спровођене мере према Кини биле контрапродуктивне, због чега је покренуо политику попуштања односа са Кином – детант. Након Кубанске кризе и успостављене „вруће” линије између Вашингтона и Москве, дошло је и до низа споразума о *пролиферацији* (контроли наоружања). Међутим, „позитивни процес попуштања” праћен је „све интензивнијим процесом прогресивне милитаризације” света (Павић 1977: 251). Разлози за прогресивну милитаризацију су многи, а резултат је био способност обе силе да збришу једна другу (MAD – *Mutually Assured Destruction*). Поред прогресивне милитаризације код куће, велике силе су увиделе и значај прекоморског транспорта што ће проузроковати милитаризацију светског мора и енергетски важних регија. Мехенова доктрина истиче значај мора и прекоморских база за стварање доминантне светске силе, отуда појачана милитаризација и ван државних граница. Запажена је и милитаризација земаља у зони *Rimland*-а од источне Европе до Јапана, као и зона ван директне опасности попут Латинске Америке (зона острвског полумесеца). Државе у којима постоје нерешена територијална питања, нестабилни политички системи, социјална несигурност и терор, биле су фактор појачане милитаризације. Нестабилности су најчешће генерисане на маргинама *Heartland*-а (Макиндрова доктрина) не би ли се што више црпела моћ Совјетског Савеза до потпуног краха. Иако парадоксално, милитаризација је јачала у „време детанта и због детанта и преговора о разоружању” будући да се детант и преговори „могу ослањати само на респектабилну снагу” (Павић 1977: 252–253). У том светлу, Радован Павић је представио *доктрину џојшалне милитаризације* која ће извршити кулминацију дотадашњих геостратешких доктрина, прошириће сферу деловања на зону острвског полумесеца и тиме ће сузити геостратешку сенку. Специфичност наведене доктрине огледа се у томе што не води рачуна о политичко-економском попуштању, већ јача своје снаге у позадини. Резултат таквог поступања је прогресивна милитаризација, будући да је „политика попуштања за обе силе прихватљива само са позиције јачања војне снаге” (Павић 1977: 259–261).

Трка у наоружању посебно је погодила Совјетски Савез, који је улагао огромна средства како би достигао Сједињене Државе. То је и био циљ америчких стратега, довести противника до банкрота, што је убрзано почело да се остварује за време Брежњева и његовог програма за наоружање. Дакле, глобална алтернатива капитализму, требало је да буде социјализам, што је изискивало додатне напоре и трошкове како би одговорили на изазове капиталистичког привредног система. Посматрајући мултидимензионално

капацитете моћи, јасно је да је СССР улагао једино у војну моћ, мислећи да ће тако маскирати недостатке у политичкој, привредној и друштвеној моћи. „Стратегију контрирања” у Трећем свету, која је подразумевала подршку снагама отпора, Збигњев Бжежински је почео да примењује пре совјетске инвазије на Авганистан, а сценарио који је уследио након те инвазије демаскирао је све совјетске слабости што је резултирало привредним и економским крахом Совјетског Савеза (Вестаџ 2008: 441–444).

Судбина југословенске државе није била повољна. Међународни фактор и глобална политичка дешавања утицали су на будућност балканских држава и њихово место на геополитичкој мапи прерасподеле сфера утицаја. Постоји низ фактора који су утицали на разбијање друге Југославије, међутим, у тим догађајима међународни односи су били пресудни. Уједињењем Немачке и разбијањем Совјетског Савеза, Југославија губи своју улогу у међународним односима, свој *raison d'être* из 1918. године. Силе попут Британије и Француске нису више биле заинтересоване за њу, будући да су пристале на уједињење Немаца и победиле у Хладном рату против Совјета. Француска је „лако направила избор између моћног немачког савезништва у изградњи грандиозног европског пројекта и лојалности својим старим, сиромашним, балканским савезницима” (Ковић 2018: 611). Другачије речено – тријумфом Запада и успостављањем униполарног система међублоковска улога Југославије губи на значају,⁴⁷ те Балкан поново постаје „простор геополитичке прекомпозиције и надметања блискоисточних сила, Средње Европе, као стратешког дела Запада и источног утицаја, који је у том тренутку био у константном повлачењу” (Гајић 2015: 239–240). Југославија више није била потребна Сједињеним Државама, али балканске државе као подељени субјекти и те како јесу. Амерички трабанти на Балканубили су фактор нове дестабилизацијес циљем потпуне деструкције српских земаља и српског народа који је у зони *Rimlanda* лоциран као „мали Руси” и потенцијални териториј за повратак Русије и њеног утицаја. Генерисани грађанско-верски ратови и НАТО агресија на СР Југославију по ко зна који пут потврђују тезу о томе да је Балкан простор *нејованог хаоса и жртва изјубљене равношеже сјраха* (Видојевић 2000: 101–133).

Крај Хладног рата који је, према веровању многих, требало да означи почетак мира, стабилности, нове сарадње и помоћи земљама у развоју, није испунио очекивања. Председник Буш најавио је нову еру мултилатерализма, коју је његов син непуних десет година касније одбацио својом политиком америчког унилатерализма. То је значило да „крај историје” није наступио,

⁴⁷ Југославија је постала непотребна за *вирталну безбедност* САД. С. Вудворд (1997). *Балканска историја – хаос и распад после Хладног рата*, Филип Вишњић, Београд, 108.

да светски систем заснован на либерално-демократским вредностима није устоличен, већ је отворена нова етапа „сукоба цивилизација” која ће потресати свет.

Континуитет англосаксонских геополитичких доктрина – импликације на источну и југоисточну Европу након Хладног рата

Простор источне и југоистичне Европе не губи на значају ни у данашњем глобалном и регионалном односу снага, управо из разлога којима нас уче класична геополитичка учења англосаксонске школе указујући на специфична геополитичка обележја поменутог простора. Сједињене Државе искористиле су свој успех у Хладном рату да додатно американизују Европу и тиме „Западни зид” очувају и ојачају (Живен 2019). Како је совјетска претња ојачала везе између западноевропских држава, уједно их је мотивисала да се придруже НАТО-у и своју безбедност очувају у оквиру савеза. Хладноратовска дешавања допринела су „учвршћивању *евроатлантизма* као спољнополитичког дискурса и својеврсног геополитичког концепта” (Пророковић 2018: 79), али је војна и економска зависност западноевропских земаља од моћи САД учинила те односе „асиметричним”. Колега Душан Пророковић закључује да је изражена асиметрија допринела да *евроатлантизам* заправо постане продужена рука атлантизма (Пророковић 2018: 79).

Сједињеним Државама је успех у Хладном рату улио осећај месијанства и предредности за глобално вођство и уређење света по сопственим мерилима. Ову идеју *изузетности* представимо кроз глобалистички концепт *неоатлантичке дескрипције*, према коме она представља „идеолошко-политички концепт (кондензован у тријади појмова: *глобализам*, *глобализација*, *нови светски поредак*) потчињавања света интересима САД-а и атлантистичке геополитичке парадигме, реализован кроз процесе делимичне или потпуне девастације државних, националних, идентитетских, институционалних, економских, културних, научних, образовних, војних, религијско-конфесионалних и територијалних капацитета нација које су означене као мета њиховог разорног деловања. Понекад су читави региони или пак простори били изложени свирепом дејству концепта геополитике деструкције. Овакав доктринарно-идеолошки концепт наметао се прво у форми прикривеног облика ’пријатељске глобализације’ и утеривања у стандарде неолибералне форме економске размене (пљачке), а у случају његовог одбијања или пружања

превеликог отпора државе-субјекти оспоравања таквих 'правила игре' егземплярно су кажњаване агресивним облицима политичких и економских санкција, па на крају и мерама бруталне војне одмазде” (Деспотовић 2015: 65). Представљени геополитички концепт Сједињене Државе су почеле да реализују већ деведесетих година, а резултате такве политике можемо видети од источне Европе, преко Балкана до Блиског истока и северне Африке.

Политика ширења НАТО пакта по завршетку Хладног рата указује да западне земље, пре свега Сједињене Државе, имају за циљ стављање пост-совјетског простора под таласократску контролу, и то: стварањем Макиндреровог *саниитарној кордона*, пружањем Мехенове *анаконде*, овладавањем *Римлендом* и потгискивањем Русије дубоко ка унутрашњости континента (Глишин 2019: 67). Наведено недвосмислено указује на тежњу ка стицању глобалне хегемоније, коју су неоконзервативци Роберт Кејган и Вилијам Кристол назвали „доброћудном глобалном хегемонијом” (Трифковић 2017: 28), а чије обресе можемо видети у војним интервенцијама и појачаној милитаризацији зоне *Римленда* од завршетка Хладног рата до данас. Америка је легитимитет својим наступањима широм планете обезбедила реториком о заштити људских права и ширењу демократије, као и Документима, Стратегијама и Водичима које су усвајале администрације последње две деценије.

Колега Миломир Степић указао је на четири смера евроатлантског, таласократског продора и то *северним краком* у Пољску и прибалтичке републике бившег СССР, *средњињим коридором* у Чешку, Словачку, Мађарску и покушајима привлачења Белорусије и Украјине, *балканском џирасом*, интересно пристрасним војно-политичким ангажманом, стационирањем трупа САД и НАТО на кључним позицијама, те војним запоседањем готово свих држава насталих из „геополитичке транзиције” простора бивше СФРЈ и *црноморско-кавказско-каспијским краком* ка јужним границама Русије и узаврелој етно-контактної зони православља и ислама, директно у средиште *Heartlanda* (Степић 2016: 411). Бивши амерички дипломата и професор Николас Бернс изјавио је 2016. године да је у „виталном америчком интересу да НАТО савез распореди трајне војне снаге у Пољској, у прибалтичким републикама, у региону Црног мора и на Артику” (Трифковић 2017: 36). Милитаризација Европе има свој континуитет, али се од Украјинске кризе недвосмислено дешава прогресивна милитаризација и појачано присуство америчких трупа у централној и источној Европи. Украјина је за Сједињене Државе важна као „офанзивно-одбрамбени бедем који ће војни потенцијал САД и НАТО-а примаћи на само 400 до 500 км до Москве” (Деспотовић 2015: 67). Украјинска криза изазвала је да се отворе нови командни центри широм источне Европе, што је почетак милитаризације дуж зоне *Римленда*. У светлу јачања

„регионалне безбедности”, како је кодирају у америчким круговима, почеле су активније да се изводе заједничке војне вежбе наомак руске границе. Војна вежба под називом „Спој трозупца” одржана крајем 2018. године највећа је војна вежба од завршетка Хладног рата, чиме се приказује снага, способност и спремност на заједничко деловање чланица НАТО-а. Милитаризација Пољске траје годинама уназад, Сједињене Државе врше испоруку оружја, борбених возила и авиона, као и ракетних система наомак руских градова. Почетком 2019. године амерички потпредседник посетио је Варшаву и том приликом потписан је низ споразума који би у наредних неколико година требало додатно да милитаризују Пољску, што би, како је изјавио пољски министар одбране Мариуш Блашчак, „осигурало источно крило НАТО-а”. Размештањем „ЕвроПРО” система у Пољској и Румунији војне структуре НАТО-а додатно се примичу руским границама.

Војна вежба НАТО под називом „Бранилац Европе” планирана је за 2020. годину, што ће резултирати највећим премештањем америчких трупа од деведесетих година и самим тим јачањем њених снага на европском тлу. Начелник Генералштаба оружаних снага Русије Валериј Герасимов у децембру 2019. године опомиње да су вежбе НАТО у источној Европи „припрема за сукоб великих размера” и да Русија „има статус противника у доктринарним документима Брисела”.⁴⁸ За одржавање снага у зони контроле Русије, њених потенцијалних стратешких партнерстава са западноевропским земљама (осовина Париз–Берлин–Москва), могућност ширења утицаја на постсовјетски простор и слично, важна је и „Иницијатива три мора” која има за циљ повезивање држава од Естоније до Хрватске, чинећи тако *саниџарни кордон* у новом контексту. Повезивање Балтичког, Јадранског и Црног мора указује на стварање *intermarium*-а, тј. међуморја којим Сједињене Државе теже да изолују Русију. Циљ Вашингтона је да санитарним кордоном у међуморју држи „на кратком ужету” Немачку и целу ЕУ у што ефикаснијем блоку изолованости и конфронтираности према Руској Федерацији и Евроазији.⁴⁹ Наведени примери јасно указују на геополитичко и геоекономско јачање „Западног зида” утемељеног на англосаксонским геополитичким доктринама.

Простор Балкана је и на почетку 21. века веома важан за даљи атлантистички продор ка *Срцу койна*. Стога, *Балкан је за Сједињене Државе њоседно важан*, те су оне настојале да на овом простору након Хладног рата остваре неколико циљева. *Прво* – искористити економско и војно посустајање и

⁴⁸ Спутник: <https://rs.sputniknews.com/rusija/201912181121355693-ruski-general-nato-se-sprema-za-veliki-vojni-sukob/>, [31. 12. 2019.].

⁴⁹ Погледи: В. Петров (2009). *Очерки руској геополитики*, Троица, Москва, 77.

геополитичку дефанзиву Русије за запоседање кључних стратешких простора Балкана и дугорочније спречавање Руске Федерације да се врати у, за њу, другу по значају виталну геополитичку зону (примарна је простор земаља бившег СССР-а). *Други* циљ је успоравање геоекономског и геополитичког повратка СР Немачке на просторе Украјине, Подунавља и Балкана. *Трећи* је подстицање ривалства парцијалних геополитичких интереса појединих чланица Европске уније (Велика Британија, Француска, Италија, Шпанија, Немачка и сл.) ради њихове лакше контроле и обуздавања, како ЕУ не би израсла у опасног економског и геополитичког ривала Америке. И *четврти* циљ се односи на убрзани пријем земаља с простора југоисточне Европе и западног Балкана у евроатлантске интеграције (Деспотовић 2012: 121).

Од 1999. до 2017. године НАТО пакту се прикључило 13 чланица, од Естоније на северу до Бугарске на југу, чинећи тако један ланац којим евроатлантске силе контролишу источну Европу и западну обалу Црног мора. Такође, балкански излаз на Јадранско, Јонско и Егејско море стављен је под контролу Западних сила. Атлантистичке структуре, поред *средњоевропској залеђа Балкана* (Аустрија, Мађарска, Чешка и Словачка) и наведеног акваторија, контролишу и балканску *јолийичко-географску екстензију* која се преко Турске простире према Блиском истоку (Деспотовић 2017: 139). Српски фактор, као традиционално руски пријатељ и савезник, изолован је у „срцу” Балкана, уз настојања да се што више ослаби и истргне из руског видокруга. Чињеница је да се „амерички мостобран”⁵⁰ шири ка „непријатељском” простору, заузимајући све значајније геополитичке тачке у циљу изоловања „континенталног медведа” и спречавања потенцијалне евроазијске континенталне сарадње, тзв. „осовине Берлин–Москва” (Глишин 2019: 69).

Географско ширење Северноатлантског пакта на земље Балкана и постављање војних база на Балканском полуострву Миломир Степић види као стварање „интегралног балканског геополитичког и геостратегијског лука” атлантизма, сачињеног из северозападног и југоисточног сегмента. Оба смера имају исходиште у „геополитички и геостратегијски кључним областима Балкана: северозападни у ’Динарској тврђави’, а југоисточни у централној области Балканског полуострва, тј. у самом његовом средишту – ’балканском језгру’. ’Кичма’ балканског геополитичког и геостратегијског лука формирала се од читавог низа упоришта, база, полигона и других инсталација, за САД и НАТО лако доступних како из Јадранског и Егејског басена (акваторије, луке и аеродроми у приобаљу или на острвима), тако и

⁵⁰ „Европа је најбитнији геополитички мостобран на евроазијском континенту.” З. Бжежински (2001), 57.

из Панонске низије (геостратегијска 'панонска лепеза' коју је по окончању Хладног рата од ВУ преузео НАТО)" (Степић 2012: 105).

Оно што највише забрињава јесу актуелни токови од Косова и Метохије до Црне Горе који имају за циљ потпуно слабљење српског фактора на Балкану. Распарчавање српских земаља и расрбљивање српског народа процес је који траје, а тренутна дешавања јесу домина у већ изазваном домино ефекту. Све геополитичке претензије и територијалне аспирације глобалних, регионалних и локалних актера српском геополитичком положају предодређују *фрајменџираност* као обележје које ће бити коришћено као „фактор нове дестабилизације овог подручја” (Деспотовић 2019: 90–91), према потреби великих сила, особито Сједињених Држава. Реч је, дакле, о „могућем активирању потенцијалних геополитичких жаришта у Србији (Косово и Метохија, Војводина, Рашка област, Бујановачко-прешевска област, Тимочка крајина и Топлички крај) или ван ње (позиција Срба у Црној Гори, Македонији, Албанији, Босни и Херцеговини и Хрватској), што би још једном покренуло *историјски њочак* патње и страдања са несагледивим последицама по српски народ и државу” (Глишин 2019: 127).

У светским експертским круговима се полемиче о опадању моћи Сједињених Држава. Томас Барнет, амерички стратег и геополитичар, указује да „Америка није у стању да буде глобални лидер: сувише је дискредитована у иностранству, има премало ресурса код куће и премало воље” (Barnett 2012). Иако споља изгледа „савршено безбедна, Америка је на почетку XXI века изнутра кренула путем културног и моралног самоуништења” (Трифковић 2017: 52). Међутим, без обзира на наведено, САД још увек успевају да одрже кључне зоне на граници са Русијом, ширењем НАТО-а, инсталирањем војне инфраструктуре, база и ПРО система, изазивањем сукоба ниског интензитета и мешањем у унутрашњу политику земаља на полупериферији. Зона источне и југоисточне Европе је у највећој мери под контролом Америке, а потенцијални руски повратак покушавају на све могуће начине да спрече, најосетливије на Балкану, деструкцијом Срба и српских земаља. Подршком агресивним суседима, окупацијом српске територије Косова и Метохије, изградњом модерно опремљене војне базе *Бондсшил*, урушавањем политичког, економског, привредног и војног система Србије, Сједињене Државе су учврстиле *сйрајнеијски лук* на Балкану. С друге стране, Србија се налази у вишегодишњој тегобној и суморној борби на путу ка Европској унији, а знајући какве нам услове Запад намеће, с правом се питамо да ли је

реч о Дуом њуџовању у Јевроју и/или њокушају цивилизацијске конверзије српској народа?

Литература

1. Арне, Вестад (2008). *Глобални Хладни рај*, Архипелаг, Београд
2. Бжежински, Збигњев (2001). *Велика шаховска џабла*, ЦИД – Романов, Подгорица – Бања Лука
3. Видојевић, Зоран (2000). *Глобализација насиља и ајресија на СР Јуџославију*, Зборник Матице српске за друштвене науке, Нови Сад
4. Вудворд, Сузан (1997). *Балканска џраједија – хаос и расјаг њосле Хладној рај*, Филип Вишњић, Београд
5. Гајић, Александар (2015). *У врџлоју џранзиције: Србија у савременом свеју (2005–2015)*, Институт за европске студије, Београд
6. Глишин, Вања (2019). *Балканска џеџолиџичка џарадиџа*, ИП Каирос, Сремски Карловци
7. Грчић, Мирко (2000). *Полиџичка џеџрафија*, Географски факултет, Београд
8. Деспотовић, Љубиша (2019). *Геџолиџика Свејосавља: српско национално џиџање у исџоријском расјону од кришџене до џриродне Србије*, Каирос, Сремски Карловци
9. Деспотовић, Љубиша (2017). *Глобализација и џеџолиџика иденџиџиџа*, Каирос, Сремски Карловци
10. Деспотовић, Љубиша (2015). *Геџолиџика десџрукције*, Каирос, Сремски Карловци
11. Деспотовић, Љубиша, Јевтовић, Зоран (2019). *Геџолиџика медија*, ИП Каирос – Култура – Полис, Сремски Карловци – Нови Сад
12. Деспотовић, Љубиша (2012). *Српска џеџолиџичка џарадиџа*, Каирос, Сремски Карловци
13. Дугин, Александар (2004). *Основи џеџолиџике*, књига I, Екопрес, Зрењанин
14. Живен, Ерве (2019). *Зайагни зид није џао*, Нова Европа, Нови Сад
15. Зарић, М. Иван (2015). „Класичне евроатлантске геџолитичке теџрије: релевантност на почетку 21. века”, *Кулџура џолиса*, год. XII, посебно издање, Култура – Полис – Институт за европске студије, Нови Сад – Београд

16. Кенеди, Пол (2003). *Усйон и йад великих сила: економска йромена и райовање од 1500. до 2000. йодине*, друго издање, ЦИД, Подгорица
17. Килибарда, Зоран (2008). *Основе йеойолийике*, Службени гласник, Београд
18. Ковић Милош (2018). „Срби и југословенска идеја”, у: *Исйорија једне уйойије*, књига II, Catena Mundi, Београд
19. Павић, Радован (1997). *Милийаризација свијетја и йлобално-йеосйра-йешике докйирине у доба дейанйа*, Политичка мисао 14, бр. 2
20. Петров, Валерий (2009). *Очерки русскои йеойолийики*, Троица, Москва
21. Пророковић, Душан (2012). *Геойолийика Срдије*, Службени гласник – Геополитика, Београд
22. Пророковић, Душан (2018). „Поглед на Србију из оквира евроатлан-тизма као геополитичког концепта: зашто српски интереси нису поду-дарни са америчким циљевима?”, *Полийика националне безбедности*, Година IX, vol. 14, број 1/2018, Институт за политичке студије, Београд
23. Саундерс, С. Франсис (2013). *Хладни рай у кулйури: ЦИА у свейу умейносйи и књижевносйи*, Досије студио, Београд
24. Степић, Миломир (2016). *Геойолийика: идеје, йеорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд
25. Степић, Миломир (2012). *Косово и Мейохија: йосймодерни йеойоли-йички ексийериментй*, Институт за политичке студије, Београд
26. Трифковић, Срђа (2017). *Конйинуиуиетей хладној райа*, Геополитика, Београд
27. Трипковић, Ђоко (2018). „Спољни фактори и политичка кретања у Југославији 1945–1955”; у: *Исйорија једне уйойије*, књига II, Catena Mundi, Београд
28. Barnett, Thomas P. M. (2012). *The New Rules: Globalization in a Post-Hegemonic World*, World Politics Review, April 16 <https://www.worldpoliticsreview.com/articles/11845/the-new-rules-globalization-in-a-post-hegemonic-world>
29. Gaddis, L. John (2005). *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of American National Security Policy during the Cold War*, Oxford University Press, New York
30. Matloff, Maurice (1994). *Strategic Planning for Coalition Warfare 1943–1944*, Center of Military History Unitet State Army, Washington, D. C., доступно: <https://history.army.mil/index.html>
31. Morgenthau, Henry (1945). *Germany is our problem*, Harper & Brothers Publishers, New York, London, First Edition, доступно: <https://archive.org/details/MorgenthauHenryGermanyIsOurProblemEN1945120P>

32. *New York Times*, март 1946. године <https://spiderbites.nytimes.com/1946/>
33. *The Truman Doctrine* (1947). President Harry S. Truman's Address before a Joint Session of Congress, March 12, доступно: <http://courses.kvasaheim.com/common/docs/truman.pdf>
34. Ulam, Adam (1973). *Expansion and Coexistence: A History of Soviet Foreign Policy, 1917–73*, New York: Praeger

6. ГЕОПОЛИТИЧКИ РАЗЛОЗИ РАЗБИЈАЊА ТИТОВЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ У КОНТЕКСТУ МЕЂУНАРОДНЕ ХЕГЕМОНИЈЕ САД

Двадесети век био је период великих војних превирања и геополитичких надмудривања, што се одразило на нестајање империја почетком века и стварање нових држава и нација крајем века. Из садашње перспективе, анализирајући историјске процесе у различитим регионима света, примећујемо континуитет англосаксонских геополитичких доктрина и геополитичку доследност Велике Британије и Сједињених Држава, које су, пратећи смернице истакнутих геополитичких теоретичара попут Алфреда Мехена (*Alfred T. Mahan*), Николаса Спајкмена (*Nicholas Spykman*) и Хелфорда Макиндера (*Halford Mackinder*), оствариле пројектоване циљеве (Деспотовић, Глишин 2020). Свака од геополитичких смерница јасно је опонирала геополитичким циљевима германског и руског фактора, а успешност таквог деловања показала се крајем XX века стварањем америчке хегемоније у униполарном светском поретку.

Балкански простор својим „геополитичким магнетизмом привлачи глобалне и регионалне силе због чега је тешко замислити да се важне локалне одлуке могу донети без уплитања страног фактора (сила победница), који ће те одлуке дефинисати према личним интересима” (Деспотовић, Глишин 2021а: 15). Услед вишевековних историјских процеса, Балкан је добио улогу граничне зоне, (религијска, војна, империјална и цивилизацијска), али је кодиран и као празна земља (*terra nullius*) намењена за територијалну и војну експанзију великих и регионалних сила, што сведочи о тешком историјском искуству народа који обитава на овом простору. Своју трансверзалну улогу Балкан испољава и током XX века, као простор који се налази на размеђу три континента (Европа, Азија и Африка) и посредством ког су трансгресирале и регресирале различите империје током историје. Паралелни и испреплетени интереси регионалних и глобалних сила стварају геополитички чвор на овом простору, што се најјасније читава у XX веку. Германски фактор настојао је да правцем северозапад–југоисток, преко Балкана, дође до Блиског и Средњег истока, док је турски (исламски) фактор ишао

супротним смером, југоисток–северозапад, ка срцу Европе. Руски вектор пројектован је правцем североисток–југозапад, ка Средоземљу и топлим морима, док су Велика Британија и Сједињене Државе настојале да потисну руски утицај вектором југозапад–североисток, али и да ставе под контролу германски фактор и друге потенцијалне активности европских држава (Деспотовић, Глишин 2021: 314–315). Ватикан је, између осталог, имао јасан вектор запад–исток, то јест, потискивање православља и ширење римокатоличанства ка истоку. Дакле, значајан утицај на локалне политичке процесе и осцилације имају регионалне и глобалне силе, које су неретко, непринципијелном и двоструком политиком управљале процесима на Балкану, поштујући искључиво своје интересе.

На основу наведених геополитичких смерница, можемо знатно јасније сагледати историјске процесе на Балкану, конструкције и деконструкције држава и нација, али можемо и спознати ко и због чега подстиче и генерише нестабилност и ратове на овом простору. Две геополитичке конструкције, Краљевина СХС, односно Краљевина Југославија и ФНР Југославија, представљају јасне примере.

Геополитички конструкти XX века – КЈ и ФНРЈ

Краљевина СХС која је формирана као држава 1. децембра 1918. године, недуго затим биће преименована у Краљевину Југославију. Поред осталих историјско-политичких разлога (Екмечић 1989, 2014, 2017; Батаковић 2018; Митровић 2018), који су допринели њеном државном формирању, примарни узроци настанка тицали су се јасних циљева и важних интереса сила Антанте. Њихова намера била је потпуно јасна, желели су да формирају државну творевину која ће бити у стању да испуни базичне задатке свог геополитичког конституисања, а истовремено да је учине довољно политички нестабилном, национално сукобљеном и државно неефикасном на унутрашњем плану да буде погодна за државно растројство, политичку демонтажу или војни слом (све у зависности од конкретних историјских околности) када геополитичка потреба за њом буде нестала. Силе Антанте њеним формирањем извршиле су својеврстан геополитички експеримент, направили су једну провизорну државну творевину са ороченим роком употребе којој су наменили бројне задатке. Са једне стране, формирана држава мора да послужи намењеној јој геополитичкој сврси, а, са друге стране, да буде погодна за брзи нестанак, односно државну ликвидацију све у зависности од потреба. Иако је доживела брзи војни и политички слом под

чизмом Нациста након Априлског рата 1941, територијално издељена и окупирана она је, барем у међународно-правном смислу, преживела Други светски рат да би коначно била државно ликвидирана формирањем Брозове ФНРЈ.

Идентични геополитички разлози, односно политички планови, постојали су и након Другог светског рата, када је одлуком Савезника, а пре свега политичком вољом Винстона Черчила и подршком Титу и његовом партизанском покрету (Девих 2021) (када говоримо о силама са Запада – атлантисти) формирана ФНР Југославија чији су главни геополитички задаци остали исти само у другачијем геополитичком контексту. Совјети су загосподарили виталном геополитичком зоном „Римленда” и формирањем Варшавског пакта у великој мери су преузели примат на простору Прибалтика, Средње Европе и Балкана, изузев управо Брозове Југославије, ефикасно контролишући овај, за атлантисте необично важан геополитички ареал. И ова државна творевина биће разбијена у крвавим верско-грађанским ратовима (БиХ и Хрватска), када су након рушења Берлинског зида, уједињења Немачке и државне дисолуције СССР-а на ред дошли и државно територијални простори бивше СФР Југославије. Важни геополитички разлози који су је одржавали у политичком формату две различите режимске и идеолошке формације (лични режим власти Карађорђевића у окриљу монархије и тоталитарни режим власти Јосипа Броза у оквиру комунистичке републике) кардиналним променама у геополитичком контексту довели су до тога да она изгуби на значају. Као некада важан геополитички пројекат Западне геополитике морала је нестати са светско-историјске позорнице. Од посебних односа које је Југославија имала са Сједињеним Државама крајем четрдесетих година, укључујући кредите у замену за југословенску неутралност и војне капацитете за одвраћање снага Варшавског пакта од западне Европе, до позиције да она постане „непотребна за виталну безбедност САД”, није прошло много (Вудворд 1997: 108). Потреба за њеним даљим државним егзистирањем потпуно је престала, управо из истих оних геополитичких разлога због којих је формирана, само са супротним политичким значењима.

Геополитички разлози који су пресуђујуће допринели формирању Југославије

Формирање државе у територијалним оквирима и са државним габаритима каква је била Југославија, није могло да се оконча без спољнополитичког утицаја, тада сила победница, које су умеле да мисле „просторно”. Пратећи геополитичку логику и узимајући у обзир историјске чињенице, ми смо извели пет разлога који су пресуђујуће допринели формирању Југославије.

Први разлог, потреба *баражирања интереса њерманској фактора* у његовом сталном настојању да се територијално шири у два правца: ка истоку (правца ка Русији; *Drang nach Osten*) и ка југоистоку у правцу Медитерана и Блиског истока (Идеја Багдада; *Drang nach Sudosten*) који је државно и војнички ишао преко јужнословенских територија, а нарочито оних које је насељавао српски народ. Дакле, циљ је био да се онемогући стварање *Mittleurope* (Средње Европе), која би према Фридриху Науману (*Friedrich Naumann*) требало да буде геополитичка целина окупљена око Немачке. Идеја је била да средња Европа обухвати простор од Балтичког мора до северног дела Јадрана, и да као таква постане својеврсна континентална, телурократска целина смештена између запада и истока (Орел 2012; Пророковић 2014; Деспотовић, Глишин 2021). Наведена пројекција укључивала је и југословенски простор, због чега су атлантисти и тражили одговарајуће решење у циљу обуздавања Немачке. „Тек када се лорд Киченер након Анексионе кризе 1908. уверио да је на Босфору Немачка опаснија од Русије, западне државе подржавају увећавање српске нације и стварање њене јединствене државе. Тако су привремено створили Југославију 1918. као државу у којој ће Срби бити природно уједињени, а Русија изгубити могућност да их искориштава” (Екмечић 2002: 404). Тако је створена „јединствена југословенска држава као брана Немачкој” (Екмечић 2014).

Други разлог је *изградња „санитарној кордона”* и заштита од тзв. болшевичке опасности. Само годину дана од Октобарске револуције у Русији, на Версајској мировној конференцији, следећи геополитичке теорије Хелфорда Макиндера, силе победнице створиле су Санитарни кордон од земаља централне и југоисточне Европе, у простору тзв. *инијермаријума*, који је обухватао два правца од Балтика до Црног мора и од Балтика до Јадрана. У састав пројектованог коридора улазе Пољаци, Бохеми (Чеси и Словаци), Угри (Мађари), Јужни Словени (Срби, Хрвати и Словенци), Румуни, Бугари и Грци. Према Макиндеру, негермански народи између Балтика и Медитерана

појединачно не могу да остваре значајну улогу, али уколико се интегришу у један стратегијски кордон, могли би да одиграју пресудну улогу у обуздавању Русије и контролисању Великог континента (Maskinder 1942: 115). Дакле, формирањем Краљевине Југославије биле би неутралисане могућности ширења револуције на простору чија је географска екстензија била већа од хиљаду километара и који је покривао врло осетљиву контактну зону југоистока Европе односно Балканског полуострва. Такође, њена улога за очување империјалних интереса САД, Велике Британије и Француске је била значајна, посебно јер је реч о трансконтиненталној и трансрегионалној зони и месту на ком се укрштају важни коридори (Деспотовић, Глишин 2021а).

Трећи разлог је *несмејано њрозелитско деловање Вајикана* који је кроз форму тзв. католичке акције убрзано радио на финансирању, за њега, више важних процеса. У првом кораку, настављање интензивне *конфесионалне конверзије* Срба православца у римокатоличанство, затим *национална конверзија* Срба римокатолика у хрватство и напослетку преко језика и културе отимање територија на којима ти Срби живе. Карлхајнц Дешнер (*Karlheinz Deschner*) пишући о политици римских папа у 20. веку наводи да су „дела усташа била дела католичке цркве, далеко мање условљена биолошки, расом, него управо хиперконфесионално. Хтело се, заправо, поновно успостављање старог, папи вазалног, хрватског краљевства, истребљење свих туђих верских елемената и поседовање једног 'чистог народа'” (Дешнер 2021). Наставак тих планова уследиће у Брозовој Југославији кроз процес изградње идентитетског инжењеринга синтетичких нација као договорних нација, да би био довршен експресним признавањем Словеније и Хрватске независности, коју је, испред свих, предводио Ватикан уз здушну подршку СР Немачке. Према америчким запажањима, Ватикан је подржавао Немачку, да би тим путем „извршили експанзију на рачун православља. (...) Бискуп Махнич, идеолог Католичке цркве, писао је да ће у условима када је пала Русија, Хрвати превести православне у католичанство и створити један 'Исусов овчињак'” (Екмечић 2017: 372). Циљ је био конфесионална и национална конверзија Срба, као и искључивање Русије са Балкана. На тај начин Ватикан је затворио круг и уз помоћу атлантиста довео до стварања две нове римокатоличке државе.

Четврти разлог је стварање простора за *ефикасну контролу српској њо-литичкој и националној фактора* у оквирима Краљевине (касније још ефикасније у Титовој Југославији) преко словеначког и хрватског политичког утицаја, притисака и константне политичке дестабилизације земље, кроз стално територијално узмицање и идентитетску регресију српског фактора. Овоме је умногоме допринео „системски аутошовинизам код Срба као

синдром националне ентропије”. Реч је о процесу који се развијао у неколико фаза. Прво, системски аутошовинизам у Краљевини Југославији почиње наметањем „политичке идеологије југословенства”, која је подразумевала „културно-политички концепт заснован на извесним језичко-културним и органицистички схваћеним сродним особеностима тзв. троименог народа, које ће након фазе заједничког фузионисања постати једна југословенска, синтетичка нација” (Деспотовић 2019: 12). Друга фаза системског аутошовинизма јавља се у Брозовој Југославији, када се потенцирало на „братству и јединству” и стварању више мањих синтетичких нација (Хрвати, Словенци, Црногорци, Македонци и Муслимани). Дакле, „политика титоизма” имала је за циљ фрагментацију и деструкцију српских националних територија, а њене последице и данас узрокују катастрофалне последице по српски народ и државу (Деспотовић 2019: 16–19). Наведене политике „интегрално југословенство – титоизам – глобализам” проузроковале су следеће: 1) одустајање од српског становишта у ком су српски национални интереси били примарни и давање преимућства интересима регионалних и глобалних сила, потпуно супротно етосу геополитике светосавља; 2) одустајање од очувања српске државности и територијалног окупљања Срба у један српски државно-правни оквир, који би се у филолошким координатама могао кодирати као Природна Србија; 3) одустајање од идеје економске суверености и стабилног привредног развоја; 4) одустајање од српске демографске обнове; 5) одустајање од консолидације српског националног идентитета и интегралне српске културне политике и 6) одустајање од насушне политике одбране Српства, како на просторима матице Србије тако и у остатку српских земаља (Деспотовић 2019: 10–11).

Пети разлог, ширење даљег *нейоверења према српском националном фактору* који се и споља мора контролисати, јер је по ранијим, већ успостављеним геополитичким стереотипима и митовима, сматран *главним геополитичким ојоненијом* западних геополитичких интереса на простору југоистока Европе. Уз то је, због конфесионалне и словенске блискости са Русима, сматран дублером руских интереса на Балкану, односно балканским малим Русима, и заступником њихових интереса на овим просторима и сл. Поменуте геополитичке стереотипе ситуирамо у две димензије. Прва је „пројектована у позицији Србије као ’балканског експонента’ руских интереса на овом простору”. Друга димензија приказује словенску (русофобија и србофобија на Западу), православну (страх од православља) и идеолошку (бољшевичко-комунистичка опасност) везу две земље и представља Србију као „сарадника у покушају руског освајања западних територија *Rimlanda*” (Деспотовић 2019: 71). Дакле, таласократске силе нису хтеле да дозволе да

се стварањем Југославије оформи православно језгро и снажна држава на српским темељима, већ „формирају једну верски и национално хетерогену државу, која је осим улоге Санитарног кордона, вршила улогу *обуздавања српској чиниоца*” (Деспотовић, Глишин 2021а: 20). Верски и национално хетерогена држава погодна је тле за генерисање нестабилности, што су велике силе користиле када год је требало да остваре своје интересе. На тај начин су таласократске силе отклониле опасност на коју је указивао Роберт Ситон-Вотсон (*Robert Seton-Watson*), „да ће, након нестанка Аустроугарске, стварање велике, уједињене српске државе представљати латентну опасност од руске доминације овим регионом у будућности услед историјских веза, заједничких словенских обележја и православне вере” (Батаковић 2018: 69–70).

У обе Југославије ови разлози биће егзистентни са већим или мањим нагласком на неке од њих, све у зависности од историјске фазе и конкретних потреба вођења спољње политике атлантиста и задовољења њихових главних геополитичких интереса.

Разлози који су пресуђујуће довели до разбијање Титове Југославије

Пођимо истим редоследом у навођењу узрока због чега је Југославија као геополитички експеримент била буквално ликвидирана као државна творевина. Разлози су врло јасни и транспарентни уколико доследно пратимо њихову историјску и геополитичку логику.

Први разлог, уједињењем две Немачке након рушења Берлинског зида формирана је тзв. Велика Немачка под именом западне варијанте, дакле, Савезна Република Немачка. Још након Другог светског рата, *Немачка нација је стављена под контролу савезника*. На Западу под директном контролом САД, са бројним војним базама на терену и Основним законом који је до данас вршио улогу устава Немачке. На Истоку, под строгом контролом Совјетског Савеза, прво, преко полука комунистичке власти, а онда и Варшавског пакта. Дакле, германски фактор стављен је под контролу и тиме је први разлог почетком деведесетих година престао да буде релевантан. Поготово након уједињења, јер је сав простор стављен под паску САД и НАТО пакта. Германски фактор постао је, дакле, узданица Неоатлантиста против Руске федерације, а не реметилачки фактор и стална опасност за изазивање нових ратних сукоба глобалних размера што је био у два светска рата. Економски

хегемонизам Немаца унутар ЕУ само је добро дошао, јер су преко њене снажне привредне улоге лакше контролисали остале европске „партнере”, а њену неоспорну економску моћ као важан аспект тзв. тврде моћи користили као маљ или условљавање за наметање политичких решења које су Западу била од интереса. Србија је то посебно осетила када је у питању тзв. Косовска независност као политички услов даљих евроатланских интеграција.

Други разлог, није више било *пошребје за одржавањем саниитарној кордона* јер је кроз синхрону геополитичку акцију државном дисолуцијом нестао СССР и расформиран је Варшавски пакт. Западни атлантисти на челу са САД врло брзо су без опањеног метка и са мало потрошених долара загосподарили западном зоном „Римленда” (Приблатик, Средња Европа, преко 80% бивше СФРЈ, као и Црноморске обале експресним учлањењем Румуније и Бугарске у евроатлантске структуре (најпре НАТО, а затим и ЕУ)). Готово читав простор тзв. интермаријума (сем српских земаља) био је у зони директног утицаја западног хегемона – САД, у оба своја правца трансгресије према Црном мору и према Јадрану. „Западни зид није пао”, рекао је Ерве Живен (*Herve Juvin*), указујући тиме на атлантистичку политику почетком XXI века, која је добила нешто другачији облик (Живен 2019).

У време постојања ФНРЈ, односно касније СФРЈ, улога Брозове Југославије била је стога геополитички још важнија за атлантистички Запад. Након сукоба са Информбироом, односно са Стаљином, Јосип Броз у договору са Вашингтоном прави низ корака који Југославију стављају у функцију интереса НАТО пакта и атлантиста. На тај начин је отворен пут за политичку сарадњу и потписивање војног споразума са НАТО чланицама Турском и Грчком. Тако је Титова Југославија, према мишљењу појединих истраживача, искорачила ка НАТО пакту и једном ногом готово да је постала чланица. Оваква политика Јосипа Броза била је награђена бројним економским, финансијским и војним трансшама помоћи као знак подршке и благонаклоног односа Вашингтона према таквој политици (Богетић 2000). Без обзира на то што је Броз више пута мењао спољнополитичку оријентацију земље од Истока до Запада, осциловање његове државе између Москве и Вашингтона остаће доминантно обележје све време њеног државног трајања (Деспотовић, Глишин 2021а: 25). Као осцилујућа регионална сила, СФРЈ је ипак таквом политиком дискретне политичке дистанце према Москви била довољно поуздан партнер Западу у спровођењу геополитичке оријентације постепеног повратка „Римленда” под своју контролу (Деспотовић, Глишин 2021: 439).

Трећи разлог, Ватикан је готово завршио процесе *верско-националне конверзије*, и тријумфално прогласио формирање две *par excellence* Римокатоличке државе Словеније и Хрватске. У време Брозове Југославије, Ватикан

је снажно подржавао и акцелирао процесе формирања идентитета синтетичких нација, јер се тиме убрзано крунио национални корпус Срба, како идентитетски, тако и територијално, демографски, културно-језички, економски, војно и сл. Осим наведеног, било је неопходно омогућити Ватикану да неометано настави свој црквени прозелитизам у православном конфесионалном окружењу и доврши задњу фазу претварања Срба римокатолика у Хрвате (Деспотовић 2019: 298). Дакле, и са становишта интереса Ватикана, Југославија је одрадила веома важан процес верско-конфесионалне сепарације у првој фази и идентитетске хомегенизације нових синтетичких идентитета у другој фази, наравно све на штету српског национа. С тим у вези, стварање и деструкција Југославије уклапа се у „шири и целовитији пројекат глобалне геополитичке доминације Ватикана” (Деспотовић 2019: 260) и стварања јединственог католичког поретка у свету (Аврамов 1998: 119). Ватиканска геополитичка игра стрпљиво је реализована током XX века „од подстицања лингвистичке отимачине и преваре, перфидног деловања у оквиру концепта тзв. католичког цивилног друштва, прозелитизма, унијаћења, па и отворене подршке злочиначким акцијама хрватских усташа у Другом светском рату до подршке Туђмановом режиму почетком деведесетих година” (Деспотовић 2019: 260).

Четврти разлог је такође нестао. *Српски национални и пољитички фактор и даље ће бити ефикасно контролисан*, али сада без потребе постојања заједничке државе која је у том сегменту послужила као политички кишобран и национални инкубатор за стварање нових псеудо нација (Бошњаци, Црногорци, Македонци и сл.) уз национално већ формиране словеначке и хрватске идентитете. Није се овде радило само о „Римленду” и *Intermariumi*, већ о потреби атлантиста (као и Антанте пре тога) да у државном контексту Брозове Југославије наставе још снажнију контролу српског политичког фактора преко Хрвата и Словенаца, а касније да бољшевичким идентитетским инжењерингом створе синтетичке нације као вештачке нације од Црногораца и Македонаца, а мало касније и Срба Мухамедове вере (Деспотовић 2019: 280) које су кроз верску припадност подигли на национални ниво проглашењем Муслимана као нације. Осим фрагментације и уситњавања српских територија и српског националног корпуса у корист синтетичких нација, створене су и национално одрођене елите, које служе као „потпора владајућим идеолошким обрасцима – прво интегралном југословенству, онда титоизму, а данас глобализму, наносећи несагледиву штету свеукупним интересима свог народа, држави и култури” (Деспотовић 2019: 25). На тај начин остварен је један од најважнијих циљева у оквирима двеју Југославија, са јасном визијом да он опстане и када КЈ, а потом СФРЈ нестану.

Пети разлог, остао је геополитички егзистентан, Срби се и даље сматрају главним геополитичким опонентима Запада на овом простору, али у промењеном геополитичком контексту који је омогућио њихову некажњену медијску сатанизацију, територијално сакаћење, идентитетско прекомпоновање, конфесионално узмицање, државну деструкцију, политичку дестабилизацију, језичко-културну миноризацију и сваку другу врсту политичког и економског кажњавања. Отимане су нам вековне теориторије и поклањане њиховим трабантима на терену, тиме су они награђивани за послушност, а ми кажњавани за „непослушност”. Једноставно, Србија као матична држава морала је постати просторно довољно мала, политички нестабилна, демографски десеткована, војно слаба и економски опљачкана да није могла послужити као било какав ослонац Србима у окружењу који су остали у новим државоликим творевинама под контролом НАТО пакта и атлантског хегемона, а поготово пружати активан отпор и противљење спровођењу атлантистичких интереса на простору бивше Југославије. Деведесете године прошлог века биле су нарочито погубне по националне интересе Срба, који су, оставши без заштите у међународној арени, били изложени најсуровијој геополитици деструкције, геополитици сиромаштва и деловању злослутне геополитике идентитета.

Посматрајући један историјски период стварања и разарања две Југославије, не можемо да застанемо само на претпоставци да су ти процеси сплет околности у контексту „духа времена”. Из претходних редова се јасно види да је реч о контролисаним процесима конструкције и деконструкције две државе с циљем испуњавања геополитичких интереса сила победница. Иако је стварање југословенске државе представљено као круна српског успеха у рату, јасно је да је реч о опсенарској визији и историји једне утопије чије последице трпимо и данас. Српски народ је у оба процеса, и конструкције и деконструкције две Југославије, претрпео највеће губитке, износећи на својим плећима тектонске промене у међународним односима. Ратови, радикалне смене династија и политичких елита, редефинисање граница, промене државно-правног статуса, окупације и економске и политичке блокаде највише су погодиле српски национ, што се огледа и на почетку XXI века. Политика двоструких стандарда и непринципијелности деценијама у континуитету деструише српски народ и државу, с циљем ограничавања, а потом и сузбијања српског фактора до нивоа објекта у међународним односима.

Литература

1. Аврамов, С. (1998). *Трилатерална комисија*, Ветерник
2. Багаковић, Д. (2018). „Балкански пијемонт”, у: *Историја једне ушћине*, Catena Mundi, Београд
3. Богетић, Д. (2000). *Југославија и Запад 1952–1955*, Службени лист СРЈ, Београд
4. Деспотовић, Љ. (2019). *Геополитика Светосавља*, Каирос, Сремски Карловци
5. Деспотовић, Љ., Глишин, В. (2020). „Америчка милитаризација Европе на почетку 21. века”, *Политика националне безбедности* 2/2020, Институт за политичке студије, Београд
6. Деспотовић, Љ., Глишин, В. (2021). *Савремени међународни односи и геополитика*, Каирос, Сремски Карловци
7. Деспотовић, Љ., Глишин, В. (2021a). „Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославији и разлози њиховог државног разбијања”, *Лесковачки зборник LXI*, Народни музеј Лесковац, Лесковац
8. Девић, Н. (2021). *Заједницу и Тито*, Службени гласник, Београд
9. Дешнер, К. (2021). *Политика римских ђака у 20. веку*, Катена Мунди, Београд
10. Екмечић, М. (2017). *Дуго кретање између клања и орања: историја Срба у новом веку (1492–1992)*, Euro Book, Београд
11. Екмечић, М. (1989). *Стварање Југославије 1790–1918*, Просвета, Београд
12. Екмечић, М. (2002). *Есеји из историје*, Службени лист СРЈ, Београд
13. Екмечић, М. (2014). *Рајни циљеви Србије 1914*, Филип Вишњић, Београд
14. Живен, Е. (2019). *Западни зид није ђао*, Нова Европа, Нови Сад
15. Митровић, А. (2018). „Ратни циљеви централних сила и југословенско питање 1914–1918”, у: *Историја једне ушћине*, књига I, Catena Mundi, Београд
16. Орел, К. (2012). *Средња Европа*, Слио, Београд
17. Пророковић, Д. (2014). *Немачка геополитика и Балкан*, Катена Мунди, Београд
18. Вудворд, С. (1997). *Балканска историја*, Филип Вишњић, Београд
19. Mackinder, H. (1942). *Democratic Ideals and Reality*. Washington DC: National Defense University Press, Washington DC

7. ЗЛОЧИНАЧКА АГРЕСИЈА АТЛАНТИСТА НА СР ЈУГОСЛАВИЈУ КАО ПРИМЕР АСИМЕТРИЧНОГ РАТА

Отворена и вишеструка агресија⁵¹ САД и НАТО пакта на нашу земљу, која је учињена без мандата Савета безбедности УН,⁵² и која је отпочела таласом злочиначког бомбардовања 24. марта 1999. године, била је до тада у модерној европској историји незабележени преседан бруталне војне одмазде према једном непокорном народу који је одбио да прихвати злочиначки диктат атлантиста скројен у Рамбујеу. У својој основној суштини, осим што је била незаконита, злочиначка и насилна западна агресија је исијавала бахатост атлантиста осиноних у својој дисиметричној моћи наспрам остатка света. Сигурна у војну и политичку надмоћ, брутална у наметању својих геополитичких приоритета на Балкану, није ни слутила да ће једна мала санкцијама истрошена и осиромашена земља испољити тако жилав отпор агресији, креативно користећи расположиве мере из репертоара асиметричног одговора (Деспотовић 2017: 35). „Агресија се не може оправдати било каквим разлозима, јер је једино Савет безбедности позван и овлашћен да процењује да ли нека ситуација представља претњу миру, нарушавање мира или агресију. Агресија се, такође, не може маскирати 'правом на самопомоћ' или 'правом на превентивни рат', јер су те категорије из давних времена, оне су укинуте и не постоје у правном поретку УН. Први пут је једна суверена држава – СРЈ војно нападнута од стране НАТО-а на својој територији, а да није повредила права или границе једне друге државе. Први пут НАТО започиње конфликт без одобрења УН и први пут је рат објављен 'у име права

⁵¹ Она је по Р. Радиновићу имала више различитих аспеката: „културно-историјских, цивилизацијских, економских, политичких и геополитичких, еколошких, војних, геостратешких итд.” Р. Радиновић (2006). „Агресија на Југославију”, у: *Агресија НАТО на Југославију: седам година после* (ур. С. Стојановић), Београдски форум за свет равноправних, Београд, 57.

⁵² Том агресијом погажени су најважнији инструменти међународне безбедности. Повеља УН члан 53, Финални акт из Хелсинкија, Бечка конвенција из 1980, па и сам конститутивни уговор којим је успостављен НАТО, као искључиво одбрамбени савез, и наравно многи други документи који регулишу систем међународне безбедности. Г. Перазић (2001). *Рамбује или раиш*, Ниц Војска, Београд.

мешања' и то у Европи. Операција НАТО није само правно неоснована, она је исто толико апсурдна колико опасна" (Гаћиновић, Томић 2019: 9).

Политичке власти у Србији већ годинама уназад систематски избегавају да ову силеџијску агресију назову правим именом, а поготово да нагласе њен малигни карактер, као и исход рата – *окупирацију наше земље*.⁵³ Избегавају да конотирају њене последице,⁵⁴ како са аспекта разарања привредне и саобраћајне инфраструктуре, злочина према цивилном становништву, војним губицима, еколошким загађењем, порастом здравствене патологије и др.⁵⁵ Нарочито ако се зна да је западни агресор „погађао путничке возове, пешаке на мостовима, цивиле на пијацама и болеснике у болницама”, цилично то називајући колатералном штетом.⁵⁶ Сада је потпуно јасно да је злочиначка и нецивилизована агресија била мотивисана примарно постизањем политичких циљева (тзв. *Хајелова докљрина* из марта 1999. године усвојена у Сенату којом се легализује употреба оружане силе у свргавању страних влада и демонстрирана одмах на примеру рушења „диктатора” Слободана Милошевића *као доказ максиме да су законите само оне власти које служе америчким империјалним интересима* и профитима незаситим финансијско-привредним елитама атлантиста). Такође, агресија на нашу земљу вођена је потребом кажњавања једног непокорног народа, али и идејом да се на делу проигра *докљрина новој интјервенционизма* чија ће каснија „легализација” бити објављена у форми тзв. *Бушове докљрине* (усвојена 10. октобра 2002. године у америчком Сенату) у којој се истиче америчко право да без сагласности Савета безбедности ОУН-а или својих савезника, потпуно *унилатјерално* а тобож превентивно интервенишу било где у свету где процене да су наводно угрожени њихови национални интереси.⁵⁷

⁵³ „Окупација Косова и Метохије је последица нелегитимне оружане агресије Запада и њу не признајемо као трајно решење, нити као основу за било какве преговоре о евентуалном издавајању Косова и Метохије из састава Србије”. Р. Радиновић (2006), 63.

⁵⁴ Погледати више: М. Марковић (2006). „Смисао и последице агресије НАТО на Југославију”, у: *Агресија НАТО на Југославију: седам година после* (ур. С. Стојановић), Београдски форум за свет равноправних, Београд, 25. Погледати и зборник радова (2008). *Агресија НАТО: узроци, карактер и последице кризе на Косову и Метохији*, Клуб генерала и адмирала Војске Србије, Београд.

⁵⁵ „Српско становништво поуздано зна зашто за њега улазак у НАТО не долази у обзир. Бомбардовање земље високотоксичним, радиоактивним ураном, заједно са свим последицама по здравље људи, животиња и еколошки систем, свакако је један од кључних разлога. Насилно, уз огромне људске и материјалне жртве, једна држава је, на прагу 21. века, уназађена: многобројна радна места у индустријским гранама су преко ноћи угашена, читаве генерације висококвалификованих младих су отишле.” Др Рудолф Хензел, „НАТО починио геноцид над Србијом 1999”, *Вечерње новостји*, [24. 02. 2019.].

⁵⁶ Погледати: Милорад Дробац (пр.) (2000). *Година без цролећа*, ЛДИЈ, Ветерник.

⁵⁷ Погледати: С. Стојановић (2006): „Агресија НАТО на Југославију и нови светски поре-

Све горе наведено служило је као доктринарни параван за хегемонистичку политику и агресивно наметање својих интереса, те кажњавање нација и држава које се томе супротставе, а Срби су се супротставили покушајима насилног отимања КиМ као легитимног дела своје државне територије. Реч је дакле, о својеврсној *геополицији деструкције* као доминантном обележју такве врсте геополитичког понашања у међународним односима. Сажета у глобалистичком концепту **геополитике деструкције**, она би се могла одредити као добро планиран идеолошко-политички концепт (кондензован у тријади појмова: *глобализам*, *глобализација*, *нови светски поредак*) потчињавања света интересима САД-а и атлантистичке геополитичке парадигме, реализован кроз процесе делимичне или потпуне девастације државних, националних, идентитетских, институционалних, економских, културних, научних, образовних, војних, религијско-конфесионалних и територијалних капацитета нација које су означене као мета њиховог разорног деловања. Понекад су читави региони или пан-простори били изложени свирепом дејству концепта геополитике деструкције. Овакав доктринарно-идеолошки концепт наметао се прво у форми прикривеног облика „пријатељске глобализације” и утеривања у стандарде неолибералне форме економске размене (пљачке), а у случају његовог одбијања или пружања превеликог отпора државе-субјекти оспоравања таквих „правила игре” егземплярно су кажњаване агресивним облицима политичких и економских санкција, па на крају и мерама бруталне војне одмазде (Деспотовић 2015: 65).

Свака геополитичка хегемонија (империја) у историји као што је то атлантистичка настала након Другог светског рата а особито после рушења Берлинског зида, настојала је да постигне апсолутну превласт како у тврдој тако и у меким облицима моћи, односно да успостави што већу дисиметрију у дизбалансу моћи у односу на своје геополитичке такмаце, а особито у војним, економским, медијским и технолошким пољима, који би јој за дуже време гарантовале запоседнути статус глобалне силе. Атлантистички војно-политички блок предвођен Вашингтоном успео је у великој мери у својој базичној намери да успостави управо такав облик диспропорције моћи, и настала дисиметрија је постала двоструког карактера: прво, она није била успостављена само према идеолошки, економски, технолошки и геополитички пораженом противнику, и друго, већ и према својим наводним атлантским савезницима, којима је низом конкретних мера наметнуто лидерство и стављено до знања да су објекти а не субјекти у новом поретку светске моћи.⁵⁸

дак”, у: *Агресија НАТО на Југославију: седам година после* (2006), 30.

⁵⁸ *Атлантиски хегемонија* наметнула је западној Европи позицију „окупационе зоне” која је стављена у службу њених интереса, без обзира на којој страни ратних ровова су „новопечени савезници” Вашингтона били у Другом светском рату (Немачка или Француска

Новоуспостављена хегемонија Вашингтона гарантовала му је вишедеценијску доминацију,⁵⁹ као што то и јесте био случај све до пре неколико година када су се Русија и Кина избориле за статус великих геополитичких играча, и глобалних војно-економских сила које озбиљно оспоравају америчку доминацију и наметнути униполарни поредак у међународним односима. Француски антиглобалиста и интелектуалац од интегритета Ерве Живен у својој књизи *Зайагни зиг није љао*, веома јасно наговештава долазак мултиполарности и краја једне вишедеценијске хегемоније кроз синтагму „готово је са америчком хиперсилом”. Ерве Живен стога истиче: „Стратешки умор. Војна исцрпљеност. Растућа изолација. Претеће одсуство ангажовања. Крај хиперсиле (према речима Ибера Ведрина којима је описао геополитичку ситуацију крајем деведесетих година). Ови изрази само су неки од многобројних који говоре исту ствар: хиперсила није оно што је некад била. Наступиће америчко стратешко повлачење. Америка више неће бити у могућности да интервенише свуда у свету, да ствара и разара државе. Доћи ће време релативних сила. Наступиће мултиполарни свет”, и коначно долази време када ће независност европских нација бити на дневном реду (Живен 2019).

НАТО агресија на СРЈ – дисиметрија и асиметрија

Природа саме дисиметрије у међународним односима није садржана само у пуком нарушавању замишљене симетрије равноправног односа суверених држава без обзира на њихову величину и снагу коју би требало да им гарантује поредак међународног права, већ у правцу сваковрсног претеривања, а пре свега у намери да се обезбеди апсолутна и неупитна доминација. У томе и јесте њена суштинска разлика у односу на асиметрију која се у делу литературе кодира као „оружје сиромашних”. *Дисиметрија* настаје

нпр.) Привиди досадашњег савезништва и партнерства су се врло лако дали разазнати чим би се у постојећу слику „пријатељских односа” укључила сериознија геополитичка анализа. Вазална позиција европских нација скривана је иза геополитичког пројекта Европске уније, а војно старатељство и надзор иза наводног партнерства у оквирима НАТО пакта и америчких војних база. Љ. Деспотовић, З. Јевтовић (2019). *Геополитика медија*, Каирос, Сремски Карловци, 110.

⁵⁹ З. Бжежински је то јасно маркирао ставом да је САД неприкосновена сила која апсолутно доминира у четири кључне области: војној, економској, технолошкој и културној, и да јој ни једна друга сила у тим пољима узетим заједно не може оспорити примат. Тај супериоран статус САД у том периоду модерне историје прокоментарисао је и њен тадашњи председник Бил Клинтон када је констатовао да није ни слутио да ће нови светски поредак доћи тако брзо. Б. Курмон, Д. Рибникар (2003). *Асиметрични рајови*, НиЦ Војска, Београд, 58.

као по правилу као последица планираних и пројектованих циљева моћи док је *асиметрија* углавном последица нежељене позиције сиромаштва, оскудице и хроничног недостатка базичних ресурса многих држава којима би загарантовали какав-такав капацитет моћи малим земљама или другим међународним субјектима. Зато се често констатује да је репертоар асиметричних одговора респектабилним капацитетима исуфицијентних држава, или других недржавних субјеката (МВО, НВО, друштвених покрета, па чак и радикалних верских и политичких покрета) ствар њихове изнудице, а не жељене позиције у међународном поретку моћи.

Разлика настаје углавном у домену коришћења расположивих ресурса и средстава као облика асиметричних одговора брутално испољеној дисиметрији моћи великих. Не треба да чуди што велики део међународних субјеката данас против САД и њених сателита, користе углавном тероризам, као једино средство одмазде. „Шта преостаје малим и неразвијеним земљама које нису спремне да клакну пред америчком застрашујућом претњом. Ништа осим тероризма. Дакле, парадоксално али тачно, сама Америка својом империјалном политиком и стратегијом неприкосновеног господара света производи тероризам као свог највећег непријатеља” (Радиновић 2006: 64).

„Са стратегијског становишта симетрија се поима као борба равноправних противника, дисиметрија као настојање једног од њих да стекне квалитативну и/или квантитативну предност, док асиметрија одговара обрнутом поступку, а то је да се искористе све слабости супарника и нанесе му се што већа штета” (Курмон, Рибникар 2003: 18). Стога се појам дисиметрије готово увек повезује са осмишљеном стратегијом државе, а асиметрија у последњих неколико деценија нарочито у великом броју случајева са недржавним актерима као учесницима међународних конфликта. Зато се сматра да је асиметрија као по правилу „оружје сиромашних”, којим они покушавају да узврате ударац и прилагоде избор средстава као облик „одмазде” за претрпљене губитке и штету. „И што је дисиметрија израженија, то су асиметрична средства бројнија и тиме ефикаснија” (Курмон, Рибникар 2003: 20). Стога се стратегија и тактика борбе против дисиметрије најчешће налази у пољу избегавања директне конфронтације и оружаног сукоба, и тражење начина да се креативношћу, лукавством и неочекиваним и неконвенционалним решењима нанесу озбиљни губици снажнијој страни или пак своја сачува од великих и разорних последица бруталних атака моћније стране. Историјски посматрано асиметрија се везује за дефанзивне одговоре моћнијој страни. „Досегавши ниво моћи без преседана коришћењем дисиметрије у свим доменима, САД су навукле на себе истовремено антипатију

оних који сматрају су искључени из новог светског поретка и који америчко друштво и вредности које оно пропагира држе одговорним за своје тескобе” (Курмон, Рибникар 2003: 60).

Агресија НАТО пакта на СР Југославију представља школски пример потпуне диспропорције моћи и асиметричног рата.⁶⁰ Ова асиметрија је била апсолутна, како са аспекта пројектоване и ангажоване војне силе, технике и тактике ратовања, медијске преминације и ратне пропаганде, економских притисака и финансијских блокада, као и других коришћених средстава који су били у потпуној несразмери у корист стране која је вршила незакониту агресију. А све у циљу реализације геополитичке трансгресије на југоистоку Балкана и постизања потпуне међународно доминације, те наметања и потврђивања свог неприкосновеног вођства.⁶¹ „Никада у историји ратовања у једном рату није успостављен тако и толико неравноправан однос војних и свих других снага и моћи као што је био случај у агресији НАТО на Југославију... Тај злочиначки карактер агресије посебно се огледа у чињеници да жртва агресије није била у стању да нанесе било какву озбиљнију штету агресору, осим да избегава ударе и прекомерне губитке” (Радиновић 2006: 57).

Ова агресија показала је такође да је и *сипраићеија одвраћања и одмазде* у описаним условима била потпуно обесмишљена јер је диспропорција моћи била толико изражена да држава жртва агресије није била у могућности да је примени. Стога је у праву колега Радиновић када констатује да САД своје агресивне коалиције склапају готово увек против оних земаља које немају никаквих могућности да им запрете, односно да агресору нанесу респектабилне губитке. Отуда таква осиност, бруталност и цинизам. Чак је и расипање ресурса доказ за то, по мишљењу Дејвида Хекворта (*Davida Hackwortha*), ово је био најскупљи рат у америчкој историји ако се као критеријум узме „цена плаћена за сваки уништени килограм противникове опреме”. Процене западних аутора се крећу између четири и осам милијарди долара за десет недеља војне капање. Андре Димулен наводи податке

⁶⁰ „У оквиру НАТО снага налазе се армије из 19 досадашњих чланица овога војног савеза са 650.000 војника и огромним арсеналом оружја... САД има војне базе или мање или веће војне ефективне у 141 земљи света. На тај начин спроведена је планетарна глобализација војне силе...” В. Мићовић (2006). „НАТО – стуб насилне глобализације и војни ослонац *PAX AMERICANA*”, у: *Агресија НАТО на Југославију: седам година после*, 44.

⁶¹ „У случају агресије на нашу земљу, изрежирали су тзв. хуманитарну катастрофу на Космету. Тада су у ствари, први пут изашли из тзв. своје зоне деловања – да би заузели ново стратешки важно чвориште, какво је територија Космета...главни циљ НАТО-а био је да се заузме територија Космета и да се тамо створи америчка војна база. Тако је убрзано изграђена база ’Бонстил’ као стратешки мостобран према источним просторима Блиског и Средњег истока и другим азијским просторима.” В. Мићовић (2006), 44.

банке „Леман и браћа” који говоре да су се „трошкови ваздушних удара и збрињавања избеглица попели на око 15 милијарди долара, или 0,1 % укупног унутрашњег бруто производа земаља чланица НАТО-а” (Курмон, Рибникар 2003: 76).

Акт оружане агресије на СР Југославију извођен путем бомбардовања из ваздуха и са велике дистанце, био је типичан пример асиметричног рата, а његова доминантна карактеристика је да је то био „рат без битке”. Изумимајући повремене копнене битке наших граничара (нпр. карауле Кошаре и Паштрик) са злочинцима ОВК или страних НАТО плаћеника, директног копнено оружаног сукоба са регуларним војним формацијама атлантиста није било. Није их било јер је сам агресор избегавао директну војну конфронтацију између осталих разлога јер је проценио да би у таквом оружаном сукобу са нашом војском трпео неприхватљиво велике губитке које не би био у стању да оправда пред властитим јавим мњењем. Определио се стога за њих сигурнију и прихватљивију опцију, сталног бомбардовања са дистанце, радикализујући војну кампању против наше земље, и у квантитативном и у квалитативном смислу, све љући што жртва одолева и пркоси мерама свога асиметричног одговора. Са војних циљева све чешће и све жешће су се усмеравали и нападали цивилне циљеве, економску и саобраћајну инфраструктуру, укључујући чак и болнице, школе, медијске куће и сл. „На примеру Југославије показала се суштинска војна ограниченост савременог глобализма. НАТО се није усудио да предузме територијалну инвазију Југославије, с правом очекујући одлучан отпор и превелике жртве. То је била цена коју агресор није могао да плати. Тиме је откривена могућност спаса за мале земље, одлучне у одбрани своје слободе и независности” (Марковић 2006: 22).

Асиметричан одговор наше стране био је колико разноврстан и изнуђен толико и креативан и ефикасан, чиме је у великој мери предупредио бројне жртве у људству и знатно умањио велику материјану штету поготово у војној техници, оружјима и оруђима. Репертоар наших мера био је заиста импресиван: од разних облика дислокација јединица и технике (позиционо, функционално, временско и морално дислоцирање), па затим употреба мамаца помоћу који су успешно доводили у заблуду НАТО авијацију поготово што је она авио ударе изводила са великих висина и тиме упркос све напредне војне технологије и технике врло често промашивала планиране циљеве, појачавајући тзв. колатералну штету на цивилној инфраструктури и броју изгинулог или повређеног становништва. Па све до успешног коришћења властите расположиве војне технике и наоружања најчешће застарелог и технолошког нивоа из шездесетих година двадесетог века, али

веома умешно и са изненађујуће респектабилним резултатима. „Југословенске снаге су током рата на Косову демонстрирале сву способност асиметрије да се надмеће са најјачим војним савезима, доказујући тако да ниједан учесник није толико моћан да би потпуно био безбеден” (Курмон, Рибникар 2003: 98).

Као што то је то често бивало у историји, историјски актери нису били у стању да извуку вредне поуке за своју будућност упркос трагичној судбини нација и држава које су се сукобљавале. Нису то знали да ураде ни „поражени”, а поготово „победници”. Први вођени наутаживом потребом за „осветом”, а други „опијени” похлепом да што пре своју надмоћ наплате новим територијама, новцем, ресурсима... Слично се десило и после ове срамне и злочиначке атлантистичке кампање бомбардовања и окупације наше земље. Осииони и бахати у својој моћи посегнули су за успостављањем још веће дисиметрије захтевајући више новца за нове војне инвестиције и улагања сматрајући да постојећа диспропорција моћи није довољна и да је треба појачати у корист сопствене хегемоније. „Уместо да настоји да разуме суштину претње, америчка политичка елита одлучује се за ову прилику уједињена, на још одлучније кораке у правцу продубљивања дисиметрије” (Курмон, Рибникар 2003: 107). А наша политичка елита још увек одбија да на веродостојан начин проговори о бројним последицама НАТО агресије од којих је најпогубнија окупација КиМ као базичног идентитетског дела наше државне територије.

Литература

1. Гађиновић Р, Томић М. (2019). „Агресија НАТО на СРЈ злочин је који се не заборавља”, *Култура Полиса*, № 38/2019, Нови Сад
2. Група аутора (2000). *Година без њролећа* (пр. Милорад М. Дробац), ЛДИЈ, Ветерник
3. Група аутора (2008). *Агресија НАТО: узроци, карактер и последице кризе на Косову и Метохији*, Клуб генерала и адмирала Војске Србије, Београд
4. Деспотовић Љ. (2015). *Геополитика деструкције*, Каирос, Сремски Карловци

5. Деспотовић Љ. (2017). „Геополитичка судбина Косова и Метохије – између евроатлантске окупације и пројекта велике Албаније”, *Политика националне безбедности*, бр. 2, ИПС, Београд
6. Деспотовић Љ., Јевтовић З. (2019). *Геополитика медија*, Каирос, Сремски Карловци
7. Курмон Б., Рибникар Д. (2003). *Асиметрични рајови*, НиЦ Војска, Београд
8. Марковић М. (2006). „Смисао и последице агресије НАТО на Југославију”, у: *Агресија НАТО на Југославију: седам година после* (ур. С. Стојановић), Београдски форум за свет равноправних, Београд
9. Мићовић В. (2006). „НАТО – стуб насилне глобализације и војни ослонац 'РАХ АМЕРИКАНА'”, у: *Агресија НАТО на Југославију: седам година после* (ур. С. Стојановић), Београдски форум за свет равноправних, Београд
10. Перазић Г. (2001). *Рамбује или рај*, НиЦ Војска, Београд
11. Радиновић Р. (2006). „Агресија на Југославију”, у: *Агресија НАТО на Југославију: седам година после* (ур. С. Стојановић), Београдски форум за свет равноправних, Београд
12. Стојановић С. (2006). „Агресија НАТО на Југославију и „нови светски поредак””, у: *Агресија НАТО на Југославију: седам година после* (ур. С. Стојановић), Београдски форум за свет равноправних, Београд

8. ПРОЦЕСИ БАЛКАНИЗАЦИЈЕ И АГРЕСИЈА НА СР ЈУГОСЛАВИЈУ – ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ

Дефинисање појма геополитике није једноставно, једнострано и једнозначно. У литератури се сусрећемо са много различитих дефиниција, које често у дневно-политичком дискурсу бивају извитоперене и прилагођене тренутку. Први пут појам геополитика употребио је Рудолф Кјелен дефинишући га као „науку о држави као географском организму или појави у простору, дакле о држави као земљи, територији, подручју, или најизразитије као земљишту” (Килибарда 2008: 10). Основно схватање геополитике Кјелен лоцира у „зависности политичких догађаја од земљишта” (Шушић 2004: 10). За Американца Николаса Спајкмена геополитика је „најважније оруђе у вођењу спољне политике” (Деспотовић 2012: 20). Карл Хаусхофер је дефинисао геополитику као „науку о повезаности политичког збивања са земљом на којој се то збивање одиграва” (Килибарда 2008: 10). У Малој енциклопедији издавачке куће „Просвета” геополитика је дефинисана као „наука о утицају природе једне земље (географског положаја, климе, тла, воде и др.) на њене економско-друштвене, политичке и културне надградње, на историјски развој једне нације и на њен међународни положај” (Килибарда 2008: 10). Иако често посматрана и доживљавана једноставно само као наука о владању, у савременом приступу геополитика се одређује и као „уцбеник власти, у коме се даје сажетак онога што треба имати у виду приликом доношења глобалних (судбоносних) одлука, као што су склапање савеза, започињање ратова, спровођење реформи, структурално престојавање друштва, увођење свеобухватних економских и политичких санкција итд.” (Деспотовић, Дробац 2008: 13). Такође, наизглед сажета, али ипак свеобухватна јесте дефиниција геополитике као „научне дисциплине која проучава улогу и значај физичко-географских и друштвено-географских чинилаца у политичким појавама и процесима” (Килибарда 2008: 11).

Поред дефиниције појма геополитике, неопходно је дефинисати и значење појма геополитички положај, како бисмо у даљем току рада разумели мотиве регионалног и ванрегионалног фактора у погледу територијалних претензија. Наиме, геополитички положај је „скуп одређених географских

и стратегијских чинилаца који опредељују положај неке државе, региона и сл., а односе се на: положај државне територије, величину, основна географско-хидрографска својства, климатске карактеристике, дужину и облик државне границе, степен комуникативности, положај у односу на суседе, војне блокове, њихове војно-политичке и стратегијске интересе и циљеве” (Шушић 2004: 26–27). За професора Момира Стојковића геополитички положај „означава онај положај земље (региона), који је производ политичких и територијалних претензија других држава, најчешће великих сила или суседних земаља према тој земљи (региону), мотивисаних значењем њене територије у стратегијском погледу, односом снага и моћи у датом региону, интересом за њеним стављањем под непосредан или посредан утицај, односно контролу” (Шушић 2004: 25).

У зависности од геополитичког положаја и стратегијске важности неке земље биће креирана политика страног (регионалног или међународног) фактора. Кроз призму те политике означена земља или регион у зависности од свог положаја, биће стављени на листу приоритета или пак на листу стратегијски мање важне земље. Водећи светски актери на основу свих геополитичких параметара означаће с једне стране стојер државе, и с друге стране опоненте. Историја нам доказује да су игре на светској сцени сурове, простори суверених држава широм планете бивају третирани као лабораторије и полигони за остваривање како краткорочних, тако и средњорочних и дугорочних циљева. Такође, територије суверених држава често постану плен за намиривање ратних апетита светских моћника.

Кратким уводом и дефинисањем појма геополитике имали смо за циљ да поставимо јасне оквире кретања ове вишедисциплинарне науке, њено значење и важност, те да направимо разграничење између научног дефинисања и дневнополитичке употребе појма. Поред дефинисања основних појмова из области геополитике, у наставку ћемо настојати да геополитичком анализом прикажемо важност Балкана и да на тај начин лоцирамо интересе страног фактора који се преплићу на овом простору. Такође, фокусираћемо се на сам појам *балканизације*, покушаћемо да историјским, теоријским, аналитичко-чињеничним приступом објаснимо процес балканизације, разлоге и циљеве, пре свега међународног фактора, а потом и потпомогнутог регионалног фактора и наравно методе којима се остварио злоћудни план. Геополитика „као кључ за разумевање међународних односа” и као једна мултидимензионална дисциплина помоћи ће у даљем приказивању и објашњавању главних елемената рада.

Геополитичка обележја Балкана

Балканско полуострво попут једне велике раскрснице путева означено је као веома важно геополитичко подручје. Важност положаја Балкана огледа се у „три нивоа значаја и утицаја: локални, регионални и глобални, будући да се значајним делом овај простор налази у зони рубног приморског појаса (*Rimland*), а широм основом наслања се на евроазијско континентално језгро, познато још као и срце света (*Heartland*)” (Шушић 2004: 27). Управо се значај одређује у простирању на простору тзв. *Rimland*-а, будући да је тај простор по мишљењу америчког геополитиколога Николаса Спајкмена означен као тампон-зона између сила копна и сила мора, те као веома важан простор за даљом доминацијом Евроазије. У прилог томе треба истаћи да је кроз призму класичне геополитике простор Балкана представљен као „југоисточни део западног, европског дела *Rimland*-а који представља својеврсну везу, мост и/или препреку према његовом централном, блискоисточном делу – ободу евроазијског континента што одељује његово језгро *Heartland* од приступа светским морима” (Гајић 2015: 235).

Иако је улога тампон-зоне или „моста” веома важна, није једина, будући да треба истаћи и друге природне капацитете и коридоре којим се повезују источна и западна обала Балканског полуострва. Наиме, реч је о „*intermarium*-ској карици између Јадранског и Црноморског басена” (Гајић 2015а: 3) као и о томе да „расте важност његових попречних речних долина као потенцијалних природно предиспонираних саобраћајних коридора” (Гајић 2015а: 3). Такође, значајан је и као „зона са које се може вршити контрола и геополитичка уклињавања ка Средњем и Блиском истоку” (Деспотовић 2012: 143).

Територијална *контактност* Балкана са Блиским и Средњим истоком и улога историјске трансверзале којом су ходиле различите цивилизације кодирале су балкански и српски териториј као простор преко ког се простире „главна оса трансгресионо-регресионих процеса цивилизацијских судара” (Деспотовић 2011: 58). Изнета чињеница само потврђује оно чему нас и историја учи, да је Балкан кроз историју био место „сукоба цивилизација” (С. Хантингтон) или како је З. Бжежински дефинисао, као простор „мултиетничког коктела”. Преододређену трагедију овог простора истакао је и Љубиша Митровић рекавши да „Балканом, кроз историју и у савремености, тутње вулканске противречности тежећи да га растргну и поделе споља и изнутра” (Митровић 2006: 21).

Друго геополитичко обележје је *чворност* која је кодирана у „положају балканског ’геополитичког крста’ у осетљивој пресеченој зони која је

формирана вековима уназад, у пољу агресивног геополитичког наступања ванбалканских политичких фактора као зони њихове насилне инфилтрације” (Деспотовић 2012: 127). Историјска кретања и освајања нацртала су два крвава правца којим су се водиле и воде се државе, додуше другачијим средствима, али континуирано. „Први је правац ширења германског блока, северозапад–југоисток, а други правац ширења исламско-турског фактора југоисток–северозапад, односно североисток–југозапад (Русија, Мађарска) и југозапад–североисток (Венеција, Ватикан, Италија, Енглеска, Француска и САД)” (Деспотовић 2012: 127). З. Бжежински је Балкан назвао „медитеранском кључаоницом” између западног и средишњег дела *Rimland*-а, обода евроазијског континента што одељује његово језгро (*Heartland*) од приступа светским морима (Гајић 2015а: 2).

Важност геополитичког и стратедијског положаја Балкана истакнута је током Хладног рата и биполарне поделе Европе. Водеће државе два супротстављена блока одредиле су стратедијски важне правце и то преко простора Балкана „четири од укупно пет основних стратедијских правца на јужно-европском војишту (ломбардијско-панонски, јадранско-панонски, албанско-бугарски, егејско-босфорски и северноафричко-блискоисточни). (...) Преко простора СФРЈ простирали су се три стратедијска правца: ломбардијско-панонски, јадранско-панонски, албанско-бугарски” (Шушић 2004: 36). На тај начин „територија, акваторија и ваздушни простор Балкана обухватили су широки пролаз” (Шушић 2004: 36) за циркулисање великих сила и њихових интереса. Такође, немали значај са војностратедијског аспекта има и веза балканског простора за источним Средоземљем, будући да на тај начин постаје поморска веза са Азијом и Африком, а уз осврт на „економски, стратедијски и политички значај Средоземљу суседног Арапско-персијског залива, та два подручја представљају јединствену целину за вођење политике управљања кризама” (Шушић 2004: 56).

Поред контакта копна са морима и океанима, од велике су важности и природна богатства на самом копну, те треба истаћи и разгранате речне токове који пресецају Србију, шире Балкан као и путеви који имају велики геостратешки значај. Европски коридори 4, 8 и 10 пресецају Балкан и хоризонтално и вертикално и тако спајају Запад са Истоком, Север са Југом и вице верса. Јадранско-црноморски коридор (Коридор 4) и Дунав од великог су значаја за везу између Средње Европе и Средњег истока, и чини главну везу између Трста и Констанце. Албанско-бугарски коридор (Коридор 8) спаја Албанију–Македонију–Бугарску или градове Драч и Варну. Територија Србије, тачније Косово и Метохија иако у првобитном плану нису узете у обзир, „постали су плен САД зато што је у новој констелацији односа на

Балкану његов геополитички, геоекономски и геоенергетски значај постао пресудан” (Деспотовић 2012: 135–136). Коридор 10 који је у изградњи има за циљ да споји Будимпешту–Солун и Загреб–Истамбул, те ће на тај начин Београд бити лоциран као „главна раскрсница југоисточне Европе” (Труд 2007: 11). А укрштањем три наведена коридора „Косово и Метохија постају тачка важних економских и стратешких лакомости” (Труд 2007: 14).

Балканизација – појам, процес, метод, циљеви

Термин *балканизација* скован је крајем Првог светског рата, с циљем да опише политичку и етничку фрагментацију постотоманског простора на Балкану. Појам од прве употребе праћен је негативним контекстом, а тиме је и „подручје Балкана добило негативан призив” (Тодорова 2006: 244). Појам балканизације, како је истакао професор Љубиша Деспотовић, има три своја вида – „уситњеност територија, њихова етничка супротстављеност, и утицај ванбалканског фактора” (Деспотовић 2012: 124). Поред тога што је означавала фрагментацију, односно уситњавање територија, појам балканизација „постао је синоним за повратак племенском, заосталом, примитивном и варварском” (Тодорова 2006: 47).

Западни писци, мислиоци и теоретичари о балканизацији су говорили на различите начине, али су својим литералним приступом описивању појма сви суштински говорили о истом – погубности наведеног процеса. Тако је Мауер објаснио појам на следећи начин: „у региону где су расе безнадежно измешане, ствара се мноштво малих држава са више или мање заосталим популацијама, држава економски и финансијски слабих, склоних интригама, уплашених, завидних према суседима; те државе су сталан предмет махинација великих сила, али и насилништва сопственог становништва” (Тодорова 2006: 100). Даље је овом дефинисању допринео и Дибоса који „појам Балканизације користи да оснажи осећање понижења и обешчашћености несрећних људи” (Тодорова 2006: 100). Зоран Видојевић истиче да се балканизација „показује као производ оног скривеног, у демократску реторику умотаног духа Запада, духа силе и насиља” (Видојевић 2000: 105).

Балканизација као процес од свог првог појављивања одевена је тмурним рухом и обележена негативним духом. Као што су имали, ови процеси и данас имају обележја „територијално политичких размирица и сукоба, етничке расцепканости и измешаности простора, верске и националне искључивости, културно-језичких сличности, идентитетских оспоравања и сл.” (Деспотовић 2012: 119).

Деструктивна традиција се, како констатује Зоран Видојевић, вратила на Балкан „нешто услед историјског наслеђа, али првенствено услед садашњег економског и политичког стања, највећим делом колонијалног и вазалног у односу на Запад и обликовање тог стања споља” (Видојевић 2000: 127).

Истинитост ових дефиниција потврђена је почетком деведесетих година на простору бивше СФР Југославије, која је била својеврсна лабораторија за прекрајање граница, стварање нових идентитета и ширење утицаја.

Двадесети век нам сведочи о евидентној промени геополитичке улоге Југославије на међународном плану. Након завршетка Другог светског рата, стварањем НАТО пакта с једне стране и Варшавског пакта с друге стране, отпочиње блоковска подела и период вођења Хладног рата. Стратешким играма, такмичењем на земљи, води, у ваздуху и у свемиру, трком у наоружању, спортским супарништвом, вођен је скоро пет деценија дуг рат у ком је Југославија заузела улогу неутралне, несврстане земље. Такав положај једне велике, стратешки добро позициониране земље за Америку је био од великог значаја. Економским понудама Америка је имала за циљ да приволи Југославију и да на тај начин створи тампон-зону и спречи евентуални продор Совјетског савеза ка Западу и топлим морима. С друге стране, та важна геополитичка прекретница представљала је добру стартну позицију за продор на исток ка територијама богатим рудама. О економској дарежљивости Америке четрдесетих година, речима сведочи Сузан Вудворд у свом делу *Балканска историја* где истиче: „Југославија је имала посебне односе са САД укључујући и гаранције за посебан приступ кредитима на Западу ради одржавања равнотеже спољнотрговинског дефицита у замену за југословенску неутралност и војне капацитете за одвраћање снага Варшавског пакта од западне Европе” (Вудворд 1997: 108).

Рушење Берлинског зида слободно се може рећи да је почетак свих почетака на светској сцени. Тријумфом Запада и успостављањем униполарног система, међублоковска улога Југославије губи на значају, те Балкан поново постаје „простор геополитичке прекомпозиције и надметања блискоисточних сила, Средње Европе као стратешког дела Запада и источног утицаја који је у том тренутку био у константном повлачењу” (Гајић 2015: 239–240). Од 1989. године „Југославија је постала непотребна за виталну безбедност САД. Она је зато у Стејт департменту САД и међународним организацијама померена из специјалне категорије у категорију у којој је остала сама или је делила положај са јужном Европом одосно била враћена на њен положај од

пре 1949. године, геополитички одређен као источна или југоисточна Европа” (Вудворд 1997: 108). Важно је истаћи да Југославија иако је изгубила значај у међублоковском превирању простор Балкана не губи значај у погледу атлантистичког ширења ка истоку и тзв. „срцу копна” – ка Русији и централној Азији, преко црноморског басена и Каспија, кога треба „покрити” и на њему „цементирати” кључна стратешка савезништва за каспијско – централноазијско подручје (Гајић 2015: 240).

Једина светска суперсила у том тренутку, САД, таргетира је Балкан као веома важно подручје, те је настојала да „у насталом геополитичком вакууму након свршетка Хладног рата постигне више циљева. Први, да искористи економско и војно посустајање и геополитичку дефанзиву Русије за запоседање кључних стратешких простора Балкана и дугорочније спречавање Руске Федерације да се врати у другу за њу по значају виталну геополитичку зону. Други циљ је успоравање геоекономског и геополитичког повратка СР Немачке (као носиоца економске моћи у ЕУ) на просторе Украјине, Подунавља и Балкана. Трећи, подстицање ривалства парцијалних геополитичких интереса појединих чланица Европске уније (В. Британије, Француска, Италија, Шпанија, Немачка и сл.) ради њихове лакше контроле и обуздавања, да ЕУ не би у догледно време израсла у опасног економског и геополитичког ривала Америке. И четврти циљ, убрзани пријем земаља с простора југоисточне Европе и западног Балкана у евро-атланске интеграције (те земље се без опалеог метка и потрошеног долара преводе у евро-атланску зону у којој САД имају пресудан утицај и моћ), чиме се остварује значајна геополитичка и економска предност у односу на два главна ривала, Руску Федерацију и СР Немачку” (Деспотовић 2011: 52–53).

Тако су до 1989. године „нестали и последњи елементи међународне сигурности и стабилности који су у југословенској влади читавих четрдесет година служили као основи у одређивању политике” (Вудворд 1997: 372). Губљењем те сигурности и важности у међународним играма, југословенски простор улази у деценију страдања са фокусом на српски живаљ и територију. Бивша СФРЈ у постхладноратовском периоду толико губи на важности да је нестала потреба за њеном целовитошћу. У том моменту „Срби и српске земље идентификоване су као сметња, како за претензије ванбалканских сила и центара моћи, тако и за сепаратистичке и великодржавне амбиције својих непосредних суседа...” (Гајић 2015: 234–235). Страдалничка деценија Југославије отпочела је због корених промена снага на светској сцени и постала је „жртва изгубљене равнотеже страха” (Видојевић 2000: 106).

Америчке акције крајем двадесетог века имале су за циљ не само тренутно деловање на овом простору, већ и контролу у будућности како би

себи обезбедили контролу прекретнице између истока и запада, односно севера и југа, контролу тзв. *верииа светиа*. САД су спровођеном политиком на простору бивше Југославије тежиле да „осујете преостале или новопридошле утицаје Русије и Немачке, као и да 'обуздају' и ограниче амбиције својих савезника, и да притом за себе задрже улогу коначног арбитра који може у складу са потребама да стабилизује или дестабилизује прилике у региону, не испуштајући из руку контролу над два стратешки важна комуникациона правца – транзит Дунавом који спаја Средњу Европу са Блиским истоком и црноморске мореузе који представљају 'кључаоницу' Средоземља за евроазијски континентализам” (Гајић 2015: 240). Веома је занимљива чињеница да се америчка стратегија данас приклонила „Макиндреровој тези да превласт у Евроазији може да има само онај ко влада централним делом евроазијског простора. За достизање тог циља, балканска територија служи као чврста тачка ослонаца” (Деспотовић 2017: 75), те тај ослонац користе и за горе поменуто контролу савезника.

„Неговани хаос на Балкану” (Видојевић 2000: 128) и генерисани ратови на простору бивше Југославије јесу само неки од метода „балканизације”, односно дестабилизације овог простора и девастације држава, пре свега српских земаља. Територија српских земаља, уситњавањем и изолацијом искоришћена је за територијално ширење суседа, америчких савезника пре свега Хрватске и Албаније, док је српско живље на простору Хрватске оштром политиком и потпуном маргинализацијом изгубило готово сва права. Нехумана репресија спровођена над српским становништвом под руководством САД, СР Немачке, Ватикана, Турске, имала је за циљ слабљење српског фактора и овладавање простором Балкана, као и „преузимање геополитички кључних зона у којима су изворно партиципирали Срби и спречавање да они уђу у састав јединствене српске државе, која би у својим историјским и национално адекватним границама била најзначајнији фактор на Балкану” (Гајић 2015: 241).

Стављање српске земље у геополитички вакуум реализовано је и грађењем НАТО база на њеном простору и око ње, као и помагањем суседних земаља да војно ојачају и употребе те капацитете према Србији и Србима. На тај начин, стварана је „још чвршћа омча око Србије, чинећи њен геополитички и међународни положај све тежим и безизлазним” (Деспотовић 2015: 64). Својом двоструком игром, Америка је с једне стране генерисала сукобе и усмеравала их на све начине у правцу остваривања својих интереса (на КиМ, у Хрватској и у БиХ), те је с друге стране након завршеног посла стављала себе у улогу арбитра и борца за мир. Из те америчке игре, на наведеним просторима створене су синтетичке нације са својим идејама

о стварању националне државе. „Разбијање СФРЈ био је почетак последње фазе у конституисању синтетичких нација на овом простору” (Деспотовић 2014: 175).

Неминовно је да је међународни фактор потпомогао „сецесионистичке снаге у разбијању СФР Југославије и да је умногоме допринео ’балканизацији.’ (...) До дезинтеграције СФРЈ дошло је удруженим, највероватније усклађеним деловањем и унутрашњих и спољних чинилаца” (Шушић 2004: 121). Исто тако, „Формирање нових синтетичких националних идентитета комбинација је аутономних тежњи национално још увек не довољно издиференцираних етничитета са ових простора и политичких пројеката великих геополитичких фактора који су у своје експанзионистичке планове укључивали и стварање нових националних држава играјући на карту регионалних разлика, конфесионалне нетрпељивости и онога што је С. Фројд у психолошком смислу означавао као ’нарцизам малих разлика”” (Деспотовић 2014: 178).

Ватикан, као веома моћна светска институција, искористио је свој утицај како би се остварила политичка прекомпозиција на југословенском простору. „Почетком деведесетих нашли смо се пред завршним чином реализације Ватиканске геополитичке игре. У основи тог плана лежала је идеја разбијања Југославије и издвајање из ње римокатоличких делова, уз стварање нових државица, и признања унутрашњих брзових граница као међународних, а као основа за то послужио је концепт-модел синтетичких нација” (Деспотовић 2014: 190).

Уједињени светски центри моћи одредили су „Српски и црногорски народ као силу која угрожава националну безбедност САД” (Шушић 2004: 129–130). То је био један од медијски добро пласираних изговора за агресију на СР Југославију 1999. године.

Митовима о Великој Србији, малим Русима на Балкану, варварима и агресорима, о „руској предстражи на Балкану и коњовоцима руских козака до топлих мора” (Деспотовић 2017: 154), оправдани су сваки напади и нанета зла српском народу. Геополитички хаос који се надвио над српским територијама достигао је степен кључања и својим канцерогеним деловањем потпомогао је фрагментацији српских земаља. Усаглашено деловање страног фактора и суседних земаља омогућило је земљама у комшилуку да се шире на рачун српских територија и поред тога да Матицу Србију ставе у изолацију у центру Балкана.

Демонстрација моћи под маском „хуманитарних интервенција”, постаје саставни део постхладноратовског периода, а глобални полицајац САД, „правду” шири на основу личних интереса. „Американци желе да у било ком страном сукобу идентификују силе добра и силе зла и да се сврстају са првима” (Хантингтон 2000: 321).

„Дана 24. марта 1999. године није изведена војна интервенција на СРЈ (...) Тада је почела оружана агресија НАТО, без одлуке Савета безбедности УН, уз кршење Повеље ОУН, Завршног акта ОЕБС-а из Хелсинкија и основних принципа међународних односа” (Аврамовић 2014: 6). Фалсификовањем „случаја Рачак” и представљањем лажних бројки интерно расељених Албанаца, нашли су повод за агресију. Да је говор о „хуманитарној катастрофи” Шиптара на Косову био само формални разлог за агресију, сведоче и речи Малден Олбрајт које је поводом тога рекла „да није било спорно да ли ће агресија НАТО-а на Савезну Републику Југославију бити предузета већ да је само тражен повољан тренутак за то” (Шушић 2004: 256–257).

„Агресија на СР Југославију изведена је у намери да се изврши потпуна 'балканизација' простора претходне СФРЈ и да се са солидне стратегијске основе, успостављене на Косову и Метохији (и на осталим војно запоседнутим деловима Балкана) крене у обрачун са много већим потенцијалним ривалима” (Шушић 2004: 214).

Да бисмо доказали да је агресија вођена зарад освете, позваћемо се на десет златних правила о вођењу праведног рата, те ћемо увидети да у једном од њих пише да се рат може водити само зарад поправљања погрешног понашања, а никако зарад освете. За 78 дана агресије, око 60 одсто мета били су цивилни објекти: „78 индустријских објеката, 43 објекта енергетике, 115 објеката саобраћајне инфраструктуре, 64 објекта телекомуникације и емисионих система, 19 објеката аграра, шест објеката водоснабдевања, седам објеката грађевинарства, 17 трговинских и занатских објеката, 17 објеката угоститељства и туризма, два објекта банака, два објекта метеоролошких станица и 17 заштићених подручја природе (национални паркови на Копаонику, Фрушкој гори, Шар-планини, Тари...)” (Јовановић, Петковић, Чикарић 2012: 85–86). НАТО савезници су користили најмодернија оружја и демонистрирали су разорну моћ готово сваког из своје колекције. Током 77 дана ефективног бомбардовања, било је 34.000 полетања, 1.100 борбених авиона различитих типова, који су на територију СР Југославије изручили више од 20.000 тона разне муниције” (В. Павловић 2012: 13), од тога око 11 тона или 39.000 пројектила са осиромашеним уранијумом. Оно што је занимљиво, око 21.000 пројектила са ОУ су испалили у последњих 10 дана

рата, што је око 54 одсто укупне количине. Како је једном приликом рекао амерички војник 1991. године након Заливског рата: „Да нам је још десет оваквих ратова и Америка ће бити релаксирана од хемијског отпада”.

Треба да знамо да „Осим статуса Косова и Метохије, на Западу се преиспитује и статус Војводине и Црне Горе. Америчка ЦИА је разрадила посебан план под кобним називом 'Корени' у којем је као основни циљ означена деструкција Југославије преко губитка Косова, Црне Горе и Војводине. По том плану, ЦИА у сарадњи са немачком тајном службом настоји да издвоји Косово као основни извор сировина за Југославију, путем значајне аутономије, албанске сецесије или потпуне независности, а одвајањем Црне Горе, јединог преосталог излаза на Јадранско море и раздвајањем Војводине, житнице и извора других сировина за Југославију, доведе до потпуног слома Југославије као суверене, богате индустријске земље” (Шушић 2004: 300). Као потврда изнетој тези о Војводини као потенцијалној кризној тачки јесте изјава првог министра Мађарске, Јожефа Антала, који је поздравио Брионски споразум из јула 1991. опоменувши Србију да не може рачунати на своју покрајину Војводину. Алудирајући на Тријанонски уговор из 1920. године, он је објавио: „Ми смо Војводину дали Југославији. Ако Југославије више нема, онда је морамо вратити себи” (Вудворд 1997: 216).

Процес балканизације највидљивије је реализован изнетим методама, од којих је агресија на СРЈ као својствен еколошки геноцид оставила најпугубније последице које ће „цепати” национално биће деценијама.

Последице експериментисања страног фактора у лабораторији званој Балкан видљиве су и осетне. Резултати деловања балканизације, по речима професора Љубише Деспотовића су „редукован, фрагментиран и државно-територијално необједињен простор; недефинисане, флуидне, зоналне и разуђене границе некомпактног националног простора; нарушен квалитет међународног, државног и геополитичког положаја; ратовима и злочинима демографски десеткована национална популација, у сталном повлачењу и узмицању са етничких територија (тзв. пражњење територија); економски неразвијен, нејединствен и привредно неповезан национални простор који производи финансијску немоћ и зависан полупериферни техничко-технолошки положај; традиционални и нови суседи, агресивних државно-територијалних и националних аспирација; експанзионистички настројени ванбалкански и регионални фактори трајно усмерени ка овом простору” (Деспотовић 2012:

132–133). Дакле, ради се о једном комплексном процесу, који је својом деструктивном природом оставио неизбрисив траг на овим просторима. Извршена је територијална, политичка, економска, привредна и културолошка девастација, те треба посветити више научне пажње овом феномену зарад буђења националне свести и рационалног поимања стварности и истине.

Литература

1. Аврамовић, З. (2014). *Демократија и домбардовање*, Catena Mundi, Београд
2. Вудворд, С. (1997). *Балканска историја – хаос и распад после Хладног рата*, Филип Вишњић, Београд
3. Видојевић, З. (2000). „Глобализација насиља и агресија на СР Југославију”, *Зборник Машице Српске за друштвене науке*, Нови Сад
4. Гајић, А. (2015). *У врлоу транзиције: Србија у савременом свету (2005–2015)*, Институт за европске студије, Београд
5. Гајић, А. (2015). „Између евроатлантизма и евроазијства – положај савремене Србије”, *Култура јолиса* (Посебно издање), Нови Сад
6. Деспотовић, Љ. (2015). *Геополитика деструкције*, Каирос, Сремски Карловци
7. Деспотовић, Љ. (2012). *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци
8. Деспотовић, Љ., Дробац, М. (2008). *Геополитика и тероризам у времену глобализације*, StylosArt, Нови Сад
9. Деспотовић, Љ. (2011). *Геополитика идентитета*, ДН Логос – Култура јолиса, Бачка Паланка – Нови Сад
10. Деспотовић, Љ. (2014). *Конструкција и деконструкција идентитета*, Факултет за европске правно-политичке студије, Нови Сад
11. Деспотовић, Љ. (2017). *Глобализација и геополитика идентитета*, Каирос, Сремски Карловци
12. Јовановић, Б., Петковић, С., Чикарић, С. (2012). *Злочин у рату еноцид у миру*, Службени гласник, Београд
13. Килибарда, З. (2008). *Основе геополитике*, Службени гласник, Београд
14. Митровић, Р. Љ. (2006). *Балкан у врлоу транзиције*, Филозофски факултет, Ниш
15. Павловић, В. (приредио) (2012). *Екологија и рат – Извештај независних експерата о НАТО домбардовању СРЈ*, Службени гласник, Београд

16. Тодорова, М. (2006). *Имагинарни Балкан*, Библиотека XX век, Београд
17. Труд, А. (2007). *Геологика Србије*, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд
18. Хантингтон, С. (2000). *Сукоб цивилизација*, ЦИД – Романов, Подгорица – Бања Лука
19. Шушић, Б., С. (2004). *Геологички кошмар Балкана*, Војноиздавачки завод, Београд

9. АНТИНОМИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ (НЕ)МОЋИ: Глобализацијски и геополитички контекст националне безбедности Србије

Проблем дефинисања и процене корпуса националне моћи неке државе је сложен, вишеслојан и вишезначан процес. Он захтева комплексну анализу више чинилаца који га одређују (спољна политика земље, геополитички положај, економска развијеност, достигнути научно-технолошки развој, демократски степен односа у политичкој заједници, број припадника и квалитет оружане силе, културни и религијски комплекс односа, образовно-културна развијеност и сл.). Анализа и процена овако сложеног корпуса националне моћи једне земље утолико је компликованија јер се врши у контексту глобализацијског оспоравања националне државе, деинституционализације њених капацитета, економске десуверенизације, детериторизације, разградње националног идентитета, смањења војних ефектива, хибридног рата усмереног против одбрамбене моћи државе, специјалног информационог и информатичког рата и томе слично (Мирковић 2012).

Део суровог глобализацијског контекста у који је гурнута национална држава представља и чињеница опште пауперизације широких слојева грађана као последице економске и политичке десуверенизације држава. Повећање јаза између богатих и сиромашних на глобалном плану и све веће социјалне и економске неједнакости становништва на унутрашњем плану. Готово уништен средњи слој друштва (као фактора унутрашње стабилности и развоја) са тенденцијом дубље радикализације сиромаштва и егзистенцијалне несигурности. Приметна је такође све већа немоћ девастиране и десуверенизоване државе да обезбеди продукцију колико-толико довољног броја производа и правичан процес редистрибуције социјалних добара и услуга што јој је једна од важнијих функција да би се и даље могла сматрати државом. Као последица генерисаних глобалних економских криза, нараста број економских губитника савремених транзиционих процеса, било да су они колективни или индивидуални. У таквим околностима нараста утицај недржавних актера на унутрашњем плану и доминација нових глобалних актера на међународном плану што све више доводи до урушавања и онако

оспорене улоге међународних институција и поштовања норми и стандарда међународног права. Све наведено доводи до пораста *хеџемоније моћних*, који намећу процесе тзв. нове феудализације држава као директне последице њиховог разбијања, и детериторизације кроз малигни сецесионизам и деконструкцију читавих регионалних структура, а посебно на простору Балкана и бивше СФРЈ.

Ипак, најмалинији по ишћању урушавања националне моћи модерне државе, по нашем суду је процес вазализације националних пољитичких елиџа које се сављају у функцију служења иностраним центрима моћи и ретиварајући седе у тзв. олош-елиџу, своју државу у ирошектиторат, а ирађане у иауџеризовану и дезоријентисану масу којој је намењена улоја сервиса иштереса сџраној кайишала.

Како је до тога дошло, да ли је то неумитна судбина свих малих и средњих држава, особито у нашем региону, и колико то утиче на степен угрожавања националне моћи једне државе? Одговоре на ова питања можемо потражити у сфери дефинисања *теопољитичкој и глобализацијској* контекста означене теме. У првом сегменту рада покушаћемо да назначимо кључне промене које настају као последица деловања сила глобализације, а у другом делу и конкретни балкански контекст геополитичке позиције Србије који у битном опредељује квалитет и сложеност њеног геополитичког положаја.

Једно од главних обележја глобализованог света садржано је у сазнању да је дошло до повећања степена *међузависности* држава и нација, у пољима економско-трговинских односа, технике и технологије, културе, информисања и комуникација, међународне политике, и сл. Дефинисана међузависност структурисана је на начин који повећава степен условљености и упућености *пољупериферије и периферије* у односу на економске и војне силе тзв. центра развијеног света. Последице тако успостављених односа могу се систематизовати и сагледати на следећи начин:

– дошло је до преминације мегакорпоративног сектора, а пре свега у областима производње и дистрибуције хране, нових технологија, енергије, војно-индустријског комплекса, система масовних комуникација, финансијског капитала и сл.,

– успостављена је корпоративна модификација као системски оквир глобалне контроле тржишта,

– остварена је доминација економског монопола глобализованих финансијских институција,

– такође, и информациони монопол глобализованих комуникацијских система моћи,

– све је израженије деловање нових облика nihilizma у сфери масовне културе и медијске манипулативности као сегмената опште деградације хришћанског система вредности и традиције,

– остварена је доминација глобалних елита и њихових регионалних и локалних трансмисија, које су директно стављене у функцију ширања моћи светског капитала, уз систематично занемаривање интереса националног нивоа државне власти и одговорности према властитим грађанима. О томе руски политиколог Панарин каже: „У епохи глобализма бити елитом значи имати чланство у некој тајној интернационали, која не изражава интересе сопствене нације. Савремена елита”, како истиче Панарин, „представља затворен међународни клуб који има сопствену корпоративну етику, која нема ништа заједничко са обичном грађанском и политичком етиком која обавезује на служење својој земљи, свом народу и држави” (Нишић 2002: 161),

– на делу је свеопшта дедемократизација система и односа на нивоу националних држава, све дубља криза демократије, те њено свођење на феудалне и кастинске форме и корпоративни облик представљања,

– економска десуверенизација држава је отишла далеко, па и **корупција као системска метода контроле регионалних и локалних псеудо-елита** (која служи као награда за њихово *нечасно саслуживање* глобалном капиталу корпорацијског, финансијског или војног комплекса моћи),

– радикализована је беспризорна експлоатација доступних природних ресурса и пролиферација полуције и контаминације планете, као последице неодговорне и похлепом мотивисане економске делатности корпорација,

– наметнут је као систем **паразитски глобализам номенклатуре**, и убрзани процеси успоставе *новој свејској њоретика* као њиховог крајњег циља.

Све до сада побројано показује да су се тзв. **нови глобални актери** (глобални финансијски капитал, глобалне корпорације, глобални медијски системи, као и ММФ, Светска банка, СТО, глобалне НВО и сл. организације) позиционирали као *кључни субјекти* који креирају не само *нови њоредак моћи* него и динамику односа у њему, при чему је модерна национална држава попуно инструментализована у сегменту преосталих очуваних институционалних капацитета и стављена у функцију одржавања и развоја глобалног корпоративног сектора.

Као важна последица ових процеса у великој мери се јавља криза спремности државе да се и даље носи са таквом врстом проблема. **Институционално осакаћена, функционално блокирана, политички делегитимизована, идентитетски прекодирана, правно дерегулисана, војно десеткована, економски осиромашена, „држава”** је све склонија да призна своју потпуну капитулацију.

Из овако скицираног глобалног контекста усмерићемо нашу анализу на маркирања неких од најважнијих обележја *геополиитике Балкана и Србије* сагледаних кроз контекст деловања глобалних и регионалних сила. Набројаћемо само неколико важних и одређујућих карактеристика:

– Геополитички значај Балкана је велики, сталан и у неким деловима кључан за дефинисање међународног утицаја у његовом ширем географском окружењу: средња Европа, Медитеран, Блиски исток, Мала Азија, Јадран, Црно море и сл. Стога је он јасно изражен у ставу да ко влада Балканом влада и Европом, јер је „Балкан улазно-излазна капија Европе за њен животни простор на Исток”.

– Већ најмање два века уназад на делу су процеси балканизације који су садржани у сталним територијалним прекрајањима и међунационалним и међурелигијским сукобима који су најчешће индуковани од стране ванбалканских фактора као делови политике владања овим регионом и даљом експанзијом у његова рубна подручја,

– простор Балкана је део јужноевропског војишта на коме још увек има много пожарних тачака (БиХ, КиМ, албанско-македонски, албанско-грчки, бугарско-македонски, македонско-грчки и грчко-турски спорови). „Тако се данашња америчка стратегија приклонила Макиндреровој тези да превласт у Евроазији може да има само онај ко влада централним делом евроазијског простора. За достизање тог циља, балканска територија служи као чврста тачка ослонца. Контролишући Балкан, САД реализују још два важна циља: контролишу немачки транзит Дунавом са Блиским и Средњим истоком и преко савеза са Турском блокирају црноморске мореузе, чиме практично затварају излаз руске флоте у Средоземље” (Нишић 2002: 26).

– на Балкану се и данас опасно укрштају интереси ванбалканских сила. Балкански простор је „изазов за америчке планетарне – војне и економске позиције, руске трансбалканске визуре, немачку средњоевропску завесу од Балтика до Јадрана, Турску замишљену од Јадрана до Кинеског зида, италијанско-католички *Spirita Verso Ioriente* итд.” (Нишић 2002: 28).

– САД су *ствављајући* *јод* своју доминацију *јросјоре* КиМ-а, Македоније, Бујарске и Албаније, *остивариле директну контролу стравјешки важних јраваца* као што су *јодунавски* и *моравско-вардарски јравац*, *зайтим ојтранјски јролаз (врајна)*, *контролишући јтако геополитичке интересе сујарника*, али и *јаршјнере унујар НАТО-а* (Перишић 2015).

– Према Републици Србији се још увек води политика кодирана тзв. Бејкеровим концептом „преткумановске Србије”, који циља на нова територијална цепања земље, и њено просторно сакаћење до нивоа од око 50.000 километара квадратних које је по њиховим проценама и плановима сасвим

погодна за потпуну контролу и даљу парализу земље. „Током овог прекомпоновања озбиљно је страдао вековни српски етнички простор. Срби су потиснути са запада и југа – од мора и косовско-метохијске равнице – са тенденцијом њиховог даљег сабијања ка језгру њихове нововековне државе настале на простору Шумадије и Поморавља. Здруженим деловањем атлантиста и средњоевропљана, Србија је током претходне две и по деценије поступно ослабљена, окружена земљама чланицама ЕУ и НАТО пакта и доведена у фазу 'постдржавног животарења': смештена у својеврсни 'геополитички гето', у процеп” (Гајић 2015: 4),

– на делу је стварање антисрпских савеза у региону, антагонизовање српских суседа и обећања територијалног ширења на конто српске нације, као награде за служење антланстичким интересима,

– подстицање ширења и инструментализације радикалног ислама за остваривање интереса Запада у региону и шире у Европи, особито опасних по безбедносне интересе Србије,

– даља окупација државе економско-политичким мерама, а војно додатно на простору КиМ-а. „За Србију Космет је окупиран од стране НАТО-а и никаква друга квалификација не долази у обзир” (Нишић 2002: 49),

– снажно потискивање руских геополитичких интереса из региона, чему је нажалост допринела и сама Русија, својом неодлучном политиком посебно у претпутиновском периоду власти, али и својеврсним геополитичким лутањем и конфузијом када је у питању регион Балкана а особито положај, статус и интереси Србије и српског народа (Степић 2013).

Лица и наличја националне (не)моћи

У оквиру дисциплинарног проучавања *савремених међународних односа и геополитике* учињени су бројни теоријски напори у покушају дефинисања садржаја синтагме *национална моћ*. Дефинишући пре тога сам појам моћи, многи аутори су стали на становиште да је то *поседовање одређених капацитета да се издејствује одређено понашање које је усклађено са интересима и циљевима оној који њу моћ изражава*. Дакле, у првом плану су интереси, циљеви, али и поседовање капацитета моћи који је подржавају. Политичка моћ пак представља реалне капацитете да се у оквиру једног друштвеног односа спроводи сопствена воља, упркос отпору. Испољавање (вршење) моћи може, али и не мора да се остварује само присилом. У демократским друштвима моћ се ограничава уставом и законима. Моћ се често испољава кроз неколико битних функција: као *моћ деловања* (обухвата све

видове активности у циљу промене фактичког стања или одржавања постојећих односа и поретка), као *моћ одлучивања*, *моћ мобилизовања* (бирачи, тржиште и сл.), *моћ располањања* (коришћење ресурса и ствари), као и *моћ дефинисања* посебно тематског односно владајућег дискурса.

Амерички геополитичар Н. Спајкмен у пресудне чиниоце националне моћи убраја: величину територије, број становника, рудно богатство, економско-технолошки развој, финансијску моћ, етничку компактност и сродност, ниво социјалне интеграције заједнице, политичку стабилност, јак национални дух односно идентитет и сл. Наши аутори, М. Мијалковски и И. Ђорђевић с правом констатују постојање материјалних и нематеријалних чинилаца националне моћи од којих су збирно најважнији следећи: територијални, природни, геополитички, демографски, економски, политички, технолошки, војни, обавештајни, и идентитетски (Мијалковски, Ђорђевић 2010: 43). За потребе нашег рада анализираћемо само неке од наведених аспеката националне моћи, у покушају да укажемо на *тојосе националне немоћи*, као део антиномичних процеса који су довели до урушавања националне моћи земље и продубљивања безбедносних ризика по државу и грађане. *Антиномичност националне немоћи Србије садржана је у чињеници да је ујравно њој политички фактор (државна власт, односно њој политичка елита) која треба да планира, тради и јача њену укупу одбрамбену безбедност и моћ као политичке заједнице (на коју је обавезује уставно-законска регулатива али и политичка одговорност), њој стала најслабија карика и чинилац слабљења, урушавања и деградације националне моћи земље. Уместо да своју политику усклађује са „номосом” Србије (духом народа, географским особеностима и законима ове земља) она је њој стала главни фактор њене антиномичности, дакле, њој став номосности како сам њој сам сујерише. Овде се њој став номосности у њој уставно-законском контексту и значењу.*⁶²

Анализирајмо онда тај тзв. *политички чинилац* националне моћи. У позитивном смеру посматрано „политички чинилац утврђује карактер националне моћи као релативно трајан одбрамбени програм – теоријске поставке и практична решења (усмерења) о кључним питањима одбране виталних државних вредности. Политички чинилац поставља захтеве и задатке у вези са одбраном националних вредности и истрајава на томе да буду јасно

⁶² „У духу конзервативне немачке органицистичке социолошке традиције Карл Шмит креира идеју о исконској повезаности тла – простора и политичке културе једног народа. (...) У том циљу сковао је појам 'номоса', који треба да изрази сву сложеност и органску повезаност културне особености, духа народа, са његовим природним окружењем и географским особеностима. Тако су номос земље и номос мора не само различити геополитички ентитети, већ и у цивилизацијском смислу потпуно неспојиве појаве која једна са другом стоји у опречном односу.” Љ. Деспотовић (2012), 22.

и садржајно формулисани у документима из области безбедности. (...) Политички чинилац настоји да обезбеди савезнике и пријатеље (...) одлучује о отпочињању рата и закључивању мира (...) присваја резултате победе”, а у негативном смеру „неадекватно поступање политичког чиниоца може да допринесе усвајању неадекватних ставова у документима из области безбедности државе, и тиме погрешно усмери припреме државних ресурса за употребу националне моћи, а крајњи резултат тога може да буде њихово неуспешно ангажовање ради отклањања безбедносних изазова, ризика и претњи виталним државним вредностима” (Деспотовић 2012: 58). Дакле, *пресудна важност политичкој чиниоца је сјање и квалитет националне моћи, сасвим се јасно ишчињава, без обзира на то да ли се ради о његовим политичким или неаполитичким учинцима.* Из редова политичке елите попуњава се државни апарат, све најважније државне институције и функције. Стога је од пресудног значаја да се на чело државе изабере њени најквалитетнији представници и да она води национално одговорну и независну спољну политику. То се нажалост, у нашој земљи у последњих неколико деценије није дешавало, а особито у последње две. Патолошки утицај на изборе у Србији, остваривала је ЕУ и САД, обезбедивши да на власт долазе политичке коалиције које су под контролом и које ће примарно спроводити њихове политичке, економске и геополитичке интересе.

Да се овде не ради о случајној политичкој појави потврђује нам и следећи став. „Политичким процесима у земљи не управљају национални кадрови већ представници других земаља, који организују промену влада, спроводе специјалне операције у циљу промене политичког система, усмеравања политичких странака, разбијању неподобних опозиционих странака и оснивања нових странака. (...) Последице агресије по политички развој Југославије и Србије испољавају се преко прилично лаке промене власти 2000, што је резултат операције коју су припремиле специјалне службе са Запада. Већ после тога је било много лакше уништити Југославију на чијем челу се налази нова послушна власт” (Гускова 2010: 23–28). Истинитост претходне констатације потврђују следећи наводи: Солана износи став: „Београд мора да схвати једну поруку. Нико не може да се одупре нашој вољи. Ако је наш циљ ширење на исток и овладавање енергетским ресурсима, једна Србија не може бити препрека на том путу. (...) Србе највише боли то што им је Косово отето”. Сагласни су да ће уништена и потчињена Србија постати чланица ЕУ и НАТО, а они (НАТО челници) ће у потпуности контролисати политичке странке и политичаре у Србији. „Више неће бити никаквих искакања. Владе се могу мењати, али ће курс остати исти” (Суботић 2008: 79). Закључио је Хавијер Солана, тада генерални секретар НАТО-а, свој експлицитни исказ.

Овде се заправо ради о створеној вазалној олош-елити, која је контролисана и корумпирана и која представља трансмисију у систему управљања виталним ресурсима и капацитетима земље у корист интереса спољног фактора. Стога је потпуно у праву наш признати стручњак у пољу науке о безбедности Р. Гађиновић када у свом научном раду „Стратегија националне безбедности, стратешки документ државе” аргументовано критикује њене важније мањкавости и недостатке, истичући да: „Стратегија националне безбедности својим текстом никада не сме деловати удварачки било коме, осим до краја у служби виталног националног интереса сопствене државе. Тај документ мора предвидети довољан број сопствених снага безбедности како би се успешно могла применити стратегија одвраћања и стратегија узвраћања”. Међутим, овај документ процењује да: „У таквим условима међународно војно и безбедносно присуство у региону може да допринесе стабилизацији стања и спречи настајање конфликта”. Оваква теза је неприхватљива у „Стратегији националне безбедности”, јер национални интерес Србије није да на њеној територији господаре снаге НАТО пакта, већ да она својим снагама и системом безбедности обезбеди безбедност својим грађанима и да респектабилним системом одбране буде гарант мира на Балкану, а не вечити поданик страних трупа, што никада у историји српског народа није била пракса (Гађиновић 2009: 192–208). *Изречена стјручна оцена колеје Гађиновића јасно кријички инјонира јолијичку јозагину која стјоји иза јоменујте стјрајтејје а чији недостјаци нису јоследица несјручносјији њених војних аујора, нејо јре свеја налоја јтадашње јолијичке власји да један јтако важан докуменји за националну безбедностј земље дуде идеолош-ки јјодобљен инјтересима стјраних менјора наше олош елијје.*

По истом принципу плански се деструирају и остали важнији сегменти функционисања државе и друштва, односно чинилаца корпуса националне моћи. У сегменту *економској факјора* националне моћи ствари су већ одавно отишле предалеко у правцу подривања наше економске суверености. Процеси деиндустријализације и разарања привредне основе наше политичке заједнице, и економска политика која је била на делу последње две деценије то јасно доказују. *Радило се наиме, о јолијички јалијатјивних решења, чији су јлавни елементји били: јтренд даљеј задуживања земље, ослонац на стјрани шјекулатјивни кайјшал, длокирање домаће јјражње, зайосјављање домаћеј јјивредној секјора јојојово малих и средњих јјредузећа, не инвестјирање у високо-јјтехнолошку јјивредну стјрукјуру, зайосјављање јољојјивредне јјроизводње, недовољно улајање у науку и образовање, ресјриктјивна монетјарна јолијика, јјодржавање монојола стјраној банкарској секјора и сличне мере. Дакле, класичан репертоар мера из концепта*

тзв. *геоидијичке сиромаштва* намењених периферним друштвима које треба да остану сиромашна и неразвијена. „Економске политике својеврсног навођења и присиљавања читавих региона и земаља да се 'специјализују' за сиромаштво у процесима планске пауперизације, деиндустријализације и успорене модернизације, део су пројектованог исхода *елиџа* које *глобализују* у настојању да за себе сачувају привилегован економски положај. Оне теже да обезбеде несметано и неправедно присвајање туђег рада и ресурса, једном речју да очувају и ојачају властити монополски положај у глобализованој структури финансијске, економске, медијске, војне, и геополитичке моћи. На делу је на име једна својеврсна **геополитика сиромаштва** – плански концепт контроле економских токова пропадања оних региона и нација које су *геоидијички ојоненџи моћних геоидијичких сила* и њихових савезника, и обрнуто, значајно економско уздизање и убрзан економски развој региона и држава означених као *живи државе* или *државе сџојери*, чији је задатак регионално очување и унапређење постојећег геополитичког поретка моћи у свету” (Деспотовић 2015: 39).

Слично се дешавало и у сегменту *образовања и науке*. Читав овај сектор је систематски урушаван и девастиран како не би могао послужити као платформа за евентуални развој и просперитет земље. Један од примера погрешне политике коју спроводи *олош елиџа* у земљама транзиције каква је и Србија, јесте процес тобожњег образовања младих за високо сложене послове које захтева модерна технолозиована производња. *Сушџина је у џоме да се најбољи од џињ младих кадрова школују о џрошкку сиромашне државе, а за моћне џослодавце у свеџу, док им се у иџио време у власџиџиој држави не нуди никакав џосао*. Логично, јер се није улагало у изградњу високо-технолозиоване привредне инфраструктуре која би могла да успешно апсорбује домаћу школовану елиту. Просто, локалне *олош елиџе* нису створиле елементарне услове које бим им дале шансу за посао, па тиме и за властиту егзистенцију. Стога је потпуно очекивана последица стални раст одлива најквалитетнијег образовног и научног кадра, што потпуно извесно Србију гура на крајњу периферију научно-технолошког развоја, стварајући додатну технолошку зависност и социјално сиромаштво (Деспотовић 2015: 47). *Крајњи џланирани резулџаџи џаковоџи џроцеса је слабљење националне моћи и урушавање кайаџиџеџа који би моћи џослужиџи џеноџ одбрани*.

Ни у *сеџменџу безбедносџи* ствари не стоје особито боље. Смањена способност националне државе да испуњава функцију заштите у директној је корелацији са процесима џене денационализације који су на простору Европе почели још седамдесетих година прошлог века. *То се свакако џоклаџа са акџуелном кризом џеноџ уџрављања, немоџуносџи да се на џосџојећем*

нивоу блокираних државних институција организује ефикасан безбедоносни систем. Поприште безбедоносних ризика постали су готово сви сегменти друштвеног система. Организовани криминал је одавно превазишао границе националне државе, тероризам такође потпуно лако интернационализује своје организационе форме али и циљеве које таргетира као да безбедоносних структура готово да и нема у простору државе која је обележена као мета напада. О томе најчешће сведоче бројни примери бруталних терористичких аката у земљама ЕУ у последњих неколико година.

Кроз програме тзв. помоћи међународна заједница је у ствари разарала и онако слаб систем институција и административног капацитета држава, трајно онеспособљавајући тај институционални систем и чинећи га још рањивијим и неспособним за властито одржање и функцију. Наведени утицај се није тичао само финансијске помоћи, него и њихове зависности од информација и података важних за питање националне безбедности и сл. Подривајући безбедносни систем, међународни чиниоци у ствари стварају читав поредак зависних држава, које без њихове координације нису способне да се ухвате у коштац са нарастајућим безбедносним изазовима. Ради се о својеврсној дезоријентацији, селекцији проблема, одабиру приоритета, навођења на акцију, и сличних активности којим међународни центри моћи ефикасно управљају означеним поретком.

Државе које су често против своје политичке воље и противно својим националним интересима увучене или приморане да у њему учествују, немају велики маневарски простор за самостално деловање. Притиснуте разним облицима контроле, а вешто маскирани *неутрално означени њојмовима сарадње и њаринерства*, приморане су између осталог и на тзв. размену обавештајних података по систему **пуно за празно**, обуку својих кадрова у страним центрима, сталну координацију и учешће у разним међународним мисијама и сл. (Деспотовић 2015: 54–58). Истовремено, „расположила сазнања указују на то да најмоћније државе савременог света придају највећи могући значај обавештајном чиниоцу националне моћи. Руководе се начелом да обавештајна супериорност у великој мери обезбеђује матичној држави супериорност у многим другим областима друштвеног живота. (...) **Његова суштина састоји се кроз улажење у противников циклус одлучивања**” (Мијалковски, Ђорђевић 2010: 73).

Добар пример за илустрацију наведене „помоћи” страног фактора у подривању одбрамбене способности земаља у окружењу, а особито неповољан за Србију био је и процес имплементације *Споразума о реионалној стабилности* (потписан у Паризу 1995) као документа који је требало да изврши контролисање разоружања као дела обавеза преузетих потписивањем Дејтонског споразума. Иако га Ф. Ејдус наводи као позитиван процес јер је

наводно допринео разоружању у региону, конотирајући само једну његову страну, он „заборавља” да напомене да је примарни интерес било лоциран у смањењу војне моћи новонасталих државица као облика контроле од стране НАТО пакта, а не као прокламовану гаранцију мира како се често некритички сугерише. Јер је стабилност у региону пре свега било и остало питање политичке воље страног фактора и његових геополитичких интереса, а не политика самих држава насталих на ексјугословенском простору. Ипак, и сам аутор рада није могао а да не истакне чињеницу да је поменути процес, након 1999. године, државама у региону, „де факто одузео монопол над легитимном употребом силе у међудржавним односима. У таквом контексту, под-регионални режим контроле наоружања на западном Балкану био је ’наставак војне интервенције другим средствима’” (Ејдус 2012: 247).

И у *медијском њпростору* земље на делу је својеврсни медијацентризам, као облик идеолошког, психолошког и обавештајног деловања, преко кога се коришћењем симболичких ресурса али и „алата” савремене медијске продукције пресудно утиче на формирање ставова и мишљења великог броја људи. А самим тим и моделовање јавности у складу за жељеним обрасцима мишљења и деловања. Ситуација је утолико гора, јер се и по власничкој структури главних медијских кућа у Србији може препознати доминантан утицај страног фактора особито оног са Запада. Стога наш угледни комуниколог З. Јевтовић с правом констатује и пита: „у Србији се велики број тиражних и утицајних медија налази у рукама страних компанија, па је занимљиво како ће они у потенцијално кризним ситуацијама штитити национални интерес. (...) Квантитативно повећање медијских наратива на просторима балканских држава није само помак у избору канала или доказ о увећању медијских слобода, већ вешто камуфлиран концепт дистрибуирања спинованих наратива који циљају да постану доминантни у промени постојеће друштвене свести која се споро уклапа у либералне токове” (Јевтовић 2015: 192).

Наведена политика је утолико опаснија по безбедност земље јер је јавни интерес за правовремено и објективно информисање грађана од виталног националног значаја. Политика урушавања медијског система земље, започела је кампањом потпуне приватизације медија особито оних са националним покривањем (фреквенцијом) и као таква почела је да узима свој злоћудни данак. Поготово што у садашњој ситуацији није могуће остварити потребно информисање заједнице о питањима њене ефикасне одбране, јер је интерес страних власника медија превасходно везан за постизање комерцијалних резултата, али и политичког интереса земаља из који долази тај капитал. Утолико је то теже постићи данас, пошто се под овом врстом

информисања „приоритетно подразумева оснаживање уверења грађана и свих субјеката матичне државе у потребу и могућност успешне одбране националних виталних вредности и остваривање националних циљева” (Мијалковски, Ђорђевић 2010: 59). Уместо тога имали смо сасвим супротну ситуацију. „Поред врло утицајних другосрбијанских медија, попут портала Пешчаник, што посредно, а што директно, утицај остварен и на званичне политичке актере, прије свега ЛДП и Демократску странку. Тако је на пример Соња Лихт, дугогодишња приједседница србијанског огранка Фондације, обављала функцију председнице Спољнополитичког савета Министарства спољних послова и савјетника бившег председника Србије из ДС-а Бориса Тадића” (Савановић 2014: 129).

Разградња *националног идентитета* био је такође један од опаснијих чинилаца урушавања одбрамбене моћи земље. Један од најтрагичнијих захтева по национални идентитет Срба који већ неколико година долази из простора ЕУ а нарочито СР Немачке, фокусирао се на императиву промене *националног кода* и менталитета српског национала као базичног услова за приступање Унији. „ЕУ је у Србији све време водила перманентни културни рат (против српске културе). Подржавали су пројекте који су имали за циљ ’усвајање европских вредности и европског идентитета,’ а омаловажавали и ругали се традиционалној српској култури и вредностима” (Милошевић 2010: 247). Притом, званичници ЕУ који су били задужени за прекодирање српског националног идентитета нису поштовали сопствене стандарде када говоримо о изграђивању тзв. европског идентитетског оквира, који недвосмислено инсистирају на *поштовању изворних националних особености* које не смеју да се жртвују у процесу изградње тзв. европског културног идентитета. Не чуди овакав став високих званичника међународне заједнице, јер је реч о специфичном феномену тзв. *интеграционе инверзије*, на коју с правом упозорава колега М. Степић, а који подразумева својеврсну релативизацију основног смисла појма интеграција, који је до те мере извитоперен да у својој крајњој конотацији представља „софистицирано” средство оправдања за окупацију неке земље (Деспотовић, Јевтовић 2015: 158). Колико је овај чинилац националне моћи важан истичу и колеге Мијалковски и Ђорђевић када кажу да **он чини синтезу свих чинилаца националне моћи** (Мијалковски, Ђорђевић 2010: 75). Актуелни покушаји његове разградње стога могу да на дужи период оставе несагледиве последице по капацитете националне моћи и укупан систем одбране земље.

Сложени геополитички положај Србије у још компликованијем глобализацијском контексту у великој мери отежава њен међународни положај како у региону тако и у ширем контексту ЕУ интеграција и злоћудног евроатланског притиска и окружења. У тако деликатним и нимало лаким околностима, неопходно је градити систем политике националне безбедности Србије који би са једне стране реално уважио њен тежак положај као балканске земље, али и био примерен потребама јачања капацитета националне моћи, као важног чиниоца и темеља њене одбрамбене политике. Јачање капацитета националне моћи Србије подразумева много озбиљнији приступ изградњи њених главних чинилаца и вредности. **Од пресудног је значаја за тај процес потпуна промена односа који је до сада имала њена политичка елита. То значи да је у наредном периоду неопходно водити национално одговорну политику која ће се темељити на реалним проценама, потреба и интереса одбране земље од свих врста угрожавања њене безбедности и суверености.**

С тим у вези неопходно је јачати све аспекте меке моћи земље, као што су: подстицање убрзаног економског развоја и реиндустријализације привреде, развоја нових техничко-технолошких структура, образовања и науке, демократског система односа и унутрашње стабилности, културе дијалога и међурелигијске толеранције. У том правцу неопходно је подизати и капацитете тврде моћи, од којих је најважнији ревитализација војске како у квантитативном тако и квалитативном делу, даља изградња система безбедности, и неопходне инфраструктуре у тој области као што је на пример снажна наменска индустрија и сл. Само на тај начин Србија ће видно поправити шансе и перспективу да побољша сада тежак и деликатан међународни положај и повећати шансу за свој национални опстанак и обнову пољуљаног суверенитета.

Додатну шансу и маневарски простор за поправак геополитичког положаја Србије донеће и актуелне промене које се дешавају у контексту поретка међународне моћи, који се незаустављиво креће ка мултиполарном моделу уз разне варијације (неполаран, унимултиполаран, међузависност вишег нивоа и сл.)⁶³ које неминовно воде смањењу глобалне моћи САД-а. У таквом полицентричном поретку који се гради, генерисаће се и више шанси да се европски континент еманципује из садашње паралисане позиције и добије

⁶³ Погледати више: Симић Д., Живојиновић Д. (2012). „Различита виђења распореда моћи у међународним односима после хладног рата”, у зборнику: *Србија у европском и глобалном контексту*, ФПН, Београд, 17–47.

прилику да гради партнерске односе са више центара светске моћи. Такав очекивани развој догађаја наравно, створиће и за нашу земљу повољније међународне околности за стабилнији развој и обнову.

Литература

1. Гађиновић, Р. (2009). „Стратегија националне безбедности стратешки документ државе”, *Национални интерес* бр. 3. Институт за политичке студије, Београд
2. Гускова, Ј. (2010). „Савремени геополитички положај Србије, као резултат активности спољног фактора у условима глобализације”, у зборнику: *Србија у савременом геостратешком окружењу*, Одбрана, Београд
3. Гајић, А. (2015). „Између евроатлантизма и евроазијства – положај савремене Србије”, у посебном броју *Културе јулиса: Геополиитички положај Србије и Балкана између евроатлантизма и евроазијства*, Нови Сад
4. Деспотовић, Љ. (2012). *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци
5. Деспотовић, Љ. (2015). *Геополитика деструкције*, Каирос, Сремски Карловци
6. Деспотовић, Љ., Јевтовић, З. (2015). „Конструкција и деконструкција идентитета и међународне интеграције”, *Српска геополитичка мисао* бр. 2. ИПС, Београд
7. Ејдус, Ф. (2012). „Контрола конвенционалног наоружања на Западном Балкану”, у зборнику: *Србија у европском и глобалном контексту*, ФПН, Београд
8. Јевтовић, З. (2015). „Асиметрична борба за утицајем на Балкану”, у посебном броју *Културе јулиса: Геополиитички положај Србије и Балкана између евроатлантизма и евроазијства*, Нови Сад
9. Ковач, М. (2010). „Стратегија националне безбедности Србије”, у зборнику: *Србија у савременом геостратешком окружењу*, Одбрана, Београд
10. Перишић, С. (2015). *Нова геополитика Русије*, Одбрана, Београд
11. Симић, Д., Живојиновић, Д. (2012). „Различита виђења распореда моћи у међународним односима после хладног рата”, у зборнику: *Србија у европском и глобалном контексту*, ФПН, Београд

12. Степић, М. (2013). *Геополитика неоевроазијства*, ИПС, Београд
13. Савановић, А. (2014). *Георге Сорос, „отворено друштво” као идеја, идеологија и политичка пракса*, ФПН, Бања Лука
14. Суботић, М. (2008). „Геополитичка стварност Срба”, у зборнику: *Србија, политички и институционални изазови*, ИПС, Београд,
15. Нишић, С. (2002). *Глобална сила и безбедност Балкана*, ВИЗ, Београд
16. Мијалковски, М., Ђорђевић И. (2010). *Неухватљивост националне моћи*, Службени гласник, Београд
17. Мирковић, Т. (2012). *Америчка војна стратегија*, Одбрана, Београд
18. Шушић, С. (2004). *Геополитички кошмар Балкана*, ВИЗ, Београд

10. ГЕОПОЛИТИЧКИ ИДЕНТИТЕТ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Одређење геополитичког идентитета Републике Србије

Геополитички идентитет одређујемо као „идентификацију геополитичке самосвести и континуитета у времену и простору” једне нације, као њене „геополитичке самосвојности” (Степић 2019: 8), и као „релативно објективизујућег идентитетско-географског својства једне националне или верске групације, а везано за њен одређени просторни, културолошко-цивилизацијски, верско-конфесионални и политичко-државни облик егзистирања” (Деспотовић 2019: 301). У настојању да кодирамо *геополитички идентитет* Републике Србије у савременим међународним односима, неопходно је да лоцирамо њен географски положај и физичко-географске карактеристике, дефинишемо регионални контекст, разумемо унутрашње политичка дешавања, препознамо спољнополитичке чиниоце и представимо војностратегијски положај државе.

Република Србија се налази у југоисточном делу Европа и заузима централни простор Балканског полуострва. Реч је о континенталној земљи која се простире на 88.361 км² и броји око 8.727.350 становника, према проценама за 2019. годину. Од укупне територије, аутономне територијалне заједнице Војводина и Косово и Метохија заузимају 36,6% територије, док централни део Србије заузима 63,4% територије. Србија се граничи на северу са Мађарском, на западу са Хрватском, Босном и Херцеговином и Црном Гором, на југу са Албанијом и Северном Македонијом и на истоку са Бугарском и Румунијом. До последње промене граница дошло је 2006. године након унутрашње транзиције и издвајања Црне Горе из државне заједнице Србије и Црне Горе (СЦГ). Од тада Србија нема маритимну партиципацију, због чега се сврстава у **територијално закључане земље**, односно *landlocked country*. Иако српске земље и српски народ у свом историјско-географском простирању имају излаз на море, услед процеса територијалног сажимања

и расрбљивања⁶⁴ бивају потиснути из приобалних зона ка балканском срцу копна (*Heartland*). Дакле, српски геополитички идентитет је телурукратски и резултат је историјских принудних процеса „етно-просторног потискавања из јадранског приобаља”, унијаћења, покатоличавања, монтенегринизације и сл. (Степић 2019: 10–11, 17). Осим карактеристика територијално закључане земље, истакли бисмо да Србија има **острвски положај** који се тиче оних земаља које су потпуно окружене државама чланицама једног савеза и тиме изоловане унутар свог територијалног простора. Србија је окружена земљама чланицама НАТО савеза услед чега се суочава са притисцима и уценама, отежано комуницира са потенцијалним партнерима и сл., а уколико дође до погоршања односа, суочиће се са војном, економском, привредном, енергетском и саобраћајном изолацијом и санкцијама. Укупна дужина граница Републике Србије је 2.397 километара и оне су засноване на природно-географским, историјским и етничким принципима (Пророковић 2018). Проблем граница је важно питање са којим се Србија суочава деценијама, посебно од деведесетих година и дисолуције СФР Југославије када долази до унутрашње транзиције и уситњавања српског територијалног простора. Тај процес се наставља 2006, а затим и 2008. године након једностраног проглашења тзв. Републике Косово. С тим у вези, питање граница остаје актуелно, а могућа нова прекрајања територија на уштрб српских није утопија. Довољно је да поменемо једнострано дефинисање покрајинске границе као међународне између тзв. Републике Косова и Републике Србије. На томе потенцирају институције тзв. Републике Косова и водећи арбанашки политичари, уз свесрдну подршку Албаније и водећег ментора са запада, Америке (САД).

Према физичко-географским карактеристикама, Србију одликују географске *особине сјајања и њрожимања* и *особине изоловања и одвајања* (Цвијић 1922), што се посебно читава у положају и географским карактеристикама српских покрајина и представља завидан природни потенцијал, који се може искористити уколико се направи озбиљан геополитички приступ. Посредством северне српске покрајине Србија партиципира у централној Европи као економски, привредно и геополитички веома важној

⁶⁴ Колега Миломир Степић јасно маркира начине расрбљивања Балкана током 20. и почетком 21. века, а с обзиром на то да је реч о процесу који траје, сматрамо да је важно да их у овом контексту издвојимо. Силе расрбљивања су: 1) Физичко уништавање, 2) Негативан природни прираштај, 3) Емиграционо пустошење простора, 4) Етничко конвертитство, 5) Поништавање идентитета, 6) Политичко-територијална фрагментација, 7) Интеграциона инверзија, 8) Економско слабљење, 9) Идеолошко-политичко застрањивање, 10) Научно-просветна, културна и пропагандна (ауто)деструктивност, 11) Анационално профилисање српске интелектуалне елите. Погледати више: Степић 2020: 145–157.

зони. Поред копнене повезаности Србије са средњоевропском зоном, Дунав је значајна водена карика која прожима и спаја државе од Шварцвалда до Црног мора. Ток Дунава и *Дунавска сџрајџеија* осим што је развојна шанса за Србију, одувек представља фактор ширења германског утицаја (*Drang nach (Süd)Osten*) који је кроз историју утицао на (реал)геополитичко стање на Балкану. Стога Дунав посматрамо као саобраћајни, енергетски, али и стратегијски коридор. Осим саобраћајног коридора 7 који прати ток Дунава, за Србију је важан и паневропски коридор 10 који повезује средњу Европу, односно Аустрију и Мађарску, са Црним, Егејским и Средоземним морем, односно Истамбулом, Солуном и Игуменицом. Оба коридора тангирају Београд као важну раскрсницу у југоисточној Европи. Међутим, Београд је изгубио своју чворну позицију након Хладног рата услед деловања *зайадне неокенанисџичке џолиџичке обуздавања* усмерене ка српском чиниоцу на Балкану, те је „београдски положај сада сведен на транзитни и поново може постати чворни тек после радикалних геополитичких промена” (Степић 2019: 165–166). С друге стране, јужна српска покрајина представља макротврђаву Балкана и централну област на полуострву, што је чини немерљиво значајном за контролу важних саобраћајних, привредних, комуникацијских, стратегијских и других коридора. Реч је о природној целини омеђеној планинским ланцима као природним бедемима у чијем средишту се налазе две котлине које обилују рудним и природним богатствима, плодном земљом и пијаћом водом. Унутрашњост макротврђаве је проходна, али је улазак и излазак из ње могућ само кроз неколико превоја (нпр. Мердаре и Морина) и клисура (нпр. Качаничка и Ибарска), што Косову и Метохији предодређује изразиту геополитичку улогу, не само на територији Србије, већ на целом Балкану. Данас, Косово и Метохија представља једну од најважнијих геостратешких тачака у којој се укрштају и преплићу различити геополитички интереси глобалних и регионалних сила. Наведено потврђује чињеница да Сједињене Државе Балкан перципирају као *одскочну даску* за даљи геополитички продор ка срцу Евроазије и с тим у вези, ширењем НАТО савеза, постављањем војних база (*Бондсџил* на Косову и Метохији) и инсталирањем логистичких станица у кључним зонама, стварају интегрални *џеоџолиџички* и *џеоџрајџеијски лук айланџизма* (Степић 2012). Сматрамо да је кључна тачка за стварање тог лука управо Косово и Метохија.

Par excellence геополитичка обележја положаја Србије и српског народа су: *конијакџносџи*, *џраничносџи*, *чворносџи* и *фрајменџираносџи*. Контактност је последица укрштања три традиционалне религије (православље, римокатолицизам и ислам) и три цивилизацијско-културолошка круга

(западна, православна и исламска цивилизација) на Балкану, што је утицало на то да се српска територија кодира као простор преко ког се пружа „главна оса трансгресионо-регресионих процеса цивилизацијских судара” (Деспотовић 2012: 143). Контактна позиционираност утицала је на честе промене граница, а један од најделикатнијих примера је Хантингтонова (*Samuel Huntington*) источна граница западне цивилизације која раздваја западно хришћанство од православља и ислама. Према његовој пројекцији, Војводина је изузета из територијалне, културолошке и цивилизацијске целовитости Републике Србије, чиме се наставља „историјски континуитет спречавања српске националне и територијалне целовитости” (Глишин 2019: 116). Сматрамо да су контактност и граничност нераздвојива обележја која су на Балкану исцртала политичке и административне границе, али и оне далекосежније дискурзивне и цивилизацијске, које „нарушавају територијалну, културолошку и цивилизацијску целовитост српског народа, чинећи га рањивим и лаким пленом за територијалне аспирације агресивних суседа, преверавање, прогон, отимање верске и културне баштине и слично” (Глишин 2020: 60–61).

Специфичност положаја Балкана, а самим тим Србије и српских земаља, ствара *геоидиолиџички мајнеџизам* који привлачи глобалне и регионалне силе. Паралелни и испреплетени интереси тих сила стварају *геоидиолиџички чвор* и предодређују овом простору чворност као веома важно геополитичко обележје. Ради се о стратешким кретањима и уклињавањима из неколико различитих праваца. Русија настоји да координира правцем североисток–југозапад ка Средоземљу и топлим морима. Германски чинилац деценијама пројектује правац кретања северозапад–југоисток. Исламски фактор прати правац југоисток–северозапад, ка срцу Европе. Сједињене Државе шире свој утицај правцем југозапад–североисток и настоје да контролишу већину других праваца, особито оних који се пружају из кругова њихових савезника. И најзад, Кина се појављује као нови чинилац који пројектује правац кретања ка западу, укључујући и Балкан (*Иницијатива Кина+17*), што додатно усложњава геополитички положај Србије. Дакле, Србија и српске земље се налазе у *динамичној зони* чије геополитичке, геостратешке и геоенергетске карактеристике представљају кључ за очување глобалне позиције моћи великих сила.

Историјски догађаји су показали да је посебно *геоидиолиџички осеџљив* положај Србије и српских земаља. „Геополитичке претензије и територијалне аспирације глобалних, регионалних и локалних актера српском геополитичком положају предодређују фрагментираност као обележје које ће бити коришћено као *фактор нове десџабилитације*” (Деспотовић 2019) овог

подручја. Реч је о могућем активирању „*иоџиеницијалних ѱеоџолиџичких жаришџа* у Србији (Косово и Метохија, Војводина, Рашка област, Бујановачко-прешевска област, Тимочка крајина и Топлички крај) или ван ње (позиција Срба у Македонији, Албанији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и Хрватској)” (Глишин 2019: 127).

Након завршетка Хладног рата, осетљиве контактне зоне попут Балкана нашле су се у *ѱеоџолиџичком вакууму* који су Сједињене Државе вешто искористиле како би се тријумфално позиционирале и обезбедиле глобалну доминацију. У постхладноратовском периоду дошло је до нове *ѱеоџолиџичке ѱрекомџозиције* међународних односа на Балкану који, због своје **контактности**, није био поштеђен крупних политичких, војних и територијалних промена, што је радикализовало њему својствен **процес балканизације**. Обележја процеса балканизације су територијално-политичке разлике и сукоби, етничка расцепканост и измешаност простора, верска и национална искључивост, културно-језичка сличност, идентитетска оспоравања и слично (Деспотовић 2019: 58). Осим тога, Србија и српске земље се суочавају са глобалистичким концептом **геополитике деструкције** која представља „идеолошко-политички концепт (кондензован у тријади појмова: *глобализам, глобализација, нови светски ѱоредак*) потчињавања света интересима САД-а и атлантистичке геополитичке парадигме, реализован кроз процесе делимичне или потпуне девастације државних, националних, идентитетских, институционалних, економских, културних, научних, образовних, војних, религијско-конфесионалних и територијалних капацитета нација које су означене као мета њиховог разорног деловања. Понекад су читави региони или пак простори били изложени свирепом дејству концепта геополитике деструкције. Овакав доктринарно-идеолошки концепт наметао се прво у форми прикривеног облика ‘пријатељске глобализације’ и утеривања у стандарде неолибералне форме економске размене (пљачке), а у случају његовог одбијања или пружања превеликог отпора државе-субјекти оспоравања таквих ‘правила игре’ егземпларно су кажњаване агресивним облицима политичких и економских санкција, па на крају и мерама бруталне војне одмазде” (Деспотовић 2015: 65). Несумњиво, утицај глобалних и регионалних сила покреће **геополитичку динамичност** на Балкану. Под динамичношћу „подразумевамо трајне отворене и/или перманентне сукобе средствима тврде (*hard power*) и/или меке моћи (*soft power*), који деструктивно утичу по национално, државно, идентитетско, религијско, језичко, културно, образовно, политичко, економско и привредно устројство српског народа” (Глишин 2020: 51).

Овај простор ће и убудуће бити *геополитички осетљив*, стога морамо да пратимо и анализирамо међународне токове, како бисмо систематичније и озбиљније деловали локално. Такође, неопходно је да геополитички положај Србије посматрамо у ширем балканском окружењу, посебно узимајући у обзир положај српског народа широм српских земаља.

Стратегија националне безбедности РС и суочавање са геополитичким чињеницама

Креатори Стратегије националне безбедности РС (Стратегија 2019) морали су, према нашем мишљењу, много више да уваже горенаведене чињенице везане за геополитички положај Републике Србије и српског народа у целини, као и његов геополитички идентитет. Потпуно нам је јасно да их је обавезивала и самим тим у великој мери ограничавала званична државна политика и тзв. безалтернативни пут у европским интеграцијама, све уцене које долазе према Србији из тог поља, али још и више све тежи покушаји одржавања тзв. војне неутралности (недавни шестомесечни мораторијум на све планиране војне вежбе као изнуђено краткорочно решење). У том корпусу сурових и за нас неповољних чињеница могу се тражити „оправдања” за све недоречености, непрецизности и недоследности, којих је немали број у тексту овог надасве важног националног документа. Покушаћемо да у редовима који следе наведемо неке од тих недоследности – противуречности и изнесемо аргументацију зашто су они омча око врата наше државе у овом веома важном националном послу.

Евроинтеграције или евроатлантске интеграције

Назначена дилема више је реторичког, а мање суштинског карактера. Јасно се да видети из досадашњег искуства процеса приближавања Европској унији да су све суседне земље Србије, као и оне новонастале са експротора бивше СФРЈ, имале врло јасан и одређен пут интеграција. Он је недвосмислено подразумевао, у првом кораку, атлантске интеграције, па тек онда и, уз прилично временско кашњење, европске интеграције. Примери Румуније, Бугарске и Хрватске више су него јасни и поучни. И Црна Гора је такође прво морала да уђе у окриље НАТО чланства (без референдумског изјашњавања грађана) са неодређеном темпоралном перспективом

пуноправног чланства у ЕУ. С тим у вези, бивши министар одбране Црне Горе Предраг Бошковић, говорећи на панелу „Free Market Road Show” 2018. године, истакао је да „НАТО интеграције подстичу интеграције у ЕУ”, додавши да је реч о два комплементарна процеса (*Глас Америке* 2018). О комплементарности две организације и два процеса много више говоре високи званичници водећих западних земаља. На самиту НАТО у Лисабону 2010. године, тадашњи председник Савета ЕУ Херман ван Ромпеј рекао је да „без НАТО не би било ни ЕУ” (НСПМ 2010). Имајући у виду наведене, али и бројне друге чињенице, намеће се разложно питање: зашто су креатори наше стратегије ослоњени на званичну државну политику сматрали да ће са државом Србијом ствар бити другачија, односно да ће редослед интеграција у атлантистичке политичко-економске и војне структуре бити другачији од презентованих примера?

Јасне аргументације да је наш пут другачији нема, а поготово нема позданих гаранција НАТО структура за Србију да процес интеграција неће ићи примером наведених земаља. С тим у вези, гаранција је потпуно изостала, осим ако се не мисли на штур и површна саопштења појединих званичника да се на Србију неће вршити притисци око НАТО чланства. Такође, од предвиђеног пута нас неће заштити ни декларативно залагање државних власти на војној неутралности. Дакле, наше државне власти већ две деценије слушају сопствене грађане дискурсом о безалтернативним евроинтеграцијама намерно прескачући болну тему атланских интеграција. За ову тему није безначајна ни чињеница да је актуелна Стратегија националне безбедности донесена као једна врста обавезујућег стандарда усклађивања нашег документа са сличним актом у Европској унији (Европска глобална стратегија из 2016. године) и њеним приоритетима. Уколико детаљније анализирамо политику безбедности у Стратегији РС, можемо приметити утицај основних постулата Заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ (Ђурчић 2020). Та чињеница такође јасно указује на готово „вазални” однос наше земље према туђим интересима који нису усклађени са нашим националним. Познати француски геополитичар Анри де Гросувр јасно указује да многе државе (мислећи првенствено на земље ЕУ) „напуштају свој суверенитет у корист институција без тежине према спољном свету, институције чији се завршни облик и циљеви не познају” (Гросувр 2014: 56). Дакле, Гросувр поручује да једна заједница може бити „господар својих виталних интереса” или их може поверити „другој страни за коју они нису витални” (Гросувр 2014: 35). Истакнути француски интелектуалац и актуелни члан Европског парламента Ерве Живен истиче да „ако се слобода једне нације одређује њеном способношћу да склопи савезништва која служе њеним интересима, да пот-

пише или одбије споразуме у складу са националним интересом, да одабере законе и прописе који одражавају заједничке тежње њеног народа и националног интереса, онда треба двапут размислити пре доношења закључка о слободи” (Живен 2019: 22). Живен је мислио на питање слободе Француске и Европе у целини, слободе од САД, што и те како тангира Србију.

*Да ли је мојућа војна без политичке неутралности
– Србија ван НАТО-а, НАТО у Србији*

И ова дилема је као и претходна више реторичког него ли суштинског карактера. Србија заиста није у формалном чланству НАТО алијансе и то по сведочењу њених званичника и не намерава да учини у наредном периоду. Не сумњамо да актуелне државне власти то заиста не желе, да то није њихова државна политика и стратешко опредељење, али сагледајмо ствари реалније. Србија није у НАТО-у, али НАТО је у Србији (NATO Military Liaison Office у згради Министарства одбране, на пример), и то након свих преузетих и ратификованих споразума (SOFA, IPAP, NSPO) са алијансом у протекле две деценије није потребно посебно доказивати. Као што не треба посебно доказивати повлашћену и привилеговану позицију НАТО структура у нашој земљи, до нивоа који поставља питање њене истинске суверености. Додамо ли томе још и чињеницу сложеног геополитичког положаја Србије и српског народа у целини који је острвски и окружујући управо НАТО државама, бројним војним базама у нашем окружењу, те америчком војном базом Бондстил на нашој земљи (КиМ), ствари постају потпуније и јасније него икада. Дакле, пуноправно чланство није неопходно да би једна држава била под контролом евроатлантског савеза. С тим у вези, поставља се питање да ли уопште једна држава може да бира да ли хоће или неће да буде чланица НАТО савеза или је заправо у питању воља водећих сила Запада да ли ће увући једну земљу у пуноправно чланство или неће? Колега Радослав Гађиновић указује да „НАТО не прима у пуноправно чланство оне који су још увек његов објект, односно жртва” (Гађиновић 2015: 91). Због тога смо дужни да нагласимо да у перспективи водећих држава НАТО-а територијална фрагментација Србије и српских земаља није завршен процес.

Наведене чињенице не може да сакрије или релаксира намера српских власти да се Србија декларише и профилише као војно неутрална земља. Напротив, то је позиција која озбиљно брине и упозорава. Напокон, војна неутралност никада није била успешан концепт уколико га није пратила и политичка неутралност у комплекту. Настојања ка евроинеграцијама Србије

и жеља за пуноправним чланством у Европској унији су све, само не политичка неутралност и то мора изричито да се маркира.

Да би прокламована војна неутралност неке земље била прихваћена, велике силе морају да је признају и поштују као обавезујућу облигацију у међународним односима и властитој спољној политици, те да то јавно обзнане *Urbi et Orbi*, као у случају Швајцарске конфедерације на пример. Дакле, није довољна самопроглашена војна неутралност и сви искрени покушаји да се та позиција оправда, када је Србија у процесу евроинтеграција и када је све чешће и све оштрије упозоравају да своје међународне потезе и политику мора ускладити са приоритетима Европске уније и западне војне алијансе. Маневарски простор наше земље се у том пољу битно сужава и није још дуго могуће водити „несврстану” спољнополитичку активност, укључујући у то и до сада доследну политику неувођења санкција Руској Федерацији или прекида успешне државне сарадње са Кином.

Евроазија и ОДКБ безбедносна структура, алтернатива или ћорсокак

Због свега горе поменутог, према нашем мишљењу јасно се намеће потреба за претемељењем наше спољне политике, њених приоритета и будућих потеза. Србија мора да уважи своје националне интересе и иде у сусрет оним интеграцијама које јој нуде и гарантују територијалну целовитост, очување националне суверености, војну сигурност и извесно савезништво. Такву понуду Србија је добила искључиво од Руске Федерације, која би се остварила кроз пуноправно чланство у Евроазијској унији и ОДКБ безбедносној структури. Наиме, „евроазијска интеграција следи ’трећи пут’ – успостављање специфичног *евроазијског федерализма* и стварање вишедимензионалног и вишестепеног *система аутономије*” (Степић 2019: 98). Другачије речено, државе ће се суочити са преносом одређених овлашћења, али ће то бити усклађено са њиховим интересима. У случају Србије, то би, између осталог, значило очување територијалне целовитости, што је дијаметрално супротно захтевима трансатлантских структура. Надаље, у перспективи стабилног руског наступања на Балкану, геополитички капацитети Србије су недовољни, него би дугорочно то могла да буде „само интегрална српска држава која би обухватала простор српских земаља” што би за нас значило стварање јединствене државе и остварење „првог, државотворног интеграционог нивоа”, који је, према колеги Степићу, неопходан за сигурну и свеобухватну супранационалну интеграцију. Тиме би се спречила „прекоредна интеграција” као

парцијална и селективна, са којом су се Срби суочили у две југословенске државе (Степић 2019: 96–98). Резултат прекоредних интеграција је слабљење српског народа и државе, фрагментација српских територија, девастација политичког, економског, привредног, инфраструктурног, војног и других система.

За овако радикално, али неумитно претемељење наше спољно политичке позиције и геополитичке оријентације, биће потребно време, државничка храброст, војничка стрпљивост и геополитичка доследност, политичка рационалност и национална одговорност. Предстојећи и, према нашем мишљењу, неминовни процеси неће проћи без болних ломова у српском друштву, његовој елити и самим грађанима, јер су деценијама слушали бајковиту причу о безалтернативном путу Србије у атлански геополитички пројекат који се још увек зове Европска унија. Ипак, те неминовне геополитичке промене ће сигурно донети политичку извесност и савезничку солидарност за остваривање наших приоритетних националних циљева укључујући ту и пуну гаранцију националне безбедности.

Телурукратски геополитички идентитет и геополитички положај Србије и Срба се намеће као обавезујућа чињеница. Геополитичка позиција и геополитички идентитет нису субјективна процена и импровизација недовољно утемељених научних анализа. Напротив, већ две деценије наши најодговорнији и најплоднији аутори (научници) на врло јасан и прегнантиан начин показују и доказују сву озбиљност нашег положаја, његова већ описана обележја и последице које из тога следе. Александар Дугин упозорава да се често прећуткује основни закон геополитике о дуализму Копна и Мора, као и закон о „двојности цивилизација”, а према њему игнорисање тих закона је „смртно опасно” (Дугин 2004: 142–143). Логично је да је интеграција чвршћа уколико су геополитички идентитети компатибилни, што значи да је логично и „савезништво континенталистички оријентисаних земаља са телурукратским полом моћи и маритимно оријентисаних земаља са таласократским полом моћи” (Степић 2019: 101). Према томе, узимајући у обзир геополитички идентитет Србије, с једне стране и евроатлантске интеграције, с друге стране, примећујемо да су „цивилизацијски некомпатибилни”. Уколико национална политика, а у овом случају Стратегија националне безбедности, на адекватан и доследан начин не уваже изнете чињенице, негативне последице по националну безбедност могу бити несагледиве и нажалост непоправљиве. Време које је пред нама не ради за нас ако наставимо да идемо у погрешном правцу интеграција. Стога је у праву колега Радослав Гађиновић када у свом научном раду јасно упозорава да морамо „спречити потапање Србије у Атлантику” (Гађиновић 2015: 91). Та опасност

је све извеснија уколико останемо сами, ослоњени искључиво на своје снаге и заварани племенитом идејом о војној неутралности коју неће поштовати нико, а особито не званичници западних геополитичких и војних структура моћи. Наша укупна историја, а поготово она новијег датума (рат за разбијање СФРЈ и агресија на СРЈ) то врло јасно доказују и болно показују.

Чињеница да смо се као држава не само декларативно већ и суштински обавезали да помогнемо наше сународнике у суседним државоликим НАТО творевинама (Хрватска, Црна Гора, Северна Македонија и БиХ) још више усложњава наше обавезе и свеукупну безбедносну позицију. Стога, таква политика значи озбиљно оснаживање свих националних капацитета (војних, безбедносних, економских, културних, медијских и сл.) како би се на адекватан начин одговорило таквом стратешком опредељењу. Да оно може бити кредибилно и оствариво, како у мирнодопској, још више у евентуалној ратној опцији која се стицајем процеса балканизације тешко може избећи и у будућности. Питање националних идентитета, државних граница, религијско-конфесионалних сукоба и трвења, политичког неповерења, али неизбежност мешања страног ванбалканског фактора моћи, држе овај регион и народе у њему у сталној тензији и страху од могућих нових сукобљавања.

Литература

1. Глишин, В. (2019). *Балканска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци
2. Глишин, В. (2020). „Српски народ под империјалном пресом – положај у геополитичком чвору.” *Напредак* 2 (2)
3. Гађиновић, Р. (2015). „Спречити поглапање Србије у ’Атлантику’ (Економске интеграције и војна неутралност национални је интерес Србије)”, у: *Геополитички положај Србије и Балкана између Евроатлантизма и Евроазијства*, ур. Љубиша Деспотовић и Александар Гајић, посебно издање 3. *Култура јолиса* (XII)
4. Гросувр, А. (2014). *Париз, Берлин, Москва*, Фондација достојанство, Нови Сад
5. *Глас Америке* (2018). „Бошковић: Чланство у НАТО и ЕУ су комплементарни процеси”, 7. мај
6. Деспотовић, Љ. (2012). *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци

7. Деспотовић, Љ. (2015). *Геополитика деструкције*, Каирос, Сремски Карловци
8. Деспотовић, Љ. (2019). *Геополитика Светосавља: српско национално мишљење у историјском региону од кришћене до природне Србије*. Каирос, Сремски Карловци
9. Дугин, А. (2004). *Основи геополитике 2*, Екопрес, Зрењанин
10. Живен, Е. (2019). *Западни зид није ђао*, Нова Европа, Нови Сад
11. *Нова српска геополитика мисао* (2010). „Херман ван Ромпеј: Без НАТО не би било ни ЕУ” 20. новембар
12. Пророковић, Д. (2018). *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку 21. века*, Службени гласник, Београд
13. *Стратегија националне безбедности Републике Србија* (2019): Доступно на: <http://www.pravno-informacionisistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2>
14. Степић, М. (2012). *Косово и Метохија: њосимодерни геополитички експеримент*, Институт за политичке студије, Београд
15. Степић, М. (2019). *Српски геополитички образци*, Catena Mundi, Београд
16. Ђурчић, С. (2020). „Компаративна анализа стратегија националне безбедности Србије, Црне Горе и Хрватске.” *Култура ђолиса XVII* (3)
17. Цвијић, Ј. (1922). *Балканско ђолуосиљрво и јужнословенске земље*, Државна штампарија Краљевине СХС, Београд

11. ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ МИГРАНТСКЕ КРИЗЕ У СЕНЦИ ПАНДЕМИЈЕ КОВИД-19

Геополитичка ситуација у делу света означеном као Римланд деценијама је контролисана, мање или више успешно, од стране водеће светске силе која настоји да одржи примат на Евроазијском континенту и у свету. Реч је о Сједињеним Америчким Државама које, пратећи упутства оснивача геополитике и англосаксонске таласократске идеје Алфреда Мехена (*Alfred T. Mahan*), Хелфорда Макиндера (*Halford J. Mackinder*), Николаса Спајкмена (*Nicholas J. Spykman*) и других, усмеравају своје активности, директно или посредством пивот држава, ка Евроазији и кључној зони *Heartland*-а. Да би било јасно о чему је реч, неопходно је да се кратко осврнемо на појмовно разјашњавање и географско лоцирање кључних зона таласократског и телурократског сучељавања. Најпре, водећа таласократска сила су Сједињене Државе, док је Русија водећа телурократска сила.

Важност Срца копна (*Heartland*) истицао је Халфорд Ј. Макиндер (*Mackinder 1904, 1919*) и према његовом мишљењу контролом Срца копна обезбедила би се превласт на Светском острву (*World island*), што је кључ за глобалну доминацију. Под Светским острвом Макиндер подразумева Азију, Европу и Африку, што је највећа копнена целина на планети. Срце копна налази се на Евроазијском континенту и највећим својим делом обухвата простор Русије (*Pivot Area*), а мањим делом простор на источној, јужној и западној граници Русије, укључујући и део Балкана. Унутрашњи или периферни месец окружује Срце копна и представља граничну и контактну зону између Сила мора (*Sea Power*) и Сила копна (*Land Power*), односно унутрашњи месец је „најпокретљивија зона предодређена за развој цивилизација” (Глишин 2019: 25). На учења Мехена и Макиндера, надовео се Спајкмен који сматра да је важност Срца копна прецењена, те да је приобални простор евроазијског копна-Римланд геополитички значајнији. Римланд опасује Срце копна, представљајући контактну зону између таласократских и телурократских сила. Према Спајкмену (*Spykman 1944*) онај ко оствари доминацију над *Rimland*-ом, доминираће над Евроазијом, што је кључ за овладавање светом. Наведене чињенице су важне будући да се у појасу Римланд-а налазе Европа, Блиски, Средњи и Далеки исток, Индијски

потконтинент и Индокина, тј. зоне потреса и сталних притисака из унутрашњости континента ка периферији и вице верса. Индикативно је да су Балкан, Блиски и Средњи исток зоне потреса и сталних сучељавања глобалних и регионалних сила што им предодређује „динамичност” (Глишин 2020) као геополитичко обележје. Географски посматрано, наведени региони копнено су повезани што омогућава лакшу саобраћајну, инфраструктурну и енергетску везу, али и масовну покретљивост становништва и преливање последица геополитичких надметања из региона у регион. Конкретно, на почетку XXI века жртва геополитичких надметања великих сила су Блиски и Средњи исток и Северна Африка, а криза се прелива на целу Европу, посебно мигрантска криза посредством балканске и медитеранске руте.

Како смо на самом почетку констатовали, Сједињене Државе усмеравају своје активности ка евроазијском Срцу копна, контролишући кључне приобалне зоне и потискујући Русију дубоко ка унутрашњости континента, с циљем очувања глобалног вођства. На почетку XXI века, САД своју улогу имају у готово свим сукобима широм света, а често се та улога огледа у индুকовању и управљању ратовима и кризама како би се дестабилизовали региони у којима Вашингтон види своје геополитичке интересе. Бројни су примери од источне Европе, преко Балкана, Блиског и Средњег истока до Северне Африке. Ратови преко посредника (*Proxy War*), као облик надметања великих сила, проузроковали су милионе жртава и десетине милиона расељених лица, девастиране државе и регионе. Ово је веома важно за наш рад, јер, иако Балкан није зона сукоба у другој деценији 21. века, његова стабилност зависи од дешавања у другим регионима који се суочавају са кризама. Геополитички посматрано, блискоисточна криза је регионална криза изазвана надметањем глобалних сила, али је показала да регионалне кризе имају потенцијал да се прелију, не само на суседне регионе, већ на цео један континент какав је Европа.

Мигрантска криза на почетку XXI века – (демо)геополитички аспекти

Миграције су појава позната кроз историју у различитим облицима, изазвана различитим узроцима и узрок бројним последицама. Фактори који утичу на миграције могу бити разнолики: економски, политички, геополитички, демографски, климатски, географски и слично. Осим наведених фактора, један од најчешћих узрока миграција су ратови, верски и национални

прогони, који изазивају патњу и страдање. Дакле, човекова потреба за бољим, безбеднијим и срећнијим животом је енергија која га покреће, а глобализација је додатно динамизовала те тенденције. У геополитичком контексту, судбине великог броја људи могу бити злоупотребљене од стране глобалних и регионалних сила за потпиривање мржње, генерисање сукоба, манипулацију, ратне лажи и слично, с циљем остваривања геополитичких интереса. Довољно је да наведемо Балкан као пример, који је током деведесетих година био лабораторија за експерименте *ин виво*.

Основне тачке једног миграцијског процеса су: полазна тачка, транзитна рута и одредиште. Често процес транзиције може да траје годинама и деценијама, што за транзитне земље представља безбедносне, економске, здравствене, социјалне и друге изазове. Такви изазови имају моћ преливања на друге државе и регионе, услед чега је неопходно заједничко деловање држава, недржавних ентитета (NGO) и надржавних творевина (Европска унија, на пример) како би се проблем превазишао.

Професор Драган Симеуновић указује на три главна *push and pull* фактора који узрокују миграције: 1) демографска експлозија; 2) ратови и 3) могућност социјалног инжењеринга (Симеуновић 2017: 32). Образложићемо сваки од наведених фактора, како бисмо разумели геополитичку димензију актуелних миграција и синтагму „оружје за масовно мигрирање” (Деспотовић, Јевтовић 2019) која на прегнантан начин демаскира и објашњава позадину мигрантске кризе у Европи.

Демогеополитика и демографска експлозија

У развоју геополитике као науке демографски чинилац је на различите начине вреднован. „Идеје о популационим процесима као пресудно важним покретачима све интензивнијих друштвених промена” јављају се у постмодерној геополитичкој мисли, услед чега се посебно афирмисала демогеополитика (Степић 2016а: 21). „Док геополитика првенствено обухвата процесе промена у простору и промена простора, дотле се демополитика дотиче политичких условљених процеса у становништву” (Кнежевић 2016: 105). Утицај становништва на међународне прилике огледа се у мигрантској кризи која је генерисана на Блиском истоку и северној Африци, али је својим ефектима потресла цео свет.

Светска популација рапидно се увећава, чему највише доприносе афричке и азијске земље. Према подацима Уједињених нација (УН 2019, УН-ФПА 2020), светска популација 1950. године бројала је око 2.5 милијарди

људи, да би педесет година касније, 2000. године, тај број износио 6.1 милијарду људи. Пратећи тренд пораста становништва у свету, процењује се да би 2050. године светска популација достигла 9.7 милијарди људи, што је око 2 милијарде људи више у односу на 2020. годину. Процене указују да ће светска популација 2100. године бројати око 11.2 милијарде људи (УН 2019, ПРБ 2020). Популација у Африци је најбрже растућа у свету. Педесетих година прошлог века у Африци је живело око 227 милиона људи, а данас тај број износи 1.35 милијарди људи. Према проценама, до 2100. године тај број ће прећи четири милијарде (Macrotrends 2021). Са порастом становништва расту друштвене, социјалне, економске, привредне, инфраструктурне и друге потребе, а уколико узмемо у обзир чињеницу да се највећи пораст становништва бележи у сиромашним земљама, те да само данас у свету 1.5 милијарди људи живи у потпуном сиромаштву, закључујемо да ће у будућности све више људи мигрирати ка богатијим деловима света, што ће драстично убрзати преливање проблема из сиромашних у богате регионе. Због копнене повезаности Европе, Азије и Африке, управо се Европа суочава и суочаваће се са великим приливом становништва, што ће проузроковати бројне кризе. Да је реч о реалним предвиђањима, сведочи истакнута несолидарност европских држава која се осликава у бројним примерима од 2015. године, а свој врхунац доживљава током пандемије Ковид-19. Поједине државе Европе моћи ће дуже да издрже притисак због своје величине, економског и привредног развоја, социјалног и здравственог система и слично, али многе мање и слабије државе биће жртве изгубљене равнотеже.

С обзиром на то да ће се Европа у будућности суочавати са падом становништва, док се, с друге стране, у Африци, Блиском и Средњем истоку бележи огроман пораст становништва, важно је да направимо компаративну анализу како бисмо препознали популационе трендове. Најпре, указаћемо на алармантне чињенице према којима је стопа укупног фертилитета у свим европским земљама испод нивоа потребног за просту репродукцију становништва. Према подацима за 2018. годину, стопа фертилитета у ЕУ-28 износи 1.56 (Eurostat 2020), док је тај број у блискоисточним земљама од 2 до 4, а у афричким од 4 до 6. Историјски подаци показују да је доња граница за опстанак једног народа 1.9. На пример, 13 држава југоисточне Европе – Украјину, Молдавију, Румунију, Мађарску, Словенију, Бугарску, Србију, Хрватску, Босну и Херцеговину, Црну Гору, Северну Македонију, Албанију и Грчку – које су 2015. године бројале 120.93 милиона становника. У исто време, на Блиском истоку шест географски најближих земаља – Ирак, Јордан, Палестина, Либан, Сирија и Турска – имају 151.7 милиона становника, што је однос 1:1.25. До 2050. године, однос ће се значајно променити, те ће

у 13 држава југоисточне Европе бити 97.86 милиона становника, док ће у шест блискоисточних земаља бити 241.49 милиона становника, што је однос 1: 2.46. Тренд опадања, односно пораста становништва, 2100. године ће резултирати односом 71.5 милиона наспрам 324.4 милиона становника, илити 1: 4.53 (Пророковић 2017: 183). Издвојили смо управо земље југоисточне Европе, особито балканске земље које се суочавају са великим притиском прилива миграната и такав популациони притисак јесте и биће велика геополитичка, безбедносна, економска, социјална и здравствена претња у будућности.

Геополитички аспекти мигрантске кризе

Великом броју истраживања која се баве демографском експлозијом и великим мигрантским таласом недостаје анализа и демаскирање истинских покретача таквих трендова. Уколико кажемо да су миграције изазване ратом и сиромаштвом, неопходно је да се запитамо шта је изазвало ратове и сиромаштво – конкретно у региону Блиског истока. Као што смо скицирали у уводном делу, геополитичка важност Римланд-а огледа се у деценијском сучељавању великих сила с циљем овладавања кључним геостратешким зонама. Глобална геополитичка важност Блиског истока као средишњег дела Римланд-а управо је водећи разлог генерисања ратова, сиромаштва, нестабилности и слично, а последице су политичка, економска, привредна, инфраструктурна, социјална и егзистенцијална девастација, самим тим и бујање екстремизма и тероризма, територијалне поделе и велике миграције. Сједињене Државе деценијама уназад врло вешто успевају да контролишу своје интересне сфере, супарнике, али и савезнике. Иако међународни поредак моћи на почетку XXI века улази у процес преласка из монополаризма у мултиполаризам, још увек можемо говорити о САД као глобалном полицајцу који у сваком сукобу на планети има своју улогу. Семјуел Хантингтон истиче да „Американци желе да у било ком страном сукобу идентификују силе добра и силе зла, и да се сврстају са првима” (Хантингтон 2000: 321), а како им не прети реална опасност, нема сумње да је америчка улога офанзивног карактера с циљем уклањања бројних претњи њеним геополитичким интересима (Глишин 2019: 95).

Оружје за масовно мигрирање као средство остваривања геополитичких циљева

Актуелне масовне миграције из Азије и Африке ка Европи у највећој мери изазване су Арапским пролећем и ратним разарањима. Арапско пролеће у геополитичкој визури представља дестабилизацију Блиског и Средњег истока као средњег дела Римланд-а, што је још један у низу догађаја који осликавају сукоб таласократских и телурократских сила. Стога, ратне сукобе и Процу ратове као последице и средства геополитичког сучељавања великих сила морамо узети у разматрање као прву групу „друштвених сукоба повезаних са мигрантском кризом” (Шљукић, С., Шљукић, М. 2017: 198). Врхунац Арапског пролећа је рат у Сирији или Сиријски конфликт који је почео 2011. године, покренувши милионски талас миграната. Према досадашњим проценама, од укупног броја расељених лица из Сирије, 5.6 милиона људи су међународни мигранти (UNHCR 2020; Reid 2020). Масовна кретања становништва у тој мери имају потенцијал да мењају демографску, здравствену, социјалну, безбедносну и геополитичку слику транзитних и одредишних земаља. Генерално, стопа миграција у свету вртоглаво расте и премашује очекивања свих релевантних организација које прате миграцијске трендове. Према Извештају Уједињених нација о међународним миграцијама (UN DESA), број међународних миграната 2019. године достигао је 272 милиона, што је у односу на 2010. годину повећање од 51 милион. Уколико упоредимо са 153 милиона миграната у свету 1990. године, приметимо да се за непуне три деценије број повећао за 119 милиона (UN DESA 2019). Иако је 272 милиона миграната у свету само 3,5% светске популације, то заправо премашује неке пројекције за 2050. годину (World Economic Forum 2020) и указује да је реч о континуирано растућем тренду, који са собом носи бројне изазове и ризике. С тим у вези, Мирон Вајнер (*Myron Weiner*) тврди да „ако постоји закон миграције, он се састоји у томе да када ток миграције једном почне, он сам себе подстиче” (Хантингтон 2000: 221).

Миграције ка Европи трасиране су дуж осам праваца и то медитеранском рутом (западним, централним и источним краком), западно-афричком рутом, балканском рутом, рутом кроз Апулију и Калабрију и рутом која води преко источних граница. Најважније су свакако медитеранска и балканска рута које су се до сада суочиле са милионским током миграната. Само током 2015. године забележено је 764.033 илегалних прелазака на балканској рути, док је тај број на медитеранској рути, укључујући Апулију и Калабрију, износио 1.046.336 илегалних прелазака (Frontex 2021). Број нагло опада у марту

2016. године, када ЕУ и Турска потписују Споразум о избеглицама. Ипак, и те године балканском рутом је прошло око 130.325 миграната, док је медитеранском рутом прошло око 373.643 миграната (Frontex 2021), што није занемарљив број.

Бројне индиције указују да Запад на челу са Сједињеним Државама стоји иза дестабилизације Блиског и Средњег истока и северне Африке, како би срушили непријатељске и непослушне режиме и поставили оне који ће им омогућити експлоатацију природних и рудних богатстава, инсталирање војних база и шпијунских центара и запоседање кључних геостратешких зона. „Стратегија савременог империјализма у региону Великог Блиског истока није усмерена на успостављање никаквих облика 'демократије', већ на рушење земаља и друштава кроз подршку такозваним исламским режимима, који гарантују наставак 'лумпен-развоја', тј. процес непрекидног разарања” (Савин 2013: 188). Међутим, осим дестабилизације региона који је директно погођен ратом, сматрамо да су Сједињене Државе пројектовале и последице које су се прелиле у друге регионе, што би у крајњем исходу био потпуни сет геополитичких интереса. Сматрамо да је данас стратегија усмерена на изазивање домино ефекта, како би се са што мање војних, економских и инфраструктурних капацитета постигао далекосежнији и свеобухватнији циљ. Управо долазимо до трећег фактора који изазива миграције – социјални инжењеринг или вештачко изазивање миграција. Тиме се може „изазвати жељени спољнополитички или унутрашњеполитички ефекат, остварити знатна политичка, економска, територијална и војна корист, или пак нанети велика економска штета непријатељској страни” (Симеуновић 2017: 35). Евидентно је да су мигранти показали добру организованост и упућеност приликом кретања кроз транзитне земље. Такође, били су финансијски подржани од заливских монархија „које су испрва подржале устанак који је разорио њихову матичну земљу”, а потом „нису показале никакво интересовање да приме и региструју избеглице”, иако припадају кругу најбогатијих петродоларских држава (Гајић 2016: 88). Стога, оправдане су сумње оног дела интелектуалне јавности која сматра да је мигрантска криза у служби далекосежних интереса Сједињених Држава. Сумња се увећава уколико обратимо пажњу на изјаву харвардског професора и водећег америчког теоретичара глобализације Џозефа Наја који је „на све чешће примедбе и питања да ли Америка стоји иза масовних миграција које су задесиле Европу одговорио писмом Бриселу које је у целини и објављено, у коме потврђује да Америка стоји иза миграција ка Европи, али не зато да Европа буде ослабљена, већ да би била ојачана. Европа је континент који, за разлику од САД још увек није изашао из економске кризе, каже Џозеф Нај у том писму, па

Америка чини Европи услугу када јој доводи најјефтинију радну снагу на ноге. Америка тежи економском и војном ојачању Европе јер је Европска унија једини велики достојан партнер САД и без Европе Америка убрзо не би значила у свету оно што данас значи на политичком, војном и економском плану. У Европи ће, наставља Џозеф Нај, ускоро сваки трећи мушкарац бити старији од 65 година што није добро за војни профил и потенцијал Европе. Зато по Нају велики прилив младих миграната од којих ће многи бити спремни да буду и професионални војници како би остали у Европи, једини може да озбиљно ревитализује европски континент и рапидно увећа њен војни потенцијал, што Америци као њеном партнеру изузетно одговара” (Симеуновић 2018: 45). Чињеница је да Сједињене Државе не маре за религиозност Европе, нити за цивилизацијски судар и „крваве границе ислама”, о чему је писао Семјуел Хантингтон. Он на крају своје књиге *Сукоб цивилизација* (358) подвлачи да ће у сукобу цивилизација Европа и Америка бити заједно или одвојено, а ми се с правом питамо да ли је Америка ипак изабрала трећи пут, одлучивши да потпомогне потенцијални сукоб цивилизација у Европи? Питање је оправдано из више разлога, а Хантингтон је као најважније подвукао да је „демографска експлозија у муслиманским друштвима и расположивост великог броја често незапослених мушкараца између петнаест и тридесет година, природан извор нестабилности и насиља унутар ислама и против немуслимана” (Хантингтон 2000: 294). Наведено додатно појашњава претходно изнету чињеницу да је глобална геополитичка важност Блиског истока као средишњег дела Римланд-а водећи разлог за генерисање ратова, сиромаштва и нестабилности, те да је демографски фактор добио своју јасну улогу, као природан извор нестабилности и насиља унутар ислама и против немуслимана. Уколико у том контексту посматрамо актуелне миграције, моћи ћемо да разумемо синтагму „оружје за масовно мигрирање” која упућује на разорни потенцијал демографског вишка који је еруптирао из блискоисточне „велике пукотине”. „Миграционо оружје има респектабилне потенцијале офанзивног асиметричног средства, које се користи кроз процесе масовне мигрантске инфилтрације у западна друштва” (Деспотовић, Јевтовић 2019: 135). Дакле, индучовањем сукоба на Блиском истоку и северу Африке, водећа сила атлантизма Сједињене Државе покренуле су мигрантску масу користећи је као популационо оружје како би испунили неколико геополитичких циљева. Професори Љубиша Деспотовић и Радослав Гађиновић јасно маркирају геополитичке циљеве. Прво, потреба за редефинисањем геополитичког поретка моћи у означеним зонама и потискивањем геополитичких конкурената. Друго, дезинтеграција и територијална прекомпозиција појединих арапских земаља ради лакше контроле.

Треће, афирмација и инструментализација интереса оног дела исламског фактора који им је наклоњен. Четврто, „притисак, кажњавање и боља контрола наводних европских партнера Вашингтона у све дисфункционалним оквирима ЕУ и НАТО пакта” (Деспотовић, Гађиновић 2018: 17).

На питање „Зашто је Вашингтон изабрао исламизам за стратешког партнера на глобалној сцени?”, као одговор се намеће више разлога. Као што смо већ образложили, геополитичка позиција исламских земаља у зони Римланд-а веома је важна за контролу кључних зона на тремећи Европе, Азије и Африке. Други разлог су енергетска богатства, а савезништво омогућава повлашћене услове трговине. Трећи разлог је демографски, што смо приказали у претходном делу рада. Четврти разлог је верски и огледа се у могућности лаке радикализације до најекстремнијих форми. Осим тога, професорка Марија Ђорић наводи неколико разлога због којих мигранти иду ка Европи. Прво, лакше је доћи у Европу, због копнене повезаности и територијалне блискости, него у Америку, преко океана. Друго, Европа има привлачнији социјални програм од Америке. „И као трећи разлог можемо навести чињеницу да Америка управља миграцијама, тако што их тенденциозно (из економских разлога) усмерава ка Европи” (Ђорић 2018: 43). С друге стране, професор Деспотовић, имајући у виду демографске трендове у ширем и комплекснијем геополитичком контексту, указује на „потребу исламског света да се конституише као нови аутономни геополитички пол глобалне моћи и да уз то, уместо садашњег положаја геополитичког инструмента глобалне моћи Империје, постане субјект и глобални актер нове геополитичке прекомпозиције света” (Деспотовић 2016: 25). Уколико подвучемо да је исламски радикализам једним делом инструмент и сарадник атлантистичких структура, није тешко закључити да је један од геополитичких интереса Сједињених Држава, као водеће атлантистичке силе, распоређивање радикалних елемената широм Европе, како би се вршила контрола и/или кажњавање европских савезника. Да простора за страх, контролу и/или кажњавање постоји, сведочи следеће запажање Самуела Хунтингтона и Стенлија Хофмана (Stanley Hoffmann): „Западњаци се све више плаше да данас нису под најездом армија и тенкова, него миграната који говоре друге језике, моле се другим боговима, припадају другим културама и који ће, страхују они, узети њихове послове, заузети њихову земљу, уживати у њиховом систему благостања и угрозити њихов начин живота”. Реч је о фобијама које су „укорењене у релативном демографском опадању, засноване су на истинским културним сукобима и забринутости за национални идентитет” (Хантингтон 2000: 222).

Реисламизација Балкана и радикална исламизација Европе као геополитички циљ

Осим демографског притиска који има потенцијал да економски и политички дестабилизује Европу, важан проблем тиче се безбедносног аспекта и инфилтрације радикалних елемената у мигрантске масе. Уколико пажљиво анализирамо претходно наведене, али и бројне друге податке о демографским пројекцијама, увидећемо да ће се број муслимана и хришћана изједначити до 2050. године, да би већ 2070. године ислам преузео улогу водеће религије. Осим тога, број муслимана ће порастати за 73% до 2050. године и чиниће 1/3 светске популације. „Дифузија војних способности битан је елемент геополитичке безбедности, при чему клатно глобалне равнотеже клизи ка премоћи муслиманских заједница” (Јевтовић, Арачки 2015: 231). Ово је и те како важан индикатор, будући да је Семјуел Хантингтон крајем прошлог века поставио „конзистентну демогеополитичку концепцију трансформације светског поретка засновану на антагонизму светских цивилизација” (Степић 2016а: 21). Колега Миломир Степић указује на могућност да „формулу” *The West and the Rest* замени *The Islam and the Rest* или конфликтнија варијанта *The Islam versus the Rest*, што у Хантингтоновом неувиденом тумачењу добија катастрофичну димензију крвавих граница ислама” (Степић 2016а: 29).

Исламисти масовне миграције виде као добру шансу за ширење свог утицаја на европски континент, а логистичка и организациона структура која деценијама постоји на овим просторима знатно олакшава координацију радикалних елемената и ширење „запаљивих” идеја. „Базна инфраструктура исламског радикализма на Балкану служи као одскочна даска и логистика за исламске центре у Европи какав је, рецимо, Беч. Делатност радикалног ислама није претња само безбедности Балкана, већ и самој Европи, с обзиром на чињеницу да исламски радикализам делује најмање на два нивоа реализације својих циљева: на Балкану он је једним делом инструмент и сарадник атлантистичких структура, а на другом нивоу, претња, с обзиром на планове исламизације саме Европе” (Деспотовић, Гајић 2015: 75).

Велики безбедносни изазов јесу такозвани „спавачи” који се крећу у мигрантским колонама и на тај начин успевају, најчешће неометано да дођу до држава ЕУ. С правом су немачке обавештајне службе изражавале сумње по питању неконтролисаног прилива миграната и олаког схватања „Исламске државе” као феномена (Reuters 2016). Илустративан пример је прича о четири мигранта коју је објавио *Вашињтон њос* 2016. године. Наиме, они

су кренули пут Европе мешајући се са масом миграната с циљем да изврше терористички задатак. Са лажним исправама дошли су преко Грчке у Европу, а њихов боравак забележен је и у избегличком кампу у Прешеву, на територији Републике Србије. Њихови задаци били су даље од Србије, а двојица од њих четворице су своје мисије и испунили, правећи тако најгори напад на тлу Француске још од Другог светског рата (Faiola, Mekhennet 2016). Несумњиво, „терористички напади који су се одиграли током 2015. и 2016. године у Француској, Немачкој, Белгији, Великој Британији и другим европским земљама су претежно били организовани или пак, инспирисани идеологијом ’Исламске државе’” (Ђорић 2017: 47). Европа се суочава са комплексним проблемом који се огледа у чињеници да „борба против Исламске државе није само борба против терористичке организације, већ је нешто много више – то је борба против запаљиве идеје” (Ђорић 2017: 47). Сви ти догађаји су узрочно-последични, те је „појачано деловање исламистичких екстремиста, услед масовног кретања становништва са простора Блиског истока и северне Африке, резултирало одговором у виду екстремне деснице” (Ђорић 2017: 46). То нам заправо говори да је мигрантска криза генерисала исламистички, али и десничарски екстремизам, што професорка Марија Ђорић доказује на примерима Немачке (Ђорић 2017а) и Француске (Ђорић 2018).

Дакле, морамо да будемо свесни да је Исламска држава поражена, али не и уништена. То је реченица која би требало да одзвања у главама оних који се брину за безбедност грађана и држава широм Европе и света. Поразити једну организацију којој је духовно изнад материјалног, готово је немогуће. Идеја је та која их покреће и која је недодирљива. Њој су потребни следбеници који је према сопственом разумевању или на основу интерпретације верских ауторитета, спроводе зарад вишег циља. Дакле, прво и основно упозорење је да грађани живе у илузији о непостојању исламске државе, верског екстремизма, тероризма и цихада. Деценијама се европском друштву намеће пропаганда о „прихватљивости европског ислама и његовом наводном разликовању од екстремизма и фундаментализма радикалног ислама”, с циљем да се празан хришћански простор испуни „садржајима нехришћанског порекла” (Деспотовић, Кузмановић 2017: 31). У оквирима првог упозорења, значајна чињеница је да тој илузији умногоме доприносе управо они који би требало да брину о безбедности грађана који су на мети екстремиста. Саучешништво европских елита допринело је да се грађани на тлу Европе налазе у константној опасности од терористичких напада и та слабост ће се све чешће испољавати у годинама које долазе. Заправо, ми живимо у времену сукоба цивилизација, унапред осуђени на неуспех. Разлог таквом, не песимистичном, већ реалном мишљењу јесте слабост хришћанске цивилизације која је

само у последњих сто година доживела стравичну девастацију суштинског, управо услед креација њених припадника. Један од примера је актуелни процес дехристијанизације и избацавање дела о хришћанском културном коду Европе из Мастрихтског уговора, чиме је директно огољена већинска европска цивилизација. Брз продор ислама омогућен је нарастајућим међу традиционалним хришћанима у Европи. „Ислам само следи свој принцип да се попут воде незаустављиво шири у сваком простору испражњеном од вере и наде” (Симеуновић 2018: 36–37). Осим тога, „исламисти демократски систем доживљавају као слабост европског човека, који треба искористити за долазак на власт када се демографском експлозијом и интензивним имиграцијама (механичким приливом) достигне критична маса којом је могуће злоупотребити демократију против цивилизације, друштава и грађана који су је створили” (Деспотовић 2017: 176). Скривајући се иза фразе људска права исламски фактор „у савременим условима све више користи тзв. ’офанзивна асиметрична средства’, као што су: инфилтрација у структуре западних друштава, организација терористичких акција у њима, активности прикривања разним облицима деловања цивилних асоцијација исламског карактера које су наводно намењене чувању културне традиције и особности у неисламским друштвима, мобилизација присталица и симпатизера, те њихово укључивање у делатност радикалних исламских структура стављајући их у функцију остваривања радикалних интереса панисламског покрета и сл.” (Деспотовић, Јевтовић 2019: 137). Посебна опасност крије се у чињеници да се разорни потенцијал миграционог оружја исказује кроз терористичке нападе, али и кроз „унутрашње мрежно организовање и вешто коришћење облика цивилних организација и иницијатива” (Деспотовић, Јевтовић 2019: 135). Јавиће се они гласови који сматрају да је то „суштинско” небитно уколико поседујемо јаку економију, привреду, инфраструктуру и слично, међутим, реална дешавања их демантују, будући да победник у савременом сукобу цивилизација може бити онај ко суштински победи, а Европи се суштина одузима управо пред нашим очима. Да ли су технологија, војска и полиција, модерне европске државе и организације успеле да зауставе талас миграција које су преплавиле Европу, а у чијим редовима је на стотине радикалних елемената? Да ли су технологија и сви побројани елементи успели да спрече терористичке нападе у којима неколицина нападача застрашује на стотине хиљада људи? Да ли се демографски пад надокнадио новим трендовима? Да ли Европа разуме религиозног човека? Бројна су питања, а одговор је један – НЕ. Суочавамо се са изазовима које не можемо превазићи једним кликом или потезом. Суочавамо се са далекосежним проблемима, који додатно приказују нашу слабост, отуђеност, несолидарност и страх. Ово је тек почетак, а

ми све слабији дочекујемо велики цивилизацијски судар који би у наредним деценијама могао да нас стави на маргину Европе.

Мигрантска криза у сенци пандемије Ковид-19

Пандемија Ковид-19, која од почетка 2020. године потреса цео свет, скренула је пажњу са свих других проблема и претњи са којима се суочавамо. Неминовно је да ће геополитичке и геостратешке импликације пандемије дестабилизovati економске, привредне, политичке, здравствене и друге системе држава, али непходно је да и даље водимо рачуна о безбедносним и геополитичким изазовима са којима се суочавамо много дуже. Разлога за бригу има. Прво, потенцијал коронавируса да преобликује глобални поредак није занемарљив, јер „глобални пореци имају тенденцију да се мењају постепено у почетку, а онда одједном” (Campbell, Doshi 2020). Друго, бројни проблеми остали су у сенци пандемије Ковид-19 и о њима се готово и не говори. Треће, државе су током пандемије потврдиле све сумње у солидарност, јединство и европску идеју „уније”. Заједнички капацитети су и те како важни у превазилажењу овог, али и многих проблема који годинама постоје, као што је мигрантска криза. Четврто, политички лидери, пре свега на Западу, покренули су опасну игру порицања и прикривања стварности, те су на тај начин мало шта урадили да зауставе напредак пандемије, што је многе грађане коштало живота. То покреће сумњу да је лидерство једна од великих жртава коронавируса. Хенри Кисинџер, један од најутицајнијих америчких теоретичара, приметио је да се лидери са овом кризом боре претежно на националном нивоу, не схватајући да друштвено разграђујући ефекти вируса не познају границе. Кисинџер упозорава да ниједна држава, чак ни Сједињене Државе, не може чисто националним ангажманом да савлада вирус. Решавање потреба актуелног тренутка мораће на крају да се комбинује са глобалном визијом и програмом сарадње. Уколико не будемо могли да урадимо оба паралелно, доживећемо најгоре последице на оба плана (Kissinger 2020).

Све наведено нам указује на геополитичке потресе пандемије Ковид-19, што јесте нови проблем, али неодвојив од других проблема, конкретно од мигрантске кризе. Током 2020. године број илегалних прелазака миграната дуж спољних граница ЕУ опао је за 13%, што је укупно око 124.000. Међутим, то није мали број уколико узмемо у обзир да су државе затварале границе и уводиле оштрије мере контроле, те да је 2018. године тај број износио око

143.000 илегалних прелазака. Број илегалних прелазака на централно-медитеранској током 2020. године износи око 35.600, док је на балканској рути забележено око 27.000. У односу на 2019. годину, број илегалних прелазака на балканској рути се удвостручио, док је у односу на 2018. годину готово упетостручен. Према подацима Фронтеца, мушки мигранти чинили су знатно већи удео у укупном броју илегалних прелазака, док су жене у односу 1:10. Такође, и удео деце је знатно опао, те је тако током 2020. године 1 на сваких 10 био млађи од 18 година, док је 2019. године било 23% малолетних од укупног броја (Frontex 2021). Званичник Међународног центра за развој миграционих политика (ICMPD) Борут Ерзен, рекао је на панелу „Илегалне миграције” конференције коју организује Савет за регионалну сарадњу (RCC), да „постоји могућност да мигранти остану дуже време заглављени на западном Балкану, у неадекватним условима” (Бета 2019).

Током пандемије Ковид-19, осим демографских трендова, неколицина истраживача пратила је активности Исламске државе, која може бити потенцијална опасност. Deutsche Welle како је Исламска држава важила за поражену терористичку организацију, али да сада види шансу у хаосу који је због Ковид-19 захватио Сирију и Ирак. Британски истраживач Ајмен Џавад Ал-Тамими (*Ayman Jawad Al-Tamimi*) закључује да Исламска држава у пандемији види шансу и жели да је искористи (Deutsche Welle 2020). Осим тога, ширење коронавируса у избегличким камповима у Сирији, могло би довести до буђења Исламске државе и нове ескалације насиља (Bulgarianmilitary.com 2020). Шеф Одељења за националну безбедност Министарства правде САД, Џон Демерс (*John Demers*), рекао је да би пандемија могла подстаћи терористе да убрзају своје планове напада, са чим се сложио Џошуа Гелтзер (*Joshua Geltzer*), стручњак за тероризам са Џорџтаун Универзитета (*Georgetown University Law Center*) (Swan 2020). Колин Кларк (*Colin P. Clarke*), истраживач из Soufan Center-а указује да је пандемија привукла пажњу и ресурсе, због чега борба против Исламске државе неће бити у фокусу (Deutsche Welle 2020). У време пандемије, опасности које постоје у Сирији од буђења такозваних спавача Исламске државе могу да потресу читав регион. Неколико чланова Исламске државе успело је да побегне из сиријског затвора, што указује да су схватили да је криза одлична прилика за то (Yeung et. al. 2020). Члан Савета Федерације Франц Клинцевић (*Franz Klintsevich*) прогнозира да ће резултати бити разочаравајући, не само за Сирију, већ и све земље захваћене ратом и упозорава „да ће њихови становници морати да се суоче, не само са терористима, него и са катастрофалном пандемијом” (Bulgarianmilitary.com 2020, Bousset 2020: 9).

Међутим, Исламска држава је прихватила безбедносни приступ пандемији и саветовала је своје чланове да не путују у Европу. О томе сведочи и последњи број листа *ал-Наџа* који позива следбенике да се држе подаље од епидемије. Иначе, у поменутом листу уредници углавном наговарају следбенике да нападе на Западу. Такође, наводи се да они који мисле или јесу заражени, да се држе подаље од ИСИС-а, како би сачували здравље других (Hernandez Morales 2020). Како преноси *Deutsche Welle*, Исламска држава је поручила следеће: Западни свет је „на рубу једне од највећих економских катастрофа јер је ограничио кретање, тржишта су управо колабирала и јавни живот је заустављен. Молимо Бога да повећа њихову патњу и да вернике спаси од тога” (*Deutsche Welle* 2020).

Дакле, опасност постоји и увећава се услед пандемије Ковид-19. Подаци осликавају један шири геополитички контекст, али целокупан рад указује да регионални проблеми имају моћ преливања на друге регионе и континенте. Зоне потреса у Римленда активне су, а актуелне прилике показују да ће нестабилност преплавити европски континент.

Посматрајући мигрантску кризу као комплексан геополитички проблем, закључујемо да су њени ефекти вишеструки, што се показало у годинама иза нас, али и да ће домино ефекат дестабилизације Балкана и Европе у свом пуном капацитету бити осетан тек у будућности. На почетку смо поставили три *push and pull* фактора који изазивају миграције и уверили смо се да су сва три присутна као један геополитички сет у актуелној мигрантској кризи. Стога, синтагма оружје за масовно мигрирање на прегнантан начин демаскира геополитичку димензију овог колосалног проблема. Пандемија Ковид-19 додатно усложњава већ постојеће проблеме који су скрајнути као да више не постоје. Проблеми нису нестали самим тим што их нема у медијима. Напротив, индикативно је да се проблеми увећавају, чему је додатно допринела актуелна пандемија, а последице ће се осетити у будућности.

Оправдан је разлог за забринутост, будући да су политички, безбедносни, економски, привредни, инфраструктурни, војни, социјални, здравствени и саобраћајни, односно сви капацитети држава, под великим притиском. С друге стране, недостаје јединство и солидарност европских држава што још једном показује пандемија Ковид-19 или затварање граница Европске уније за мигранте, што додатно ствара притисак на ионако слабе државе периферије, особито балканске земље.

Литература

1. Савин, В. Леонид (2013). *Од шерифа до терористе – олеги о геополитици САД*, МИР Publishing, Београд
2. Деспотовић, Љубиша (2017). *Глобализација и геополитика идентитета*, Каирос, Сремски Карловци
3. Деспотовић, Љубиша (2016). „Геополитички и демографски аспекти актуелне мигрантске кризе”, *Култура Полиса*, 31, Култура-Полиса, Нови Сад
4. Пророковић, Душан (2017). „Демографски трендови у европским државама: ка депопулацији периферије континента”, у: *Култура безбедности: миранске кризе, стање, перспективе, ризици* (приредили Љ. Деспотовић и А. Гајић), *Култура Полиса*, год. XIV, посебно издање 2, Нови Сад
5. Глишин, Вања (2019). *Балканска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци
6. Глишин, Вања (2020). „Импликације атланстичких геополитичких доктрина на блискоисточну кризу: случај Ирана”, *Култура Полиса*, XVII (42), Култура-Полиса, Нови Сад
7. Кнежевић, Милош (2016). „Мигрантска криза у фокусу демополитике”, *Национални интјерес* 1/2016, Институт за политичке студије, Београд
8. Деспотовић, Љубиша, Кузмановић, Небојша (2017). „Идејни аспекти духовне кризе хришћанства: религијски контекст мигрантске кризе, и идентитетске последице по европске нације”, у: *Култура безбедности: миранске кризе, стање, перспективе, ризици* (приредили Љ. Деспотовић и А. Гајић), *Култура Полиса*, посебно издање 2, Нови Сад
9. Деспотовић, Љубиша, Гађиновић, Радослав (2018). „Савремени верски сукоби као плод геополитички индуковане конфликтне парадигме”, у: *Религијски и конфесионални идентитети као актери моћних сукоба на Балкану и у Европи* (приредили Љ. Деспотовић и Г. Иванчевић), *Култура Полиса*, посебно издање 2, Нови Сад
10. Деспотовић, Љубиша, Јевтовић, Зоран (2019). *Геополитика медија*, Култура-Полиса – ИП Каирос, Нови Сад – Сремски Карловци
11. Ђорић, Марија (2017а). „Утицај савремених миграција на развој екстремизма у Немачкој”, у: *Култура безбедности: миранске кризе, стање, перспективе, ризици* (приредили Љ. Деспотовић и А. Гајић), *Култура Полиса*, год. XIV, посебно издање 2, Нови Сад

12. Гајић, Александар (2017). „Утицај регионалних криза на савремене прилике на Балкану: геостратешке импликације мигрантске и украјинске кризе”, у: *Култура безбедности: миранске кризе, стање, њерсејективне, ризици* (приредили Љ. Деспотовић и А. Гајић), *Култура јолиса*, год. XIV, посебно издање 2, Нови Сад
13. Симеуновић, Драган (2017). „Миграциона криза као безбедности изазов за земље Западног Балкана – стање у 2017. и перспективе”, у: *Култура безбедности: миранске кризе, стање, њерсејективне, ризици* (приредили Љ. Деспотовић и А. Гајић), *Култура јолиса*, год. XIV, посебно издање 2, Нови Сад
14. Ђорић, Марија (2018). „Утицај миграција на јачање насилног екстремизма у Француској”, *Култура јолиса*, XV (36), Култура-Полиса, Нови Сад
15. Ђорић, Марија (2017). „Мигрантска криза као генератор десничарског и исламистичког екстремизма у Европи”, *Политичка ревија* 1/2017, Институт за политичке студије, Београд
16. Симеуновић, Драган (2018). „Хришћанство и ислам у Европи – могућност конфликта”, у: *Религијски и конфесионални идентитети као актери мојих сукоба на Балкану и у Европи* (приредили Љ. Деспотовић и Г. Иванчевић), *Култура јолиса*, год. XV, посебно издање 2, Нови Сад
17. Spykman, Nicholas (1944). *The Geography of the Peace*, Harcourt, Brace and Co, New York
18. Шљукић, Срђан, Шљукић, Марица (2017). „Мигрантска криза и друштвени сукоби”, у: *Култура безбедности: миранске кризе, стање, њерсејективне, ризици* (приредили Љ. Деспотовић и А. Гајић), *Култура јолиса*, год. XIV, посебно издање 2, Нови Сад
19. Степић, Миломир (2016). *Геополитика: идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд
20. Степић, Миломир (2016а). „Геополитички аспекти емиграционе ерупције из блискоисточне ’Велике пукотине’”, *Национални инџерес* 1/2016, Институт за политичке студије, Београд
21. Africa Population 1950–2021: <https://www.macrotrends.net/countries/AFR/africa/population>.
22. Boussel, Pierre (2020). Covid-19, jihadism and the challenge of a pandemic. *Fondation pour la recherche stratégique*, Note № 54/20, Paris: <https://www.frstrategie.org/sites/default/files/documents/publications/notes/2020/202054.pdf>.

23. Beta (2019). Konferencija: Raste broj migranata na balkanskoj ruti, potreban sveobuhvatan pristup: <https://beta.rs/vesti/drustvo-migranti/120216-konferencija-raste-broj-migranata-na-balkanskoj-ruti-potreban-sveobuhvatan-pristup>.
24. Bulgarianmilitary (2020). Coronavirus may give ISIS a new chance in Syria, Bulgarian Military. Mar 22: <https://bulgarianmilitary.com/2020/03/22/coronavirus-may-give-isis-a-new-chance-in-syria>.
25. Campbell, Kurt, Doshi, Rush (2020). The Coronavirus Could Reshape Global Order. Foreign Affairs, March 18, https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-03-18/coronavirus-could-reshape-global-order?utm_medium=newsletters&utm_source=fatoday&utm_content=20200318&utm_campaign=FA_TODAY_031820%20Coronavirus%20and%20the%20Global%20Order%2C%20Iran%27s%20Perfect%20Storm%2C%20Rodrigo%20Duterte%20Cements%20His%20Power&utm_term=FA%20Today%20-%20112017.
26. Despotović, Ljubiša, Gajić, Aleksandar (2015). „Geopolitical Aspects of Radical Islam’s Safety Endangerment in Former Yugoslavia”, *Studia Securitatis*, IX (1), Lucian Blaga University of Sibiu, Sibiu
27. Eurostat (2020). Total fertility rate: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=tps00199&lang=en>
28. Faiola, Anthony, Mekhennet, Souad (2016). Tracing the path of four terrorists sent to Europe by the Islamic State: https://www.washingtonpost.com/world/national-security/how-europes-migrant-crisis-became-an-opportunity-for-isis/2016/04/21/ec8a7231-062d-4185-bb27-cc7295d35415_story.html
29. Frontex (2021). Migratory Routes. <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-routes/western-balkan-route>
30. Frontex (2021). Irregular migration into EU last year lowest since 2013 due to COVID- <https://frontex.europa.eu/media-centre/news-release/news-release/irregular-migration-into-eu-last-year-lowest-since-2013-due-to-covid-19-j34zp2>.
31. Growing at a slower pace, world population is expected to reach 9.7 billion in 2050 and could peak at nearly 11 billion around 2100: <https://www.un.org/development/desa/en/news/population/world-population-prospects-2019.html>
32. Kissinger, Henry (2020). The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order. <https://www.wsj.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order-11585953005>

33. Mackinder, J. Halford (1904). „The Geographical Pivot of History”, *Geographical Journal* Vol. 23, № 4. The Royal Geographical Society, London. <https://www.jstor.org/stable/1775498?seq=1>
34. Mackinder, J. Halford (1919). *Democratic Ideals and Reality*, Henry Holt and Company, New York. elektronsko izdanje: <https://archive.org/stream/democraticideals00mack?ref=ol#page/n5/mode/2up>
35. Population Reference Bureau (2020). <https://interactives.prb.org/2020-wpds>
36. Registered Refugees from Syria. https://data2.unhcr.org/en/situations/syria_durable_solutions
37. Reid, Kathryn (2020). Syrian refugee crisis: Facts, FAQs, and how to help. <https://www.worldvision.org/refugees-news-stories/syrian-refugee-crisis-facts>
38. Reuters Staff (2016). German spy agency says ISIS sending fighters disguised as refugees. <https://www.reuters.com/article/us-germany-security-idUSKCN0VE0XL>
39. Swan B. Woodruff (2020). How the coronavirus is reshaping terrorists' attack plans. *Politico*, 03/27/2020 <https://www.politico.com/news/2020/03/27/coronavirus-terrorism-justice-department-150870>
40. Хантингтон, Самјуел (2000). *Сукоб цивилизација и преобликовање светској њорейка*, Романов – ЦИД, Бања Лука – Подгорица
41. Hernandez Morales, A. (2020). ISIS tells terrorists to steer clear of coronavirus-stricken Europe, *Politico*, 15.03.2020. <https://www.politico.eu/article/coronavirus-isis-terrorists-europe>
42. UN (2019). International migration 2019, Report, Department of Economic and Social Affairs, New York
43. United Nations Population Fund: <https://www.unfpa.org/data/world-population-dashboard>
44. Yeung, J., Browne, R. and Balkiz, G. (2020). ISIS members riot and break out of Syrian prison. CNN, March 30. <https://edition.cnn.com/2020/03/30/middleeast/isis-prison-escape-syria-intl-hnk/index.html>
45. Weforum (2020). Global migration, by the numbers: who migrates, where they go and why. <https://www.weforum.org/agenda/2020/01/iom-global-migration-report-international-migrants-2020>

12. ГЕОПОЛИТИКА ЗДРАВЉА

Субдисциплинарно истраживање манипулација медицинском науком и здравственим системима у контексту геополитике као синтезне науке

Геополитика као синтезна наука поред евидентних *полициколошких* димензија у себи обједињава више других наука и академских дисциплина као што су: географија (односно политичка и економска географија), социологија, културологија, војна стратегија, историографија, дефендологија, демографија, комуникологија и слично. *Геополитика* *полази од* *става* да је *политика* *простојно* *модифицирана* и *територијално* *оријентисана* и да настаје у симбиози политичког деловања државе и самог географског простора на којој та држава обитава. Она истиче значај простора као чиниоца за одржавање и ширење политичких заједница и посебно наглашава значај тзв. *природно-географских* и *друштвено-географских* *фактора* у садејству са политичким факторима у дефинисању геополитике као облика **реалног политичког понашања држава** у датом просторном окружењу. Геополитика се у теоријској дефиницији Миломира Степића дефинише као *синтезна наука* која проучава *међузависност* *географској* *положаја*, *природних* *ресурса* и *политичких* *појава* кроз анализу конкретних циљева и интереса, како држава, тако и разних војних, политичких и економских савеза, недржавних актера и друго. Она представља неку врсту *рационалне* методолошке и дисциплинарне мешавине *географије*, *политичких* *наука* и *историје* преваходно у циљу откривања реалног понашања геополитичких субјеката у одређеном просторном захвату. Она *открива* њихове *циљеве*, *интересе*, *планове* и *нарашће*, који су некада јасно видљиви, а некада скривени и морају се посредно декодирати из њиховог међународног понашања и геополитичких дискурса (Степић 2016: 19).

Геополитика се први пут помиње у делу Швеђанина Рудолфа Кјелена (*Rudolf Kjellen*) крајем XIX века, због чега је сврставамо у ред релативно младих научних дисциплина. Појаву геополитике везујемо и за период глобалне подељености између три велика царства, када је она пружала ново схватање политичке реалности. С обзиром на чињеницу да је геополитика кључ за

објективно и прецизно разумевање међународних односа, увиђамо да њу карактеришу дисциплинарна комплексност, теоријска вишедимензионалност и реалполитичка функционалност. Према томе, геополитика је комплексна наука која се бави „узрочно-последичним везама *географској и политичкој*. Она синтетише и анализира узрочно-последичне везе између физичко-географских и друштвено-географских чинилаца, с једне стране, и политичког делања, политичких и међународних односа, политичких организација и процеса, с друге стране, омогућава комбиновани приступ предмету истраживања, бави се конкретним и апстрактним појавама, захтева вештине (*techne*), знање (*episteme*) и практичну мудрост (*phronesis*) у циљу сврсисходног промишљања о конкретним циљевима и интересима држава, државних и недржавних организација” (Деспотовић, Глишин 2021: 185).

Геополитика као сложена синтезна наука полако развија своје теоријске искораке ка конституисању нових дисциплинарних и субдисциплинарних поља (димензија). Реч је о тзв. *примењеној геополитици* (неки аутори је називају и апликативна геополитика) која се конституише у теоријској равни геополитике са основним истраживачким задатком да анализира и синтетише нова сазнања како, пре свега *друштвено-географски* фактори у комбинацији са политичким (културним, цивилизацијским, политичко-идеолошким, економским, институционалним, безбедносним и слично) утичу на геополитичка понашања политичких субјеката (државе, идеолошки савези, војни блокови, политичке странке, покрети и слично) у специфичним геополитичким контекстима. Дакле, како су одређени политички, економски, безбедносни и други проблеми настали као део геополитичких активности појединих међународних субјеката и како се исти решавају. Као даљи методолошки искораци у истом правцу, полако се конституишу и *субдисциплинарна* поља истраживања геополитичке феноменологије која се, пре свега односе на поједине аспекте појединачног геополитичког понашања (активности) одређених политичких или социјалних субјеката. У том погледу навешћемо и конкретне примере могућих нових субдисциплина геополитике попут: геополитике идентитета, геополитике сиромаштва (као *део економске геополитике*), геополитике деструкције, геополитике интернета (*сајбергеополитика*), геополитике здравља у контексту *геополитике глобализације*, геополитике јавног дискурса у контексту геополитике медија и слично. Затим, можемо говорити и о геополитици емоција и геополитици телевизијских серија,⁶⁵ или, пак, геополитици хаоса,⁶⁶ геополитици хране,

⁶⁵ Погледати више: Д. Мојси (2012). *Геополитика емоција*, Слио, Београд; Д. Мојси (2016). *Геополитика телевизијских серија*, Слио, Београд.

⁶⁶ И. Рамоне (1998). *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд.

геополитици воде и геополитици енергије.⁶⁷

Даљи дисциплинарни, методолошки и теоријски развој геополитике као целине зависиће, пре свега, од потребе истраживања нових изазова који се готово svakим даном јављају индукујући потребу да геополитика узме активног учешћа у њиховом декодирању. Тако ће она као реална и базична друштвена наука одржавати сталну потребу да своје теоријско-методолошке матрице прилагођава важности нових истраживачких изазова, јер се, реално посматрано, природно-географски фактори све више повлаче или, пак, губе на значају пред друштвено-географским и политичко-економским процесима „постмодерног” света (Деспотовић 2022: 80).

Геополитика здравља – субдисциплинарно одређење

Геополитика здравља је субдисциплина *примењене геополитике* (апликативне геополитике) која се бави истраживањем утицаја друштвено-географских, економских и политичких фактора на угрожавање *здравља људи* као *јавној добри* у контексту геополитике као синтезне науке. Она анализира понашање држава, влада, медицинских институција, научних организација, високошколских установа, фармацеутских корпорација, Светске здравствене организације (као МВО) као и других организација, институција и удружења, те значајних појединаца који се по законском одобрењу баве људским здрављем, лечењем грађана или, пак, организују здравствене системе, производе лекове и остала средства (медицинска и немедицинска логистика) како би могли ефикасно и безбедно то да чине, без штетних последица по здравље пацијената. Дакле, геополитика здравља је пионирска поддисциплина геополитике која по претходном предметном одређењу истражује, анализира и врши синтезу добијених резултата како би указала на *могуће злоупотребе медицинске науке и здравствених система* од стране коруптивних појединаца, интересних група, здравствених власти, фармацеутске индустрије, правних прописа и званичне политике држава и међународних организација које се на било који начин баве проблематиком људског здравља.

Дакле, геополитика здравља истражује *геополитичке облике и економско-финансијске начине угрожавања здравствене безбедности* великог броја грађана, почев од територијалне целине неке државе, региона или пан-

⁶⁷ З. Петровић Пироћанац (2008). *Геополитика хране*, Институт за политичке студије, Београд.

простора, а особито од оних врста болести које имају пандемијски потенцијал или већ остварен такав учинак (убрајајући у то хроничне и акутне болести од којих оболева и умире велики број пацијената). Такође, геополитика здравља истражује и манипулативну улогу медија који као вазална трансмисија елита које глобализују у комуниколошкој равни генеришу социјалне фобије (страхове), шире панику, форматују јавне дискурсе, одређују границе политичке коректности, те доступности или потпуног искључивања институција, научника или појединаца чија иступања или научна мишљења не одговарају званичној верзији тзв. *нове реалности* и интересима који иза њих стоје. Геополитика здравља неминовно мора да настоји да истражи наведене процесе у мери у којој су јој доступни релевантни извори (поуздана научна истраживања и званична документација) и да укаже на *кријивојолиитичке димензије и конспиролошку суштинину организованог угрожавања здравља грађана као масовне појаве* која захвата велике територијалне ареале (целине). Неретко је реч о организованом угрожавању здравља од стране оних државних институција, медицинских организација, интересних група и похлепних појединаца који би, по слову закона и правној и професионалној одговорности требало да чине окосницу његовог очувања. Дакле, оне би требало да организују здравствени систем и пратећу логистику која је дужна да ради на одржавању здравља као базичног *јавној добра и интереса грађана* и да предузимају мере и поступке у циљу заштите њихове свеукупне здравствене сигурности и безбедности.

Примери за злоупотребу наведених ставова садржани су у још ширем пољу мера за тзв. *глобалну дейојолатију сџановништва*, које су старе више од једног века, али су посебан замах добиле деловањем „Римског клуба” и сличних организација током шесте деценије прошлог века (ослоњене на квази научне ставове социјалног дарвинизма, малтузијанизма, еугенике и сличних доктрина) када су интензивно прављени програми смањења броја становништва, које су правдане генерисаним проблемима у пољу производње хране, воде, енергената, лекова, технологије и томе слично.⁶⁸ Одмах затим, седамдесетих година прошлог века, организована су научна истраживања чији резултати су видљиви и делимично доступни јавности тек сада и то првенствено по малигним последицама које су изазивали. Само ћемо поменути неке од тих последица у циљу јасне илустације наведених процеса, без улажења у дубље егзегезе. Национални институт за здравље (*National Institutes of Health – NIH*) Сједињених Америчких Држава предузимао је у

⁶⁸ Погледати више: Д. Х. Медоуз и други (1974). *Границе раста*, Стварност, Загреб; М. Месаровић, Е. Пестел (1976). *Човјечанство на ракришту*, Стварност, Загреб; Е. Ласло и сарадници (1979). *Циљеви човјечанства*, Глобус, Загреб.

том периоду активности са јасним рекомбиновањем вируса како би се на пример капљичним путем лакше ширила малигна обољења или нови до тада непознати сојеви грипа (птичији, свињски и сл.), затим коришћење радијације ради убрзавања појединих врста, пре свега, малигних болести и слично. У тим активностима нарочито су биле активне и војне компоненте здравственог система (неке истраживачке лабораторије) нарочито у периоду власти тадашњег председника САД Ричарда Никсона (*Richard Nixon*), које су развијале тзв. *oncogenic вирусе* као главне трансмитере за пролиферацију канцерогених болести. Такве и сличне активности доказују да су мере за глобалну депопулацију становништва брижљиво планиране, добро организоване, прецизно одређене и временски орочене. То је несумњиво био случај и са тзв. пандемијом Covid 19 (SARS-CoV-2 virus) којом ћемо се подробније бавити у наставку нашег рада.⁶⁹

На крају овог дела рада сматрамо да смо дужни да својим ангажованим приступом помогнемо реafirмацију хумане и хуманитарне компоненте заштите здравља и здравствене безбедности у најширем обухвату тог појма. Такође, да се залажемо за превазилажење *неолибералној и њрофитној модела* организовања здравственог система и здравствене заштите, а све у циљу пружања што бољих медицинских услуга пацијентима. *Трошкови здравствене збрињавања и лечења пацијената* морају превасходно да иду на терет државе и њених институција ма колико то данас био велики финансијски подухват и логистички задатак. И то не из побуда лажног хуманизма *нове зајадне левице*, већ зато што је то, пре свега, у интересу сваке демократске и, кроз принцип владавине права, организоване *националне државе*. Са тим у вези, истичемо да само **здрави грађани** могу да издржавају такву државу (да раде, плаћају порезе и пуне буџет), али и да је бране од спољашњег или унутрашњег угрожавања безбедности и политичко-правног поретка. (Пост)модерна друштва ће или постати **здрава друштва** или ће нестати заједно са својим државним творевинама на периферији глобализованог света, изгубљени у *дехуманизованој будућности трансхуманизма, вештачке интелијенције и мојуће краја историје homo sapiensa*.

⁶⁹ Погледати више: Ђ. Стојановић (2022). *Политике њрофитора*, ИПС, Београд.

Проблеми научне спознаје или шта су то чињенице које наука истражује?

Наука питањима „истине” и „целине” света приступа посредовано кроз своје методологије, технике, експерименте и теорије, као начине долажења до евентуалних правилности или законитости које га одређују. Она је у форми појединачних научних дисциплина раздробила предмете свог истраживања, поделила их на мање делове доступније за проучавање и притом је изгубила *свесћ* о *целини науке* као и могућу слику или представу о свету какав јесте и какав би он заиста требало да буде кроз то посредовање (Деспотовић 2002). Наука се, такође, још од свог модерног конституисања, не пита за суштину *бића*, за *смисао* људске егзистенције, за однос човека према **Богу** као творцу свега постојећег (микро и макрокосмоса), напротив, наука питање Бога чак и игнорише у свом секуларном ставу. У илузији своје наводне „научне објективности” наука, пре свега, експериментира и притом описује, сецира, анализира, класификује или утврђује парцијалности у поступку истраживања властитог предмета. Све друго, сматра се, није и не треба да буде њена основна „брига”, нити је у фокусу истраживања. „Напредак науке састоји се од непрекидне специјализације у истраживању предмета. При том се наука уопште не занима за питања о надискуственом смислу бића, о његовом првом узроку и коначном смислу... Како је напоменуо физичар Кирхоф, наука описује, али не објашњава. По њој, егзистенција се распада у много предмета обухваћених нашим искуством: у руде, биљке, животиње, људе итд.” (Спекторски 1997: 13).

Наука, чак ни на нивоу тзв. „обичних” *чињеница* које хипостазира као *објективне, неутралне или њврдоглаве њеобидијности*, није свесна целине или свеукупног смисла своје делатности. Већина научника „не зна” или не познаје праву природу **чињеница**. Да су оне производи некада и читавих серија **чинова** (као акција или аката деловања некога или нечега) који претходе чињеницама чије су оне само последица или коначни резултат. Да постоји директна веза имеђу **чинилаца** (природни и друштвени), **чинова** и **чињеница**, као њиховог непосредног резултата. На пример, за природне чињенице *вулкан* као чинилац, *ерупција* као чин и *лава* као чињеница. Да се код друштвених чинилаца, јер је њихова делатност интересно мотивисана, у старту доводи у питање објективност и самих **чинова** па сходно томе и *чињеница* као њихових логичних последица, особито у фази њиховог накнадног (*a posteriori* тумачења). Да чињенице кумулативно у себи садрже *дијахронијску* и *синхронијску* димензију постојања. Да су чињенице резултат **чинова**

који су се већ десили (*дијахронијска димензија*), али да су често и последица актуелних (*синхронијских догађања*) процеса који резултују одређеним бројем мање или више сложених чињеница.

Главни проблем са чињеницама, као што смо већ констатовали, лежи у њиховом *тумачењу* које је, упркос свој наводној научној објективности, *субјективизирано, идеолојизовано и интересно условљено*. Без ових спознаја није могућ целовитији увид науке по себи у властити начин истраживања, а поготово у њене резултате. Без свести да су чињенице које истражује и тумачи производ неких или пак многих чинова (које претходно мора спознати), наука неће моћи да подигне спознаје на ниво рефлексије као повратног увида у своју значајну делатност. Неће бити способна да на *кријички начин* сагледа себе и целокупан истраживачки процес, а добијене резултате разуме као *парцијалне учинке* који не рефлектују целину или јој одређују неки смисао, дакле, као знатно закривљени и са становишта „истине” проблематичан производ. Неће моћи на објективан начин да објасни добијене „резултате” који често противрече једни другима иако су саздани на истим прописаним методологијама и професионалним процедурама, што бескрајно збуњује истраживачке тимове који су их вршили и до њих дошли. Без оваквих самосвесних увида, наука ће у лику својих несвесних и несавесних посленика и даље остати ограничена сопственом представом о *микро и макро космосу*, који изучава као парцијална поља стварности, и остаће ускраћена за важне одговоре на питања *смисла, истине и целивитих сазнања* о животу као суштини сваког бивствовања. Тако осиромашена и даље ће сведочити против себе, иако је гордо заљубљена у своју представу света, као безалтернативну, готово безгрешну и надасве „објективну” делатност. Све то бележи се још од времена настанка и развоја науке, када је желела да што пре раскине све везе које је имала са својим протофилозофским фазама, а нарочито религијском традицијом (*уклањањем Бога као референтној оквира*), недопуштајући, притом, да филозофско-методска и теоријско-критичка сумња привири у њене добро ограђене забране. „Ја–Бог–Свет су, дакле, три једине идеје у које верујем. Према свакој другој идеји морам да имам другачији однос, не зато што она не би била од Бога, него зато што јој поуздано не знам порекло: да ли од Бога, од мога варљивог духа, или од Света (Бог ћути и зна, Ја мислим и не знам, Свет прича и не мисли)”.⁷⁰

Осим тога, наука намерно затвара очи пред спознајом да је стварност коју описује резултат привременог експликативног оквира кроз који она посматра и тумачи свет око себе, а који је део владајуће теоријске парадигме у

⁷⁰ Погледати: М. Брдар (2015). *Између бездна и неба: Кријичка декартовој иројрама ра- циоцентричној ујемељења као херменеутичка нововековне филозофије*, ИДН, Београд.

науци са ороченим роком употребе.⁷¹ Да је *йзв. сйварносй* коју тумачи, пре свега, сумарни производ психолошке перцепције, емотивних слика, владајућих конструката и теоријских дискурса који се сублимишу као наш инструмент моћи помоћу кога у датом периоду развоја науке тумачимо свет који нас окружује и сопствено место у њему. Још када томе додамо константан уплив **ваннаучних интереса у науку** (власт, ванинституционални центри моћи и сл.) и начине финансирања који су еклатантантни примери **системске корупције** (фармацеутске компаније, приватне фондације, мултинационалне корпорације и сл.) сценарио за сваковрсне манипулације научним сазнањима и управљање научним резултатима у корист наведених интереса и финансијера готово је савршено дизајниран и функционално уклопљен у њене *бројне ваннаучне излазне сврхе*.

Геополитика јавног дискурса – улога глобалних медија у креирању „нове реалности”

Геойолийка јавној дискурса се конституисала као субдисциплина **геополитике медија** (Деспотовић, Јевтовић 2019), која се, пак, као дисциплина примењене (апликативне) геополитике бави улогом медија у глобалном просторном захвату. Подсетимо се да је *дефинисање јавној дискурса* један од најважнијих аспеката друштвене моћи који се обилато користи у последњим деценијама. Постоји *функционална йовезаносй језика и моћи*, јер се моћ реализује и остварује кроз језик, особито онај који постоји у јавном саобраћају и медијској комуникацији. Сматрамо да је посебно важно да истакнемо *геойолийичку функцију језика*, будући да језик није „само рефлексивна материјална моћ у друштву, већ је он и простор у коме се производи значење друштвених односа” (Павлићевић 2020: 286). То није само пука симболичка функција простора пренешена у геополитичку раван политике и језика схваћеног као инструмента моћи елита које глобализују, већ реални захват моћи у коме се врши *кодирање значења јавној дискурса* предвиђеног за одређена просторна поља (региони или панпростори) или пак глобалног простора узетог као целина. Конкретно, овде ћемо је експлицирати преко појма *медијске йройааде* да бисмо боље разумели њену улогу и у тзв. пандемији Covid 19.

⁷¹ Погледати више: Томас Кун (1962). „Структура научних револуција”, *Листй Универзитетя Чикага*, Чикаго.

Медијска ѝроџаџа која је организована преко медијског система комуницирања представља планску активност на обликовању и ширењу, преваходно политичких садржаја. Основна сврха такве пропаганде лежи у потреби придобијања људи и њихове подршке за одређене политичке субјекте, њихову политику, персоналне носиоце власти или садржаје које нуде политичкој јавности. Моћ *хеџемонистичкој дискурса* пласираног преко медија лежи у томе што га подржава велики део јавности (грађана) прихватајући понуђене садржаје „здраворазумски” као део наводног универзалног корпуса вредности који се шири, без критичке дистанце и елементарног промишљања. Моћ медија је таква да своју мобилизаторску функцију пристанка на постојеће односе намеће као главну посредничку карику, без остављања и најмањег простора за њено оспоравање или јавну дебату. Најбољи и најсвежији пример такве доминације је наметање званичне верзије пандемије тзв. Covid 19, без могућности било каквог па и најмањег јавног увида или стручне пенетрације у његове манипулативне садржаје.

Тако нам се *друшћивени консенсус* као претпостављена сагласност о битним вредностима неке заједнице неумитно претворио у *идеолошку хеџемонију глобализма* при чему је улога медија нечасна и сведена на пуки услужни сервис моћи. Реалности парцијалних интереса хеџемоније нам се приказују као универзалне или, пак, као сопствене и неупитне истине, дајући им кривотворену слику општости. Комуниколошки поступак *кодирање – ѝрекодирање – декодирање* мопополизован је и под пуном контролом елита које глобализују. Иза свега је стајала и стоји *скривена стћрукћура хијерархије хеџемонизма* на чијем врху су елите које глобализују, испод ње политичке елите као њихова трансмисија, затим вазалне медијске и академске елите, бирократски апарат власти, а на самом дну пирамиде кооперативне масе (*сиротћиња раја*) на чије незнање и издржљивост трпљења се озбиљно рачунало од стране њихових нових-старих господара.

Управо сада на овом месту треба јасно истаћи још једну важну чињеницу да се под скоро неутралним појмом *џолићичке корекћности*, скривају озбиљни облици *друшћивене цензуре*. Иза маске политичке коректности врши се у тишини, у застрашујућим размерама, друштвена и политичка *цензура* свега у јавном дискурсу што није по мерилима и стандардима владајућих елита као јасан доказ њихове свеукупне моћи. Очигледно, реч је о формирању *новој информационој и комуникационој ѝоретћка*, као подсистема укупног поретка моћи који се гради, па су стога глобални медији стављени у службу елита, а не грађана који све то плаћају и у чијој служби би, барем по слову закона, требало да буду. На националном нивоу стварају се тзв. *микромнења*, која се прилагођавају специфичностима локалног нивоа,

али тако да глобални интереси буду заштићени. Тај контролни механизам се нарочито јасно дао ишчитавати из медијског дискурса који је владао током пандемије Covid 19. Но, без обзира на то о ком просторном нивоу да се ради, од глобалног до локалног, све је синхронизовано и намењено истим циљевима (Деспотовић 2022: 240).

У области **образовања и науке**, такође, назначени малигни процеси остварили су изузетну ефикасност. Злоупотребе ових виталних подсистема за сваку нацију и преузимање контроле над њима био је стратешки циљ елита које глобализују и њених локалних трабаната који су радили за интересе својих иногосподара, било као део самог система образовања и науке, или, пак, као државне и институционалне бирократије која треба да их прати и пружа услуге подршке. И овај ниво међусобне кординације се, такође, могао јасно препознати током трајања назначене пандемије, али и у осталим сегментима манипулација људским здрављем зарад интереса глобалних елита и њихових пословних организација и компанија које су остваривале енормне профите. Узмимо као илустрацију јавно обзнањене податке из годишњих финансијских извештаја фармацеутских компанија *Фајзер (Pfizer)*, *Модерна (Moderna)*, *Асџразенека (AstraZeneca)* и др. за 2021. годину и управо тај заверенички контекст *кријивојолијшике*⁷² одмах силом голих бројева постаје потпуно видљив и јасан чак и тзв. обичном човеку који је био њихова свеколика жртва.

Дакле, базична улога медија у преходно дефинисаном контексту је да индукује *социјалне стјрахове* и њима управља у правцу циљева који су претходно одређени и контролисани. Стога су медији неуморно, из дана у дан, затрпавали своје конзументе мноштвом информација о броју тестираних, новозаражених, хоспитализованих, пацијената са тешком клиничком сликом, а поготово о броју оболелих на респиратору и наравно о бизарним подацима који наводно исказују дневне леталне исходе пандемије и то на националном, регионалном, континенталном и глобалном нивоу. Ни за једно друго оболење није вођена таква медијска кампања па су чак медији огромном количином информација просто затрпавали пажњу својих корисника не остављајући им ни тренутак „одмора”, чак и у периодима када је наводна пандемија посустајала (барем по бројкама које су саопштавали) или су неки други важни догађаји (оружани сукоби, терористичке акције, природне непогоде, поготово оне које су требале да убеди публику да су настале као последица климатских промена и злокобни плод наводне кривице човека, економске и финансијске кризе и сл.) могли да, макар привремено, одвуку

⁷² Погледати: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021). *Савремени међународни односи и ѿејолијшика*, Каирос, Сремски Карловци, 72.

њихову пажњу са пандемије Covid 19. То су чинили тако да се иза паравана социјално индукованих страхова, који блокирају перцепцију грађана, врше остали малигни процеси *алокације финансијских ресурса* (преко државних фондова за здравство из „цепова” грађана у „руке” патолошки богатих глобалних структура моћи), а, паралелно са тим, спроводиле су и јавности недовољно видљиве мере *дейоулације сџановнишџива*.

Наука и образовање у лику и делу многих научника и академских структура (сем часних појединаца) коруптивним начином финансирања, пре свега, али и личним бенефитима те врсте, стављени су у функцију нечасног и неодговорног угрожавања здравља великог броја људи. Један немали део њих се потпуно наивно и некритички предао процесима манипулације само зато што су исти имали маскирајући призвук наводне *научне објективности и медицинске утемељености*. И тако из простог нехата или своје наивности постали су, у исто време „и жртве и целати” своје искрене бриге за здравље грађана или, пак, његовог девастирања и свеколиког угрожавања.

Деценијама пре избијања пандемије (на микро плану), било је лако уочити патолошко еснафско повезивање медицинских радника, поготово његовог највишег системског нивоа, које је засновано на клановским принципима, а које је узело маха и нарасло до нивоа псеудо религијских форми испољавања. Неретко, оно је добијало обресе „секташке свести”, храњено, на атлантистичком Западу веома присутним, *миџом о изузетности*, који им је, наводно, давао права да на остатак тзв. обичног, односно нееснафског света или својих колега на nižем нивоу позиционирања, гледају очима знатног презира и потцењивања. Таквом организацијом и понашањем генерисали су обиље *нејативної друшћивеної кайишала*. Неки од припадника медицинског еснафа доживљавали су здравствени систем превасходно као средство за стицање високог академског статуса (те њему припадајућих социјалних, политичких и финансијских атрибута) као крајњег жељеног резултата за достизање личних бенефита. Тај презриви и инструментални однос према пацијентима, као остатку тзв. „профаног света”, све је више уочљив и на трагичан начин показује до које мере је могуће компромитовати базичну мисију лекарског позива утемељеног на Хипократовој заклетви. Утолико је, притом, чудније ћутање великог дела медицинске бранше који је остао доследан својим узвишеним идеалима хуманости и знања посвећеног добру својих пацијената и очувању њиховог здравља као темеља сваког другог благостања. Надамо се да ће време које долази, иако пуно изазова, ипак бити прилика да се одвоји више простора за *морално йрејемељење* медицинске струке и њено враћање „старим” вредностима посвећених очувању здравља

пацијената. Једном речју, враћању истинском и на етичким принципима заснованом здравственом систему.⁷³

Геополитика здравља и пандемија коронавируса

Док пишемо ове редове (крај јула месеца 2022. године) пандемија тзв. вируса Covid 19 још увек траје, број заражених расте и не може се сагледати њен крај. Можда је управо овај процес погодан да се оствари подробнији увид у све важније околности њеног настанка и трајања, као и покушаја да се на што објективнији начин примени теоријско-експликативни оквир дефинисане субдисциплине *геополишке здравља*.⁷⁴

Од самог почетка, све што је саопштено у вези са пандемијом Covid 19 од стране званичника Светске здравствене организације (*World Health Organization - WHO*), било је научно проблемитично, медијски манипулативно и здравствено деструктивно за велики број грађана дилем земаљског

⁷³ Редак, али сјајан позитиван пример који на најбољи начин илуструје горе изречени став, односи се на докторку Риту Чели (*Rita Celli*) са Универзитета у Риму, која је својим истраживањима доказала да се у ткивима двојице Срба, жртва НАТО бомбардовања, налази 500 пута више отровног уранијума него што је нормално. Тиме нас је подсетила да постоји медицинска метрика која доказује сву разорност НАТО бомбардовања 1999. године. Присетимо се италијанског случаја оболелих војника који су били у мисији на Косову и Метохији. Око 8000 италијанских војника било је на КиМ, а њих око 400 је умрло од последица контаминације осиромашеним уранијумом. Адвокат Анђело Фјоре Тартаља (*Angelo Fiore Tartaglia*) годинама се бори за истину и до сада је доказао и пред судом добио више од 180 случајева. *SerbianDaily*, „Consequences of NATO Bombing: 500-fold Amount of Uranium Found in Tissue of Two Serbs”, *SerbianDaily*, July 23, 2022. <https://serbiandaily.com/2022/07/23/consequences-of-nato-bombing-500-fold-amount-of-uranium-found-in-tissue-of-two-serbs/> [15. 12. 2022].

Риа Новости, „У сербов, попавших под удар НАТО в 1999-м, выявили повышенный уровень урана”, *Риа Новостии*, 23. 7. 2022. https://ria.ru/20220723/serbiya-1804474442.html?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop [15. 12. 2022].

Il Manifesto, „Civili serbi e soldati italiani, lo stesso mortale uranio impoverito”, Il Manifesto, 23 luglio 2022. <https://ilmanifesto.it/civili-serbi-e-soldati-italiani-lo-stesso-mortale-uranio-impovertito> [15.12.2022].

BDG Magazine, „Interview Angelo Fiore Tartaglia”, BDG Magazine, August 12, 2022. <https://blooddiamondsandgold.com/2022/08/12/interview-angelo-fiore-tartageli/> [15. 12. 2022].

⁷⁴ Да је реч о типичној геополитичкој димензији назначеног процеса говоре и ставови неоевроазијца када коментаришу базичне циљеве агенде „Великог ресета” презентованих у контексту пандемије Covid-19. „...контрола јавне свести на глобалном нивоу, што је, истовремено и средиште 'културе укидања' – увод у цензуру на мрежама под контролом глобалиста...” Александар Гајић (2022). „'Велики ресет': покушај реанимације глобализма”, *Национални интерес* № 1, Vol. 41, Институт за политичке студије, Београд, 49.

шара.⁷⁵ До данас, читаве *бајтерије ишћања* које одређују њен карактер и смисао остале су без релевантних одговора.

Ми ћемо за потребе нашег рада навести само нека:

– Да ли је вирус, који је наводни изазивач пандемије Covid 19, постојећи или је пак неки други биолошки агенс у питању (бактерије, гљивице и слично)?

– Да ли је званично именовани вирус SARS-CoV-2 природног порекла из соја коронавируса, како тврди велики део званичне медицинске науке, фармацеутске индустрије, владајућих политичких елита и медијских посленика или је пак рукотворен и дизајниран управо за манипулативне потребе истих?

– Да ли су примењивани PCR тестови (*PCR test*) поуздани и да ли су били дизајнирани за потребе пандемије, а ако нису, како су то волшебно постали поуздани, или су само „привремено” преузели функцију детекције (откривања) новозаражених пацијената?

– Да ли су постојали одговарајући протоколи за лечење заражених пацијената и ако јесу, зашто су вишеструко мењани током трајања пандемије, те колика је њихова стварна здравствена делотворност?

– Зашто је велики део званичника упорно понављао да не зна готово ништа о правој природи вируса и последицама које изазива, а истовремено брутално наметао мере вакцинације и осталих протокола наводног лечења?

– Да ли су поједини третмани, поготово тешко оболелих пацијената, били медицински адекватни нарочито оних који су прикључивани на респираторе упркос сазнању да је проценат излечења при таквом третману изратито неповољан за пацијенте?

– Колико и зашто је манипулисано бројем преминулих пацијената (умрлих од Covid 19 или у његовом присуству), погото када се знало да нема поузданих метода за утврђивање да ли је њихова смрт проузрокована директно вирусом који изазива заражавање. Нарочито, када је често истицано да се не врше валидне аутопсије таквих пацијената или су, пак, када је таквих захвата и било, њихови подаци остајали углавном недоступни јавности?

– Да ли хируршке маске заиста смањују и колико ризик од евентуалног заражавања или не и која је њихова стварна употребна функција у контексту наведене пандемије?

– Зашто се *физичка дисципанаца* врло брзо претворила у *социјалну дисциплинацу* и чему она служи, ако не служи у медицинске сврхе?

⁷⁵ Погледати више: Klaus Schwab, Thierry Malleret (2020). *Covid 19: The Great Reset*, World Economic Forum, Geneva.

– Зашто је забрањивана употреба других вирусних лекова који се деценијама уназад успешно користе (у ветеринарској и хуманој медицинској пракси) и чему је служило стручно дифамирање и отворени прогон лекара који су се залагали за њихову употребу као помоћне терапије током пандемије Covid 19, особито у сиромашним регионима света где тзв. вакцине нису биле доступне широј популацији?

– Јесу ли тзв. вакцине заиста вакцине, да ли штите вакцинисане пацијенте од заражавања и оболевања након прокламованог рока поребног за пуно дејство (што је била њихова давнашња корисна сврха), који је основни састав или садржај тзв. вакцина, да ли је познат широј медицинској струци, а посебно њеним корисницима и у којој мери садржи елементе опасне по здравље пацијената?

– Да ли је привремено одобрење за њихово коришћење од стране одговарајућих националних тела (тзв. агенција за лекове и друга медицинска средства) законски утемељено када је познато да нису поштоване процедуре које се иначе односе на остале лекове или је то била само изнуђена мера за њихово стављање у промет?

– Зашто наводне вакцине пре одобрења за масовну употребу нису прошле уобичајена, обавезна и вишегодишња клиничка испитивања?

– Где су одговарајуће научне сертификације за све мере које су се примењивале током пандемије и зашто је критичка медицинска и остала стручна јавност била брутално искључена из јавног простора и медијског дискурса о мерама које су предузимане?

– Зашто је изостала обавезна јавна дебата и сучељавање супротстављених научних мишљења и ставова по овом питању?

– Због чега је исфорсирана медијска хајка и јавна харанга на тзв. анти-ваксере (*anti-vaxxer*). Зашто се према грађанима који су, дакле, користили *усправно људско право* да штите свој телесни интегритет од непроверених здравствених производа и поступака, поступало тако брутално путем медија и њихове јавне осуде?

– Зашто су управо ти грађани проглашавани за заостале, изманипулисани и недобронамерне људе који ето раде на своју штету и нарушавају здравље других (намерно не користимо осталне погрдне изразе које су о њима изrekli многи званичници заговорници спорних медицинских јавних политика) јер се радило о људима који су пре тога деценијама уредно вакцинисани осталим вакциналним програмима који нису били спорни са аспекта његове здравствене безбедности и делотворности?

– Зашто је увођена забрана кретања (*lockdown*) и сличне мере ограничених контаката, чиме су без валидног образложења поједине власти брутално

и насилно кршиле елементарна грађанска права и слободе кретања и јавног окупљања? И још многа друга питања и контроверзе, која су до данас остале без ваљаног научног одговора.

Зашто и од кога, на закону и уставу утемељене *јавне полијтике* које су морале макар на националном нивоу да штите *јавни интерес* грађана као примарно опште добро и њихову пуну *здравствену безбедност*, чак и у условима глобалне манипулације похлепних центара моћи – нису стављене у пуно правно дејство. Само на нека од ових кључних питања понудићемо, надамо се, прихватљиве одговоре, свесни, притом, чињенице да је њихов научни и друштвени потенцијал битно лимитаран чињеницом намерно произведене недоступности релевантних научних истраживања (ако их је уопште и било). Дакле, одговоре који би фиксирани и дали јасније, поузданије и неупитније чињенице на којима је могуће градити „капитал” и потенцијале будућег ефикасног супротстављања новим покушајима за запоседање простора *људске слободе* и нарушавања *здравља* огромног броја људи од стране корумпираних и отуђених центара моћи у свету.

Редови који следе посвећени су управо таквим примерима. Многе од њих ћемо дати у интегралној верзији која нам је била доступна без властитих коментара, јер се тичу искључиво медицинске струке за коју нисмо компетентни као политиколози и геополитичари. Кренимо, на пример, од тога да ли је вирус, изазивач пандемије Covid 19, природан или је лабораторијски произведен и за његове „творце” – налогодавце намењен јасним и унапред одређеним немедицинским сврхама.

Од почетка, када се и званично бележи појава коронавируса, информације о његовом пореклу биле су разноврсне. Занимљиво је поменути да су 18. октобра 2019. године отворене Међународне војне спортске игре у Вухану, а да је истог дана у Њујорку започета симулација глобалне пандемије „Event 201” у организацији Центра за здравствену безбедност Џон Хопкинс (*Johns Hopkins Center for Health Security*) и уз подршку Фондације Била и Мелинде Гејтс (*Bill and Melinda Gates Foundation*) и Светског економског форума (*World Economic Forum*). Том приликом симулирано је избијање зооноског коронавируса који се преноси са слепих мишева на друге животиње, а потом и на људе, што доводи до тешке пандемије.⁷⁶ Иако је светска здравствена заједница на Западу била изненађена том појавом, сматрамо да нема простора за такву реакцију, будући да су коронавируси познати већ неколико деценија. Осим тога, присетимо се да се SARS-CoV-1 појавио 2002. године,

⁷⁶ Center for Health Security, „The Event 201”, <https://www.centerforhealthsecurity.org/our-work/exercises/event201/> [10. 12. 2022]. Center for Health Security, „The Event 201 scenario”, <https://www.centerforhealthsecurity.org/our-work/exercises/event201/scenario.html> [10. 12. 2022].

ширио се капљичним путем, нападао је, пре свега, плућа и изазивао је тешку клиничку слику код заражених пацијената од којих је око 10% преминуло.⁷⁷ Затим, MERS-CoV се појавио 2012. године у Саудијској Арабији и изазивао је респираторне инфекције. Стопа смртности од МЕРС коронавируса била је око 34–35%.⁷⁸ Најзад, у том низу појављује се и SARS-CoV-2, који је изазвао пандемију Covid 19. Сличност између SARS-CoV-2 и SARS-CoV-1 је значајна, будући да је сличност гена око 82%.⁷⁹ Међутим, кључна разлика између претходно поменутих вируса је њихова учинковитост, односно, практично-политичка употребљивост. За разлику од претходних вируса, који су имали, или кратак период инкубације (SARS-CoV-1), или високу стопу смртности (MERS-CoV), SARS-CoV-2 има дужи период инкубације и стопу смртности око 1%,⁸⁰ што је омогућило ширење диљем планете и заражавање великог броја људи у кратком периоду. При том, вирус је у медијима представљен као баук, кризни штабови су предлагали рестриктивне мере затварања и ограничавања кретања људи, док су фармацеутске компаније користиле своју позицију моћи да предлажу лекове и терапије које ће се приписивати пацијентима, занемарујући већ деценијама познате терапијске мере против коронавируса.⁸¹

Француски нобеловац Лик Монтање (*Luc Montagnier*) рекао је да SARS-CoV-2 није природног порекла, већ да је створен у лабораторији. У интервјуу, професор Монтање је рекао да су молекуларни биолози у коронавирус убацили и секвенце ДНК из ХИВ вируса.⁸² Немачки научник

⁷⁷ James. D. Cherry (2004). „The chronology of the 2002–2003 SARS mini pandemic”, *Paediatr Respir Rev* 5 (4), 262–269; doi: 10.1016/j.prrv.2004.07.009. Yongshi Yang, Fujun Peng, Runsheng Wang, Kai Guan, Taijiao Jiang, Guogang Xu, Jinlyu Sun, Christopher Chang (2020). „The deadly coronaviruses: The 2003 SARS pandemic and the 2020 novel coronavirus epidemic in China”, *Journal of autoimmunity*, vol. 109; doi:10.1016/j.jaut.2020.102434.

⁷⁸ Sami Al Hajjar, Ziad A. Memish, Kenneth McIntosh (2013). „Middle East Respiratory Syndrome Coronavirus (MERS-CoV): A Perpetual Challenge”, *Annals of Saudi medicine*, 33 (5), 427–436; doi: <https://doi.org/10.5144/0256-4947.2013.427>. Sami Alsolamy, Yaseen M. Arabi (2015). „Infection with Middle East respiratory syndrome coronavirus”, *Canadian journal of respiratory therapy*, 51 (4); PMID: 26566382.

⁷⁹ „The SARS-CoV-2 genome share about 82% sequence identity with SARS-CoV and MERS-CoV and >90% sequence identity for essential enzymes and structural proteins.” Ahmad Abu Turab Naqvi, Kisa Fatima, Taj Mohammad, Urooj Fatima, Indrakant K. Singh, Archana Singh, Shaikh Muhammad Atif, Gururao Hariprasada, Gulam Mustafa Hasan, Imtaiyaz Hassan (2020). „Insights into SARS-CoV-2 genome, structure, evolution, pathogenesis and therapies: Structural genomics approach”, *Biochim Biophys Acta Mol Basis Dis*, 1866 (10); doi: 10.1016/j.bbdis.2020.165878.

⁸⁰ WHO, *Coronavirus (Covid 19) Dashboard*, <https://covid19.who.int/> [10. 12. 2022].

⁸¹ Emil Vlajki (2021). „Corona Virus in Light of Philosophy”, *Media, Culture and Public Relations*, 12 (1), 6–32; doi: <https://doi.org/10.32914/mcpr.12.1.1>.

⁸² The Connexion, „French Nobel prize winner: ‘Covid-19 was made in lab’”, *The Connexion*,

Роланд Визендангер (*Roland Wiesendanger*) сматра да је вирус лабораторијског порекла. Професор Визендангер пориче теорију зоонозе и сматра да она нема научну заснованост. Такође, немачки професор примећује да се SARS-CoV-2 изненађујуће добро повезује са рецепторима људских ћелија, што није био случај са претходним коронавирусима и што указује на неприродно порекло патогена.⁸³ Џефри Сакс (*Jeffrey Sachs*), који председава Комисијом за Covid 19 при престижном медицинском часопису *The Lancet*, тврди да вирус не долази из природе већ из биотехнолошке лабораторије.⁸⁴ Лабораторијско порекло не искључују ни многе друге научне организације и научни радници широм света.⁸⁵

Када је реч о PCR (*polymerase chain reaction*) тестовима, постоје бројни подаци који указују на њихову непоузданост. Чак и сам творац PCR технологије Кери Мулис (*Kary Mullis*) наводи да PCR као процес не говори о томе да ли сте болести или да ли је оно што детектује штетно по здравље.⁸⁶ У пракси је доказано да један од два узастопна тестирања истог пацијента могу показати различите резултате или пак да тестови реагују на обичну

February 11, 2022, <https://www.connexionfrance.com/article/French-news/Disputed-French-Nobel-winner-Luc-Montagnier-says-Covid-19-was-made-in-a-lab-laboratory> [10. 12. 2022].

⁸³ „Es gibt zahlreiche direkte Hinweise auf einen Laborursprung des SARS-CoV-2 Erregers.” Roland Wiesendanger (2021). „Studie zum Ursprung der Coronavirus-Pandemie veröffentlicht”, Universität Hamburg, doi:10.13140/RG.2.2.31754.80323

⁸⁴ Le Cri Des Peuples, „Le Covid-19 provient d’un laboratoire américain, selon le président de la commission du Lancet”, 6 juillet 2022, <https://lecriidespeuples.fr/2022/07/06/le-covid-19-provient-dun-laboratoire-americain-selon-le-president-de-la-commission-du-lancet/>.

⁸⁵ Rossana Segreto, Yuri Deigin, „The genetic structure of SARS-CoV-2 does not rule out a laboratory origin”, *BioEssays*, 43 (3), 2020; <https://doi.org/10.1002/bies.202000240>. Emily Craig, „More evidence Covid WAS engineered in a lab? Another explosive study dismisses natural origin theory - but experts say it’s just more ‘uninformed nonsense’”, Daily Mail, 24 October 2022, <https://www.dailymail.co.uk/health/article-11347851/Covid-engineered-lab-explosive-study-dismisses-natural-origin-theory.html> [10. 12. 2022.]. Inforuss, „Руководитель Курчатовского института: COVID-19 сконструирован как Биологическое оружие”, *Inforuss*, 21.03.2020. https://inforuss.info/rukovoditel-kurchatovskogo/?_utl_t=wh [10. 12. 2022.]. WSJ, „The Science Suggests a Wuhan Lab Leak”, *WSJ*, <https://www.wsj.com/articles/the-science-suggests-a-wuhan-lab-leak-11622995184> [10. 12. 2022].

⁸⁶ David James, “PCR Inventor: It doesn’t tell you that you are sick”, *Off-Guardian*, October 5, 2020, <https://off-guardian.org/2020/10/05/pcr-inventor-it-doesnt-tell-you-that-you-are-sick/> [10. 12. 2022].

PCR тест као **помоћ за дијагнозу**, а не дијагностички тест. „Most PCR assays are indicated as an **aid for diagnosis**, therefore, health care providers must consider any result in combination with timing of sampling, specimen type, assay specifics, clinical observations, patient history, confirmed status of any contacts, and epidemiological information.” Off-Guardian, „WHO (finally) admits PCR test is potentially flawed”, *Off-Guardian*, 25.01.2021. <https://off-guardian.org/2021/01/25/who-finally-admits-pcr-is-not-a-diagnostic-test/> [10. 12. 2022].

прехладу.⁸⁷ И доктор Ентони Фаучи (*Anthony Fauci*), осврћући се на циклусе PCR тестова који се користе за добијање резултата, наводи да је све што се спроводи у више од 35 циклуса непоуздано.⁸⁸ Међутим, Национална здравствена служба Енглеске прописала је горњу границу од 40 циклуса,⁸⁹ што је, према мишљењу многих, превисока граница, због чега су и резултати тестирања упитни.⁹⁰

Када је реч о мерама превенције, односно заштите од ширења заразе коронавируса, попут ношења маске, физичке дистанце, изолације и слично, могу се уочити опречна мишљења и бројни докази који оповргавају функционалност наметнутих мера. Обимна студија спроведена на узорку од 7687 људи потврђује да употреба маске за лице није ефикасна против вирусних респираторних инфекција.⁹¹ И бројне друге научне студије

⁸⁷ Yafang Li, Lin Yao, Jiawei Li, Lei Chen, Yiyang Song, Zhifang Cai, Chunhua Yang, „Stability issues of RT-PCR testing of SARS-CoV-2 for hospitalized patients clinically diagnosed with COVID-19”, *J Med Virol*, 92 (7), 2020, pp. 903-908. doi: 10.1002/jmv.25786.

Landeshauptstadt Schwerin „Entwarnung im Wohnpark Zippendorf: Folgetest des Pflegeheimbewohners bestätigte Covid19-Erkrankung nicht”, 07.04.2020. <https://www.schwerin.de/news/4a3e5560-78c9-11ea-b543-1967de695b51/> [10. 12. 2022].

Jon Cohen, „The United States badly bungled coronavirus testing—but things may soon improve”, *Science*, 28.02.2020. <https://www.science.org/content/article/united-states-badly-bungled-coronavirus-testing-things-may-soon-improve> [10. 12. 2022].

Kevin Ryan, „Has COVID-19 Testing Made the Problem Worse?”, *Off-Guardian*, 15. 04. 2020. <https://off-guardian.org/2020/04/15/has-covid-19-testing-made-the-problem-worse/> [10. 12. 2022].

Reuters Staff, „President queries Tanzania coronavirus kits after goat test”, 03.05.2020. <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-tanzania-idUSKBN22F0KF> [10. 12. 2022].

⁸⁸ „cycle threshold of 35 or more, that the chances of it being replication competent are miniscule”, 4:28 minutes on: TWiV 641: COVID-19 with Dr. Anthony Fauci, https://www.youtube.com/watch?v=a_Vy6fgaBPE [10. 12. 2022].

⁸⁹ NHS England, „Guidance and COVID Standard Operating Procedure 19 Virus Testing in NHS Laboratories”, <https://www.readkong.com/page/guidance-and-standard-operating-procedure-4114466> [10. 12. 2022].

⁹⁰ „Any test with a cycle threshold above 35 is too sensitive, agreed Juliet Morrison, a virologist at the University of California, Riverside. “I’m shocked that people would think that 40 could represent a positive,” she said.” Kip Hansen, „Covid-19 Testing 1,000-times Too Sensitive?”, 7 August 2020. <https://wattsupwiththat.com/2020/09/07/covid-19-testing-1000-times-too-sensitive/> [10. 12. 2022].

⁹¹ „By intention-to-treat analysis, facemask use did not seem to be effective against laboratory-confirmed viral respiratory infections (odds ratio [OR], 1.4; 95% confidence interval [CI], 0.9 to 2.1, p = 0.18) nor against clinical respiratory infection (OR, 1.1; 95% CI, 0.9 to 1.4, p = 0.40).” Mohammad Alfelali, Elizabeth A. Haworth, Osamah Barasheed, Al-Mamoon Badahdah, Hamid Bokhary, Mohamed Tashani, Mohammad I. Azeem, Jen Kok, Janette Taylor, Elizabeth H. Barnes, Haitham El Bashir, Gulam Khandaker, Edward C. Holmes, Dominic E. Dwyer, Leon G. Heron, Godwin J. Wilson, Robert Booy, Harunor Rashid, „Facemask against viral respiratory infections among Hajj pilgrims: A challenging cluster-randomized trial”, *PLoS ONE*, 15 (10), 2020; doi: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0240287>.

потврђују да маске за лице (чак и оне са ознаком N95/P2) имају никакву или статистички занемарљиву улогу у заштити корисника од респираторних инфекција.⁹² Штавише, спроведене су научне студије које доказују штетност другог ношења заштитних маски (главобоља,⁹³ вртоглавица, бактерије,

⁹² Henning Bundgaard, Johan Skov Bundgaard, Daniel Emil Tadeusz Raaschou-Pedersen, Christian von Buchwald, Tobias Todsén, Jakob Boesgaard Norsk, Mia M. Pries-Heje, Christoffer Rasmus Vissing, et. al. „Effectiveness of Adding a Mask Recommendation to Other Public Health Measures to Prevent SARS-CoV-2 Infection in Danish Mask Wearers”, *Ann Intern Med.* 174 (3), 2021, pp. 335-343; doi: 10.7326/M20-6817.

Carl Suetens, Diamantis Plachouras, Tjede Funk, Agoritsa Baka, Helena de Carvalho Gomes, Orlando Cenciarelli, Aikaterini Mougkou, et. al. „Using face masks in the community: first update”, European Centre for Disease Prevention and Control, Stockholm, 2021.

Fønhus MS, Dalsbø TK, „Does wearing a facemask stop or slow down the spread of respiratory viruses?”, Norwegian Institute of Public Health, April 2021; <https://www.fhi.no/en/publ/2021/does-wearing-a-facemask-stop-or-slow-down-the-spread-of-respiratory-viruses/>.

Jefferson T, Del Mar CB, Dooley L, Ferroni E, Al-Ansary LA, Bawazeer GA, van Driel ML, Jones MA, Thorning S, Beller EM, Clark J, Hoffmann TC, Glasziou PP, Conly JM, „Physical interventions to interrupt or reduce the spread of respiratory viruses”, *Cochrane Database of Systematic Reviews*, Issue 11, 2020; doi: 10.1002/14651858.

Damian D. Guerra1, Daniel J. Guerra, „Mask mandate and use efficacy for COVID-19 containment in US States”, *International Research Journal of Public Health*, 55 (5), 2021; doi: 10.28933/irjph-2021-08-1005.

„Masks may confuse that message and **give people a false sense of security**. If masks had been the solution in Asia, shouldn't they have stopped the pandemic before it spread elsewhere?” Lisa M. Brosseau, Margaret Sietsema, „Masks-for-all for COVID-19 not based on sound data”, April 1, 2020, <https://www.cidrap.umn.edu/covid-19/commentary-masks-all-covid-19-not-based-sound-data>.

„The WHO-commissioned meta-study on the effectiveness of facemasks, published in the medical journal *The Lancet* in June 2020, has been instrumental in shifting global facemask policies during the covid pandemic. However, the meta-study, which claimed a risk reduction of 80% with facemasks, is **seriously flawed on several levels and should be retracted**.” Swiss Policy Research, „WHO Mask Study Seriously Flawed”, September 2020, <https://swprs.org/who-mask-study-seriously-flawed/>.

„Austria, one of the **most repressive European countries** during the coronavirus pandemic, has recently overtaken Sweden in terms of total covid mortality, showing that almost all government interventions have been ineffective and unjustified.” Swiss Policy Research, „Judgment day: Sweden vindicated”, December 23, 2021, <https://swprs.org/judgment-day-sweden-vindicated/>.

⁹³ José M. Ramírez-Moreno, David Ceberino, Alberto González-Plata, Belen Rebollo, Pablo Macías-Sedas, Roshu Hariranami Ramchandani, Ana M. Roa, Ana B. Constantino, „Mask-associated de novo headache in healthcare workers during the Covid-19 pandemic”, *Occupational and Environmental Medicine*, 2020; doi: 10.1136/oemed-2020-106956.

гљивице,⁹⁴ повишен проценат CO₂ у крви,⁹⁵ осећај изморености,⁹⁶ повећање срчане фреквенције,⁹⁷ повећање крвног притиска, различите нежељене реакције на лицу⁹⁸ и тако даље).⁹⁹ Осим тога, посматрано са еколошког аспекта, употреба маски за лице (која се процењује на око 129 милијарди једнократних маски месечно током пандемије Covid 19)¹⁰⁰ енормно повећава количину пластичног отпада на планети, што може довести до потенцијалног поремећаја глобалног еколошког система, чиме поново долазимо до угрожавања јавног здравља.¹⁰¹

⁹⁴ Ah-Mee Park, Sundar Khadka, Fumitaka Sato, Seiichi Omura, Mitsugu Fujita, Kazuki Hashiwaki, Ikuo Tsunoda, „Bacterial and fungal isolation from face masks under the COVID-19 pandemic”, *Sci. Rep.* 12, 11361, 2022; doi: <https://doi.org/10.1038/s41598-022-15409-x>.

⁹⁵ Raymond J. Roberge, Jung-Hyun Kim, Stacey M. Benson, „Absence of consequential changes in physiological, thermal and subjective responses from wearing a surgical mask”, *Respir Physiol Neurobiol.* 181 (1), 2012, pp. 29-35. doi: 10.1016/j.resp.2012.01.010.

Raymond J. Roberge, Aitor Coca, Jon Williams, Jeffrey B. Powell, Andrew J. Palmiero, „Physiological impact of the N95 filtering facepiece respirator on healthcare workers”, *Respir Care*, 55 (5), 2010, pp. 569-77.

⁹⁶ Elisheva Rosner, „Adverse Effects of Prolonged Mask Use among Healthcare Professionals during COVID-19”, *Journal of Infectious Diseases and Epidemiology*, Vol. 6, Iss. 3, 2020; doi: 10.23937/2474-3658/1510130.

⁹⁷ Yulan Li, et. al. „Effects of wearing N95 and surgical facemasks on heart rate, thermal stress and subjective sensations”, *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 78 (6), 2005, pp. 501-9; doi:10.1007/s00420-004-0584-4.

⁹⁸ Wei Hua, Ying Zuo, Ruoyu Wan, Lidan Xiong, Jie Tang, Lin Zou, Xiaohong Shu, Li Li, „Short-term skin reactions following use of N95 respirators and medical masks”, *Contact Dermatitis*, 83 (2), 2020, pp. 115-121; doi: 10.1111/cod.13601.

⁹⁹ Sun Young Kyung, Yujin Kim, Hyunjoong Hwang, Jeong-Woong Park, Sung Hwan Jeong, „Risks of N95 Face Mask Use in Subjects With COPD”, *Respir Care*, 65 (5), 2020, pp. 658-664; doi: 10.4187/respcare.06713.

Cong Liu, Guojian Li, Yuhang He, Zixuan Zhang, Yujian Ding, „Effects of wearing masks on human health and comfort during the COVID-19 pandemic”, IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, Volume 531, Qingdao, China, 2020; doi: 10.1088/1755-1315/531/1/012034.

Sven Fikenzler, et. al. „Effects of surgical and FFP2/N95 face masks on cardiopulmonary exercise capacity”, *Clin Res Cardiol.* 109 (12), 2020, pp. 1522-1530; doi: 10.1007/s00392-020-01704-y.

Andreja Stajduhar, Tzvi Ganel, Galia Avidan, Shayna Rosenbaum, Erez Freud, „Face masks disrupt holistic processing and face perception in school-age children”, *Cognitive Research: Principles and Implications*, Vol. 7 (9), 2022; doi: <https://doi.org/10.1186/s41235-022-00360-2>.

¹⁰⁰ Yacob T. Tesfaldet, Nji T. Ndeh, „Assessing face masks in the environment by means of the DPSIR framework”, *Science of The Total Environment*, Vol. 814, 2022; <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0048969721079389>.

¹⁰¹ Ana L. Patrício Silva, Joana C. Prata, Tony R. Walker, Armando C. Duarte, Wei Ouyang, Damià Barcelò, Teresa Rocha-Santos, „Increased plastic pollution due to COVID-19 pandemic: Challenges and recommendations”, *Chem Eng J.* 405:126683, 2021; doi: 10.1016/j.cej.2020.126683. Joana C Prata, Ana Silva, Tony R. Walker, Armando C. Duarte, Teresa Rocha-Santos, „COVID-19 Pandemic Repercussions on the Use and Management of Plastics”, *Environ Sci Technol.* 54 (13), 2020, pp. 7760-7765; doi: 10.1021/acs.est.0c02178.

Мере ограничавања кретања и одржавање физичке дистанце, према мишљењу многих стручњака и стручних организација, изазвале су негативне последице по социјалне, психичке, физичке, економске и друге аспекте живота грађана широм света. Према Извештају Уједињених нација из 2020. године, економске последице затварања могу довести до смрти стотине хиљада деце током године.¹⁰² Дакле, у земљама са ниским и средњим приходом, смртност деце у великој мери резултат је економског шока, прекида испоруке хране и лекова, затворених медицинских установа и слично током пандемије Covid 19.¹⁰³ Током пандемије се бележи и вишемилionско отказивање оперативних захвата када су у питању друга обољења, попут карцинома, срчаних обољења и слично, што је утицало на повећање смртности тих пацијената.¹⁰⁴

Када је реч о употреби респиратора у лечењу пацијената са тешком клиничком сликом упале плућа, наилазимо на опречна мишљења и тврдње стручњака да то није адекватан начин лечења упале плућа. Пулмолог др Томас Вошар (*Thomas Voshaar*) из Немачке наводи да је интубација пацијената у супротности са клиничким искуством са вирусном пнеумонијом.¹⁰⁵ Поједини стручњаци, попут пулмолога др Јудит Чаде (*Udit Chaddha*), сматрају да од 40 до 50% пацијената премине на респиратору без обзира на болест.¹⁰⁶ У Њујорку стопа смртности пацијената на респиратору износи око 80%,¹⁰⁷

¹⁰² Michelle Nichols, „U.N. warns economic downturn could kill hundreds of thousands of children in 2020”, Reuters, 16.04.2020. <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-children-un/u-n-warns-economic-downturn-could-kill-hundreds-of-thousands-of-children-in-2020-idUSKBN21Y2X7>.

¹⁰³ Marcelo Cardona, Joseph Millward, Alison Gemmill, Katelyn Jison Yoo, David M. Bishai, „Estimated impact of the 2020 economic downturn on under-5 mortality for 129 countries”, *Plos One*, 2022; doi: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0263245>.

¹⁰⁴ COVIDSurg Collaborative, „Elective surgery cancellations due to the COVID-19 pandemic: global predictive modelling to inform surgical recovery plans”, *BJS*, Vol. 107, Iss. 11, October 2020, pp. 1440-1449; doi: <https://doi.org/10.1002/bjs.11746>.

Aashna Mehtaa, et. al. „Elective surgeries during and after the COVID-19 pandemic: Case burden and physician shortage concerns”, *Annals of Medicine and Surgery*, Vol. 81, September 2022; doi: <https://doi.org/10.1016/j.amsu.2022.104395>.

¹⁰⁵ „Das widersprach unseren klinischen Erfahrungen mit viralen Lungenentzündungen.” Rüdiger Soldt, „Es wird zu häufig intubiert und invasiv beatmet”, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 07.04.2020. <https://archive.is/KX5IQ#selection-8823.2-8823.32>.

¹⁰⁶ Brigham and Women's Hospital, „Are Ventilators Helping or Harming COVID-19 Patients?”, <https://healthlibrary.brighamandwomens.org/RelatedItems/6,756755>.

¹⁰⁷ Ariana Eunjung Cha, „In New York's largest hospital system, many coronavirus patients on ventilators didn't make it”, *The Washington Post*, 26.04.2020. <https://www.washingtonpost.com/health/2020/04/22/coronavirus-ventilators-survival/>. Sinéad Baker, „80% of NYC's coronavirus patients who are put on ventilators ultimately die, and some doctors are trying to stop using them”, *Insider*, 09. 04. 2020. <https://www.businessinsider.com/coronavirus-ventilators-some-doctors-try-reduce-use-new-york-death-rate-2020-4>.

што, једним делом, може бити резултат механичког оштећења плућа услед неправилне и неадекватне употребе респиратора.¹⁰⁸ Са друге стране, особе које су преживеле респираторни третман, могу се суочити са дуготрајном респираторном инвалидношћу, различитим плућним инфекцијама и другим повредама плућа, због чега постоји потенцијал за повећањем морталитета код пацијената са респираторном повредом плућа.¹⁰⁹

Посматрано са економског аспекта, Форбс (*Forbes*) извештава да се годину дана након почетка пандемије Covid 19 на листу најбогатијих уписало рекордних 493 нових милијардера, од чега је најмање 40 оних који су своје богатство увећали посредствима компанија које су укључене у борбу против коронавируса,¹¹⁰ док девет нових милијардера производи вакцине против поменутог вируса.¹¹¹

Питање вакцина и вакцинације покренуло је широк спектар расправа и опречних ставова, што је створило једну конфузну атмосферу и несигурност у погледу самих вакцина. Професор Харалд Матес (*Harald Matthes*) спроводи студију о нежељеним ефектима вакцинације на узорку од око 40.000 људи у Универзитетској болници у Берлину. Један од резултата показује да осам људи на сваких 1000 вакцинисаних има озбиљне нежељене последице, што није занемарљиво.¹¹² Ортопед др Џоел Волског (*Joel Wallskog*) сведочио је о нежељеним ефектима вакцине са којима се лично суочио.¹¹³ Доктор Вернон Колеман (*Vernon Coleman*) осврнуо се на рад из угледног медицинског часописа *Circulation* (часопис је један од најцењенијих на свету из

¹⁰⁸ Jeremy R. Beitler, Atul Malhotra, Taylor Thompson, „Ventilator-induced Lung Injury”, *Clinics in Chest Medicine*,

Vol. 37, Iss. 4, 2016, pp. 633-646; doi: <https://doi.org/10.1016/j.ccm.2016.07.004>.

¹⁰⁹ Ajith Kumar, Fatima Anjum, „Ventilator-Induced Lung Injury (VILI)”, *StatPearls*, Treasure Island (FL), 2022; <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33085391/>.

¹¹⁰ Giacomo Tognini, „Meet The 40 New Billionaires Who Got Rich Fighting Covid-19”, *Forbes*, 06. 04. 2021. <https://www.forbes.com/sites/giacomotognini/2021/04/06/meet-the-40-new-billionaires-who-got-rich-fighting-covid-19/?sh=e38224d17e54>.

¹¹¹ Oxfam International, „COVID vaccines create 9 new billionaires with combined wealth greater than cost of vaccinating world’s poorest countries”, 20.05.2021. <https://www.oxfam.org/en/press-releases/covid-vaccines-create-9-new-billionaires-combined-wealth-greater-cost-vaccinating>.

¹¹² Matthias Toying, Hauptsache Gesund, „Charité-Forscher fordert Ambulanzen für Impfgeschädigte”, 23. 05. 2022. <https://www.mdr.de/nachrichten/deutschland/panorama/corona-impfung-nebenwirkungen-impfschaeden-100.html>.

¹¹³ Brian Shilhavy, „Orthopedic Surgeon Performed 800 Surgeries Per Year but Now Cannot Work Due to COVID-19 Vaccine Injuries”, *Circulation*, November 19, 2021, <https://healthimpactnews.com/2021/orthopedic-surgeon-performed-800-surgeries-per-year-but-now-cannot-work-due-to-covid-19-vaccine-injuries/>.

области срчаног и кардиоваскуларног система)¹¹⁴ који сведочи о штетности вакцина против коронавируса.¹¹⁵ Постоје бројне студије које доказују да су веће стопе заражених међу вакцинисанима, у односу на невакцинисане,¹¹⁶ да имунитет против коронавируса слаби два месеца након вакцинације,¹¹⁷ да вакцине нису прошле неопходне фазе тестирања и слично. Затим, како сматра професор Расел Блејлок (*Russell L. Blaylock*), по први пут у историји медицинског лечења, протоколи се не формулишу на основу искуства лекара који успешно лече највећи број пацијената, већ појединаца и бирократије који никада нису лечили ниједног пацијента.¹¹⁸ Такође, на самом почетку донет је закон у САД који ослобађа произвођаче (*Pfizer* и *Moderna*) вакцина од одговорности уколико дође до нежељених ефеката након вакцинације,¹¹⁹

¹¹⁴ Biykem Bozkurt, Ishan Kamat, Peter J. Hotez, „Myocarditis With COVID-19 mRNA Vaccines”, *Circulation*, Vol. 144, Iss. 6, August 10, 2021; doi: <https://doi.org/10.1161/CIRCULATION-AHA.121.056135>.

Anthony Simone, John Herald, Aiyu Chen, Rohith Nayak, Albert Yuh-Jer Shen, Mingsum S. Lee, „Acute Myocarditis Following a Third Dose of COVID-19 mRNA Vaccination in Adults”, *Circulation*, Vol. 146, Iss. 1, 2022; https://www.ahajournals.org/doi/10.1161/circ.146.suppl_1.11370.

Погледати рад који је повучен, а који је доказивао да вакцина против Covid-19 узрокује пет пута више штетности него користи: Ronald N. Kostoffa, Daniela Calinab, Darja Kanducc, Michael B. Briggsd, Panayiotis Vlachoyiannopoulouse, Andrey A. Svistunovf, Aristidis Tsatsakis, „Why are we vaccinating children against COVID-19?”, *Toxicology Reports*, Vol. 8, 2021, pp. 1665-1684; doi: <https://doi.org/10.1016/j.toxrep.2021.08.010>.

¹¹⁵ Steven R. Gundry, „Abstract 10712: Observational Findings of PULS Cardiac Test Findings for Inflammatory Markers in Patients Receiving mRNA Vaccines”, doi: <https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000001053>.

Dr Vernon Coleman about article: https://odysee.com/@JakaKozmos:c/Coleman_Circulation:4.

¹¹⁶ „Israeli doctor Kobi Haviv told Channel 13 News: “95% of seriously ill patients are vaccinated. Fully vaccinated people account for 85-90% of hospitalizations. We are opening more and more COVID branches. The effectiveness of vaccines is declining or disappearing.”“ Mordechai Sones, „Immunization expert: ‘Unvaccinated people are not dangerous; vaccinated people are dangerous for others’”, <https://americasfrontlinedoctors.org/2/frontlinenews/immunization-expert-unvaccinated-people-are-not-dangerous-vaccinated-people-are-dangerous-for-others/>.

Paul Joseph Watson, „Official Public Health England Data Says COVID Infection Rates Higher in Vaxxed Than Unvaxxed”, 19 November, 2021, <https://summit.news/2021/11/19/official-public-health-england-data-says-covid-infection-rates-higher-in-vaxxed-then-unvaxxed/>.

Kamlesh Bhuckory and Antony Sguazzin, World's Most-Vaccinated Nation Activates Curbs as Cases Rise, *Bloomberg*, May 4, 2021, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-05-04/worlds-most-vaccinated-nation-reintroduces-curbs-as-cases-surge>,

¹¹⁷ Yair Goldberg, Micha Mandel, Yinon M. Bar-On, Omri Bodenheimer, Laurence Freedman, Eric J. Haas, Ron Milo, Sharon Alroy-Preis, Nachman Ash, Amit Huppert, „Waning Immunity after the BNT162b2 Vaccine in Israel”, *N Engl J Med*, 385:e85, 2021; doi: 10.1056/NEJMoa2114228.

¹¹⁸ Russell L. Blaylock, „What is the truth?”, *Surg Neurol Int.*, 13, 2022; doi: 10.25259/SNI_150_2022.

¹¹⁹ MacKenzie Sigalos, „You can't sue Pfizer or Moderna if you have severe Covid vaccine side effects. The government likely won't compensate you for damages either”, *CNBC*, 23.12.2020. <https://www.cnb.com/2020/12/16/covid-vaccine-side-effects-compensation-lawsuit.html>.

а исто се бележи и у Европи.¹²⁰ Конфузну атмосферу пратиле су апокалиптичне предикције, што је изазивало страх и депресију код многих људи (у првој години пандемије бележи се пораст преваленце анксиозности и депресије од око 25%).¹²¹ Присетимо се речи једног од најмоћнијих саветника америчке спољне политике, Хенрија Кисинџера (*Henry A. Kissinger*), из пролећа 2020. године, када је указивао да коронавирус може изазвати економски глобални крах који ће трајати генерацијама.¹²² Напоследку, стручњаци из *Pew Research Center* и *Elon University's Imagining the Internet Center* очекују бројне негативне последице пандемије Covid-19 у свим аспектима људског и глобалног функционисања, због чега су покушали да пројектују свет 2025. године и представе оно што нас потенцијално очекује. Они сматрају да ће се људи све више повезивати са технологијом, вештачка интелигенција преузимаће примат, продубљиваће се економска неједнакост итд., једном речју, „нова нормалност”.¹²³ Дакле, према њиховим предвиђањима, вештачка интелигенција, развој нових технологија и дигиталне стварности, биће нит која повезује, која мења и која ће мењати свет у ком живимо.

¹²⁰ Francesco Guarascio, „COVID-19 vaccine makers see EU shield against side-effect claims”, *Reuters*, 22. 09. 2020. <https://www.reuters.com/article/uk-health-coronavirus-eu-vaccine-idUKKCN26D0UG>.

¹²¹ Zachary B. Wolf, „Take this seriously. Coronavirus is about to change your life for a while”, *CNN*, March 11, 2020, <https://edition.cnn.com/2020/03/11/politics/what-matters-coronavirus-is-about-to-change-your-life/index.html>. Nicholas Kristof, „The Best-Case Outcome for the Coronavirus, and the Worst”, *The New York Times*, March 20, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/03/20/opinion/coronavirus-outcomes.html>.

Michael Daly, Eric Robinson, „Depression and anxiety during COVID-19”, *The Lancet*, Vol. 399, Iss. 10324, 2022; doi: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(22\)00187-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(22)00187-8). Catherine Porter, Marta Favara, Annina Hittmeyer, Douglas Scott, Alan Sánchez Jiménez, Revathi Ellanki, Tassew Woldehanna, Le Thuc Duc, Michelle G. Craske, Alan Stein, „Impact of the COVID-19 pandemic on anxiety and depression symptoms of young people in the global south: evidence from a four-country cohort study”, *BMJ Open*, 11, 2021; doi: 10.1136/bmjopen-2021-049653. World Health Organization, „COVID-19 pandemic triggers 25% increase in prevalence of anxiety and depression worldwide”, 2 March 2022, <https://www.who.int/news/item/02-03-2022-covid-19-pandemic-triggers-25-increase-in-prevalence-of-anxiety-and-depression-worldwide>.

Bill Gates, „These breakthroughs will make 2021 better than 2020”, *Gates Notes*, 22. 12. 2020., <https://www.gatesnotes.com/About-Bill-Gates/Year-in-Review-2020>.

¹²² Henry A. Kissinger, The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order, *WSJ*, April 3, 2020 <https://www.wsj.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order-11585953005>.

¹²³ Janna Anderson, Lee Rainie, Emily A. Vogels, „Experts Say the ‘New Normal’ in 2025 Will Be Far More Tech-Driven, Presenting More Big Challenges”, *Pew Research Center*, February 18, 2021. <https://www.pewresearch.org/internet/2021/02/18/experts-say-the-new-normal-in-2025-will-be-far-more-tech-driven-presenting-more-big-challenges/>.

Надамо се да смо у свом оригиналном теоријском науку да заснујемо једну нову субдисциплину геополитике – *геоидиологију здравља* у великој мери и успели. Трудили смо се да одржимо могући степен објективности нашега рада имајући све време у виду да је пандемијски процес још у току те да ћемо за коначне и релевантне научне доказе о његовој сложеној и вишедимензионалној суштини морати још дуго да чекамо ако икада будемо до краја сазнали њену праву природу, намену и сврху. Сврху која је већ сада извесно најмање била медицинска, а много више профитабилна и манипулативна, као једну од бројних мера *дејоулације ситановништва* које се деценијама уназад упражњавају од стране *елиџа* које *глобализују* са мање или више успеха.

Литература

1. Abu Turab Naqvi, et al. (2020). „Insights into SARS-CoV-2 genome, structure, evolution, pathogenesis and therapies: Structural genomics approach”, *Biochim Biophys Acta Mol Basis Dis*, 1866 (10); doi: 10.1016/j.bbadis.2020.165878.
2. Alfelali, Mohammad, et al. (2020). „Facemask against viral respiratory infections among Hajj pilgrims: A challenging cluster-randomized trial”, *PLoS ONE*, 15 (10); doi: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0240287>.
3. Alsolamy, Sami, Yaseen M. Arabi (2015). „Infection with Middle East respiratory syndrome coronavirus”, *Canadian journal of respiratory therapy*, 51 (4); PMID: 26566382.
4. Anderson, Janna, Lee Rainie, Emily A. Vogels (2021). „Experts Say the ‘New Normal’ in 2025 Will Be Far More Tech-Driven, Presenting More Big Challenges”, Pew Research Center, February 18. <https://www.pewresearch.org/internet/2021/02/18/experts-say-the-new-normal-in-2025-will-be-far-more-tech-driven-presenting-more-big-challenges>
5. Baker, Sinéad, „80% of NYC’s coronavirus patients who are put on ventilators ultimately die, and some doctors are trying to stop using them”, *Insider*. <https://www.businessinsider.com/coronavirus-ventilators-some-doctors-try-reduce-use-new-york-death-rate-2020-4>
6. BDG Magazine, „Interview Angelo Fiore Tartaglia”, *BDG Magazine*, August 12, 2022. <https://blooddiamondsandgold.com/2022/08/12/interview-angelo-fiore-tartageli>

7. Beitler, Jeremy R., Atul Malhotra, Taylor Thompson (2016). „Ventilator-induced Lung Injury”, *Clinics in Chest Medicine*, Vol. 37, Iss. 4; doi: <https://doi.org/10.1016/j.ccm.2016.07.004>
8. Bhuckory, Kamlesh, Antony Sguazzin (2021). World’s Most-Vaccinated Nation Activates Curbs as Cases Rise, Bloomberg, May 4, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-05-04/world-s-most-vaccinated-nation-reintroduces-curbs-as-cases-surge>
9. Blaylock, Russell L. (2022). „What is the truth?”, *Surg Neurol Int.*, 13; doi: 10.25259/SNI_150_2022.
10. Bozkurt, Biykem, Ishan Kamat, Peter J. Hotez (2021). „Myocarditis With COVID-19 mRNA Vaccines”, *Circulation*, Vol. 144, Iss. 6, August 10; doi: <https://doi.org/10.1161/CIRCULATIONAHA.121.056135>.
11. Brigham and Women’s Hospital, „Are Ventilators Helping or Harming COVID-19 Patients?”, <https://healthlibrary.brighamandwomens.org/RelatedItems/6,756755>.
12. Brosseau, Lisa M., Margaret Sietsema (2020). „Masks-for-all for COVID-19 not based on sound data”, April 1, <https://www.cidrap.umn.edu/covid-19/commentary-masks-all-covid-19-not-based-sound-data>
13. Bundgaard, Henning, et al. (2021). „Effectiveness of Adding a Mask Recommendation to Other Public Health Measures to Prevent SARS-CoV-2 Infection in Danish Mask Wearers”, *Ann Intern Med.* 174 (3), 335–343; doi: 10.7326/M20-6817.
14. Cardona, Marcelo, Joseph Millward, Alison Gemmill, Katelyn Jison Yoo, David M. Bishai, „Estimated impact of the 2020 economic downturn on under-5 mortality for 129 countries”, *Plos One*, 2022; doi: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0263245>.
15. Center for Health Security, „The Event 201”, <https://www.centerforhealthsecurity.org/our-work/exercises/event201/> Center for Health Security, „The Event 201 scenario”, <https://www.centerforhealthsecurity.org/our-work/exercises/event201/scenario.html>
16. Cha, Ariana Eunjung „In New York’s largest hospital system, many coronavirus patients on ventilators didn’t make it”, *The Washington Post*; <https://www.washingtonpost.com/health/2020/04/22/coronavirus-ventilators-survival/>
17. Cherry, James D. (2004). „The chronology of the 2002–2003 SARS mini pandemic”, *Paediatr Respir Rev* 5 (4), 262–269; doi: 10.1016/j.prrv.2004.07.009. Yongshi Yang, Fujun Peng, et al. (2020). „The deadly coronaviruses: The 2003 SARS pandemic and the 2020 novel coronavirus epidemic in China”, *Journal of autoimmunity*, vol. 109; doi:10.1016/j.jaut.2020.102434.

18. Cohen, Jon, „The United States badly bungled coronavirus testing—but things may soon improve”, *Science*. <https://www.science.org/content/article/united-states-badly-bungled-coronavirus-testing-things-may-soon-improve>
19. COVIDSurg Collaborative, „Elective surgery cancellations due to the COVID-19 pandemic: global predictive modelling to inform surgical recovery plans”, *BJS*, Vol. 107, Iss. 11, October 2020; doi: <https://doi.org/10.1002/bjs.11746>.
20. Craig, Emily, „More evidence Covid WAS engineered in a lab? Another explosive study dismisses natural origin theory - but experts say it's just more 'uninformed nonsense'”, *Daily Mail*, 24 October 2022, <https://www.dailymail.co.uk/health/article-11347851/Covid-engineered-lab-explosive-study-dismisses-natural-origin-theory.html>
21. Daly, Michael, Eric Robinson (2022). „Depression and anxiety during COVID-19”, *The Lancet*, Vol. 399, Iss. 10324; doi: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(22\)00187-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(22)00187-8).
22. Dr Vernon Coleman about article: https://odysee.com/@JakaKozmos:c/Coleman_Circulation:4
23. Fikenzer, Sven, et al. (2020). „Effects of surgical and FFP2/N95 face masks on cardiopulmonary exercise capacity”, *Clin Res Cardiol*, 109 (12); doi: 10.1007/s00392-020-01704-y
24. Fønhus MS, Dalsbø TK (2021). „Does wearing a facemask stop or slow down the spread of respiratory viruses?”, *Norwegian Institute of Public Health*, April; <https://www.fhi.no/en/publ/2021/does-wearing-a-facemask-stop-or-slow-down-the-spread-of-respiratory-viruses>
25. Gates, Bill (2020). „These breakthroughs will make 2021 better than 2020”, *Gates Notes*, <https://www.gatesnotes.com/About-Bill-Gates/Year-in-Review-2020>
26. Goldberg, Yair, et al. (2021). „Waning Immunity after the BNT162b2 Vaccine in Israel”, *N Engl J Med*, 385:e85; doi: 10.1056/NEJMoa2114228.
27. Grundy, Steven R. „Abstract 10712: Observational Findings of PULS Cardiac Test Findings for Inflammatory Markers in Patients Receiving mRNA Vaccines”, doi: <https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000001053>.
28. Guarascio, Francesco (2020). „COVID-19 vaccine makers see EU shield against side-effect claims”, *Reuters*. <https://www.reuters.com/article/uk-health-coronavirus-eu-vaccine-idUKKCN26D0UG>
29. Guerra, Damian D., Daniel J. Guerra, „Mask mandate and use efficacy for COVID-19 containment in US States”, *International Research Journal of Public Health*, 55 (5), 2021; doi: 10.28933/irjph-2021-08-1005.

30. Hajjar, Sami Al, Ziad A. Memish, Kenneth McIntosh, „Middle East Respiratory Syndrome Coronavirus (MERS-CoV): A Perpetual Challenge”, *Annals of Saudi medicine*, 33 (5), 2013, pp. 427–436; doi: <https://doi.org/10.5144/0256-4947.2013.427>.
31. Hansen, Kip, „Covid-19 Testing 1,000-times Too Sensitive?”, 7 August 2020. <https://wattsupwiththat.com/2020/09/07/covid-19-testing-1000-times-too-sensitive/> [10. 12. 2022.].
32. Hua, Wei, Ying Zuo, Ruoyu Wan, Lidan Xiong, Jie Tang, Lin Zou, Xiaohong Shu, Li Li, „Short-term skin reactions following use of N95 respirators and medical masks”, *Contact Dermatitis*, 83 (2), 2020, pp. 115–121; doi: 10.1111/cod.13601.
33. Il Manifesto, „Civili serbi e soldati italiani, lo stesso mortale uranio impoverito”, *Il Manifesto*, 23 luglio 2022. <https://ilmanifesto.it/civili-serbi-e-soldati-italiani-lo-stesso-mortale-uranio-impovertito> [15. 12. 2022.].
34. Inforuss, „Руководитель Курчатовского института: COVID-19 сконструирован как Биологическое оружие”, *Inforuss*, 21. 03. 2020. https://inforuss.info/rukovoditel-kurchatovskogo/?_utl_t=wh [10. 12. 2022.].
35. James, David, „PCR Inventor: “It doesn’t tell you that you are sick”“, *Off-Guardian*, October 5, 2020, <https://off-guardian.org/2020/10/05/pcr-inventor-it-doesnt-tell-you-that-you-are-sick/> [10. 12. 2022.].
36. Jefferson T, Del Mar CB, Dooley L, Ferroni E, Al-Ansary LA, Bawazeer GA, van Driel ML, Jones MA, Thorning S, Beller EM, Clark J, Hoffmann TC, Glasziou PP, Conly JM, „Physical interventions to interrupt or reduce the spread of respiratory viruses”, *Cochrane Database of Systematic Reviews*, Issue 11, 2020; doi: 10.1002/14651858.
37. Kissinger, Henry, *The Coronavirus Pandemic Will Forever Alter the World Order*, *WSJ*, April 3, 2020 <https://www.wsj.com/articles/the-coronavirus-pandemic-will-forever-alter-the-world-order-11585953005>.
38. Kostoffa, Ronald N., Daniela Calinab, Darja Kanducc, Michael B. Briggsd, Panayiotis Vlachoyiannopoulouse, Andrey A. Svistunovf, Aristidis Tsatsakis, „Why are we vaccinating children against COVID-19?”, *Toxicology Reports*, Vol. 8, 2021, pp. 1665–1684; doi: <https://doi.org/10.1016/j.toxrep.2021.08.010>.
39. Kristof, Nicholas, „The Best-Case Outcome for the Coronavirus, and the Worst”, *The New York Times*, March 20, 2020, <https://www.nytimes.com/2020/03/20/opinion/coronavirus-outcomes.html>.
40. Kumar, Ajith, Fatima Anjum, „Ventilator-Induced Lung Injury (VILI)”, *StatPearls*, Treasure Island (FL), 2022; <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33085391/>.

41. Landeshauptstadt Schwerin „Entwarnung im Wohnpark Zippendorf: Folgetest des Pflegeheimbewohners bestätigte Covid19-Erkrankung nicht”, 07. 04. 2020. <https://www.schwerin.de/news/4a3e5560-78c9-11ea-b543-1967de695b51/> [10. 12. 2022.].
42. Le Cri Des Peuples, „Le Covid-19 provient d'un laboratoire américain, selon le président de la commission du Lancet”, 6 juillet 2022, <https://lecri-despeuples.fr/2022/07/06/le-covid-19-provient-dun-laboratoire-americain-selon-le-president-de-la-commission-du-lancet/>.
43. Li, Yafang, Lin Yao, Jiawei Li, Lei Chen, Yiyang Song, Zhifang Cai, Chunhua Yang, „Stability issues of RT-PCR testing of SARS-CoV-2 for hospitalized patients clinically diagnosed with COVID-19”, *J Med Virol*, 92 (7), 2020, pp. 903-908. doi: 10.1002/jmv.25786.
44. Li, Yulan, et. al. „Effects of wearing N95 and surgical facemasks on heart rate, thermal stress and subjective sensations”, *International Archives of Occupational and Environmental Health*, 78 (6), 2005, pp. 501-9; doi:10.1007/s00420-004-0584-4.
45. Liu, Cong, Guojian Li, Yuhang He, Zixuan Zhang, Yujian Ding, „Effects of wearing masks on human health and comfort during the COVID-19 pandemic”, *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, Volume 531, Qingdao, China, 2020; doi: 10.1088/1755-1315/531/1/012034.
46. MacKenzie Sigalos, „You can't sue Pfizer or Moderna if you have severe Covid vaccine side effects. The government likely won't compensate you for damages either”, *CNBC*, 23.12.2020. <https://www.cnn.com/2020/12/16/covid-vaccine-side-effects-compensation-lawsuit.html>.
47. Mehtaa, Aashna, et. al. „Elective surgeries during and after the COVID-19 pandemic: Case burden and physician shortage concerns”, *Annals of Medicine and Surgery*, Vol. 81, September 2022; doi: <https://doi.org/10.1016/j.amsu.2022.104395>.
48. NHS England, „Guidance and COVID Standard Operating Procedure 19 Virus Testing in NHS Laboratories”, <https://www.readkong.com/page/guidance-and-standard-operating-procedure-4114466> [10. 12. 2022.].
49. Nichols, Michelle, „U.N. warns economic downturn could kill hundreds of thousands of children in 2020”, *Reuters*, 16.04.2020. <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-children-un/u-n-warns-economic-downturn-could-kill-hundreds-of-thousands-of-children-in-2020-idUSKBN21Y2X7>.
50. Off-Guardian, „WHO (finally) admits PCR test is potentially flawed”, *Off-Guardian*, 25. 01. 2021. <https://off-guardian.org/2021/01/25/who-finally-admits-pcr-is-not-a-diagnostic-test/> [10. 12. 2022.].

51. Oxfam International, „COVID vaccines create 9 new billionaires with combined wealth greater than cost of vaccinating world's poorest countries”, 20.05.2021. <https://www.oxfam.org/en/press-releases/covid-vaccines-create-9-new-billionaires-combined-wealth-greater-cost-vaccinating>.
52. Park, Ah-Mee, Sundar Khadka, Fumitaka Sato, Seiichi Omura, Mitsugu Fujita, Kazuki Hashiwaki, Ikuo Tsunoda, „Bacterial and fungal isolation from face masks under the COVID-19 pandemic”, *Sci. Rep.* 12, 11361, 2022; doi: <https://doi.org/10.1038/s41598-022-15409-x>.
53. Patrício Silva, Ana L., Joana C. Prata, Tony R. Walker, Armando C. Duarte, Wei Ouyang, Damià Barcelò, Teresa Rocha-Santos, „Increased plastic pollution due to COVID-19 pandemic: Challenges and recommendations”, *Chem Eng J.* 405:126683, 2021; doi: 10.1016/j.cej.2020.126683.
54. Porter, Catherine, Marta Favara, Annina Hittmeyer, Douglas Scott, Alan Sánchez Jiménez, Revathi Ellanki, Tassew Woldehanna, Le Thuc Duc, Michelle G. Craske, Alan Stein, „Impact of the COVID-19 pandemic on anxiety and depression symptoms of young people in the global south: evidence from a four-country cohort study”, *BMJ Open*, 11, 2021; doi: 10.1136/bmjopen-2021-049653.
55. Prata, Joana C., Ana Silva, Tony R. Walker, Armando C. Duarte, Teresa Rocha-Santos, „COVID-19 Pandemic Repercussions on the Use and Management of Plastics”, *Environ Sci Technol*, 54 (13), 2020, pp. 7760-7765; doi: 10.1021/acs.est.0c02178.
56. Ramírez-Moreno, Jose M., David Ceberino, Alberto González-Plata, Belen Rebollo, Pablo Macías-Sedas, Roshu Hariranami Ramchandani, Ana M. Roa, Ana B. Constantino, „Mask-associated de novo headache in healthcare workers during the Covid-19 pandemic”, *Occupational and Environmental Medicine*, 2020; doi: 10.1136/oemed-2020-106956.
57. Reuters Staff, „President queries Tanzania coronavirus kits after goat test”, 03.05.2020. <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-tanzania-idUSKBN22F0KF> [10. 12. 2022.].
58. Roberger, Raymond J., Aitor Coca, Jon Williams, Jeffrey B. Powell, Andrew J. Palmiero, „Physiological impact of the N95 filtering facepiece respirator on healthcare workers”, *Respir Care*, 55 (5), 2010, pp. 569-77.
59. Roberger, Raymond J., Jung-Hyun Kim, Stacey M. Benson, „Absence of consequential changes in physiological, thermal and subjective responses from wearing a surgical mask”, *Respir Physiol Neurobiol*, 181 (1), 2012, pp. 29-35. doi: 10.1016/j.resp.2012.01.010.
60. Rosner, Elisheva, „Adverse Effects of Prolonged Mask Use among Healthcare Professionals during COVID-19”, *Journal of Infectious Diseases and*

- Epidemiology, Vol. 6, Iss. 3, 2020; doi: 10.23937/2474-3658/1510130.
61. Ryan, Kevin, „Has COVID-19 Testing Made the Problem Worse?“, *Off-Guardian*, 15.04.2020. <https://off-guardian.org/2020/04/15/has-covid-19-testing-made-the-problem-worse/> [10. 12. 2022.].
 62. Schwab, Klaus, Malleret Thierry, *Covid 19: The Great Reset*, World Economic Forum, Geneva, 2020.
 63. Segreto, Rossana, Yuri Deigin, „The genetic structure of SARS-CoV-2 does not rule out a laboratory origin“, *BioEssays*, 43 (3), 2020; <https://doi.org/10.1002/bies.202000240>.
 64. SerbianDaily, „Consequences of NATO Bombing: 500-fold Amount of Uranium Found in Tissue of Two Serbs“, *SerbianDaily*, July 23, 2022. <https://serbiandaily.com/2022/07/23/consequences-of-nato-bombing-500-fold-amount-of-uranium-found-in-tissue-of-two-serbs/> [15.12.2022.].
 65. Shilhavy, Brian, „Orthopedic Surgeon Performed 800 Surgeries Per Year but Now Cannot Work Due to COVID-19 Vaccine Injuries“, *Circulation*, November 19, 2021, <https://healthimpactnews.com/2021/orthopedic-surgeon-performed-800-surgeries-per-year-but-now-cannot-work-due-to-covid-19-vaccine-injuries/>.
 66. Simone, Anthony, John Herald, Aiyu Chen, Rohith Nayak, Albert Yuh-Jer Shen, Mingsum S. Lee, „Acute Myocarditis Following a Third Dose of COVID-19 mRNA Vaccination in Adults“, *Circulation*, Vol. 146, Iss. 1, 2022; https://www.ahajournals.org/doi/10.1161/circ.146.suppl_1.11370.
 67. Soldt, Rüdiger, „Es wird zu häufig intubiert und invasiv beatmet“, *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 07.04.2020. <https://archive.is/KX5IQ#selection-8823.2-8823.32>.
 68. Sones, Mordechai, „Immunization expert: ‘Unvaccinated people are not dangerous; vaccinated people are dangerous for others’“, <https://americasfrontlinedoctors.org/2/frontlinenews/immunization-expert-unvaccinated-people-are-not-dangerous-vaccinated-people-are-dangerous-for-others/>.
 69. Stajduhar, Andreja, Tzvi Ganel, Galia Avidan, Shayna Rosenbaum, Erez Freud, „Face masks disrupt holistic processing and face perception in school-age children“, *Cognitive Research: Principles and Implications*, Vol. 7 (9), 2022; doi: <https://doi.org/10.1186/s41235-022-00360-2>.
 70. Suetens, Carl, Diamantis Plachouras, Tjede Funk, Agoritsa Baka, Helena de Carvalho Gomes, Orlando Cenciarelli, Aikaterini Mougkou, et. al. „Using face masks in the community: first update“, *European Centre for Disease Prevention and Control*, Stockholm, 2021.
 71. Swiss Policy Research, „Judgment day: Sweden vindicated“, December 23, 2021, <https://swprs.org/judgment-day-sweden-vindicated/>.

72. Swiss Policy Research, „WHO Mask Study Seriously Flawed”, September 2020, <https://swprs.org/who-mask-study-seriously-flawed/>.
73. Tesfaldet, Yacob, Nji T. Ndeh, „Assessing face masks in the environment by means of the DPSIR framework”, *Science of The Total Environment*, Vol. 814, 2022; <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0048969721079389>.
74. The Connexion, „French Nobel prize winner: ‘Covid-19 was made in lab’”, The Connexion, February 11, 2022, <https://www.connexionfrance.com/article/French-news/Disputed-French-Nobel-winner-Luc-Montagnier-says-Covid-19-was-made-in-a-lab-laboratory> [10. 12. 2022.].
75. Tognini, Giacomo, „Meet The 40 New Billionaires Who Got Rich Fighting Covid-19”, *Forbes*, 06.04.2021. <https://www.forbes.com/sites/giacomotognini/2021/04/06/meet-the-40-new-billionaires-who-got-rich-fighting-covid-19/?sh=e38224d17e54>.
76. Toying, Matthias, *Hauptsache Gesund*, „Charité-Forscher fordert Ambulanzen für Impfgeschädigte”, 23. 05. 2022. <https://www.mdr.de/nachrichten/deutschland/panorama/corona-impfung-nebenwirkungen-impfschaeden-100.html>.
77. TWiV 641: COVID-19 with Dr. Anthony Fauci, https://www.youtube.com/watch?v=a_Vy6fgaBPE [10. 12. 2022.].
78. Vlajki, Emil, „Corona Virus in Light of Philosophy”, *Media, Culture and Public Relations*, 12 (1), 2021, pp. 6-32; doi: <https://doi.org/10.32914/mcpr.12.1.1>.
79. Watson, Paul Joseph, „Official Public Health England Data Says COVID Infection Rates Higher in Vaxxed Than Unvaxxed”, 19 November, 2021, <https://summit.news/2021/11/19/official-public-health-england-data-says-covid-infection-rates-higher-in-vaxxed-then-unvaxxed/>.
80. WHO, Coronavirus (COVID-19) Dashboard, <https://covid19.who.int/> [10. 12. 2022.].
81. Wiesendanger, Roland, „Studie zum Ursprung der Coronavirus-Pandemie veröffentlicht”, *Universität Hamburg*, 2021, doi:10.13140/RG.2.2.31754.80323
82. Wolf, Zachary B, „Take this seriously. Coronavirus is about to change your life for a while”, *CNN*, March 11, 2020, <https://edition.cnn.com/2020/03/11/politics/what-matters-coronavirus-is-about-to-change-your-life/index.html>.
83. World Health Organization, „COVID-19 pandemic triggers 25% increase in prevalence of anxiety and depression worldwide”, 2 March 2022, <https://www.who.int/news/item/02-03-2022-covid-19-pandemic-triggers-25-in->

- crease-in-prevalence-of-anxiety-and-depression-worldwide.
84. WSJ, „The Science Suggests a Wuhan Lab Leak”, WSJ, <https://www.wsj.com/articles/the-science-suggests-a-wuhan-lab-leak-11622995184> [10. 12. 2022.].
 85. Young Kyung, Sun, Yujin Kim, Hyunjoong Hwang, Jeong-Woong Park, Sung Hwan Jeong (2020). „Risks of N95 Face Mask Use in Subjects With COPD”, *Respir Care*, 65 (5); doi: 10.4187/respcare.06713.
 86. Брдар, Милан (2015). *Између бездна и неба: Критика Декартовој програми рационалног ушмећења као херменеутика нововековне филозофије*, ИДН, Београд
 87. Гајић, Александар (2022). „'Велики ресет': покушај реанимације глобализма”, *Национални инџерес*, № 1, Институт за политичке студије, Београд
 88. Деспотовић, Љубиша, и Вања Глишин (2021). *Савремени међународни односи и геополитика*, Каирос, Сремски Карловци
 89. Деспотовић, Љубиша (2002). *Еколошка парадигма*, Стилос, Нови Сад
 90. Деспотовић, Љубиша, и Зоран Јевтовић (2019). *Геополитика медија*, Каирос, Сремски Карловци
 91. Деспотовић, Љубиша (2022). *Политика на размеђу власти и моћи*, ИП Национал, Нови Сад
 92. Кун, Томас (1962). *Структура научних револуција*, Лист Универзитета Чикага, Чикаго
 93. Ласло, Е., и сарадници (1979). *Циљеви човечанства*, Глобус, Загреб
 94. Меадовс, Д., и други (1974). *Границе раста*, Стварност, Загреб
 95. Месаровић, М, Е. Пестел (1976). *Човјечанство на ракришћу*, Стварност, Загреб
 96. Мојси, Доминик (2012). *Геополитика емоција*, Слио, Београд
 97. Мојси, Доминик (2016). *Геополитика телевизијских серија*, Слио, Београд
 98. Павлићевић, Предраг (2020). *Анализа у служби националне безбедности*, Академија за националну безбедност, Београд
 99. Петровић Пироћанац, Зоран (2008). *Геополитика хране*, ИПС, Београд
 100. Рамоне, Игнацио (1998). *Геополитика хаоса*, Институт за геополитичке студије, Београд
 101. *Риа Новости*, „У сербов, попавших под удар НАТО в 1999-м, выявили повышенный уровень урана”. https://ria.ru/20220723/serbiya-1804474442.html?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop
 102. Стојановић, Ђорђе (2022). *Политике просјора*, ИПС, Београд

II

СРБИЈА ЈЕ РУСИЈА НА БАЛКАНУ

1. ГЕОПОЛИТИЧКА ПОЗИЦИЈА РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ НА ПОСТСОВЈЕТСКОМ ПРОСТОРУ

Русија је велика континентална земља чија површина износи 17.075.400 км². Распростира се на два континента и представља територијално највећу земљу на свету. У односу на Канаду, Кину и Сједињене Државе, њена површина готово да је два пута већа. Уколико узмемо у обзир физичко-географски и геоморфолошки квалитет земљишта, приметимо да и у том сегменту Русија предњачи, што је важан географски и геополитички потенцијал. Руско земљиште обилује природним и рудним богатствима. Земља је прва у свету по резервама гаса, друга по резервама угља и шеста по резервама нафте. Такође, Русија је у врху светске лествице и по резервама никла, гвожђа, платине, злата и других руда. Према проценама, вредност руда на светском тржишту износи око 28 трилиона долара.¹²⁴ Како би се искористио такав потенцијал, неопходан је свеобухватан и комплексан економски, привредни, рударско-геолошки, али и политички и геополитички приступ. Ово наводимо управо због чињенице да Русија поседује око 25% светских резерви ретких земних метала који се користе у производњи високотехнолошких производа попут 5Г система. Међутим, због немогућности прераде свих ретких сировина, недостатак се надомешћује увозом (Мень, Кауљбарс 2020: 21–22). Дакле, требало би предузети кораке како би се смањила зависност од увоза ретких метала, што би Русију учинило знатно стабилнијом у „high tech” ери.

Велика руска територијална целина подељена је на европски и азијски део. Европски део Русије налази се западно од Урала и припада источноевропској регији. Иако површински знатно мањи у односу на азијски део Русије (4.562.462 км² наспрам 12.512.938 км²), у европском делу живи око 77% укупног становништва, које, према проценама за 2020. годину, броји

¹²⁴ Детаљније погледати: Михаил Мень, Алексей Кауљбарс (2020). *Отчет о результатах экспертноаналитического мероприятия „Анализ воспроизводства минерально-сырьевой базы Российской Федерации в 2015–2019 годах”*, Счетная палата Российской Федерации, 19–20.

око 145.93 милиона људи. Осим тога, у европском делу Русије налазе се најважнији градови Москва и Санкт Петербург, као и централни индустријски регион целе државе. У протеклих двадесет година Русија је доживела осетан економски и привредни напредак, што се највише читава у развоју европског дела. Приметне су добро развијене саобраћајне мреже, инфраструктура, индустрија, војни капацитети, високо софистициране технологије у цивилном и војном сектору, културне, образовне и друге структуре.

Руска Федерација и хидрографски гледано има респектабилне капацитете, посебно када је реч о речним системима и језерима. Русија излази на светска мора, али приступ у највећој мери није повољан. Дужина руске обале износи око 37 хиљада километара. Међутим, иако излази на три океана и на више од десет мора, маритимна партиципација није повољна, поготову на северу због леденог покривача. Осим тога, Русија је на југу, распадом Совјетског Савеза, изгубила део важних лука на Црном, Азовском и Каспијском мору, што је сузило приступ пловно погоднијим морским путевима. Такође, приступ Балтичком мору умањен је након отцепљења Естоније, Литваније и Летоније. На северу Русија излази на Северни ледени океан и прибрежна мора, која су претежно окована ледом. Повољнија ситуација је у европском делу Русије на обалама Баренцовог и Белог мора, где се налазе и важне луке Мурманск и Архангелск. На истоку, излазак Русије на Тихи океан и прибрежна мора сматра се геополитички најквалитетнијим изласком на светско море, због широког приступа морској површини.¹²⁵ За Русију је важан и правац кретања североисток–југозапад, преко Балкана ка Средоземљу, што се више пута доказало кроз историју.

Напоследку, јасно је да велика територија нуди много, али и те како изискује одличну координираност у контроли унутрашњих и спољашњих фактора. Руска граница, која је у копненом делу дуга 20.241 км, само је једна од рањивих категорија државе. У том граничном појасу налази се 14 држава, од Кине до Финске, и прегршт различитих култура и цивилизација. Велико пространство изискује адекватан начин владања, што је руски геополитичар Александар Дугин (*Александр Дугин*) истицао приликом дефинисања геополитике као науке. Дугин управо пише да је геополитика наука о томе „како владати” и о чему бринути приликом доношења судбоносних одлука, као што је склапање савеза, започињање ратова, спровођење реформи, структурално престојавање друштва, увођење санкција и слично (Дугин 2004: 25). Стога је геополитички приступ суштински важан у пројектовању и креирању унутрашње и спољне политике. Русија је у том контексту имала

¹²⁵ Погледати детаљније: Драган Петровић (2007). *Русија на иочейку XXI века*, Прометеј, Нови Сад.

потешкоћа и током постојања Совјетског Савеза и након дисолуције 1991. године, што су Сједињене Државе искористиле како би прошириле свој политички, војни и економски утицај у кључним зонама, потискујући континенталног медведа ка хладном северу. Након две деценије успаваности, Русија 2010. године актуелизује геополитички концепт *неоевроазијство* и активно учествује у савременим међународним односима.

Руска геополитичка мисао – теорија *versus* пракса

Русија као моћна телурократска држава није каскала за земљама запада – Немачком, Енглеском, Сједињеним Државама – када је у питању развој геополитичких теорија. Свесна да је геополитика *кључ за разумевање међународних односа* (Деспотовић, Глишин 2021: 175), Русија развија своју геополитичку школу од XIX века. За развој евроазијске геополитичке школе посебно је важан период након Октобарске револуције 1917. године. Русија се тада суочила са великим променама, те су јој биле неопходне смернице у даљем унутрашњеполитичком и спољнополитичком деловању. Пре тога, важан догађај који предодређује Русији улогу заштитнице православља јесте пад Византије у XV веку, што се донекле може узети као зачетак руске геополитичке оријентације сумиране у идеји о Москви као *Трећем Риму*.¹²⁶ Уколико погледамо из хантингтоновске перспективе, поменута идеја о Трећем Риму не тиче се само Москве, већ целокупне православне цивилизације, што знатно увећава улогу Русије. С обзиром на чињеницу да је православна цивилизација искључена из западне цивилизације, те да су се цивилизацијске границе показале као кржаве, није тешко разумети да је пројектовано супарништво у теорији и те како практично реално и очигледно. И пре него што је Семјуел Хантингтон (*Samuel P. Huntington*) писао о *сукобу цивилизација* (Хантингтон 2000), пионири руске геополитичке мисли свесно су наводили, узимајући у обзир цивилизацијску неподударност, да је главни руски супарник британска империја (*Pax Britannica*), а касније Сједињене Државе (*Pax Americana*). Генерал Дмитриј Миљутин (*Дмитрий Милушин*) писао је да је британска империја велика препрека у испуњавању руских интереса усмерених ка топлим морима. Ти интереси се ни до данас нису променили, а познавањем те чињенице знатно лакше ћемо разумети контрапотезе англосаксонских геополитичких мислилаца

¹²⁶ Бивши директор Руског института за стратешка истраживања (РИСИ) Леонид Решетњиков каже да је трећи пут Христов пут и додаје да је он срж руске цивилизације. Погледајте: Леонид Решетњиков (2016). *Враћивши се Русији*, Евро Бук, Београд; Леонид Решетњиков (2016). „Русија је духовна цивилизација”, *Православие.Ру*, 29. новембар 2016.

управо усмерених ка руским интересним зонама. Спајкменовски речено, унутрашњи полумесец (*Rimland*) је зона супротстављених интереса таласократских и телурократских сила, то јест, зона преко које Русија настоји да оствари маритимну партиципацију док је Сједињене Државе директно или индиректно у томе спречавају. Другачије речено, *Rimland* је својеврсна геополитичка граница између две противуречности, а њен „квалитативни опсег зависи од тога који импулс има превагу”, таласократски или телурократски (Дугин 2004: 33).

Посматрано из геополитичке визуре, супротстављеност између телурократије (*land power*) и таласократије (*sea power*), Срца копна (*Heartland*) и острвског полумесеца, номоса Земље и номоса Мора, Бехемонта и Левијатана, Евроазије и Атлантика, представља закон *иланетарне двојности* као основни закон геополитике (Дугин 2004: 26–29, 88). Планетарна двојност посебно долази до изражаја током Хладног рата и биполарне поделе света коју предводе Сједињене Државе као таласократска сила и Совјетски Савез као телурократска сила. У том односу снага читава се цивилизацијска, културолошка, политичка и идеолошка двојност, због чега сматрамо да је смер развоја руске геополитичке мисли обликован особеностима копна, православне цивилизације и културе, а да је у одређеној мери отежан политичким и идеолошким околностима које су замаглиле цивилизацијску основу и скрајнуле радове и идеје геополитичких мислилаца.

Николај Данилевски (*Николай Данилевский*) се питао зашто би свака једнострана руска акција изазвала уједињење свих западних сила, чак и оних међусобно супротстављених, да би кључ свог одговора пронашао у културно-историјским разлозима и чињеници да је Европа „поприште германско-романске цивилизације” (Данилевски 1994: 83). Данилевски је сматрао да је конфронтација проузрокована цивилизацијским разлозима. Стога наводи да Русија треба да окупи словенске народе у једну посебну културну јединицу. О *дуализму* цивилизација у Европи писао је академик Владимир Ламански (*Владимир Ламанский*), наводећи грчко-словенску цивилизацију, с једне стране, и романско-германску цивилизацију, с друге стране. Осим тога, Ламански је поделио Европу и Азију на три макроцелине, истичући да Русија, источна и југоисточна Европа припадају *Средишњем свету*. Према његовој пројекцији, *Средишњи свет* има маритимну партиципацију и то дуж Јадранског и Јонског мора надаље до Мале Азије уз Средоземно море.¹²⁷ Приступ Средоземљу и данас је међу приоритетима руске

¹²⁷ Средишњи свет чини неаутентични део Европе и неаутентични део Азије. Миломир Степић (2013). *Геополитика неоевроазијства: позиција српских земаља*, Институт за политичке студије, Београд, 28.

спољне политике, што се читава у већ поменутом правцу наступања североисток–југозапад. Неколико деценија након писања Ламанског, и Петар Савицки (*Пётр Савицкий*) пише о *средњињости* Русије као основи њеног историјског идентитета. Према његовом мишљењу, Русија „није део Европе нити наставак Азије”, већ је „она самостални свет, самостална и посебна духовно-историјска геополитичка реалност” коју он назива Евроазијом. Дакле, Русија-Евроазија је „синтеза светске културе и светске историје” (Дугин 2004: 82). Концепт *средњињости* о ком говори Савицки истоветан је са Макиндровим (*Halford Mackinder*) Срцем копна (*Heartland*), што заправо говори, из различитих међусобно супротстављених визура¹²⁸, о геополитичком значају положаја и улоге Русије. Истакнуто позиционирање и перцепција Русије у делима значајних руских геополитичких мислилаца утиче на изградњу геополитичког идентитета који је важан за геополитичку само-спознају и самосвест.¹²⁹ У том контексту важно је постојање јединственог супстрата државности који ће учинити заједницу чврстом и постојаном. Према Николају Трубецком (*Никола́й Трубецко́й*) реч је о „етничком националном супстрату” који је руски народ имао до револуције (Трубецкој 2004: 181). С обзиром на то да је Совјетски Савез национално хетерогенија и разноврснија државна заједница, Трубецкој каже да њен национални супстрат може бити сав народ који је насељава. То значи да је та држава схваћена као многородна нација са сопственим национализмом. Ту нацију Трубецкој назива „евроазијском, њену територију Евроазијом, а њен национализам евроазијством” (Трубецкој 2004: 181).

Укратко изнети класични теоријски постулати најзначајнијих руских геополитичких мислилаца показују нам пуноћу и свеобухватност њиховог приступа и доказују зрелост руске мисли која је ишла у корак са англосаксонском и немачком геополитичком теоријом. Међутим, руководство Совјетског Савеза (Русије) није узело у обзир њихове радове и пројекције, а судбина државе била је попут судбине научника, трагична. Као што Дугин примећује, улога и утицај геополитичара на власт смањивала се „по осовини Запад–Исток”. Оне земље које су цениле своје геополитичаре постигле су значајне успехе (Дугин 2004: 92). Период Хладног рата сликовито доказује наведену чињеницу. Сједињене Државе су следиле упутства и пројекције својих истакнутих геополитичара,¹³⁰ што им је донело светску

¹²⁸ Учења Петра Савицког представљају антитезу учењима Хелфорда Макиндера, Николаса Спајкмена и других англосаксонских геополитичара.

¹²⁹ О геополитичком идентитету погледати: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021), 180–181.

¹³⁰ Сједињене Државе у вишедеценијском континуитету следе учења истакнутих англосаксонских геополитичара, што се читава и у актуелним дешавањима у савременим међународним односима. Погледати више: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2020). „Америчка милитари-

превласт након рушења Берлинског зида, док је Совјетски Савез доживео територијално, политичко, економско, привредно и социјално растројство, изгубивши светски утицај и позицију глобалне силе.

Геополитика је, после неколико деценија скрајнутости у СССР-у, поново добила заслужено место у руском друштву. Млађе генерације руских геополитичара настојале су да направе везу са ранијим учењима и да им удахну живот у савременим међународним околностима, посебно након завршетка Хладног рата. Александар Панарин (*Александр Панарин*) је заступао неоевроазијски концепт, критикујући амерички хегемонизам и глобализам. Панарин сматра да „Русија треба да буде водећа држава у интеграционим процесима на евроазијском тлу и фактор који ће обликовати цивилизацијски образац” (Деспотовић, Глишин 2021: 237). Дакле, и за њега је важан гекултурни аспект Евроазије, као и руска централна улога у гекултурним процесима. И Александар Дугин заступа неоевроазијски концепт, који се постепено уводи у праксу почетком XXI века. „Неоевроазијство је утемељено на идеократији и оштром супротстављању вестернизованој мисли и пракси западне геополитике, која је своју оштрицу усмерила ка Русији, њеној територији, ресурсима и државној моћи коју жели да деструише” (Деспотовић, Глишин 2021: 238). Проширујући руску геополитичку оријентацију и на југ и на исток, Дугин као важне стратешке партнере види Иран и Сирију. Наведене пројекције се читавају у актуелним односима на релацији Москва–Техеран и Москва–Дамаск.¹³¹ Осим тога, он се залаже за стратешко повезивање на бази геополитичке осовине Париз–Берлин–Москва која има „све атрибуте велесиле способне да уравнотежи САД на глобалном нивоу” (Дугин 2009: 115). Имајући у виду руске војне и ресурсне капацитете, немачку економију и привреду и француско политичко лидерство, није тешко закључити да је осовина Париз–Берлин–Москва „осовина европске независности” (Гросувр 2014: 7). Стога Сједињене Државе на све начине настоје да осујете било какво повезивање на евроазијском континенту, док Русија све одлучније и конструктивније одговара тим америчким настојањима и притисцима.

зација Европе на почетку 21. века као малигна експликација континуитета англосаксонских геополитичких доктрина”, *Политика националне безбедности* 2/2020, Институт за политичке студије, Београд, 195–217.

¹³¹ О геополитичком положају Ирана и Сирије видети у: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021), 264–308.

Биполарна подела света и геополитичка улога Совјетског Савеза

Par excellence оличење планетарне двојности је период Хладног рата или период биполарности. Груписање западноевропских држава у Атлантском пакту 1949. године отклонило је све сумње да се рат наставља. Вероватно је већ 1947. године било јасно да је хладни рат ушао у фазу ратовања, након објављивања Труманове доктрине и Маршаловог плана (Ulam 1973). Уследио је одговор 1955. године, окупљањем социјалистичких земаља под окриљем Варшавског споразума. Отпочела је једна нова етапа геополитичког сучељавања Сједињених Држава и Совјетског Савеза обележена политичким, војним, дипломатским, стратегијским, економским, привредним, технолошким, спортским и другим надметањима. То је био сукоб „два супротстављена система вредности и њихових идеолошких рецепција, где се на бази постојећих разлика градила свака друга диференцијација”. Један, „западни, либерални, атлантистички свет капитализма и демократије” наспрам другог „света социјализма, социјалне једнакости, класне солидарности и идеократије” (Деспотовић, Глишин 2021: 94). Иако је тим односом снага успостављен *баланс моћи*, међународни поредак клизио је ка монополарности и преминању једне силе – хегемона.

Слика 1. Мехенова „Стратегија анаконде”
Извор: Дугин (2004), 57.

Совјетски Савез је контролисао значајне копнене и приобалне зоне на евроазијском континенту, посебно на северу и истоку где је зона контроле била стратешки заокружена, то јест, државне границе биле су поморске. С друге стране, као што смо на самом почетку навели, дужина копнених граница је рањива категорија са којом се суочавао и некадашњи Совјетски Савез и данашња Руска Федерација, а ту слабост Сједињене Државе недвосмислено користе. СССР је имао и значајну контролу у источној и југоисточној Европи, чиме је ушао у зону унутрашњег полумесеца (*Rimland*), приступивши Средоземљу и топлим морима. То је био значајан корак којим је на одређено време прекинута Мехенова „анаконда” (Стратегија анаконде), којом је требало онемогућити Русији да контролише приобалне области, важне луке и морске пролазе, притискајући је ка унутрашњости континента [Слика 1].

На приложеној слици видимо значај одређених зона око којих су се сукобили САД и СССР. Стога сматрамо да је совјетско руководство, иако се није говорило о геополитици, ипак доносило геополитички логичне одлуке. Једна од тих одлука тиче се стабилног позиционирања СССР-а у Источној Немачкој, Чехословачкој, Мађарској и Пољској. Реч је о великој копненој зони која повезује западну Европу и Русију, стварајући један компактан евроазијски блок, посебно дуж Европске равнице од Пиринеја до Урала. Осим тога, та зона је погодна за копнену инвазију на Русију, што се показало кроз историјске походе Наполеона Бонапарте и Адолфа Хитлера. Дакле, померањем граница СССР-а ка западу и стварањем стратегијске дубине, Срце континента – Русија и њени градови били су безбеднији. С друге стране, совјетску снагу црпеле су честе интервенције у наведеним државама, због побуна какве су биле у Мађарској и Чехословачкој. У тим околностима Сједињене Државе су тражиле погодну прилику да под свој стратегијски штит увуку државу из совјетске зоне утицаја, што је стварало напетости и црпело економске и војне капацитете СССР-а. Уколико наставимо посматрање карте ка југу, приметимо да је Балкан такође важан за СССР. Посредством Балкана обезбедио би се приступ Средоземљу и топлим морима, успоставила би се контрола везе три континента, прекинуо би се „анакондин обруч” и замишљен појас *Rimlanda*. За стабилно позиционирање на Балкану, Совјетима је била важна сарадња са Југославијом, међутим, сукоб Тита и Стаљина омогућио је Сједињеним Државама маневарски простор и нову шансу за успостављање контроле на балканском простору. Вашингтон је, пратећи тезе Мехена и Спајкмена, настојао да успостави контролу над Југославијом, Грчком и Турском. Сви напори СССР-а да спрече САД у тој намери показали су се неуспешним. Прво, Југославија је прихватила америчку економску помоћ педесетих година, као покушај преоријентације Титовог режима ка

западу, што је баражирало пут совјетског продора ка топлим морима правцем североисток–југозапад. Друго, *несврстана* позиција Југославије у зони контакта два блока представљала је погодну околност за америчке активности у приобалном простору евроазијског копна (Деспотовић, Глишин 2021: 254). Дакле, америчка *стратегија обуздавања* и геополитичке идеје Мехена и Спајкмена показале су се успешним.

Активности на Блиском и Средњем истоку доказују геополитичку важност овог подручја, како током Хладног рата, тако и данас. Сукоб СССР-а и САД-а у овој зони важан је из више разлога. Прво, борба за овладавање нафтоносним пољима је историјски императив. Енергетски и финансијски покретач свих токова извире у црном злату, о чему сведоче и многе старије идеје попут немачког продора на (југо)исток (*Drang nach (Sud)Osten*). Друго, освајање стратешки важних тачака у Ирану, Ираку, Сирији, Авганистану и др. Осим рудног богатства, ове државе су позициониране у важној геополитичкој зони, која би СССР-у обезбедила заштиту јужне границе и стратешко заокруживање изласком на топла мора (Индијски океан). Стога је совјетско руководство усмеравало активности правцем север–југ у циљу потискивања америчког утицаја из зоне *Rimlanda*. С друге стране, САД су настојале да стегну *обруч* око СССР-а и да прошире свој утицај у приобалним зонама, што ближе границама Русије. Америчко *свејрисуство* на Блиском истоку и стабилно позиционирање од краја Другог светског рата представљали су велики изазов за совјетско руководство. СССР је улагао огромне капацитете како би се изборио са тиме, што је после неколико деценија резултирало совјетским крахом. Инвазија на Авганистан 1979. године исцрпела је оно мало снаге што је СССР-у преостало и већ осамдесетих година могао се наслутити крах. Том инвазијом Совјети су настојали да пресеку „анакондин обруч” и да учврсте позицију на југу Евроазије. Осим тога, инвазија је улила велику наду људима да ће совјетски војници опрати своје „чизме у топлим водама Индијског океана” и да ће Русија имати луке на топлим мору и приступ најважнијим светским трговинским путевима (Маршал 2019: 13–14).

Дакле, САД су користиле сваку прилику да преузму контролу над кључним контактним тачкама са СССР-ом, црећи снагу *континенталној медведа*. Дугин сматра да је континентални блок имао две опције како би избегао потпуну исцрпљеност и пад у аутархију. Прво, могао је покренути војну акцију у циљу освајања Европе до Атлантика, чиме би обезбедио морске границе и индустријско-интелектуалне и технолошке потенцијале. Осим тога, акција би подразумевала продор на југ до топлих мора, како би се прекинуо „анакондин прстен” и у перспективи обезбедио континентални мир без таласократског *Rimlanda*. Друго, могао се успоставити договор који

би подразумевао повлачење совјетских снага из источне Европе у замену за повлачење НАТО снага из западне Европе, чиме би се омогућило стварање неутралног Европског Блока (Дугин 2004: 103–104). Ипак, совјетско руководство није направило такве геополитичке кораке и дошло је до пренапрегнутости услед присутности у бројним контактним тачкама са Сједињеним Државама.

Завршетак Хладног рата отворио је једну нову, униполарну етапу у савременим међународним односима. Крај биполаризма и пропаст СССР-а створио је велики геополитички вакуум око Русије, особито у источној и југоисточној Европи, а нову реалност искористиле су САД за ширење геополитичког утицаја, средствима тврде (*hard power*) и меке (*soft power*) моћи.¹³²

Русија и постсовјетски простор – зона примарних геополитичких интереса Москве

Након изложених основних геополитичких константи које дефинишу базичне геополитичке позиције основних геополитичких такмаца у назначеном ареалу, особито у последњих неколико деценија, осврнимо се на актуелну ситуацију на постсовјетском простору као зону примарних геополитичких интереса Москве. Дакле, ради се о зони виталних геополитичких, безбедносних и националих интереса Русије. Овај геополитички ареал карактерише неколико битних одредница. Прво, реч је о државама, бившим чланицама Совјетског Савеза или пак Варшавског пакта, које су у великом броју „усисане” од стране атлантистичког хегемона у постбиполарном, односно униполарном периоду, без опаљеног метка и са мало потрошених долара. Друго, у њима је остало неколико десетина милиона етничких Руса, који су углавном без озбиљне правне и политичке заштите у новоформираним државама, а особито лоше стање је у оним земљама које су оптирале за атланског хегемона. Руси у тим државама с правом очекују да ће их њихова матична национална држава Русија заштитити. Треће, ради се о великом простору и државама које од Прибалтика, Средње Европе, Балкана или пак Закавказја и средње Азије, у широком просторном захвату у великој мери налажу на постојећу државну границу Русије и попут земаља Прибалтика или Грузије и Украјине на пример, могу бити инструментализоване за притиске или пак даља теориторијална наступања ка Русији. Четврто, те земље су у великом броју политички антагонизоване тако да представљају безбедносну претњу

¹³² Погледати више: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021), 112–123.

Русији, како оне које се налазе под директном интересном сфером атлантиста тако и онај део држава које припадају радикализованом исламском фактору на простору Закавказја и средње Азије. Дакле, реч је о *геоидиолишичком јаниросијору* безбедносно врло осетљивом и геополитички веома погодном за спровођење атлантистичке политике *јосредној насјуйања и зайречавања*, као и за сваковрсну државну и безбедносну дестабилизацију Русије.

У описаном геополитичком и безбедносном амбијенту, Прибалтичке земље су међу првима иницирале да своју безбедност вежу за структуре НАТО пакта и Вашингтона, сматрајући да ће им то бити довољна гаранција националне и државне независности и сигурности од колективно присутног, а историјски индикованог „страха од Русије”. Сједињене Државе користе погодне околности како би милитаризовале своје савезнике у источној Европи, што се читава и у актуелним дешавањима. Бројне војне вежбе и увезивање командних структура са земљама западне алијансе демонстративно се врше на самим границама Русије с тежњом да се у повољним међународним или ратним околностима оствари дубља пенетрација у руски територијални ареал. При том, САД се не труде да маскирају своје активности, већ се вектори агресивног наступања јасно читавају. Док пишемо ове аналитичке редове, НАТО у близини руских граница концентрише, ни мање ни више него 40.000 војника и преко 15.000 разних борбених средстава и система. Оволика војна сила на самим границама Русије представља отворену претњу њеној безбедности, али и наводи на размишљање о потенцијално несагледивим ратним опцијама или разарањима која са собом у амбис могу повући цео свет. Руски министар одбране Сергеј Шојгу (*Сергей Шойгу*) наводи да се америчке трупе пребацују из континенталних делова Северне Америке преко Атлантика у Европу, те да се кроз Европу крећу до руских граница. Тренутно су у црноморском и балтичком региону сконцентрисани главни борбени потенцијали страних војних снага (Сергеев 2021). Крајем марта 2021. године британски премијер Борис Џонсон (*Boris Johnson*) најавио је да ће се Велика Британија активирати у наведеним регионима надомак Русије. У новој британској Стратегији модернизације оружаних снага, Русија је означена као највећа војна и нуклеарна претња по европску безбедност.¹³³ У документу се наводи како Русија има способност да реализује веома прецизне ударе на великим растојањима, као и да има ефикасне ПВО системе који могу да онемогуће слободно деловање Британији и њеним савезницима.¹³⁴ Тако моћна Русија може да угрози британске интересе у Европи, источном Средоземљу и на Блиском истоку, због чега се у Стратегији истиче будуће

¹³³ Ministry of Defence UK, *Defence in a competitive age*, 30 March 2021, 5.

¹³⁴ *Ibid.*, 10.

све чвршће повезивање НАТО земаља – Румуније, Бугарске, Турске и Грчке – у црноморском региону, одржавање безбедности у Литванији, Летонији и Естонији, као и помоћ Украјини да изгради отпорност на континуиране агресивне притиске Русије.¹³⁵ Када је реч о милитаризацији источне Европе, она траје више од једне деценије, а интензивирана је последњих неколико година. У том циљу, према запажању Џорџа Фридмана, САД убрзано наоружавају Пољску, Бугарску и прибалтичке земље, као и Украјину. „САД делују у Украјини демонстративно, мимо НАТО-а. Нама се пљуцка на НАТО. Када буде потребно да ратују, рећи ћемо им. За сада ми само припремамо рат” (Деспотовић 2015: 67). Неопходно је истаћи да је Украјина „важна за САД као офанзивно-одбрамбени бедем који ће војни потенцијал САД и НАТО-а примаћи на само 400 до 500 км до руске престонице Москве” (Деспотовић 2015: 67). Наведено нам још једном потврђује да постоји континуитет англосаксонских геополитичких доктрина, што се јасно читава у претходно презентованој „стратегiji ананконде”.

Уз појачане војне активности надомак руских граница, интензивно и отворено се пропагира и/или подржава антируско расположење неруског дела становништва у Русији, док се државе у окружењу, њихова војска и грађани припремају за могући најтежи сценарио рата са Руском Федерацијом. Охрабрени подршком са Запада, антируски оријентисани део рачуна да ће и остале земље постсовјетског блока, које су интензивирале своју антируску кампању, попут Пољске, изградити довољно јак грудобран за одбрану својих националних циљева и припремити евентуално наступање према Русији. У ту сврху граде се нове војне базе, врши се интензивно наоружавање и увежбавају се разни ратни сценарији у којима је главни противник Русија. Управо сада врши се дислокација значајних снага САД на Пољско тло које се припремају за могући сукоб са Русијом, а поводом поновне ескалације Украјинске кризе. Министар националне одбране Пољске Мариуш Блашчак (*Mariusz Błaszczak*) то нескривено истиче: „Данас је у Пољску стигло неколико десетина америчких авиона Ф-15 и Ф-16. Европска команда Оружаних снага САД обавља брзо пребацивање ваздухопловних снага у Европи посебно користећи пољске аеродроме” (*Полиџика* 2021). Пољска је у том блоку најактивнија и најозбиљнија земља на коју Запад рачуна, будући да су њени државни, привредни, демографски и војни потенцијали респектабилни. Пољска се посебно истиче по свом антируском ставу, због чега годинама уназад лобира за долазак додатних америчких трупа и отварање нових војних база. Сетимо се доласка америчког потпредседника Мајка Пенса

¹³⁵ *Ibid.*, 20, 30.

(*Mike Pence*) у Варшаву почетком 2019. године када је потписано неколико споразума који укључују појачану милитаризацију Пољске. Министар Блашчак тим поводом је изјавио да ће размештање нових ракетних система и војних структура „осигурати источно крило НАТО” (Пављенко 2019). Такође, Пољска је спремна да издвоји готово две милијарде долара како би се повећао број америчких војника и распоредила америчка оклопна дивизија на њеној територији, што потврђује њену спремност да се заједно са чланицама западне алијансе конфронтира са Русијом.¹³⁶ Имајући претходно наведено у виду, сматрамо да Пољска предузима низ проблематичних потеза по своју безбедност који јој се могу вратити као бумеранг у случају разгоревања непријатељства. Пољска као и Румунија у приобаљу Црног мора представља истурену оштрицу у игри НАТО-а према Русији, што им само ствара илузију безбедности, будући да ће први контраудар у случају евентуалног рата истрпети управо ове земље с циљем неутралисања постављених војних инсталација и потискивања Сједињених Држава и НАТО-а даље од руских граница.

Руководство Руске Федерације свесно је америчких борбених потенцијала и разорне моћи њихове војне технике која је распоређена у државама чланицама НАТО-а, наомак руске границе. Реч је о више него реалној претњи по руске националне интересе и безбедност, због чега претпостављамо да ће одговор Русије на све потенцијалне претње бити одлучан, суров и отрежњујући. О томе је говорио председник Владимир Путин на годишњем обраћању Федералној скупштини, истакавши да ће одговор званичне Москве на провокације које угрожавају темељне интересе руске безбедности бити асиметричан, брз и оштар, те да ће организатори тих провокација озбиљно зажалити (ТАСС 2021). У контексту великих превирања на глобалном нивоу, сматрамо да поменуте државе стојери у руском окружењу бројне потезе чине супротно сопственим интересима, доводећи себе у директну конфронтацију са Русијом. При том, Москва је више пута наглашавала да те државе нису њени непријатељи и да нема намеру да чини било каква агресивна дејства према њима, све док не постану оно што су постале, ударна песница НАТО-а за агресију према Русији. На такво екстремно и отворено антируско понашање Руска Федерација је до сада одговарала политички рационално, војно уздржано и државно одговорно, истовремено јачајући сопствене војне снаге као фактор одвраћања или евентуалне ефикасне одмазде уколико дође до отвореног непријатељства и оружаног конфликта.

¹³⁶ Погледати више: J. Plucinska, I. Ali (2020). „U.S.-Polish Fort Trump project crumbles”, *Reuters*, 10 June 2020; U.S. Dept of Defense, „Secretary of Defense Statement on Completion of the U.S.-Poland Enhanced Defense Cooperation Agreement Negotiations”, 3 Auguste 2020.

Москва континуирано тежи ефикасно да парира константној геополитичкој трансгресији Западне алијансе према руским границама, како би добила на времену и створила маневарски простор за евентуалне преговоре о контроли наоружања и смиревању ситуације. Међутим, за такву политику мира нема озбиљног и кредибилног саговорника на другој страни. Вашингтон уз садејство својих западних савезника у НАТО-у све више појачава процесе пропагандног ратовања и оптужби према Русији. Поменута методологија спада у већ познате облике хибридног ратовања и мрежног сукобљавања, пре свега у сајбер простору, медијима и интернету, али и према политичкој и грађанској јавности која треба да постане прва жртва такве субверзивне политике оркестриране од стране специјалних служби, а по налогу центара моћи у Вашингтону и Бриселу.

Најбољи пример за наведене деструктивне поступке према Русији је Украјина. Ми се овде због недостатка простора нећемо упуштати у историјске егзегезе наведеног примера већ ћемо одмах кренути у краћу анализу најактуелнијих дешавања не би ли показали на тренутно најдраматичнијем примеру геополитички деструктивног атлантистичког наступања према Русији сву малигност његовог садржаја. Атлантисти вешто користе објективне унутрашње проблеме украјинске државе и становништва: тежак економски положај државе, сиромаштво грађана, привредно заостајање, међуетничке сукобе, пораст екстремизма, међуверске и конфесионалне сукобе, идентитетска прекомпоновања и слично, како би извршили инструментализацију ове државе за своје интересе геополитичке инфилтрације ка Русији. Све је почело кроз *хибридне процесе* које су пре више од две деценије индуковале атлантистичке структуре моћи желећи политичке промене које ће на власт довести прозападне и уједно антируске политичке елите. Притом сва насилна дешавања у земљи, укључујући и промену политичке власти, „невино” су кодирани као „наранџасту револуцију”.¹³⁷ О томе су опширно и прецизно писали Александар Дугин и Леонид Савин у својој књизи *Мрежни райнови*, а посебно у њеном уводном делу када кажу да „револуција у Украјини, највероватније није ништа друго до преврат испровоциран ’дубоким’ снагама у интересу ’Рах Americana’” (Дугин 2018: 33). У актуелној ситуацији претеће кризе, портпаролка Министарства спољних послова Русије Марија Захарова (*Мария Захарова*) говорила је о кијевском режиму истакавши да „ту нема ни националних интереса, ни државне политике, ни бриге о својим грађанима”, већ је реч о једном најобичнијем увезеном антиукрајинском холограму

¹³⁷ Погледати више: Д. Петровић (2008). *Геополитика постсовјетског простора*, Институт за међународну политику и привреду, Београд; Д. Петровић (2020). „Отопљавање Украјинске кризе”, *Култура јулиса* бр. 42. год. XVII, Нови Сад, 247–260.

(РИА 2021). Званични Кијев слепо спроводи политику Атланског хегемона која је окренута, не само против Русије, већ и против базичних интереса Украјине и украјинског народа. Они беспоговорно спровode налоге својих западних ментора гурајући своју државу и грађане у потпуно државно и политичко растројство и нестајање. На том темељно припремљеном терену и уз све накнадне политичке промене и војна дешавања, укључујући и рат у Придњестровљу који је на кратко заустављен лабавим „Минским споразумом”, стварају се сви потребни услови за даљу пенетрацију атлантиста према Русији, а под маском повратка отцепљених република и успостављања преходног уставног поретка Украјине. Почетком априла амерички председник Џо Бајден (*Joe Biden*) обећао је украјинском председнику Владимиру Зеленском (*Володимир Зеленський*) „непоколебљиву подршку украјинском суверенитету и територијалном интегритету пред непрекидном руском агресијом на Донбас и Крим” (Бјукенен 2021). Амерички аналитичар Патрик Бјукенен (*Patrick Buchanan*) поставио је више реторичко питање „да ли ће САД војно интервенисати на страни Украјине?”, додавши да би такво обећање могло Америку да уведе „у рат са нуклеарном силом у региону у којем никада нисмо имали виталне интересе, и то без одобрења једине институције која је овлашћена да објави рат – Конгреса” (Бјукенен 2021). Портпарол Кремља Дмитриј Песков (*Дмитрий Песков*) рекао је да ће Русија, уколико дође до повећања тензија на руским границама и гомилања америчких трупа у Украјини, спровести додатне мере и имати спреман одговор. Када су упитали Пескова о каквим додатним мерама је реч, он је одговорио „све што је неопходно”¹³⁸.

Напоследку, неизбежно питање које се константно провлачи тиче се статуса Крима. То питање је за Украјинце веома важно, што отвара простор за манипулације и подизање тензија у медијима и јавном дискурсу ове земље. У тако прегрејаној атмосфери и усиљеним позивима на повратак статуса Крима у пређашње стање, наравно да се не узима у обзир јасно исказана воља огромне већине грађана на одржаном референдуму 2014. године и њихово демократско опредељење да се присаједине матичној држави Русији. Услед нових претњи, Москва је предузела додатне мере како би заштитила Крим. Затворен је приступ одређеним регијама Црног мора за стране бродове од 24. априла до 31. октобра, а пре тога на снази је било привремено ограничење летова изнад дела Крима (РИА 2021).

Сведоци смо веома озбиљне ескалације кризе у којој се Украјина, охрабрена обећањима са Запада, активно припрема да војним средствима

¹³⁸ Погледати: С. Строкань, „Если завтра Донбасс: Восток Украины готовится к войне”, Газета *Коммерсантъ* № 58/II, 05. апреля 2021.

поврати део изгубљених територија у Придњестровљу (Републике Донбас и Луганск). У околностима замагљене украјинске визуре, званични Кијев мора бити свестан чињенице да САД данас могу обећати безбедност и сарадњу, а да већ сутра та обећања више не важе. Уколико се ипак, уз бројне и јасно предочене ризике, упусти у такву ратну авантуру, рецимо то отворено, Украјини прети тежак војни пораз и потпуни слом државности. У таквим екстремним околностима, Русија неће моћи да избегне да војно интервенише, упркос рационалној политици свог државног руководства и покушају вођења мирољубиве политике. Таква реакција једне озбиљне државе и респектабилне војне силе свакако је оправдана, будући да на угроженим територијама живе руски држављани и сународници. Њена дужност је да заштити своје суграђане и сународнике од бруталног војног напада и реваншизма украјинских радикала и екстремиста. Уколико дође до тог сценарија и ако се атлантисти иоле укључе у радикалнију фазу вођења своје експанзионистичке политике, расту ризици да регионално сукобљавање прерасте у комплекснији војни обрачун који се неће лако контролисати и који може увући читав свет у нову и непредвидљиву спиралу глобалног насиља и деструкције.

Литература

1. Бјукенен, Патрик, „Јесу ли САД спремне да ратују са Русијом и Кином?“, *Нови стандард*, 9. април 2021. <https://www.standard.rs/2021/04/09/jesu-li-sad-spremne-da-ratuju-sa-rusijom-i-kinom/>
2. Данилевски, Николај (1994). *Русија и Европа*, Службени лист СРЈ, Београд
3. Де Гросувр, Анри (2014). Париз-Берлин-Москва: *Пути независности и мира*, Фондација Достојанство, Нови Сад
4. Деспотовић, Љубиша (2015). *Геополитика деструкције*, Каирос, Сремски Карловци
5. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2020). „Америчка милитаризација Европе на почетку 21. века као малигна експликација континуитета англосаксонских геополитичких доктрина“, *Политика националне безбедности* 2/2020, Институт за политичке студије, Београд
6. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2021). *Савремени међународни односи и геополитика*, Каирос, Сремски Карловци
7. Дугин, Александар (2009). *Геополитика постмодерне*, ИКП Никола Пашић, Београд

8. Дугин, Александар (2004). *Основи геополитике I*, Екопрес, Зрењанин
9. Дугин, Александар, Савин, Леонид (2018). *Мрежни рајови*, Авала прес, Београд
10. Маршал, Тим (2019). *Зайоченици географије*, Лагуна, Београд
11. Мень, Михаил, Каульбарс, Алексей (2020). *Отчет о результатах экспертноаналитического мероприятия «Анализ воспроизводства минерально-сырьевой базы Российской Федерации в 2015–2019 годах»*, Счетная палата Российской Федерации. <https://ach.gov.ru/upload/iblock/b99/b998773313b87e724ed09f287754d180.pdf>
12. Пављенко, Сергеј, „Америка наоружава Пољску и гура је у сукоб са Русијом”, *ИН4С*, 18. фебруар 2019. <https://www.in4s.net/amerikanaoruzava-poljsku-i-gura-je-u-sukob-sa-rusijom/>
13. Петровић, Драган (2020). „Отопљавање Украјинске кризе”, *Култура јолиса* бр. 42. год. XVII, Нови Сад
14. Петровић, Драган (2008). *Геополитика јосйсовјејској јросјора*, Институт за међународну политику и привреду, Београд
15. Петровић, Драган (2007). *Русија на јочейку XXI века*, Прометеј, Нови Сад
16. Политика, „САД преbacиле неколико десетина ловаца у Пољску”, *Политика.rs*, 19. април 2021. <http://www.politika.rs/sr/clanak/477377/SAD-prebacile-nekoliko-desetina-lovaca-u-Poljsku>
17. Решетњиков, Леонид, „Русија је духовна цивилизација”, *Православие.Ru*, 29. новембар 2016. <https://www.pravoslavie.ru/99026.html>
18. Решетњиков, Леонид (2016). *Врајини се Русији*, Евро Бок, Београд
19. РИА, „Захарова назвала киевский режим 'импортной антиукраинской голограммой'”, *РИА*, 18. априла 2021. <https://ria.ru/20210417/zakharova-1728745559.html>
20. РИА, „На Украине пожаловались на готовность России защищать Крым”, *РИА*, 28. априла 2021. <https://ria.ru/20210428/krym-1730236949.html>
21. Сергеев, Александр, „Шойгу сообщил о войсках США и НАТО у российских границ”, *Газета.ru*, 13. април 2021. <https://www.gazeta.ru/army/news/2021/04/13/15857216.shtml>
22. Степић, Миломир (2013). *Геополитика неоевроазијсјива: јозиција срјских земаља*, Институт за политичке студије, Београд
23. Строкань, Сергей, „Если завтра Донбасс: Восток Украины готовится к войне”, *Газета Коммерсантъ* № 58/П, 05. априла 2021. <https://www.kommersant.ru/doc/4760349>

24. ТАСС, „Мы не хотим сжигать мосты’. Яркие цитаты Путина из послания парламенту”, ТАСС, 21. апреля 2021. <https://tass.ru/politika/11208341>
25. Трубецкој, Николај (2004). *Европа и човечанство*, Логос, Београд
26. Хантингтон, Семјуел (2000). *Сукоб цивилизација и преобликовање светској порејка*, Романов – ЦИД, Бања Лука – Подгорица
27. Ministry of Defence UK, *Defence in a competitive age*, 30 March 2021. <https://www.gov.uk/government/publications/defence-in-a-competitive-age/defence-in-a-competitive-age-accessible-version>
28. Plucinska, Joanna, Ali, Idrees, „U.S.-Polish Fort Trump project crumbles”, *Reuters*, 10 June 2020. <https://www.reuters.com/article/us-poland-usa-defense-forttrump-idUSKBN23H36P>
29. U. S. Dept of Defense, „Secretary of Defense Statement on Completion of the U. S. - Poland Enhanced Defense Cooperation Agreement Negotiations”, 3 Auguste 2020. <https://www.defense.gov/Newsroom/Releases/Release/Article/2297502/secretary-of-defense-statement-on-completion-of-the-us-poland-enhanced-defense/>
30. Ulam, Adam (1973). *Expansion and Coexistence: A History of Soviet Foreign Policy 1917–73*, Praeger, New York

2. ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ РУСКЕ МЕКЕ МОЋИ НА БАЛКАНУ И У СРБИЈИ

Русија је кроз своју дугу историјску традицију градила позицију регионалне силе на Евроазијском континенту, неретко претендујући да постане и глобална сила. Из угла класичне геополитике, Русија је, као територијално највећа земља на свету са енормним физичко-географским потенцијалима, једна од најпотентнијих држава за успостављање глобалне доминације. Њена површина од 17.075.400 км², обилује природним и рудним богатствима, посебно гасом, угљем и нафтом, што је сврстава у сам врх светских земаља. Последњих две деценије, Русија знатно увећава економске, привредне, инфраструктурне и војне капацитете, активно развија високо софистициране технологије и све више посвећује пажњу културном и образовном сектору. Традиционално, Русија највише пажње посвећује аспектима тврде моћи, али се последњих година примећује ангажман и у сектору меке моћи, што би једна држава, која настоји да постане глобална сила, дефинитивно морала да чини.

Посматрано кроз више димензија, Русија као средишња земља евроазијског континента има много разлога да гради све неопходне капацитете за достизање статуса глобалне силе. Геостратешки посматрано, реч је о земљи која представља највећу телурократску државу на свету, те је као таква предодређена да буде заштитник културолошке, цивилизацијске, језичке и верске особености на евроазијском континенту.¹³⁹ Отуда и улога Русије као заштитнице православља и идеја о Москви као *Трећем Риму*. Имајући то у виду, као и реалполитичке тежње Москве, јасно је да је руски геополитички императив овладавање, најпре територијама које су биле у саставу Совјетског Савеза, а потом и ширење утицаја ка маритимним зонама Евроазије. У том контексту, слабост Русије представља дуга копнена граница

¹³⁹ Погледати више: Л. Решетњиков (2016). *Враћивши се Русији*, Београд: Евро Бок; Л. Решетњиков (2016). „Русија је духовна цивилизација”. Православие.Ru, 29. новембар 2016; Н. Данилевски (1994). *Русија и Европа*, Београд: Службени лист СРЈ; Н. Трубецкој (2004). *Европа и човечанство*, Београд: Логос; В. Ламанский (2010). *Геополитика њанславизма*, Москва: Институт руской цивилизацији; А. Дугин (2004); Ј. Кострикова (2020). *Геополитички интереси Русије и словенско њивање*, Нови Сад: Балканија.

(20.241 км), што државе опоненти, првенствено Сједињене Државе, користе како би црпеле снагу и ограничавале маневарски простор Москве. Током Хладног рата и постојања Совјетског Савеза, Москва је контролисала важне копнене и приобалне зоне. Северне и источне границе биле су поморске, док су западне и јужне границе биле знатно удаљеније од средишта Русије у односу на данас. Источна и југоисточна Европа била је под контролом, чиме је СССР ушао у зону унутрашњег полумесеца Римленда, остваривши маритимну партиципацију на Средоземљу. Дакле, Балкан је био, а и данас је, важна геостратешка зона и интермаријумска карика, коју су Сједињене Државе у највећој мери ставиле под своју контролу након завршетка хладног рата и дисолуције Совјетског Савеза.

Данашњој Русији маневарски простор на постсовјетском простору и на Балкану значајно је сужен, услед активног деловања Сједињених Држава које константно врше геополитичко потискивање Русије ка Срцу копна, американизујући и милитаризујући Европу и јачајући „Западни зид” (Живен 2019; Деспотовић, Глишин 2020). С обзиром на чињеницу да је постсовјетски простор зона примарних геополитичких интереса Москве, нема сумње да ће се наставити сучељавање Истока и Запада за овладавање тим простором. Осим тога, историјски посматрано, Русија је пројектовала Балкан као интересну зону, посебно укључујући Србију и српске земље, као традиционално блиске. Иако су САД посредством НАТО савеза ставиле под контролу готово цео Балкан, Русија и даље има шансу да се озбиљније укључи у реал(гео)политичке токове у Србији и Републици Српској.

У контексту комплексних међународних збивања, све државе које настоје да се позиционирају као озбиљнији играчи у светској политици, треба да одговарају савременим алатима на савремене изазове. Стога је неопходно да државе наставе са улагањем и развијањем аспеката тврде моћи (*hard power*), што највише укључује војну и економску моћ, али посебну пажњу да посвете и аспектима меке моћи (*soft power*) као паметне моћи. Разлог је једноставан. Сматрамо да је „немогуће поново задобити статус глобалне силе уколико се не користе паметне стратегије употребе меке и тврде моћи (...)” (Деспотовић, Глишин 2021: 120). Сједињене Државе су управо коришћењем меке моћи изградиле либералну хегемонију (Молнар 1996), ширећи свој културни утицај и конструишући нове вредносне оријентације широм света.

ОД БАЛКАНА ДО СРБИЈЕ – СУЖАВАЊЕ РУСКИХ ГЕОПОЛИТИЧКИХ МОГУЋНОСТИ

Балкан у руској геополитичкој визири

Балкан је у визири великих сила вековима уназад био интересна зона и одскачна даска за даље продоре у различитим правцима. Својим геополитичким магнетизмом привлачио је и привлачи глобалне и регионалне силе, чији паралелни и испреплетени интереси стварају геополитички чвор на Балкану и самим тим *чворношћ* као важно геополитичко обележје. Реч је о стратешким кретањима и уклињавањима из различитих праваца. Германски фактор вековима пројектује правац кретања северозапад–југоисток, што се и читава у идеји продора на исток, односно југоисток (*Drang nach (Süd) Osten*). Насупрот томе, исламски фактор настоји да се креће правцем југоисток–северозапад, ка средишту Европе, а један од примера је продор Османлија. Русија пак настоји да се креће правцем североисток–југозапад, ка Средоземљу и топлим морима, док Сједињене Државе претендују да контролишу све правце, директно или посредством савезника и пивот држава (Деспотовић, Глишин 2021). *Конџаакџиношћ* је следеће геополитичко обележје, настало услед укрштања две традиционалне религије, хришћанства (православље и римокатолицизам као конфесије) и ислама, и три цивилизацијско-културолошка круга (западна, православна и исламска цивилизација) на Балкану. Ова два геополитичка обележја наводимо као смернице за посматрање историјских догађаја и јасно уочавање геополитичких карактеристика тих догађаја. Навешћемо као пример Хладни рат, који је показао да простор Балкана, особито Југославије, карактерише чворност посебно конструисана из два супростављена правца. Совјетски Савез је свим средствима настојао да из већ поменутог правца североисток–југозапад овлада овим простором, док су Сједињене Државе тежиле да истисну СССР правцем потискивања југозапад–североисток. Дакле, суочавање две највеће силе тога времена није поштедело Балкан, који је био шаховска табла за геополитичка надмудривања Москве и Вашингтона. Тада је руска сфера утицаја покривала значајан део југоисточне и источне Европе, борба за утицај на Балкану била је константна, док је контрола Бугарске и Румуније и црноморске обале била неупитна. Ипак, ситуација се у поменутиим регионима по завршетку Хладног рата мења у корист САД, а Русија се повлачи дубоко ка средишту континента. Управо је један од важних циљева био да се „искористи економско и војно посустајање и геополитичка дефанзива Русије

за запоседање кључних стратешких простора Балкана и дугорочније спречавање Руске Федерације да се врати у, за њу, другу по значају виталну геополитичку зону” (Деспотовић 2012: 121). А Балкан због своје контактности није био „поштеђен крупних политичких, војних и територијалних промена, што је радикализовало њему својствен процес балканизације” (Деспотовић, Глишин 2021а: 25). Прекомпозицијом међународног поретка у пост-хладноратовском периоду, осетљиве и чворне зоне попут Балкана нашле су се у геополитичком вакууму, који су Сједињене Државе вешто искористиле за успостављање контроле и увлачење земаља југоисточне и источне Европе у атлантске структуре. У последњих три деценије, 14 држава прикључило се НАТО савезу, од Естоније на северу до Бугарске на југу, „чинећи тако један ланац којим евроатлантске силе контролишу источну Европу и западну обалу Црног мора” (Деспотовић, Глишин 2021: 322).

Дакле, у ширењу НАТО пакта види се геополитичка доследност евроатлантских структура које су свим средствима настојале да подигну и учврсте „Западни зид” према Русији. Већ поменуте Румунија и Бугарска, које су биле под руском контролом током Хладног рата, сада припадају евроатлантском кругу држава, што је само један од примера промене односа снага у југоисточној Европи. О актуелности процеса потискивања Русије сведочи и нова Стратегија модернизације оружаних снага Велике Британије. Између осталог, Русија је означена као највећа војна и нуклеарна претња по европску безбедност, те ће се због тога Британија додатно ангажовати у регионима надомак Русије. Балкан је и у том контексту важан, будући да Стратегија истиче потребу за све чвршћим повезивањем НАТО земаља – Румуније, Бугарске, Турске и Грчке – у црноморском региону, како би се пружио отпор све чешћим руским притисцима.¹⁴⁰ Дакле, Вашингтон са својим државама савезницама контролише регионе надомак Русије. На Балкану, Србија је, као потенцијални руски савезник, изолована у средишту полуострва, под контролу су стављене јадранска, јонска, егејска и значајним делом црноморска обала, то јест, уколико погледамо приложену карту, видећемо да је под евроатлантском контролом целокупан приступ северном Медитерану. На тај начин је баражиран руски пут преко Балкана ка Средоземљу, али није у потпуности онемогућен балкански вектор, који је у неоевроазијској мултиполарној концепцији значајан.

¹⁴⁰ Погледи: Ministry of Defence UK (2021). *Defence in a competitive age*. 30 March 2021, 5, 10, 20, 30.

Србија као руски геополитички императив на Балкану

У савременој констелацији снага, Србија је једина балканска земља која испуњава услове за формирање вектора из Русије ка југозападу, те би Москва у почетним корацима креирања балканског вектора требало да рачуна на њу и Републику Српску. Следећа, средњорочна фаза креирања балканског вектора требало би да укључи постепено успостављање интересне сфере у постјугословенском простору, посебно узимајући у обзир Северну Македонију, Црну Гору, Републику Српску са већим делом Федерације БиХ и Србију. И дугорочно гледано, једина стабилна руска конекција на Балкану могу бити „целовите српске земље у својим историјско-географским габаритима и организоване у јединствену српску државну политичко-територијалну јединицу” (Степић 2019: 137, 139). Оно што, с друге стране, Србију више усаглашава са руским геополитичким концептом јесте телурукратски геополитички идентитет, православна цивилизација, историјска и традиционална повезаност и већински негативан став српског народа према атлантизму и Сједињеним Државама, због туробног искуства ратних деведесетих, санкција, бомбардовања и деструкције државе.

Српско-руски односи имају своју дугу традицију и неретко су поистовећени са пријатељством и нераскидивим братским односима. Срж тих односа је православље као духовна вертикала и културна и традиционална повезаност. Стога не чуди што је српски народ, као најзападније језгро православља у Европи, у геополитичким стереотипима Запада означен као мали православни Руси и руска предстража на Балкану. Због наведених стереотипа неретко смо били изложени притисцима и интервенцијама Запада, некада се то тицало само нас, а некада су те интервенције биле посредан обрачун са Русијом. О реалности приче о обрачуну Запада са православљем сведочи и вишевековна ватиканска политика прозелитизма (Радонић, 2017; Деспотовић 2019; Дешнер 2021), као и нешто новије цивилизацијске конструкције које је извео Семјуел Хантингтон (*Samuel Huntington*), наводећи да се западна цивилизација завршава тамо где почињу ислам и православље (Хантингтон 2000). На тај начин је направио поделу на западну цивилизацију и православну цивилизацију, креирајући дискурзивне и цивилизацијске границе које „нарушавају територијалну, културолошку и цивилизацијску целовитост српског народа, чинећи га рањивим и лаким пленом за територијалне аспирације агресивних суседа, преверавање, прогон, отимање верске и културне баштине и слично” (Глишин 2020: 60–61). Дакле, традиционална, религијска и културолошка повезаност важан је аспект српско-руских односа, те незаобилазна чињеница када говоримо о утицају Русије на простору српских земаља.

Као стална чланица Савета безбедности Уједињених нација, Русија има могућност да утиче на одређене политичке догађаје на Балкану и у Србији, посебно када је у питању статус Косова и Метохије. Амерички дипломата Ричард Холбрук рекао је 2007. године да је „Косово најважнији међународни тест за Владимира Путина” (Holbrooke 2007). Русија је од почетка изразила јасан став, критикујући поступање Запада и указујући на кршење принципа међународног права (Антоненко 2007) и том ставу је доследна и данас. Амбасадор Русије у Србији Александар Боцан-Харченко (Александр Аркадьевич Боцан-Харченко) изјавио је 10. јуна 2021. године да ниједна одлука у вези са Косовом и Метохијом неће моћи да прође без подршке Савета безбедности УН (*Политика* 2021). Сматрамо да је то важан аспект српско-руских односа, будући да је обостран интерес, из горе поменутих разлога, одржавање српске територијалне целовитости и државног суверенитета. Осим тога, у спремности да се супротстави уједињеном Западу по овом и другим питањима огледа се успон Русије почетком XXI века.

Следећи важан аспект српско-руских односа тиче се привреде и економије. Доласком председника Владимира Путина на власт, опоравак Русије текао је узлазном путањом, те се унутрашњи напредак у годинама његове владавине све више одражавао на привредне пројекте у региону. Од 2006. године то је евидентно и у балканском региону, особито у енергетском (ГазПромНефт-НИС и Лукоил) и банкарском (Сбербанк, АПИ банка и Експо банка) сектору. Један од најзапаженијих привредних уговора између Москве и Београда потписан је 2008. године и тицао се продаје Нафтне индустрије Србије (НИС) руском ГазПромНефту за 400 милиона евра. Три године касније, у марту 2011. године, реализована је продаја још 5,15% акција НИС-а, чиме је ГазПром постао већински власник са 56,15% удела (Извештај НИС 2012). О наведеном уговору се много полемисало, а ставови су и данас подељени. Постоји она група која сматра да је НИС покљоњен Русима и да је реч о најлошијој приватизацији у историји (Чонградин 2015, Данас 2020), док опозитни ставови тврде да је НИС у годинама пре продаје пословао веома лоше и да је дуг компаније био неколико стотина милиона евра, те да је након продаје компанија почела да послује са значајнијим нето добитком (2012. године нето добитак износио је око 450 милиона евра; Костић 2013, *Политика* 2010). С тим у вези, амбасадор Русије у Србији Александар Боцан-Харченко у интервјуу за часопис *Печати*, 12. јун 2020. године, рекао је: „(...) тешко је рећи да је НИС даг на поклон – на дан куповине дуг компаније је износио више од једне милијарде долара. Руски менаџмент је успео да претвори НИС у водећу компанију у региону и највећег даваоца у буџете свих нивоа Србије са уделом 13–15%. Већ извршена улагања износе 4,2 милијарде долара, до 2025. године планирано је да се у развој компаније

уложи још 1,4 милијарде долара” (*Печайи* 2020). Такође, приликом потписивања купопродајног уговора, потписан је и споразум о изградњи гасовода „Јужни ток”, који је требало да пролази кроз Србију. Међутим, Европски парламент се, усвајањем резолуције 2014. године, супротставио изградњи гасовода због кршења законодавства држава чланица ЕУ према ком једна држава не може бити власник и гаса и гасовода (De Micco 2015). Русија је обуставила изградњу гасовода „Јужни ток”, да би 2016. године потписала споразум са Турском о изградњи гасовода „Турски ток”, који се пружа од Русије кроз Турску, Бугарску и Србију до Мађарске. Гасовод је дуг 930 км са годишњим капацитетом од око 31,5 милијарди кубних метара гаса. Први крак гасовода са капацитетом од 15,75 милијарди кубних метара гаса иде ка Турској, док други са истим капацитетом иде ка Бугарској, Србији и Мађарској (*TurkStream* 2021). Реч је свакако о значајаном руском геоекономском искораку у региону, а државе потписнице споразума имаће значајне бенефите.

Билатерални односи две земље развијају се и у другим областима. Успешна сарадња спроводи се у трговинском, пољопривредном, војном, инвестиционом, научно-технолошком и културном сектору. Према подацима Републичког завода за статистику, током 2020. године вредност увоза из Русије збирно по секторима износио је 1,566 милиона долара, док је извоз у Русију износио 911 милиона долара (РЗС 2021). Годину дана раније, увоз из Русије био је знатно већи и износио је 2,583 милиона долара, док је извоз у Русију износио 977 милиона долара. Током 2018. године, увоз из Русије износио је 2,037 милиона долара, док је извоз био 1,023 милиона долара (РЗС 2021). Према подацима Министарства финансија РС Управа царине, 1.659 привредних субјеката из Србије послује са Русијом (ПКС 2019). У структури увоза на првом месту су енергенти, нафта и гас (преко 60%). Таква висока структура увоза енергената „значајно условљава негативан билатерални спољнотрговински биланс две земље на штету Србије” (Петровић 2021: 12). Када је реч о инвестицијама, према подацима Привредне коморе Србије, укупна нето улагања резидената Руске Федерације у Србији у периоду од 2010. до 2018. године износила су 1,47 милијарди евра и према томе се налази на четвртном месту међу земљама највећим инвеститорима у Србији (ПКС 2019).

У последњих две деценије потписано је на десетине уговора и споразума и забележено је више званичних посета на највишем нивоу. Председник Русије Владимир Путин посетио је Београд 17. јануара 2019. године и том приликом потписано је више од двадесет споразума, меморандума, уговора и протокола о будућој сарадњи. Један од најзначајнијих споразума тиче се коришћења атомске енергије у мирнодопске сврхе. Осим тога, потписан је

Меморандум о руско-српској сарадњи у области развоја дигиталних технологија, као и Меморандум о развоју иновација у сектору електричне енергије. Потписан је и уговор вредан 230 милиона евра, који се тиче изградње железничке инфраструктуре у Србији. Такође, потписани су и документи из области гасне привреде, сектора електричне енергије и области социјалне заштите (Влада РС 2019). Председник Србије Александар Вучић посетио је Москву 23. и 24. јуна 2020. године и том приликом присуствовао је Војној паради поводом обележавања 75. годишњице победе над фашизмом. На нивоу премијера, Дмитриј Медведев је посетио Србију 19. октобра 2019. године и приликом свог обраћања рекао је да Русија подржава Србију и да је спремна да јој пружи сваку помоћ у очувању њеног територијалног суверенитета и интегритета, истичући да је Русија само за мирно решење у складу са Резолуцијом 1244 Савета безбедности УН (Политика 2019). Неколико дана касније, 25. октобра, премијерка Ана Брнабић посетила је Москву, састала се са премијерима Русије, Белорусије, Казахстана, Јерменије и Киргистана и том приликом је потписала Споразум о слободној трговини између Србије и Евроазијске економске уније (ЕЕУ). Тржиште ЕЕУ чини 183 милиона људи, док је укупан БДП 1,9 трилиона долара (РТС 2019). Изнети подаци показују да се билатерални односи две земље развијају и поспешују у различитим секторима.

Када је у питању војни сектор, Република Србија је након 2000. године била окренута ка НАТО-у, што се огледа у директном ангажовању војних стручњака и саветника из земаља чланица. Један од примера је учешће Амадеа Воткинса (*Amadeo Watkins*) у реформи сектора одбране Републике Србије, кога је ангажовало британско Министарство одбране. Својом скоро десетогодишњом улогом у сектору одбране Србије, Воткинс је допринео да се војска сведе на симболичну улогу, без борбене способности да штити државу (Перишић 2019: 69–70). Иако је Србија истицала војну неутралност од 2007. године, практична политика показивала је да се држава све више приближава евроатлантским структурама. Стога је колега Радослав Гађиновић наглашавао да треба „спречити потапање Србије у ’Атлантику’”, истичући неопходност „ревизије штетних уговора за Србију потписаних са НАТО пактом” (Гађиновић 2015: 91–96). Од 2013. године, након што је Воткинс склоњен из Министарства одбране, започета је нова војна политика, која је подразумевала наоружавање и опремање војске и сарадњу са Русијом. Србија новом политиком није одбацила сарадњу са НАТО, али је предузела нове кораке, супротне већини оних предлога које је добијала од Воткинса (Перишић 2019: 71–72). Већ следеће, 2014. године, одржана је прва заједничка војна антитерористичка вежба са Русијом, „Срем 2014”, која је означена као највећа те врсте у последњих три деценије (РТВ 2014). Од

тада се српско-руска војна сарадња креће узлазном путањом. Трилатералне вежбе под називом „Словенско братство” Србија једном годишње спроводи са оружаним снагама Русије и Белорусије, почев од 2015. године. Ваздушне војне вежбе под називом „БАРС” организује Братство авијатичара Србије и Русије од 2015. године у циљу јачања летно-тактичких способности. Заједничка тактичка вежба „Словенски штит” први пут је одржана 2019. године и том приликом је у Србију допремљени ракетни системи С-400 и Панцир С, у циљу спровођења вежби. Следећа заједничка ПВО вежба „Словенски штит 2021” планирана је за октобар 2021. године (Спутник 2021). У Србији је 2021. године одржана антитерористичка вежба „Заједнички одговор 2021”. Реч је о првој војној вежби специјалних јединица Војске Србије и Оружаних снага Руске Федерације у историји (РТС 2021). Такође, ове године су отворене игре под називом „Чувар реда” у Краљеву у склопу „Међународних војних игара 2021”, а организација је први пут поверена Србији (Влада РС 2021). Несумњиво, односи две земље у војном сектору значајно јачају последњих година. О томе сведочи и испорука војне опреме Србији. Русија је последњих година донирала Србији укупно 30 тенкова Т-72, познатих и под називом „бели орао”, и 30 оклопних борбених возила БРДМ-2, чија се вредност процењује на око 70 милиона долара. Такође, Русија је донирала и шест авиона Миг-29, а Србија је купила шест хеликоптера Ми-17, четири хеликоптера Ми-35 и ПВО систем „Панцир С-1”. (Лазански 2021; Икониновић 2021). Србија је, поред Белорусије, највећи увозник руске војне технике у Европи, што говори о степену сарадње у области одбране, која је на историјском врхунцу (Тасс 2021). Ипак, иако је започета нова војна политика 2013. године, ми постављамо питање „Да ли је могућа војна без политичке неутралности – Србија ван НАТО-а, НАТО у Србији?”, истичући телурократски геополитички идентитет Србије и указујући на чињеницу да се маневарски простор наше земље сужава и да задуго неће бити могуће водити „несврстану” спољнополитичку активност. С тим у вези, ми смо из перспективе наше земље поставили алтернативу у виду Евроазије и ОДКБ безбедносне структуре, где смо се запитали да ли је то национална алтернатива или геополитички ћорсокак (Деспотовић, Глишин 2021а: 29–32).

Литература

1. Тасс (2021). *Глава МВД Србији: Белград остиаејся друјом Москвы и не собираејся в НАТО*. 17. мај 2021. Доступно на: <https://tass.ru/interviews/11392935>
2. Влада РС (2021). Сарадња у области одбране са Русијом на историјском врхунцу. 30. август 2021. Доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/571057/saradnja-u-oblasti-odbrane-sa-rusijom-na-istorijskom-vrhuncu.php>
3. Лазански, Мирослав (2021). *Лазански: Војска Србија добила од Русије моћне тенкове*, Министарство спољних послова Републике Србије, 23. мај 2021. Доступно на: <https://www.mfa.gov.rs/mediji/aktivnosti-predstavnistava-srbije/lazanski-vojska-srbija-dobila-od-rusije-mocnetenkove>
4. Икодиновић, Оливера (2021). „Србија купује од Русије ПВО системе Панцири Красуху, хеликоптере Ми-35 и Ми-17, ракете Корнет?“, *Сјујиник*, 29. јун 2021. Доступно на: <https://rs.sputniknews.com/20210629/srbija-kupuje-od-rusije-pancir-krasuhu-mi-35-i-mi-17-1125782205.html>
5. РТС (2021). *Борба њројтив убачене њерористичке јрује – војна вежба српских и руских сјецијалаца у Орешицу*, 23. мај 2021. Доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/124/drustvo/4382753/vojna-vezba-vrsac-specnaz.html>
6. Перишић, Срђан (2019). „Сарадња Србије и Русије: одбацавање Атлантизма и могућа геополитичка алтернатива“, *Полијтика националне безбедности* 17(2): 67–86. DOI: <https://doi.org/10.22182/pnb.1722019.3>
7. *Сјујиник* (2021). „Словенски штит“: Русија шаље системе ПВО у Србију. *Сјујиник*, 27. септембар 2021. Доступно на: <https://rs.sputniknews.com/20210927/slovenski-stit-rusija-salje-sisteme-pvo-u-srbiju-1130201432.html>
8. Гађиновић, Радослав (2015). „Спречити потапање Србије у ’Атлантику’ (Економске интеграције и војна неутралност национални је интерес Србије)“, у: *Геополитички њоложај Србије и Балкана између Евроајлантизма и Евроазијсјива*, ур. Љубиша Деспотовић и Александар Гајић, посебно издање 3. *Култура њолиса* (XII)
9. РТВ (2014). „Српско-руска вежба, највећа за три деценије“, РТВ, 14. новембар 2014. Доступно на: https://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/srpskoruska-vezba-najvesca-za-tri-decenije_536324.html

10. Влада РС (2019). „Потписани међудржавни споразуми између Србије и Русије”, Влада РС, 17. јануар 2019. Доступно на: <https://www.srbija.gov.rs/vest/359363/potpisani-medjudrzavni-sporazumi-izmedju-srbije-i-rusije.php>
11. РТС (2019). „Потписан Споразум о слободној трговини између Србије и Евроазијске економске уније”, РТС, 25. октобар 2019. Доступно на: <https://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/politika/3711515/potpisan-sporazum-o-slobodnoj-trgovini-izmedju-srbije-i-evrozajiske-ekonomске-unije.html>
12. *Политика* (2019). „Србији помоћ за очување суверенитета, мирно решење на основу Резолуције 1244”, *Политика*, 19. октобар 2019. Доступно на: <https://www.politika.rs/sr/clanak/440131>
13. Петровић, Драган (2021). „Перспектива сарадње Србије са Русијом и интеграционим процесима које Русија предводи у Евроазији”, *Култура Полиса*, бр. 45, год. XVIII: 9-20. DOI: 10.51738/Krolisa2021.18.2r.1.01.
14. De Micco Pasquale (2015). *Changing pipelines, shifting strategies: Gas in south-eastern Europe, and the implications for Ukraine*, Belgium: European Parliament – Policy Department. Доступно на: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/549053/EXPO_IDA\(2015\)549053_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2015/549053/EXPO_IDA(2015)549053_EN.pdf)
15. НИС (2012). *Периодични сажељиви финансијски извештаји*, Нови Сад: НИС Гаспром Њефт. Доступно на: <https://www.belex.rs/data/2012/07/00078868.pdf>
16. TurkStream (2021). Project Presentation. <https://www.turkstream.info/>
17. *Политика* (2021). „Боцан-Харченко: Ниједна одлука о КиМ без Савета безбедности УН”, *Политика* 10. 6. 2021. Доступно на: <https://www.politika.rs/scc/clanak/481031/Bocan-Harcenko-Nijedna-odluka-o-KiM-bez-Saveta-bezbednosti-UN>
18. Антоненко, Оксана (2007). *Независимост Косово. Почему Россия ѝрошив?*, Париз: Центр Россия/ННГ
19. Holbrooke, Richard (2007). „Russia’s Test In Kosovo”, *Washington Post*, March 13, 2007. <https://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/03/12/AR2007031200972.html>
20. ПКС (2019). *Спољнотрговинска размена Републике Србије и Руске Федерације*. Београд: Привредна комора Србије
21. РЗС (2021). „Извоз и увоз по секторима”. Доступно на: <https://data.stat.gov.rs/Home/Result/170301?languageCode=sr-Cyrl>
22. Решетњиков, Леонид (2016). *Врајини се Русији*. Београд: Евро Бок

23. Решетњиков, Леонид (2016). „Русија је духовна цивилизација”, *Православие.Ру*, 29. новембар 2016.
24. Данилевски, Николај (1994). *Русија и Европа*. Београд: Службени лист СРЈ
25. Трубецкој, Николај (2004). *Европа и човечанство*, Београд: Логос
26. Ламанский, Владимир (2010). *Геополитика њанславизма*, Москва: Институт русской цивилизации
27. Дугин, Александар (2004). *Основи геополитике I*, Зрењанин: Екопрес
28. Кострикова, Јелена (2020). *Геополитички интереси Русије и словенско питање*, Нови Сад: Балканија
29. Ministry of Defence UK (2021). *Defence in a competitive age*, 30 March 2021
30. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2021). *Савремени међународни односи и геополитика*, Сремски Карловци: Каирос
31. Деспотовић, Љубиша (2012). *Српска геополитичка парадигма*, Сремски Карловци: Каирос
32. Деспотовић, Љубиша (2019). *Геополитика Светосавља*, Сремски Карловци: Каирос
33. Костић, Александар (2013). „Зашто је за Србију (ипак) добро што је Гаспром купио НИС?”, *Нова српска геополитичка мисао*, 28. октобар 2013. Доступно на: <http://www.nspm.rs/ekonomska-politika/zasto-je-za-srbiju-ipak-dobro-sto-je-gasprom-kupio-nis.html>
34. Чонградин, Снежана (2015). Најгори српски посао века. *Антидогма*, 23. мај 2015. Доступно на: <https://www.anti.media/istrazivanja/dosije/najgori-srpski-posao-veka/>
35. *Политика* (2010). Скривени мираз могао би да потопи НИС. *Политика*, 16. март 2010. Доступно на: <https://www.politika.rs/scc/clanak/127785>
36. *Данас* (2020). Приватизација Нафтне индустрије Србије – посао или промашај века, *Данас*, 16. децембар 2020. Доступно на: <https://www.danas.rs/ekonomija/privatizacija-naftne-industrije-srbije-posao-ili-promasaj-veka/>
37. *Печаш* (2020). Александар Боцан Харченко – Српски народ ће увек имати подршку Русије, *Печаш*, 12. јун 2020. Доступно на: <http://www.pecat.co.rs/2020/06/aleksandar-bocan-harcenko-srpski-narod-ce-uvek-imati-podrsku-rusije/>
38. Живен, Ерве (2019). *Западни зид није њао*, Нови Сад: Нова Европа
39. Глишин, Вања (2020). „Српски народ под империјалном пресом – положај у геополитичком чвору”, *Најредак 2* (2)

40. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2020). „Америчка милитаризација Европе на почетку 21. века као малигна експликација континуитета англосаксонских геополитичких доктрина”, *Политика националне безбедности* 19 (2). DOI: <https://doi.org/10.22182/pnb.1922020.9>
41. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2021a). „Геополитички идентитет Републике Србије и Стратегија националне безбедности”, *Политика националне безбедности* 20 (1). DOI: <https://doi.org/10.22182/pnb.2012021.2>
42. Молнар, Томас (1996). *Либерална хегемонија*, Београд: Студентски културни центар
43. Степић, Миломир (2019). *Српски историјички облици*, Београд: Catena Mundi
44. Радонић, Јован (2017). *Римска курија и јужнословенске земље: од XVI до XIX века*, Београд: Catena Mundi
45. Дешнер, Карлхајнц (2021). *Политика римских ђаја у 20. веку*, Београд: Catena Mundi
46. Хантингтон, Семјуел (2000). *Сукоб цивилизација*, Подгорица: ЦИД

3. „СРБИЈА ЈЕ РУСИЈА НА БАЛКАНУ”

Паралелизам религијско-конфесионалног и истородног геополитичког кода српске и руске нације у контексту међународних односа сагледаних кроз призму дела Наталије Нарочницке

Први генерални секретар Алијансе, британски генерал Хестинис Исмај, украјинко је објаснио прајмајичне циљеве НАТО-а: држајте Немачку под контролом, истерајте Русе из Европе и задржајте Америку у Европи.

Зашто би остварио НАТО? Да би остварили први циљ – да истерају Русију из Европе, јер су прва два остварили. Америка је дошла у Европу и ставила Немачку под контролу.

Наталија Нарочницка, позната руска историчарка и стручњак за међународне односе, а од скора и почасни члан САНУ, профилисала је своју научно-теоријску позицију дубинским проучавањима историјских процеса који захватају истраживања *религијско-цивилизацијских и културних обележја* светске историје преломљених кроз одређене епохе или историјске етапе развоја. Централну улогу у таквим истраживањима она је посветила **Русији и руском народу** сагледавајући их кроз дуге процесе трајања и борбе за империјална проширења и напредак или пак за етапе геополитичке регресије, пропадања и поновног трагања за изгубљеним геополитичким идентитетом и државним оквиром. Доминантно обележје Руске цивилизације и културе она види у *православном идентитетском и конфесионалном одређењу* као главним ослонцем на коме се формирао Руски национални, духовни, културни и *државотворни код*. На једној врсти специфично руске обнове *неовизантијске духовно-културне баштине* као услова за успостављање и враћање Руском државном континуитету (потпуно супротно увреженом геополитичком стереотипу Запада о политичким амбицијама Москве да постане „Трећи Рим”) и историјском битисању Руског света али и православних народа који су преостали на њему. Зато што је *поствизантијски идентитет* по њеном мишљењу, остао незаштићен и изложен сваковрсним

цивилизацијско-идентитским девастацијама. „Овде се сусрећу цивилизације – православна, латинска и исламска – и државе које их представљају и које су повезане сложеним системским везама у борби за поствизантијски простор, који се после распада Русије и погрома Срба налази у стању националне катастрофе, етничке неравнотеже, стратешког слабљења и пометености духовних и историјских оријентација” (Нарочницка 2008: 399). Јер је, управо тај простор извор основе за историјско-духовну обнову и за претемељење Руске и Српске замало изгубљене *цивилизацијске* суштине у постсовјетком и постјугословенском тражењу властите геополитичке и национално идентитетске самоодређености (особито трагично у периоду тзв. Јељцинове Русије и постпетооктобарске Србије). Поновног тражења тог базичног темеља историјског, културног али и државног постојања, без кога неће бити успешног развоја или опстанка у бурним токовима светске историје. Или пак, нових искушења које са собом доноси глобализовани ’пост’модерни свет трансхуманизма који нам константно прети државним нестанком и цивилизацијским поништењем.

Тематски и теоријски оквир дела Наталије Нарочницке

Наталија Нарочницка се у друштвено-цивилизацијском контексту може посматрати као превасходно *ј*православно-словенска и национално ангажована интелектуалка. У научно-доктринарном смислу своја сериозна истраживања она је пре свега темељила на примени *историософске методе* са значајним теоријским увидима и тумачењима историјских процеса кроз *нормативно-аксиолошки* експликативни оквир. Такав теоријски приступ омогућио јој је да вишевековне антагонизме између *Запада и Истока* сагледава превасходно кроз сукобе геополитичких интереса у међународном поретку моћи као директној резултанти *релијјских и цивилизацијских разлика*. Разлике које леже баш у њиховој основи као изразу непомирљивог противречја, које се пре свега огледају у другачијем *вредносно-моралном* темељу на коме су се конституисале и битишу већ вековима. Зато она не пропушта прилику да говори „о будућем веку као о супарништву цивилизација”, и да се рушење Русије одмах одразило и на Балкану, који треба анализирати кроз призму геополитике и историософије, кроз призму како она каже *свјетској Источној ишћања*.

Отуда је разумљива, мада по нама не и до краја оправдана, њена снажна критика *евроазијца и неоевроазијца* као једног од најзначајнијих правца савремених руских геополитичких доктрина. Критике њиховог ширења

религијско-етничке и културне основе која је упорно инсистирала и на *не-йравославној* и *не-словенској* компоненти руског геополитичког идентитета¹⁴¹ који је био *религијски* и *етнички инклузиван*, а не *йравославно ексклузиван* каквим га је сматрала Наталија Нарочницка (Нарочницка 2008: 109, 391, 418). Зато што поред осталог, историјски али и актуелно Русија спада у мултиетничке и мултирелигијске нације (иако је неоспорно већински у конфесионално-духовном смислу православна). Реч је о јединственом државном и геополитичком оквиру Русије који потврђује своју целовитост и снагу превасходно базиран на политичкој толеранцији и заједничком вишевековном суживоту свих етнија и религијских традиција. Управо у Русији оне су нашле свој аутономни простор слободе, не нарушавајући притом власти специфичности али ни припадност једној великој државној и културној империји која је историјски доказано остављала довољно цивилизацијске ширине за све постојеће разлике не угрожавајући притом своје примарне државне интересе.¹⁴²

Управо зато неоевроазијци инсистирају баш на тој широкој *цивилизацијско-религијско-етничкој* основи која је обједињена руским језиком и културом и која је у своје државно језгро пригрлила и интегрисала све наизглед непомирљиве разлике на огромном евроазијском државном простору (изузев тзв. совјетског периода и покушаја грађења тзв. совјетског народа). На идеји тзв. *руској светиа*, као оригиналном изданку историје који није топио друге нације и религије у заједничком империјалном котлу правећи синтетичке идентитете. Већ је чувао и сачувао њихову етнокултурну и религијску самобитност сабирајући их и уједињујући са неоспорно већинским делом света који је у конфесионалном и духовном смислу остао доследно православан.¹⁴³

¹⁴¹ Аргументовану критику таквих ставова изнео је М. Степић (2013). *Геополитика неоевроазијаца*, ИПС, Београд, 76.

¹⁴² Погледати више: Џ. Билингтон (1988). *Икона и секира: историја руске културе, једно тумачење*, Рад, Београд.

¹⁴³ „Истовремено, евроазијци су предложили ново географско и историјско схватање Русије, као и читавог свијета који називају руским или 'евроазијским'. Име евроазијаца је географског поријекла. Ствар је у томе да су они, евроазијци, тамо гдје је досадашња географија бројала два континента, 'Европу' и 'Азију', учили трећи, средњи континент на копну Старог свијета, онај 'Евроазија', од којег изводе своје име. По мишљењу евроазијаца, појам 'Европе' као тоталитета западне и источне Европе је, у чисто географском смислу, бесмислен и фарсичан. На Западу се, у погледу географских обриса, налази најбогатији развој обала, проређивање континента у полуострво, острво; док на истоку постоји чврста, континентална маса чији се једини прекид налази према морским обалама." П. Савицки, *Еѿос ѿресс*, 27. 06. 2022. пост 65.

Зато је данас са нескривеним дивљењем могуће видети да и током ратних дејстава (специјалне војне операције Русије чији је превасходни циљ заштита угроженог становништва на просторима данашње нацистичке Украјине), раме уз раме ратују припадници већине етничких и религијских припадника руске армије, који са огромним поносом истичу да су руски патриоти спремни на сваку жртву коју од њих затражи њихова држава Русија. И то није случај нпр. само са Чеченима којих има највише од исламског дела руских грађана, већ и од стране укупног дела исламског света који је у огромној већини стао уз Русију. О томе недвосмислено сведоче „сви, који су попут Босанских муслимана и Шиптара са Косова и Албаније, избјегли да буду на оној страни на којој су Турска, Иран, Пакистан, Египат, Индонезија, Сирија, Саудијска Арабија и цјели Исламски свијет. Бити уз Русију, данас значи бити на својој страни. На страни историје, једнако, као и на страни будућности” (Галијашевић 2022).

Наталија Нарочницка се такође профилисала и као оштар и темељан критичар важнијих аспеката *глобализације* као процеса и *глобализма* као експанзивне идеологије англосаксонског света (и њених скривених елита) као и деструктивних последица које је остављала за собом (Нарочницка 2008: 360). Особито снажно у процесима *секуларизације* и *дехристијанизације* западног света, и отвореног агресивног наступања према православно-хришћанским нацијама (превасходно Русима и Србима) као једном од главних геополитичких баријера и најтежих цивилизацијских препрека за остваривање њихових бруталних глобализацијских интереса.

Србија и Русија – идентичан цивилизацијски и геокултурни код

Геокултурни код је генерички појам који у себи обједињава *геоидиолитички идентитет* настао као историјска кристализација *геоидиолитичког положаја* и *нормативно-вредносног корпуса* којим је одређен *културолошки склоп* неке нације као њене финалне цивилизацијске синтезе, којом се она дефинитивно одређује и препознаје у временском и просторном континууму. Стога је геополитички код кључан за одређење неке нације и њену припадност одређеном геополитичком и културолошко-цивилизацијском кругу настао као сложена идентитеска компонента процеса дугих историјских посредовања религије, културе, духовности и традиције, односно вредносног корпуса и на њему изграђеног геополитичког идентитета. Управо зато

нам је кроз појам геополитичког кода било најлакше изразити и дефинисати идентичност и паралелизам српско-руске геополитичке и цивилизацијске блискости и истородности. То се јасно дало декодирати и кроз пример актуелних оружаних сукобљавања на простору Кијевске Русије. Коју је Запад под утицајем Ватикана не само прекрстио (*унијаћење*) него и преименовао те од *Малоруса* преко *Руснака* у *Украјинце* и тако неколико деценија уназад покушао да гради њихов синтетички (вештачки) идентитет на патолошкој (бандеровско-нацистичкој) мржњи према Русима и антируској политици као трагичној потврди *двосйрукој конверийијској екстремизма* (прво професионална конверзија, а онда и национална). Баш такве злоћудне историјске процесе још пре три деценије најавио је и Семјуел Хантингтон својом књигом о *Сукобу цивилизација* када је заједно са другим западним ауторима (атлантистичким геополитичарима а пре свега З. Бжежинским) дефинитивно доктринарно поцепало хришћански свет на Западно хришћанство (Римокатолици и Протестанти) и Источно хришћанство (Православци). Овом својом књигом он је на неки начин најавио и коначни цивилизацијски обрачун са Православљем уз доктринарну и идеолошку наду да ће атлантисти у њему бити победничка страна. Примећујемо успут, да им у том подухвату неће много помоћи чак ни *йравославни аујсајдери* у њиховим редовима (Румунија, Бугарска, Грчка, Црна Гора, Северна Македонија...) који су постали део атлантистичко-натовске структуре (због геополитичких приоритета Вашингтона) јер се на другој страни истинске одбране православно-цивилизацијских вредности налазе моћна Русија и истрајна Србија.¹⁴⁴ „Балкански зид санкција је срушен, а Српски и Руски народ могу наставити даље, сигурни да пријатељство и братски односи немају цијену и да амерички притисци, британске злокобне игре и њемачке инвестиције, не могу срушити историјски и политички однос два народа. Својим наступом у Санкт Петербургу, Милорад Додик је Републици Српској обезбједио мјесто на побједничкој страни историје и ту чињеницу, неизбјежне и епохалне Руске побједе, у глобалном одмјеравању снага са НАТО алијансом, не виде само неупућени а не признају злонамјерни” (Галијашевић 2022).

Дакле, генерисаног сукоба као коначног обрачуна насталог због дијаметрално различитог вредносног оквира који је утицао на организацију држава и друштва, као различитог гекултурног кода и цивилизацијске парадигме. Зато је *декодирање* назначених процеса многих аутора (како у свету тако и код нас) усмерено на погрешан колосек (представљајући их као: *расне или*

¹⁴⁴ Председник Руске федерације Владимир Путин је на међународном економском форуму у Санкт Петербургу SPIEF-2022, у јуну ове године, кратко и јасно изјавио: „Стари свет је готов”, Вебтрибун, 25. 06. 2022, пренео је руски економиста Михаил Хазин.

националне – сукоб Германа и Словена, идеолошке – либерализма и комунизма, *йолийичко-сисџемске* – демократије или тоталитаризма, *државној уређења* – полиархијске владавине или режима личне власти и сл., иако су ти процеси у појединим периодима историје имали и таква обележја, све у зависности да ли их посматрамо на стратешком или тактичко-фазном нивоу), јер нису били у стању да разумеју начине вековног гекултурног кодирања цивилизација које се налазе у процесу међусобног геополитичког супарништва и опречне визије правила на којима почивају међународни односи.

Управо зато је А. Дугин (као и коаутори овог рада) актуелну украјинску кризу исправно сагледао кроз теоријску парадигму сукоба цивилизација. Он то недвосмислено наглашава када констатује: „Ово је сукоб цивилизација на који је упозоравао главни Фукујамин противник Семјуел Хантингтон. Русија је у цивилизацијском сукобу, а не националном, са Западом. Са Западом као цивилизацијом, као кодом, а не са неком појединачном државом. Ово такође објашњава реакцију Запада:

- да искључи Русију из себе,
- да је одсијече од својих економских и технолошких мрежа,
- да је избаци из свих глобалних структура које контролише Запад (а испада да их Запад контролише скоро све!),
- да је изолује од њених незападних партнера, гурајући је свим средствима,
- да мобилише све западно оријентисане мреже у самој Русији да што прије зауставе СВО (специјалну војну операцију, *йрим. ауџора*), да успоре руску офанзиву и, у најмању руку, да свргну Путина.

Запад жели да покаже да ће без Запада и без саучесништва западне цивилизације – без западног кода – Русија пропасти и, ако буде инсистирала, Запад ће томе активно допринијети. То значи прије свега да успоставимо – дијелом да запамтимо, дијелом да поново створимо – наш *руски код*. То захтјева корјените промјене у сферама које очигледно нису приоритет за власт: филозофија, наука, култура, образовање, умјетност, друштвена свијест, психологија, па чак и мода и стил. То је оно што је познато као „идеологија”, само што сада не говоримо о идеолошким опцијама које нуди савремени Запад (либерализам, социјализам, национализам), већ о *специфичној цивилизацијској идеологији – руској* – која превазилази западњачке клишее. Уобичајено, можемо је назвати ’четвртом политичком теоријом’, након либерализма, комунизма и фашизма. Неминовно улазимо у нову фазу у борби за руски код и, ако желите, ова битка не зависи директно од успеха и брзине СВО. Наша екскомуникација са Западом се већ догодила. Запад је већ донио

пресуду Русији. Немогуће је исправити ситуацију и вратити све како је било прије 24. 02. 2022. *Морамо у њој и уности и дубоко њихвајти и њосљедице цивилизацијској изазова који смо сами њроизвели* (Дугин 2022).

Последњу Дугинову реченицу у цитираном делу текста сматрамо колико непрецизном толико и нетачном. Русија је била приморана да одговори Западу (Вашингтону и НАТО-у) јер се настали сценарио сукоба на постсо-вјетком простору припремао деценијама пре самог избијања ратних операција на тлу данашње Украјине, а особито акцелирано и малигно од дисолуције СССР-а, са главним фокусом на Прибалтик, источну Европу, Црноморски басен и Закавказје (позната стратегија Запада стезања леталног обруча око Русије у зони Rimlanda кодирана као *Анаконда* која се даље продужавала преко Блиског и Средњег истока, па све закључно са Корејским полуострвом и Јапаном). Иако све наведене геополитичке константе у понашању Запада према Истоку Дугин све изречено познаје јако добро, јер је сам писао бројна дела из геополитике где управо то објашњава, пренебрегава или пренаглашава неминовне грешке које је Русија и сама чинила. Домицилне „прозападне елите” су у појединим историјским фазама све чиниле да Русију транслирају у Западни свет или пак у њој неповратно инсталирају његове вредности и систем. Јесте, и Русија је повремено чинила уступке моћном Западу и тако радила на своју штету, али је како ми сагледавамо чињенице особито у тзв. Путиновом периоду државног вођства куповала време градећи војне капацитете и увећавајући државне ресурсе за неизбежни обрачун који ће се у будућности неминовно десити. „Отуда су разумљиви аплаузи Запада ’револуцији ружа’ у Грузији и ’наранџастој револуцији’ у Украјини. Потискивање Русије са Црног мора и са Балтика – ето жуђеног циља Запада током свих послератних десетлећа” (Нарочницка 2012: 41).

Управо због свега до сада наведеног, сматрамо исправан став да „ниједна национална држава данас не може да обезбеди независност, економску, војну и културну самосталност ако не учествује у неком од великих стратешких блокова” (Перишић 2015: 86). То је посебно важно истаћи управо данас, због Србије која се по сведочењу њених државних званичника још увек налази на тзв. безалтернативном путу *евроинијерација*, намерно скривајући од српских грађана да је то пут *евроајланских инијерација*, упркос званично прокламованој војној неутралности. Наведено, директно потврђује и изјава председника Републике Србије у ноћи након председничких и парламентарних избора 3. априла 2022. године, када по први пут јавно изјављује како Србија није *њолијички неутрална* него само *војно*. Критику

таквог понашања већ смо дали у нашем коаторском научном раду,¹⁴⁵ као и јасну аргументацију зашто Србија мора да мења своју *геополиитичку оријентацију* претемељену на вредностима које нуди Руска федерација, кроз ОДКБ безбедносну структуру и Евроазијску унију. Тај јасан и на стручно-научним основама заснован став изриче и наш најпознатији познавалац геополитике проф. др Миломир Степић када кеже: „Ни упорно понављани, заглушујући и претећи наратив да не постоји 'другачији избор' осим евроатланских интеграција више не важи. Упркос систематском (и системском) игнорисању, алтернатива је ближа и доступнија него што изгледа – неоеврозаијство” (Степић 2019: 210).

Ову очигледну чињеницу многи у нашој земљи особито *западу верна* и *вазално пошчињена полиитичка елита* још увек не жели да види и да се суочи са њеним геополитичким консеквенцама. *Rex americana* је на својој историјској кончини као и хегемонија која га је сурово наметала деценијама уназад. Зато што је једини циљ Запада према остатку света (нарочито оштро према православној цивилизацији) одувек био позападњачење (вестернизација), а не истинска модернизација. „Појам позападњачења идеолошки у себи крије геополитичке мотивације у којима се под маском модернизације, а у режији домицилних политичких елита, покушава извршити цивилизацијска конверзија друштва незападног типа у цивилизацијски крут Запада” (Деспотовић 2019: 423). О томе јасно сведочи и Наталија Нарочницакаја када каже: „Англосаксонци виде модернизацију као вестернизацију, али тај концепт је превазиђен” (Нарочницака 2022).

То такође истиче и председник Руске федерације Владимир Путин када на примеру рата у Украјини који је суштински рат Русије са Западом – изјављује: „Међутим, требало је да схвате да су од самог почетка наше специјалне војне операције изгубили, јер њен почетак означава и почетак кардиналног слома америчког светског поретка”, поручио је председник Русије на састанку са руководством Државне думе и лидерима политичких партија (Веб Трибун 2022). „Ипак, у широј слици руска војна победа у Донбасу је неизбежна, а потом и у 'свим таурским земљама', што ће погодити колективни Запад као астероид. Геополитичко понижење ће бити неподношљиво; да и не говоримо о геоекономском понижењу за вазалску Европу” (Правда 2022).

¹⁴⁵ Погледати више: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021). „Геополитички идентитет Републике Србије и стратегија националне безбедности”, *Политика националне безбедности*, 1/2021, ИПС, Београд, 21.

Геополитичка обележја Балкана

Геополитички положај Балкана је сложен и комплексан, што је резултат историјских процеса и превирања глобалних и регионалних сила на овом простору. Пре свега, положај Балкана у зони унутрашњег полумесеца *Rimland*-а, са израженим евроазијским особинама и географским особинама спајања и прожимања, одrazilо се на судбину балканских народа, који се у вишевековном континуитету налазе у динамичној зони борби за превласт над овим простором. У прилог томе треба истаћи да је кроз призму класичне геополитике простор Балкана представљен као „југоисточни део западног, европског дела *Rimlanda* који представља својеврсну везу, мост и/или препреку према његовом централном, блискоисточном делу – ободу евроазијског континента, што одељује његово језгро *Heartland* од приступа светским морима” (Гајић 2015: 235). Осим тога, Балкан је својеврсни интермаријум, односно спона између Јадранског и Црноморског басена, што заједно са речним долинама чини значајне хоризонталне трансверзале полуострва. Такође, балкански простор је погодна зона за геополитичко наступање ка Блиском истоку и северном делу Африке. Према томе, значајно обележје Балкана је **контактност** са два континента и различитим културама и цивилизацијама, због чега и кажемо да се овде простире „главна оса трансгресионо-регресионих процеса цивилизацијских судара” (Деспотовић 2011: 58).

Следеће геополитичко обележје је **чворност**, које је одређено вишевековним испреплетеним и паралелним интересима регионалних и глобалних сила и њиховом борбом да те интересе остваре. Самим тим, можемо да маркирамо интересе германског чиниоца који је наступао од северозапада ка југоистоку, док је исламски чинилац пројектовао смер кретања од југоистока и северозапада. Руски фактор пројектује смер кретања од североистока ка југозападу, што му онемогућава западни чинилац, пре свега САД, које пројектују своје геополитичко наступање у смеру од запада ка истоку. Кинески фактор настоји да шири свој утицај у смеру од истока ка западу, што је осетно и на Балкану. Дакле, имајући ову геополитичку скицу на уму, можемо да констатујемо да је Балкан кроз времена имао и обележје **граничности**, као војна крајна *terra militaris*, што се најјасније читава у периоду турског освајања, са једне стране, и аустроугарског, са друге стране. Значај овог простора евидентан је и током Хладног рата када су се САД и СССР бориле за, пре свега, повољне дипломатске односе са Југославијом и њеним лидером Јосипом Брозом Титом. Ипак, да су интереси били искључиво геополитичке природе, сведочи и дисолуција Југославије, која је изгубила свој

значај за виталну безбедност САД, након успостављања униполарног поретка.

Како у периоду атлантистичке хегемоније и монополарног поретка моћи тако и данас када се тај поредак руши симболички и буквално (војни и геополитички сукоб Запада на простору данашње Украјине против Руске Федерације, али и словенско-православног света у опште) комбинован са сталним притисцима на државу Србију да уведе санкције Руској федерацији, изврши државно признање Косова, дозволи гушење Републике Српске и прекине сваки контакт са Србима у окружењу (који су остали изван комунистички произвољно цртаних граница а неоправдано и у интересу Запада и њихових локалних трабанта признате као међународне одлуком Бадентерове комисије) имају за циљ да покидају вековне везе двају народа и њихових држава, дајући на значају још једном важности Балкана и вековног битисања Српског народа у борби да очува своју државу и уједини српске земље под једним државно-правним и национално-идентитетским оквиром (Деспотовић 2019: 29–143).

Геополитичка позиција српског народа на Балкану

Перцепција српског чиниоца као веома важног на Балкану у геополитиком контексту и савременим међународним односима, допринела је да се према њему у *џросійорно-џеоџрафском* али и *државно-џиеријоријалном* смислу формира веома ригидна политика, која већ дужи временски период настоји да онемогући његово конституисање као важног државног, националног и *реџионалноџ џеоџолиџичкоџ факџора*. Српски национални корпус препознат је од стране западних сила као *суџарнички, ремеџилачки и ба-ријеран* за остваривање њихових геополитичких планова и циљева, па је као такав изложен снажним мерама девастације и покоравања. Србија и српски народ виђен је више од два века као главни опонент западним интересима на југоистоку Европе.

Такође, Србија и српске земље се константно посматрају кроз оптику западне визуре геополитичке доктрине *heartland-rimland*. У овој Макиндреровој геополитичкој доктрини, главна историјска оса геополитичког сукобљавања, одвија се на линији борби између поморских и копнених сила, на географској оси *зайаџ – исџок* (правац према Русији) и *зайаџ – јуџоисџок* (правац према српским земљама и Србији). Између покретљивих, *мариџимних џаласокраџских* империја и стационарних, копнених *џелурокраџских држава*. Између, наводно, напредних и демократских сила историје и

конзервативних идеократских држава. Са једне стране великих поморских империја (В. Британија, Француска, САД, Немачке), а са друге континенталног копненог цина Русије. Суштина овог геополитичког концепта лежи у настојању таласократских сила *Rimlanda* да *йревенйивно сйрече сйушйиање* Русије у зону топлих мора из зоне *Heartlanda*, односно њено што даље одбацивање од њих (стратегија Анаконда) у зони Медитерана и Азије (Дугин 1997).

Таква политика чинила је константу односа Запада према Србији и српским земљама, без обзира на то у којој фази историјских догађаја да је реч и без обзира на актере и њихове агресивне аспирације које су се временом мењале на историјској позицији као хегемони и агресори (уз активну подршку наших суседа жестоко антагонизовани према српским националним интересима). А тако је и данас упркос варљивој маски евроатлантских интеграција и малигном коаторском доприносу домаћих олош елита, које је Запад пажљиво бирао и веома лако регрутовао. Њихова главна награда је била да доласком на власт могу несметано да пљачкају властити народ и државу у корист својих страних ментора уз коруптивну провизију коју су добијали као извршиоци тог прљавог посла (Деспотовић 2019: 357).

У визурама западних сила српске земље у балканском геопростору виђене су као „дублер” руске земље у евроазијском, па и планетарном контексту. Аналогија, иако у „широким потезима”, има више упоришних репера – словенство, православље, територијално пространство, централни положај, континенталност, тежња изласку на море, експанзивно исламско-католичко окружење, идеолошко-политичко наслеђе, велики део националног корпуса необухваћен границама сопствене државе... (Степић 2001: 103). У форми *йеойолийичких сйереоийиа* моделована обележја Руског геополитичког положаја, бивају примењена од стране земаља Запада, и на Србију и српске земље. Геополитички појам „срце копна” примарно се односио на главну континенталну позицију Русије у зони Евроазије. Из тог контекста он је у секундарном смислу пренесен на геополитички положај српских територија на Балкану, истичући да, како је Русија база светске континенталне моћи, онда су то по геополитичкој аналогiji Србија и српске земље на простору и у размерама балканског потконтинента (Деспотовић 2012: 129).

Она се огледа и у релативизацији Руско-српске *йрисујиносйи на мору* (*особийио уйорно сйречавање Русије да изађе на ййоила мора Медийтерана*) и повратка Србије на маритимна подручја Јадрана са којих је вековима потискивана у континентални масив Балкана. Тај циљ наметнуо се као константа атлантиста и лежи у главној суштини геополитичких планова Запада као и интереса њихових експонената на самом терену (у случају Србије то

су Хрвати, Муслимани – Бошњаци, Албанци, Македонци и тзв. Милогорци – онај део црногорских грађана који подржава сепаратистичку и атланску политику Мила Ђукановића). У последњих неколико векова уназад сведоци смо сталног *географској пошискивања* Срба, са простора древних *српских приморских територија* у дубље копнено залеђе динарског масива, поморавља и јужне паноније (Деспотовић 2012: 129). Све поменуто допринело је стварању *окружујућеј НАТО појаса око српској народа*, као што се некада стварао тзв. *санитарни кордон* Запада и Ватикана према тзв. совјетској и комунистичкој опасности (Русија). Тако и данас представници балканског Rimland-а (српски суседи) настоје да широким појасом окруже Србију и српске земље као *балкански heartland* и ставе га у неку врсту *геоолиитичкој каранџина*, стварајући претпоставке да се он држи у сталној геополитичкој дефанзиви и узмицању. Функције тог појаса и на планетарном и на балканском плану односе се првенствено на угрожавање укупног положаја, *ше сиречавање српско-руске економске, оолиитичке, културне, верске и војне сарадње, ше блокирање* и паралисање унутрашњег и спољашњег функционисања копненог језгра, оптерећеног *land loced county* комплексом који је настао као обележје Србије из претходно наведених геополитичких разлога (Степић 2001: 103). То јасно потврђује и Н. Нарочницка када указује да је „Балтичко-црноморски лук” стари пројекат из XVI века, „којим се Русија одсеца од излаза на море, а Косово поље једина је природна равница на Балкану, откуда тенкови НАТО-а могу проћи до Солуна” (Нарочницка 2012: 83).

Колега Милан Брдар је стога потпуно у праву када констатује да Срби „не ратују ни са ким на Балкану, него у свакој локалној борби – ратују с Европом и САД – с ’новим светским поретком’. Европа и САД, као услов признања, траже падање на колена и самобичевање”. (...) Све се одвија уз хорску асистенцију домаће снобовске интелигенције, жељне да уђе у Европу пречицом, у виду самоиницијативе у овој педагошкој процедури. Операција са „Србима” је велика педагошка процедура егземпларног карактера, која упозорава све у источној Европи шта их чека ако не покажу спремност да у нову Европу уђу повијене шије и пузећи на коленима (Брдар 2002: 166). Каснији догађаји коју су уследили након рушења Берлинског зида и успостављања униполарног светског поретка, потврдили су сваки изречени став и разобличили понашање Европе организоване у атланстички геополитички пројекат под називом Европска унија.¹⁴⁶ „Иако су Срби контингентан ’непријатељ новог светског поретка’, однос према њима је парадигматичан

¹⁴⁶ Видети више о системском аутошовинизму у: Љ. Деспотовић (2019). *Геоолиитика Светосавља*, Каирос, Сремски Карловци, 10.

или егземпларан. То значи да ће бити примењен према било коме, уколико се, из било ког разлога, супротставља, нарочито ако брани идентитет, помиње некаква права и правду, а нема снаге да се брани. Основни проблем није само укротити Србе као контингенцију, него како унапред елиминисати неизбежног Другог који би се побунио” (Брдар 2002: 182). Јер, сматра колега Брдар, Европа, па наравно и њен прекоокеански ментор не могу да докажу сву узвишеност и супериорност према Истоку ако га пре тога не сробају до пузачко-писоарског нивоа.

Наталија Нарочницка то такође експлицитно истиче као *самопрокламовани месијанизам и наводну зајадну изузетност* када наглашава директне последице таквих расистичких ставова. „То рађа дељење људи и нација на непотребне и оне који имају вредност, за које други могу бити средство” (Нарочницка 2008: 69). Та митологизована и неутемељена „изузетност” Запада односила се не само на тзв. мале народе и нације, већ и на велики Руски народ и његове историјске и државне творевине (Петровић Пироћанац 2013: 23). Вечити планови и акције прво Германа и Романа, а мало касније и Англосаксонаца биле су прво отерати Русију из Европе као Евроазијске геополитичке силе, отети њене територије и ресурсе (оправдавајући то неопходним животним простором), а онда је и потпуно уништити као миленијумског противника и несавладиву препреку даљем ширењу и освајању азијског пространства све до далеких обала Пацифика. „На овој апокалиптичној основи, кратак српски отпор, последњи је чист и светао језичак пламена, који је избио из трулежног тињања Словенства. После освајања Балкана, Англосаксонци изводе скок у централну Азију – подбрушје Русије... док ову прераспodelу света З. Бжежински покушава да прогласи за коначну победу” (Петровић Пироћанац 2013: 16).

Злоћудна политика Запада према Русији у међународном поретку моћи и њена рефлексја на Србију и српски народ

Наталија Нарочницка веома прецизно и утемељено указује на континуитет злоћудне политике *Зајада* према *Русији* а у појединим сегментима свога дела и на рефлексју те политике према *Србији* и српском народу у целини. Ауторка није остала само на тумачењу класичног антагонизма *шелурокрајских и шаласокрајских сила* у контексту геополитичких доктрина и империјалних планова за покоравање света и наметања својих интереса. Она је напротив, *гудинском историографском методом* истраживања на релевантним и до сада доступним документима, потврдила и доказала

како су се геополитичке доктрине прилагођавале плановима великих сила у контексту међународних односа и креирале као реални инструментаријум моћи истурен према Русији и Србији (Ги Метан 2017, Хофман 2017). Такву „реалполитику” ћемо уз помоћ њених анализа маркирати у неколико битних проблемских топоса који се крећу у распону значаја просторног ширења Западних сила у правцу Истока и Југоистока, те стварања синтетичких нација и њихових квазидржава на развалинама СССР и СФРЈ, деструкције националног и државног корпуса, произвољног одређивања граница и напада на православно-конфесионални идентитет. И све то доведено до (пост) модерних глобализацијских токова са намеравањем и пројектованим исходом потпуне хегемоније глобализма као идеологије у оквирима униполарног поретка моћи и доминације. „Американци хоће да доминирају... желе униполарни свет, а оне који дижу главу бомбардују... Разлог је настанак нових односа у свету – мултиполарности. Данас се води борба не само за наш постсовјетски простор, његов европски део, данас је почела борба за средњу Азију, где су и наше (бивше совјетске) републике”, рекао је Лукашенко поводом Дана независности земље (Веб Трибун 2022).

Наталија Нарочницка као базично доказив мотив својих дела али и реалне праксе Запада у дугом временском трајању од настанка Русије као државе (Кијевска Русија) па све до наших дана (и Руске Федерације) истиче и аргументује јасно одређене геополитичке планове и акте стварне агресије. То су углавном чинили римокатолици и протестанти по прецизном одређењу С. Хантингтона и З. Бжежинског у њиховом континуираном походу ка Русији на трансгресионом вектору просторног ширења ка Истоку. У појединим периодима историје различити су били само актери и њихова испразна оправдања због чега баш ширење у правцу Русије (читај Српских земаља на Југоисточном правцу продора ка Балкану и даље у Малу Азију и Медитеран). Преовладајући разлози Запада у једном дужем периоду историје били су *религиозно-конфесионално*г карактера и намере ширења „праве вере” за коју је Ватикан изнајмљивао снагу европских држава и нација који су лако пристајали на сарадњу јер су се и њихови планови освајања у оба правца наступања савршено поклапали са наведеном константом вишевековног деловања Римске курије. „Папа Јован Павле II, назвавши само Украјинце наследницима Светог Владимира и доследно сејући католичке епархије у Русији, наставио је дело папе Урбана VIII који је после Брестског мира 1596. године дозивао: ’О моји Русини! Баш преко вас ја се надам да ћу допрети до Истока’” (Нарочницка 2012: 83).

Историјски некада су то били Германи и Пољаци, Романи и Аустро-Угари, или најчешће посредно Енглези, да би на крају, а нарочито након Другог

светског рата, империјалну „штафетну палицу” преузели Англосаксонци предвођени незаситим апетитима Вашингтона. Сједињене Америчке Државе биле су испуњене пуританско-опсенарским митом о својој *изузетности* и праву да уређују остатак света по мери властитих интереса и вредности. Управо о томе пише и наша ауторка: „Русију потискују са мора, говоре да Русима не припада ни педаљ земље коју су натопили својом крвљу и дали јој своје име (...) Русија је сувише велика и једнородна, њу треба свести на Средњеруску висораван (...) од XI до XXI столећа управо се Запад с оштрицом од источноевропских католика стално померао на Исток, а рубови колевке руске државности једва се одржаваху, па и то с промењивим успехом” (Нарочница 2012: 22–42).

Наталија Наорочница сведочи о истоветности планова и дејстава Запада у правцу Србије и српских земаља у циљу овладавања југоисточним вектором продора и уклињавања. Особито често германског и британског фактора са почетка двадесетог века и атлантистичког са његовог краја. Прво Германа (Немци и Аустријанци) у Првом и Другом светском рату, а онда вечно заинтересованих за одређивање геополитичке судбине ових простора и Британци. „У стратегији Британије, Заливи, југоисточна Европа, Балкан и православни Словени ни у ком случају нису смели доспети у орбиту Русије... У оквиру ове стратегије логичан избор Британије између супарничких снага у Србији – Ј. Б. Тита и Д. Михаиловића, од којих су обојица били савезници антихитлеровске коалиције, при чему је генерал Михаиловић још пре Титовог истицања био министар емигрантске краљевске владе коју је подржавао Лондон. За разлику од Грчке, овде је Британија сматрала корисним да стави улог на комунисту Тита и после консултација са њим, хитно предложила краљу да удаљи Михаиловића... Тито је одиграо велику игру за интересе Британије, а односи са Стаљином били су осуђени на пропаст. Титовска Југославија трајала је тачно онолико колико је била потребна Западу” (Нарочница 2012: 311–312, Деспотовић, Глишин 2021а: 439).

На истом вектору продора након Другог светског рата наступају и Сједињене Америчке Државе посредством челичне песнице НАТО пакта. „Ове специфичности послератних дипломатских битака веома су интересантне, јер – правац проширења НАТО-а који се одвијао 90-их година XX века, окупација Косова – кључа према Вардарско-моравској долини која спаја западну Европу са регионом Залива... А ови пројекти од IX века приказују познате линије исконских војно-стратешких симетрија и геополитичких законитости, које су засењене борбом ’тоталитаризма и демократије’, пре свега Источним питањем” (Нарочница 2012: 315). Такво агресивно геополитичко понашање Запада остало је на делу до данас. Последње упозорење

Западу, а пре свега ЕУ, изрекао је мађарски премијер Витор Орбан јасно исказујући њихову намеру (циљ) коју види као велику и опасну заблуду када је актуелна украјинска криза у питању: „Они желе рат и верују да могу да победе Путина, да могу да окупирају Кремљ и то им је циљ”, рекао је Орбан (*Вечерње новости* 2022).

Наталија Нарочницка се у свом богатом научном опусу посебно бавила и следећим важним питањима: комунистичког волунтаристичког али ипак *иланској црпшања унутрашњих граница* које ће касније по диктату Запада постати *међународне*, затим настанком нових „лимитрофних” држава, синтетичких нација и планским инжењерингом нових вештачких идентитета које смо ми у својим научним радовима и монографијама субдисциплинарно означили као *теоилолиџику идентитетџија*.

Веома значајан за модерну геополитику као науку је *концепт-модел-џракса теоилолиџике идентитетџија* и њему својствених синтетичких нација. Постао је особито методолошки користан за анализу геополитичког контекста сучељавања геополитичких актера, у регионима као што је то Балкан, средња и источна Европа, Закавказје и сл., у којима је дошло до интензивнијих процеса државно-територијалне фрагментације и снажније етно-националне компетиције новонасталих политичких заједница (као последица споља индуковане дисолуције СССР-а и разбијања СФРЈ) базираних на већим или мањим разликама регионалних идентитетских особености. Експлициран на нивоу концепта-модела-праксе геополитику идентитета могуће је дефинисати преко низа индикатора интезивне фрагментације територијалне целовитости и оспоравања идентитетске подлоге модерне државе-нације: под а) од стране подрегионалних идентитетских аспирација *синџетичких нација* у покушајима довршетка своје национално-територијалне консолидације, као у случају бивше СФРЈ, или, под б) фрагментираних делова *традиционалних нација* које су остале изван територијалне целине своје националне државе, што је често био пример у пост-совјетској државној кризи која се завршила нестанком СССР-а као сложене државе. То се најчешће дешавало због тога што национални идентитети нису територијално ограничени само на целину просторног захвата једне националне државе или је она у себи садржавала више мањинских идентитета који су остајали подељени унутрашњим границама које су углавном повлачене вођене потребама тадашње политике комбиноване волунтаризмом комунистичког вођства, а накнадно признаване као међународне од стране Атлантиста. Извршавајући тиме геополитичке планове устињавања и лакше контроле новонасталих државица и стварања према Западу вазалне политичке структуре псеудоелита синтетичких нација (Деспотовић 2017:

125). При томе ликвидирајући главне државне препреке (СССР и СФРЈ) ка свом даљем наступању и продору у правцу Истока и Југоистока.

Управо те процесе наглашава и Наталија Нарочницка као карактеристичне и за *йосйсовјетйски йросййор*: „Мало се њих осмелило да отворено призна да је распад СССР-а стварао конгломерат не увек пријатељских, често супарничких нација и чак непријатељских квазидржава, од којих ни једна није имала ни неспорне територије и границе, ни хомогено и јединствено становништво, ни стабилне државне институције, која би била заштита од екстремизма изван и изнутра разбијених заједница. Ниједна република није била продукт самосталног историјског развоја у утемељујућим државним категоријама – територија, нација, држава. Практично сви субјекти социјалистичке федерације никада не би имали ни ту територију, ни те границе, а неке би, заправо, прекинуле своје национално постојање уколико би светском историјом путовале самостално” (Нарочницка 2008: 383).

Све цитиране ставове могли бисмо директно применити и на *йосйју-йословенски йросййор* и све што се касније дешавало након насилног разбијања СФРЈ. „Национални принцип организације совјетске државе путем издвајања номиналне нације на произвољно одређеној територији и додељивање посебних права (државни језик, приоритет у развоју културе, формирање органа управљања, располагање ресурсима и капиталом, пореским приходима) јесте законит плод либералне и марксистичке филозофије историје... ’Социјалистичке нације’ и ’социјалистички народи’ конструисани су на основу реалних или имагинарних етнокултурних разлика и ’прикључивани одређеним територијама’, указује политиколог М. Стрежева” (Нарочницка 2008: 385). „Државне доктрине почеле су очигледно да рефлектују геополитички и цивилизацијски избор у светској историји. Управо је ово био разлог зашто су САД и Запад, чија је улога у дефинисању идеологије, концепцији и праву рашчлањивања очигледно висока, категорично захтевали да се одмах призна распад СССР-а баш по републичким границама. Вредно је пажње да ниједна западна држава није дозволила примену према себи фамозног ’права нације на самоопредељење’, које нарушава суверенитет сваке коначно формиране државе (*Etat definitivement constitue*) и ’зато не припада ни делу, ни било којој другој држави”” (Нарочницка 2008: 387).

Она на веома аргументован начин истиче баш ту планску димензију стварања *синйетййичких нација* као договорних нација јер су и њихове новонастале државе, директна политичка експликација од стране Запада раније планираних и пројектованих исхода. „Али, иза свега тога је Макиндерова шема – појас малих и слабих држава од Балтика до Црног мора, оверена закључком америчког *Саветја за сйољне оdyносе* о ’тампон-зони између

Словена и Тевтонаца, под контролом Англосаксонаца преко вишестраних структура и наднационалних механизма. Политика већ свеприсутних САД 1990-их година одмах је добила јасне црте 'неовилсонизма'" (Нарочница 2008: 388).

Не бисмо се сложили само са једном констатацијом Нарочнице када каже: „Оно што се десило са Русима нема на свету преседана, ни правних ни историјских. Не ради се ни о расејању у страним земљама, ни о уласку у састав већ давно формираних других држава на условима признатим према правним нормама своје епохе (тада је претварање у националне мањине природно и законито), него о 'произвољном дељењу јединственог руског народа на територији његове сопствене историјске државности'. Слична ако не и идентична 'геополитичка судбина' задесила је и српски народ на ексјугословенском простору. Србија је након завршетка Првог великог рата унела своју државу и територију као земља победница, уз присаједињене српској држави и других српских националних територија (Црна Гора, Војводина, Барања, Босна, Херцеговина, Далмација, Лика, Кордун, Банија и др.), да би јој наводни западни савезници све то одузели стварањем Краљевине СХС, а недуго затим и Брозове СФРЈ. И тиме дефинитивно отеле српске земље, преиначиле их у државно-идентитетске и вештачке националитете (хрватски, бошњачки, македонски и монтенегрински идентитет) који су отворено антагонизовани против српске нације након њеног државног разбијања. Оставивши на крају Србију без великог дела државних територија које је унела у две трагичне и српским интересима противне Југословенске државне творевине. Тако се исказани паралелизам у српско-руским геополитичким и међународним позицијама поново показао као реалан и у великој мери злућудан за обе братске словенско-православне нације" (Стојановић 2022).

Исходи генералног односа спрам Запада нарочито њених међународних геополитичких творевина попут Европске уније у коју Србија „безалтернативно" срља, такође указују на исти или сличан однос као и резултате таквог односа. „Судбина је на таквом месту. Ту је цела Вардарска и Моравска долина и Косово. То су једини копнени путеви из западне Европе ка Солуну. Тако је било и у Првом светском рату. Тај фронт је два пута био веома важан, када је постојала опасност да се он затвори. И на таквом месту је иначе веома сложен задатак да се води независна спољна политика, готово да је немогуће. Ја то веома добро разумем, али потребно је узети у обзир све про и контра. Не могу ништа да саветујем, то би било нетактично, али своје мишљење сам рекла. Ништа Србија неће добити у Европској унији. Ако су опљачкали Русију и готово је довели до тога да постане само извор

сировина, одневши јој чак контролу над енергентима, над гасоводима, одузевши инострану имовину... Све су то урадили. Зар ће бити церемонијални са Србијом?¹⁴⁷

Истакли смо у уводу да се Наталија Нарочницка посебно успешно бавила критиком *глобализације* као пројекта *западних елита* и како кроз те процесе намећу јединствену агенду „вредности” *идеологије глобализма*. Вредносног корпуса који је у директној супротности са културно-цивилизацијском и религијско-етичком матрицом православља. *Глобализам је идеологија* новог светског поретка која се намеће у окрутним процесима глобализације. Реч је о идеологији која наступа кроз форму меког тоталитаризма замаскираног кроз процесе глобализације, као „пожељног” оквира наступања либерализма и фасадне демократије. Дакле, у теоријском смилу речено, ради се о тријади појмова: *глобализам*, који се исказује у форми идеологије; *глобализације* као процеса наметања глобализма као идеологије; те *нови свейски њоредак*, који би требало да се оствари у форми једне светске владе која се остатку света нуди као спасоносна алтернатива у наводно хаотичном поретку савремених међународних односа (Деспотовић 2022: 74–76). „Ништа ново, пошто је универзализам у свакој епохи само национализам најмоћнијег. Сам тај процес, на дужи рок, услед противреакција, води обесмишљавању идеје ’светске државе’ услед чега тежње ка њеној успостави прете опасним последицама на глобалном плану” (Брдар 2007: 102).

О томе да је реч о *глобализацији као идеологији* сведочи и сама Нарочницка када критикује ауторе нарочито са Запада и констатује да: „Скоро да нема радова који су посвећени филозофској суштини овог феномена, који би проучили формирање саме идеологије глобализма... Идеологија глобализма консеквентно је појачавала акценат на ’грађанско друштво’, насупрот концепцији традиционалне националне заједнице која је у светској цивилизацији представљена разноврсним типовима зависно од религијско-филозофских основа, али јединствених у препознавању своје идентичности као вредности и смисла постојања” (Нарочницка 2008: 358–360).

Овде је дакле реч о добро замаскираној агенди елита које глобализују (старој готово два века) која своје крајње консеквенце траба да доживи у постлибералном контексту дехристијанизованог Запада, хипердемократији као политичком поретку и дехуманизованом свету трансхуманизма и вештачке интелигенције. О својеврсној агенди која се спроводи кроз мере *глобалне дейоуације стиповништва* и претварања преживелог дела човечанства у нове постмодерне робове, као инструментализоване хуманоиде тзв.

¹⁴⁷ Н. Нарочницка „Ако је Запад успео да опљачка Русију, зар ће поштедети Србију?”, *Ситињик*, 31. 10. 2022.

великог ресета и доминације кроз апсолутну контролу која се врши од стране похлепне мањине која већ вековима влада глобалним пољем финансија и економије, а преко њих и тзв. планираних политичких елита као вазала новог светског поретка и његових скривених структура моћи (Деспотовић 2022: 209).

Глобализам као процес убрзавао је своје агресивно наступање управо након рушења Берлинског зида и успостављања униполарне хегемоније атлантиста. Тежећи да и у сфери теорија о међународним односима убади нове појмовно-експликативне парадигме покушавајући на тај начин да легализује своје агресивно понашање и учини га прихватљивијим остатку света као исказе и манифестације своје меке моћи (Деспотовић, Глишин 2021: 46). Наталија Нарочницка то такође лепо илуструје кроз пример наметања идеје-пројекта *глобалној вођстви, светске заједнице* или *хуманитарних интервенција*. У међународној политичкој свести се легализује сам појам „глобално управљање” – *Global Governance*, чија се потреба постепено уводи у аксиоматику науке о међународним односима... Идеологија примата права човека, коју је одлучно убадио Џ. Картер и која је окренула Сједињене Државе од попуштања напетости, била је нова тактика: хуманитарна интервенција 1999. године постала је њен производ. За родоначелнике идеје „светске заједнице” у смислу некаквог круга изабраних, идентификованих са магистралним путем човечанства, често именују Хедлија Була, који је угледни ступ британске науке о међународним односима (Нарочницка 2008: 361).

Она је посебно истакла погубне последице таквих процеса и политике Запада која је вођена након дисолуције СССР-а и која је деведестих година XX века довела до потпуног краха руске државности и понижавајућег третирања онога што је од руског идентитета још преостало (Деспотовић, Глишин 2021б: 117). „Главна на дневном реду није било разумевање грехова и заблуда, него предавање ’јединственом свету’ осрамоћених ’очинских гробова’, *ојшиће не совјетске*, него читаве хиљадугодишње историје, вешто маскирано испод раскида са тоталитаризмом” (Нарочницка 2008: 375).

Актуелна догађања око *Украјине* и *Косова* и *Метохије* јасно показују ниво страдања којима је изложен руски и српски народ у већ добро начетој трећој деценији XXI века. Они изнова на болан начин потврђују трагичну судбину и континуиране нападе којима су изложени од стране атлантистичког Запада. Периоди привидног мира атлантистима су служили једино као додатно време да се прегрупишу, преброје и припреме како би организовали

нова непочива над овим православним народима. Тако се по ко зна који пут потврђује иста геополитичка судбина Руса и Срба и наглашени *ипаралелизам ипозиције* у међународном поретку моћи.

Поучени бројним геополитичким и историјским примерима јасно се намеће став да наша борба није завршена и да су нам припремили нова страдања. Велико поуздање Срба остаје у братску Русију која је огромним напорима и одрицањима поново изградила свој неупитни статус велике силе. Срби искрено верују да ће у бурним временима која долазе наша руска браћа имати довољно снаге да и нас сачувају онолико колико им то међународне околности буду дозволиле, али и наше локалне од стране атлантиста инсталисане вазалне елите. Већ и сама помисао на ту идеју братске помоћи и заштите, буди крепки дух код Срба да ће опстојати на овој балканској ветрометини чувајући идентитет и заједничке вредности због којих су вековима уназад страдали изложени несразмерној сили Запада, плаћајући цех свом слободарству најскупљом могућом ценом – животима свога народа. Баш зато Наталија Нарочницка истински поручује: *судбина иправославних балканских народа, ире свеја Срба као иредсйраже иправославне цивилизације и њихово иправо на ипосйојање са асйекта айланйизма, дирекйно су увек и до данас иовезани са снаом Русије.*

Из свега изложеног јасно проистиче став да Србија мора извршити *ишемељну иреоријенйацију своје сйољне иполишке* и од јалових и штетних евроатланских интеграција, свој пут убрзано усмерити ка Евроазијској економској унији и ОДКБ безбедносној структури. Маневарски простор за даље балансирање на декларативно исказаној војној неутралности сужава се из дана у дан, јер та опција од стране оспораватеља српског становишта не сматра се кредибилном. Србија и српски народ у целини морају јасно исказати своју вољу да се придруже оној цивилизацијској, економској, и војној опцији којој природно припадају и коју је историја већ давно одредила, дакле, да потврде свој *игокулйурни игенйийейй*. Свако даље одлагање скопчано је са огромним ризицима за болне губитке на плану територијане целовитости, државне суверености, националног опстанка, демографског слома и културноидентитетске давастације српске нације.

Национална безбедност Срба битно је угрожена и стога се од стране државних елита морају на време предузимати одлучни и спасоносни кораци ка њеној коначној стабилизацији. Јер Србија је Русија на Балкану и то јој као и током модерне политичке историје од стране Запада никада није било заборављено. Па кад је већ тако, хајде да ту геополитичку позицију кредибилно бранимо и одбранимо у времену које је пред нама. О томе и руска страна у лику својих најбољих аналитичара и експерата све чешиће и от-

вореније говори.¹⁴⁸ „Српска безбедност се може гарантовати само уласком у војни савез са Русијом, у ОДКБ, као и у Евроазијски економски савез”.¹⁴⁹ „Зашто баш Србија? Јер ово је последњи фрагмент бивше Југославије, која је задржала свој идентитет, суверенитет и није поклекнула пред САД и НАТО блоком и још увек је лојална Русији. Није ни чудо што сами Срби себе називају ’балканским Русима’. Сећају се како им је Русија притекла у помоћ у Првом светском рату, а Србија је једина европска држава која се у Другом светском рату није борила против СССР-а на страни Трећег рајха. Током сукоба у Донбасу, многи српски добровољци дошли су да подрже ДНР и ЛНР. Углавном, то су, без ироније и наводника, наша мала браћа, која се одлично сећају НАТО агресије, која се мора подржавати на сваки могући начин”.¹⁵⁰

¹⁴⁸ А томе се све више придружују и наше мађарске колеге: „Као чланови групе БРИКС, били бисмо слободни да чувамо своје националне и хришћанске традиције, осуђене на потпуно уништење у западном светском поретку, и не бисмо морали да се плашимо укидања родног идентитета. Могли бисмо поново да дишемо слободно. Могли бисмо да будемо поносни Мађари у својој земљи, сами бисмо писали своју историју, сањали бисмо своју будућност, а поред присуства ’источне престонице’, имали бисмо прилику да изградимо много праведнији производни капитализам, који обезбеђује и развој привреде. Здравство, пензиони систем и образовни систем, уместо новчаног капитализма заснованог на систему кредитног новца! У питању је очување Мађарске. Ризици се морају узети у обзир, пре него што буде прекасно, користећи могућности које пружају огромне геополитичке промене које се дешавају у свету”. М. Кевекази, „Време је да Мађарска напусти Европску унију и НАТО, и уђе у БРИКС”, интернет портал *Вед Тийидун*, 18. 8. 2022; „Русија прихвата свет који баштини мноштво различитих искустава, прихвата свет у коме цивилизације не морају да се одричу својих темељних вредности у име остварења нечије доминације. Све то, наравно, представља велики изазов за Запад, и ми видимо настојање на Западу да се све мобилише против Русије”. Н. Нарочница, *Вечерње новости*, 6. 11. 2022.

¹⁴⁹ Ј. Кнутов, „Руско пролеће долази у Србију”, интернет портал *Вед Тийидун*, 17. 8. 2022.

¹⁵⁰ С. Маржецки, „Зашто Србија треба да уђе у ОДКБ и Савез словенских земаља”, *Србининфо*, 12. 8. 2022.

Литература

1. Билингтон, Б. (1988). *Икона и секира, историја руске културе, једно тумачење*, Рад, Београд
2. Брдар, М. (2002). *Филозофија у дишановом исорау*, Издавачка књи-
жарница З. Стојановића, Нови Сад
3. Брдар, М. (2007). *Српска транзициона илијада*, Стилос, Нови Сад
4. Глишин, В. (2019). *Балканска теолошко-политичка историја*, Каирос, Срем-
ски Карловци
5. Дугин, А. (1997). *Основи Геолошко-политичке 1 и 2*, Екопрес, Зрењанин
6. Деспотовић, Љ. (2012). *Српска теолошко-политичка историја*, Каирос,
Сремски Карловци
7. Деспотовић, Љ. (2017). *Глобализација и теолошко-политичка историја*,
Каирос, Сремски Карловци
8. Деспотовић, Љ. (2019). *Геополитика светосавља*, Каирос, Сремски
Карловци
9. Деспотовић, Љ. (2022). *Политика на размеђу власти и моћи*, ИП На-
ционал, Нови Сад
10. Деспотовић, Љ., Глишин, В. (2021). *Савремени међународни односи и
теолошко-политичка историја*, Каирос, Сремски Карловци
11. Деспотовић, Љ., Глишин, В. (2021). „Геополитички идентитет Репу-
блике Србије и стратегија националне безбедности”, *Политика наци-
оналне безбедности*, бр. 1 за 2021, ИПС, Београд
12. Деспотовић, Љ., Глишин, В. (2021а). „Геополитички интереси и по-
литички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог
разбијања”, *Лесковачки зборник LXI*, Лесковац
13. Деспотовић, Љ., Глишин, В. (2021б). „Геополитичка позиција Руске
федерације на постсовјетском простору”, у зборнику: *Конфликтне
зоне на постсовјетском простору*, ИМПП, Београд
14. Кнежевић, М. (2013). *Призма теолошко-политичке историје*, ИПС, Београд
15. Милошевић, З. (пр.) (2018). *Историјски вези Русије и Србије*,
ИПС, Београд
16. Милошевић, З. (пр.) (2019). *Православље и историја православних
народа*, ИПС, Београд
17. Милошевић, З. (пр.) (2022). *Историја као инструмент теолошко-политичке
историје*, ИПС, Београд
18. Метан, Г. (2017). *Русија – Запад, хиљаду година рата*, Академска књи-
га, Нови Сад

19. Нарочница, Н. (2008). *Русија и Руси у свейској историји*, СКЗ, Београд
20. Нарочница, Н. (2012). *Збој чеја смо и са ким војевали*, Службени гласник, Београд
21. Перишић, С. (2015). *Нова геополитика Русије*, Медија центар Одбрана, Београд
22. Петров, В. (2009). *Очерки Русскои геополитики*, Издањество „Троица”, Москва
23. Петровић Пироћанац, З. (2013). *Вашијтерна и Срби*, ИПС, Београд
24. Рапаић, С., Траиловић, Д., Давид Ираклиевич Тереладзе пр. (2022). *Русија и Балкан*, ИПС, Београд
25. Степић, М. (2001). *У врџлоју балканизације*, Службени лист, Београд
26. Степић, М. (2016). *Геополитика*, ИПС, Београд
27. Степић, М. (2019). *Срџски геополитички образаи*, Катена мунди, Београд
28. Степић, М. (2013). *Геополитика неоевроазијсџива*, ИПС, Београд
29. Стојановић, М. (2022). *Истџорија срџско-руских џополитичких односа од XVIII века до данас*, Архив Војводине, Нови Сад
30. Хофбауер, Х. (2017). *Слика неџријатџеља – Русија*, Албатрос плус, Београд

4. ГЕОЕНЕРГЕТИКА И ГЕОПОЛИТИКА: ГАСОВОД ЈУЖНИ ТОК И ПОЛОЖАЈ СРБИЈЕ У ПРОЦЕСИМА ГЕОЕНЕРГЕТСКОГ ПРЕКОМПОНОВАЊА ОДНОСА МОЋИ ЕУ И РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ

Проблеми стабилног снабдевања енергијом у XXI веку биће доминантнији од било ког другог важног геополитичког проблема данашњице. Иако су питања националних територија, сировина, производње хране, изворишта питке воде, демографије, деловања религијског фактора и сл. такође важни геополитички феномени који ће пресудно утицати на грађење будуће структуре геополитичке моћи у свету, сматрамо да су проблеми енергетске безбедности, енергетске међузависности и енергетске стабилности, већ данас претежнији, а да ће у наредним деценијама све више добијати на значају. Ово је особито важно када се у поље нашег истраживања фокусира простор данашње Европе, тачније Европске уније, и његова хронична зависност од енергената који се морају увозити, особито из праваца снабдевања који иду из Руске Федерације. Постојећа мрежа за транспорт енергената (пре свега нафте и гаса) од Русије ка земљама ЕУ, не задовољава својим капацитетима растућу потребу Европе за енергијом. Такође, Русија настоји да отвори и изгради алтернативне токове енергије (Северни ток), који ће у потпуности избећи постојеће у великој мери баријерне и повремено компромитоване трасе (Украјина и Белорусија) или делимично посредоване али са већим степеном поузданости какав треба да буде Јужни ток, када буде саграђен. Постојећи планови ЕУ за енергетску диверсификацију снабдевања и супституцију класичних облика енергије алтернативним и обновљивим изворима показали су се недостатним. Одустајање неких земаља ЕУ од даље градње нуклеарних реактора, као и градње система са обновљивим ресурсима због своје спорости и мањкавости у капацитетима још више драматизују и онако пословично значајну енергетску условљеност и међузависност ЕУ и Русије. Она се већ дуже времена уназад не може сводити само на пуки однос произвођача и потрошача енергената (нафте и гаса), већ пре свега постаје питање

неизбежне геополитичке прекомпозиције постојећих односа и потребе успостављања тешње и координисане сарадње ова два значајна геополитичка ентитета. Настојање САД да одржи ефикасну контролу над тим процесима (особито над понашањем и интересима својих европских савезника), да поквари постојеће планове гасне диверсификације који иду из Русије, као и да потисне Русију и ограничи њену енергетску пенетрацију у простор ЕУ, додатно усложњавају и онако компликоване односе на геополитичкој и економској мапи Европе.

У склопу таквих сложених геополитичких односа и околности на укупно лошу позицију Србије утицала је свакако и чињеница да је до сада до Србије допирао само један мали крак капиларног карактера система енергетског снабдевања Европе гасом из Русије, који је преко Украјине и Мађарске стигао и до Србије.

Слична је ситуација и када говоримо о нафтоводима, јер је Србија повезана једино са старом трасом бившег Југословенског нафтовода. Дакле ова својеврсна изолованост односно периферност нашег досадашњег геоенергетског положаја у односно на постојеће трасе главног енергетског снабдевања Европе, може бити превладана једино коначним завршетком трасе Јужног тока гасовода. У овом раду ћемо у наставку покушати да боље дефинишемо и анализирамо његов економски, енергетски, политички али и геополитички значај за Србију. Да ли је градња гасовода Јужни ток, само изванредна шанса за економски напредак и развој Србије или ће послужити за још дубљу поделу српског друштва на оне снаге које су опредељене за Евроатлантске интеграције или пак за тешњу и конкретнију сарадњу са Русијом и Евроазијском геополитичком структуром.

Значај изградње гасовода Јужни ток за Србију такође је неопходно јасно ситуирати у контекст нашег укупно лошег енергетског биланса. Србија деценијама уназад није градила неки значајнији објекат енергетске инфраструктуре, нити добро газдовала својим енергетским ресурсима како обновљивим тако и необновљивим. Уз то српска држава је остала без ефикасне контроле над огромним рудним и енергетским ресурсима због окупације АП Косова и Метохије од стране САД и њених НАТО савезника и тиме још више отежала своју и онако незавидну геоекономску и геополитичку ситуацију.

ЕУ и Русија у процесима актуелних геоенергетских и геополитичких прекомпоновања односа моћи

Још у време трајања снажних хладноратовских конфронтација западне Европе и Варшавског пакта, седамдесетих година прошлог века, када су сви облици економске, културне и политичке сарадње били сведени на минимум, западна Европа и тадашњи СССР почели су у простору изградње нових енергетских структура снабдевања Европе енергијом угљоводоника (нафте и гаса) да граде прве облике интеграционих процеса Европе и Совјетског блока. Геоенергетика је дакле била најповољнији облик сарадње који је временом све више добијао на садржају и значају. Та својеврсна енергетска дипломатија била је али и остала најсигурнији а не тако ретко и једини пут за успостављање конкретне сарадње између великих геополитичких опонената, а у перспективи и могућих партнера. Енергетски рат који се диљем света деценијама у назад водио између САД и његових савезника и СССР односно Руске Федерације данас, највећу концентрацију геополитичког сукобљавања (ниског интензитета конфликтности) испољавао је баш на простору Европског континента. ЕУ је тако постала талац ових геоенергетских игара моћи тонући све дубље у енергетску зависност.

Будући да је геоекономски рат за поседовање, контролу, експлоатацију и транспортне коридоре сировина све немилосрднији, пораст дефицитарности ЕУ у будућности биће све израженији ограничавајући фактор њеног развоја. Сходно томе, и геополитичке импликације могу се недвосмислено предвидети – ЕУ ће све више да се претвара у зависан „објекат” глобалних односа (Гађиновић 2004). Без обзира на то о ком се периоду послератног сукобљавања ради, САД су европски простор нарочито његов западни део сматрали својом ексклузивном геополитичком зоном контроле и утицаја. Сваки покушај супротне стране да изврши дубинску пенетрацију у тај простор преко инфраструктурних објеката снабдевања Европе нафтом и гасом, САД су дочекивале као претњу и угрожавање властитих интереса, упркос исказаној објективној потреби својих европских савезника да енергетске дефиците и исуфицијенције решавају повећањем увоза енергената и то највише из правца Русије. „У империјалном рату својственом капитализму, САД тежи да располаже средствима за стратешки притисак којим контролише енергетско снабдевање његових главних савезника (Европе и Јапана), али и земаља које ризикују да се експонирају као сувише независне. Жестока битка преноси се са нафте на гас који постаје најважнији извор енергије. При том коришћење гаса, у поређењу са другим енергентима, омогућава највећу енергетску безбедност” (Степић, Будимир 2011: 127).

Са друге стране, и Русија је у великој мери зависила од европске тражње енергената. Разлози су бројни: производња је вишеструко премашивала властиту потрошњу као и малу тражњу истих у региону. Један број бивших совјетских република и саме су имале вишак производње енергената и тражиле решења у појачаном извозу. Такође, деценијско непостојање разуђене мреже нафтовода и гасовода ка далеком Истоку азијског континента (према Кини и Јапану), у великој мери су додатно упућивале Русију на енергетску сарадњу са Европом. Та обострана енергетска зависност појачавала се временом и тражила успостављање чвршћих и сигурнијих облика снабдевања, регулисања количина и цена енергената, једном речју стабилности и безбедности у пољу енергетске сарадње. „Тако је, на пример, руски премијер Путин на Давоском форуму (2009) изнео идеју о стварању јединственог енергетског простора, својеврсне енергетске уније Русије и Европске уније. Према његовом мишљењу, две стране би на тај начин прешле са чисто трговинских односа у којима једна страна жели да скупље прода, а друга јефтиније да купи робу, гас или нафту, ка заједничкој делатности, сарадњи у свим областима енергије, од истраживања до продаје крајњим потрошачима. Био би то огроман напредак раван уклањању последње линије подела и гвоздене завесе у Европи” (Ђукић 2009: 25). То би практично значило отварање процеса редефиниције али и редизајна постојећих геополитичких односа на основи јачања геоенергетске сарадње. Ипак, због одлучног супротстављања Вашингтона није се отишло далеко у правцу постизања квалитетнијег гасног договора и извесне енергетске уније. Ту ситуацију није променила ни чињеница хроничне европске енергетске зависности од руских енергената. Страх Вашингтона појачава и факт да се Русија профилисала као енергетска супер држава, као нарастајући геополитички фактор који нарочито последњу деценију под вођством председника Путина упорно и успешно гради капацитете своје нове геополитичке моћи. Обнова руског геополитичког утицаја и војне моћи у великој мери се гради на чињеници енергетске супремације Русије у односу на своје опоненте и партнере. Са друге стране, расте зависност ЕУ од увоза енергената и та чињеница временом постаје зла коб и најслабија карика њеног развоја и стабилности.

У прилог томе многи истраживачи наводе чињеницу европске инсуфицијенције енергије и потребе да се она превлада сталним нивоом раста увоза енергената, особито гаса. „Према веродостојним проценама, растуће европске потребе гаса, повећаће се 2020. године за 70% и износиће петсто петнаест милијарди кубних метара гаса годишње. Наведена бројка од Европске уније тражи да обезбеди нове изворе гаса и нове путеве њихове доставе. Према мишљењу експерата, растућа потражња за увозним гасом

повећаваће сваке године зависност Европе од Русије и других земаља које испоручују плаво гориво. Разлог повећања европског увоза гаса није само изградња електрана на природни гас, већ и чињеница да се унутрашњи гасни ресурси европских земаља сваке године неумољиво смањују” (Ђукић 2009: 142). Отуда тако снажни процеси градње алтернативних токова снабдевања Европе гасом и нафтом (Северни и Јужни ток), који имају за циљ не само да обезбеде сигурност снабдевања већ и да одговоре на дугорочну потребу европских земаља за сталним порастом потражње за енергентима. У неким радикалнијим антиципацијама даљег тока климатских промена, указује се на драматичне проблеме са којима би се суочила Европа, и које не би било могуће превладати без озбиљнијег ослоњања на руске енергетске потенцијале. Такве антиципације наслућују чак и могућност фузије Русије и Европске уније у сврху њеног енергетског спасавања (Ђукић 2009: 42).

Оно што је у том контексту нарочито привлачно за Русију лежи у чињеници да је ЕУ у смислу тржишних и технолошких ресурса изузетно значајна за руски привредни развој. Без тог тржишта и технологије Русија неће моћи да одржи ритам и квалитет свог планираног привредног и технолошког развоја. „Унија има трговински дефицит од око 20 милијарди евра у размени са Русијом, због високог учешћа нафте и природног гаса у њеном увозу из ове земље. (...) На другој страни Европска унија је главни трговински партнер Русије, јер у спољнотрговинском промету Русије учествује са око 50%. Главни извозни производ земаља чланица Уније у Русију јесу индустријска постројења”¹⁵¹ Стога када Москва нуди Бриселу тешњу и свеобухватнију сарадњу она то чини из реалне и искрене визиуре стварања заједничке европске перспективе, „не ради се о томе да се ЕУ учини зависном од испоруке руске нафте и гаса, да се привеже за Русију, већ да се заједничким напорима за све учеснике створи јединствено енергетско поље, што ће помоћи бржем кретању према уједињеној Европи” (Јањевић 2007: 328).

Интензитет ове међусобне енергетске међузависности нарочито је очигледан када се посматра кроз визуру односа СР Немачке као водеће економске државе у оквирима ЕУ и Руске федерације. Немачка већ дуже времена, а нарочито интензивно после уједињења, покушава да се значајније еманципује у односу на Атлантску геополитичку структуру и да заједно са Француском створи више маневарског простора за себе и заједничку европску политику безбедности и развоја. Она је особито заинтересована за јачање економских веза између Берлина и Москве, обнављајући и на тај начин стару геополитичку оријентацију Немаца ка Евроазији. Питања стабилног

¹⁵¹ *Тајни извешај Пенџајона о клими* (2008). Службени Гласник, Београд, 49.

снабдевања Немачке руским енергентима ukazala su se kao odlična šansa za blagi iskorak iz geopolitičkog zaigranja Vašingtona. „За Немачку, после распада Совјетског савеза, Русија више не представља претњу, већ партнера са којим треба тесно сарађивати. Посебно значајно по немачке интересе било је проширивање енергетске сарадње и изградња гасовода 'Северни ток' који се протеже дном Балтичког мора од Русије до Немачке” (Примаков 2010: 97). Питање geopolitičke еманципације ЕУ из крутог geopolitičkog оквира атлантизма, умногоме ће зависити од степена интензитета и квалитета геоенергетске сарадње Москве и Берлина. У степену у ком се пре свега СР Немачка буде профилисала као регионална geopolitiчка сила (која обнавља централну позицију средњеевропског континентализма), у приближној пропорцији ће се стварати и већи маневарски простор за укупан geopolitiчки iskorak Европе ка Евроазији. Велики степен геоенергетске зависности једних и других, упркос бројним противницима нарочито у ЕУ, који долазе из сфере политике, бриселске администрације али и крупног бизниса, временом ће нужно лабавити постојеће спутавајуће оквире, и јачати наведену везу. „Као главни противници Јужног потока означавају се бриселске бирократе, европски чиновници и политичари Еврокомисије. (...) Појавила се и читава цевоводна мафија која извучи новац за студије изводљивости најсмелијих пројеката. Главна парола је диверсификација снабдевања и борба против руских монопола” (Пророковић 2013: 70). Подстичу се нарочито од стране САД најневероватнији пројекти и трасе будућих гасовода и нафтовода (какав је био и пропали план градње НАБУКА), и не штеде средства само да се из планова будуће европске мреже енергетског снабдевања у што већој мери искључе и заобиђу руски енергетски извори. Упркос томе, економски најповољнији и најефикаснији начин снабдевања ЕУ плавим горивом јесу постојеће и будуће трасе енергетских коридора који крећу из Руске Федерације. Та чињеница неће моћи да буде релативизирана никаквим сумњивим геоекономским манипулацијама.

Показало се тако да је геоенергетски фактор кључан за процесе geopolitičke редефиниције и редизајна нових односа на релацији Европа–Русија. Стога је С. Ђукић потпуно у праву када тврди да је притисак „САД које теже својим geopolitičким интересима – изолација Русије и држању под контролом европских савезника. Из тога тешко Европа и Русија могу имати користи, али имају у најмању руку подозрења и политичко-економске штете које спречавају интеграцију Европе од Атлантика до Урала и Евроазије на заједничком континенту. Европским народима, а то значи и руском, одговара једино такав пројекат будућности” (Ђукић 2009: 184–185). Будућа уједињена Европа, ако буде било довољно политичке мудрости и интереса

да се она створи, биће свакако Европа која ће примарно почивати на овој геоенергетској осовини, чија ће геополитичка екстензија свакако далеко надмашивати постојеће европске континенталне границе.

Србија између ЕУ и Евроазије

Иако је крајем прошле године симболички али и суштински отпочео процес изградње деонице гасовода Јужни ток кроз Србију, у нашој земљи постоји не мали број политичких опонената овом изузетно важном послу. Они се генерирају у оном делу политичке елите Србије која је још од почетка тзв. демократских промена потпуно некритички и противно многим интересима наше земље геополитички курс њеног развоја окренула ка Атлантистичком Западу и САД-у као њеном лидеру. Део тог курса био је и политика спречавања руских привредних субјеката да се озбиљније укључе у процес започете приватизације у Србији у чему су најжалост имали великог успеха. Ствари се битније не мењају ни од момента руске приватизације НИС-а, напротив, те снаге ће користити сваку прилику да жестоко оспоре тај посао и наставе да ометају и успоравају договорени план изградње гасовода Јужни ток кроз Србију. То су оне исте политичке снаге које не само да нису јасно осудиле окупацију и покушаје отимања Косова и Метохије, од стране САД и њених НАТО савезника, већ ће се својим пуним политичким капацитетом залагати за прихватање Косовске независности и тиме трајног територијалног, али и геоенергетског сакаћења српске државе и нације. „Србима на најдрастичнији начин Американци и Европа настоје да заувек отму најбитније природне ресурсе – чак 60% наших ресурса се налазе на Косову и Метохији. И кажимо без устезања – то је можда суштина такозване безбедоносне архитектуре југоистока Европе, која се непрестано имплантира на нашем тлу од почетка деведесетих прошлог столећа. (...) у којој је Србији намењена мучна позиција економски некорисне зоне Европе” (Ђукић 2009: 135). С правом се неки европски геополитичари попут А. Труда питају да ли је таква геополитичка оријентација добра за српске националне интересе. Србија мора и данас да игра на евроатлантску интеграцију у нади да ће развити своју привреду и да ће се вратити у модеран свет, но ипак, да ли је она принуђена да прихвати доминацију америчког политичког и финансијског система? (Петровић Пироћанац 2010: 244–258). Усуђујемо се да констатујемо да ако је одговор на постављено питање потврдан онда он несумњиво сурово истиче чињеницу да је Србија окупирана политичка заједница и да су одлуке њене већинске политичке елите

у ствари само пуко фингирање слободе избора пред домаћом политичком јавношћу.

Нашу међународну позицију додатно је закомпликовала унутарполитичка ситуација када је највећи број парламентарних странака некритички стао иза процеса тзв. евроинтеграција и тиме појачао геополитичку конфузију у којој се Србија данас налази. Конфузија се огледа у чињеници да те снаге инсистирајући на бржем процесу евроинтеграција гурају Србију и у тзв. атлантистички облик интеграција иако то не желе да отворено признају грађанима, кријући се иза скупштинске декларације о политичкој и војној неутралности наше земље. Ова чињеница је утолико погубнија јер нема већинско и референдумско упориште у одлуци грађана Србије. Чак и да Србија не буде принуђена да постане чланица НАТО-а (у шта је тешко поверовати, јер тајни притисци не слабе) у наредном периоду, чињеница да би једног дана могла постати пуноправни члан ЕУ, потпуно сигурно би значило да је тим фактом дефинитивно стављена под још ефикаснију контролу Атлантске геополитичке структуре моћи, него ли што је то данас случај. Уосталом, већ у овој фази преговора око чланства Србије у ЕУ намеће јој се стриктна обавеза да на сопствену штету у потпуности ревидира економске и политичке односе са Руском Федерацијом, уз наглашен став да своју будућу међународну политику апсолутно усаглашава са спољнополитичким приоритетима ЕУ.

Уосталом и сама ЕУ је још увек у чврстом загрљају Атлантске таласократске опције, и из њега упркос бројним настојањима пре свега Немачке и Француске, још дуго времена неће моћи да направи озбиљнији искорак. То само додатно потврђује оправдани страх једног значајног дела домаће политичке и стручне јавности да би евентуални пријем Србије у ЕУ, био корак ка још чвршћим потонућем Србије у Евроатлантску геополитичку тврђаву, гурајући је насупрот интересима евроазијске геополитичке парадигме. Евроатлантски Запад би тиме у потпуности избрисао последње острво у зони својих примарних геополитичких и геоекономских интереса на југоистоку Европе, тачније на западном Балкану, а Србија би трајно изгубила и последњи привид суверености и неутралности, без могућности да маневрише у простору економске и политичке сарадње са оба пола геополитичке моћи, како је то и до данас требала да чини.

Евроинтеграције се код највећег броја политичких партија у Србији доживљавају на фаталистички начин, а не само као једна од геополитичких могућности, за коју би Србија евентуално требала да оптира само у случају када би добила чврсте међународне гаранције да ће бити поштовани њени темељни национални интереси, као и територијална целовитост и државна

сувереност. Нажалост, у оваквим међународним околностима, питање евроинтеграција Србије је пре свега један мазохистички процес одрицања од виталних националних интереса, као и губитка потпуне контроле над слободним политичким и економским развојем. За нас није спорна чињеница да Србија мора да доврши процесе своје структуралне модернизације, како политичке тако и економске, али истовремено, то нису нужно преклапајући процеси са оним што ми данас подразумевамо под појмом евроинтеграција. Уосталом, постављамо кључно питање, да ли је данас могуће инкорпорирати европске норме и стандарде модерног друштва у Србији, а да то нужно не значи и пристајање на политичке и економске облике удруживања са другим државама ЕУ. Историја модернизације европских држава била је потпуно независан процес који је претходио и темпорално и политички ономе што данас означавамо као европско заједништво. Формирање ЕУ био је примарно геополитички пројекат Атланског војног блока и он је да се не заварвамо то остао до данас. Иако су наши дефицити модерности евидентни, јер смо поготово током двадесетог века трпели снажне контрамодернизацијске ударе (разградња нације и државе у две Југославије), то још увек не значи да је пут евроинтеграција једини и неизбежан облик за њихово дефинитивно превладавање. На делу је управо супротна чињеница која показује трагичну неспособност наше политичке елите да сама заврши процесе модернизације Србије, али и болну истину да је она ступила у вазални однос са западним менторима и да без озбиљнијих последица по ту елиту, али и по саму земљу тај однос данас није лако прекинути.

Значај изградње гасовода Јужни ток за Србију је вишеструк и може послужити за значајније поправљање квалитета геоенергетског па и геополитичког положаја наше земље. То конкретно значи следеће економске чињенице:

- коначним завршетком гасовода Јужни ток, Србија ће у значајној мери повећати енергетску сигурност земље, а довршетком градње подземних складишта и сигурност у сегменту евентуалних хаваријских прекида дотока гаса,
- Србија ће по први пут имати директну испоруку гасног енергента новим коридором, а не као до сада само његовим капиларним делом,
- Србија ће у потпуности задовољити све па и највеће потребе за гасом укључујући и оне које ће бити потребне у будућности уколико наша привреда коначно крене путем убрзаног опоравка и развоја,
- Србија ће од транзитних такси убирати неколико стотина милиона евра годишњег прихода,
- градња ове деонице гасовода значи отварање значајног броја нових

радних места, чак и по окончању његове изградње,

- Србија ће добити нову и значајну инфраструктуру, као што су гасне пумпне станице, подземна складишта гаса, нову регионалну гасну мрежу (према Хрватској, Републици Српској, Македонији, и сл.), као и капиларну гасну мрежу у самој земљи,

- изградња овог гасовода подстаћи ће развој укупног енергетског сектора у Србији, градњу гасних електрана, топлана и сличних привредних објеката,

- такође, то ће значити подстицај развоја и других пратећих привредних сектора, грађевинарства, саобраћаја и слично,

- јачање укупне економске и енергетске стабилности и ефикасности земље.

У геополитичком и безбедоносном смислу гасовод Јужни ток значиће следеће:

- јачање енергетске безбедности у земљи, и смањивање опасности од угрожавања енергетског система земље,

- јачање укупних безбедоносних капацитета и институција у земљи,

- конкретније и чвршће повезивање са међународним системима безбедности и учешће у заједничким акцијама на плану заштите гасних коридора,

- додатну едукацију за област енергетске заштите,

- повећање политичко-безбедоносне стабилности земље,

- по први пут после хладноратовског нарушавања геополитичке равнотеже на балканском правцу гасовода, Русија ће доћи у позицију да на ефикаснији начин штити своје националне интересе у региону,

- за Србију то значи шансу да оствари квалитетнији оквир своје безбедоносне и одбрамбене политике, али ова могућност ће пре свега зависити од унутарполитичких односа,

- потенцијално она нуди могућност поправљања геополитичког положаја земље, јер отвара могућности за војно и технолошко модернизовање српских одбрамбених структура и слично.

Укупно узевши, Србија се по први пут после пада Берлинског зида наша у прилици да значајније поправи свој геоенергетски, геоекономски па и геополитички положај и од земље транзиционог губитника полупериферног карактера постане земља трансрегионалног значаја. „Најзад, геопростор Републике Србије очигледно је један од транзитних праваца допремања енергената од највећих произвођача (глобални Исток) ка највећим потрошачима (глобални Запад). Позиција значајног трансрегионалног енергетског конектора морала би да подстакне националну политику која

стимулише националне инфраструктурне пројекте државног и међународног значаја. Због тога што геостратешки положај Републике Србије на међународној енергетској мрежи нашој земљи даје значај енергетског коридора, мудро политиком он би могао да се конвертује у међународно енергетско чвориште интерконтиненталног значаја” (Труд 2007: 127). Земља која себи избори такву позицију у међународним односима, у битном сегменту може да рачуна на мирнији и стабилнији економски и политички развој. Али то свакако значи и чињеницу да та земља као значајан геоенергетски коридор и потенцијално чвориште мора имати јасно профилисану војну и политичку неутралност. Та позиција Србије мора бити кредибилна и неупитна за све релевантне међународне субјекте, јер ће само у том случају она и бити поштована од њих као значајан фактор укупне међународне безбедности на простору југоистока Европе. Садашња политика фактичког сврставања на страну Запада, кроз наглашене процесе евроинтеграција, не оставља довољно маневарског простора за веру друге стране (Руска Федерација) да Србија у будућности постаје поуздан партнер на чију се неутралност са сигурношћу може рачунати.

У најмању руку Србија би поучена богатим историјским искуством морала да гради своју међународну позицију тако да она значи равномерно повезивање и сарадњу са оба пола геополитичке моћи данашњице. „Србија без обзира на све ризике, мора градити капацитете властите суверености, не дозволивши да буде део непријатељске структуре према било коме. Геополитичка сучељавања и сукоби великих, који ће се неминовно десити у будућности, могу бити превелики изазов по питању српског националног и државног опстанка да би се Србија данас тако лако сврставала у било чије геополитичке таборе” (Бановић, Мијалковић 2012: 212). И поред чињенице да већи део политичке класе у Србији наивно верује да процеси актуелних евроинтеграција немају својих геополитичких последица, најмање половина грађана константно и јасно исказује своје противљење тим процесима, осећајући да им се под видом европске модернизације подмеће атлантистичка геополитичка перспектива, која узгред потврђено значи и гомилу болних одрицања од националних и државних интереса. Да ли се овде наводно ради о трагичној подели српског друштва, на традиционалисте и европејце како то неки недобронамерни фактори желе да прикажу. Никако, овде се пре свега ради о издаји већег дела политичке елите сопствених грађана, правдајући тако своју неспособност да Србију модернизују и учине демократском заједницом, а да то нужно не значи и њено ново увођење у једну супранационалну геополитичку структуру каква је ЕУ данас. Трагична Југословенска искуства у том погледу требала би да нам буду више од обичног упозорења.

По нашем скромном мишљењу, најбољи пут за опстанак и развој Србије на постојећој геополитичкој ветрометини Балкана, јесте да гради мостове сарадње са оба пола супротстављених геополитичких структура Запада и Истока, трудећи се да се примакне довољно близу али и да остане безбедно далеко од њихових ужарених језгара моћи. Наша перспектива је да подржимо будуће процесе геоекономског приближавања Европе и Русије, које би како Русији, целој европској заједници народа па тако и Србији могли донети шансу за мирнији економски и политички развој.

Литература

1. Бановић, Б., Мијалковић С. (2012). „Улога и значај енергетске, економске и еколошке политике безбедности у међународним интеграцијама”, *Српска геополитичка мисао*, бр. 3/2012. вол. 19, ИПС, Београд
2. Гађиновић, Р. (2004). *Ошимање Косова и Мейхохије*, Ниц „Војска”, Београд
3. Деспотовић, Љ. (2012). *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци
4. Ђукић, С. (2009). *Време енергије*, Службени гласник, Београд
5. Јањевић, М. (2007). *Свољна геополитика Европске Уније*, Службени гласник, Београд
6. Петровић, З. Пироћанац (2010). *Геополитика енергије*, ИПС, Београд
7. Примаков, Ј. (2010). *Свет без Русије*, Службени гласник, Београд
8. Пророковић, Д. (2013). „Зашто је ЕУ геополитички несамостална”, *Национални интерес*, бр. 1/2013, вол. 16, ИПС, Београд
9. Степић, М., Будимир Ж. (2011). „Природни ресурси и становништво – кључни развојни и геополитички хендикепи постмодерне Европе”, *Национални интерес*, бр. 1/2011. вол. 10, ИПС, Београд
10. *Тајни извештај Пенџаона о клими* (2008), Службени гласник, Београд
11. Труд, А. (2007). *Геополитика Србије*, Службени гласник, Београд

5. КИНЕСКА ДИСКРЕТНА ГЕОПОЛИТИЧКА ТРАНСГРЕСИЈА КА БАЛКАНУ И БЕЗБЕДНОСНИ ИДЕНТИТЕТ СРБИЈЕ

Народна Република Кина је у последње две деценије свога привредног развоја израсла у глобалну економску силу света и у фази је убрзаног прерастања из регионалног у планетарног геополитичког играча, укључујући поседовање готово свих неопходних капацитета тврде и меке моћи који је за тај статус компетентно квалификују.¹⁵² У контексту тако дефинисаног глобалног нарастања Кине у светску силу, посматраћемо њено стрпљиво и тактично геоекономско позиционирање према европском континенту и региону Балкана.¹⁵³

Кинеска дискретна геополитика наступања ка региону централне и југоисточне Европе а у склопу ње и према Балкану која се одвија у последњој деценији креирана је због неколико важних и за Кину виталних националних интереса. Као прво она се одвија у склопу дефинисане економске политике означене као *going out* чија је основна идеја водила да се широком и постепеном економском инфилтрацијом у поједине светске регионе обезбеди пласирање вишка слободног капитала намењеног за инвестирање, кредитирање, приступ новим тржиштима, сировинској бази, новим технолошким достигнућима, а преко свега овога и појачаног али дискретног културног и политичког утицаја који би кинеској страни донео бољу медијску позиционираност, промену имиџа и свеукупан бољи третман него што је то до тада био како у очима државне елите у региону геоекономског наступања тако

¹⁵² Неки аутори сматрају да Кина није и неће још задуго постати светска сила. Џозеф Нај, Дејвид Шамбау и Шого Сузуки такође сматрају да је пред Кином још дуг пут да би постала светска сила. Д. Р. Симић, Д. Живојиновић, Н. Јовић (уредили) (2015). „Народна република Кина као изазивач САД”, зборник *Сједињене Америчке Државе и изазивачи*, ФПН, Београд, 716.

¹⁵³ Аутори попут Цона Миршајмера пак сматрају да је Кина на путу свога нарастања у позицију светске силе и изазивача САД-а на глобалном плану моћи. „Укратко, ако Кина настави свој брзи економски раст, она ће готово сигурно постати суперсила, што значи да ће изградити капацитете за пројектовање моћи који су неопходни да би се надметала са Сједињеним Америчким Државама широм света”. Ц. Миршајмер (2017). *Траједија геополитичке великих сила*, Чигоја, Београд, 453.

и у њеном јавном мњењу и медијима. Друго, у конкретном случају велике геополитичке важности региона централне и југоисточне Европе и његовог стратешког значаја јер у себи обједињује земље чланице ЕУ, али и оне које настоје да постану као што је то Србија, БиХ и Македонија. Треће, кроз њега пролазе стратешки саобраћајни коридори који спајају веома важан геополитички интермаријум од Балтичког до Црног мора и Јадрана, затим и енергетски коридори особито секундарног капиларног карактера, али веома разубуђеног са могућностима даљег ширења и диверсификације. Четврто, економски веома значајног тржишта чији потенцијал постепено расте, а то је од стране кинеског државног врха препознато као шанса за кинеска улагања и ново стратешко позиционирање. Пето, велики културни значај региона и његова отвореност, што такође ствара простор за интензивнији кинески културни утицај који је несумњиво у порасту у последње две деценије, јер Кина у склопу свог начина разумевања употребе средстава меке моћи шири свој политички утицај особито успешно преко важне полуге културе, науке и образовања. Кина је до сада отворила веома разубуђену мрежу „Института Конфучије” у свету која броји више од 200 оваквих институција културе и образовања (Бергстен et al. 2011: 284). Реч је о импозантној културној мрежи која пружа шансе свету да упозна вишехиљадугодишњу културу и цивилизацију Кине и њене импозантне тековине и вредности (Жерне 2007).

Кинеска перцепција Европске уније више деценија је била везана за став да је она европски део бастиона Атлантизма према Истоку (СССР и Кина), дубоко усидрена и интегрисана у атланске војне и политичке институционалне системе, те стога великим делом антагонизирана и према Кини, поготово оној Кини која се дуго на Западу доживљавала као тврдо језгро комунистичке диктатуре и маоизма. Велики економски успон Кине уплашио је Запад, па и земље ЕУ тако да је и у том периоду Брисел са доста резерве приступао развијању економске и политичке сарадње са Кином, видевши са једне стране своју шансу да на том огромном тржишту реализује своје економске интересе, али с друге стране, стално доцирајући о стању људских права у њој, и спречавајући разним мерама економске политике да јефтина кинеска роба не преплави њено већ поприлично засићено тржиште. Такође, да јефтинији финансијски капитал из Кине не оствари значајнији продор у већ постојећу структуру финансијског капитала који су контролисале западне финансијске институције неспремне на нову по њима нелојалну конкуренцију.

„Европско тржиште је и поред чињенице да су Кина и Европска унија у 2001. години засновале ’пуно партнерство’ које је 2003. године прерасло у ’стратешко партнерство’, тј., ’свеобухватно стратешко партнерство’ остало

прилично затворено за Кинезе” (Арежина 2017: 64). Међутим, стратешка партнерства барем када је кинеска страна у питању не треба схватати буквално. У Кинеском дипломатском речнику она су нека врста пандана за концепт савезништва које Пекинг када су други велики геополитички играчи посматра суревњиво као неку врсту провокације спрам својих интереса и као политику ексклузивизма у међународним односима. Кина обично своје билатералне односе по важности дели на две категорије: на „стратешка партнерства” и „партнерства у сарадњи” (...) Кина прави такве споразуме како би истакла колико су јој одређени билатерални и мултилатерални односи важни за њене глобалне интересе (Bergsten et al. 2011: 287).

Посебан изазов за ЕУ земље, представљала је нова фаза кинског наступања означена од стране колегинице Сање Арежине као „кинеска офанзива шарма” када је Кина све одлучније излазила из фазе прости продаје своје робе на европском тржишту ка фази планирања и реализације озбиљних финансијских и економских инвестиција у Европу,¹⁵⁴ а особито у назначени регион централне и југоисточне Европе. „Очекује се да ће до 2020. године Кина достићи хиљаду милијарди долара страних директних инвестиција које пласира у иностранство” (Арежина 2017: 63), а од тога један значајан део у ЕУ, а особито у регион централне и југоисточне Европе.¹⁵⁵

Кина и Балкан

Балкан је за Кину постао посебно важан регион, са карактеристикама стратешког значаја из више разлога.¹⁵⁶ Кина настоји да на простору Балкана развије интезивну политику инвестирања у инфраструктурне пројекте

¹⁵⁴ „Кина је други по величини трговински партнер Европске уније, одмах иза Америке и то одржава равнотежу у њиховом односу...” (Bergsten et al. 2011: 290).

¹⁵⁵ „За кредитирање региона централне и источне Европе Пекинг је наменио 10 милијарди долара по преференцијалним условима за развој регионалне енергетике и инфраструктуре, али и сарадњу на другим пољима попут туризма, пољопривреде, образовања, науке и културе” (Арежина 2015: 173).

¹⁵⁶ „Балкан је подручје на коме су се сусретали интереси европских и светских великих сила, који су пресудно утицали на судбину балканских народа. (...) Међутим, треба имати у виду да постоји битна разлика између ’географског и политичког’ Балкана. Балкан је све више политички а све мање географски појам...” (Драгишић 2017: 314). „Геополитички значај Балкана је велики, сталан и у неким деловима кључан за дефинисање геополитичког утицаја у његовом ширем географском окружењу: средња Европа, Медитеран, Блиски исток, Мала Азија и, Јадран, Црно море и сл. Стога је он јасно изражен у ставу да ко влада Балканом влада и Европом, јер је Балкан улазно-излазна капија Европе за њен животни простор на Исток” (Деспотовић 2017: 75).

особито саобраћајног карактера¹⁵⁷ укључујући и мрежу логистичких центара којима би лакше и јефтиније пласирала своју робу.¹⁵⁸ Приметне су и значајне инвестиције у стратешке гране индустрије на Балкану којима долази до сировинске базе и могућности њихове прераде. Све то Кина користи као одскочну даску за дубљу економску инфилтрацију ка остатку европског континента.

Балкан се уклапа у стратешку визију новог кинеског пута свиле, како копненог тако и поморског вектора наступања који кинеској страни треба да отвори и омогући боље економско и политичко позиционирање на трасама његовог распрострањавања нудећи земљама на оба његова правца економску корист и инфраструктурно опремање. „Иницијативе се поклапају са два правца деловања Кине у геополитичком смислу. Први је *џелуроукрајски* (западни евроазијски), који за циљ има деловање усмерено дуж два узajамно повезана вектора – ка западним провинцијама Синђанг и Тибет – што је мотивисано потребом снажнијег уплива у централни део Евроазије који је веома богат ресурсима неопходним за даљи развој кинеске економије. „Економски појас пута свиле” замишљен је као „нови Евроазијски копнени мост (...) Други правац деловања је *џаласокрајски* (према Пацифику и Индијском океану), проузрокован нараслом потребом стратешког присуства у евроазијском Римленду и обезбеђењем виталних поморских комуникација...” (Арежина 2015: 170). Иницијатива названа „један појас један пут”, на геоекономском плану треба да представља стратешко повезивање и сарадњу Евроазије (Кицошев 1996: 266) и остатка света, међу којима је и регион Балкана препознат као веома важна дестинација. Зато је регион Балкана од стране Кинеза конотиран као „кинеска улазница” у Европу.

Кинеска стратегија према Балкану није центрирана само око економско-финансијске осовине, иако је она главна основа геоекономског наступања, већ садржи и значајне политичке компоненте како стратешког тако и тактичког позиционирања у региону. Кинеска политика немешања у унутрашње ствари других држава, позната је већ деценијама. Она је Кини

¹⁵⁷ „Те деонице су део будућег ауто-пута од Београда до границе са Црном Гором, као и део коридора 11 који треба да повеже Темишвар у Румунији преко Београда и луке Бар са италијанским градом Бари” (Арежина 2015: 176).

¹⁵⁸ „Преусмеравањем поморске трговине од источне Азије ка Грчкој преко Суецког канала Кинези штеде седам до десет дана у поређењу са традиционалним путем... Пиреј постаје главно човориште које повезује кинеске фабрике са потрошачима широм Европе, Блиског истока и северне Африке. (...) Изградњом железничке трансферзале Атина–Беч направиће се једна ’копнено-морска експресна линија’ од Кине ка Европи којом ће се смањити како кинески трошкови тако и време потребно да производи стигну до било које европске дестинације” (Арежина 2015: 175).

обезбеђивала значајни спољнополитички основ за очување властите суверености и особености идеолошко-политичког система, али и обезбеђивала лакши наступ према трећим странама у међународним односима јер је гарантовала и њихову целовитост. Ипак, ствари се полако и постепено мењају, Кина се и даље држи наведеног принципа, али га сада у новим геополитичким околностима примењује еластичније и превасходно са становишта властитих нараслих геополитичких апетита. Тако се може тумачити и став Кине да активно подржава процесе евроинтеграције балканских држава у ЕУ. Принципијелно, то би требало да буде искључиво у домену националних интереса тих држава и саме Европске уније, и не би требало да се тиче никога ван тог ланца међусобних односа. „Она сматра да ће приступање балканских држава Унији допринети њиховом бржем економском и општем развоју (...) Балкан се перципира као својеврстан 'прозор могућности' који уколико међусобна сарадња заживи може да се претвори у 'стратешку прилику' за Кину” (Арежина 2015: 172). Отуда Кина поштујући своје стратешке интересе заузима проактиван став по питању политике евроинтеграција земаља Балкана. Анализиран на примеру Србије овај кинески став делује као проблематичан и као мешање у унутрашње ствари земље, јер подржава један мањи део грађана и политичке елите који заступају политику евроинтеграција као безалтернативну. По истраживањима јавног мњења у Србији која се периодично врше годинама уназад, већи део грађанства и један део национално одговорних политичких странака активно и аргументовано оспоравају овакву политику сматрајући је супротном нашим националним интересима.¹⁵⁹

Кина и Србија

Као на већ дефинисаном примеру ЕУ и земаља централне и југоисточне Европе, а посебно Балкана у контексту кинеске спољне политике, односе ове велике земље и Србије посматраћемо на економском и геополитичком односно безбедносном плану у склопу најављене сарадње у пољу консолидације безбедносног идентитета и интереса Србије као и њених потреба у области војно-техничког развоја наменске индустрије. Овај след потеза у

¹⁵⁹ „Према мишљењу већине политичких елита у Србији на почетку XXI века, пријем Србије у Европску унију представља прворазредни интерес. Међутим, грађани Србије тако не мисле. Грађани Србије су све мање заинтересовани за улазак у Европску унију. То показују подаци истраживања Центра за слободне изборе и демократију према коме чланство Србије у ЕУ подржава мање од половине грађана – односно њих 47 одсто, а на почетку 2015. године преко 70 одсто грађана Србије не жели чланство у Европској унији” (Гаћиновић 2015: 81).

потпуности прати логику и методологију геополитичке трансгресије, која креће кроз развој економско-финансијских односа, па преко политичке до војно-техничке сарадње и подршке.

Кина је добро препознала значај и сложеност геополитичког положаја Србије на Балкану¹⁶⁰ и исказала спремност да са њом оствари дубље и стратешки значајне односе који се крећу у распону озбиљне економске сарадње, финансијских инвестиција, инфраструктуре, спољне политике, безбедности и војно-техничких питања. Препознавши Србију као најзначајнију земљу централног Балкана, Кина је настојала да на прави начин валоризује предности које пружа њен геополитички положај и политика војне неутралности.¹⁶¹

У економском делу сарадње истичемо значај важних саобраћајних (европских и регионалних) коридора, који се уклапају у кинеску визију дисперзије новог пута свиле и регионалних мрежа комуникације (Коридори 10 и 11, Пупинов мост, модернизација српских железница на коридору 10 између Београда и Будимпеште, изградња београдског железничког чвора, обилазнице око Београда, најављена изградња луке на Дунаву и сл.). Кина је препознала могућности да улаже у посрнулу индустрију Србије која је успела да преживи предаторске облике приватизације и неолибералне деиндустријализације, особито важно у енергетска постројења (ТЕ Колубара и површински коп Дрмно, ревитализације хидроелектране „Бистрица” на Лиму и сл.), затим преузимање Железаре Смедерево, најављено преузимање РТБ Бор, улагања у индустрију аутомобилских гума у Зрењанину, отварање

¹⁶⁰ „Према Републици Србији се још увек води политика кодирана тзв. Бејкеровим концептом ’преткумановске Србије’, која циља на нова територијална цепања земље, и њено просторно сакаћење до нивоа од око 50.000 километара квадратних које је по њиховим проценама и плановима сасвим погодна за потпуну контролу и даљу парализу земље. Током овог прекомпоновања озбиљно је страдао вековни српски етнички простор. Срби су потиснути са запада и југа – од мора и косовско-метохијске равнице – са тенденцијом њиховог даљег сабијања ка језгру њихове нововековне државе настале на простору Шумадије и Поморавља. Здруженим деловањем атлантиста и средњеевропљана, Србија је током претходне две и по деценије поступно ослабљена, окружена земљама чланицама ЕУ и НАТО пакта и доведена у фазу ’поддржавног животарења’, смештена у својеврсни ’геополитички гето’, у процеп...

– на делу је стварање антисрпских савеза у региону, антагонизовање српских суседа и обећања територијалног ширења на конто српске нације, као награде за служење атлантистичким интересима.

– подстицање ширења и инструментализације радикалног ислама за остваривање интереса Запада у региону и шире у Европи, особито опасних по безбедносне интересе Србије” (Деспотовић 2017: 76).

¹⁶¹ „Српске земље су смештене у центру простора потреса (shatterbelt) услед контакта различитих културно-историјских типова, који је истовремено мост између цивилизација, али и арена њихових међусобног надметања што обилује геополитичким тензијама дуж магистралних праваца север-југ и исток-запад” (Гајић 2015: 2).

велетрговинског центра „Змај” у Земуну, градњу индустријско-технолошког парка у Борчи и сл. Све побројано јасно сведочи о озбиљним намерама кинеске стране да се економски и финансијски позиционира у Србији и тако створи реалну основу за даљу економску експанзију према региону Балкана и Средње Европе.

Када говоримо о безбедносном идентитету Балкана, а посебно Србије, морамо истаћи да је он прилично сложен и условљен многим безбедносним факторима, и опасностима од међусобних сукоба балканских држава због изражених процеса балканизације и историјски наталожених проблема нерешених територијалних питања и граничних спорова, етничких и религијских конфликта, наслеђених ратних злочина и сл., затим све учесталијих ризика од деловања класичних асиметричних претњи из области верски мотивисаног тероризма, нарко трафикинга, организованог криминала и слично, те проблема изазваних као последица изражене економске кризе, незапослености, социјалне пауперизације становништва и сл.

За потребе овог рада појам безбедносног идентитета формулисали смо као „специфичну културу и традицију која се оличава у постојању стабилних и функционалних друштвених и државних институција, и њихових механизма за решавање друштвених конфликта, уз, наравно, укупност реалних и перципираних безбедносних изазова, ризика и претњи” (Драгишић 2017: 312). Стога је колега Р. Гађиновић потпуно у праву када наглашава кључну одговорност државе у изградњи свих неопходних капацитета и институција система који су намењени превенцији и њеној одбрани од евентуалних ризика и опасности.¹⁶²

Кина је добро проценила да сложени геополитички положај Србије у још компликованијем глобализацијском контексту у великој мери отежава њен међународни положај како у региону тако и у ширем контексту ЕУ интеграција и злоћудног евроатланског притиска из окружења. У тако деликатним и нимало лаким околностима, неопходно је да Србија уз помоћ кинеске стране гради систем политике националне безбедности који би са једне стране реално уважио њен тежак положај као балканске земље, али и био примерен потребама јачања капацитета националне моћи, као важног чиниоца и темеља њене одбрамбене политике. Јачање капацитета националне моћи Србије подразумева много озбиљнији приступ изградњи њених

¹⁶² „Дакле, систем безбедности је облик организовања и функционисања друштва и државе у спровођењу мера и активности на превентивном и репресивном плану који се предузимају ради очувања суверенитета и интегритета државе, њеног уставом утврђеног поретка, права и слобода грађана, као и свих осталих друштвених вредности од свих облика и носилаца угрожавања и угрожености без обзира на место и време настанка” (Гађиновић 2017: 376).

главних чинилаца и вредности. Од пресудног је значаја за тај процес потпуна промена односа који је до сада имала њена политичка елита и политика поступног отварања за сарадњу са Кином. То значи да је у наредном периоду неопходно водити национално одговорну политику која ће се темељити на реалним проценама, потребама и интересима одбране земље од свих врста угрожавања безбедности и суверености и да је на том пољу од Кине неопходно добити реалну и садржајну подршку.

С тим у вези, као и на кинеском примеру, потребно је јачати све аспекте меке моћи земље, као што су: подстицање убрзаног економског развоја и реиндустријализације привреде, развоја нових техничко-технолошких структура, образовања и науке, демократског система односа и унутрашње стабилности, културе дијалога и међурелигијске толеранције. „У том правцу неопходно је подизати и капацитете тврде моћи, од којих је најважнији ревитализација војске како у квантитативном тако и квалитативном делу, даља изградња система безбедности, и неопходне инфраструктуре у тој области као што је на пример снажна наменска индустрија и сл. Само на тај начин Србија ће видно поправити шансе и перспективу да побољша сада тежак и деликатан међународни положај и повећати шансу за свој национални опстанак и обнову пољуљаног суверенитета” (Деспотовић 2016: 42).

Охрабрује најављена садржајнија и до сада делимично реализована сарадња са реално планираним капацитетима у сектору наменске индустрије Србије, посебно у области нових технологија, те куповине и развоја наоружања нове генерације. Остварена подршка, потписани уговори и нова улагања договорена у овогодишњој септембарској посети државног руководства Србије Кини, то најбоље потврђују. Све то омогућиће јачање укупних безбедносних капацитета уз већ пословичну кинеску политику политичког неусловљавања и подршке националној суверености, што се потпуно уклапа у концепт војне неутралности наше земље.

Литература

1. Арежина, С. (2017). „Кинеска ’офанзива шарма’ на централну и источну Европу”, у зборнику *Поља геополитике*, приредили: Љ. Деспотовић и В. Конатар, ФЕППС, Нови Сад
2. Арежина, С. (2015). „Кинески ’нови пут свиле’ и Балкан”, *Култура и политика*, посебно издање: Геополитички положај Србије и Балкана између Евроатлантизма и Евроазијства, приредили: Љ. Деспотовић и А. Гајић, Нови Сад

3. Бергстен, Ф., Фримен, Ч., Ларди, Н., Мичел, Д. (2011). *Усион Кине*, Службени гласник, Београд
4. Гађиновић, Р. (2017). „Одговорност државе за изградњу и функционисање антитерористичког система”, у зборнику *Поља теоријске политике*, приредили: Љ. Деспотовић и В. Конатар, ФЕППС, Нови Сад
5. Гађиновић, Р. (2015). „Спречити поутапање Србије у 'Атлантику’”, *Култура Јолиса*, посебно издање: Геополитички положај Србије и Балкана између Евроатлантизма и Евроазијства, приредили: Љ. Деспотовић и А. Гађић, Нови Сад
6. Гађић, А. (2015). „Између Евроатлантизма и Евроазијства, положај савремене Србије”, *Култура Јолиса*, посебно издање: Геополитички положај Србије и Балкана између Евроатлантизма и Евроазијства, приредили: Љ. Деспотовић, и А. Гађић, Нови Сад
7. Деспотовић, Љ. (2017). *Глобализација и теоријска идеологија*, Каирос, Сремски Карловци
8. Деспотовић, Љ. (2014). *Конструкција и деконструкција идеологија*, ФЕППС, Нови Сад
9. Деспотовић, Љ. (2016). „Антиномије националне (не)моћи: глобализацијски и геополитички контекст националне безбедности”, *Политика националне безбедности*, бр. 2, ИПС, Београд
10. Драгишић, З. (2017). „Безбедносни идентитет Балкана и ЕУ”, у зборнику *Поља теоријске политике*, приредили: Љ. Деспотовић и В. Конатар, ФЕППС, Нови Сад
11. „Народна република Кина као изазивач САД” (2015), у зборнику радова: *Сједињене Америчке Државе и изазивачи*, уредили: Драган Р. Симић, Драган Живојиновић, Никола Јовић, ФПН, Београд
12. Кицошев, С. (1996). *Азија, државе и регије*, Институт за географију, Нови Сад
13. Миршајмер Џ. (2017) *Трагедија политике великих сила*, Чигоја, Београд
14. Жерне, Ж. (2007). *Кинески свет*, Слио, Београд

6. СРПСКИ НАРОД ПОД ИМПЕРИЈАЛНОМ ПРЕСОМ – ПОЛОЖАЈ У ГЕОПОЛИТИЧКОМ ЧВОРУ

Српски народ је, пролазећи кроз суморна беспућа историје, проживљавао страдалништво свих векова, остајући постојано на вековном огњишту балканске *Catene Mundi*. Иако много пута третиран као ситниш за поткусуривање империјалних амбиција, српски народ је својим постојањем показао да вреди много више, не устукнувши ни пред силама којих се плашила цела Европа и онога и овога времена.

На овом простору кроз историју тутњале су противуречности, остављајући империјални печат на ткиву балканских народа, особито Срба, који су попут живог зида стајали на путу империјалним освајањима. Империје су користиле своју позицију силе како би додатно укрупњавале политичку, економску и војну моћ, а рат је био једно од основних средстава за достизање циљева. На европском попришту, идеја „*Drang nach Osten*” често је у својим различитим интерпретацијама била водиља европским силама у војним походима. У таквим пројекцијама, Балкан је, као простор на размеђи три континента, бивао траса продора ка истоку, што је умногоме утицало на живот овдашњих народа. Посматрајући и из источне визуре, народи са Истока тражили су свој пут преко Балкана ка срцу Европе. У том контексту немојмо заборавити да су се велике силе током својих похода управо спотакле на српској земљи и да су поједине империје злоупотребом своје моћи (Кејган 2003) против Срба доживеле „империјалну пренапрегнутост” (Кенеди 2003), што је претходило њиховом паду.

Да бисмо што прецизније одредили геополитички положај Србије, неопходно је да најпре анализирамо неколико карактеристика које на њега утичу. Реч је о географском положају, геофизичким и геоморфолошким карактеристикама тла, унутрашњополитичком устројству и спољнополитичким чиниоцима, као и ширем регионалном окружењу.

Ради што бољег разумевања предмета истраживања, користићемо геополитички метод, који подразумева упоредо реалистичан приступ и апстрактно мишљење (Степић 2016), те ћемо све посматране политичке појаве ставити у контекст логике простора.

Србија и српске земље на карти Европе

Географско простирање Србије и српских земаља предодредило је тежак живот српском народу, који вековима обитава на овом тлу. Србија се налази у југоисточном делу Европе, на средишњем делу Балканског полуострва. Реч је о континенталној земљи која се већим делом простира на Балканском полуострву, што је сврстава међу балканске земље, док се један мањи део територије простира у средњоевропској, Панонској низији, те се због тога сврстава и у средњоевропске земље. „Војводина је спона којом се читава Србија укључује у централну Европу. Она јој омогућује партиципацију у економски и геополитички изузетно важној Панонској низији” (Степић 2004: 40). Такође, део тока Дунава у Војводини и југоисточни део Панонске низије јесу „зона конвергенције великих река” (Степић 2004: 40), попут Драве, Тисе, Тамиша, Саве, Дрине, Колубаре и Велике Мораве, које служе као саобраћајнице и повезују најзначајније регије у овом делу Европе. Србија се убраја и у медитеранске земље због самог положаја и климатских карактеристика јужног дела (Пророковић 2018: 345). Кроз историју, „географски положај свих српских земаља [...] одређују најкрупнији тектонски облици: Панонски басен на северу, Јадрански басен на југу и планински систем Балканског полуострва између њих” (Пророковић 2018: 350).

Како примећује Миломир Степић (2019), српски етнички простор и српске земље у свом изворном географском простирању имају излаз на море, међутим, спољнополитички фактори током историје онемогућавали су етно-просторну (расрбљивањем¹⁶³ становништва у приобалним зонама) и државотворну (спречавање ширења територије ка мору након 1878. године) маритимну партиципацију, што је „српски геополитички идентитет” кодирало као телурократски. Због тога су Србија и српске земље ограничене као *landlocked country* (Степић 2019: 17).

У саобраћајно-географском и привредном погледу, полуострво је преурежено међународним путевима и пругама, којима је олакшано кретање из западне и Средње Европе ка Блиском истоку и кавкаско-каспијском подручју. Речним саобраћајницама спаја се Црноморски басен са атлантском аква-

¹⁶³ Геополитичке последице расрбљивања Балкана су несагледиве. Површина српских земаља, које су се крајем XIX века мање-више поклапале са српским етничким простором (као на карти М. В. Веселиновића из 1887. године) била је око 300.000 км². Таква просторност уз маритимну партиципацију, омогућила би држави све предуслове за одрживост и стабилност. Уместо тога, сецесијом Косова и Метохије и потенцијално упитним статусом Војводине, могуће је сажимање Србије на простор од непуних 56.000 км², попут преткумановске Србије (Степић 2019: 158–159).

торијом. Европска унија је пројектовала неколико паневропских друмско-железничких коридора (IV, V, VII, VIII, IX и X), који би требало да тангирају Балкан или пролазе преко њега (Пророковић 2018). За Србију су битна три коридора: VII, VIII и X. Коридор VII прати ток Дунава, повезујући Северно и Црно море, што је важна геостратешка шанса за Србију.¹⁶⁴ Трансверзални Коридор VIII повезује јадранску и црноморску обалу од Софије до Драча. Док се Коридором X повезују Будимпешта и Солун и Загреб и Истамбул, што ће Београду доделити статус „главне раскрснице југоисточне Европе” (Труд 2007: 11).

Посматрајући са војностратегијског аспекта, Србију и српске земље тангира неколико праваца: ломбардијско-панонски, јадранско-панонски и албанско-бугарски, који су пројектовани током XX века, али се могу актуелизовати у складу са интересима великих сила, особито Сједињених Држава.¹⁶⁵ С тим у вези, географско ширење НАТО пакта на простор балканских земаља и постављање војних база у кључним зонама, попут базе „Бондстил” на Косову и Метохији, Миломир Степић види као стварање „интегралног балканског геополитичког и геостратегијског лука” атлантизма сачињеног из северозападног и југоисточног сегмента. Оба смера имају исходиште у „геополитички и геостратегијски кључним областима Балкана: северозападни у ’Динарској тврђави’, а југоисточни у ’Централној области Балканског полуострва’, тј. у самом његовом средишту – ’Балканском језгру’” (Степић 2012: 105). Кључну основу геополитичког и геостратегијског лука на Балкану чине базе, полигони, упоришта и друге инсталације, које су за Сједињене Државе и НАТО „лако доступне из Јадранског и Егејског басена и из Панонске низије (геостратегијска ’Панонска лепеза’ коју је по окончању хладног рата од ВУ преузео НАТО)” (Степић 2012: 105).

Када је реч о политичком и економском положају, ситуацију у свим геополитички важним регионима, након рушења Берлинског зида и завршетка Хладног рата, контролисала је светска суперсила користећи настали „геополитички вакуум”. Било је прилично јасно да ће униполарност омогућити Сједињеним Државама неометану употребу и тврде (*hard power*) и меке моћи (*soft power*) широм света, о чему сведоче бројне интервенције (Кејган 2003). Србија и српске земље, као полупериферна зона у односу на

¹⁶⁴ Дунавски макрорегион као источни крак континенталне геополитичке хоризонтале (Рајна–Мајна–Дунав) може бити геоекономска жила куцавица Европе (Пророковић 2014, 2018; Степић 2019).

¹⁶⁵ Овај регион за НАТО и САД има „неоспоран војностратегијски значај” иако се у пропагандне сврхе „истиче наводна брига за развој демократије и поштовања људских права” (Шушњић 2004: 36, 56).

центар (Запад), већ три деценије трпи малигни утицај оба вида моћи, што се умногоме одразило на политички, економски, привредни и друштвени систем. Државама полупериферије намењен је непотпун сет решења у процесима модернизације и демократизације, што на дужи временски период учвршћује садашњу полупериферну позицију и зависан положај. С тим у вези, „територијална диференцијација или социјално-економска неравномерност развоја овог региона условљена је поларизацијом, тј. издвајањем центра и периферије” (Грчић 2002: 3–4).

Српски народ под империјалном пресом

Граница на империјалним њушевима

Историјска судбина предодредила је Србима гранично подручје, урезујући невидљиве границе које све до данашњих дана цепају јединство и снагу српског корпуса на Балкану. Религијска граница из 1054. године, у оквиру до тада јединствене хришћанске цркве, постала је тешко бреме за народе „распете” између Рима и Цариграда. У тим тешким временима као светац-цивилизатор појавио се Свети Сава, водећи српски народ тамним коридорима између „два центра хришћанске моћи”,¹⁶⁶ Рима и Цариграда. На том путу, он је својим ванвременским деловањем заштитио и унапредио државне, националне и верске интересе, модернизовао културни живот, утемељио цркву, просвету, државне законе и црквене каноне, градио цркве и манастире и помагао својој браћи у Христу (Глишин 2019: 114). Свети Сава је поставио снажне темеље православне духовности и изборио се за српску државну независност и аутокефалност цркве. На чврстим темељима и са јасном духовном вертикалом, Срби су дочекали тешка времена османског освајања које је угрозило Европу. То је променило политичку реалност тог времена, остављајући Србе на тесној граници између Османског и Аустроугарског царства, на тзв. Војној крајини (*terra militaris*), што је Србима улило дух крајишника. И у таквим околностима, Срби су морали да балансирају између две моћне силе које су немилосрдно војевале на овим просторима.

Тежак живот Срби су водили и са државом и без ње, али су српски народ, обездржављен, изложен сталном насиљу и под притиском турског јарма, очувале, одржале и стално јачале Пећка патријаршија и касније Цетињска

¹⁶⁶ „Србија је осцилирала између два ужарена и ратоборна језгра, покушавајући да остане национално државоцентрична” (Деспотовић 2019: 37).

митрополија. Верски центри су очували „наше сопство, језик и писмо, на чим темељима је дошло до српског националног буђења у XIX веку” (Глишин 2019: 115). Имајући то у виду, професор Љубиша Деспотовић закључује да се „нота Светосавља [...] протезала кроз беспућа векова све до наших дана, чинећи преко потребан континуитет српског националног и идентитетског бића” и да нас је та нота, као везивна нит постојања, „држала на окупу и онда када нам је биолошки опстанак долазио у питање” (Деспотовић 2019: 52–53).

Велике силе су малигним деловањем настојале да деструишу духовну вертикалу српског народа не би ли му, ударцем у суштину националног бића, највише нашкодиле. Историја потврђује да је на овом простору долазило до „контаката супротстављених религијских, националних и цивилизацијско-културолошких утицаја” (Глишин 2019: 115–116), што је овом простору предодредило „динамичност”¹⁶⁷ као геополитичко обележје. Под тим подразумевамо трајне отворене и/или перманентне сукобе средствима тврде (*hard power*) и/или меке моћи (*soft power*), који деструктивно утичу по национално, државно, идентитетско, религијско, језичко, културно, образовно, политичко, економско и привредно устројство српског народа.

Уз претходно наведено, укрштање три традиционалне религије (православље, римокатолицизам и ислам) као и три цивилизацијско-културолошка круга (западна, православна и исламска цивилизација) (Хантингтон 2000) на простору српских земаља предодређује контактност као једно од значајних геополитичких обележја. Историјске трансверзале којима су ходиле различите цивилизације и територијална контактност на размеђи три континента кодирале су српску територију као простор преко ког се простира „главна оса трансгресионо-регресионих процеса цивилизацијских судара” (Деспотовић 2012: 143). Наведена чињеница само потврђује да је Балкан кроз историју место „сукоба цивилизација” (Хантингтон 2000) или „простор мултиетничког коктела” (Бжежински 2001). Трагичност таквог положаја истакао је и Љубиша Митровић, написавши да „Балканом, кроз историју и у савремености, тутње вулканске противречности тежећи да га растргну и поделе споља и изнутра” (Митровић 2006: 21). То је утицало на честе промене граница, које нису исцртаване само након великих ратова. Пример је источна граница западне цивилизације којом је Семјуел Хантингтон (*Samuel Huntington*) раздвојио западно хришћанство од православља и

¹⁶⁷ „Геополитичку динамичност чини скуп догађаја (промена режима, ратови, револуције, атентати, санкције, утицај страног фактора) у одређеном временском оквиру, који утичу на локалну, регионалну и ванрегионалну геополитичку реалност, која артикулише све циљеве и интересе, претње и ризике, постављајући могућности геополитичког наступања” (Глишин 2020: 160).

ислама. Наведена граница се на Балкану „подудара са историјском поделом између Аустроугарског и Османског царства” чинећи културну, политичку и економску границу Европе и Запада (Хантингтон 2000: 176). Очигледно је да се и овим изузимањем Војводине из територијалне, културолошке и цивилизацијске целовитости Србије и припајањем западној цивилизацији, настоји одржати „историјски континуитет спречавања српске националне и територијалне целовитости” (Глишин 2019: 116). На тај начин створен је разједињен српски говорни и културни простор, Срби су расејани по околним државама, које су своја територијална проширења добијале насиљем, етничким чишћењем и отимањем српских територија, уз подршку западних центара моћи, који посредством својих пивот држава у окружењу остварују личне интересе (Глишин 2019: 116). Несумњиво, утиснута граничност овог простора је „дискурзивна и симболичка, а такве границе се укидају теже но политичке и административне” (Лазаревић Радак 2014: 122).

На попршту мултиетничке и мултиконфесионалне југословенске државе генерисан је рат како би се извршила балканизација Југославије (Глишин 2018, 2019) и у том процесу деструисали српски народ и држава. Разједињена и раскидана српска територија¹⁶⁸ постала је лак плен за територијалне аспирације агресивних суседа Хрватске и Албаније.¹⁶⁹ Наведене земље су и у претходним деценијама „своја национална и државна укрупњавања остваривале отимачином српских етничких територија, геноцидом, преварањем и прогоном српског становништва са његовог вековног станишта” (Деспотовић 2019: 67). Хрвати су ради стварања „чисте” хрватске државе прогонили српско становништво акцијама попут „Бљеска” и „Олује”, подржани моћним силама са Запада. Осим Сједињених Држава, такву хрватску политику подржавао је Ватикан који је „територије насељене православним живљем сматрао за зону своје легитимне прогресије, као својеврсни појас или *terra missionis* на којем се по сваку цену има остварити његова верско-политичка доминација и територијална јурисдикција” (Деспотовић 2019: 60).

¹⁶⁸ „Срби и српске земље идентификовани су као сметња како за претензије ванбалканских сила и центара моћи, тако и за сепаратистичке и великодржавне амбиције својих непосредних суседа, што није проузроковано ирационалним разлозима, већ респектовањем потенцијалне моћи српског фактора (у интегралном, просторном, популационом, војном, економском и политичком облику)” (Гајић 2014: 234).

¹⁶⁹ „Формирајући специфичну симбиозу интереса са српским суседима и њиховим великодржавним амбицијама, претенденти на контролу Балкана настојали су да што више демографски ослабе српски народ, те да упоредо просторно фрагментирају и сажимају његове територије. Као крајњи геополитички резултат *расрђивања* требало би да настане вештачки успостављена равнотежа (не)моћи на Балкану и такво стање где у 'геополитичком чвору' више ни српски фактор не би могао евентуално да ремети замисли моћних” (Степић 2012: 78).

Политиком прозелитизма, односно ширењем римокатоличанства ка истоку наоштрб православних територија, требало је потиснути српски народ као „најзападније језгро православља у Европи” (Глишин 2019: 118). Срби су у геополитичким стереотипима Запада представљени као мали православни Руси, односно као руска предстража и коњовоци руских козака до топлих мора, што је изнедрило „паралелизам о руско-српском геополитичком положају”, који се огледа у „симбиози њихових интереса” (Деспотовић 2019: 71). Професор Деспотовић марkira једну од димензија геополитичких стереотипа која пројектује Србију као „сигурног словенског (русифобиа и србофобиа на Западу), православног (страх од православља) и идеолошког (бољшевичко-комунистичка опасност) сапутника и сарадника у покушају руског освајања западних територија *Rimlanda*”¹⁷⁰

Уз духовну вертикалу, државност је „најважнији облик испољавања геополитичког идентитета” (Степић 2019: 22). Темеље државности српског народа поставили су Немањићи, што је била инспирација и модел за стварање модерне српске државе у XIX веку. У историјском распону од средњовековне до модерне српске државе (Деспотовић 2019, 2020), искуство српског народа било је тешко. Праћено је сталним империјалним репресијама, окупацијама, принудним сеобама, сатирањем и преверавањем, као и економским и привредним назадовањем. С правом Миломир Степић закључује да је „еволуција модерног српског државотворног процеса имала неприродан, прекоредан, па чак и регресиван ток [...]” (Степић 2019: 23).

У Гордијевом чвору

Бројни велики догађаји који су задесили мале балканске народе наводе нас на мисао да је, наизглед митолошки, али уистину, на Балкану замршен један неодмрсив чвор, чекајући новог Александра Македонског да мачем реши нерешиво. У средини Гордијевог чвора налази се вековима свезан српски народ, као пример једног митолошког мучилишта интерпретираног кроз векове различитим сликама и приликама. Посматрајући на тај начин у садашњости, можемо приметити да испреплетени и паралелни интереси регионалних и ванрегионалних сила заправо учвршћују геополитички чвор на овом простору. Реч је о стратешким кретањима која прате географске

¹⁷⁰ Друга димензија геополитичког стереотипа огледа се у „позицији Србије као 'балканског експонента' руских интереса на овом простору”, односно у наводном копненом (југозападном) искораку Русије преко српске територије (заобилажењем баријерне зоне мореуза Босфора и Дарданела) на топла мора Средоземља (Деспотовић 2019: 71).

правце уклињавања, директно или посредством пивот држава на Балкану. Тако Сједињене Државе настоје да шире свој утицај правцем југозапад–североисток ка Срцу копна (*Heartland*), док Русија настоји да координира правцем североисток–југозапад ка Средоземљу и топлим морима. Немачка идеју „*Drang nach Osten*” пројектује деценијама, правцем кретања северозапад–југоисток, тежећи да запоседне блискоисточна нафтоносна поља, док, с друге стране, исламски фактор пројектује правац кретања југоисток–северозапад ка срцу Европе (Деспотовић 2012, Глишин 2019).

Осим наведеног, Србија и српске земље налазе се у приобалној зони евроазијског континента – *Rimland*,¹⁷¹ која је место сукоба таласократских и телурократских сила, односно евроатлантизма и евроазијства. Дакле, реч је о динамичној зони чије геополитичке, геостратешке и геоенергетске карактеристике представљају кључ за очување глобалне позиције моћи великих сила. Овај простор лоциран је и као тампон зона¹⁷² између два пола моћи, коју је Хелфорд Макиндер (*MacKinder* 1942) пројектовао како би силе победнице после Првог светског рата преуредиле источну и југоисточну Европу према својим интересима. Реч је о унутрашњем полумесецу који је, због сталних притисака из *Heartland*-а према Острвском полумесецу и *vice versa*, динамична зона предодређена за развој цивилизација (Глишин 2019). Стварањем тампон зоне спречава се потенцијална континентална сарадња Москве и Берлина (Гросувр 2014) и онемогућава се Немачкој и Русији излаз на Средоземно море преко Балкана. Дакле, врши се контрола и обуздавање копнене моћи на евроазијском континенту. На тај начин, Сједињене Државе настојале су и након Другог светског рата да контролишу зону источне и југоисточне Европе, улажући напоре да Југославију, као једну од значајних држава за „виталну безбедност САД” (Вудворд 1997) ставе под своју контролу. С обзиром на то да је награда за америчке напоре које улаже на евроазијском континенту заправо Евроазија (Бжежински 2001), јасни су напори Вашингтона да на Балкану створи стабилну одскочну даску за стратешко наступање ка Срцу копна (*Heartland*). Позиција Балкана на тремећи три континента омогућава више праваца стратешког наступања, због чега Сједињене Државе настоје да осујете утицај Русије и Немачке, те да под контролом држе своје савезнике. Као једина глобална сила после Хладног рата, Америка је могла да оствари неколико циљева на које је професор

¹⁷¹ Спајкменова формула за владање светом гласи: „Онај ко доминира над Римлендом, доминира над Евроазијом, онај ко доминира над Евроазијом, држи судбину света у својим рукама”.

¹⁷² Санитарни кордон од Балтика до Средоземља који укључује Пољаке, Чехе, Словаке, Мађаре, Србе, Хрвате, Словенце, Румуне, Бугаре и Грке.

Деспотовић (2012) указао. Прво, да искористи економско и војно посустајање и геополитичку дефанзиву Русије за запоседање кључних стратешких простора Балкана и дугорочније спречавање Руске Федерације да се врати у другу по значају виталну геополитичку зону, одмах после простора земаља бившег СССР-а. Потом, да успори геоекономски и геополитички повратак СР Немачке на просторе Украјине, Подунавља и Балкана. Треће, да подстиче ривалство парцијалних геополитичких интереса појединих чланица Европске уније (Велика Британија, Француска, Италија, Шпанија, Немачка и сл.) ради њихове лакше контроле и обуздавања, како ЕУ не би израсла у опасног економског и геополитичког ривала Америке. И, на крају, четврти циљ се односи на убрзани пријем земаља с простора југоисточне Европе и западног Балкана у евроатлантске интеграције (Деспотовић 2012: 131).

Дакле, Сједињене Државе су настојале да под своју контролу ставе геополитички чвор на Балкану уз недвосмислену потребу слабљења српског народа. У том контексту примећујемо да „геополитичке претензије и територијалне аспирације глобалних, регионалних и локалних актера српском геополитичком положају предодређују фрагментираност као обележје које ће бити коришћено као 'фактор нове дестабилизације' (Деспотовић 2019) овог подручја. Реч је о могућем активирању потенцијалних геополитичких жаришта у Србији (Косово и Метохија, Војводина, Рашка област, Бујановачко-прешевска област, Тимочка крајина и Топлички крај) или ван ње (позиција Срба у Македонији, Албанији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и Хрватској)..." (Глишин 2019: 127). Континуиран процес „потискивања Срба из српских земаља најинтензивнији је на југу, југозападу и западу”, како би се редуковањем и фрагментацијом српских земаља преузеле геополитички кључне зоне у којима су изворно партиципирали Срби и самим тим онемогућило јединство српског народа у историјским и национално адекватним границама (Степић 2004: 253).

На који начин се врши потискивање Срба и фрагментација српских земаља, јасно можемо видети на примерима у последње две деценије:

– На југу, српска територија Косово и Метохија једнострано је призната 2008. године као тзв. држава Косово уз подршку западних центара моћи. Наметнуту стварност морамо да разумемо и да о њој јавно говоримо уколико желимо да сачувамо геополитички и геостратешки важан део српске територије, и не само то. Косово и Метохија је „Србима вечни симбол око кога су се окупљали и у најнеповољнијим фазама осциловања историјског клатна... Стога косовско опредељење за Србе представља суштину идентитета...” (Деспотовић 2019: 37). Дакле, „простор Косова и Метохије није само једно од стереотипних балканских територијално-пограничних питања

које се може решити уступцима и компромисима” (Деспотовић 2019: 37). У том контексту охрабрује чињеница да процес признавања тзв. Косова тече у фазама које од 2008. године до данас све више показују поделу света на проамерички и антиамерички блок. Миломир Степић (2019) мармира прву фазу „експлозије признања”, другу фазу „инерције признања”, трећу фазу „успоравања признања” и четврту фазу као „почетак повлачења признања”. Последња фаза постаје „показатељ необиполарне поларизације као нове глобалне реалности”, због чега, ради заштите кредибилитета, водеће силе Запада јачају дипломатско деловање притисцима и претњама како би утицале на земље које су повукле признање и које нису признале тзв. Косово. Такође, притисци су усмерени и на саму Србију да „не пружа отпор заокруживању државности Косова” (Степић 2019: 302–313). Имајући у виду тренд повлачења признања тзв. Косова у последње две године, решавање косовског питања било би прихватљиво уколико је у складу са интересима српског народа и државе. Стога, све споразуме, понуде и предлоге треба разматрати из перспективе националних интереса, а активним дипломатским и економским деловањем треба радити на креирању повољних међународних околности.

– На југозападу, актуелни догађаји у Црној Гори, поред свих спочитавања српског идентитетског кода, показују да је последња на удару Српска православна црква као духовна вертикала српског народа. Јасно је да црногорске власти Законом о слободи вјероисповести настоје да ослабе свест о српском пореклу и имену,¹⁷³ те да на темељима српског језика и писма створе нову црногорску нацију. Тај процес није нешто ново. Реч је о наставку једновековног „етно-културолошког инжењеринга идентитета” како би се конструисале синтетичке нације, а у даљим фазама тог процеса, и присвојиле српске националне територије (Деспотовић 2019).

– На западу, положај Срба у Републици Српској отежава „бошњачка” доминација и тежња да се власт централизује и концентрише на федералном нивоу, чиме би политичка моћ Бањалуке постала неприметна. Осим тога, тежње Сарајева, с једне стране, и Вашингтона, с друге стране, да Босна и Херцеговина активно прати пут евроатлантских интеграција засигурно стављају у незавидан положај српски народ у тој држави. Разлог за такво мишљење огледа се у чињеници да Сједињене Државе увлачењем БиХ у НАТО имају за циљ да, са што мање ресурса, истргну из евроазијске перспективе

¹⁷³ Иако у Земљопису Књажевине Црне Горе из 1895. године јасно пише да у „Црној Гори живе све сами чисти и прави Срби, који говоре српским језиком...” и да је „сваки Србин у Црној Гори дужан познавати и љубити своју целокупну домовину – све српске земље...” (Поповић, Рогановић 1895).

ову територију и припоје је атлантској сфери утицаја. Са таквом политиком нису усаглашени интереси Републике Српске, поготову јер Србија између та два пола моћи бира војну неутралност.

Имајући у виду претходно наведено, закључујемо да су Сједињене Државе успешно учврстиле своју егиду на простору српских земаља проширењем „НАТО пакта, подршком ’нашим’ агресивним суседима, наметнутом стварношћу на српској територији Косову и Метохији, изградњом велике и модерно опремљене војне базе ’Бондстил’, као и потписивањем бројних споразума Србије са НАТО (СОФА, ИПАП), деструкцијом политичког, економског, привредног и војног система Србије” (Глишин 2019: 119) и слањењем српског народа у Црној Гори и Републици Српској.

Конверзија и ојстџанак или несџанак?

У глобалној пројекцији стварања новог светског поретка, Балкан, особито Србија као полупериферија, није у потпуности глобализована зона, стога је треба ставити под утицај Запада наметањем америчког интернационализма, с намером да се прикрију стварни економски, политички, војни, привредни и идеолошки интереси (Молнар 1996). Глобализација као процес води ка „успостављању постсуверенистичког доба у ком ће државе бити потчињене глобалном центру моћи” (Глишин 2020: 160). Државе које се супротставе стварању центра глобалне моћи бивају проглашене неуспешним или slabим државама, односно одметничким државама (Деспотовић, Гајић 2017) и изложене дуготрајној и отвореној политици инспирисаној концептом геополитике деструкције (Деспотовић 2015). Рушењем Берлинског зида и завршетком Хладног рата настављен је процес деструкције суверених држава означених као реметилачки фактор у остваривању идеје глобализма и успостављању либералне хегемоније (Миршајмер 2019; Фукујама 2002). Осећај „месијанства” који Сједињене Државе уживају након тријумфа у Хладном рату може се кодирати као „идеја изузетности” коју професор Деспотовић представља концептом геополитике деструкције према ком она представља „идеолошко-политички концепт (кондензован у тријади појмова: глобализам, глобализација, нови светски поредак) потчињавања света интересима САД и атлантистичке геополитичке парадигме, реализован кроз процесе делимичне или потпуне девастације државних, националних, идентитетских, институционалних, економских, културних, научних, образовних, војних, религијско-конфесионалних и територијалних капацитета нација које су означене као мета њиховог разорног деловања.” Такав процес

се најпре намеће у форми „пријатељске глобализације и утеривања у стандарде неолибералне форме економске размене (пљачке)”, а уколико државе пруже отпор „егземплярно су кажњаване агресивним облицима политичких и економских санкција, па на крају и мерама бруталне војне одмазде” (Деспотовић 2015: 65).

С обзиром на то да крај биполаризма и фукујамовско предвиђање краја историје нису довели до срећног униполаризма и нестанка „изама”, мале државе и народи нашли су се под „империјалном пресом”, у незавидној позицији нових конструкција хантингтоновског моделовања таквих земаља. Најпре, Хантингтон (2000) кодирао је оне земље којима недостаје културно заједништво са другим земљама и друштвима као (1) „усамљене земље”. Следеће су (2) „подељене земље” које „територијално опкорачују неодговарајуће границе између цивилизација”, суочавајући се са „посебним проблемима одржавања свог јединства” (Хантингтон 2000: 153). Реч је о земљама које настањују различити верски и национални идентитети, чинећи мањину која не доживљава такву државу као своју. Најприметнији „разједињујући ефекти”, настали услед цивилизацијски неадекватних граница, лоцирани су на простору посткомунистичких земаља које су биле мултинационалне и мултирелигијске федерације. Најтипичнији примери на овом простору су Босна и Херцеговина и Србија. Прва због „подељености земље на српско-православни, хрватско-римокатолички и бошњачко-исламски корпус”, а друга због „великог проблема са Арбанасима на Косову и Метохији и делом муслиманског живља у Рашко-полимској области”. Проблем продубљује тежња и једних и других ка издвајању „територијалних целина где су у већини и формирање самосталних држава или њихово припајање државама суседима” које настањују њихови „цивилзацијски и етнички сународници” (Деспотовић 2019: 419–420). За разлику од подељених земаља са више различитих цивилизацијских група које гравитирају ка истом цивилизацијском полу у другим државама, (3) „поцепане земље” карактерише једна преобладајућа култура смештена у једну цивилизацију, али њене вође желе да је конвертују у другу цивилизацију. Да би дошло до успешне редефиниције цивилизацијског идентитета, потребна су три предуслова. „Прво, политичка и економска елита земље требало би уопштено да подржи то питање. Друго, јавност би требало бар да буде упозната са редефинисањем идентитета. Треће, доминантни елементи цивилизације домаћина, у највећем броју случајева западне цивилизације, требало би да буду вољни да прихвате конвертита” (Хантингтон 2000: 155). Дакле, реч је о једном дуготрајном, далекосежном и „политички, друштвено, институционално и културно болном” процесу, који „до данас није успео” (Хантингтон 2000:

155). Миломир Степић предлаже четврти модел – (4) „растрзану земљу” која „има једну доминантну нацију, културу и религију која припада једној цивилизацији, али њена елита настоји да је ампутира из сопствене, домицилне цивилизације и вештачки премести у другу цивилизацију”. У таквим земљама „настаје криза идентитета, духовна и друштвена располућеност, суштински неспоразум народа и његових вођа, те клизање у стање латентне анархије која може прерасти у отворени грађански конфликт” (Степић 2016: 430). Професор Љубиша Деспотовић предлаже пети модел – (5) „растројене земље”, који би се могао „третирати као комбиновани модел поцепане и растрзане земље или као њихова укупна резултанта”. Дакле, „растројена земља” је крајњи исход „цивилизацијске, идентитетске и геополитичке конверзије”, коју у наведеним моделима спроводи домаћа елита (Деспотовић 2019: 421).

Уколико обратимо пажњу на претходне моделе и поставимо Србију у ту раван, увидећемо да вишегодишња тегобна и суморна борба коју наша политичка „елита” води у процесу придруживања Европској унији¹⁷⁴ подсећа на судбину једне „растројене земље”, чија је елита спремна да изврши цивилизацијску и геополитичку конверзију. С правом понављамо да је Хантингтон урезао модерне границе западне цивилизације и тиме потврдио више пута поменуту формулу – „The West and the Rest” (N. Ferguson, S. Huntington, Z. Brzezinski, H. Münkler), која је своје значење приказала у евроатлантским лутањима православних земаља Грчке, Румуније и Бугарске.¹⁷⁵

У случају Србије, треба да схватимо две групе фактора које утичу на процес европских интеграција: 1) спољни фактори и 2) унутрашњи фактори.

– Када је реч о спољним факторима, најпре треба да схватимо да се Србија на Западу третира као „поражена држава” и да као таква у процесу европских интеграција добија пакете нетипичних услова „који воде даљој децентрализацији и слабљењу државе [...]” (Ђурковић 2015: 222). У досадашњој пракси проширења ЕУ јасно се видео нормативни оквир (Копенхашки критеријум, оснивачки уговори и слично) ком кандидати треба да се прилагоде. Међутим, случај Србије представља преседан с обзиром на бриселско

¹⁷⁴ „Крајње је време да се опаметимо и коначно престанемо да се удварамо Европи. Она нам никад није узвратила љубав. Одувек смо каскали и каснили за том дотераном дамом, а она нас ниподаштавала и правила будалама”, писао је Момо Капор о Европи у књизи *Скишам и иричам*.

¹⁷⁵ Наведене земље су примљене у западне политичке, војне и економске структуре искључиво због важности њиховог геополитичког положаја, али са статусом православних аутсајдера, који се доживљавају као врста цивилизацијске аномалије која се трпи зарад вишег геополитичког интереса (Деспотовић 2019: 424).

условљавање интеграције Србије које подразумева: решавање косовског питања, хашку „правду”, одбацивање традиције, промену свести¹⁷⁶ и слично. С друге стране, спољни фактор који би требало да нас наведе на критичко размишљање јасно је маркирао Ален Турен, истакавши да се „слабљење држава и националних политичких система не може надоместити напретком у конструисању Европе”. Турен указује на чињеницу да се државе-нације у свом традиционалном облику више не обнављају на европском нивоу и не надокнађују ефекте глобализације (Турен 2011: 49). На трагу Валтера Халштајна (*Walter Hallstein*), који интеграције пореди са возњом бицикла, Пол Тејлор (*Paul Taylor*) примећује да Европска унија није дошла до стања које се може упоредити са возњом бицикла, јер „интеграција није стигла до стања у коме би се појавила свест о заједничкој судбини народа” која би била основ изградње чвршће заједнице. Тејлор закључује да ЕУ предузима све мере да такво стање избегне (Тејлор 2010: 197).

– Као унутрашњи фактор најпре бисмо навели Србију као слабу државу, пратећи главне елементе успостављене на основу стања у држави до 2012. године. Ђорђе Стојановић и Живојин Ђурић (2012) шест елемената *in summa*: Први се односи на „партијску османизацију српских политички делегираних управљачких структура, пласирање фундаменталних политичких опција” које онемогућавају основни „консензус о државним приоритетима” и стварају неефикасне коалиције без потребне „програмско-стратегијске компатибилности”. Други елемент се односи на „проблем са територијалном дефинисаношћу” и „високим степеном екстерних условљавања и притисака”. Трећи елемент чини „дискрепанца између државе и српског друштва са врло ниским степеном друштвене кохезије”, затим проблеми „етничке или регионалне фрагментације”. Четврти елемент се односи на „изражену, дуготрајну и интензивну економску кризу структурне провенијенције, са ултразависношћу од кредита и донација”, што је често повезано са „политичким и економским условљавањима, а не са развојним побудама и циљевима”. Пети елемент чини „јасно уочљива хипертрофија клијентелизма и корупције до границе криминализације српске политичке сцене и српске државе”. И, на крају, шести елемент подразумева „политички подобну бирократију уз потпуну некооперативност између административних, политичких и економских елита” (Стојановић, Ђурић 2012: 339–340). На основу тога јасно можемо да маркирамо деловање наше елите, која под плаштом

¹⁷⁶ На конференцији о НАТО-у 2010. године, тадашњи немачки амбасадор у Београду Волфрам Мас рекао је: „Морам да критикујем власти у Србији што и саме још увек користе термине као што је 'НАТО бомбардовање'”. Мас је тада изрекао захтев да руководство Србије поради на промени свести својих грађана. (Ђурковић 2015: 214).

модернизације ставља Србију у „функцију геополитичких и економских интереса Запада” без икакве политичке алтернативе. Професор Деспотовић у том деловању домицилне елите маркира „позападњачење” као геополитички мотивисан процес „цивилизацијске конверзије друштва незападног типа у цивилизацијски круг Запада” (Деспотовић 2019: 423). Такви напори политичких вођа да преобликују културу својих друштава осуђени су на неуспех. Хантингтон јасно наводи да је могуће увођење одређених елемената западне културе, али није могуће елиминисање најважнијих елемената домаће културе. Али, „када је западни вирус једном унесен у друго друштво, тешко га је избацити”. Политичке вође „стварају поцепане земље; они не стварају западна друштва. Они инфицирају своју земљу културном шизофренијом која постаје њена стална карактеристика” (Хантингтон 2000: 172).

Скуп спољних и унутрашњих фактора стварају један сложен геополитички амбијент у Србији, чинећи је „школским” примером слабе државе. Због тога би требало да се преиспитамо када је у питању „дуго путовање у Јевропу” и да подстакнемо на размишљање политичку, интелектуалну и друштвену јавност о питању цивилизацијске конверзије српског народа.

Подређен положај Србије и српског народа на почетку трећег миленијума јасно се огледа на неколико нивоа: локалном, регионалном и глобалном, и у две перспективе: унутрашњополитичкој и спољнополитичкој. Сматрамо да анализи таквог положаја Србије и српског народа треба приступити узимајући у обзир неколико геополитичких фактора, како би се разјаснили нивои подређеног положаја и замагљене перспективе.

Прво, простор српских земаља карактеришу: а) граничност и б) контактност, као два вишевековна геополитичка обележја. Простор српских земаља током историје лоциран је као граница на империјалним путевима, религијска граница, војна граница и граница Европе. Осим тога, ово је простор на ком се укрштају две традиционалне религије и три цивилизацијско-културолошка круга, чинећи тако цивилизацијско-културолошку границу, али и добијајући обележје контактности. Оба обележја, поред политичких и административних, исцртала су далекосежније дискурзивне и цивилизацијске границе које су нарушавале територијалну, културолошку и цивилизацијску целовитост српског народа, чинећи га рањивим и лаким пленом за територијалне аспирације агресивних суседа, преверавање, прогон, отимање верске и културне баштине и слично. Да то није ствар прошлости јасно нам указују актуелни токови на Косову и Метохији, у Црној Гори, Босни и Херцеговини и Хрватској.

Друго, неопходно је пратити два повезана геополитичка обележја, и то: а) положај у геополитичком чвору и б) фрагментираност. Најпре, положај у испреплетеним и паралелним интересима регионалних и глобалних сила, односно у геополитичком чвору, позиционира српске земље у зону надметања великих сила. Српски положај у таквој зони отежава низ геополитичких стереотипа Запада који Србе перципирају као мале православне Русе на Балкану и руску шансу за озбиљније наступање у овом региону, услед чега српски народ трпи притисак империјалне пресе која га по сваку цену деструише до статуса објекта у међународним односима. У том контексту, фрагментираност може бити фактор нове дестабилизације српског народа, и то активирањем потенцијалних геополитичких жаришта у Србији или ван ње како би се преузеле кључне геополитичке тачке у којима партиципирају Срби.

Треће, подразумевају се два основна нивоа посматрања а) спољашњи и б) унутрашњи. Уколико се крене од општег сагледавања спољашњих фактора, неопходно је разумети позицију Србије у глобалној пројекцији стварања новог светског поретка. Најпре, Србија се налази на полупериферији, која није у потпуности глобализована, због чега је треба укључити у западне структуре и потчинити глобалном центру моћи. Уколико се државе супротставе том процесу, бивају проглашене одметничким и изложене деструктивној политици до потпуног растројства. Судбина држава попут Србије још је мрачнија ако узмемо у обзир Хантингтонов модел поцепане земље и схватимо цивилизацијску зацементираниост која се у реалполитици одразила на позицију Румуније, Бугарске и Грчке у кругу западне цивилизације. У случају Србије то би могло да има далекосежне последице, јер упркос свим показатељима које нам водеће земље Европске уније шаљу, намећући нетипичне услове у процесу интеграција, као што је одрицање од дела територије, домицилне политичке елите настоје да изврше процес позападњачења, односно цивилизацијске и геополитичке конверзије.

Уколико желимо боље друштво и државу, неопходно је да будемо државотворни. То значи да морамо очувати државни суверенитет и територијални интегритет, активно приступајући међународној политици. Неопходно је да наставимо са јачањем политичких, економских, привредних, инфраструктурних, културних и образовних капацитета државе, критички приступајући и Западу и Истоку. Важно је да очувамо културно-историјско наслеђе српског народа, језик, писмо и националне симболе, као везивну нит суштинског постојања. Од политичке елите се то очекује, али за успешно спровођење није довољна само мисао да то тако треба, већ истинска воља и људски капацитети. Аутор сматра да је неопходно успостављање јасног

националног наратива, враћање поверења у интелектуалце и јачање (национално освешћених) интелектуалних капацитета у јавним пословима. Српској интелектуалној елити треба омогућити већи простор за критичко посматрање стварности, конструктивно саветовање и професионално деловање, за Србију, не против ње.

Литература

1. Бжежински, З. (2001). *Велика шаховска табла*, ЦИД – Романов, Подгорица – Бања Лука
2. Вудворд, С. (1997). *Балканска трагедија – хаос и распад после Хладног рата*, Филип Вишњић, Београд
3. Деспотовић, Љ. (2012). *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци
4. Деспотовић, Љ. (2015). *Геополитика деструкције*, Каирос, Сремски Карловци
5. Деспотовић, Љ. (2017). *Глобализација и геополитика идентитета*, Каирос, Сремски Карловци
6. Деспотовић, Љ. (2019). *Геополитика Светосавља: српско национално мишљење у историјском региону од криштене до природне Србије*, Каирос, Сремски Карловци
7. Деспотовић, Љ. (2020). *Српска политичка модерна: Србија у процеси-ма политичке модернизације 19. века*, Каирос, Сремски Карловци
8. Ђурковић, М. (2015). *Илузија Европске уније*, Catena Mundi, Београд
9. Фукујама, Ф. (1998). *Крај историје и последњи човек*, ЦИД, Подгорица
10. Гајић, А. (2015). *У врлоју транзиције: Србија у савременом свету (2005–2015)*, Институт за европске студије, Београд
11. Глишин, В. (2018). „Процес балканизације и агресија на СР Југославију – геополитички аспекти”, *Култура пописа*, XV (35), Нови Сад
12. Глишин, В. (2019). *Балканска геополитичка парадигма*, ип Каирос, Сремски Карловци
13. Глишин, В. (2020). „Импликације атлантистичких геополитичких доктрина на блискоисточну кризу: случај Ирана”, *Култура пописа*, XVII (42), Нови Сад
14. Грчић, М. (2002). „Геополитичке детерминанте међуетничких односа на Балкану”, *Зборник радова географског факултета*, свеска L (50), Географски факултет, Београд
15. Гросувр, А. (2014). *Париз Берлин Москва*, Достојанство, Нови Сад

16. Кејган, Р. (2003). *О рају и моћи*, Чаробна књига, Београд
17. Кнежевић, М. (2006). *Ојшмица Косова*, Институт за политичке студије, Београд
18. Кенеди, П. (2003). *Усион и њад великих сила: Економска ѡромена и ра-
тшовање од 1500. до 2000. године*, друго издање, ЦИД, Подгорица
19. Лазаревић Радак, С. (2014). *Невидљиви Балкан: ѡрилој истшорији ѡсиј-
колонијалних ѡеографшја*, Мали Немо, Панчево
20. Миршајмер, Ц. (2019). *Велика заблуда*, ЦИРСД, Београд
21. Митровић, Љ. (2006). *Балкан у вршлоју тшранзиције (закључна разма-
тшрања из сшудија ѡекулшуре развоја Балкана и социолошје реионал-
них ѡромена)*, Филозофски факултет, Ниш
22. Mackinder, J. (1942). *Democratic Ideals and Reality*. Washington DC: National Defense University Press
23. Молнар, Т. (1996). *Американолошја: Тријумф једној ѡланешарној моде-
ла?*, Источник – СКЦ, Нови Сад – Београд
24. Молнар, Т. (1996). *Либерална хешемонија*, СКЦ, Београд
25. Пророковић, Д. (2014). „Геополитичка димензија макрорегионалних стратегија ЕУ”, *Национални инштерес*, vol. 19, год. X, бр. 1/2014, Институт за политичке студије, Београд
26. Пророковић, Д. (2018). *Геоѡлишшика Србије: ѡоложај и ѡерсиешкшиве на ѡочешку 21. века*, треће допуњено и измењено издање, Службени гласник, Београд
27. Степић, М. (2004). *Сршско ѡишшање – ѡеоѡлишшичко ѡишшање*, Јантар група, Београд
28. Степић, М. (2012). „Западни Балкан: пример географског распојмљивања и геополитичког манипулисања”, *Национални инштерес – часопис за национална и државна ѡишшања*, година VIII, vol. 15, број 3/2012, Институт за политичке студије, Београд
29. Степић, М. (2012). *Косово и Мејшохија: ѡсијмодерни ѡеоѡлишшички ек-
сшериментш*, Институт за политичке студије, Београд
30. Степић, М. (2016). *Геоѡлишшика: идеје, тшорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд
31. Степић, М. (2019). *Сршски ѡеоѡлишшички образац*, Catena Mundi, Београд
32. Стојановић, Ђ., Ђурић, Ж. (2012). *Анашшомија модерне државе*, Институт за политичке студије, Београд
33. Тејлор, П. (2010). *Крај Евршских иншшеирација*, Албатрос плус, Београд
34. Труд, А. (2007). *Геоѡлишшика Србије*, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд

35. Турен, А. (2011). *Нова ѓарадиѓма*, Службени гласник, Београд
36. Шушић, Б. С. (2004). *Геополитички кошмар Балкана*, Војноиздавачки завод, Београд

7. ГЕОПОЛИТИЧКИ И БЕЗБЕДНОСНИ АСПЕКТИ КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКОГ ЧВОРА

Србија је континентална земља, која својом територијом од 88.361 км² заузима централни део Балканског полуострва. У административно-територијалном смислу, Србија има две аутономне покрајине, Војводину и Косово и Метохију. АП Косово и Метохија је, према Уставу РС, саставни део Републике Србије, те су, према томе, сви државни органи у обавези да заступају и штите државне интересе у јужној српској покрајини.¹⁷⁷ Србија се и новом Стратегијом националне безбедности обавезала да ће штитити националне интересе, територијалну целовитост и српски национ у целини, истичући Резолуцију 1244 СБ УН.¹⁷⁸

Српска покрајина Косово и Метохија представља макротврђаву Балкана, централну област полуострва и својеврсни *intermarium*, због чега је веома значајна за контролу саобраћајних, привредних, комуникацијских, стратегијских и других коридора. Главне полуострвске трансверзале, углавном трасиране речним долинама, одређују централну улогу Косову и Метохији. Реч је о макротврђави Балкана као природној целини омеђеној планинским ланцима налик природним бедемима (Шар планина, Коритник, Паштрик, Копаноник) у чијем средишту се простиру две котлине богате рудама (злато, сребро, олово, цинк, гвожђе, лигнит) и природним потенцијалима (пијаћа вода и обрадива земља). Улазак у простор макротврђаве је ограничен и могућ само кроз неколико превоја (нпр. Мердаре и Морина) и клисура (нпр. Качаничка и Ибарска), док је унутрашњост тврђаве проходна. Осим тога што је Косово и Метохија геополитичко срце Србије, оно је и духовно срце које је у вишевековној историји српског народа било „државно и верско средиште, жариште културе и исходиште његових историјских традиција (...). Оно симболизује темеље на којима је у вековима ропства очуван, а у доба постепеног ослобођења од стране доминације заснован модерни национални и државни идентитет” (Батаковић 2006: 5). Са друге стране, посматрајући настојање Сједињених Држава да направе геостратегијски лук на Балкану

¹⁷⁷ Устав Републике Србије, „Службени гласник РС”, бр. 98/06.

¹⁷⁸ Стратегија националне безбедности РС: 94/2019-13.

ширењем НАТО пакта, изградњом база (Бондстил) и логистичких станица, као и подршком трабантима на терену (особито Арбанасима), примећујемо да је кључна тачка за стварање тог лука управо Косово и Метохија (Деспотовић, Глишин 2021а: 24).

Косовско-метохијски чвор – геополитички и безбедносни аспекти

Анализирајући геополитички положај Србије и српског народа, као и делова територије попут Косова и Метохије, примећујемо да у историјском распону од неколико векова овај простор карактеришу следећа геополитичка обележја: контактност, граничност, чворност и фрагментираност. Прво, контактност је последица укрштања две религије (хришћанство и ислам) и три цивилизацијско-културолошка круга (западна, православна и исламска цивилизација) на Балкану. Управо је због наведеног српска територија током историје кодирана као зона преко које се пружа „главна оса трансгресионо-регресионих процеса цивилизацијских судара” (Деспотовић 2012: 143). Према нашем мишљењу, контактност и граничност су обележја која вековима на Балкану исцртавају политичке и административне границе, као и далекосежније дискурзивне и цивилизацијске границе, које „нарушавају територијалну, културолошку и цивилизацијску целовитост српског народа, чинећи га рањивим и лаким пленом за територијалне аспирације агресивних суседа, преверавање, прогон, отимање верске и културне баштине и слично” (Глишин 2020: 60–61). Пример Косова и Метохије јасно показује на који начин се конструишу дискурзивне и цивилизацијске границе, а још више ће, уколико не будемо следили и штитили националне интересе, показати далекосежне последице по српски народ у целисти. Друго, чворност као геополитичко обележје настало је услед испреплетених и паралелних интереса регионалних и глобалних сила, које пројектују простор Србије и српских земаља као геополитички важан. Германски фактор пројектује смер кретања северозапад–југоисток, преко Балкана ка Блиском и Средњем истоку. Исламски фактор прати смер југоисток–северозапад, ка Европи. Русија настоји да координира смером североисток–југозапад, ка Средоземљу и топлим морима.¹⁷⁹ А Сједињене Државе координирају смером југозапад–

¹⁷⁹ Погледати више о Русији: Љ. Деспотовић и В. Глишин (2021). „Геополитичка позиција Руске Федерације на постсовјетском простору”, у: Драган Петровић (ур.), *Конфликтне зоне на њојсовјетском простору и регионална безбедност*, ИМПП, Београд, 127.

североисток и настоје да контролишу остале правце, особито оне који се пружају из круга држава савезница. Кина се појављује као нови фактор, смер исток–запад, што додатно усложњава геополитичку позицију Србије (Иницијатива Кина+17).¹⁸⁰ Осим што свака од држава има своје интересе на ширем простору Балкана, њихови интереси се укрштају и на простору Косова и Метохије, дипломатски, економски, привредно и стратешки. У том контексту примећујемо да је насилна окупација јужне српске покрајине резултат униполарног хегемонизма Сједињених Држава, које су, након Хладног рата и настанка геополитичког вакуума у контактним зонама попут Балкана, недвосмислено радиле на учвршћивању глобалне позиције. Дакле, Балкан због своје контактности није био „поштеђен крупних политичких, војних и територијалних промена, што је радикализовало њему својствен процес балканизације” (Деспотовић, Глишин 2021а: 25). Наведени процес карактеришу територијално-политичке размирице и сукоби, етничка расцепканост и измешаност простора, верска и национална искључивост и слично. Уз то, Србија и српске земље суочавају се са глобалистичким концептом геополитике деструкције која представља „идеолошко-политички концепт (глобализам, глобализација, нови светски поредак) потчињавања света интересима САД-а и атлантистичке геополитичке парадигме, реализован кроз процесе делимичне или потпуне девастације државних, националних, идентитетских, институционалних, економских, културних, образовних, војних, религијско-конфесионалних и територијалних капацитета нација које су означене као мета њиховог разорног деловања” (Деспотовић 2015: 65). Косовска независност јесте атлантистички пројекат, управо настао у контексту геополитике деструкције Србије. С тим у вези, „геополитичке претензије и територијалне аспирације глобалних, регионалних и локалних актера српском геополитичком положају предодређују фрагментираност као обележје које ће бити коришћено као фактор нове дестабилизације” овог подручја (Деспотовић 2019: 90). Реч је о могућем активирању других потенцијалних геополитичких жаришта у Србији, попут Војводине, Рашке области и Бујановачко-прешевске области, или ван ње, а тиче се положаја Срба у Македонији, Албанији, Црној Гори, Босни и Херцеговини и Хрватској (Глишин 2019: 127).

Дакле, косовско-метохијски геополитички чвор у историјском континуитету место је супротстављених вектора различитих геополитичких интереса: глобалних, регионалних и локалних чиниоца.

¹⁸⁰ Погледати више: Љ. Деспотовић и В. Глишин (2021). *Савремени међународни односи и геополитика*, Каирос, Сремски Карловци, 313–341, 353–375.

– Сједињене Америчке Државе, као глобална сила, пројектовале су овај простор као интересну зону из више разлога:

Прво, тријумф у Хладном рату и преузимање водеће улоге у новонасталим униполарним системима омогућило је САД да се неометано позиционирају у кључним зонама на евроазијском континенту, особито у зони Римленда (*Rimland, Nicholas Spykman*), и да на тај начин додатно потисну Русију која је била у фази потпуног повлачења ка срцу континента. Запоседањем Балкана, Вашингтон је остварио контролу над значајним делом Римленда, обезбедио је одскочну даску ка Блиском и Средњем истоку и преузео је примат у зонама некадашње совјетске доминације. Уласком Црне Горе у НАТО 2017. године, а потом и Северне Македоније 2020. године, положај Србије знатно је отежан и изолован. Осим тога, врше се стални притисци на Србију у најосетљивијим тачкама, што исцрпљује српске капацитете, а самим тим и сужава маневарске могућности великих сила на овом простору. Тиме је потврђена америчка доминација у односу на главног опонента, Русију, и створен је један у низу изговора за постојање НАТО пакта.

Друго, у глобалној пројекцији стварања новог светског поретка, Србија као полупериферија није у потпуности глобализована зона, стога је треба ставити под утицај Запада наметањем америчког интернационализма, с намером да се прикрију стварни економски, политички, војни, привредни и идеолошки интереси (Молнар 1996). Глобализација као процес води ка „успостављању постсуверенистичког доба у ком ће државе бити потчињене глобалном центру моћи” (Глишин 2020а: 160). Државе које се супротставе стварању новог светског поретка и центра глобалне моћи бивају проглашене неуспешним или slabим државама, односно одметничким државама (Деспотовић, Гајић 2017: 293–307) и изложене дуготрајној и отвореној политици инспирисаној концептом геополитике деструкције (Деспотовић 2015: 65). Косовска независност је постмодерни геополитички експеримент атлантизма и показатељ да се под плаштом реторике о европским интеграцијама, глобалном селу, демократизацији и модернизацији држава у развоју, заправо спроводе и остварују реални интереси глобалног центра моћи. Реална опасност је свођење наше државе на ниво „растројене земље”, што је крајњи исход „цивилизацијске, идентитетске и геополитичке конверзије”, коју у наведеним моделима спроводи домаћа елита уз свесрдну подршку Запада (Деспотовић 2019: 421).

Треће, указали смо на геостратешки, геоекономски и саобраћајни потенцијал косовскометохијског дела Србије, што је за контролу ширег балканског простора и те како важно. Стога САД нису презале од мешања у унутрашњеполитичке процесе у држави, настојећи да под своју контролу

ставе наведене потенцијале. И пре отпочињања агресије на СР Југославију, Мадлен Олбрајт (*Madeleine Albright*) је јасно ставила до знања да ће се САД уплитати у унутрашњу политику Србије, те да ће НАТО управљати приликама на Косову као што то чини у Босни.¹⁸¹ Након протеривања Срба са Косова и Метохије и отимања њихових поседа, а потом и завршетком ратних дејстава 1999. године, Арбанаси су уз свесрдну подршку САД остварили могућност да тероришу српско становништво које је остало да живи у покрајини, о чему сведочи погром 17. марта 2004. године, проглашење косовске независности 2008. године и вишедеценијско уништавање српске културне и верске баштине. Много је примера притисака и насиља над Србима само у 2021. години, почевши од случајева када су жртве биле појединци до оних када су жртве доношених мера били сви Срби на КиМ. Примери терорисања српског народа из септембра и октобра 2021. године говоре више од речи.¹⁸²

Четврто, стереотипно представљање Срба као „малих Руса” на Балкану и креирање таквог медијског дискурса у глобалним размерама, заправо може да наведе на мисао да се САД, посредством Србије, чином отимања Косова и Метохије, на симболичан начин обрачунавају са Русијом, која од 2007. године користи право вета у СБ УН како би спречила бројне процесе супротне српским интересима (најпре Ахтисаријев план). Русија годинама уназад има чврст став када је у питању статус КиМ, што би ми, као држава, требало да пратимо у циљу очувања националних интереса. Током последњег инцидента у северном делу Митровице, док су Британци подржавали косовску полицију, Русија је захтевала да „Мисија на Косову испуни свој мандат у складу са Резолуцијом СБ УН 1244 и да обуздају разударене радикалне косовске Албанце” (Спутник 2021). На седници СБ УН слично је поручио и кинески дипломата Генг Шуанг (*Geng Shuang*), рекавши да је Резолуција 1244 правна основа за проналажење решења.¹⁸³ Према Резолуцији СБ 1244, НАТО има пуну одговорност за очување мира и безбедности у покрајини, на шта треба да се позивамо и да то и захтевамо.

Пето, јасно је због чега су САД одредиле трабанте на терену – Арбанасе. Наиме, Вашингтон подржава њихове територијалне аспирације, док их, с друге стране, користи као средство за реализују зацртаних циљева. Посредством њих, САД врше дестабилизацију политичких прилика у региону, кажњавају локалне политичке елите за евентуалну непослушност (нпр.

¹⁸¹ А. Труд (2007). *Геополитика Србије*, Службени гласник, Београд, 145; С. Алими и др. (2020). *Како се фабрикује јавно мњење: медији и „праведни рајтови”*, ФМК, Београд, 26–27.

¹⁸² Нови стандард, „Хаос на КиМ: РОСУ на северу”, *Нови стандард*, 20. 9. 2021.

¹⁸³ О томе: РТС, „УН о опасним једностраним акцијама Приштине”, РТС, 15. 10. 2021.

Никола Груевски) и „прете даљој територијалној фрагментацији у корист великоалбанских претензија” (Деспотовић 2019: 102). На „албанизацију Балкана” указује и Ана Филимонова (*Анна Филимонова*) када каже да ће албанизација „омогућити НАТО пакту да без препрека и даље појачава своје војно присуство (да размешта војне базе и све врсте наоружања), да контролише транзит енергената и да даље дробни словенски простор на Балкану” (Филимонова 2011: 39). Посматрано мало шире, окупацијом и насилним отимањем Косова и Метохије из територијалне целовитости Србије и припајање Албанији (уз територију западне Македоније), САД би обезбедиле неопходну стратешку позицију за контролу упоришних тачака на јадранској обали, оствариле би стратегијску дубину и продор у срце Балкана и самим тим преузеле би контролу над важним, претходно поменутиим, коридорима (Степић 2012: 16).

Шесто, запоседањем косовскометохијске макротврђаве, Сједињене Државе би обезбедиле стабилну одскачну даску за даљу територијалну трансгресију у више смерова: ка Кавказу, Црноморском басену, Блиском истоку и северној Африци. Директна инфилтрација САД и НАТО реализује се из два смера у циљу стварања интегралног балканског геополитичког и геостратегијског лука, састављеног од база, полигона, упоришта и других инсталација, лако доступних из Јадранског и Егејског басена и Панонске низије (Степић 2012: 107). Дакле, позиција територије Косова и Метохије у балканском „Heartland-у” значајна је за атлантистичке структуре у њиховој намери да „читав Балкан укључе у сферу своје неприкосновене контроле” (Степић 2012: 68).

– Турска као регионална сила види простор Косова и Метохије као важну карику „зелене трансверзале” (Суботић 2015: 196–197) којом би се повезали Истанбул и Сарајево. С тим у вези, две битне карике ланца који се протеже од Босфора до централне Босне јесу муслимани у Рашкој области и на северу Црне Горе. Преко наведеног простора трасиран је пут који повезује Косово и Метохију са Босном и Херцеговином (Пророковић 2018: 606). Ахмет Давутоглу (*Ahmet Davutoğlu*) је истакао два важна краткорочна и дугорочна циља турске спољне политике на Балкану: „јачање Босне и Албаније и формирање међународног правног темеља којим ће се заштити националне мањине у овој области” (Давутоглу 2014: 134–135). Дакле, реализација неоосманистичких циљева зависи од успешности пројекта јачања БиХ и Албаније. Надаље, Давутоглу истиче и значај простора КиМ, који „формира централну област између већинске бошњачке осе Босна-Санџак и већинске албанске осе Македонија-Албанија” (Давутоглу 2014: 294). Уколико се „простор КиМ изгуби, раздвојиће се бошњачка и албанска оса, што

представља велики ударац за Турску” (Деспотовић, Глишин 2021: 338). Турски председник Реџеп Ердоган (*Recep Erdoğan*) више пута је нагласио турске циљеве на Балкану. Једном приликом током боравка на Косову и Метохији, Ердоган је изјавио „Косово је Турска”,¹⁸⁴ да би у јулу 2021. године најавио да ће се Турска залагати за нова признања независности тзв. Косова (*Политика* 2021). С тим у вези, неопходно је да наша држава буде опрезна, будући да изјаве представника моћних држава попут Турске нису неосноване.

– Немачка у дужем временском континуитету пројектује балкански простор као важан стратешки коридор продора ка југоистоку (*Drang nach Sudosten*). Немачка своје интересе остварује кроз економске, привредне, политичке и дипломатске аспекте, директно или посредством Европске уније. Како сматра Алексис Труд (*Alexis Trud*), „Србија је капиталан елемент ове немачке експанзије; она је постала пион у великој европској стратегијској игри” (Труд 2007: 142). Осим тога, и за Немачку су „Отранска врата важан излаз у Средоземље”, те се самим тим „Косово и Метохија, са арбанашком демографском већином, уклапа у укупну геополитичку, геостратегијску и геоекономску рачуницу” (Степић 2012: 18). Такође, „подршком сепаратистичком покрету арбанашке националне мањине релативизује се суверенитет и слаби Србија, традиционална препрека Немачком копненом продору на југоисток – Подунављем, Поморављем и Повардарјем, према Мореузима, Блиском истоку и извориштима нафте” (Степић 2012: 18). Јасна је и актуелна реторика Немачке када је у питању статус јужне српске покрајине, као и притисци ЕУ и САД.¹⁸⁵

– Албанија, односно већина албанских политичара не крију своје намере о стварању Велике Албаније.¹⁸⁶ Премијер Албаније Еди Рама (*Edi Rama*) о томе већ годинама говори, често прикривајући своју офанзивност и агресивност реториком о унутарбалканској сарадњи. Рама је у октобру 2021. године изјавио да је циљ његове политичке каријере уједињење Албаније и Косова, истакавши да је „Косово независна држава” (Нова С 2021). Уз подршку САД, тај пројекат је реалан за Албанце и геополитички користан за Вашингтон из више разлога. Прво, Албанци су поуздани савезници на терену и посредством њих могу да дестабилизују и/или контролишу дешавања у региону. Друго, великоалбански пројекат био би препрека руском утицају који се пружа осом североисток–југозапад. Треће, тиме би се контролисао

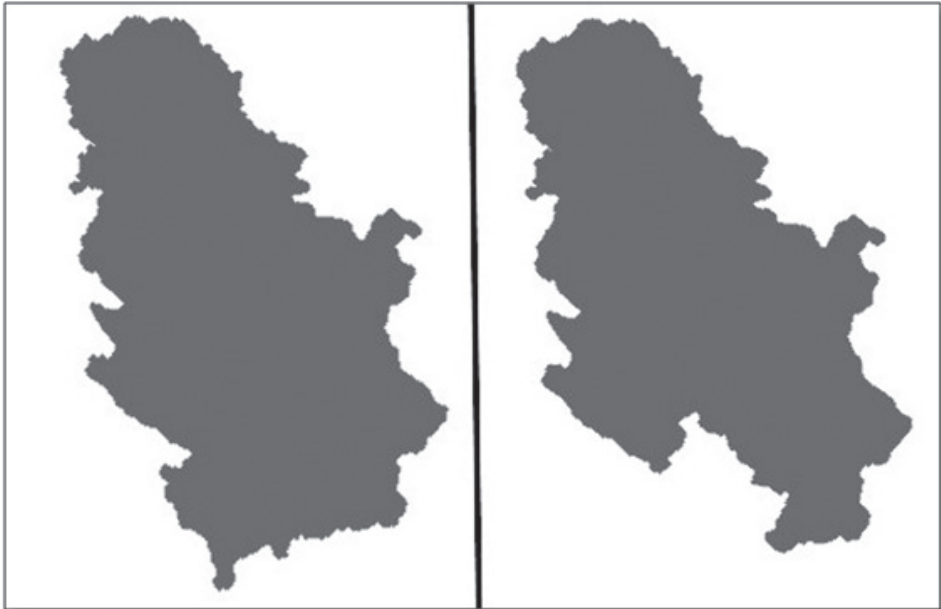
¹⁸⁴ Погледати више: М. Јевтић (2013). „Косово је Турска, Турска је Косово”, *Политика*.

¹⁸⁵ „Крајње је време за договор Косова и Србије”, *Дојче веле*, 17. 9. 2021.

¹⁸⁶ О пројекту „Природне Албаније” погледати више: М. Филиповић и В. М. Цветковић (2019). „Пројекат ’Природне Албаније’ као претња територијалном интегритету Републике Србије”, *Војно дело*, вол. LXXI, бр. 4, 114–125.

вардарско-моравски вектор и кинеско настојање да трасира свој утицај дуж те осе. Четврто, САД би под контролу ставиле Отранска врата. Пето, вршило би се обуздавање српског фактора и у перспективи његово даље потискивање.

– За Србију, јужна српска покрајина представља географски, геополитички, геостратегијски, привредни и надасве духовни центар. Као макротврђава, она брани национални и државни опстанак, док као духовна вертикала, чува суштински опстанак српског нација у целини. Све претходно наведено указује на неопходност очувања територијалне целovitости Србије, али и Косова и Метохије. Свака подела¹⁸⁷ територије и компромиси о којима се неретко у јавности говори, нарушили би природно предодређен геополитички и геостратешки потенцијал макротврђаве и учинила би Србију рањивом, посебно Рашки, Расински, Топлички, Јабланички и Пчињски округ [Слика 1].

Слика 1. Карта Републике Србије са и без Косова и Метохије
Извор: приредили аутори.

¹⁸⁷ О подели Косова и Метохије између реалности и заблуде писао је колега Душан Пророковић у: Д. Пророковић (2022). „Подела Косова и Метохије: реалност или заблуда?“, *Војно дело*, вол. LXXIV, бр. 2, 55–74.

Осим губитка територије, Србија би препуштањем Косова и Метохије изгубила природна и рудна богатства, препустила би српско становништво вољи арбанашких екстремиста, будућност културне и верске баштине била би праћена деструкцијом, одузимањем земљишта и фалсификатима, српска духовна вертикала заснована на косовском завету била би трајно урушена, међународни углед Србије био би нарушен, сецесионизам би се могао прелити и на друге просторе, тзв. Република Косово постала би исламистичка држава, „извозник” тероризма и одскочна даска за џихад ратнике, стицањем независности убрзо би постала чланица НАТО, чиме би се обруч око Србије знатно стегао, српско попуштање и саглашавање са тзв. независношћу понизило би Русију и Кину, које у СБ УН чувају целовитост Србије итд. (Степић 2020: 10–15). И на крају, указали бисмо на оно што је Николас Спајкмен, један од најистакнутијих англосаксонских геополитичара, написао: „основни циљ спољне политике свих држава јесте очување територијалног интегритета и политичке независности” (Спукам 1942: 17).

Република Србија, њен државни и политички врх, сходно Уставу РС и Резолуцији 1244 СБ УН, у обавези је да чува територијалну целовитост и суверенитет државе. Будимо свесни да је Резолуција 1244 једини акт икада донет којим се забрањује једнострана сецесија. Имајући то у виду, Косово и Метохија су у саставу Србије све док се сама Србија не одрекне своје територије. И према новој Стратегији националне безбедности, ми смо се као држава, не само декларативно, већ и суштински обавезали да очувамо Косово и Метохију у саставу Србије, као и да помогнемо сународнике у суседним државама. Таква обавеза подразумева озбиљно оснаживање свих националних капацитета (војних, безбедносних, економских, културних, медијских и сл.) како би се на адекватан начин одговорило овом надасве национално важном стратешком опредељењу. Очигледно је да постоје бројни безбедносни, политички и геополитички изазови, те је у том сегменту наше решење јачање односа са међународним чиниоцима који нам пружају подршку у очувању суверенитета и територијалног интегритета, на првом месту са Русијом и Кином. У том смислу, држава Србија мора да инсистира на поштовању међународног права, као и поменуте Резолуције СБ, а то значи да упорно тражи повратак својих безбедносних снага на Косово и Метохију у оквиру повереног мандата и броја који предвиђа Резолуција 1244. Свесни смо да су мале шансе да се то деси одмах, али Србија мора да инсистира на

овој одредби и континуирано тражи њено поштовање. Посебно је важно да се поштују и надлежности КФОР-а у контроли и обуздавању привремених приштинских институција. Иако нам је јасно да је реч о пристрасном приступу приликом примене важећих докумената, када говоримо о КФОР-у и ЕУЛЕКС-у, ми морамо да будемо страна која ће се чврсто држати слова међународних докумената, а поготово оних који нама иду у прилог. Политика сталног инсистирања на њиховом поштовању од стране тзв. међународне заједнице једном ће уродити плодом, а док се то не деси, стално морамо обавештавати међународне субјекте и јавност када, где и у ком делу се крше и не спроводе међународни документи и резолуције. Сматрамо то много ефикаснијом методом од сталног „мољакања, извињавања или кукања” над својом судбином, односно извињавања и дефанзивног правдања како арбанашка страна континуирано крши или не спроводи договорено и потписано. Акценат у будућности треба да буде притисак на међународне институције које су задужене за контролisanje и спровођење међународних докумената везаних за Косово и Метохију. Међународна заједница је та која мора да натера арбанашку страну на поштовање преузетих обавеза, а ако то не чини, јасно и континуирано инсистирати на томе.

Треба да узмемо у обзир и тренд повлачења признања тзв. косовске независности и да у складу са тим повлачимо дипломатске потезе. Свако ужурбано решавање косовског питања, уступци и компромиси, ишли би искључиво на штету Србије. Тренутна позиција означена као „замрзнути конфликт” представља повољније полазиште за деловање Србије у будућности, јер међународни догађаји (у Украјини нпр.) указују на промене међународног поретка моћи, који убрзано иде у правцу градње мултиполаризма, што су повољније околности за нас. То су промене које се не могу зауставити без великог светског конфликта и ми баш зато треба да инсистирамо на тзв. куповини времена и чекању за нас повољнијих околности за преговарање или коначно решење у коме бисмо инсистирали на потпуној територијалној и државној интеграцији Косова и Метохије.

Напоследку, као што смо могли да приметимо да је окупација Косова и Метохије одраз униполарног хегемонизма САД, тако последњих година питање јужне српске покрајине приказује једну мало другачију слику у међународном поретку, поготову у СБ УН где се Русија и Кина супротстављају атлантистичкој намери да истргне косовско-метохијски део из територијалне целовитости Србије и у тренду повлачења признања тзв. косовске независности. Нема сумње да ће овај маневарски простор и у наредном периоду бити геополитички осетљив, те је неопходно да уважимо све геополитичке чињенице и да анализирамо, како унутрашњеполитичка дешавања, тако и

дешавања у међународном и регионалном окружењу. Ипак, једно је сигурно, због свега наведеног и аргументованог време ради за нас, ма колико то на први поглед изгледало контрадикторно. Како време буде пролазило ми ћемо бити у повољнијој позицији за преговоре или чак наметнуто или изнуђено војно решавање косовско-метохијског проблема.

Литература

1. Алими, Серж, Видал, Доминик, и др. (2020). *Како се фабрикује јавно мњење: медији и „праведни райови“*, Факултет за медије и комуникацију, Београд
2. Батаковић, Душан (2006). *Косово и Метохија у српско-арбанашким односима*, Чигоја штампа, Београд
3. Глишин, Вања (2019). *Балканска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци
4. Глишин, Вања (2020). „Српски народ под империјалном пресом – положај у геополитичком чвору”, *Напредак*, вол. 2, бр. 2
5. Глишин, Вања (2020). „Импликације атланстичких геополитичких доктрина на блискоисточну кризу – случај Ирана”, *Култура Јолиса*, вол. XVII, бр. 42
6. Галовић, Милан „Гурке поново на Космету”, *Политика*, 9. октобар 2021.
7. Давутоглу, Ахмет (2014). *Стратејска дубина*, Службени гласник, Београд, 2014.
8. Деспотовић, Љубиша (2015). *Геополитика дејструкције*, Каирос, Сремски Карловци
9. Деспотовић, Љубиша, Гајић Александар (2017). „Перспективе модерне државе у поствестфалском поретку”, *Култура Јолиса*, вол. XIV, бр. 32
10. Деспотовић, Љубиша (2019). *Геополитика Свешавља: српско национално мишљење у историјском региону од криштене до природне Србије*, Каирос, Сремски Карловци
11. Деспотовић, Љубиша, Глишин Вања (2021). „Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог државног разбијања”, *Лесковачки зборник*, вол. LXI, бр. 1
12. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2021). „Геополитичка позиција Руске Федерације на постсовјетском простору”, у: Драган Петровић (ур.) *Конфликтне зоне на постсовјетском простору и регионална безбедност*, Институт за међународну политику и привреду, Београд

13. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2021). „Геополитички идентитет Републике Србије и Стратегија националне безбедности”, *Политика националне безбедности*, вол. 20, бр. 1
14. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2021). *Савремени међународни односи и геополитика*, Каирос, Сремски Карловци
15. Деспотовић, Љубиша (2012). *Српска геополитичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци
16. *Дојче веле*, „Крајње је време за договор Косова и Србије”, *Дојче веле*, 17. септембар 2021. <https://www.dw.com/sr/krajnje-je-vreme-za-dogovor-kosova-i-srbije/a-59212930>, 10/11/2021
17. Игоревна Филимонова, Ана (2011). „Албанизација Балкана”, у: *Геополитика постмодерног света*, Геополитика, Београд
18. Молнар, Томас (1996). *Американологија*, СКЦ, Београд
19. Нови стандард, „Хаос на КиМ: РОСУ на северу, почело одузимање таблица, бачен сузавач на Србе”, *Нови стандард*, 20. септембар 2021. <https://standard.rs/2021/09/20/haos-na-kim-rosu-na-severu-pocelo-oduzimanje-tablica-bacen-suzavac-na-srbe/>, 10/11/2021.
20. Ничић, Будимир, „Весли Кларк: Желим да видим како се Косово развија”, *Глас Америке*, 7. јул 2021. <https://www.glasamerike.net/a/kosovo-vesli-klark-poseta/5956961.html>, 10/11/2021.
21. Нешић, Милан, „Весли Кларк: Милошевић сукоб на Косову учинио неизбежним”, *Глас Америке*, 9. јун 2021. <https://www.glasamerike.net/a/kosovo-vesli-klark-poseta/5956961.html>, 10/11/2021.
22. Н1, „Буџић: Нема места паници иако се повећава притисак ЕУ и САД у вези са Косовом”, *Н1*, 31. мај 2021. <https://rs.n1info.com/vesti/vucic-nema-mesta-panici-iako-se-povecava-pritisak-eu-i-sad-u-vezi-sa-kosovom/>, 10/11/2021.
23. Нова С, „Еди Рама: циљ моје каријере је тежња да се Албанија уједини са Косовом”, *Нова С*, 9. октобар 2021. <https://nova.rs/vesti/politika/edirama-cilj-moje-karijere-je-teznja-da-se-albanija-ujedini-sa-kosovom/>, 8/11/2021.
24. Јевтић, Мирољуб, „Косово је Турска, Турска је Косово”, *Политика*, 2013. <https://www.politika.rs/scc/clanak/275125/>, 9/11/2021.
25. Пророковић, Душан (2018). *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку 21. века*, Службени гласник, Београд
26. Пророковић, Душан (2022). „Подела Косова и Метохије: реалност или заблуда?”, *Војно дело*, вол. LXXIV, бр. 2
27. *Политика*, „Британска амбасада подржала полицијску акцију Приштине”, *Политика*, 14. октобар 2021. <https://www.politika.rs/sr/>

- clanak/489719/Britanska-ambasada-podrzala-policijsku-akciju-Pristine, 10/11/2021.
28. *Политика*, „Ердоган: Радимо на новим признањима Косова”, *Политика*, 19. јул 2021. <https://www.politika.rs/scc/clanak/483791/Erdogan-Radimo-na-novim-priznanjima-Kosova>, 10/11/2021.
 29. РТС, „УН о опасним једностраним акцијама Приштине, расправа о будућности УНМИК-а”, РТС, 15. октобар 2021. <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/4552352/savet-bezbednosti-un-sednicka-kim.html>, 10/11/2021.
 30. Савет безбедности Уједињених нација, „Резолуција СБ УН 1244” 10. јун 1999. <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/19944>, 10/11/2021.
 31. Стратегија националне безбедности Републике Србија: 94/2019-13. 2019. <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/strategija/2019/94/2>, 12/11/2021.
 32. Степић, Миломир (2020). „Косово и Метохија: геополитички аспекти брзог решења и замрзнутог конфликта”, *Национални интерес*, вол. 38, бр. 2
 33. Степић, Миломир (2012). *Косово и Метохија: Постмодерни геополитички експеримент*, Институт за политичке студије, Београд
 34. Степић, Миломир (2019). *Српски геополитички образац*, Catena Mundi, Београд
 35. Степић, Миломир (2004). *Српско мишљење – геополитичко мишљење*, Јантра група, Београд
 36. Суботић, Милован (2015). *Експериментално мишљење религије*, Медија центар „Одбрана”, Београд
 37. *Спутник*, „Русија поручила НАТО-у: Обуздајте разударене радикалне косовске Албанце”, *Спутник*, 14. 10. 2021. <https://rs.sputniknews.com/20211014/rusija-nato-u-obuzdajte-raspojasale-radikalne-kosovske-albanace-1130673899.html>, 9/11/2021.
 38. *Спутник*, „Рама: Косово је независна и суверена држава, Србија треба да га призна”, *Спутник*, 13. новембар 2021. <https://rs.sputniknews.com/20211113/rama-kosovo-je-nezavisna-i-suverena-drzava-srbija-treba-da-ga-prizna-1131548819.html?modal=feedback>, 14/11/2021.
 39. Труд, Алексис (2007). *Геополитика Србије*, Службени гласник, Београд
 40. Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 98/06.
 41. Филиповић Марина, Цветковић М. Владимир (2019). „Пројекат „Природне Албаније” као претња територијалном интегритету Републике Србије”, *Војно дело*, вол. LXXI, бр. 4

42. Цвијић, Јован (1922). *Балканско полуострво и јужнословенске земље*, Државна штампарија Краљевине СХС, Београд
43. Spykman, Nicholas (1942). *American's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Harcourt, Brace and Co, New York
44. Woodward, L. Susan (1995). *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*, Brookings Institution, Washington

III
ГЕОПОЛИТИКА
ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОГ ПРОСТОРА
– СРБИЈА И СРПСКЕ ЗЕМЉЕ
У ПРОЦЕСИМА ТЕРИТОРИЈАЛНОГ
САЖИМАЊА И ДЕЗИНТЕГРАЦИЈЕ
НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

1. ГЕОПОЛИТИЧКИ ИНТЕРЕСИ И ПОЛИТИЧКИ КОНЦЕПТИ ФОРМИРАЊА ДВЕЈУ ЈУГОСЛАВИЈА И РАЗЛОЗИ ЊИХОВОГ ДРЖАВНОГ РАЗБИЈАЊА

Српски народ је на својим плећима од конституисања модерне државе у XIX веку до данас изнео и преживео тектонске промене у међународним односима, што се читава у бројним променама које је преживела српска држава и друштво. Ратови, радикалне смене династија, владара и политичких елита, доношење и промене устава, спољнополитички заокрети, редефинисање граница, промене државно-правног статуса, окупације и економске и политичке блокаде, указују на геополитичку динамичност овог простора, као и на његов значај у визури великих сила. Заинтересованост великих сила за решавање српског и генерално балканског питања неминовно води ка закључку да локалне политичке осцилације, поготову у Србији и српским земљама, није могуће посматрати изван регионалних и глобалних токова. Посматрајући само модерну политичку историју Србије учавамо на десетине примера непринципијелне и двоструке политике великих сила према српској држави, а један од основних циљева било је ограничавање, а потом и сузбијање српског фактора до нивоа објекта у међународним односима.

Балкански простор својим геополитичким магнетизмом привлачи глобалне и регионалне силе због чега је тешко замислити да се важне локалне одлуке могу донети без уплитања страног фактора (сила победница), који ће те одлуке дефинисати према личним интересима. Посматрајући Балкан кроз геополитичку визуру примећујемо да је реч о трансконтиненталној зони коју карактерише територијална *конијакџносџ* са Африком и Азијом, односно трансрегионалној зони која повезује Блиски и Средњи исток и Северну Африку са Европом, што се историјски и читава кроз идеју продора на исток (*Drang nach Osten*), односно југоисток (*Drang nach Südosten*). Овај простор има улогу историјске трансверзале којом су ходиле различите цивилизације, те овде лоцирамо и „главну осу трансгресионо-регресионих процеса цивилизацијских судара” (Деспотовић 2019: 67). Осим тога, геополитичка *чворносџ* једно је од најважнијих геополитичких обележја овог

простора. Реч је о стратешким кретањима и уклињавањима глобалних и регионалних сила из неколико различитих праваца. Русија настоји да координира правцем североисток–југозапад ка Средоземљу и топлим морима, док англосаксонски чинилац шири свој утицај правцем југозапад–североисток и настоји да контролише већину других праваца. Германски чинилац деценијама пројектује правац кретања северозапад–југоисток, а исламски фактор прати правац југоисток–северозапад, ка срцу Европе (Деспотовић, Глишин 2021: 314–315; Деспотовић 2012). Дакле, ово је зона испреплетених и паралелних интереса глобалних и регионалних сила, што се током историје много пута и доказало. Отуда Балкан услед различитих историјских збивања добија улогу граничне зоне са доминантном религијском границом која датира из 1054. године, војном границом (*terra militaris*) и цивилизацијском границом. Осим тога, овај простор кодиран је као празна земља (*terra nullius*) намењена за територијалну и војну експанзију великих и регионалних сила, док је Ватикан територије насељене православним живљем посматрао као зону за остваривање прозелитистичких циљева (*terra missionis*) (Деспотовић, Глишин 2021: 313–315, 352–359; Деспотовић 2012: 57–70). Наведена обележја указују на важност овог подручја за велике силе и уколико их пажљиво пратимо и анализирамо, моћи ћемо да увидимо да је вишевековна нестабилност на овом простору подстицана и генерисана споља.

Геополитичка конструкција и деконструкција Краљевине Југославије

На почетку XX века Србија је, уз сав терет претходних векова, храбро војевала кроз динамична међународна збивања. Владавина краља Петра I Карађорђевића од 1903. године праћена је спољнополитичким притисцима, особито аустроугарским, који нису слабили до окончања рата, напротив, германски чинилац имао је недвосмислену политику према Србији, политику понижења и деструкције. Посебну пажњу Србија привлачи својим победама у балканским ратовима, што је забринуло владу у Бечу, те је министар спољних послова Аустроугарске Леополд фон Берхтолд (*Leopold, Graf von Berchtold*) на следећи начин објаснио политику према Србији: „Србија данас представља велику атракцију, јер је јасно да је њен углед порастао на нашу штету. Ако Србија настави да се развија, још више ће привући наше Југословене и ни најбоља унутрашња политика неће ништа ту моћи да уради (...)

Сукоб са Србијом и њено понижење – то је главни интерес Монархије. Ако се ово не догоди данас, морамо се темељно припремити за то” (Батаковић 2018: 48). Наведена политика Монархије читава се у периоду до и током Првог светског рата, а резултат је на стотине хиљада убијених и интернираних Срба, разорена држава, као и продубљен раздор између православаца, римокатолика и муслимана. Тако је римокатоличка црква подржала Беч и позвала на разарање Србије, док је Турска фетвом позвала на цихад против неверника у Србији и Црној Гори. Дакле, верске различитости већ тада су манифестовале свој конфликтни потенцијал, који се у годинама касније показао као ефикасно оружје спољнополитичког фактора.

Идеја о стварању Југославије заговарана је и раније, а посебно током рата када је Никола Пашић позивао на југословенско решење. Он је то чинио и у тренуцима када су савезници Србији нудили српско решење и територијално проширење у Босни и на јадранској обали, као и територијалне уступке у Бугарској и Македонији. Мајска декларација 30. маја, а потом и Крфска декларација 20. јула 1917. године темељ је на ком се градила будућа држава, с циљем окупљања Јужних Словена у једној демократској држави. Када је реч о стварању државе, Срби су имали два супротстављена концепта. Први је подразумевао, најпре уједињење српских земаља, а након тога формирање заједничке државе са Хрватима и Словенцима. Други концепт, који су заговарали самостални радикали и део научне елите, подразумевао је формирање државе о чијем уређењу ће се накнадно одлучивати (Батаковић 2018: 65; Екмечић 2017: 365). Јасно је да се српски народ утопио у југословенској идеји и импровизацији југословенске државности, не марећи првенствено за сопствене интересе и дефинисање српске државности. Присаједињење Војводине Србији 25. новембра 1918, а потом и стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1. децембра 1918. године, осликава све напоре српског народа, али и утопијску визију о уједињењу Јужних Словена и могућности да таква држава опстане. За разлику од Хрвата и Словенаца, који су од самог почетка југословенску идеју посматрали више као нужну, истичући јаку националну свест и „свест о својој држави као крајњем циљу”, српска елита је, уместо да гради сопствену националну државу „по мери сопствене моћи и историјских права”, пројектовала заједничку југословенску државу (Пијановић 2018: 140). Цена коју су Срби платили за уједињење оставила је далекосежне последице, од људских до економских капацитета државе. Срби су своју исцрпљујућу победу уткали у заједничку државу, док су Хрвати и Словенци нови државни оквир искористиле како би се спасиле од последица пораза. Несумњиво, српски национални покрет потрошио је највише енергије како би дошло до уједињења, што се након 1918. године

осликава у преласку „из периода офанзивности у период дефанзивности” (Екмечић 1989: 837). Од тада Срби сву енергију троше за очување постављених темеља, без неопходне енергије за стварање нових.

Стварање југословенске државе представљено је као круна српског успеха у рату, међутим та опсенарска визија деценијама онемогућава сагледавање реалних политичких околности, замагљујући геополитичке разлоге великих сила који су пресудно утицали на стварање нове државе и њену будућност. Основна геополитичка обележја балканског простора приказана у уводном делу рада експлицитно приказују његов значај за велике силе, због чега је немогуће искључити улогу спољнополитичког фактора у доношењу локалних и регионалних одлука. Силе победнице у Великом рату (САД, Велика Британија и Француска) имале су јасну визију и интерес када је у питању стварање југословенске државе. Прво, циљ је био да се германском фактору онемогући стварање *Mittleurope* (Средње Европе), која би према Фридриху Науману (*Friedrich Naumann*) требало да буде геополитичка целина окупљена око Немачке и да као таква представља четврту светску силу. Средња Европа би се простирала од Балтичког мора до северног дела Јадрана и представљала би својеврсну континенталну, телурукратску целину смештену између запада и истока (Орел 2012; Пророковић 2014; Деспотовић, Глишин 2021). Овом стратегијом је Немачки Рајх пројектовао и југословенски простор као стратегијски и привредно интересантан, особито као мост ка Блиском истоку и место са рудним, пољопривредним и привредним потенцијалом (Митровић 2018: 216–217). У том контексту немачки програм „Берлин–Багдад” јасно је осликавао њихову намеру. Стварање јаке Средње Европе био је геополитички императив, а о значају овог простора сведоче записи генерала фон Лудендорфа (*Erich von Ludendorff*), који је у априлу 1917. године писао: „Ми морамо свим средствима радити да код преговора о миру енглески, француски и руски утицај буде искључен у (нама, тј. Немачкој) савезним и у (од нас, тј. Централних сила) поседнутим балканским земљама” и томе додаје „Дунав мора за силе Антанте постати једно *noli me tangere*. То је неминован војни и привредни захтев”.¹⁸⁸ Идеја о стварању *Mittleurope* није нешто ново о чему свет до тада није ништа знао, напротив, она свој полет доживљава осамдесетих година XIX века са изразитом империјалистичком цртом, што је било довољно таласократским силама да знају како да геополитички реагују у овом делу света. „Тек када се лорд Киченер након Анексионе кризе 1908. уверио да је на Босфору Немачка опаснија од Русије, западне државе подржавају увећавање српске нације и стварање

¹⁸⁸ AA – Bonn, Oxford, 1135, Grosses Hauptquartier Nr. 5, Bd. 2. Цитирано према: А. Митровић (2018), 218.

њене јединствене државе. Тако су привремено створили Југославију 1918. као државу у којој ће Срби бити природно уједињени, а Русија изгубити могућност да их искориштава” (Екмечић 2002: 404). Тако је створена „јединствена југословенска држава као брана Немачкој” (Екмечић 2014), али и покушај да се створи санитарни кордон према Русији. На основу геополитичке теорије Хелфорда Макиндер (*Halford J. Mackinder*), током Версајске мировне конференције створен је Санитарни кордон од земаља централне и југоисточне Европе, чија је „наводна функција идеолошка заштита од ’црвене заразе’ из Русије” (Степић 2016: 195). У састав пројектованог коридора улазе Пољаци, Бохеми (Чеси и Словаци), Угри (Мађари), Јужни Словени (Срби, Хрвати и Словенци), Румуни, Бугари и Грци. Макиндер сматра да негермански народи између Балтика и Медитерана појединачно не могу да остваре значајну улогу, али уколико се интегришу у један стратегијски кордон, могли би да одиграју пресудну улогу у обуздавању Русије и контролисању Великог континента (Mackinder 1942: 115). Дакле, Југославија и у том контексту има значајну улогу за очување империјалних интереса САД, Велике Британије и Француске, посебно јер је реч о трансконтиненталној и трансрегионалној зони, као и *intermarium*-ској карици и месту на ком се укрштају важни коридори. Али зашто није дозвољено уједињење Срба и српских земаља који су најважнији фактор на Балкану? Иако се Краљевина СХС, односно Југославија, формирала на темељима српске државе, српске победе и српског народа, таласократске силе нису хтеле да дозволе стварање православног језгра и снажне државе, већ формирају једну верски и национално хетерогену државу, која је осим улоге Санитарног кордона, вршила улогу *обуздавања српској чиниоца*. Дакле, стварањем верски и национално хетерогене државе створен је простор са изразитим конфликтним потенцијалом, који су велике силе неретко користиле, посебно када су „разарале и утицале на организовање југословенске државе” (Екмечић 2017: 377). Тиме је отклоњена опасност на коју је указивао Роберт Ситон-Вотсон (*Robert Seton-Watson*), „да ће, након нестанка Аустроугарске, стварање велике, уједињене српске државе представљати латентну опасност од руске доминације овим регионом у будућности услед историјских веза, заједничких словенских обележја и православне вере” (Батаковић 2018: 69–70). У том контексту не смемо занемарити „паралелизам о руско-српском геополитичком положају”, који се на западу перципира као „симбиоза њихових интереса” и вечно партнерство две земље. Наведени геополитички стереотип огледа се у две димензије. Прва је „пројектована у позицији Србије као ’балканског експонента’ руских интереса на овом простору”. Друга димензија приказује словенску (русофобија и србофобија на Западу), православну (страх од православља)

и идеолошку (бољшевичко-комунистичка опасност) везу две земље и представља Србију као „сарадника у покушају руског освајања западних територија *Rimlanda*”.¹⁸⁹

Дакле, формирањем Југославије створена је илузија да је српско питање решено. Ипак, Срби су новој држави предали сопствену државотворну перспективу оличену у Србији и Црној Гори, чиме су ушли у „међуратни наставак деструкције Српства 'другим средствима'” (Степић 2019: 274). Осим тога, Југославија је била „у суштинској супротности са српским православним цивилизацијским идентитетом, телурократским геополитичким кодом и егзистенцијалним интересом за постојањем српске националне државе”, те је тако „једна изнутра телурократска земља играла спољашњу таласократску улогу” (Степић 2017: 12; Степић 2019: 276). Спољни фактор конструисао је државу према сопственим геополитичким интересима, показујући да је идеја „Балкан балканским народима” обична илузија.

Међуратни период праћен је различитим политичким конструкцијама „уједињеног” народа. Док су Срби подређено пратили југословенство и идеју о троименом народу, други народи, особито Хрвати, све време су настојали да успоставе сопствену националну државу. До кулминације хрватске политике и процеса федерализације Југославије долази 1939. године, потписивањем споразума Цветковић–Мачек, којим је успостављена Бановина Хрватска. То је био први корак ка изградњи Независне Државе Хрватске (НДХ). Простор тадашње Бановине Хрватске обухватио је готово целу јадранску обалу, а на њеној територији остало је скоро 900.000 православних Срба. Геополитички положај Србије и српског народа у таквим околностима постао је веома тежак. Разбијањем „прве” Југославије, српске територије и српски народ постају жртва илузорне идеје о јединству троименог народа и плен за спољне и локалне окупаторе. Најизраженија је хрватска територијална експанзија на штету српских земаља, коју Хрвати континуирано спроводе, усаглашавајући интересе са интересима великих и регионалних сила. Распад „прве” илузорне творевине резултирао је убијањем, протеривањем, покрштавањем и сатанизовањем српског народа. „Срби су били у политичкој дефанзиви, територијално и демографски сакаћени и остављени на милост и немилост страних сила, које су својим трабантима на терену као награду за верно служење империјалним интересима, поклањали

¹⁸⁹ „Онај ко доминира над *Rimlandom*, доминира над Евроазијом, онај ко доминира над Евроазијом, држи судбину света у својим рукама.” О *Rimlandu* погледати: N. J. Spykman (1942), *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Harcourt, Brace and Company, New York; Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021), 221–226; Н. Вуковић (2007), *Лојка империје*, Конрас, Београд.

српске земље и градили концепт Велике Хрватске” (Деспотовић 2018: 50). Тако су Срби скупо платили и уједињење и разбијање „прве” Југославије.

Брозова Југославија – наставак исте геополитике у социјалистичком контексту

Настала на развалинама Краљевине Југославије, тачније на простору који је био распарчан нацистичко-фашистичком, односно усташко-хортијевском и балистичком деструкцијом, Брозова Југославија била је у геополитичком смислу наставак исте политике Запада, али сада у социјалистичком контексту новог државног уређења. Геополитичка улога социјалистичке Југославије није се у великој мери променила, напротив, она је и даље остала да у простору југоисточног дела Римленда (од Триглава па до Ђевђелије, како се накада говорило) у географској екстензији од готово хиљаду километара, политички балансира веома затегнуте односе у хладноратовској подели света, након Другог светског рата, која се све више разбуктавала. Реч је о значајној улози, јер је СФРЈ била у зони тзв. социјалистичког табора и књижила се као зона совјетског идеолошког и геополитичког утицаја, која је настала након поделе интересних сфера у Јалти. Неопходно је на овом месту поменути да је и сам географски положај СФРЈ на југоистоку Европе, односно на Балканском полуострву, био од изузетне стратешке важности за атланстички Запад, јер су атлантисти за дужи периоду изгубили прибалтички и средњоевропски део Римленда (Европе) из своје контроле. Формирањем ДР Немачке на крају Другог светског рата, а затим и уласком Чехословачке, Мађарске Румуније и Бугарске у зону совјетског директног политичког утицаја и војне контроле, Атлантисти су изгубили и значајан геополитички простор тзв. *intermarium* од Балтика до Црног мора. Све наведено појачало је спољнополитички значај Брозове Југославије за Запад што је њен неприкосновени комунистички лидер Тито умео прилично вешто да користи током своје вишедеценијске ауторитарне власти.

Но, пре него што пређемо на остали део аргументације у раду важно је на овом месту навести спорне оцене младог колеге Марка Пејковића, управо у контексту геополитичких разлога за формирање Краљевине СХС, који својом неутемељеном критиком теоријских ставова колеге Миломира Степића прави низ методолошких и теоријских грешака које су нужна последица колико погрешног избора теоријско-експликативног оквира тумачења минулих историјских догађаја, још и више недовољног познавања сложене геополитичке анализе и селективног избора историјских чињеница које би

по сопственом избору (процени) нашем критичару ишле у прилог. Он наиме тврди: „Један од водећих српских геополитичара Миломир Степић, истакао је да је Југославија геополитички, имала двојаку функцију. Једна се односила на 'макро-геополитички', а друга на 'микроеполитички' план. По Степићу, Југославија није само била у функцији мекиндеровског Санитарног кордона од Балтика до Средоземља којим су се сузбијали немачко-руски интереси (а у интересу атлантских САД, Британије и делом Француске), већ и у функцији 'обуздавања' српског чиниоца ког је таласократски Запад увек перципирао као руску предстражу на Балкану. Радило се, по Степићу – и са чим се слажемо – о троструком 'запречавању' телурократске Русије и Немачке кроз: 1) блокаду руског приступа Јадрану и Средоземљу, 2) блокаду германског продора ка Медитерану и Блиском истоку, 3) блокаду немачко-руског контакта. Али, не бисмо се сложили са Степићем да проширена Србија без Југославије није могла да игра баражну улогу наспрам руско-немачког вектора из – како он тврди полазећи од Мекиндрове мапе Санитарног кордона – два разлога: 1) опорављени германски чинилац могао је кроз 'прекид' између Алпа и реке Уне преко словеначко-хрватских фактора да дође на Јадран, 2) иако географски мања од Југославије, Србија би била етно-културно и политички хомогенија, и као таква, због вишедимензионалне српско-руске блискости би могла брзо и лако да се од експонента таласократије преоријентише у балканску трансмисију (совјетске) Русије” (Пејковић 2018: 30). У чему се састоје његове спорне оцене и критике дојена српске геополитичке мисли у Срба данас, колеге Миломира Степића: као прво, за теоријско-експликативни оквир узета је веома спорна контрактуална аргументација и схватање историје као пројекције онога што је могло бити. Такав теоријски приступ се упркос свој његовој симулираности науке може сматрати тривијалним и у духу прости народне крилатице „шта би било кад би било”. Ова западна теоријска новотарија проистекла из постмодерног политиколошког дискурса не би ни била вредна помена да не узима све више маха код млађих научних кадрова у Србији као „озбиљна” методолошка и теоријска матрица. Друго, она не узима у обзир озбиљне геополитичке аргументације историјских догађаја који су предмет критике, а поготово њихову целину, већ се на крајње непримерен начин обрачунава само са једном од теза, али и са њом крајње редуковано и сведено и без доброг познавања геополитичког и међународног контекста историјских догађаја које анализира. Онда се по опробаном обичају све заступљенијих ревизиониста историје потура сопствена теза као аутора који се критикује, а из историјског контекста бирају само оне историјске чињенице које би вајном критичару ишле у прилог. Због недостатка простора на овом месту за озбиљнију критику „критичаревих” ставова навешћемо само

неке од важних геополитичких разлога које је млади научник у својој назови критици заборавио да узме у обзир или их није ни познавао, што је за ову критичку опаску без већег значаја. Наиме, држава Аустрија није ни онда, а ни сада била у функцији баражирања геополитичких аспирација германског фактора према Балкану, а још мање према Блиском истоку, Јадрану или Медитерану (планирани вектор трансгресије ка југоистоку). Напротив, она је увек била део германских интереса и планова без обзира на то о којој фази савремених међународних односа да је реч, а посебно је спорно колико је реално могла да допринесе њиховом оставрењу због својих скромних државних и војних капацитета. Друго, још мање је то могла да врши „проширена Србија”, како историјски неутемељено и геополитички нетачно тврди колега Пејковић, као држава која би се формирала након Великог рата. То није могла да врши, не само због недостатка сопствених ресурса за тако важну улогу, већ и због сталне чињенице да је од стране Запада (Антанте тада, а касније атлантиста) виђена као главни геополитички опонент њихових интереса на Балкану. Ту су још и стални геополитички стереотипи Запада да је Србија дублер руских интереса на већ дефинисаном подручју, предстража руских интереса, те да су Срби „коњовоци руских Козака до топлих мора Јадрана и Медитерана”. Треће, Краљевина СХС, односно Југославија, а касније и СФРЈ, била је важна Антанти, односно Атлантистима и због обуздавања тзв. српског фактора који је за њих био реметилачки и представљао је сталну претњу њиховим стратешким интересима на југоистоку Европе, што ће се у последњој фази савремене историје потврдити. Дакле, стварање озбиљне српске државе, ма колико смо и сами *post festum* навијали за ту опцију након Првог великог рата, није била реална опција, колико год се колега Марко Пејковић у свом занимљивом, али научно неутемељеном раду позивао баш на реалполитику из чијих је концепцијских матрица покушавао да утемељи своју несолидну критику.

Улога ФНРЈ, односно касније СФРЈ, била је стога геополитички још важнија за атлантистички Запад. Но, да напоменемо још неколико важних геополитичких разлога. Није се овде радило само о Римленду и *Intermariumi*, већ о потреби атлантиста (као и Антанте пре тога) да у државном контексту Брозове Југославије наставе још снажнију контролу српског политичког фактора преко Хрвата и Словенаца, а касније да бољшевичким идентитетским инжењерингом створе синтетичке нација као вештачке нације од Црногораца и Македонаца, а мало касније и Срба мухамедове вере (Деспотовић 2019: 280) које су кроз верску припадност подигли на национални ниво проглашањем Муслимана као нације. Осим наведеног, било је неопходно омогућити и Ватикану да несметано настави свој црквени прозелитизам

у православном професионалном окружењу и доврши задњу фазу претварања Срба римокатолика у Хрвате (Деспотовић 2019: 298).

Након сукоба са Информбиром, односно са Стаљином, Брозов режим у договору са Вашингтоном чини низ корака који Југославију стављају у функцију интереса НАТО пакта и атлантиста. Колосална померања у том смеру била су отварање политичке сарадње и потписивање војног споразума са чланицама НАТО-а Турском и Грчком. Тим чином Титова Југославија је по неким истраживачима озбиљно искорачила ка НАТО пакту и једном ногом чак и ступила у његово чланство. Оваква политика Јосипа Броза била је награђена бројним економским, финансијским и војним трансима помоћи као знак подршке и благонаклоног односа Вашингтона према таквој политици.¹⁹⁰ Иако ће Јосип Броз више пута мењати своју спољнополитичку оријентацију од Запада до Истока, осциловање његове земље између Вашингтона и Москве остаће њено доминатно обележје све време њеног државног бивствовања. Као осцилујућа регионална сила, СФРЈ је ипак таквом политиком дискретне политичке дистанце према Москви била довољно поуздан партнер Западу у спровођењу геополитичке оријентације постепеног повратка Римленда под своју контролу. То ће бити одлика и периода формирања покрета Несврстаних 1961. године самитом у Београду и током свеукупног политичког трајање Брозове Југославије. Самим чином груписања бројних земаља Латинске Америке, Африке и Азије у овај покрет нанесена је озбиљна штета остварењу интереса Москве у овим важним зонама континенталног и маритимног геополитичког утицаја. Иако наизглед политика несврставања и дистанцирања од оба тора настала након хладноратовске поделе, оваква оријентација и неоспорна лидерска позиција Броза ипак је значила озбиљно баражирање ширења Совјетског утицаја на тек ослобођене земље склоне антизападној политици, наслеђене још из доба колонијалне владавине Запада над њима. Самим тим створени су услови за постепену инфилтрацију Вашингтона и у ова осетљива подручја Римленда која су се тицала севера Африке, Блиског истока, средње Азије, Латинске и Средње Америке. У тој фази међународних односа за Вашингтон је то био чисти геополитички добитак и то на дужи рок, што ће потоња савремена историја обилато потврђивати, особито након пропасти Варшавског блока, Совјетског Савеза и рушења Берлинског зида када се и формално завршава фаза биполаризма и отпочиње период суровог монополарног политичког поретка моћи са наметањем сваковрсне геополитичке хегемоније од стране САД.

¹⁹⁰ Погледати више: Д. Богетић (2000). *Југославија и Запад 1952–1955*, Службени лист СРЈ, Београд.

Управо ти тектонски поремећаји у међународном и геополитичком поретку моћи избрисаће све, говото један век дуге, геополитичке потребе Запада за политичким и државним егзистирањем Југославије, било као Краљевине, било као комунистичке творевине. Сви значајни геополитичке разлози за опстанак те државе тада су престали. Према писању Сузан Вудворд (*Susan Woodward*), завршетком Хладног рата међублоковска улога и значај за виталну безбедност САД коју је Југославија имала, нестаје (Woodward 1995). Уједињењем Немачке и њеним интегрисањем у атлантистичке геополитичке структуре Запада, још након Другог светског рата, усмерене су и контролисане тежње германског геополитичког фактора за самосталним деловањем и покушајима реализације својих геополитичких планова и циљева. Државном дисолуцијом СССР-а, расформирањем Варшавског пакта и падањем Русије у поноре дубоке економске кризе, привредног пропадања и државног растројства под Јелциновом владавином, престала је потреба и за тзв. санитарним кордоном од совјетске опасности која је тада брзопотезно послата на маргине светске историје. Цео панпростор Западног дела Римленда је без опаљеног метка и са мало потрошених долара враћен у зону атланских интереса моћи и трајно окренута ка дестабилизацији Руске Федерације. Од Прибалтика до Црног мора све је стављено у функцију наметање америчке хегемоније и територијалних наплата у ери геополитичке доминације која је тада отпочињала у међународним односима.

На простору бивше Југославије пак, листом су формиране мале прозападне државице оштро супротстављене српском националном фактору, те је тиме још ефикасније остварена политика обуздавања Срба од стране Запада, уз територијално, економско и војно награђивање његових сателита на терену, а све на рачун српских националних интереса. Територијално, државно, демографско, економско, идентитетско, језичко и културно сакаћење српског национа настављено је несмањеном жестином и траје и данас, ту пред нашим очима. Управо зато је Брозовој Југославији било пресуђено да нестане као државна творевина. Она је баш у том периоду монополарне доминације САД постала непотребна као геополитичка творевина, јер су нестали или су на другачији начин реализовани политички разлози њеног државног формирања. Почетком деведесетих година двадесетог века западне силе су потпуно консеквентно својим интересима приступиле њеном државном разбијању и политичкој ликвидацији уз свесрдну подршку локалних политичких елита, синтетичких нација, којима је то био једини начин да у закаснелој фази свог етничког конституисања отпочну фазу државног заокруживања својих вештачких етнија (Деспотовић 2019: 298). Једино што ће остати исто, односно нека врста геополитичке константе је да се српски

национ на простору југоистока Европе види и сматра главним опонентом западних интереса и као такав имао се сурово деструисати и покорити. Ублажавању те екстремне политике Запада према Србима није помогло ни искрено залагање једног дела политичких олош-елита Срба да спроведу цивилизацијску конверзију своје државе и народа и сместе их у атлантистичке цивилизацијске кругове. Таква накарадна политика није била успешна, јер и по виђењу самих атлантиста, Србима као и Русима на Западу није место (геополитичка крилатица „The West and the Rest”¹⁹¹). Све остало је било и остало узалудно траћење огромних количина националне енергије и политичке снаге на процесе евро-атлантских интеграција. Србија се и данас налази на „сигурној” траси која нашу земљу и нацију води пут државног нестанка и националног растројства, те је неопходно заустављање и промена такве самоубилачке геополитичке оријентације (Деспотовић, Глишин 2021a: 21–35).

Литература

1. Батаковић, Душан Т. (2018). „Балкански пијемонт – Србија и југословенско питање”, у: *Историја једне уједињене*, Catena Mundi, Београд
2. Богетић, Драган (2000). *Југославија и Запад 1952–1955*, Службени лист СРЈ, Београд
3. Вуковић, Небојша (2007). *Логика империје*, Конрас, Београд
4. Деспотовић, Љубиша (2019). *Геополитика Светосавља*, Каирос, Сремски Карловци
5. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2021a). „Геополитички идентитет Републике Србије и Стратегија националне безбедности”, *Политика националне безбедности* 1/2021, ИПС, Београд
6. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2021). *Савремени међународни односи и геополитика*, Каирос, Сремски Карловци
7. Деспотовић, Љубиша (2018). „Српска Војводина, као предмет немачких, мађарских и хрватских геополитичких планова и територијалних аспирација”, у: *Војводина као њојенцијално геополитичко жариште у Републици Србији*, Култура њолиса, Посебно издање 1, Култура-Полиса, Нови Сад
8. Деспотовић, Љубиша (2012). *Српска геополитичка ѡпарадима*, Каирос, Сремски Карловци

¹⁹¹ Погледати више: С. Хантингтон (2000). *Сукоб цивилизација и ѡредбликовање светској ѡорейка*, ЦИД, Подгорица.

9. Екмечић, Милорад (2017). *Дуго кретање између клања и орања*, Евро Бук, Београд
10. Екмечић, Милорад (2002). *Опелеги из историје*, Службени лист СРЈ, Београд
11. Екмечић, Милорад (2014). *Ратни циљеви Србије 1914*, Филип Вишњић, Београд
12. Екмечић, Милорад (1989). *Стварање Југославије 1790–1918*, књ. II, Просвета, Београд
13. Митровић, Андреј (2018). „Ратни циљеви Централних сила и југословенско питање 1914–1918”, у: *Историја једне уједињене*, Catena Mundi, Београд
14. Орел, Катрин (2012). *Средња Европа: од идеје до историје*, Клио, Београд
15. Пејковић, Марко (2018). „Стварање Краљевине СХС (Југославије) у троуглу реалполитике, геополитике и идентитета”, *Национални интерес* 3/2018, ИПС, Београд
16. Пијановић, Петар (2018). „Квадратура културног круга: српска и/или југословенска култура”, у: *Историја једне уједињене*, Катена Мунди, Београд
17. Пророковић, Душан (2014). *Немачка геополитика и Балкан: о циљевима средњоевропског континентализма*, Catena Mundi, Београд
18. Степић, Миломир (2017). „Атлантизацијом до стабилизације Балкана: српски национални интерес”, *Национални интерес* 1/2017, Институт за политичке студије, Београд
19. Степић, Миломир (2016). *Геополитика: идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд
20. Степић, Миломир (2019). *Српски геополитички образци*, Catena Mundi, Београд
21. Хантингтон, Семјуел (2000). *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгорица
22. Mackinder, Halford J. (1942). *Democratic Ideals and Reality*, National Defense University Press, Washington DC
23. Spykman, Nicholas J. (1942). *America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power*, Harcourt, Brace and Company, New York
24. Woodward, Susan L. (1995). *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*, Brookings Institution, Washington

2. ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ ФОРМИРАЊА СИНТЕТИЧКИХ НАЦИЈА КАО ДОГОВОРНИХ НАЦИЈА НА ПРОСТОРУ БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Од идентитета нације до геополитике идентитета

Разумевање основних појмова и извођење обавезних градивних елемената појава и процеса важно је за препознавање различитих феномена и њихову систематизацију. У литератури се сусрећемо са бројним истраживањима о националним идентитетима, њиховом стварању и редифинисању, посебно када говоримо о развоју националних идентитета европских нација у XVIII и XIX веку. Важна фаза у том процесу формирања националних идентитета је протонационална фаза. Реч је о периоду када долази до значајног развоја културе и уметности као носилаца националне енергије и симболике и до формирања и организовања првих протонационалних покрета чији је задатак осмишљавање и организовање нових националних идентитета у настајању (Деспотовић 2019: 324). Тада долази до изражаја и рационалистичка филозофија према којој нацију сачињава заједница језика (Екмечић 2017: 131–140, 150). С друге стране, стварање синтетичких идентитета обележено је једним прекоредним процесом, заобилажењем протонационалне фазе и пресудном улогом новоформираних држава. Радило се на обнављању улоге државе и државних институција и система у циљу формирања и дизајнирања нових етно-националних идентитета. Тако је дошло, као и у Немачкој у XIX веку, до „процеса сакрализације властите историје” и њеног прилагођавања „потребама новоформираних националних идентитета” (Деспотовић 2014: 196). С тим у вези, концепт-модел-пракса геополитике идентитета умногоме доприноси разумевању ових сложених процеса. Геополитику идентитета експлицирану на нивоу концепт-модел-пракса, дефинишемо преко „низа индикатора интензивне фрагментације територијалне целовитости и оспоравања идентитетске подлоге модерне државе-нације: а) од стране подрегионалних идентитетских аспирација синтетичких нација у покушајима довршетка своје национално-територијалне консолидације, као у случају бивше СФРЈ, или б) фрагментираних делова

традиционалних нација које су остале изван територијалне целине своје националне државе”, као у случају бившег Совјетског Савеза (Деспотовић 2019: 299–300). Стога је геополитика идентитета¹⁹² методолошки корисна за „анализу геополитичког контекста сучељавања геополитичких актера у регионима као што је Балкан, Средња и Источна Европа, Закавказје и другим, у којима је дошло до интензивнијих процеса државно-територијалне фрагментације и снажније етнонационалне компетиције новонасталих политичких заједница базираних на већим или мањим разликама регионалних идентитетских особености” (Деспотовић 2019: 299).

Нација и идентитет

Од античких времена познати су различити облици удруживања људи, од оикоса (*oikos*) и коинониа (*koinonia*) до првих полиса (*polis*), односно држава. Најчешће се користила старогрчка реч етнос (*ethnos*) за колективе људи који заједно живе и делају, што се данас преводи као народ или нација (Cohen & Arato 1994; Jenkins 2008). Нација је сложена појава на коју утичу различити културолошки, социолошки, политички и психолошки чиниоци. Другачије је речено, нација је група људи повезана заједничким језиком, историјом, традицијом, доживљајем припадности и солидарности и међусобне повезаности. Према дефиницији Шпанске академије из 1925. године, нација је колективитет који говори истим језиком, има исто етничко порекло и повезан је заједничком традицијом (Hobsbawm 1995: 15). За професора Антони Смита (*Anthony D. Smith*) нација је „именована људска популација са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сећањима, заједничком масовном, јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и дужностима свих припадника” (Смит 1998: 30). Држава је важан елемент када говоримо о нацијама, што истиче и Фридрих Хегел (*Friedrich Hegel*) када каже да се у држави огледа дух народа и додаје да је „стварна држава оживљена тим духом” (Хегел 2006: 60). Надаље, Хегел наводи да је „историја развој духа у времену” (Хегел 2006: 86) и додаје да у „светској историји може бити говора само о оним народима који сачињавају државу” (Хегел 2006: 48). Професор Драган Симеуновић указује да су нације политичка категорија која настоји да конституише сопствену државу у циљу потврђивања свог постојања (Симеуновић 2009: 13). Према Јохану Хајзингу (*Johan Huizinga*) „нација настаје тек формирањем државне власти”,

¹⁹² О геополитици идентитета, геополитичком идентитету и геополитичком коду видети у: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021), 180–181.

чак и у случајевима када су национално јединство и хомогеност постојали у природним условима (Хајзинха 1996: 68). Дакле, држава, историја, култура, језик и национални дух јесу елементи који дефинишу нацију.

У литератури се сусрећемо са различитим категоризацијама нација. Подела нација на старе и нове говори о формирању националне свести и идентитета пре појаве идеологије, односно о формирању националне свести и идентитета уз помоћ идеологије (Ђорић 2014: 196). Затим, подела нација на грађанске и етничке приказује историјско искуство формирања два модела која можемо извести на примерима Француске и Немачке. Идеја нације у Француској настала је у процесу радикалног слома старог режима. Та идеја се фокусира на „институционални и територијални оквир државе са снажним нагласком на политику јединства грађанства у нарастању, које свој национални оквир поставља у контекст једног заједничког политичког представништва, једног закона и истих политичких и културних установа” (Деспотовић 2019: 320–321). Француски модел је по својој природи инклузиван, будући да француску националност представљају француски држављани, док су етницитет, историја и језик мање важни за дефиницију нације. С друге стране, немачка идеја националитета је партикуларистичка по свом карактеру, у односу на универзални грађански принцип и органицистичка по суштини, што значи да подразумева расну, језичку, културну и народносну заједницу, као „један вид етнокултурног јединства, заокружен територијалним и државним оквиром” (Деспотовић 2019: 321). Дакле, нација је уједињен и мобилизован државотворни народ и резултат је планске и конструкцијске делатности државе. За разлику од француског модела, немачки модел је по својој природи ексклузиван.

Појам идентитета је сложена појава и може се дефинисати на различите начине. У свом основном значењу идентитет је истоветност, везује се за заједничко порекло и осећање припадности. Рој Баумајстер (*Roy Baumaister*) је навео два основна критеријума за дефинисање идентитета. Први је континуитет, односно „осећање постојаности и јединства у времену”, а други је диференцијација, односно „елементи на основу којих нас је могуће разликовати од других” (Радаковић 2012: 79). Основни елементи који одређују национални идентитет су: језик, држава, култура, историја, право, морал, менталитет народа, митови и симболи.

Према основној подели, идентитет може бити персонални и колективни. У савременом периоду, најсложенији облик колективног идентитета је национални идентитет. Функција националног идентитета је „укорењивање модерног индивидуума у новоформирану заједницу (нацију)”. Осећај јединства расточен је услед деловања модерности што је „условило настанак и трајање

специфичне, системске модерне кризе и то у веома различитим видовима, од биолошке – еколошке, до политичке – друштвене и индивидуалне димензије. Једна од најизразитијих међу њима свакако је криза идентитета” (Цветковић 2002: 52). Према професору Миловану Митровићу национални идентитет је попут струка лука који би требало да има: а) дубок корен који симболизује дугу и богату историјску традицију, б) здраво стабло, односно уређену структуру друштвених група, установа и организација и в) здраве зелене перасте листове који се пропињу у висине и скупљају дневну светлост, то јест високе културне стандарде и духовне вредности које су неопходне за одрживи развој као нову и непрестану социјалну фотосинтезу (Митровић 2016: 48–49). Говорећи о националном идентитету, важно је поменути да је процес његовог заокруживања текао кроз следеће фазе: а) покрет за прелазак са пасивне подређености заједнице на њено активно политичко потврђивање, б) покрет за територијално одређење и заокружење националне заједнице, в) покрет за економско уједињење, г) покрет за позиционирање етничке масе у политички субјективизирану националну целину и д) покрет за индивидуализацију и грађанску конституционализацију у сфери загарантованих права и слобода (Смит 1998: 88).

Колективни идентитет проширен појмом историјског идентитета добија свој потпуни садржај и темпоралну димензију. Такође, историјски идентитет „доприноси разумевању сукоба унутар друштва”, али и између народа и нација. Ово становиште је важно будући да може указати и на „могућност постојања подељеног идентитета, тј. на чињеницу да се групе с изворно јединственим историјским идентитетом касније могу раздвојити и развити различите, чак и супротстављене идентитете” (Стојковић 2008: 22). Процес раздвајања и супротстављање идентитета могу проузроковати спољашњи притисци својим снажним, континуираним и систематским деловањем. Најчешће то деловање прате и обећања о материјалним, политичким и другим привилегијама, те се тако у делу једне нације ствара аутошовинизам. „Процеси пропагандно-политичког инжињеринга еничког аутошовинизма започињу тако што се стварне унутрашње разлике у историјским неприликама продубљују тиме што се заједничке црте националног карактера и све друге сличности прво занемарују, па потом негирају – све док се временом не почну међусобно супротстављати и оштро сукобљавати” (Митровић 2016: 49). Деловање спољнополитичког фактора често прати и деловање компрадорске националне елите, појединих политичких партија, невладиних организација и појединаца. Овим комбинованим деловањем спољнополитички чиниоци могу изазивати и одржавати нестабилност, урушавати национални идентитет и подстицати сукобе унутар државе – жртве тог деловања.

Синтетичке нације

Говорећи о подели нација, особито важна подела је на суверене и синтетичке нације. То је важно полазиште за разумевање процеса на просторима средње и источне Европе и Балкана током XX века. Суверене нације настају процесом дужег временског трајања, на природан начин и на етничким територијалним целинама на којима је вековима обитавала. Осим тога, суверене нације настају на „основама једног језичког идентитета, културе, националне свести и националне државе као израза њене пуне суверености”. С друге стране, синтетичке нације су „стваране под пресудном улогом владајућих елита окупљањем делова различитих народа или различитих верских идентитета истог народа, стварајући и градећи накнадну свест о припадању једној заједници и новоформираној државној јединици” (Екмечић 2002: 52). Дакле, синтетичке нације се могу измислити и кратким политичким поступком оживети, док суверене нације настају „несвесним социјалним процесима који су трајали вековима” (Екмечић 2002: 52; Екмечић 2017: 10–11).

Конституисање синтетичких нација као договорних нација ситуирамо у XX веку, када, уз дејствовање регионалних и глобалних сила као кључних креатора, долази до остваривања политичких и идеолошких планова који су укључивали стварање нових националних идентитета. Идентитетски инжењеринг подразумева редизајнирање постојећих етничких и конфесионалних идентитета у корист дизајнирања нових идентитета који се потом користе за остваривање реалних геополитичких интереса оних сила које су потпомогле стварање нових синтетичких идентитета. Основни градивни елементи синтетичких нација изведени су, уз снажну подршку спољнополитичког фактора, из религијско-конфесионалне и лингвистичке сфере. Дакле, синтетички национални идентитети формирају се комбинацијом „аутономних тежњи национално још увек недовољно издиференцираних етничитета са ових простора, те политичких пројеката великих геополитичких фактора који су у своје експанзионистичке планове укључивали и стварање нових националних држава” (Деспотовић 2012: 99).

Теоријски модел синтетичких нација¹⁹³, као сложен облик, обухвата следеће важне димензије:

а) темпорална димензија – треба да укаже на двоструки временски

¹⁹³ Понуђени теоријски модел синтетичких нација први је теоријски покушај аутора да се овај идентитетски и геополитички феномен сагледа. Љ. Деспотовић (2013). „Синтетичке нације као модел закаснеле идентитетске консолидације нација на простору бивше Југославије”, *Српска политичка мисао* 42 (4), 165–182.

карактер формирања синтетичких нација, један који тај процес ситуира у двадесети век (закасна фаза формирања нација), а други на краткотрајан временски интервал у коме су те нације створене.

б) спољнополитичка димензија – указује на снажан уплив спољнополитичког фактора у формирању синтетичких нација, које не само да планирају него и максимално убрзавају овај процес. Без одлучујућег утицаја и подршке који је дошао са стране великих сила и њихове директне интервенције на страни сецесионистичких република, оне још задуго не би биле у стању да заокруже своје државно-правно и национално конституисање.

в) просторно-географска димензија – указује на чињеницу да су се процеси стварања синтетичких нација одигравали на простору Балкана и Средње Европе, са доминантним изражајем на простору бивше СФРЈ.

г) геополитичка димензија – даје укупну контекстуалну структуру процеса формирања синтетичких нација, указујући на шири цивилизацијско-културолошки сукоб који се налазио у затамњеној позадини ових процеса.

д) религијско-конфесионална димензија – указује на доминантно религијско-конфесионалну компоненту идентитетске структуре синтетичких нација као један од најважнијих сегмената њеног формирања. На наведено се одражава прозелитска политика Ватикана на страни Хрвата и деловање исламског фактора на страни Бошњака.

ђ) етатолошка димензија – наглашава државно-национални карактер нових идентитета синтетичких нација, а посебно изражену улогу новоформираних држава у пропагирању и консолидацији нових национално-идентитетских садржаја. Без снажне и агресивне делатности новоформираних држава, процеси узбрзане консолидације нових синтетичких идентитета не би могли остварити такав учинак и снажну националну хомогенизацију, која се често граничила са патолошким формама шовинистичке хистерије и обавезне антисрпске пропаганде.

е) идентитетско-консолидациона димензија – показује потребу интензивне идентитетске консолидације и политичког редизајна новоформираног синтетичког идентитета. Он се превасходно гради на протонационалној традицији и бројним примерима историјских фалсификата, који су нужни не би ли се дубински укоренило трајање етније и максимално развукао напету историјски континуитет. Реч је у ствари о озбиљном накнадном раду на стварању националног памћења.

ж) језичко-лингвистичка димензија – указује на потребу преименовања језика, његову нову стандардизацију и лексичко „обогаћење”. У питању је класична крађа српског језика, јер европска лингвистичка традиција не

познаје други језик на овим подручјима осим српског, о чему сведоче бројне језичке студије са краја осамнаестог и почетка деветнаестог века. Српски језик се буквално краде и отима преко илирског покрета, преименује у хрватски уз једну међуфазу у којој се назива хрватско-српски, и на крају се врши његова нова и насилна стандардизација прилагођена потребама новог идентитета.

з) цивилно-грађанска димензија – истиче улогу употребе цивилног друштва римокатоличке провенијенције и других облика цивилног организовања и деловања у циљу религијско-конфесионалне и националне хомогенизације. Цивилни сектор, финансиран од стране страних налогодаваца и једним делом од самих новоформираних држава, преузима важну функцију националне консолидације. Он веома успешно симулира грађански активизам, који је наравно у потпуном сагласју са националним циљевима и задацима.

и) регионално-етничка димензија – наглашава важност регионалних идентитетских особености и етничко-конфесионалних специфичности као базе за формирање нових синтетичких нација. Мале регионалне специфичности се пренаглашавају, посебно маркирају и служе као наводни доказ етничко-националне посебности и особености новоформираних синтетичких идентитета.¹⁹⁴

Синтетичке нације као геополитички пројекат великих сила на простору бивше Југославије

На балканском простору идеја о унијаћењу православних Јужних Словена од стране Ватикана и Римске курије стара је неколико векова (Радоњић 2017), а наведени процеси најинтензивније су спровођени у контексту Краљевине Југославије, а потом и СФР Југославије.¹⁹⁵ Осим директних, насилних дејстава против српског национа, коришћен је модел стварања синтетичких нација како би се из српског језичког и територијалног корпуса издвојили значајни сегменти од којих су створене нове нације и државе. Новоформиране нације биле су и остале средство великих сила и верских

¹⁹⁴ Опширније о теоријском моделу синтетичких нација видети у: Љ. Деспотовић (2019). *Геополитика Светосавља: српско национално буђење у историјском региону од кришћене до природне Србије*. Сремски Карловци: Каирос, 305–314.

¹⁹⁵ Погледати: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021). „Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог државног разбијања”, *Лесковачки зборник* LXI, 439–453.

организација посредством којих оне остварују сопствене геополитичке интересе на Балкану, потискујући и ограничавајући српску нацију у целини.

Процес конституисања синтетичких нација имао је више фаза, а деструкција СФРЈ представља почетак последње фазе.¹⁹⁶ Грађански рат на зграишту југословенске државе означио је крај једног геополитичког пројекта у чијим оквирима су Срби били изложени геополитици деструкције, геополитици сиромаштва и деловању геополитике идентитета (Деспотовић 2015, 2017). Наведено је резултирало вишедеценијском присилном геополитичком регресијом Срба, демографском депопулацијом, територијалном фрагментацијом, државном деструкцијом, девастацијом идентитета, језичком отимачином, историјским фалсификатима, уништавањем и крађом културних и верских добара, преверавањем, протеривањем и геноцидом над српским народом. Уз све то, српски језик, прекомпонован и преименован у друге лингвистичке називе, попут бошњачког, хрватског и црногорског језика, искоришћен је као идентитетска основа за стварање синтетичких нација. Везивно ткиво нових нација у значајној мери чини „верско-конфесионална компонента, организована и замаскирана у новим државно-територијалним творевинама насталим на развалинама бивше југословенске државе” (Деспотовић 2014: 176).

Империлна креација – бошњачка нација

Положај Срба све три верско-конфесионалне припадности у вековима притисака и са југа (Османска империја) и са севера (Аустроугарска монархија) био је веома тежак и неизванстан. У тешким временима османске окупације, један део српског етничког корпуса прихватио је верску конверзију у ислам, као привремено решење за егзистенцијалне породичне проблеме. То су биле појединачне перцепције и одлуке да се промени вера, што се није односило на питање националног кода. Чак је добар број исламизованих Срба очувао свест о српском пореклу, традицији и вери, славиле су се славе и хришћански празници и сачуване су православне иконе (Умељић 2018: 128; Терзић 2016: 83).¹⁹⁷ О томе да је национални код бивао непромењен, без обзира на верску конверзију, сведоче и редови из „Катихизиса српског народа” из 1888. године, где пише да су Срби „православне, католичке и

¹⁹⁶ О геополитичким разлозима деструкције СФРЈ погледати у: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021). „Геополитички разлози разбијања Титове Југославије у контексту међународне хегемоније САД”, *Найредак* 2 (3), 63–74.

¹⁹⁷ Погледати: М. Селимовић (1977). *Сјећања*, Слобода, Београд.

мухамеданске” вероисповести (Поповић 2000: 40).¹⁹⁸ Бројне аустроугарске студије говоре о Србима муслиманске вероисповести. Шеф аустроугарског генералштаба, генерал Бек, у студији о Новопазарском санџаку, када пише о муслиманима пише само о муслиманским Србима. У поверљивој студији аустроугарске обавештајне службе под насловом „Detailbeschreibung des Sandžaks Pljevlje und des Vilajets Kosovo (1899)” изнето је исто виђење.¹⁹⁹

Исламизација као вишевековни процес деструисао је српски народ, остављајући за собом несагледиве последице унутар српског живља. Окупација, праћена терором и зулумом, одразила се на однос српског човека према исламизованим сународницима, које су називали „потурицама”. Наведено се посебно одразило током српске борбе за национално ослобођење у XIX и почетком XX века. Такав однос продубљивао је раздоре и додатно слабио већ ослабљен српски народ. Осим тога, називајући их „потурицама”, они су поистовећивали муслиманску веру и турску националну припадност. Ипак, треба имати у виду да „муслимани нису били Турци, јер је највећи број био словенског, односно српског порекла, којем је матерњи језик био српски, док је мањи број албанског порекла” (Селимовић 2012: 55). Српски језик био је очуван међу муслиманима све време током османске окупације.

До значајније промене долази активирањем геополитичких планова и пројеката спољнополитичких фактора, на првом месту Аустрије, Ватикана и Турске, који су настојали да верске конвертите са индивидуалног аспекта, преко колективне националне конверзије, прекодирају у нове идентитете синтетичких нација као договорних нација. Геополитички пројекти имали су двоструки циљ:

- а) спречавање језичко-културног јединства, националног укрупњавања и државног уједињења српског народа на просторима свог вековног трајања;
- б) отимање језика и културне баштине, отимање народа, преко верско-националне конверзије, који говори тим језиком као својим матерњим језиком, а са тим народом отимају и његове територије које је током историје бранио и ослобађао (Деспотовић 2019: 282).

Из садашње перспективе, анализирајући догађаје и утврђујући историјске чињенице, не можемо, а да не приметимо двоструке стандарде у Европи када је у питању формирање нација. Иако се према европском моделу нација посматра као заједница језика, те да се различите верско-конфесионалне

¹⁹⁸ „...муслимани који имају српске народне обичаје, који говоре српски језик и који се разликују од других Срба само тим што исповедају ислам место хришћанства.” Х. Ребац (2016). „Наши грађани муслиманске вере”, у: *Catena Mundi* III, *Catena Mundi*, Београд, 266.

¹⁹⁹ Цитирано према: С. Терзић (2016). „Етничко и верско у српској историји”, у: *Catena Mundi* III, *Catena Mundi*, Београд, 84.

припадности унутар једног националног корпуса не могу називати другачијим именима, поједине европске земље управо су подржавале другачији принцип када су у питању Срби. Спољнополитички фактор је успео да наметне концепт религије као одреднице нација и да генерише процес стварања синтетичких нација као договорних нација на основу верско-конфесионалне припадности. Пример Босне и Херцеговине током аустроугарске окупације јасно приказује методологију формирања синтетичких нација. Бењамин фон Калај (*Benjamin von Kallay*) је био на челу окупационе управе (1882–1903)²⁰⁰ и разрадио је целокупну политику стварања босанске нације, иако је раније у својој књизи *Историја српског народа* писао да у Босни и Херцеговини постоји само један народ под трима религијама – српски. Да је у Србији, Босни и Херцеговини и Црној Гори живело готово 99% Срба сведочи и етнографска карта Османског царства у Европи из 1847. године, германског картографа Хајнриха Бергхауса (*Heinrich Berghaus*).²⁰¹ Дакле, Калај је сада деловао према геополитичким интересима Аустро-Угарске. Државна политика коју је разрадио подразумевала је стварање босанске нације и утемељење духа 'бошњаштва' као политичке и националне идеологије и продубљивање јаза између православних Срба и муслимана (Суботић 2012: 79). Настојао је да укине српски језик и штампу, прогонио је српске учитеље и забранио је српску историју, чак и своју књигу о српском народу. Српски језик преименован је у босански језик, који је потом уведен у службену употребу.²⁰² Уз све то, окупацијске власти су подстицале верску нетрпељивост и националну мржњу. С друге стране, исламско друштво је требало истргнути из турског утицаја и уредити према интересима Беча и Ватикана (Пророковић 2015). Због тога је и долазило до постепеног покатоличавања босанских муслимана, али и до снажног спречавања било какве везе Срба Мухамедове вере са Србијом. Штавише, Аустро-Угарска је „због сламања интеграционе идеје савеза српских територија гледала на босански ислам као на перспективу коју треба развијати и утапати у

²⁰⁰ Више о томе: Т. Краљачић (2017). *Калајев режим у Босни и Херцеговини (1882–1903)*, Catena Mundi, Београд.

²⁰¹ Карту погледати у: Енциклопедија Catena Mundi (2016), том III, Catena Mundi, Београд.

²⁰² Босански бан Стефан Котроманић у повељи из 1333. године свој језик назива српским. Дакле, бан босански, за ког се зна да је био „католичке вјере” језик у Босни назива српским. В. Божићевић (2016). „Босна и Херцеговина: српске земље су по крви и по језику”, у: *Catena Mundi* III, Catena Mundi, Београд, 312–317. Јасно је да је босански језик производ политичке калкулације окупационих власти, које су биле свесне значаја језика за конституисање нове нације. Прича о томе да се у Босни вековима говорило босанским језиком јесу историјски фалсификати. Од најстаријих списа, споменика и повеља, кроз векове, помиње се искључиво српски језик.

хрватско-народно, односно римокатоличко вјерско тијело, уз благонаклоност и помагање РКЦ. Играјући на карту аутономашења исламског фактора у Босни и Херцеговини, настојало се што дуже зауставити процес заживљавања интеграционе идеје савеза Јужних Словена” (Нухић 2012: 202). Иако Калајев пројекат стварања босанске нације није суштински успео, оставио је несагледиве последице по српски народ у целини, што се одразило на долазећа времена.

Током XX века, ратне околности погодовале су оном делу муслимана који није одустајао од идеје стварања новог националног идентитета. Они су, у периоду Краљевине Југославије, потом Брозове СФРЈ и најзад у верском и грађанском рату деведесетих година, уз спрегу атлантизма и радикалног ислама, покренули поступак етничког одређења и изградње националног идентитета (Деспотовић 2019: 288). С друге стране, део интелектуалне елите Срба муслимана испољавао је своју свест о српској етничкој припадности све до времена после Другог светског рата када комунистичка власт активно ради на њеном сузбијању.²⁰³ Штавише, комунистички режим на челу са Јосипом Брозом Титом, Едвардом Кардељем и Владимиром Бакарићем, означио је њихову свест као израз „великосрпских тенденција и расположења” и покренуо је стварање муслиманске²⁰⁴ нације (Терзић 2016: 84). То је био начин да се спречи потенцијално јачање српског фактора и да се припреми терен за даљу дезинтеграцију и девастацију српског народа. Важно је да напоменемо да се у том периоду о бошњаштву говорило као о превазиђеној идеји (др Мухамед Филиповић, 1973. године) и неприхватљивој националној одредници Муслимана (др Мустафа Имамовић, 1990. године) (Танасковић 2016: 243–244). Почетком деведесетих година, када се појављује Муслиманска бошњачка организација, долази и до конфронтације између „Муслимана” и „Бошњака”, односно заговорника муслиманске и бошњачке политичке концепције. Чак се муслиманско становништво Босне и Херцеговине на плебисциту 1992. године готово у целини одлучило да су „по нацији Муслимани, да им је вероисповест Ислам и језик босански” (Новак 2015: 713). Међутим, раздор није дуго трајао. На тзв. Бошњачком сабору 28. септембра 1993. године усвојено је бошњачко национално име,²⁰⁵ за које

²⁰³ Један од муслиманских првака у Рашкој Мурат Шећерагић, написао је 1944. године да се муслимани од Срба „разликују само по вјери и вјерским обичајима, дочим су им један језик, једна крв, једни обичаји...” Према: С. Терзић (2016), 84.

²⁰⁴ У СФРЈ се од краја шездесетих година званично користи израз „Муслиман” као национално име. Д. Танасковић (2016). „Противречности необошњаштва”, у: *Catena Mundi III*, *Catena Mundi*, Београд, 243.

²⁰⁵ Занимљиво је поменути да су босански муслимани од 1868. до 1992. године ДЕВЕТ пута мењали етничко име. Почело је са прогласом Османлијске нације 1868, а завршило

су се сада залагали и дотадашњи противници, попут Алије Изетбеговића (Танасковић 2016: 244). Вашингтонским споразумом из марта 1994. године „Бошњаци” добијају и своје међународно признање, што још једном сведочи о улози спољнополитичког фактора, на првом месту Сједињених Држава и СР Немачке. Не чуди, стога, да је новостворена нација „проверено атлантистичка по свом вредносном и политичком опредељењу” (Милошевић, Мировић 2013: 224).

Дакле, стварање бошњачке нације је геополитички индукован процес, који је укључивао негацију дотадашње српске припадности и расрбљивање Срба Мухамедове вере. Тако је „остварен давно осмишљен пројекат Аустро-Угарске о удаљавању муслимана из БиХ од српског националног корпуса, као и о супротстављању нове нације ’Бошњака’ Србима” (Милошевић, Мировић 2013: 224). Стога с правом можемо говорити о историјском распону од Калајевих Бошњака до Алијиних Новобошњака (Деспотовић 2019).

Стварање хрватске нације и великохрватство

Тежак положај српског народа између две империје, праћен је и процесом покатоличавања, који је текао када и процес исламизације. Иза покатоличавања стајале су моћне германске државе и Ватикан, с јасним геополитичким циљевима који су укључивали политику прозелитизма, односно доминацију над свим хришћанским просторима, особитом оним које су насељавали православни хришћани. Балкан је виђен као простор за територијална ширења и компензације моћних држава о чему сведочи спис „Наде Италије” из 1844. године, аутора Чезара Балбоа. У том спису Балбоа наводи да би Аустрија, након уступања територија Ломбардије и Венеције Италији, требало да добије просторно проширење на Балкану. Између осталог, предвиђено је „стварање малих словенских државица под германским и римокатоличким протекторатом”, чиме би се овај простор ставио под контролу и спречио потенцијални утицај православне Русије на Балкану (Деспотовић 2019: 256–257). Осим тога, више пута у историји овај простор је означаван као цивилизацијска граница Истока и Запада, што су тврдили, најпре Хабзбуршка монархија, а потом и хрватске политичке странке и две државе 1941. и 1992. године. Увођењем „Изнимних мјера” 1914. године у Хабзбуршкој држави, забрањена је ћирилица и делатност православне цркве, што су касније чиниле и хрватске вође (Новак 2015: 713). Треба напоменути

прихватањем етничког назива Бошњака. В. Новак (2015). *Magnum Crimen II*, Catena Mundi, Београд, 713.

да су у првој половини XIX века називи попут „Далмација” и „Хрватска” били само географски, те да „осим Срба није било другог јасно изграђеног националног идентитета међу претежно словенским становништвом” (Батаковић 2018: 10).

Као што су текли напори стварања бошњачке нације од Срба Мухамедове вере, тако је верско-националном конверзијом стварано и великохрватство од Срба римокатолика, које је требало да послужи за реализацију геополитичких планова Ватикана и Аустрије. Од XVIII века Аустрија је „активно радила на спречавању српске идеје и на расрбљивању српског народа. Илиризмом је настојала да парира Кнежевини Србији и њеној спољнополитичкој стратегији ослобођења и уједињења свих Срба под турском и аустријском влашћу. Беч и Римокатоличка црква настојали су да одрже Хрвате као посебну народну заједницу, да их ојачају на рачун Срба и употребе као средство за остваривање својих геополитичких интереса, мисионарских и прозелитских циљева” (Суботић 2007: 151). Међутим, хрватски проблем, који су увидели припадници Илирског покрета, јесте хрватски језик који је био специфичан и ограничен на један уски простор на ком је био разумљив. То је била препрека стварању озбиљнијег хрватског политичког фактора. У том контексту, важно је да напоменемо да су Срби и Хрвати живели одвојено, раздвојени и језиком и територијом. Срби су говорили српским језиком и штокавским наречјем, а Хрвати хрватским језиком и кајкавским наречјем. „Књижевни језик који су Хрвати почели да прихватају тек од Илирског покрета био је један језик, језик српски” (Милосављевић 2014: 93). Појавом Илирског покрета циљ је био да Хрвати присвоје српски језик и ставе га у употребу као хрватски књижевни језик. На тај начин, они су настојали да присвоје Србе римокатолике и да их укључе у хрватски национални корпус. Павле Ритер Витезовић је један од првих заговорника геополитичког пројекта који је подразумевао да се преко језика прошири хрватски национални и територијални корпус и да се на идеји великохрватства створи модерна хрватска нација и држава (Деспотовић 2019: 230–233). Ритер Витезовић је „фалсификовао историјске чињенице и римску Илирију је изједначио са великом Хрватском (...). Знао је да на чакавској, односно кајкавској основи не може бити успостављена велика хрватска држава” (Суботић 2007: 152). Хрватски хендикеп превазиђен је тако што се филологија ставила у службу геополитике, те је Хрватима обезбеђена знатно већа територија од оне коју су настањивали. Узимањем српског језика, Хрвате је требало територијално и бројно проширити на рачун Срба и српских територија, како би у даљим корацима били значајнији фактор на Балкану, преко ког би Аустрија и Ватикан остваривали геополитичке циљеве.

Вишевековни процеси најзад су демаскирани у XX веку, када великохрватство показује своје право лице. Сва ограничења са којима су се суочавали Хрвати терало је хрватску политичку елиту да делује експанзионистички. С обзиром на то да ширење територија није било могуће ка западу, експанзионистичка политика усмерена је ка српским територијама. Највећи идеолошки подстицај за србомрзачку политику дао је Анте Старчевић, „отац хрватске нације”, који је негирао постојање Срба и српског језика. Према његовој идеји „Хрватима се проглашавају само они штокавци који су били римокатоличке вере. Тако је римокатоличкој популацији српског језика била ускраћена могућност избора српског имена” (Суботић 2007: 159). Они Срби римокатолици који су имали свест о свом српском пореклу подвргнути су дугом и жестоком процесу кроатизације. Отворена борба почиње у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, када Анте Павелић са Славком Кватерником и другима оснива „Усташу”, националнореволюционарни савез, са циљем да ослободе Хрватску од „туђинског јарма”. Меморандум о „хрватском питању” Павелић пише 1936. године и као главног непријатеља усташа наводи српску државну власт (Дешнер 2021: 127–128). Уз свесрдну подршку Италијана и Немаца, он је био на путу стварања „Независне Хрватске”. У томе му је помогао и споразум Цветковић–Мачек из 1939. године, када долази до отворене федерализације Југославије и кулминације хрватске „тајне” политике, која је подразумевала стварање хрватске независне државе (Глишин 2019). Тада је основана Бановина Хрватска, као прелазни период до стварања НДХ, што је изазвало тежње међу Словенцима да успоставе Словенску бановину и идеје унутар Југословенске муслиманске организације Цафера Куленовића о Босни и Херцеговини као четвртој аутономној јединици. „Једино су се српски политичари на власти колебали не могавши да са потпуном сигурношћу процене да ли је боље да, поред словеначке одмах образују и српску федералну јединицу” (Чавошки 2018: 531). С једне стране, Хрвати су имали јасну визију о стварању независне државе и јачању националне организације, док су, с друге стране, Срби „извршили националну демобилизацију” (Чавошки 2018: 535).

„Независна Хрватска” проглашена је 10. априла 1941. године. Већ 25. априла донета је законска одредба о забрани ћирилице, а након тога и законска одредба о прелазу с једне вере на другу (Симић 2016: 775–777). На територији НДХ било је око три милиона римокатолика, два милиона православних Срба, пола милиона муслимана и друге етничке групе. Од самог почетка постојања НДХ клероусташка политика била је усмерена „против верске и националне егзистенције српског народа” (Симић 2016: 775), те је главни циљ био „уништење Срба и Српске православне цркве” (Дешнер

2021: 129). Вршено је покатоличавање, протеривање и убијање Срба, православне цркве претваране су у католичке установе или су пак потпуно разаране, док је целокупна црквена имовина одузета у корист католичке цркве. Масовни најмонструознији злочини вршени су ради доказивања вере!²⁰⁶ Министар за религију и школство Миле Будак говорио је: „Један део Срба ћемо побити, други раселити, а остале ћемо превести у католичку веру и тако претопити у Хрвате” (Дешнер 2021: 136). Дакле, денационализовати Србе и од њих створити Хрвате! Године 1942, шеф немачке службе безбедности на следећи начин извештава Фирера СС о догађајима у НДХ:

„Број православаца, који су од Хрвата масакрирани и најсидичкијим методима мучени до смрти, мора се проценити на 300.000 људи... Код овог ваља приметити да је напослетку Католичка црква својим мерама прекрштавања и присиљавања на промену вере форсирала усташке чудовишности, служећи се усташама и приликом спровођења својих мера прекрштавања... Чињеница је да Срби који живе у Хрватској и који су приступили Католичкој цркви, могу да остану спокојни код својих кућа... Отуда се може уочити да је хрватско-српско стање напетости у великој мери борба Католичке цркве против Православне цркве” (Дешнер 2021: 133).

Бројни логори смрти широм НДХ били су једно од главних средстава за подизање хрватске нације. Анте Павелић и надбискуп Алојзије Степинац имали су „велике заслуге” за вођење „католичких кољачких оргија у Хрватској”, покрштавање око 240.000 Срба у католицизам и убијање око 750.000 (Дешнер 2021: 124, 148). За све наведено они су добили благослов папе Пија XII, који је једном приликом узвикнуо: „Живели Хрвати!” (Дешнер 2021: 124, 146, 148).

Идеја великохрватства не завршава се 1945. године, већ она опстаје, напредује и у континуитету траје све до данас. Режим Јосипа Броза Тита укључио се у овај геополитички пројекат великохрватства на више начина: 1) забраном помињања усташких злочина и геноцида над српским народом; 2) значајном ревизијом броја српских жртава; 3) активним брисањем трагова наведених злочина; 4) настављањем културне и језичке политике

²⁰⁶ О начинима спровођења монструозних злочина над Србима погледати детаљно у: К. Дешнер (2021). *Политика римских папа у 20. веку* II, Catena Mundi, Београд; В. Новак (2015). *Magnum Crimen* I, II, Catena Mundi, Београд; Р. Гађиновић (2017). *Насиље над Србима у XX веку* I, II, Evro Book, Београд.

која је даље водила потпуном отимању српског језика и преименовању у хрватски књижевни језик; 5) даљим фалсификатима на плану историје и културе, брисањем трагова о српском пореклу; 6) затирањем националних институција Срба римокатолика; 7) политичко-државним растројством српске федералне јединице у оквирима СФРЈ; 8) економским и културним назадовањем Србије; 9) инсистирањем на довршетку процеса формирања синтетичких нација и прекрајању етничких граница; и 10) спречавањем демократског развоја Србије и српског народа у целини (Деспотовић 2019: 249). Континуитет развијања српске етничке целине можемо пратити и кроз суштину уставних концепата од 1945. године до дисолуције Југославије. Устав из 1974. године један је од жестоких удара на српску државу и српско становништво. На пример, Србима у Хрватској је наметнуто да говоре хрватским језиком. Ова „републичка унификација језика... је оспорила и народно име језику српског народа и систематски, из штампе, радија, школе, телевизије прогнала свако испољавање варијаната које су имале јаче упориште у српској националној традицији” (Ломпар 2017: 382). Најзад, почетак деведесетих година представља завршну фазу геополитике Ватикана, која је подразумевала деструкцију Југославије, издвајање римокатоличких делова, признавање унутрашњих граница и стварање нових држава. Сви ти процеси огледали су се у једној политици, а то је системска србофобија.

Елементи који дефинишу нацију, попут државе, језика, културе и историје, недвосмислено указују на трајност процеса формирања суверених нација. Вековима се гради језички идентитет, национална свест, осећај припадности, национална држава, институције, симболи, односно, израз једне суверене нације и осећање постојаности и јединства у времену. С друге стране, историјске чињенице и сведочанства, потврђују да синтетичке нације не морају да имају реалну основу за формирање њихових идентитета, већ је довољно комбиновано деловање етнички још увек недовољно издиференцираних етницитета, с једне стране, и спољнополитичких фактора са јасним геополитичким пројектима, с друге стране. На основу регионалних разлика, религијско-конфесионалних нетрпељивости и „нарцизама малих разлика”, извршиоци геополитичких планова на терену стварали су синтетичке нације као договорне нације. Као што смо кроз примере показали, синтетичке нације се у веома кратком временском периоду могу измислити и политички верификовати, те потом и активно укључити у локалне и регионалне политичке процесе. Протонационална фаза као период развоја

културе, уметности и рационалистичке идеје да је нација заједница језика, није постојала у процесу формирања синтетичких нација на простору бивше Југославије. Заправо, протонационална фаза је надомешћена историјским фалсификатима, отимањем српског језика, културне и историјске баштине, територије и слично, како би се у даљим корацима идентитетског инжењеринга од постојећих етничких и конфесионалних идентитета Срба римокатолика и Срба Мухамедове вере, дизајнирали нови идентитети – хрватски и Муслимански, односно Бошњачки идентитет. Замајац свих процеса стварања синтетичких нација на простору бивше Југославије био је спољнополитички фактор, који је тежио да верске конвертите, преко колективне националне конверзије, прекодира у нове идентитете. Као што смо и приказали, спречавањем језичко-културног јединства, националног укрупњавања и државног уједињења српског народа, и даљим његовим слабљењем кроз отимање језика и културне баштине и верско-националну конверзију, омогућено је стварање нових идентитета синтетичких нација.

Државни оквир обе Југославије искоришћен је за формирање и јачање синтетичких нација, које су чекале своју прилику да се национално конституишу и државно осамостале. Наведено се јасно осликава у Брозовој Југославији, уставним и институционалним решењима и политичким одлукама тадашњег режима. Сви процеси који су се одвијали током државног егзистирања СФРЈ ушли су у завршну фазу након дисолуције заједничке државе. Последња фаза стварања синтетичких идентитета управо почиње на згаришту бивше Брозове Југославије. Посебно важно и чињенично потврђено је да су се ти процеси одвијали у контексту српског националног растројства и деструкције српске националне тековине. Више пута смо се уверили да политика двоструких стандарда деценијама деструише српски народ, посебно у контексту конструкције и деконструкције две Југославије. Као резултат историјски дугих и геополитички сложених процеса имамо разграђен национални идентитет, уништену културну баштину, потискивање и урушавање православне духовности, десуверенизацију државности, територијалну фрагментацију и уништавање вековних огњишта српског народа, брисање и фалсификовање историјских чињеница о идентитету, језику, култури и обичајима, демографски слом, урушавање државних институција, спречавање модернизацијских и демократизацијских токова, девастацију економских и привредних основа српског народа, и многи други аспекти о којима с правом можемо говорити и на почетку XXI века, будући да се они настављају, сузбијају српски фактор и одражавају се на положај српског национа који данас поново тражи корене свог националног постојања и историјског трајања.

Литература

1. Батаковић, Т. Душан (2018). „Балкански пијемонт – Србија и југословенско питање”, у: *Историја једне уједињене: 100 година од стварања Југославије I*, Београд: Catena Mundi
2. Богићевић, Влатко (2016). „Босна и Херцеговина: српске земље су по крви и по језику”, у: *Catena Mundi III*, Београд: Catena Mundi
3. Гађиновић, Радослав (2017). *Насиље над Србима у XX веку I, II*, Београд: Evro Book
4. Глишин, Вања (2019). *Балканска геополитичка парадигма*, Сремски Карловци: Каирос
5. Деспотовић, Љубиша, Вања, Глишин (2021). *Савремени међународни односи и геополитика*, Сремски Карловци: Каирос
6. Деспотовић, Љубиша, Вања, Глишин (2021). „Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог државног разбијања”, *Лесковачки зборник LXI*
7. Деспотовић, Љубиша, Вања, Глишин (2021). „Геополитички разлози разбијања Титове Југославије у контексту међународне хегемоније САД”, *Напредак* 2 (3)
8. Деспотовић, Љубиша (2012). *Српска геополитичка парадигма*, Сремски Карловци: Каирос
9. Деспотовић, Љубиша (2013). „Синтетичке нације као модел закаснеле идентитетске консолидације нација на простору бивше Југославије”, *Српска политичка мисао* 42 (4)
10. Деспотовић, Љубиша (2014). *Конструкција и деконструкција идентитета*, Нови Сад: Факултет за европске правно-политичке студије
11. Деспотовић, Љубиша (2015). *Геополитика дејструкције*, Сремски Карловци: Каирос
12. Деспотовић, Љубиша (2017). *Глобализација и геополитика идентитета*, Сремски Карловци: Каирос
13. Деспотовић, Љубиша (2019). *Геополитика Светосавља: српско национално буђење у историјском региону од криштене до природне Србије*, Сремски Карловци: Каирос
14. Дешнер, Карлхајнц (2021). *Политика римских ђава у 20. веку II*, Београд: Catena Mundi
15. Ђорић, Марија (2014). *Екстремна десница*, Београд: Удружење „Наука и друштво Србије”
16. Екмечић, Милорад (2002). *Дијалог прошлости и садашњости*, Београд: Службени лист СРЈ

17. Екмечић, Милорад (2017). *Дујо крепање између клања и орања*, Београд: Evro Book
18. Краљачић, Томислав (2017). *Калајев режим у Босни и Херцеговини (1882–1903)*, Београд: Catena Mundi
19. Марковић, Саша (2006). „Национални идентитет Срба у 19. и почетком 20. века”, *Зборник Мајнице српске за друштвене науке* (120)
20. Милошевић, Зоран, Мирковић, Александра (2013). „Етноконфесионални идентитет Срба у Дневном авазу”, у: *Национални идентитет и религија*, Београд: Институт за политичке студије
21. Милосављевић, Петар (2014). *Филологија и теологија*, Београд: Институт за политичке студије
22. Митровић, М. Милован (2016). „Феноменологија и дијалектика националног идентитета и српског идентитета Србије”, у: *Идентитетски преображај Срба*, 47–75, Београд: Центар за издаваштво и информисање
23. Нухић, Мехмедалија (2012). „Ислам као детерминирајући фактор у животу М(м)услимана”, у: *Срби муслиманске вероисповести*, Београд: Институт за политичке студије
24. Поповић, Д. Никола (2000). *Српски национални програм*, Београд: ДМП
25. Пророковић, Душан (2015). „Употреба хибридних идентитета у геополитичке сврхе: Босна 1914–Украјина 2014”, у: *Украјинско питање данас* (приредио Зоран Милошевић), Шабац: Центар академске речи
26. Радаковић, Милован (2012). *Компоненте националној и европској идентитету*, Београд: Институт за међународну политику и привреду
27. Радонић, Јован (2017). *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века*, Београд: Catena Mundi
28. Ребац, Хасан (2016). „Наши грађани муслиманске вере”, у: *Catena Mundi* III, Београд: Catena Mundi
29. Селимовић, Меша (1977). *Сјећања*, Београд: Слобода
30. Селимовић, Салих (2012). „Ток и неке карактеристике исламизације у Рашкој области”, у: *Срби муслиманске вероисповести*, Београд: Институт за политичке студије
31. Симеуновић, Драган (2009). *Нација и глобализација*, Ниш: Зограф
32. Симић, Сима (2016). „Прекрштавање Срба за време Другог светског рата”, у: *Catena Mundi* III, Београд: Catena Mundi
33. Смит, Антони (1998). *Национални идентитет*, Београд: Библиотека XX век

34. Стојковић, Бранимир (2008). *Европски културни идентитети*, Београд: Службени гласник
35. Суботић, Момчило (2007). „Аустро-хрватски геополитички пројекат илирства и југословенства”, у: *Српско питање и српска историја*, Ваљево: Логос
36. Суботић, Момчило (2012). *Идентитети и етнотериторијална свјетовност Срба*, Београд: Институт за политичке студије
37. Танасковић, Дарко (2016). „Противречности необошњаштва”, у: *Catena Mundi III*, Београд: Catena Mundi
38. Терзић, Славенко (2016). „Етничко и верско у српској историји”, у: *Catena Mundi III*, Београд: Catena Mundi
39. Ломпар, Мило (2017). *Дух самојорицања*, Београд: Catena Mundi
40. Умељић, Владимир (2018). *Балкански џамбук Вајикана*, Београд: Catena Mundi
41. Чавошки, Коста (2018). „Југославија и српско питање”, у: *Историја једне земље: 100 година од стварања Југославије I*, Београд: Catena Mundi
42. Хајзинха, Јохан (1996). *Патриотизам и национализам у европској историји до краја деветнаестог века*, Нови Сад: Прометеј
43. Хегел, Фридрих (2006). *Филозофија историје*, Београд: Федон
44. Цветковић, Н. Владимир (2002). „Национални идентитет и (ре)конструкција институција у Србији (идеологије, образовање, медији)”, *Филозофија и друштво XIX-XX*, (19-20)
45. Cohen, L. Jean, Arato, Andrew (1994). *Civil Society and Political Theory*, Massachusetts: MIT press
46. Hobsbawm, Eric (1995). *Nations and nationalism since 1870*, Cambridge: Cambridge University Press
47. Jenkins, Richard (2008). *Rethinking Ethnicity* (Second edition), London: SAGE Publications

3. РЕЛИГИЈА (ИСЛАМ) КАО ГЕНЕРАТОР ПОЛИТИЧКОГ НАСИЉА НА ПРОСТОРУ БАЛКАНА И СРБИЈЕ

Вишемиленијумско искуство народа приказује нам сталну потребу за веровањем (у нешто/некога), поистовећивањем (са нечим/неким) и осећајем сигурности. Веровање у нама буди наду, поистовећивање нас „спашава” од самоће, док нас осећај сигурности релаксира и оспособљава. Праћењем историјског континуитета, увидећемо низ различитих веровања (у природу, предмете, различита божанства, животиње, „одабране” појединце и сл.) која су уједно и била једна од разграничења међу народима, често разграничења са фаталним исходом. Да сукоби због разлике у веровању нису само ствар далеке прошлости сведоче нам XX и XXI век, који на тезу о „цивилизованом” човеку „западног типа” стављају велики знак питања.

Дефинисање појмова: религија и политичко насиље

Појам религије

Дефинисање појма религије ни до данас није усаглашено, те ћемо покушати вишедимензионалним приступом да приближимо значење појма, како бисмо у наставку рада имали јаснију слику приликом праћења религије с једне стране и (политичког) насиља с друге стране. Професор Ђуро Шушњић, на основу опсежне анализе многих дефиниција религије, извукао је једну сложену дефиницију према којој је религија „свако веровање у апсолутну и мистичну моћ, од које човек зависи, и која контролише његов живот и смрт, али на коју може утицати, ако се понаша на одређене начине; своја искуства са том моћи може да изражава на когнитиван, емоционалан, практичан и мистичан начин, тј. у облику учења, обреда, заједнице верника или харизматске личности; стицање и изражавање искуства са том моћи има за њега одређено значење, а за заједницу одређен значај, јер би без тога његов живот и живот заједнице изгледао сасвим друкчије. Религија је особен начин

живота који се описује у њеном учењу, доживљава у посебној врсти искуства, остварује у њеним обредима, изражава у њеним симболима, огледа у врховним вредностима, прописује у нормама, оживотворује у заједницама верника, учвршћује у установама, отеловљује у светим личностима, осећа на светим местима и у свето време. Учење, искуство, обред, симбол, вредност, норма, заједница, установа, личност, свето време и свето место – све су то облици у којима апсолутна и мистична моћ делује то јест постаје видљива преко последица које изазива” (Шушњић 1998: 50/I). Према неким социолошким теоријама, религија представља кохезиони фактор у друштву. Пример томе јесте дефиниција Емила Диркема, према којој је: „Религија чврсто повезан систем веровања и обичаја који се односе на свете, то јест издвојене и забрањене ствари, наиме систем веровања и обичаја који све своје присталице сједињује у исту моралну заједницу звану црква” (Маринковић 2014: 55). Такође, Диркем каже да религија није само „систем обичаја већ и систем идеја којима је циљ да изразе свет, истичући два битна аспекта религије: а) културно-ритуалну или практичну страну религије и б) систем идеја, као теоријско-сазнајну, интелектуалну димензију” (Вуловић 2015: 17). С друге стране, Макс Вебер је указао да религија може да представља „потенцијалну сферу сукоба” због сопствених унутрашњих тензија (Маринковић 2014: 32). За многе антрополошке теорије религија и вера јесу „трајна људска особина”, те да „људски род не би могао да опстане без неког типа веровања” (Радовсављевић 2002: 233). Многи аутори наглашавају значај дефиниције Лешека Колаковског према коме је „религија колективно богоштовље у којој се разумевање, сазнање, осећање учешћа у темељној стварности и моралне обавезе јављају као један јединствен чин те разлагање тог јединственог феномена на саставне елементе може бити корисно, али у исто време искривљује смисао изворног чина богоштовања” (Благојевић 2005: 59). Такође бисмо додали и теолошке теорије религије, умировљеног епископа Атанасија Јевтића који указује да је религија исувише широк појам који најуопштеније дефинишу као „однос према Светом”, другачије речено као „духовну везу између Бога и човека”²⁰⁷ и Светог Јустина Поповића који је у *Доимайици* веру дефинисао као „моћ којом човек долази до непоколебљивог убеђења да постоји Бог”.

Током историје, било је и врло негативних односа према религији, чак и непријатељских, а као пример ћемо издвојити Фридриха Ничеа који је религију означио као „негативну друштвену снагу одговорну за очување благих, кротких и слабих, чиме она значајно слаби људску врсту” (...) те истиче да

²⁰⁷ Цитирано на основу интервјуа за *Поља*, тадашњег јеромонаха Атанасија Јевтића, на тему „Вертикала човекове комуникативности”. (<http://polja.rs/wp-content/uploads/2017/06/Polja-369-28-29.pdf>)

„религија доприноси одгађању усавршавања људске врсте” (Суботић 2015: 27). Жестоку критику религије дали су и француски просветитељи Жан Ж. Русо, Жан Л. Даламбер, Дени Дидро рекавши да „филозофија и ум, а не религија и вера, треба да буду наш водич кроз историју”²⁰⁸ (Радосављевић 2002: 232).

Теолог и филозоф Вилим Кајлбах (*Vilim Keilbach*) говорио је како се у човеку крије тзв. „религиозна енергија” која га на одређен начин „сили да уреди свој однос према једној невидљивој персоналној моћи, која као да сувереном влашћу располаже свим биће” те даље истиче да ако се неко, услед страсти (лудила) и беса, усуди да порекне ту „особну моћ и све одговарајуће консеквенције” ипак није успео да уништи „религиозну енергију која му је иманентна”. Та особа је тиме једино успела да промени правац кретања те енергије и да место „религије, тј. вјере у једно или више божанстава” замени фанатизмом који подразумева безобзирност и слепо деловање у тежњи за „чисто етичким или културним циљем” (Keilbach 1934: 359–360).

Како истиче Берtrand Расел, „друштвено гледано, свака од великих историјских религија има три аспекта: 1. црква (вјерска организација), 2. вјеровање и 3. кодекс личног морала” (Расел 2017: 2). Наведена три аспекта су за наш рад важна будући да ћемо лоцирати и значај џамије, као и злоупотребу те институције, такође ћемо увидети разлике у веровању и изражену субјективност од које зависи поимање света око нас (као и нас самих) и морал који по свему судећи има веома флексибилне границе када је у питању остваривање одређених циљева.

На крају бисмо истакли да је у религији ипак најважнији *доживљај*²⁰⁹ који стичемо нашим односом према Светом, а у зависности од нашег *доживљаја* произвешћемо реакције и веру у загробни живот.

Појам њолийичкој насиља

На самом почетку, навешћемо да се „у српском језику под појмом насиље означава: 1. примена силе, насилно, сурово поступање против воље и права онога према коме се примењује, тиранија, зулум; насилнички поступак;

²⁰⁸ Професор Ђуро Шушњић поставио је четири, како их је он назвао „питања за чуђење”, те сматрамо да би та питања могла бити одговор на многа оспоравања религије. Навешћемо следећа: 1. Ако је религија израз незнања, како то да напредак у научном сазнању не потисне религију као незнање?; 2. Ако је вера противна разуму, како то да већина умних глава из науке није налазила опреке између разума и вере? Ђ. Шушњић (1998). *Религија II*, Чигоја, Београд, 260.

²⁰⁹ Важност доживљаја истицао је Свети Јустин Поповић.

напад; 2. поступак који одудара, који се противи природи, духу нечега; усиљен, извештачен поступак; 3. необ. снага, силина, жестина, силовитост” (Шуваковић 2011: 146). Осамдесетих година прошлог века, професор Драган Симеуновић у својој књизи „Политичко насиље” дефинисао је разлику између појмова *сила*, *моћ* и *насиље*: „Сила је средство остварења и одржања моћи, а насиље је начин исказивања и спровођења моћи...”, те је с тим у вези закључио да „за разлику од силе која је (...) статична категорија и као таква материјална претпоставка и могућност насиља, насиље као деловање увек подразумева акцију и динамику...” (Симеуновић 1989: 7–14). Треба истаћи да „насиље није само пука деструкција, већ поседује и комуникативну функцију. Оно увек упућује одређену поруку некоме или нечему” (Ђорић 2013: 91).

С обзиром на то да је за наш рад важно политичко насиље, у наставку ћемо акценат ставити на дефинисање тог појма. Према професору Симеуновићу, политичко насиље се „као један од појавних облика укупног друштвеног насиља може најопштије одредити као директна или индиректна – латентна примена силе у сфери политике и политичког, односно као директна или индиректна примена силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима стварног или потенцијалног, односно претпостављеног политичког противника. (...) политичко насиље је телеолошка делатност, односно активност у којој свест, и рационални моменат треба да претежу над ирационалним” (Симеуновић 1989: 27–28).

Могући облици политичког насиља према његовој институционалности могу бити: А. неинституционализовано насиље (индивидуално и колективно) и Б. институционализовано насиље.²¹⁰ Док појавни облици политичког насиља могу бити основни²¹¹ и сложени.²¹²

За наш рад, пре свега су важна два сложена облика политичког насиља – тероризам и рат, те ћемо у наставку дефинисати те појмове. Према професору Симеуновићу тероризам је „сложени облик, индивидуалног и ређе институционализованог политичког насиља обележен застрашујућим брахијално-физичким и психолошким методама политичке борбе којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, системат-

²¹⁰ Погледати: Д. Симеуновић (1989). *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 86–87.

²¹¹ Основни облици су: „претња силом, принуда и притисак, психофизичко злостављање – мучење, политичко убиство и атентат, диверзија”. Д. Симеуновић (1989). *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 87–111.

²¹² Сложени облици: „насилни протести, побуне, нереди и немири; тероризам, субверзија, репресија, терор, герила, устанак, војна интервенција, рат”. *Исто*, 112–174.

ски покушавају остварити 'велики циљеви' на начин потпуно непримерен датим условима..." (Симеуновић 1989: 132). Према Брусу Хофману, тероризам дефинишемо као „намерно стварање и експлоатацију страха путем насиља или претње насиљем у тежњи за изазивањем политичке промене. Сви терористички акти подразумевају насиље или претњу насиљем. Тероризам је нарочито усмерен ка изазивању далекосежних психолошких ефеката ван непосредне жртве или жртава или објекта терористичког напада. Он има за циљ да улије страх..." (Хофман 2000: 38). Оно што тероризам најчешће покреће јесу „уско-националне, сепаратистичке или неке друге територијално-претензионе, као и религиозне, расне или реваншистичке природе” (Симеуновић 1989: 133). Професор Милан Мијалковски под тероризмом „подразумева примену смишљеног, организованог и систематског насиља несuverеног (недржавног, невладиног) субјекта (група, банди, организација, политичких странака и сл.) или сувереног (државног) субјекта, односно државе, одлучног да и најгрубљом физичком силом над унапред одабраном (персоналном) или насумичном жртвом, ради њеног убиства, сакаћења, киднаповања или психичког злостављања, приоритетно изазове комплексе страха или несигурности, зебње или апатије у средини из које је непосредна жртва напада, да би се постигао пројектовани политички циљ” (Шкрбић 2011: 14).

С друге стране, рат је „комплексан и интензиван свеобухватан друштвени сукоб, не само на плану масовне и организоване оружане борбе између зараћених страна, већ и на политичком, економском, војном и сваком другом плану, што га чини једним од најсложенијих друштвених процеса” (Жељски 2014: 224). У ширем значењу, „појам рата обухвата поред оружаног сукоба између држава и озбиљне оружане сукобе унутар граница једне земље (народноослободилачки, одн. антиколонијални рат, грађански рат и сл.)...” (Кривокапић 2013: 5). Класификација ратова може бити различита, те ћемо ми истаћи у овом делу „посебне ратове” који се издвајају по узроку који их је изазвао. Реч је о верским²¹³ и етничким ратовима.

²¹³ „Рат две или више држава у коме су у први план истакнути верски разлози – разни 'свети ратови', одн. ратови за одбрану или ширење одређене вере, ратови започети као вид помоћи припадницима одређене верске мањине у другој држави, и слично.” Б. Кривокапић (2013). „Појам рата и класификација ратова”, *МегаТренд ревија* 3/2013, Мегатренд универзитет, Београд, 3–29.

Религија као генератор политичког насиља

С обзиром на то да је у нашем фокусу ислам као религија, начин живота и односа према другима, те екстремно интерпретирање исламских постулата и активно манифестовање тих интерпретација, у овом делу рада ћемо дефинисати ислам, приказаћемо генезу исламског екстремизма у XX веку, преливање тог екстремног таласа на простор Балкана и кулминацију у грађанском рату деведесетих година прошлог века.

Ислам

Ислам је друга по величини монотеистичка религија, одмах иза хришћанства, која се јавља у VII веку и данас броји више од милијарду и петсто хиљада следбеника. Сама реч *ислам* значи покорност или потчињеност Алаху.²¹⁴ „Ислам је по свом пореклу пророчанско виђење односа између Бога и човека. Бог је у Курану описан као једини узрок настанка света. Посветити себе Богу (...) то је оно чиме човек обезбеђује своје спасење. То је 'ислам' у изворном смислу” (Суботић 2015: 81). Ислам није само вера, већ и „морални кодекс, друштвена, културна и политичка пракса” (Алам 2012: 17). Најважнија личност, којој се уједно приписује оснивање ове религије, јесте пророк Мухамед²¹⁵ који је својим деловањем ударио темеље овој, данас веома прогресивној религији. Муслимани верују да је Мухамед Божији посланик, посредством кога су послате Божије речи, представљене Кураном.²¹⁶

²¹⁴ „Алах је (један), нема бога осим Њега, (који) вјечно живи и влада (свим створењима). Објавио ти је Књигу с Истином, потврђујући оно што је прије објављено. Прије је објавио Теврат и Инџил као упуту људима, а објавио је (и) Фуркан. Тешка казна (чека) оне који не вјерују у боже знакове. Бог је моћан (и) кажњава.” (цит. према М. Суботић (2015). *Екстремизам њод окрићем релијије*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 77).

²¹⁵ Занимљиво је истаћи да се Мухамед током последњих дванаест година свог живота након преласка из Меке у Медину „постепено мењао од оснивача мале секте у вођу насилног култа, а коначно у поглавара тоталитарне државе. Та метаморфоза завршена је када је Мухамед објавио следећу чињеницу: када Алах одлучи да уништи неки народ због скретања са пута и непослушности, он га уништава потпуно”. С. Трифковић (2003). „Джихад, некад и сад”, *Лейџис Мајџис срјске*, год. 179, књ. 472, св. 6, Нови Сад, 932.

²¹⁶ Кур’ан (Qur’an) је света књига муслимана, која представља темељ духовног и материјалног живота. Састављен је од 114 сура (поглавља). Од 114 сура, већи број потиче из Меке, а остатак из Медине, с тим да су мединске суре обимније. Такође, треба указати и на то да су неки теоретичари мединским сурама приписали агресивније проповедање, те ћемо с тим у вези указати на неколико ајета из Кур’ана: (2:190), (2:191), (2:193), (47:4). Емил Влајки је приказао четири фазе ширења ислама за време Мухамедовог живота и то од прве, мирољубиве фазе, до четврте – отворене агресиве. С тим у вези је истакао ајет (9:5) који означава

Мухамед је, (...) „увео ’пет стубова’ ислама који су основа његове праксе: изговарање првобитне формуле вере (*shahada*), молитва (*salat*), пост (*sayam*), добротворни прилози (закат), ходочашће у Меку (хаџилук) и – последњи, али нипошто и најмање важан – учешће у светом рату, џихаду. (...) сви осим једног – џихада – имају корене у преисламским, паганским веровањима и пракси. Џихад²¹⁷ је једини потпуно оригиналан Мухамедов допринос човечанству” (Трифковић 2003: 931–932).

Према муслиманској државно-правној теорији, за модел праве и једине исламске државе, за пример се узима мединска заједница коју је утемељио Мухамед (622–632). То значи да свака држава која хоће да буде исламска мора да почива на принципима мединске државе. „У таквој државној заједници, суверенитет не припада народу, него Богу. (...) Док сви законски акти у држави, морају се заснивати на светој књизи Ислама – Кур’ану²¹⁸” (Шкрбић 2011: 33). Исламско учење нам такође указује да се „вера и политика не одвајају” и што је веома важно муслимани читавог света треба да чине „једну јединствену заједницу, која их мора окупити под истом заставом и под једним владаром” (Јевтић 2013: 121). Неопходно је да истакнемо муслиманско уверење, према коме је свет подељен на два дела: *dar al-islam* (кућа ислама, земља мира) и *dar al-harb* (кућу рата). Задатак сваког муслимана је да штити „кућу ислама” и да њене границе шири на рачун неверничких. Оно што карактерише „кућу ислама” јесу исламска држава и исламско право. С друге стране „кућа рата” је област немуслимана (неверника). Професор Срђа Трифковић је у свом раду „Џихад, некад и сад” истакао и међуфазу – *dar al sulh*, простор у ком су муслимани

„прелаз из фазе показивања милосрђа, опроста и стрпљења према неврјерницима (1. фаза) у фазу отворене агресије према неврјерницима (4. фаза)”. Е. Влајки (2016). *Америчко-исламски антиисрјски џихад*, Филип Вишњић, Београд, 187–199.

²¹⁷ Џихад (*Gihad*; дословно „настојати, тежити, борити се за нешто или против нечега”). Дужност муслимана да се труде и боре за „Божју ствар”, против личне непобожности, као и против непријатеља ислама. Према: Енциклопедија живих религија (1990), главни уредник Кит Крим (преводиоци Љиљана Миоциновић, и др.; аутори допунског текста Атанасије Јевтић, и др.), Нолит, Београд, 187; Према: Мирољуб, Ј. (1989). *Савремени џихад као рај*, Нова књига, Београд, 10: „Џихад је систем свих акција и поступака на индивидуалном и колективном плану, који муслимани чине у циљу јачања исламске религије и ширења заједнице верника”; Суштински гледано, џихадски поглед на свет је једноставан, појединац је или „следбеник пута који је одобрио Бог (џихад)”, или „непријатељ тог пута”. Дужност (*wajib*) следбеника тог пута је да „умру за религију (*deen*)”, док су ови други „осуђени да буду убијени или жртвовани”. Фарес, В. (2018). *Рај идеја: џихадизам кројив демократије* (превео О. Антић), Досије студио, Београд, 97–98.

²¹⁸ Поред Кур’ана за изворе исламског закона узимају се *сунет* и *хаџис* (Мухамедова упутства и практични примери), *џима* (једнодушна сагласност исламских законотонаца) и *кијас* (теолошко размисљање, логичке пресуде по аналогiji). Влајки, Е. (2016), 158.

мањина, те морају привремено да прихвате мирољубив став, да би обманули своје суседе (Трифковић 2003: 933). Дакле, „муслимани имају обавезу да своју територију бране од напада неверника и истовремено покоре свет неверника све док ислам не овлада целом земаљском куглом. (...) Граница ислама је граница света²¹⁹” (Суботић 2015: 122).

Исламски верски карактеристике и политичкој насиља на Балкану

Неоспорно је да су ратна дешавања на простору Балкана имала изузетну верску црту, која је сукобе учинила фаталнијим. На ту чињеницу је указао Миша Глени, који је рекао да је сукоб на Балкану „све више добијао карактеристике религиозне борбе, дефинисане трима великим европским вероисповестима – римским католицизмом, источним православљем и исламом – конфесионалним муљем царства чије су се границе судариле у Босни” (Хантингтон 2000: 300).

Буђење ислама,²²⁰ које су многи теоретичари лоцирали током двадесетог века, нема сумње да је постало један велики светски изазов. Ставови

²¹⁹ „Процес претварања света у земљу ислама слојевит је и етапни. Прва фаза представља уједињење Арапа, друга окупљање свих муслимана. Касније би ова муслиманска држава преузела у задатак да исламизује читав свет, али је веома важно истаћи да трећа фаза има своје подфазе. У прву спада успостављање шеријата у земљама где је ислам већ владао. Поводом тога Хасан ел Бана (оснивач покрета Муслиманска браћа) је изјавио: ‘Свака земља где је речено нема Бога осим Алаха, део је наше отаџбине. Она је света и за њу се мора водити свети рат. (...) Вођа Браће је тиме фигуративно хтео да истакне, да је свака земља, где је шеријат једном био владајући закон, постала божија својина. Као таква она је предата на управу муслиманској умми, као *феј* – колективно добро. Пошто је то божија воља, свака деисламизација ових територија противна је вољи творца света. Зато су муслимани обавезни да светим ратом поврате божији суверенитет у тим просторима. У ове земље спадају најпре Шпанија и Португалија, затим Грчка, Југославија, Бугарска, итд.’” Јевтић, М. (1989). *Савремени џихад као рай*, Нова књига, Београд, 26.

²²⁰ Алжирски писац Буалем Сансал говори да теоретичаре исламског буђења можемо сврстати у четири категорије. Једни говоре о ренесанси ислама модерним средствима (...). Другој групи припадају који кажу да је за буђење ислама потребно да се пробуде муслимани. То се односи на европске муслимане којима се указује да су колонизовани, да заборављају своју веру... Трећа струја каже да не треба много да се говори, већ да се делује, као што су радили комунисти у западној Европи пре 50 година. То је рад на бази, у фабрикама, квартовима, бироима, асоцијацијама, где стално стичу нове присталице. У последњу категорију спадају присталице мача. С њима нема расправе, они убијају и пресецају гркљане без обзира на то да ли су у питању муслимани, Јевреји, атеисти. (У интервјуу за Политику, 01. 04. 2017).

Нема сумње да је исламско буђење донело матрицу „актуелних облика радикалног насиља (џихада и исламског тероризма)” који су се јавили на „Блиском истоку између 1948. и 1981. године, да би на Западу избила средином деведесетих година XX века”. О. Роа (2017). *џихад и смрт*, Академска књига, Београд; Нема сумње да су сведоци „буђења ислама” балкански народи.

савремених идеолога џихадизма²²¹ као и искључивост исламиста²²² у XX веку, сведоче нам о екстремизму који буја под плаштом ислама.

На светској сцени, „Исламска револуција у Ирану 1978–1979. била је главни разлог што се пажња Запада поново усредредила на ислам као на потенцијалну опасност. (...) Муслимани су описивани као мрачни и зли непријатељи, немилосрдни следбеници религије која проповеда насиље и слепу оданост традицији” (Еспозито 2016: 628–629). Верски вођа Иранске револуције Ајатолах Рухолах Хомеини²²³ улио је нову енергију светој борби за Умму, упутивши веома звучну поруку након свргавања шаха: „Ми смо у рату против неверника. Понесите ову поруку са вама. Ја тражим од исламских нација, од свих муслиманских армија и свих шефова исламских држава, да се придруже светом рату. Треба још пуно непријатеља да се убије, или уништи. Џихад мора да тријумфује” (Влајки 2016: 240).

Контакт југословенских исламских представника са муслиманским светом, који ће умногоме предодредити виђено стање осамдесетих и деведесетих година XX века на Балкану, остварује се 1973. године, када југословенски *reis-ul-ulema* (врховни поглавар) одлази у посету Муамеру Гадафију у пратњи великог муфтије, као и амбасадора Турске, Ирана, Пакистана, Либије, Куввајта и Јордана. Већ следеће године, Светска исламска лига исплаћује 250.000 долара за изградњу исламског факултета у Сарајеву и захваљује „маршалу Титу за права и слободе дате Муслиманима у Југославији” (Шкрбић 2011: 37). Да је Светска исламска лига имала разлог да захвали Титу, говори нам и стање након Титове смрти 1980. године. За разлику од седамдесетих година,

²²¹ Као што су „Абдул Вехаб (деветнаести век), Хасан ел Бана, Сајид Кутб и имам Хомеини (двадесети век), заснивали су своје доктрине на фундаменталном веровању да *hadara islamiyya* (исламска цивилизација) и даље постоји, упркос распаду халифата двадесетих година прошлог века, и да је под ударом снага *kufra* (неверништва) широм света.” (Фарес, В. 2018: 57–58).

²²² „Модерна муслиманска друштва обележавају исламисти који претендују на то да су они једини исправни муслимани. Сходно томе, једини исправан ислам је управо онај који проповедају исламисти. Наметање тог ’јединог исправног пута’ и грабљење ексклузивитета у одлучивању ко је правоверац а ко кривоверац...” М. Суботић (2015). *Екстремизам њод окриљем религије*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 99.

²²³ Хомеини је указивао и на то да су сви обавезни да раде на самоизградњи, да се туде да постану „савршени” људи и да се супротстављају непријатељима ислама. Јасно је рекао „не будете ли се супротстављали ударцима који се сваког дана задају исламу, уништит ћете сами себе и изневјерит ћете исламске прописе. (...) Ви, омладино, морате оснажити своју вољу како би стали наспрам сваког неправедника и тлачитеља. Нема вам друге, јер ваша част, част ислама и исламских земаља овиси о вашем отпору”. И. Хомеини (2006). *Велики џихад или борба са самим собом* (група преводилаца Института), Институт за компилацију и публикацију дјела Имама Хомеинија, Техеран (књигу приредио и уредио – Хоџетулеслам ва-л-муслимин Сејјид Хамид Рухани).

током које је тајна полиција само опомињала фракције Алије Изетбеговића, 1983. године босанске власти изводе Изетбеговића са једанаест следбеника пред суд у Сарајеву.²²⁴ Након пресуде и додељених укупно 90 година робије, Иранска штампа писала је како „Југословенски модел социјализма” није спојив са исламом и да је „непријатељски расположен према муслиманима”, те због тога „Београдски режим не може више уживати висок углед међу несврстанима” (Вјекослав 2006: 201).

Алија Изетбеговић, инспирисан исламом, написао је „Исламску декларацију” први пут објављену седамдесетих године, да би 1990. године, оснивањем Странке демократске акције (СДА)²²⁵ почео „демократску” борбу у циљу постизања јасно изнетих идеја и циљева у декларацији.²²⁶ Истицао је да исламски препород не може почети без „верске, али се не може наставити и довршити без политичке револуције” (Изетбеговић 1990: 32–33). Године 1991. изјавио је и тиме послао јасну поруку да: „Ако сада не постоји фундаментализам, онда то не значи да га неће бити. У слободној и сувереној Босни њега неће бити, али ако некоме падне на памет да земљу покори, тада неће бити само фундаментализма већ и тероризма који неће имати крај. Десетине хиљада младих муслимана неће дозволити да остане без своје домовине и они су спремни да се бране тероризмом ужасних размера” (Елзесер 2006: 42). Годину дана пре отпочињања рата, порука Исламске заједнице била је јасна „(...) нема ниједне куће у коју Аллах неће унијети ислам”, што значи да муслимани морају срушити секуларни поредак у Босни и Херцеговини и учинити да ислам уђе у сваку кућу свуда у свету (Јевтић 2004: 90).

Грађански рат у Босни који је трајао од 1992. до 1995. године, представља кулминацију сабираних идеја и жеља у кругу балканских муслимана, уз ши-року подршку своје муслиманске браће. Занимљиво је истаћи да је на самом

²²⁴ Томе у прилог иде и изјава Хамдије Поздерца, високог партијског функционера осамдесетих година прошлог века, који је осуђивао „муслиманске интелектуалце” (Алију Изетбеговића, Омера Бехмена и Хасана Ченгића): „Рекао бих да је њихов екстремистички приступ апсолутно идентичан платформи терористичке организације која је у нашој недавној историји позната као ’Млади муслимани’” (цит. према М. Суботић (2015). *Екстремизам њог окриљем религије*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 170).

²²⁵ На Оснивачкој скупштини странке „Изетбеговић своје право над БиХ оправдава у уводној речи приликом оснивања странке говорећи да се над Босну надвила опасност која прети њеном опстанку, што је незамисливо, јер Босна постоји хиљаду година као посебан политички ентитет” (Шкрбић, Ж. 2011: 52).

²²⁶ Искључивост која карактерише Изетбеговићеве идеје види се у следећој реченици: „Не може бити никаквог мира нити коезистенције између исламске вере и неисламских заједница и политичких институција”. А циљ, који можда делује утопијски, јесте стварање „велике исламске федерације од Марока до Индонезије, од Африке до средње Азије.” Према: Ј. Елзесер (2006). *Дихад на Балкану: Како је цихад сийао у Европу*, Јасен, Београд, 34–35.

почетку рата Исламска заједница прогласила фетву (верско-правну одлуку) којом је рат прогласила цихадом.²²⁷ Босански муслимани свесрдно су помогли економски,²²⁸ војно и у виду људства,²²⁹ отворани су центри за обуку и едукацију,²³⁰ као и верски објекти, све у циљу јачања ислама на Балкану, не као верског центра, већ као „центра политичке моћи”, те да се даље „исламска држава као политичка моћ прелије по целој Европи” (Јевтић 2004: 91). Како истиче професор Љубиша Деспотовић „стварна мисија муџахебина на Балкану била је да унутар самог муслиманског друштва пронађу следбенике и створе организацију која ће наследити и ширити њихове идеје, у

²²⁷ У фетви стоји да: „Хисторија по ко зна који пут упозорава муслимане на куранску истину давно изречену: или ћете слиједити Божиј пут па живјети на начин достојан ваше мисије и под директном Алаховом заштитом, или ћете кренути другим путевима... па ћете се суочити са белајима и понижењима сваке врсте... у борбу крените са чистом намјером и с пуним самопоуздањем у Алаха. Ако преживите бићете *џазије* (хероји цихада), ако погинете бићете *сехиди* (мученици пали за ислам)... приликом вашег напада на непријатеља, или сукоба са њим, изговарајте текбире (Алаху екбер), по могућности уза се носите Куран. Након свега овога, муслиман мора знати да се бори на страни правде и на Божијем путу. Таквим је помоћ Божија загарантирана. Онога на чијој је страни Алах, нико не може побједити. Њему припада и овај и онај свијет” (цит. према М. Суботић (2015). *Експремизам под окриљем религије*, Медија центар „Одбрана”, Београд, 194).

²²⁸ Путем хуманитарних организација и различитих „тајних” токова, муслиманска браћа су слала новчану помоћ. „Агенција за помоћ Трећем свету (TWRA), основана 1987. године у Бечу, Аустрија (са канцеларијом у Сарајеву, Будимпешти, Москви и Истамбулу), (...) према подацима западних обавештајних служби, прикупила је најмање 350 милиона долара – новац који је коришћен превасходно за набавку и транспорт илегалног наоружања за босанску владу и савезнике Муслиманских милитаната лојалних Осами бин Ладену.” Е. Колман (2006). *Цихад Ал Каиде у Европи*, 50; Док је према сазнањима „босанске тајне службе ФОСС укупна сума која је сакупљена за босну преко TWRA 2,5 милијарди долара.” Е. Јирген (2006). *Цихад на Балкану: Како је цихад стигао у Европу*, Јасен, Београд, 50.

²²⁹ Помоћ је пристизала како у виду војне опреме, тако и логистичка подршка и подршка у људству. У великој мери, прилив муџахебина је изазвало и затварање канцеларија арапских муџахебина у Пакистану 1993. године. Пакистанска влада је „запретила свим илегалним борцима који су намеравали да остану у Пакистану, званичном депортацијом. Повратак у домовину, за њих би значио хапшење, мучење, а вероватно и смрт. (...) Доласку муџахебина у Босну претходила је посета шеика Абу Абдел Азиза, који је „проверавао терен” и одлучио да ће Балкан бити плодно тле за измештање муџахебина” (Шкрбић 2011: 64–65); Присуство муџахебина на овим просторима могло се лоцирати у „мрежи разних хуманитарних организација које су служиле као параван за припрему неопходне логистике за деловање терористичких група” као и кроз „огољени тероризам терористичких група, које су се током сукоба у одређеним случајевима трансформисале у активне војне јединице Армије БиХ (...) или ОБК на Косову и Метохији” (Суботић 2015: 198).

²³⁰ Уз војне обуке, најчешће су се момци верски едуковали. Тој сврси је служио и један од првих наставних центара у Калесији 6. децембра 1992. под пуним називом Наставни центар за обуку муџахида „Муаскер”. (...) У команди Центра кажу: „Ова обука је покушај да се од обичног борца направи борац на Алаховом путу за опстанак и слободу свог народа, муџахид, који ће бити узор свима осталим, својим понашањем у свакодневном животу, а посебно у акцијама” (Тохољ 2001: 25–26).

циљу стварања базе за даљи продор радикалног ислама у Европу и вршење терористичких аката”. Дакле, према исламистичким пројекцијама реч је о „трећем победоносном походу ислама на Европу” (Деспотовић 2012: 220).

Претње и изазови XXI века на Балкану

Самом чињеницом „да је у исламу право оно што је теологија у хришћанству – најтипичнија манифестација вјерског учења. За муслимане право није само елемент укупног исламског учења већ његов функционални израз”, схватићемо, како је закључио професор Јевтић, да је европско поимање религије другачије од муслиманског. „Дакле право је функционални израз ислама. Без права нема ислама. А права нема без државе. Дакле нема ислама без исламске државе” (Јевтић 2014: 67). Професор Јевтић кроз наведене закључке указује на једну реалност и тиме опомиње да ако примите муслимане на територију која није муслиманска и кажете им да заговарате слободу вероисповести, то даље подразумева да муслимане треба пустити да расту ре вашу државу јер они не могу да прихвате систем који није заснован на исламском праву.

Неопходно је да дозволимо себи да учимо на стресном искуству Запада, над чијим се грађанима спроводи манипулација још од осамдесетих година двадесетог века да не постоји никаква опасност од исламског екстремизма, да джихад не постоји и слично. И данас се европском друштву намеће пропаганда о „прихватљивости европског ислама и његовом наводном разликовању од екстремизма и фундаментализма радикалног ислама”, с циљем да се празан хришћански простор испуни „садржајима нехришћанског порекла” (Деспотовић, Кузмановић 2017: 31). Како смо већ споменули да муслимани не могу да прихвате систем који није заснован на исламском праву и да муслиманска мањина у простору *dar al-sulh*, прихватајући мирољубив став, обмањује све око себе, запитаћемо се „Да ли полуге моћи које контролишу јавни дискурс представљају саучеснике у ескалацији до које може доћи првим режирањем *идеалне њриликe*”? Опасност постоји, с обзиром на то да „радикални муслимани доминирају исламски животом на Западу (...) Они контролишу главне муслиманске организације, већину џамија и новина. Они манипулишу јавношћу и политичарима скривајући се у непрофитним ’верским добротворним организацијама’ иза звучне фразе *људска њрава*” (Трифковић 2003: 937). Професор Љ. Деспотовић наглашава да „исламисти демократски систем доживљавају као слабост европског човека, који треба искористити за долазак на власт када се демографском експлозијом и

интензивним имиграцијама (механичким приливом) достигне критична маса којом је могуће злоупотребити демократију против цивилизације...” (Деспотовић 2017: 176).

Балканска политичка сцена и после свих страдања крајем прошлог века, препуна је тензија које, према нашем мишљењу указују да замишљено још увек није остварено. Лидер СДА Бакир Изетбеговић, 2017. године, на 92. годишњици од рођења Алије Изетбеговића изјавио је: „Покушавамо наставити његовим путем, а он сам је имао огромне отпоре, али је изборио позицију с које настављамо да се боримо за целовиту Босну и Херцеговину, земљу демократије, равноправност народа, грађана и људских права”.²³¹ Већ смо навели идеје које је заговарао Алија Изетбеговић, као и циљеве којима је стремио, те сматрамо да је идеја „панисламизма” скривена под плаштом демократије о којој Бакир говори.²³² Сведоци смо да „оштра” реторика не долази само из правца политичара и представника СДА, већ се њоме служе и представници вере,²³³ бивши учесници рата,²³⁴ поједине групе и појединци.²³⁵ Семе верског екстремизма посејано је крајем прошлог века. Многи активни учесници у верском рату деведесетих година, уз подршку тадашњих политичара, различитих организација, али и ступањем у брак са муслиманкама из Босне, добили су папире, те су остали на овим просторима – као носиоци и преносиоци радикалних идеја. Стварање *идеалне ѝрилике* и наша неспремност довешће до фаталних последица по народе Балкана, пре свега Србе, с обзиром на то да је циљ уништити „немуслиманску позадину” у

²³¹ РТС (2017). „Изетбеговић: ту сам да завршим оно што је мој отац започео“. <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/region/2830983/izetbegovic-tu-sam-da-zavrshim-ono-sto-je-moj-otac-zapoceo.html>, [20. 06. 2019].

²³² Крајем 2017. године, Б. Изетбеговић је изјавио за *Дојче веле* како је спреман да ратује, те је то и потврдио у обраћању припадницима бивше Армије БиХ. У тој реторичкој лоцирамо корене који сежу још из Исламске декларације, и потајну жељу за „панисламизмом”. Професор Мирољуб Јевтић истиче да се причом о неоосманизму, која је последњих десетак година наметнута у јавном дискурсу, прикрива реална опасност од панисламизма (радикално исламизованих земаља Залива). Данас су наше ИЗ потпуно арапизоване, тако да, ако ће некога следити, то је Саудијска Арабија.

²³³ Почетком 2018. године, имам сарајевске џамије „Краљ Фахд” Незим Халиловић Мудерис, искористио је службу да жестоко нападне Србе рекавши да су „фашисти и кољачи” и да је Република Српска „геноцидна творевина”. <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:706088-Imam-sarajevske-dzamiје-Srpska-je-genocidna-tvorevina-a-Srbi--cetnici-fasisti-i-koljaci>, [20. 06. 2019].

²³⁴ Атиф Дудаковић, бивши командант тзв. Армије БиХ изјавио је да сваки млади бошњак са 17 година треба да купи униформу и чизме, те да „као што имамо физичку културу, радну културу, културу исхране, морамо развијати културу памћења и културу одбране”. <http://www.nspm.rs/hronika/atif-dudakovic-svaki-mladi-bosnjak-treba-da-kupi-cizme-i-uniformu.html>, [20. 06. 2019].

²³⁵ Њихово деловање и текстове можете видети на сајтовима: putvjernika.com и bošnjaci.net

корист несметаног деловања ка Европи. „Зато је потребно разбити Србију, одвајањем Рашке области”, али не само то, већ да би „Србија пала потребно је активирати муслиманске енклаве на њеној територији. У ту сврху треба искористити Албанце из Прешева, Медвеђе и Бујановца” (Јевтић 2013: 191).

Закључили бисмо да су највећи проблеми, али и изазов за народе Балкана (и Европе), а када су у питању потенцијалне опасности XXI века: 1) погрешно тумачење и схватање ислама; 2) неразумевање религиозног човека; 3) колективна успаваност и незаинтересованост; 4) изражено отуђење од своје вере, културе и идентитета, 5) просторно пражњење и демографски пад; 6) медијско манипулисање информацијама; и 7) политичко калкулисање. Ако не дође до подизања свести и ако се не отклоне погрешни закључци, очекује нас генерацијска борба верског карактера, насиље и сукоби широм Европе.

Литература

1. Алам, Фуад (2012). *Глобални ислам*, Службени гласник, Београд
2. Благојевић, М. (2005). *Религија и црква у трансформацијама груштва*, Институт за филозофију и друштвену теорију, И. П. „Филип Вишњић”, Београд
3. Влајки, Е. (2016). *Америчко-исламски антикррски цихад*, Филип Вишњић, Београд
4. Вуловић, Н. (2015). *Сррска фразеологија и религија*, Институт за сррпски језик САНУ, Београд
5. Гађиновић, Ђ. Р. (2011). *Феноменологија љолићичкој насиља*, *Политичко насиље – шемајски зборник радова међународној значаја*, Филозофски факултет, Косовска Митровица
6. Деспотовић, Љ. (2012). *Сррска љојолићичка љарадијма*, Каирос, Сремски Карловци
7. Деспотовић, Љ., Кузмановић, Н. (2017). „Идејни аспекти духовне кризе хришћанства: религијски контекст мигрантске кризе, и идентитетске последице по европске нације”, *Култура љолиса*, год. XIV (2017) посебно издање, ИЕС – Култура-Полиса, Београд – Нови Сад
8. Деспотовић, Љ. (2017). *Глобализација и љојолићичка идентитетска*, Каирос, С. Карловци
9. Ђорић, М. (2014). *Екстремна десница: међународни аспекти десничарској екстремизма*, Удружење „Наука и друштво Србије”, Београд

10. Елзесер, Ј. (2006). *Џихад на Балкану: Како је џихад сјинио у Европу*, Јасен, Београд
11. *Енциклопедија живих религија* (1990), главни уредник Кит Крим, (преводиоци Љиљана Миочиновић, и други; аутори допунског текста Атанасије Јевтић, и други), Нолит, Београд
12. Еспозито, Л. Џ. (приредио 2016). *Оксфордска историја ислама* (превео Ђ. Трајковић), Слио, Београд
13. Изетбеговић, А. (1990). *Исламска декларација*, Босна, Сарајево
14. Јевтић, М. (2004). „Џихад у светској и домаћој јавности”, *Зборник Матице српске за друштвене науке* 116–117, Матица српска, Нови Сад
15. Јевтић, М. (2013). *Џихад у Босни и време глобализације*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд
16. Јевтић, М. (1989). *Савремени џихад као рај*, Нова књига, Београд
17. Јевтић, М. (2014). „Његош и ислам”, *Култура пописа* бр. 25, година XI, ИЕС – Култура – Пописа, Нови Сад – Београд
18. Кривокапић, Б. (2013). „Појам рата и класификација ратова”, *Мејнстренд ревија* 3/2013, Мегатренд универзитет, Београд, 3–29
19. Колман, Е. (2006). *Џихад Ал Каиде у Европи – Авјано-босанска мрежа*, Удружење дипломаца Центра Џорџ Маршал; Алтера, Београд
20. Keilbach, V. (1934). „Религија човјечанства у свијетлу њихове филозофске проблематике”, *Богословска смјера* 22(4). Преузето са: <https://hrcak.srce.hr/43297>
21. Маринковић, Д. (2014). *Увод у социологију: Основни појмови и теме* (друго издање), Mediterran Publishing, Нови Сад
22. Роа, О. (2017). *Џихад и смрт*, Академска књига, Нови Сад
23. Радосављевић, Д. (2002). *Православље и развој, Семинар и Окружи сјео „Наука, Религија, Друштво” САНУ*, [уредници Владета Јеротић, Ђуро Коруга, Дејан Раковић], [организатор] Министарство вера Владе Републике Србије (линк: <http://www.dejanrakovicfund.org/knjige/2002-nauka-religija-drustvo.pdf>)
24. Расел, Б. (2017). *Религија и наука*, Фонд отворено друштво БиХ, Мас медија, Сарајево
25. Симеуновић, Д. (1989). *Полиитичко насиље*, Радничка штампа, Београд
26. Суботић, М. (2015). *Екстремизам и одокриљем религије*, Медија центар „Одбрана”, Београд
27. Тохол, М. (2001). „Свети рајници” и рај у Босни и Херцеговини, ИГАМ, Београд
28. Трифковић, С. (2003). „Џихад, некад и сад”, *Летопис Матице српске*, год. 179, књ. 472, св. 6, Нови Сад

29. Фарес, В. (2018). *Раји идеја: џихадизам и ројив демократије* (превео О. Антић), Досије студио, Београд
30. Хомеини, И. (2006). *Велики џихад или борба са самим собом* (група преводаца Института), Институт за компилацију и публикацију дјела Имама Хомеинија, Техеран (књигу приредио и уредио – Хоџету-леслам ва-л-муслимин Сејјид Хамид Рухани)
31. Хафиз Мухаммед Панџа и Џемалуддин Чаушевић (1972). (превод и тумачење): *Кур'ан часни*, Стварност, Загреб
32. Хофман, Б. (2000). *Унутрашњи тероризам*, Народна књига Алфа, Београд
33. Шушњић, Ђ. (1998). *Религија I: појам, сјруктура, функције*, Чигоја штампа, Београд
34. Хантингтон, С. (2000). *Сукоб цивилизација*, ЦИД – Романов, Подгорица – Бања Лука
35. Шушњић, Ђ. (1998). *Религија II: значење, теорије, иреилићања, сусрећи*, Чигоја штампа, Београд
36. Шкрбић, Б. Ж. (2011). *Ушцај исламској фундаменализма на тероризам у Босни и Херцејовини*, Комесграфика, Бања Лука
37. Шуваковић, В. У. (2011). „Век сепаратистичког насиља косовских Албанаца над Србима и другим грађанима неалбанске националности (1912–2012)”, *Полијичко насиље – темајски зборник радова међународној значаја*, Филозофски факултет, Косовска Митровица

Интернет

<http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/11/region/2830983/izetbegovic-tu-sam-da-zavrshim-ono-sto-je-moj-otac-zapocelo.html>

<http://www.novosti.rs/vesti/planeta.300.html:706088-Imam-sarajevske-dzamiје-Srpska-je-genocidna-tvorevina-a-Srbi--cetnici-fasisti-i-koljaci>

<http://www.nspm.rs/hronika/atif-dudakovic-svaki-mladi-bosnjak-treba-da-kupi-cizme-i-uniformu.html>

<http://polja.rs/wp-content/uploads/2017/06/Polja-369-28-29.pdf>

<http://www.politika.rs/sr/clanak/377489/Evropa-ce-tek-upoznati-islam>

4. ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ ДЕЛОВАЊА РАДИКАЛНОГ ИСЛАМА НА УГРОЖАВАЊУ БЕЗБЕДНОСТИ ДРЖАВА СА ПРОСТОРА БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Геополитичке промене које су се десиле након рушења Берлинског зида, нису само у симболичкој и идеолошкој равни (доминација либералне парадигме) означиле процесе новог геополитичког прекомпоновања поретка моћи у свету, већ су то биле и на плану реалних односа моћи у мање-више свим важнијим геополитичким топосима сукобљавања укључујући и простор Балкана као контактне зоне. Постављање нове структуре геополитичке моћи на Балкану значило је неминовну геополитичку регресију за Руску Федерацију и геополитичку трансгресију за САД и НАТО пакт. Ови процеси биће за САД и његову војну алијансу стратешки важни с обзиром на чињеницу да су просторе балканског полуострва још од краја Другог светског рата, доживљавали као природну географску екстензију Блиског истока која је занимљива не само са аспекта унилатералне контроле саобраћајно-комуникацијских инфраструктура, већ и са аспекта контроле геоенергетских коридора.

Интересовање и интерес Запада за Балкан, наглашавао је и један од њихових водећих геополитичара Збигњев Бжежински који је ово стратешки важно јужноевропско полуострво сврстао у зону тзв. Евроазијског склопа, називајући га Евроазијски Балкан. По мишљењу Бжежинског „Евроазијски Балкан обухвата осам бивших јужносовјетских црноморско-кавказских и каспијско-централноазијских република којима је придодат и Авганистан” (Лакићевић, Николиш 2007: 52). Иако географски помало натегнута, ова геополитичка визура Бжежинског јасно показује значај простора и потенцијале његове експлозивности. Исказана конфузија у геополитичком ситуирању Балкана креће се од географских домишљања и геополитичких конструкција З. Бжежинског, да би се наставила и у конкурентској геополитичкој визури једног Александра Дугина који такође географски врло растегљиво и геополитички потпуно неоправдано, у потрази за савезником Евроазије на ширем простору Балкана проналази решење у пројекту стварања велике

Турске. „Дугин, на пример, развија идеју о великој Турској од Јакутије до Сарајева (...) Једнако исламистичким покретима, и евроазијство критикује економски либерализам, мондијализацију, као и све културне елементе сдржане у овом феномену” (Халед Алам 2012: 53).

У обе предочене геополитичке визуре, поред указивања на значај региона, јасно се види географски аљкава а геополитички прагматична концепција која иде ка остваривању властитих геополитичких интереса по цену бруталног нарушавања суверености и територијалне целовитости балкански држава а нарочито Србије. И поред извесне политичке конфузије, обе геополитичке визуре виде исламски фактор као свог кључног партнера у остваривању дефинисаних интереса. С том разликом што су Турска и део исламских земаља (Саудијска Арабија пре свега) реални партнери Атлантизма, а Турска и Иран потенцијални партнери Евроазије. Дакле, исламски фактор виђен је као партнер, али и као инструмент којим ће се остварити планирани политички циљеви. Та чињеница с обзиром на већински хришћански корпус Балкана у великој мери отежава одржавање политичке и безбедоносне равнотеже у региону, и прети да буде трајни фактор дестабилизације и отпочињања нових ратних сукоба. Исламски фактор и те како рачуна на ову геополитичку залеђину и охрабрен реалном политиком подршке трајно пенетрира у ткиво балканских држава (инсталирајући своје верске, културне али и обавештајне и терористичке структуре на терену), држећи читав регион у стању константне претње и напетости. Било каква па и најмања дестабилизација, могла би бити искоришћена за радикализацију захтева и наметање својих интереса.

Настојећи да оснаже позицију доминације у региону, САД су омогућиле остваривање интереса својих стратешких и регионалних партнера у корпусу исламских земаља, а нарочито Турске као пивот државе. Деловање и инфилтрација Ирана, пак, нарочито деведесетих година прошлог века у јеку ратних дешавања, као значајног исламског фактора ишао је мимо директне контроле и координације САД-а, али се ипак у једном делу уклапао у означене интересе који су се огледали у директној и конкретној помоћи локалним исламистичким структурама. Повратно, стицајем дефинисаних околности исламски фактор на Балкану постао је значајан фактор у остваривању геополитичких интереса САД-а и Евроатлантизма уопште. Као награду за служење тим интересима, исламистичке структуре у Србији, Македонији Албанији, БиХ, а нарочито на КиМ, добиле су подршку за реализацију својих националних и верских циљева, пре свега на штету и на рачун легитимних интереса српске државе и народа. Методологија њиховог деловања била је разноврсна радикална и бескомпромисна. Она се кретала у распону

од прихватања идеја и метода деловања радикалног ислама стварања синтетичких нација и њихових новокомпонованих идентитета, па све до класичних облика територијалног сакаћења и промене националноверског кода појединих делова територија балканских држава. Поред класичних метода које спадају у домен процеса балканизације (коришћење територијалне и националне расцепканости и верско-културних разноликости као основе за подстицање сукоба и размирица) спољни фактори на жалост веома успешно инструментализују модернизацијске дефиците и економску маргинализацију балканских друштава као базу за стално подгревање нестабилности и сукоба.

Концептмодел стварања синтетичких нација нешто је специфичнији и временски се ситуира пре свега у двадесети век и сам почетак двадесет и првог века, и то углавном на просторима средњеевропских, а нарочито балканских народа и држава. За разлику од класична два модела формирања нација у Европи XIX века (органицистички и грађански модел) који су као своју претходницу имали снажне процесе протонационалне самоидентификације и моделирања, код модела синтетичких нација, главни национални конституенси били су смештени у религијско-конфесионалну и лингвистичку сферу, као и стране, спољно-политичке факторе – катализаторе ових процеса. Формирање нових синтетичких националних идентитета код балканских и делом средњеевропских народа комбинација је аутономних тежњи национално још увек недовољно издиференцираних етничитета и политичких пројеката великих и регионалних геополитичких фактора који су у своје експанзионистичке планове укључивали и стварање нових националних држава играјући на карту регионалних разлика, конфесионалне нетрпељивости и онога што је Сигмунд Фројд у психолошком смислу означавао као „нарцизам малих разлика”.

Прихватањем радикалних исламистичких идеја и метода од стране муслиманских и албанских лидера на Балкану започет је пројекат стварања синтетичких нација (бошњачке и косовске на пример), новог језика и културе, кроз ревизију историје, измишљања властитог а присвајања и затирања туђег културног наслеђа и традиције, особито ефикасно – српског народа. На овај начин, редизајан и фалсификовање сопственог историјског идентитета постају основа за савезништво са истомишљеницима у религији и фанатизму без обзира на то одакле они потичу. Управо та веза, која своје краке пружа према многим исламским земљама, допринела је да радикални исламисти постану реалност Балкана, а њихова деструктивност по безбедност региона очигледна.

У геополитичком контексту такође, нарочито је важно истаћи продоре и уклињавања у срце копненог масива Балкана које има карактеристику

фронталности и потенцијал трајне деструкције његове целовитости. У српском случају исламски вектори наступања имају неколико клинова (зона фронталног уклињавања) којима је намера што дубља и што шира пенетрација у српски национално-државни териториј. Посебно истичемо „западномакедонскокосовскометохијски” правац којим наступа албански клин, према централној зони и главним саобраћајним коридорима читавог Балканског полуострва у циљу њиховог запоседања и контроле. Затим продор муслиманско-бошњачког клина у зону „Рашкополимске” области са тежњом њене потпуне дестабилизације и територијалног одвајања од српске државе и прикључења замишљеној и планираној зони исламског повезивања на Балкану и дубљег територијалног продора ка Европи, у јавности познатијој као „зелена трансверзала” (Степић 2004: 208–211). Кључну улогу у овом уклињавању треба да одигра Турска. Панисламски пројекат одлично се уклапа и у турске геополитичке планове неоосманизације читавог простора балканског региона. „Стварање и продор муслиманског клина који иде преко Балкана огледа се и у тежњи за поновним формирањем неког вида Османског царства, што би за крајњи циљ имало стварање јединственог свеисламског простора. При томе би се остварило физичко повезивање муслиманских држава централне Азије и Блиског истока са земљама западне Европе” (Трифунковић, Стојаковић, Врачар 2011: 214).

Иако се почетком прошлог века повукла са Балкана (присиљена војним и политичким поразима у балканским ратовима), Турска је недвосмислено остала важан регионални геополитички фактор у коме је Балкану посвећена посебна пажња и значај који у једном делу превазилази чисто геополитичке разлоге и залази у сегмент унутрашњих расправа у турском друштву о карактеру идентитета и његове балканско-европске основе (Танасковић 2010: 88–89). Тај значај лежи колико у њеном положају толико и у снази државе (величина територије, демографска компонента, економски потенцијали, војна сила, и моћан политички савезник) која вишеструко превазилази снагу било које друге балканске земље. Турска слови као „заштитница ислама” на Балкану, и уз подршку САД изнова покушава да се значајније инфилтрира на ове просторе, а пре свега у земље и територије са већинским исламским становништвом (Албанија, Косово и Метохија, БиХ), али и тамо где је он у значајном броју, као у Бугарској, Македонији, или нашој Рашкој области. Тај процес турског уклињавања (повратка) убрзан је последњих неколико деценија, а нарочито сада кад је све извесније да Турска неће бити примљена у чланство ЕУ, као нека врста геополитичке и геокономске компензације, али и као жеља САД и НАТО-а да још више учврсте своје положаје на Балкану.

Према геополитичкој доктрини Ахмета Давутоглуа „Стратешка дубина” наступање према Балкану као трећој великој интересној зони Турске, поред Кавказа и Блиског истока, има потпуно разрађену и разубену структуру неоосманизације. Она је осмишљена тако да дефинише постојање три концентрична геополитичка круга, односно прстенова инфилтрације, „унутрашњег који чине Косово (самим тим принудно и Србија), Албанија и Македонија, средишњег, сачињеног од Грчке, Србије, Бугарске, Турске и Босне и Херцеговине, и спољашњег али с потенцијалним, а у случају Хрватске и актуелним утицајем на претходни који формирају Хрватска, Мађарска, и Румунија. Хрватска је важна због БиХ, а Мађарска због Војводине” (Танасковић 2010: 98). О озбиљности која прати планове и намере обнове османског империјалног обола на Балкану, сасвим недвосмислено сведочи и говор-предавање које је у својству тада министра спољних послова Турске одржао др Ахмет Давутоглу 16. октобра 2009. године у Сарајеву. Нескривено, он поручује региону да следи намера Турске да се стави у функцију обнове Османског царства јер је по њему то историјски био османски Балкан. „Ми ћемо обновити овај Балкан. (...) Ми ћемо реинтегрисати балкански регион, ми ћемо реинтегрирати Средњи исток, ми ћемо реинтегрирати Кавказ...” (Трифуновић, Стојаковић, Врачар 2011: 215). Још актуелнији доказ ове намере исказан је на председничкој инаугурацији Тајипа Ердогана када је новоизабрани председник Турске у присуству Бакира Изетбеговића изјавио да му је Алија Изетбеговић „оставио Босну у аманет” и да је „Босна оставштина османлија” (Вечерње новости 2014).

Исламистички стратеги су на подручје Балкана одувек гледали као на зону својих посебних интереса, ревносно се трудећи да међу „потурченим” православцима нађу поуздане следбенике стварања јединственог муслиманског Калифата на планетарном нивоу. Идеје о панисламском јединству су, налазиле следбенике међу локалним мухамеданцима. Балкан пружа добре предуслове за изградњу цихадског фронта према Европи, која је нелогичним и само деструктивним поступцима, заједно са Америком, у највећој мери заслужна што су се деведесетих година XX века на Балкану нашли цихад-ратници. Чак се и у Резолуцији америчког Конгреса из јануара 1997. године јасно каже да је Клинтон допринео да се „Босна претвори у милитантну исламску базу”.

Подржавање муслимана, према Хенрију Кисинџеру, била је стратегија која се базирала на претпоставци да је ислам ближи капиталистичкој етици и антикомунизму него што су то католичанство и православље, тако да су за Запад у грађанском рату муслимани и албанци важили за „добру страну”, што ни у једном тренутку није пружало могућност преиспитивања такве

политике. Ипак, некадашњи командант НАТО Пакта, амерички генерал Весли Кларк упитао се шта радити када се исламски радикализам од партнера или прецизније оруђа извршења америчких интереса преобрази у међународну опасност за атлантистичке безбедносне структуре. „Шта треба да буде са Египтом, Саудијском Арабијом или Пакистаном као земљама које су дале највише терориста, а савезнице су САД у региону. А шта да се ради са радикалном идеологијом и отвореном финансијском подршком које долазе из Саудијске Арабије?” (Савин 2012: 12).

Иако закаснела, ова питања остају нерешена не само за безбедоносну заједницу Запада, већ понајвише и за наш регион, где се милитантни исламисти и даље од стране својих западних ментора сматрају врло употребљивима за будуће геополитичке потезе на Балкану. Упркос чињеници да су вешто планирали и контролисали готово све процесе у исламском свету, вођени крилатицом – не веруј ником, умрежи све, јавили су се наведени проблеми. О озбиљном приступу овој проблематици сведоче и следећи наводи: „Не верујући у лојалност блискоисточних владара, који ни у међуарапским односима никада нису показивали искреност, САД су приступиле стратегији сепаратног изграђивања и одржавања 'паралелних односа' са представницима политичких, војних, финансијских, лобистичких, опозиционих и свих других структура које могу гарантовати очување интереса САД при било којој комбинацији унутар политичких превирања и расплета” (Конатар 2014: 265). Играјући на карту готово свих важнијих учесника у исламском свету, ипак нису успели да обезбеде потпуну контролу, особито у ситуацијама када се неко од њих накнадно одлучи да игра игру за своје интересе, осамостали, отргне контроли или је напросто случај да је одиграо своју корисну ролу, па је постао баласт кога се треба решити. А процеси решавања ислуженог објекта никада нису били ни лаки, ни јефтини, а особито не безбедни.

Политичка употреба милитантног ислама као фактора угрожавања безбедности у земљама региона

За долазак муџахедина у религијску мисију на Балкан деведесетих година прошлог века, била су обезбеђена два нужна предуслова. Први је био постојање оружаног конфликта у коме муслимани учествују, и други – постојање локалног покрета „исламског буђења” (Деспотовић 2012: 223). Оба ова услова била су испуњена још током ратова који су потресали простор

бивше СФРЈ, у процесима њеног разбијања уз значајан коауторски допринос страног фактора од којих је поред главног Евроатланског, затим Континенталног (Немачка), и верско-конфесионалног интереса Ватикана, и исламски био особито снажан и радикалан. Једном започет процес реисламизације није значио само вишедимензионалну (верска, културна и политичка димензија) обнову идентитета муслимана на Балкану – као што је то уосталом требало бити и на ширем исламском простору – већ је недвосмислено послужио као основа за радикализацију политичког ислама који се као идеологија и програм исламизације имао остваривати у свим зонама које је перцепција исламских вођа препознала као већ или потенцијално исламске. „Познати као исламски милитанти, екстремисти, муџахедини или исламски фундаменталисти, милитантни исламисти су мрежна структура која делује на подручјима насељеним муслиманима и на подручјима држава које сматрају непријатељима муслимана. Све групе које у својој борби користе оружје, а ислам као идеолошку основу мобилизације, називамо милитантним исламистима” (Куленовић 2008: 151).

Сматрамо да је најрадикалнија фаза исламског деловања на просторима бивше Југославије отпочела када су на 18. исламској конференцији одржаној 1998. године у Пакистану, субверзивне активности великоалбанских сепаратиста и терориста на КиМ добиле квалификацију џихада. „За неке од исламских покрета џихад је првенствено оружана борба...” (Јевтић 2001: 253). Читав муслимански свет позван је да свим расположивим средствима, а нарочито финансијски, оружано и политички подржи њихову борбу, као свети циљ ослобођења муслиманских територија. То је чињено у координацији са већ формираним исламистичким и терористичким структурама у БиХ и Албанији, које су успешно инсталисане у жеку грађанског рата у првој половини деведесетих година двадесетог века, када је велики број исламских верских фанатика или тзв. муџахедина пристигло на ове просторе и укључило се у војне и терористичке активности на страни своје верске сабраће. Процена је да је у то време само у БиХ приспело од 15.000 до 40.000 џихадиста (процена Јозефа Боданског) (Деспотовић 2012: 226). Чак је и део америчке штампе тада потпуно нескривено указивао на везу балканских исламских структура са припадницима најекстремнијих терористичких организација, па и оном коју су и сами сматрали за најопаснију чак и по сопствене интересе безбедности, као што је Бин Ладенова Ал Каида. „Washington Post 4. 5. 1999. године, позивајући се на изворе америчких обавештајних служби истиче да постоји директна веза између ОВК и Бин Ладена, који је за потребе обучавања њиховог кадра оформио кампове у Албанији, БиХ, Турској и Авганистану” (Гаћинових 2002: 347). Пребацивање „светих ратника” из

Босне, Албаније и других исламских земаља на Косово почиње крајем 1998. године, у организацији Осаме Бин Ладена и Ал Каиде. Упоредо са акцијом пребацивања муџахедина на Косово, до тада терористичка „Ослободилачка војска Косова” (УЧК) је скинута са листе терористичких организација. Муџахединска јединица под називом Абу Бекир Сидик, која је дејствовала на Косову, формирана је у Босни уз помоћ инструктора и финансијских средстава из Саудијске Арабије и Турске. Један од команданата ’УЧК’ је био Мохамед ал Завахири, који је водио елитну јединицу током конфликта на Косову (Деспотовић 2012: 227).

Логистичка и организациона инфраструктура исламског радикализма грађена је дакле интензивно у последње две деценије и она данас представља респектабилну базу за деловање у будућности. Иако организационо прилично разнородне (постоје организационе целине Турске, Саудијске Арабије, Пакистана, Ирана, али и Албаније, БиХ, Македоније, КиМ и др.), оне имају остварен изванредан степен координације нарочито у сегменту деловања обавештајних структура Запада (CIA, BND, MI-6 и др.), али и обавештајних служби исламских земаља, нарочито Турске, Ирана и Саудијске Арабије. Ова чињеница није релевантна само за безбедносне структуре балканских држава, већ и за сличне структуре Западне Европе. „У Сарајеву, Београду, Загребу, врло је активна, већ од доласка Хомеинија на власт, иранска обавештајна служба ВА- ВАК, наследница САВАК-а, Шахове службе. ’Вођа револуције’ Ајатолах Рухолах Хомеини, налаже ширење исламистичке борбе широм света, непрестани напор да се свуда где је икад крочила муслиманска стопа, поведе поново свети рат. Један од задатака је и помагање људи и покрета за такву борбу” (Петровић Пироћанац 2002: 155).

Базна инфраструктура исламског радикализма на Балкану служи као одскочна даска и логистика за исламске центре у Европи какав је рецимо Беч (Галијашевић 2013). Делатност радикалног ислама није претња само безбедности Балкана, већ и самој Европи, с обзиром на чињеницу да исламски радикализам делује најмање на два нивоа реализације својих циљева, на Балкану он је једним делом инструмент и сарадник Атлантистичких структура, а на другом нивоу претња, с обзиром на планове исламизације саме Европе. Добра илустрација али и потврда ове стратегије долази из саме Немачке где немачки лист *Дојче веле* наводи како се око 400 џихадиста из Немачке бори на страни тзв. Исламске државе, а да је незванично тај број преко 1800 милитаната (*Вечерње новости* 2014). У том контексту актуелна су дешавања и у нашем региону, који је постао база за регрутовање тзв. белих џихадиста, за ратове у Сирији и Ираку представљају истовремено и претњу за безбедност и стабилност Европе, сходно њиховим намерама да

својим повратком радикализам пренесу не само у земље из којих потичу, већ и шире у земље чланице ЕУ, особито у Аустрији, Немачкој, Француској, Шпанији, и Италији. „Према подацима *New York Times*-а у Сарајеву се налазило више од 200 иранских агената. Њихов вођа у Босни према сазнањима западне тајне службе био је Абас Асаиш, шеф агенције за обавештавање Иранске Републике. Било је оптужби да ови агенти помоћу најмодерније немачке технике прислушкују америчке мировне снаге у Босни (мисли се на ИФОР)” (Елзесер 2006: 105). У региону тим опасностима нарочито су изложене, Србија, Македонија и БиХ (особито Република Српска) с обзиром на чињеницу да је највише њихових држављана регрутовано у милитантне структуре цихада.

Тако на пример експерт за тероризам Џевад Галијашевић наводи да само Ал Каида у БиХ има најмање 5.000 радикалних исламиста који су добро организовани и верско-идеолошки индоктринирани. А да је у Сирију отишло преко 375 држављана БиХ у последњих неколико година (*Правда* 2014). Сарајевски политиколог др В. Азиновић, аутор књиге *Ал Каида у БиХ: мити или стварна њреиња*, тврди да „брутално насиље којим се користе екстремисти, није случајно, све је то део дугорочне стратегије с циљем успоставе исламске државе”. У прилог овој тврдњи иде и чињеница да је вођа вехабија у БиХ, Билал Боснић, позвао на цихад муслиманске младиће из региона, да се придруже оружаним групама Исламске државе, а његову поруку је пренео и сарајевски лист *Дневни Аваз* (Србин Инфо 2014).

Још непосреднији доказ о великој опасности по безбедност региона представља и чињеница да новоформиран Исламски калифат има интензивне везе са сличним исламским структурама на Балкану, али и да има намеру да у догледно време тежиште борбених дејстава пренесе и на наш регион, као пут да оствари прокламоване циљеве исламизације целог простора Балкана, али и дела Западне Европе. „Исламске државе Ирака и Леванта налазе се у непрекидном контакту са својим присталицама у Србији, БиХ, Црној Гори, Албанији и Македонији, и да су сви добили наређење да буду спремни на акцију. 28. августа 2014. године амбасада Србије у Дамаску, добила је писмо ултиматум цихадиста, са директном претњом физичке ликвидације персонала амбасаде ако у року од 7 дана не напусте земљу. Иницијатор претње била је ’Балканска бригада’ чије су главне вође базиране на Косову и централној Србији” (Србин Инфо 2014). Из самог врха исламске заједнице Македоније призната је и потврђена чињеница да у земљи делују радикалне исламске групе, што је саопштено у поводу хапшења јуришника цихада са подручја Косова и Македоније које се десило средином августа ове године (*Вечерње новости* 2014).

У склопу интензивних активности исламских екстремиста, у њеном политичком делу, сасвим координирано делују и друге верско-културне и политичке организације у региону. Први пример је веома запаљива и по територијални поредак и сувереност Србије претећа изјава Муфтије Муамера Зукорлића, изречена приликом посете Кувајту да бошњаци нарочито, али и остали муслимани у регији, живе под „српско-црногорском окупацијом”, те да стога он захтева да се на том простору формира муслиманска држава, или најмање аутономија, јер је по њему значај Рашке области или како је бошњаци зову Санџака од огромне геополитичке важности јер „спаја Босну с Косовом и Србију са Црном Гором” (*Правда* 2014). Други, сличан пример таквог деловања, представља проглашење албанске републике „Илириде”, што је македонској јавности у Скопљу саопштио самозвани председник Невзет Халими (*Вечерње новоси* 2014).

Македонски албанци су тако на врло директан начин послали неколико важних порука, не само државном руководству Македоније већ и целом региону. Неке од тих порука су:

- да се наставља процес територијалног заокружења тзв. Велике Албаније,
- да се он одвија у форми испољавања нових просторних аспирација према Србији, Црној Гори, Македонији и Грчкој,
- да се цео процес одвија под прећутном подршком САДа и Турске,
- и на крају да је основни концепт националног уједињења албанаца увијен у обланду исламског радикализма.

Бројни поклици у славу Алаха, на скопским улицама и трговима тим поводом јасно су показали да национално заокружење албанаца није вршено на основама секуларне идеје политичке нације, већ предоминантно на идеји исламског буђења и реисламизације.

И Албанци у Црној Гори делују на исти начин, тражећи прво да се мирним путем призна њихово наводно право за припајањем државне територије Црне Горе где су они већински настањени, пројекту Велике Албаније, или како је они називају „Природне Албаније”, а ако се то не деси мирним путем, онда ће по речима председника листе за Природну Албанију Коче Данаја бити „настављена дестабилизација региона јер ће радикалне снаге деловати” (*Вечерње новоси* 2014). И овом претећом поруком државном руководству Црне Горе јасно је саопштена намера да уколико се не удовољи захтевима великоалбанске политике, на сцену ће ступити потпуна дестабилизација региона коју ће водити по сведочењу самог Коче Данаја њихове најрадикалније снаге.

У последње две деценије на простору бивше СФРЈ, али и целог региона Балкана, десиле су се значајне геополитичке прекомпозиције односа моћи које су на директан начин омогућиле несметано деловања политичких, војних и верских структура радикалног ислама. Активност радикалног ислама на овом простору пратило је неколико важних интересних приоритета, а особито два: први је реализација циљева Атлантистичког Запада и његових НАТО партнера, а други, остварење политичких интереса локалног муслиманског живља, за стварање националних држава реисламизацију и територијалну прекомпозицију у корист панисламских структура. У таквом контексту, коришћени су најрадикалнији облици субверзивне обавештајне и терористичке делатности како би се што брже и што целовитије остварили зацртани планови реисламизације целог региона. У својим крајњим намерама тако редизајниран и редефинисан исламски простор на Балкану, требао би да послужи као одскочна даска за даље и дубље процесе пенетрације исламских структура у Западну Европу.

Дефинисани геополитички контекст, потпуно јасно објашњава да је активност милитантних организација ислама, константна и све већа претња безбедоносној сигурности балканских држава. Изазови расту, и у будућности ако не уследи адекватан, координисан и ефикасан одговор државних и безбедоносних структура, они ће представљати још већу опасност која може довести до цивилних жртава и материјалног разарања али и трајне дестабилизације региона као увод у велике регионалне сукобе са несагледивим политичким последицама. О томе речито говори и претећа изјава албанског премијера Едија Раме дата приликом посете Београду: „Замор од проширења у реду, али постоји и замор стрпљења који прети Балкану, ако стрпљење дође до краја, боље да не предвиђамо шта ће се десити” (*Вечерње новости* 2014).

Привиди европских интеграција региона нису никаква гаранција за стабилност, јер је и сам простор ЕУ такође изложен деловању корозивних сила исламског радикализма, који ће у времену које је пред нама тек показати степен своје деструктивности. Вера европских званичника да је кроз концепте мултикултурализма и универзалног грађанства могуће пацификовати радикалне организације ислама, и интегрисати их у демократске структуре западног друштва, у великој мери је неутемељена. Показало се да то нажалост није могуће ни са ширим делом исламске популације Европе, јер су верско-конфесионални идентитети јачи кохезиони и идентификациони фактори од грађанског универзализма и европских културних образаца. На просторима Балкана то је тек „немогућа мисија”, колико због хроничне

цивилно-демократске исуфицијенције ових друштава још више због радикализма политичких захтева муслиманског живља чији је вредносно-цивилизацијски код већ вековима супротстављен већинској хришћанској култури. Андрићевски речено, највећи део балканских заједница народа је већ вековима огрезао у тзв. онтологији силе, мењајући временом само положај у том ланцу чињења или трпљења насиља. Бојимо се да је тлачитељска пракса већ дубоко интериоризована и социјализована у колективно биће ових народа и да јој и актуелне геополитичке околности погодују да искаже сву своју еруптивност и деструктивност.

Литература

1. Галијашевић, Ц. (2012). *Тероризам у Аустрији*, Филип Вишњић, Београд
2. Гаћиновић, Р. (2002). *Насиље у Југославији*, Евро, Београд
3. Деспотовић, Љ. (2012). *Српска теолошко-политичка парадигма*, Каирос, Сремски Карловци
4. Елзесер, Ј. (2006). *Како је џихад стигао на Балкан*, Јасен, Београд
5. Јевтић, М. (2002). *Савремени џихад као рай*, Никола Пашић, Београд
6. Конатар, В. (2014). „Наличје арапског пролећа”, *Култура Јолиса*, бр. 25, Нови Сад
7. Куленовић, Т. (2008). *Политички ислам*, ВБЗ, Загреб
8. Лакићевић, Д., Николиш Д. (2007). *Глобализам и тероризам*, ИЕС, Београд
9. Петровић, Пироћанац З. (2002). *Al Qaida*, Евро, Београд
10. Савин, В. Л. (2013). *Од шерифа до терористе*, Мир, Београд
11. Степић, М. (2004). *Српско њишање – теолошко-политичко њишање*, Јантар, Београд
12. Танасковић, Д. (2010). *Неоосманизам*, Службени гласник, Београд
13. Трифуновић, Д., Стојаковић, Г., Врачар, М. (2011). *Тероризам и вехадизам*, Филип Вишњић, Београд
14. Фуад, Алам Х. (2012). *Глобални ислам*, Службени гласник, Београд

5. НОВОБОШЊАШТВО АЛИЈЕ ИЗЕТБЕГОВИЋА КАО ИДЕНТИТЕТСКИ КОНСТРУКТ СИНТЕТИЧКЕ НАЦИЈЕ И БЕЗБЕДНОСНИ РИЗИЦИ ПО РЕПУБЛИКУ СРПСКУ

*...Ево њјесме, није вјешта
Ал' за својим леџи јайом.
Немојте ме више вр'јеђајт'
Зовијте ме Србом, брајом!*
Аливерић Тузлак

Идентитети, нације, синтетичке нације

Идентитет и нација – сјознаја њојмова

Процес формирања нација и националних идентитета у Европи одвијао се у XVIII и XIX веку, због чега се тај период назива периодом рађања модерних нација и националних држава. Пре модерног облика удруживања људи, постојали су и други облици, што показује човекову потребу за заједницом. Колективи људи који заједно живе и делају означавани су старогрчком речју етнос (*ethnos*), што је у данашњем преводу народ или нација.²³⁶ Под нацијом подразумевамо колектив људи повезаних језиком, традицијом, историјом, обичајима и осећајем повезаности и припадности. За Освалда Шпенглера (*Oswald Spengler*), народ је „јединство душе”, односно унутрашњи осећај припадања „ми” (Шпенглер 2018: 174). На његово обликовање утицали су бројни политички, социолошки, културолошки, психолошки и историјски фактори. Шпенглер би рекао да су догађаји изазвали народе, а не народи догађаје, што се читава у карактеру народа и његовој постојаности (Шпенглер 2018: 174). Професор Антони Смит (*Anthony D. Smith*) понудио

²³⁶ Погледати више: R. Jenkins (2008). *Rethinking Ethnicity*, SAGE Publications, London; J. L. Cohen, A. Arato (1994). *Civil Society and Political Theory*, MIT press, Massachusetts.

је дефиницију према којој је нација „именована људска популација са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сећањима, заједничком масовном, јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и дужностима свих припадника” (Смит 1998: 30). Дакле, нација је колективитет повезан етничким пореклом и традицијом, али и истим језиком (Hobsbawm 1995: 15). За нације је важно постојање државе, на шта указује професор Драган Симеуновић када каже да су нације политичка категорија која настоји да конституише сопствену државу у циљу потврђивања свог постојања (Симеуновић 2009: 13). „Нација настаје тек формирањем државне власти”, сматра Јохан Хајзинга (*Johan Huizinga*), чак и онда када су национално јединство и хомогеност постојали у природним условима (Хајзинга 1996: 68). Исто тврди и Ерик Хобсбаум (*Eric Hobsbawm*) када каже да је нација „друштвени ентитет једино уколико се односи на одређене модерне територијалне државе, нације-државе” (Hobsbawm 1995: 16). Према томе, елементи који дефинишу нацију су држава, историја, култура, језик и национални дух.

Конституисање модерних нација током историје одвијало се на различите начине, што се одражавало на каснију „судбину” народа, поготову на постјугословенском и постсовјетском простору. У нашем раду издвајамо грађанске и етничке нације, које сведоче о историјском процесу формирања два модела својствена Француској и Немачкој. Према француском моделу, француски држављани чине француску нацију. То је грађанска перцепција према којој је нација „политичко тело’ удружених људи који су под влашћу заједничких закона и политички репрезентовани од једног политичког представништва” (Деспотовић 2019: 321). Етницитет, историја и језик нису толико важни за дефинисање нације, због чега за француски модел кажемо да је *инклузиван*. Насупрот томе, немачки модел подразумева расну, језичку, културну и народносну заједницу. Овај модел вођен је идејом *Volkgeist* чија је суштина да „нацију ставља изнад религије, истицањем јединства традиције, језика и обичаја, као критеријума националне припадности” (Батаковић 2018: 156). Дакле, немачко поимање нације је етнокултурно и етатистичко. Према том схватању, нација је „резултат једне планске и конструкцијске делатности државе”, односно, реч је о уједињеном ’државотворном народу’ или *Staatvolk-у* (Деспотовић 2020: 48; Деспотовић 2019: 321). За разлику од француског модела, немачка идеја нације је органицистичка и *ексклузивна*. У случају Србије, један део елите тога времена прихватио је лингвистички критеријум формирања нације, сматрајући да „јединство и посебност

нације најрељефније изражава њен језик” (Батаковић 2018: 126).²³⁷ Према лингвистичком моделу, етнички простор обележен је „допирањем језика као мерила етничке аутентичности”, што значи да би јужнословенско становништво српског језика, а друге верско-конфесионалне припадности, било део српског корпуса (Батаковић 2018: 126, 128). Не смемо заборавити да су Срби православне, римокатоличке и Мухамедове вере били повезани јединственим српским језиком. Међутим, пресудну улогу у профилисању националних идентитета на овом простору имао је религијски фактор, односно конфесионална припадност народа. Према томе, припадност православној конфесији био је једини критеријум за конституисање српског националног идентитета. Верски расцеп на простору српских земаља отворио је питање заједничког језика, односно његовог имена. Несумњиво, тај језик се називао српским све до краја XVIII века, а од тада се цепа и назива различитим именима (хрватски, бошњачки и црногорски језик) иако је реч о јединственом језику (Екмечић 2002а: 30). Тако су на овом простору, „уместо Природне Србије, као историјске резултанте заједничке језичко-културолошке припадности истом народу”, као „последница примене верско-конфесионалног модела настајале договорне нације као српски геополитички антагонисти који трагично цепају његов национални и територијални корпус” (Деспотовић 2019: 343–344). Како примећује академик Славенко Терзић, „проблем односа етничког и верског код Срба најбоље илуструје питање Срба муслимана и Срба римокатолика и њихова улога у процесу српске националне интеграције” (Терзић 2016: 83), о чему ће бити више речи у другом делу рада.

Идентитет, односно препознавање или одређење појединца или колективитета, важан је елемент једног народа или нације. Насупрот истоветности, за одређење идентитета важна је и различитост, односно *gruiosii*, коју је у теорију увео Фридрих Хегел (*Friedrich Hegel*) (Хегел 2005). Дакле, идентификација у односу на нешто друго, разликовање од других, али и самопрепознавање. Према Роју Баумајстеру (*Roy Baumaister*) постоје два основна критеријума за дефинисање идентитета. Један се тиче континуитета, односно „осећања постојаности и јединства у времену”, а други диференцијације, односно „елемената на основу којих нас је могуће разликовати од других” (Радаковић 2012: 79).

У литератури се сусрећемо са више различитих критеријума поделе идентитета, а основно полазиште је подела на персонални и колективни идентитет. Најсложенији облик колективног идентитета је национални идентитет, као „осећање припадности једној етничкој заједници и део

²³⁷ О настанку језика на јужнословенском подручју погледати: М. Алинеи (2021). *Настајанак европских језика II*, Прометеј, Нови Сад, 167–205.

мишљења, осећања и понашања које проистиче из тога” (Радушки 2018: 23). Функција националног идентитета је „укорењивање модерног индивидуума у новоформирану заједницу (нацију)” (Цветковић 2002: 52). Како примећује Антони Смит, процес формирања националног идентитета текао је кроз неколико фаза:

1. покрет за прелазак са пасивне подређености заједнице на њено активно политичко потврђивање;
2. покрет за територијално одређење и заокружење националне заједнице;
3. покрет за економско уједињење;
4. покрет за позиционирање етничке масе у политички субјективизирани националну целину;
5. покрет за индивидуализацију и грађанску конституционализацију у сфери загарантованих права и слобода (Смит 1998: 88).

За разумевање сложених историјских процеса кроз које је пролазио колективни идентитет, неопходно је да уведемо и појам историјског идентитета, који „доприноси разумевању сукоба унутар друштва”, као и између народа и нација. Осим историјске димензије, наведено становиште може указати и на „могућност постојања подељеног идентитета, тј. на чињеницу да се групе с изворно јединственим историјским идентитетом касније могу раздвојити и развити различите, чак и супротстављене идентитете” (Стојковић 2008: 22). До раздвајања и супротстављања идентитета може доћи услед притисака спољнополитичког чиниоца, који уз директно систематско деловање, користи одрођену домицилну елиту посредством које испуњава зацртане циљеве. Тако долази до стварања аутошовинизма у једном делу националног корпуса. Како примећује Милован Митровић, етнички аутошовинизам базиран је на стварним унутрашњим разликама, које су у одређеним историјским тренуцима, политичко-пропагандним инжењерингом, продубљивањем, најпре занемаривањем свих националних сличности, потом негирањем и најзад међусобним супротстављањем и сукобљавањем (Митровић 2016: 49). Дакле, комбинованим деловањем спољнополитичког чиниоца и одрођене компрадорске елите, долази до дестабилизације земље, урушавања националног идентитета и генерисања унутрашњих сукоба, што је кроз историју оставило несагледиве последице по народе и државе, као што је то случај са Србима (Деспотовић, Глишин 2022: 274).

Синтетичке нације – њојам и модел

Као што смо могли да видимо, модерне суверене нације настају процесом дугог временског трајања, на природан начин и на етничким територијалним целинама на којима су вековима обитавале. Оне настају на „основама једног језичког идентитета, културе, националне свести и националне државе као израза њене пуне суверености” (Екмечић 2002: 52). Важна фаза у процесу формирања модерних нација је *протоционална фаза*, која је обележена развојем културе и уметности као покретача националне енергије и формирањем и организовањем првих протонационалних покрета, који су осмишљавали и организовали нове националне идентитете. У тој фази, под утицајем културе, уметности и протонационалних покрета, долази до трансформације етничког тела у правно-политичко, односно државно тело са јасним националним одредницама и карактеристикама (Деспотовић 2019: 324–325; Деспотовић, Глишин 2022: 270). Са друге стране, синтетичке нације формиране су прекоредним процесом и заобилажењем протонационалне фазе. Новоформиране државе имале су пресудну улогу у формирању и дизајнирању нових етно-националних идентитета. Према томе, синтетичке нације су „стваране под пресудном улогом владајућих елита окупљањем делова различитих народа или различитих верских идентитета истог народа, стварајући и градећи накнадну свест о припадању једној заједници и новоформираној државној јединици” (Екмечић 2002: 52). Наведено потврђује тезу да се синтетичке нације могу измислити и кратким политичким поступком оживети, док суверене нације настају „несвесним социјалним процесима који су трајали вековима” (Екмечић 2002: 52; Екмечић 2017: 10–11).

Синтетичке нације настајале су у XX веку под пресудном улогом спољнополитичког фактора, који је спровео политичко и идеолошко конструисање нових идентитета. Градивни елементи за формирање синтетичких идентитета изведени су из религијско-конфесионалне и лингвистичке сфере. „Идентитетски инжењеринг подразумева редизајнирање постојећих етничких и конфесионалних идентитета у корист дизајнирања нових идентитета који се потом користе за остваривање реалних геополитичких интереса оних сила које су потпомогле стварање нових синтетичких идентитета” (Деспотовић, Глишин 2022: 275). Како бисмо разумели ове сложене процесе, користимо геополитику идентитета коју дефинишемо преко „низа индикатора интензивне фрагментације територијалне целовитости и оспоравања идентитетске подлоге модерне државе-нације: а) од стране подрегионалних идентитетских аспирација синтетичких нација у покушајима довршетка своје национално-територијалне консолидације, као у случају

бивше СФРЈ, или б) фрагментираних делова традиционалних нација које су остале изван територијалне целине своје националне државе”, као у случају бившег Совјетског Савеза (Деспотовић 2019: 299–300). Дакле, геополитика идентитета је методолошки корисна за „анализу геополитичког контекста сучељавања геополитичких актера у регионима као што је Балкан, средња и источна Европа, Закавказје и другим, у којима је дошло до интензивнијих процеса државно-територијалне фрагментације и снажније етнонационалне конкуренције новонасталих политичких заједница базираних на већим или мањим разликама регионалних идентитетских особености” (Деспотовић 2019: 299; Деспотовић, Глишин 2021).

Идентитетски портрет синтетичких нација – од бошњаштва до новобошњаштва

Исламизација народа на овим просторима спровођена је током вишевековне турске окупације, која је упростила „политичку карту полуострва”, али је „етнографску још више ишарала” (Оман 2017: 71–80). Позиционирано на раскрсници истока и запада, Балканско полуострво и народи који на њему живе нису били поштеђени великих империјалних освајања. Током тог вишевековног страдалништва, религијске разлике посебно су долазиле до изражаја, поготову јер су спољнополитички актери користили те разлике како би генерисали унутар-регионалне нестабилности и сукобе и остваривали геополитичке циљеве науштрб, пре свега, српског народа.

Током турске окупације, један део српског етничког корпуса прихватио је верску конверзију у ислам, сматрајући то привременим решењем за егзистенцијалне и породичне проблеме. Појединачне одлуке о верској конверзији нису доводиле у питање национални код, односно националну припадност. Напротив, значајан број исламизованих Срба очувао је свест о српском пореклу, традицији и вери (Умељић 2018: 128; Терзић 2016: 83).²³⁸ Реч је о муслиманима који „имају српске народне обичаје, који говоре српски језик и који се разликују од других Срба само тим што исповедају ислам место хришћанства” (Ребац 2016: 266). И у „Катихизису српског народа” из 1888. године пише да су Срби „православне, католичке и мухамеданске” вероисповести (Поповић 2000: 40). Дакле, иако је извршена верска конверзија, није дошло до промене националног кода. Анализирајући и имена верских конвертита, увиђа се словенско порекло. Приликом преласка у ислам,

²³⁸ Погледати више: М. Селимовић (1977). *Сјећања*, Слобода, Београд.

ново име било је саставни део конверзије и „формално обележје припадности новој, исламској религији, односно део новог муслиманског идентитета” (Зиројевић 2012: 9–11, 12–31). Међутим, на балканском простору име је праћено презименом, које је стално, непроменљиво и наследно. Традицију презимена нису имали ни Арапи ни Турци, тако да је ислам на Балкану имао индиректан утицај у односу на презиме. Стога су нова имена конвертита праћена старим словенским презименима, која сведоче о њиховом пореклу (Зиројевић 2012: 63–65, 66–84).

Спољнополитички актери, пре свега Ватикан, Аустрија и Турска, видели су прилику да искористе верске конвертите за испуњавање геополитичких циљева на овом простору. Они су у својим геополитичким плановима пројектовали да „верске конвертите са индивидуалног аспекта, преко колективне националне конверзије, прекодирају у нове идентитете синтетичких нација као договорних нација” (Деспотовић, Глишин 2022: 280). Геополитички пројекти имали су двоструки циљ:

а) спречавање језичко-културног јединства, националног укрупњавања и државног уједињења српског народа на просторима свог вековног трајања;

б) отимање језика и културне баштине, отимање народа, преко верско-националне конверзије, који говори тим језиком као својим матерњим језиком, а са тим народом отимају и његове територије које је током историје бранио и ослобађао (Деспотовић 2019: 282).

Јасно нам је да су поједине европске силе тога времена заговарале двоструке стандарде формирања модерних нација, поготову када је у питању балкански простор. Како смо навели у првом делу рада, нација се према европском моделу посматра као заједница језика. Верско-конфесионална припадност није узимана у обзир приликом формирања нација, односно, према том критеријуму се није делио јединствени национални корпус на мање групе које су добијале ново име. Међутим, супротан принцип подржан је и спровођен на Балкану. „Спољнополитички фактор је успео да наметне концепт религије као одреднице нација и да генерише процес стварања синтетичких нација као договорних нација на основу верско-конфесионалне припадности” (Деспотовић, Глишин 2022: 281).

Током Аустро-Угарске окупације Босне и Херцеговине увиђамо како је текао процес формирања синтетичке бошњачке нације. Бењамин фон Калај (*Benjamin von Kallay*) је био на челу окупационе управе (1882–1903)²³⁹ и разрадио је целокупну политику стварања босанског језика и босанске нације

²³⁹ Више о томе: Т. Краљачић (2017). *Калајев режим у Босни и Херцеговини (1882–1903)*, Catena Mundi, Београд.

науштрб српског језика и српског народа.²⁴⁰ „Српство, то је непријатељ!” говорио је Калај (Ђоровић 2017: 95). Босански језик²⁴¹ званично је уведен у уџбеник граматике 1890. године, али пројекат стварања босанске нације доживео је неуспех до 1901. године, због чега је аустроугарска власт подржала великохрватску идеју која би Хрвате и муслимане у Босни и Херцеговини ставила насупрот Срба (Раковић 2015: 112). Дакле, босански језик је „производ политичке калкулације окупационих власти, које су биле свесне значаја језика за конституисање нове нације. Прича о томе да се у Босни вековима говорило босанским језиком јесу историјски фалсификати. Од најстаријих списа, споменика и повеља, кроз векове, помиње се искључиво српски језик” (Деспотовић, Глишин 2022: 282). Иначе, пре него што је прешао у аустроугарску службу, Калај је у својој књизи „Историја српског народа” писао да у Босни и Херцеговини постоји само један народ под трима религијама – српски. Чак и немачки писац Карл Пец током истраживања порекла становништва Херцеговине наводи за „мухамедански део становништва да су првобитно, природно Срби” (Костић 2017: 37). О томе сведочи етнографска карта Османског царства у Европи из 1847. године, германског картографа Хајнриха Бергхауса (*Heinrich Berghaus*), према којој је у Србији, Босни и Херцеговини и Црној Гори живело 99% Срба.²⁴² Дакле, Калај је био у функцији спровођења аустроугарских геополитичких интереса у Босни и Херцеговини. Један од основних циљева тицао се стварања босанске нације и јачања бошњаштва као политичке и националне идеологије и продубљивање јаза између православних Срба и Срба мухамедове вере. Аустројске власти биле су свесне чињенице да су муслимански прваци у периоду борбе за верску

²⁴⁰ Србин муслиман Аливерић Тузлак написао је песму „Српски језик”, у знак противљења аустројској одлуци да се српски језик зове „земаљски” – касније и „бошњачки”.

„Српски језик, рајски језик –

Не што њиме збори раја,

Већ за то, што у себи

Све милине звука спаја

Српски језик, рајски језик –

За то велим, што да кријем:

Сваки онај Богу гр’јеша,

Ко га зове земаљскијем.”

Цит. према С. Јарчевић (2010). *Бивши Срби: римокатолици, муслимани, Румуни и Црногорци*, Мирослав, Београд, 66.

²⁴¹ Босански бан Стефан Котроманић у повељи из 1333. године свој језик назива српским. Дакле, бан босански, за ког се зна да је био „католичке вјере” језик у Босни назива српским. В. Богићевић (2016). „Босна и Херцеговина: српске земље су по крви и по језику”, у: *Catena Mundi III*, *Catena Mundi*, Београд, 312–317.

²⁴² Карту погледати у: Енциклопедија *Catena Mundi*, том III, *Catena Mundi*, Београд, 2016.

аутономију од 1899. године организовали групе које би биле истински борци за српску националну мисао. О томе сведочи и вођа покрета муслиманске омладине Осман Ђикић, који је престао да користи назив „србофилски”, усвојивши назив „Срби муслиманске вере” (Ребац 1925: 113–114, Ђоровић 2017: 96, 98–100). Буђење свести о српском пореклу међу муслиманима била је велика претња по аустријске интересе, те су они свим средствима настојали да спрече тај процес. Подстичући верску нетрпељивост и националну мржњу, успевали су у тој намери да разједине српски национални корпус. Осим спречавања веза између Срба муслимана и Србије, аустријске власти радиле су на томе да исламско друштво истргне и из турског утицаја. Аустро-Угарска је „због сламања интеграционе идеје савеза српских територија гледала на босански ислам као на перспективу коју треба развијати и утапати у хрватско-народно, односно римокатоличко вјерско тијело, уз благонаклоност и помагање РКЦ. Играјући на карту аутономашења исламског фактора у Босни и Херцеговини, настојало се што дуже зауставити процес заживљавања интеграционе идеје савеза Јужних Словена”²⁴³

Почетком XX века, тачније након анексије Босне и Херцеговине 1908. године, проблем идентитета Срба муслимана дошао је до изражаја. То добро примећује Хасан Ребац, који наводи да Срби муслиманске вере „кроз четири века удаљавани од националног идеала, борећи се за чисто верски исламски идеал, нису осећали своју браћу у Србији и Црној Гори, а још мање у Русији, и све су очекивали од браће по вери, Турака. Анексија им је порушила све наде и сва очекивања за увек” (Ребац 1925: 112). Дакле, вековима су се идентификовали са Турцима због исповедања исте вере, али „када им је речено да нису Турци, муслимани БиХ нису више знали шта су” (Костић 2017: 35).

Алијино новобошњаштво и безбедносни ризици по Републику Српску

Идеја о стварању новог националног идентитета муслимана јачала је током XX века, док се свест о српском етничком пореклу муслимана на све начине и жестоко потискивала. До краја Другог светског рата, један део муслиманске интелектуалне елите настојао је да очува свест о српском пореклу. Један од муслиманских првака у Рашкој Мурат Шећерагић, написао је 1944. године да се муслимани од Срба „разликују само по вјери и вјерским

²⁴³ М. Нухић (2012). „Ислам као детерминирајући фактор у животу М(м)услимана”, у: *Срби муслиманске вероисповести*, Институт за политичке студије, Београд, 202.

обичајима, дочим су им један језик, једна крв, једни обичаји...” (Терзић 2016: 84). Исто тврди и Хакија Ш. Куленовић у свом тексту „Национална свест динарских муслимана”, где пише: „јасно је да смо ми, динарски муслимани словенске крви и језика, браћа наших православних и католичких сународника” (Куленовић 2017: 55). Међутим, комунистичке власти су радиле на сузбијању те свести, која је означена као израз „великосрпских тенденција и расположења” (Терзић 2016: 84). Уз све притиске и прогоне, комунистички режим настојао је да створи муслиманску нацију, што је и формализовао шездесетих година увођењем назива „Муслиман” у званичну употребу (Танасковић 2016: 243). Треба напоменути да су истакнути муслимански праваци, пре свега др Мустафа Имамовић, говорили да је национална одредница „Муслиман” неприхватљива. Нешто раније, 1973. године, др Мухамед Филиповић је рекао да је бошњаштво превазиђена идеја (Танасковић 2016: 243–244). С тим у вези, Алија Коњхоџић добро примећује да „безбожни комунизам, који је сваку веру па и муслиманску прогласио ’опијумом за народ’, где се свим средствима затире Српство, а муслимани проглашавају неком новом нацијом ’Муслиман’, из једног разлога да се не одреде као СРБИ, као што су то увек чинили и да се процес националног опредељења муслимана заувек прекине” (Коњхоџић 2017: 116). Ипак, у томе нису успели, јер како примећује Коњхоџић, „најистакнутији Срби муслиманске вере, писци, новинари и књижевници свесно су се определили као Срби, српски раде и пишу” (Коњхоџић 2017: 116).

Ипак, догађаји и политичке елите у обе Југославије²⁴⁴ и, потом, верски и грађански рат деведесетих година, уз подршку атлантизма и радикалног ислама, погодовали су етничком одређењу и изградњи националног идентитета „бошњака”. Да се заиста ради о једној политичкој креацији, која је у кратком временском року створена, сведоче и догађаји са почетка деведесетих година, када су се на политичкој равни супротставили заговорници муслиманске, односно бошњачке концепције. То јест, питање је било да ли ћемо бити „Муслимани” или „Бошњаци”. С тим у вези, муслиманско становништво Босне и Херцеговине је на плебисциту 1992. године готово у целини одлучило да су „по нацији Муслимани, да им је вероисповест Ислам и језик босански” (Новак 2015: 713). Међутим, убрзо је пронађено решење на тзв. Бошњачком сабору 28. септембра 1993. године, када је усвојено бошњачко национално име. За ново име су се залагали и дотадашњи противници, попут Алије Изетбеговића (Танасковић 2016: 244). То је био девети

²⁴⁴ Погледати више: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021). „Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог државног разбијања”, *Лесковачки зборник LXI*, Народни музеј, Лесковац, 439–453.

пут да босански муслимани од 1868. до 1992. године мењају етничко име (Новак 2015: 439–453). Етничко име „Бошњак” добија и међународно признање Вашингтонским споразумом из марта 1994. године, што указује на спољнополитичку умешаност, на првом месту, Сједињених Држава. На тај начин је „остварен давно осмишљен пројекат Аустро-Угарске о удаљавању муслимана из БиХ од српског националног корпуса, као и о супротстављању нове нације ’Бошњака’ Србима” (Милошевић, Мировић 2013: 224).

Поменуто супротстављање нове нације, односно бошњака, Србима, има више димензија, које су неминовно и безбедносни и геополитички изазов по српски ентитет у Босни и Херцеговини, Републику Српску. Почевши од чињенице да исламизам у БиХ има дугу историју и да је Алија Изетбеговић²⁴⁵ био један од најистакнутијих представника у модерној историји, те да је трасирао пут политичким следбеницима који и данас обављају важне функције у званичном Сарајеву, већ довољно говори о њиховом потенцијалу да се супротставе српском ентитету у целини. Исламизам као идеологија добија замањак деведесетих година током рата у Босни, када се на десетине хиљада исламских терориста придружило муслиманској војсци Алије Изетбеговића, у нади да ће створити прву исламску државу на тлу Европе (Вукоичић 2017: 132–133). Рат у Босни искоришћен је за продор исламизма и тероризма на Балкан. Како наводи аналитичар Гордон Бардош (*Gordon Bardos*), „на Балкану се пре 50 година међу исламске екстремисте могло сврстати неколико стотина појединаца око Алије Изетбеговића, а данас у овом региону има неколико стотина хиљада људи који су прихватили идеолошки и политички програм Исламске државе” (Вукоичић 2017: 134). Сједињене Државе су, преко *Military Professional Ressource Inc*, „подржале долазак цихадиста на босанско тло у борби против ’српских варвара’. Циљ није био борба против српског варварства, него дуготрајна имплементација у срцу Балкана” (Труд 2012: 161). И до тога је заиста дошло. Кључни безбедносни проблеми у Босни и Херцеговини су радикализам, насилни екстремизам и тероризам. Како запажају Миле Шикман и Предраг Ђеранић, тероризам је присутан у континуитету од деведесетих година до данас, најпре током рата од 1992. до 1995. године под идејом глобалног цихада, потом и 1997, 2002, 2005, 2008, 2010, 2011. и 2015. године (Шикман, Ђеранић 2017: 75–96). На подручју Републике Српске, извршен је терористички напад на полицијску станицу у Зворнику 2015. године. Реч је о реалном безбедносном изазову,

²⁴⁵ Исламска декларација била је темељ политичке странке Алије Изетбеговића и послужила је за реализовање прве фазе у којој су „босански муслимани од српске етнице претварани у верску заједницу синтетичког типа, исламску по одређењу и истовремено конфронтiranу са властитом културом и цивилизацијом” (Деспотовић 2019: 205).

који не наилази на одговарајући одговор власти у Сарајеву. Напротив, бошњачки политичари и интелектуалци у већини случајева имају благонаклон став према исламском фундаментализму, вехабизму и тероризму. Такав став подржава и већина бошњачког становништва, што је забрињавајућа појава, „посебно када се узме у обзир да су исламски екстремисти широм света познати по врло бруталном односу према свим оним муслиманима који не деле њихову визију света и ислама, што би, хипотетички гледано, и велики број босанско-херцеговачких муслимана ставило у врло незгодну позицију уколико би, у неком будућем периоду, најекстремнији исламисти добили на политичкој снази” (Вукоичић 2017: 137).

Када говоримо о ставовима бошњачке политичке и интелектуалне елите, требало би да укажемо на неколико примера. Наиме, Бакир Изетбеговић је на годишњици рођења свог оца рекао да ће завршити оно што је Алија започео (Политика 2017). Присетимо се да је Алија Изетбеговић у свом политичком програму заговарао идеју о успостављању шеријатске државе, не бирајући средства. С тим у вези, Изетбеговић је изјавио 1991. године: „Ако сада не постоји фундаментализам, онда то не значи да га неће бити. (...) Тада неће бити само фундаментализам, већ и тероризам који неће имати краја. Десетине хиљада младих муслимана неће дозволити да остану без домовине и они су спремни да се бране тероризмом ужасних размера” (Елзесер 2006: 43). Осим намере да следи очев пут, Бакир Изетбеговић је рекао да је његов отац оставио Босну и Херцеговину у аманет Ердогану (Бета 2017). С тим у вези, треба поменути ’зелену трансверзалу’ и неоосманистичку идеју повратка Турске на просторе које је некада држала под својом контролом. Ахмет Давутоглу је јасно указао на два краткорочна и средњорочна циља турске спољне политике на Балкану: јачање Босне и Албаније и „формирање међународног правног темеља којим ће се заштитити националне мањине у овој области. У оквиру тог правног темеља Турска константно треба да прати свој циљ, који би јој гарантовао право интервенције у питањима везаним за муслиманске мањине” (Давутоглу 2014: 134). Дакле, прва изјава Бакира Изетбеговића указује на унутрашњи безбедносни изазов и потенцијално радикално остваривање Алијиних идеала, док друга изјава подсећа на спољашњи безбедносни изазов и турски неоосманистички концепт.

Даљој дестабилизацији и продубљивању безбедносних ризика доприноси званично Сарајево које од потписивања Дејтонског споразума до данас покушава да изврши његову ревизију па чак и суспензију, како би, кроз даљу централизацију и концентрацију власти на федералном нивоу, успоставили бошњачку доминацију (Деспотовић 2019: 160). Урушавањем Дејтонског споразума, бошњачке политичке елите настоје да уруше основе за очување

Републике Српске. Један од истакнутих бошњачких интелектуалаца, универзитетски професор у Сарајеву, Омер Ибрахимагић, истакао се по ставовима у вези са уређењем БиХ, сматрајући да она треба да буде интегрална и етнички неподељена. С тим у вези, он се залаже за реинтеграцију Републике Српске и успостављање уставне супремације БиХ у односу на ентитете.²⁴⁶ Такође, током протеклих година, добрим делом је укинута безбедносна структура Републике Српске предвиђена Дејтонским споразумом, што је довело у питање могућност заштите безбедности српског народа у БиХ. Треба рећи да „на подривању дејтонског ’великодушног’ мира ради управо сила која га је својевремено наметнула – Сједињене Државе. Испоставило се да је одустајање Вашингтона од унитарне БиХ било само тактичке природе, те да он дугорочно остаје посвећен почетном циљу бацања Срба као ’лоших момака’ на колена” (Трапара 2016: 57). Дакле, Република Српска се и у том контексту суочава са све јачим притисцима тзв. међународне заједнице. Високи представник међународне заједнице у БиХ Кристијан Шмит (*Christian Schmidt*) од ступања на дужност покушава да изврши притисак на Републику Српску. Он је крајем 2021. године у Извештају Уједињеним нацијама написао да „ако српски сепаратисти испуне своју претњу да ће поново направити ентитетску војску, међународне мировне снаге би требало да буду враћене у већем броју да зауставе могућност клизања ка новом рату”.²⁴⁷ Очигледно је да стабилна Република Српска смета и политичарима у Сарајеву и међународној заједници, те је реална опасност да ће они, комбинованим деловањем радити на дестабилизацији и потпуном поништавању Српске.

Напоследку, према нашем мишљењу, целокупну безбедносну ситуацију у Босни и Херцеговини усложњава и преплитање политичке идеологије у уџбеницима исламске веронауке у БиХ. Колега Зоран Милошевић анализирао је садржај основношколских уџбеника исламске веронауке где је могао да увиди политизацију образовног материјала (Милошевић 2004: 41–42). Наглашавамо да је анализа објављена 2004. године, али то не умањује њен значај у актуелном контексту, будући да такав или сличан садржај образује младе генерације муслимана у Босни о чему се расправљало и последњих година.²⁴⁸ Већ у првом разреду ученици уче о „четничком” гранатирању Сарајева, да би се континуирано, кроз уџбенике дошло до тога да се у шестом

²⁴⁶ Видети више: З. Милошевић (2004). *Бошњачко њонишћавање Срба*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево, 9–41.

²⁴⁷ Погледати више: J. Berger, „Bosnia is in danger of breaking up, warns top international official”, *The Guardian*, 2. November 2021.

²⁴⁸ Погледати: „БиХ: Уџбеници подстичу мржњу према Србима”, *Вечерње новости*, 13. септембар 2013.

разреду деца уче да су „дужна ослободити своју земљу”. Имајући у виду да су Срби у тим уџбеницима окарактерисани као „агресори”, није тешко закључити од кога треба да се ослободе. Надаље, у уџбенику за седми разред пише да „Муслимани не могу и не смију прихватити било чију доминацију нити окупацију својих животних простора. Дужни су штитити интересе своје вјере и своје домовине” (Милошевић 2004: 45). А у осмом разреду се наводи да „уколико желе да постану чланице Уједињених нација морају да се ’бар прешутно одрекну џихада” (Милошевић 2004: 45). У истим уџбеницима Срби се представљају као четници, окупатори, душмани, зликовци и прогонитељи муслимана (Милошевић 2004: 46–47). Такво генерисање мржње међу децом основношколског узраста подсећа на исламистичку индоктринацију и припрему за потенцијалне сукобе у будућности.

Геополитичка и безбедносна ситуација у Босни и Херцеговини може се окарактерисати као сложена, тешка и ризична. Фазно посматрање догађаја од XIX века и конституисања модерних суверених нација до данас показује да су спољнополитички чиниоци, континуирано и свесрдно, подстицали различитости до нивоа нетрпељивости и сукобљености. Осетљива религијско-конфесионална и лингвистичка тачка сусрета балканских народа, претворена је у тачку најкрвавијих сукоба, који су резултирали поцепаним и растрзаним државама. Комбинованим деловањем унутрашњих одрођених елита и спољних геополитичких играча, вршена је дезинтеграција српског националног и територијалног корпуса у корист нових идентитета синтетичких нација. Спољнополитички фактор подстицао је *сисџемски ауџиошовинизам* као патолошку, политички индуковану социјалну појаву „иза које је у различитим фазама модерне политичке историје Срба стајала званична државна политика тадашњих властодржаца, а која је имала значајну подршку доброг дела национално одрођене интелигенције. Свака од поменутих елита вођена је својим парцијалним интересима, али је у коначном збиру произвела *синџром националне ениџроије* као веома погубне последице погрешне политике по друштвени, економски, политички и културни развој српске државе, друштва и нације” (Деспотовић 2019: 10). Тако је слабљен већ империјалним притисцима ослабљен српски народ, те је стварано погодно тле да се брзим политичким одлукама створе и верификују синтетичке нације. Убрзан развој синтетичких нација одвијао се у државним оквирима обе Југославије, нарочито током Брозове власти када је на све начине потискивана свест о српском пореклу Срба муслимана, док

је с друге стране подстицана нова идентитетска конструкција „Муслиман”, а потом и „Бошњак”. Тај период означавамо као распон између „Калајевих бошњака и Алијиних новобошњака” и увиђамо континуитет који је добијао све радикалније облике, поготову од *Исламске декларације* до данас.

Сви недостаци синтетичких идентитета надокнађени су историјским фалсификатима, крађом српског језика, културне и историјске баштине, територијалним прекрајањима и отимањем српских земаља, а да им ни то није довољно сведочи актуелна реторика бошњачке политичке елите у Сарајеву, која покушава да делегитимише и порекне постојање Републике Српске. За такву политику, они и даље уживају свесрдну подршку Запада, који деценијама деструише српску државу и потискује српски народ.

У раду смо указали на исламистичке и екстремистичке тежње које пројевају кроз политички, интелектуални, административни и образовни систем, што изискује пажњу српске политичке и интелектуалне елите у Републици Српској, која би у надлазећем периоду требало да буде спремна на све могуће сценарије. Стога сматрамо да је неопходно јачање унутрашњих економских, привредних и политичких капацитета Републике Српске, уз ослањање и чврсту сарадњу са Србијом. С тим у вези, Србија се обавезала Стратегијом националне безбедности из 2019. године²⁴⁹ да ће заштитити српски народ где год да живи, те се очекује наставак јачања веза Београда и Бањалуке, као и недвосмислена дипломатска подршка Републици Српској и српском народу преко Дрине. Најзад, српски народ у целини мора да уважи своје националне интересе и да крене пут сарадње са оним државама које уважавају те интересе, на првом месту са Русијом.

²⁴⁹ Погледати више: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021). „Геополитички идентитет Републике Србије и Стратегија националне безбедности”, *Политичка националне безбедности*, год. XII, бр. 1, Институт за политичке студије, Београд, 21–35.

Литература

1. Алинеи, Марио (2021). *Настанак европских језика II*, Прометеј, Нови Сад
2. Батаковић, Т. Душан (2018). *Златна нити постојања*, Catena Mundi, Београд
3. Бета, „Изетбеговић: Мој отац је Ердогану оставио Босну у аманет”, *Бетта*, 19. октобар 2017.
4. Богићевић, Влатко (2016). „Босна и Херцеговина: српске земље су по крви и по језику”, у: *Catena Mundi III*, Catena Mundi, Београд
5. Вукоичић, Јелена (2017). „Република Српска и Србија пред изазовима исламизма и тероризма”, *Политика националне безбедности*, год. VIII, бр. 1, Институт за политичке студије, Београд
6. Вечерње новости, „БиХ: Уџбеници подстичу мржњу према Србима”, *Вечерње новости*, 13. септембар 2013.
7. Давутоглу, Ахмет (2014). *Сирајшеијска дубина*, Службени гласник, Београд
8. Деспотовић, Љубиша (2013). „Синтетичке нације као модел закаснеле идентитетске консолидације нација на простору бивше Југославије”, *Српска политичка мисао* 42 (4), Институт за политичке студије, Београд
9. Деспотовић, Љубиша (2019). *Геополитика Светосавља: српско национално постојање у историјском региону од кришћене до природне Србије*, Каирос, Сремски Карловци
10. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2021). *Савремени међународни односи и геополитика*, Каирос, Сремски Карловци
11. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2021). „Геополитички идентитет Републике Србије и Стратегија националне безбедности”, *Политика националне безбедности*, год. XII, бр. 1, Институт за политичке студије, Београд
12. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2021). „Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог државног разбијања”, *Лесковачки зборник LXI*, Народни музеј, Лесковац
13. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2022). „Геополитички аспекти формирања синтетичких нација као договорних нација на простору бивше Југославије”, у: *Историја као инструменти геополитике* (пр. Зоран Милошевић), Институт за политичке студије, Београд

14. Деспотовић, Љубиша (2020). *Српска њолиџичка модерна*, Каирос, Сремски Карловци
15. Екмечић, Милорад (2002а). „Национални идентитет, синтетичке нације и будућност демократије”, у: *Национални идентитет и суверенитет у јуџоисџочној Европи*, Историјски институт САНУ, Београд
16. Екмечић, Милорад (2002). *Дијалој ѡрошлосџи и садашњосџи*, Службени лист СРЈ, Београд
17. Екмечић, Милорад (2017). *Дуџо креџање између клања и орања*, Euro Book, Београд
18. Елзесер, Јирген (2006). *Како је џихад сџиџао на Балкан: свџи раџници и џајне службе на Балкану*, Јасен, Београд
19. Енциклопедија *Catena Mundi* (2016). Том III, *Catena Mundi*, Београд
20. Зиројевић, Олга (2012). *Исламизација на јужнословенском ѡросџору: Конверџиџи: како су се звали*, СГЦ, Београд
21. Јарчевић, Слободан (2010). *Бивши Срџи: римокатолици, муслимани, Румуни и Црноџорци*, Мирослав, Београд
22. Коњхоџић, Алија (2017). „Срџи муслиманске вере у четничким одредима”, у: *Закована враџа: Срџи и балкански муслимани*, Укронија, Београд
23. Костић, М. Лазо (2017). „О националности БХ муслимана”, у: *Закована враџа: Срџи и балкански муслимани*, Укронија, Београд
24. Краљачић, Томислав (2017). *Калајев режим у Босни и Херџеџовини (1882–1903)*, *Catena Mundi*, Београд
25. Куленовић, Ш. Хакија (2017). „Национална свест динарских муслимана”, у: *Закована враџа: Срџи и балкански муслимани*, Укронија, Београд
26. Милошевић, Зоран (2004). *Бошњачко џониџавање Срџа*, Завод за уџбенике и наставна средства, Српско Сарајево
27. Милошевић, Зоран, Мировић, Александра (2013). „Етноконфесионални идентитет Срџа у Дневном авазу”, у: *Национални идентитет и релиџија*, Институт за политичке студије, Београд
28. Митровић, М. Милован (2016). „Феноменологија и дијалектика националног идентитета и српског идентитета Срџије”, у: *Идентитетски ѡребражај Срџа*, Центар за издаваштво и информисање, Београд
29. Новак, Виктор (2015). *Magnus Crimen II*, *Catena Mundi*, Београд
30. Нухић, Мехмедалија (2012). „Ислам као детерминирајући фактор у животу М(м)услимана”, у: *Срџи муслиманске вероисџовџи*, Институт за политичке студије, Београд
31. Оман, Емил (2017). „Турски јарам и прелажење у ислам”, у: *Закована враџа: Срџи и балкански муслимани*, Укронија, Београд

32. Поповић, Д. Никола (2000). *Српски национални програма*, ДМП, Београд
33. Политика, „Изетбеговић: Завршићу оно што је мој отац започео”, *Политика*, 8. август 2017.
34. Радаковић, Милован (2012). *Компоненте националној и европској идентитетима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд
35. Радуски, Нада (2018). „Језичка и религијска компонента националног идентитета становништва Србије”, у: *Национални идентитет и етнички односи* (пр. Нада Радуски), Институт за политичке студије, Београд
36. Раковић, Александар (2015). *Срби и религијски интервенционизам 1991-2015*, Хришћански културни центар др Радован Биговић, Београд
37. Ребац, Хасан (2016). „Наши грађани муслиманске вере”, у: *Catena Mundi III*, Catena Mundi, Београд
38. Ребац, Хасан (1925). „Срби муслиманске вере у Босни и Херцеговини”, *Летопис Машице српске*, књ. 306, св. 2–3, Нови Сад
39. Селимовић, Меша (1977). *Сјећања*, Слобода, Београд
40. Симеуновић, Драган (2009). *Нација и глобализација*, Зограф, Ниш
41. Смит, Антони (1998). *Национални идентитет*, Библиотека XX век, Београд
42. Стојковић, Бранимир (2008). *Европски културни идентитет*, Службени гласник, Београд
43. Танасковић, Дарко (2016). „Противречности необошњаштва.” у: *Catena Mundi III*, Catena Mundi, Београд
44. Терзић, Славенко (2016). „Етничко и верско у српској историји”, у: *Catena Mundi III*, Catena Mundi, Београд
45. Труд, Ж. Алексис (2012). *Разарање Балкана*, Metella, Београд
46. Трапара, Владимир (2016). „Вишедимензионални историјски значај Дејтонског споразума”, у: *Дејтонски мировни споразум - две деценије мира и поуке за свеј*, Институт за међународну политику и привреду, Београд
47. Ђоровић, Владимир (2017). „Осман Ђикић 1879–1912”, у: *Закована врата: Срби и балкански муслимани*, Укронија, Београд
48. Умељић, Владимир (2018). *Балкански јамбик Вашикана*, Catena Mundi, Београд
49. Хајзинха, Јохан (1996). *Патриотизам и национализам у европској историји до краја деведнаестог века*, Прометеј, Нови Сад

50. Хегел, Фридрих (2005). *Феноменологија духа*, Дерета, Београд
51. Цветковић, Н. Владимир (2002). „Национални идентитет и (ре)конструкција институција у Србији (идеологије, образовање, медији)”, *Филозофија и друштво XIX-XX*
52. Шикман, Миле, Теранић, Предраг (2017). „Угрожавање безбедности Републике Српске, са посебним освртом на тероризам”, *Политика националне безбедности*, год. VIII, бр. 1, Институт за политичке студије, Београд
53. Шпенглер, Освалд (2018). *Пројаси зајага II*, Службени гласник, Београд
54. Borger, Julian, „Bosnia is in danger of breaking up, warns top international official”, *The Guardian*, 2. November 2021.
55. Cohen L. Jean, Arato, Andrew (1994). *Civil Society and Political Theory*, MIT press, Massachusetts
56. Hobsbawm, Eric (1995). *Nations and nationalism since 1870*, Cambridge University Press, Cambridge
57. Jenkins, Richard (2008). *Rethinking Ethnicity*, SAGE Publications, London

6. ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПРИЛИКЕ У СТАРОЈ СРБИЈИ УОЧИ БАЛКАНСКИХ РАТОВА И МАКЕДОНСКО ПИТАЊЕ

Сложени историјски, политички, културни, економски, дипломатски и други односи захтевају исто тако сложен и методичан приступ, посебно уколико настојимо да препознамо узроке догађаја, одлука и процеса који су се одвијали или се пак и даље одвијају. Догађаји на Балкану имају сложени карактер у вишевековном континуитету и као такви створили су неколико парадигматичних геополитичких обележја, која се одражавају на готово све процесе у овом региону. Према томе, имајући у виду чињеницу да су „велике силе”²⁵⁰ у различитим историјским етапама кодирале овај простор као зону за ширење својих територија и утицаја, с правом можемо говорити о Балкану као важној геополитичкој тачки у међународним односима, као и о кључној улози спољнополитичких фактора у генерисању, управљању и довршавању процеса на балканском тлу, најчешће на штету српског народа, а у корист држава означених као „трабанти” на терену.²⁵¹ Прекрајање граница, детериторијализација, историјски фалсификати, деконструкција језика, писма и културе, разводњавање идентитета и на темељима већ постојеће природне нације стварање нових синтетичких нација и слично, само су неки од процеса на Балкану којима су управљале велике силе са Запада.²⁵²

²⁵⁰ Погледати више: John J. Mearsheimer (2014). *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York; P. Kennedy (2017). *The Rise and Fall of the Great Powers*, Harper Collins UK, London.

²⁵¹ Погледати: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021). *Савремени међународни односи и геополитика*, Каирос, Сремски Карловци; В. Глишин (2019). *Балканска геополитика и историја*; М. Ковић (2021). *Велике силе и Србија 1496–1833*, Catena Mundi, Београд; В. Miller, К. Kagan (1997). „The Great Powers and Regional Conflicts: Eastern Europe and the Balkans from the Post-Napoleonic Era to the Post-Cold War Era”, *International Studies Quarterly* 41 (1), 51–85.

²⁵² Погледати: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2022). „Геополитички аспекти формирања синтетичких нација као договорних нација на простору бивше Југославије”, у: *Историја као инструмент геополитике* (пр. Зоран Милошевић), Институт за политичке студије, Београд, 269–295; Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021). „Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог државног разбијања”, *Лесковачки зборник LXI*, Народни музеј Лесковац, Лесковац, 439–453; Љ. Деспотовић (2019). *Геополитика Светисавља*, Каирос, Сремски Карловци.

Геополитичка обележја Балкана и Старе Србије

Балкански геополитички мозаик

Геополитичком контекстуализацијом и прецизним одређењем геополитичких обележја Балкана, постављамо основу за даљу анализу геополитичности процеса од Српске револуције до Балканских ратова, са посебним освртом на македонско питање. Пре свега, примећујемо да је Јован Цвијић *Источно питање* довео у везу са географским особинама Балканског полуострва, као што су евроазијске особине, особине спајања и прожимања и распоред балканских народа (Цвијић 2011: 115). Прва особина указује да је Балканско полуострво географски посредник између Европе и Азије. Друга особина се тиче положаја и рељефа полуострва, које је на северу отворено према Панонској низији, а на југу, дуж моравско-вардарске удолине и посредством острва, према Азији и Африци (Цвијић 2011: 15–32). Цвијић сматра да су географске особине и етнографски фактори на Балкану утицали на Источно питање и да су били узроци многобројним ратовима (Цвијић 2011: 116). Наведену Цвијићеву аргументацију допунићемо геополитиком и извешћемо геополитичка обележја: *чворности* и *контактности*. Посматрајући у историјском континуитету, увиђамо да су велике силе правац продора трасирале преко Балкана и то германски фактор осом северозапад–југоисток, исламско-турски фактор осом југоисток–северозапад, Русија осом североисток–југозапад и Ватикан, Италија, Енглеска, Француска и САД осом југозапад–североисток. Наведена кретања, осим потврђивања географских особина прожимања и спајања као погодних за освајачке продоре, стварају и својеврсни *геополитички чвор* на Балкану. Реч је о укрштању интереса глобалних и регионалних сила, услед чега су се балканске земље нашле у зони њиховог надметања. Више пута се показало да је српски положај у геополитичком чвору најсложенији, те да српски народ трпи вишевековне притиске империјалне пресе, која га девастира у свим сегментима постојања (Глишин 2020: 47-64). Друго геополитичко обележје је *контактности* и оно се односи на територијалну блискост Балкана са Малом Азијом и на његову улогу историјске трансверзале којом су ходиле различите културе и цивилизације. Дакле, на овом простору се укрштају две традиционалне религије – ислам и хришћанство (подељено у две конфесије – православље и римокатоличанство) и три цивилизацијско-културолошка круга, чинећи тако цивилизацијско-културолошку границу, али и добијајући обележје контактности (Деспотовић, Глишин 2021: 315–316). Стога не чуди што

је Балкан вишевековно попрште „сукоба цивилизација” (Huntington 1996) и амбијент „мултиетничког коктела” (Brzezinski 1997). Узимајући у обзир наведена геополитичка обележја, сматрамо да су она утицала на исцртавање политичких и административних граница, као и оних далекосежнијих дискурзивних и цивилизацијских граница, које су онемогућавале територијалну, културолошку и цивилизацијску целовитост српског народа чинећи га рањивим и лаким пленом за територијалне аспирације агресивних суседа, проверавање, прогон, отимање верске и културне баштине, крађу језика и писма и фрагментацију и уситњавање српског корпуса у целини. Стога сматрамо да геополитички процеси утичу на **свесрпско питање**, обухватајући и македонско питање о коме ће у даљем тексту бити више речи.

Појам и границе Старе Србије
– историјска дефиниција Србије

Стара Србија као географски појам јавља се у XIX веку, након формирања Кнежевине Србије. С обзиром на то да новоформирана кнежевина није обухватала све оне просторе некадашње немањичке Србије, јавила се потреба за именовањем области које нису ушле у њен састав. Тако је Стара Србија обухватила централне, јужне и југоисточне делове средњовековне српске државе (Дедијер 1912: 4). Област Старе Србије је у средњем веку представљала централни део српске државе, културно и духовно упориште и језгро око кога су се груписале све остале области са најважнијим српским средњовековним престоницама – Расом, Скопљем, Призреном и Приштином (Вучковић 2014: 8–9). Колега Дејан Антић наводи да су то територије јужно и источно од Шаре, а чине их скопски, кумановски, кривоаланачки, кратовски, поречки, тетовски, гостиварски, кичевски и дебарски крај и делови велешког и прилепског краја (Антић 2016: 296). Дакле, пре формирања Кнежевине Србије, земља државног и духовног средишта била је једино позната као историјска целина Србије (Терзић 2012: 17).

Границе између Старе Србије и Македоније су спорне, а мишљења аутора различита, због чега је Јован Цвијић помоћу картографског метода извршио анализу различитих географских карата од краја XVI до почетка XIX века. На многим италијанским, млетачким, француским и немачким картама Србија обухвата, осим Косова и Новог Пазара, Скопље и скопски крај (Терзић 2012: 39–44), док „Македонија почиње знатно јужније од Скопља” (Цвијић 1906: 43–44). Да није реч само о картографском простирању Србије, сведоче људи из крајева Скопља, Овчег поља и слично, који су „називали своју земљу српском земљом”. Стога је и природно што су ови крајеви названи Старом

Србијом. Дакле, „појам Старе Србије није створен ради националних претензија”, сматра Цвијић и додаје да се „јужне границе Старе Србије морају проширити и преко Шар-планине, у главном на област данашњег косовског вилајета” (Цвијић 2011: 44). На „Историјско-етнографско географској мапи Срба” историчара Милоша Ст. Милојевића из 1873. године јужно од Скопља примећујемо места Радовић, Петровић и Србица, као и област *Србо Македонци*, што сведочи о постојању Срба на тим просторима.²⁵³

Географски положај Старе Србије и Македоније своју највећу вредност има уколико је у вези са Србијом, и обрнуто, географски положај Србије има највећу вредност уколико је у вези са наведеним областима. Такав став проистиче из чињенице да оне имају централни положај и да се кроз њихову територију пружа моравско-вардарска удолина као главна комуникациона трансверзала Балканског полуострва на оси север–југ (Цвијић 2011: 45–47). Осим тога, простор Македоније и Старе Србије има одличне везе са Медитераном, посебно узимајући у обзир моравско-вардарску удолину, која ове просторе повезује са, на северу Средњом и Западном Европом, а на југу са Грчком и морима. Повољан положај и развијена мрежа природних комуникација одразила се на вредност географског положаја Македоније и Старе Србије. Дакле, овим простором се пружају главне трансверзале, пут *Via Egnatia* и скадарско-призренски пут, што употпуњује и хоризонталну и вертикалну балканску трансверзалу (Цвијић 2011: 41). Према томе, централна област Балкана са моравско-вардарском удолином је најпогоднија за стварање велике државе, чега су велике силе биле свесне, те нису дозвољавале Србима да уједине српске територије и да створе моћну државу на Балкану.

Геополитичност историјских процеса на простору Старе Србије од Српске револуције до балканских ратова

Деветнаести век на Балкану обележен је бројним револуционарним догађајима који су утицали на однос великих сила и прекрајање империјалних граница. Српски народ био је покретач револуционарног таласа који је имао карактер борбе за националну еманципацију и стварање модерне националне државе.²⁵⁴ Српском револуцијом започета је „епоха сукоба интереса великих и малих народа у југоисточној Европи”, а „мале балканске нације

²⁵³ Мапу видети у: *Енциклопедија Catena Mundi II* (2018), *Catena Mundi*, Београд.

²⁵⁴ Национални процес Српске револуције завршио се потписивањем Трећег хатише-рифа 1833. године, а исход је Кнежевина Србија без феудалних окова. Љ. Деспотовић (2020). *Српска иолиничка модерна*, Каирос, Сремски Карловци, 63.

постају одлучујући фактор у решавању источног питања” (Екмечић 2017: 201). Устанци и побуне широм Балкана потресали су Османско царство, које је било у фази слабљења. Такав развој догађаја и геостратешки значај територија на којим се простирало Османско царство заинтересовало је водеће европске државе, које су разматрале будућа територијална прекрајања овог простора што се у крајњем одразило на судбину балканских народа. О значају овог простора сведоче пројекције Наполеона о стварању царства на Оријенту са Константинопољем као престоницом и кључним геостратешким мореузима Босфором и Дарданелима. У том случају, оса кретања пружала би се преко Балкана, чувајући Дунав као стратешку границу према потенцијалном руском продору (Поповић 2020: 65). Након Српске револуције на овом простору до изражаја долазе утицаји Хабзбуршке монархије и Русије, што је додатно усложнило ионако специфичну политичку и геополитичку ситуацију (или *чворносї*) (Батаковић 2018: 9–10). Према Душану Батаковићу, „Кнежевина Србија, која се граничила са Хабзбуршком монархијом и са специфичном геополитичком и крхком политичком позицијом, била је зависна не само од воље сизерена, турске Порте, већ и од утицаја две велике силе које су доминирале Балканом – Хабзбуршке монархије и Русије” (Батаковић 2018: 9–10). У наредном периоду европске државе настојале су да потисну руски утицај са Балкана, али без много успеха. Најинтензивнији покушаји долазили су из Аустроугарске, која је своју политику *Drang nach (Süd)Osten* једним делом трасирала преко Балкана.

Деценије потреса, успона и падова довеле су до једног од најзначајнијих устанака, познатог као *Невесињска њушка* 1875. године, који је водио ка уједињењу српског народа. Већ следеће, 1876. године, долази до избијања Српско-турског рата, у који се Русија укључила 1877. године. Резултат наведених догађаја је сазивање Берлинског конгреса од 13. јуна до 13. јула 1878. године на ком су Србија, Црна Гора и Румунија признате као независне државе, Бугарска је добила аутономију, док су Македонија и Косово остали у саставу Османског царства. Рашка област је названа „Новопазарски санџак” и била је под контролом хабзбуршких гарнизона, да би потом контролу преузела султанова администрација. На тај начин је Аустроугарска настојала да онемогући уједињење Србије и Црне Горе и стварање једне компактне српске територије са изласком на Јадран. Стара Србија је у тој расподели територија остала део турског царства, представљајући својеврсни „стратешки клин” у Европи, као најистуренија провинција. Такав повољан геостратешки положај заинтересовао је велике силе које су настојале да овај простор ставе под своју контролу. Несумњиво, стицањем независности Србија је била у интересној сфери Аустроугарске, која је на све начине покушавала

да спречи уједињење српских земаља и стварање српског блока, који би био препрека остваривању аустроугарских геополитичких амбиција. Са тим у вези, Аустроугарска је гурала Албанце у Стару Србију, а Бугаре у Македонију како би што више слабила српски фактор на тим просторима (Терзић 2012: 124). Саветник у аустроугарском министарству спољних послова Тешенберг, писао је цару 1884. године о главним принципима Андрашијеве источне политике, истичући да су циљеви били: 1) одржавање турске владавине, 2) одбијање сваке промене која би могла да угрози националне или политичке интересе Аустроугарске, а посебно спречавање стварања једна компактне словенске државе са већим пространством, 3) успостављање што је могуће веће равнотеже између „балканских раса” и државних творевина (...) и заштита грчког, албанског и румунског елемента, 4) стварање утиска у Европи и на Балканском полуострву да је руска политика субјективна и себична, а аустроугарска објективна и несебична па да зато лежи у интересу Европе, Турске и балканских народа да се Аустроугарској препусти пресудан утицај на истоку и 5) стварање основа за потискивање политичких предности Русије на Балкану. Како би у томе успела, Аустроугарска мора створити своја упоришта на Балкану као противтежу руским (Краљачић 2017: 31). Слично је заговарао и гроф Голуховски, који је као решење балканског питања видео слабу Србију (Љомпар 2017: 110).

Русија је, такође, овај простор пројектовала као зону за ширење геополитичког утицаја у смеру ка топлим морима. Наведено потврђује заинтересованост Русије за простор Старе Србије након Берлинског конгреса. Она је отворила своје конзулате у Призрену, Митровици и Скадру, што је био први корак ка успостављању политичког утицаја на Балкану. Тако је „стварање противничких блокова великих сила у Европи, чији су главни носиоци на Балкану биле Аустроугарска и Русија, довело до тога да се сукоб њихових политичких интереса, јаче него у другим турским областима, испољава у Старој Србији” (Недељковић 2001: 166). Русија је у више наврата својим дипломатским деловањем захтевала од Порте да сузбије арбанашку анархију у Старој Србији, што је изазвало незадовољство међу Арбанасима. Арбанашко незадовољство користили су и подстицали Аустроугарска и католички фратри, сматрајући да им та енергија може помоћи у обуздавању српског и руског фактора на простору Старе Србије (Недељковић 2001: 167–168). Арбанашко насиље посебно долази до изражаја у тренуцима када је Русија била заокупљена ратом са Јапаном, због чега поједини аутори сматрају да је 1905. година налик на 1813, јер је Русија у оба случаја била принуђена да се окрене својим државним пословима. Све прилике виђене су као погодан услов за ширење исламизма, што се и примећује од 1878. године када Турска

почиње системски да управља арнаутским насиљем (Терзић 2012: 177). Дакле, у наведеним примерима примећујемо на који начин су велике силе управљале „трабантима” на терену, користећи их у сукобима са другим државама са циљем остваривања геополитичких интереса, особито на простору Старе Србије.

Догађаји на прелазу из XIX у XX век указивали су на сложено политичко стање на Балкану. Аустроугарска је нескривено пројектовала своје амбиције ка овом простору, посебно ка Босни и Херцеговини, земљи која обилује природним богатствима и у том периоду има важан геополитички и геостратешки положај. Тако је 1908. године извршена анексија Босне и Херцеговине, што је из визуре Француза и Руса била нова германска претња у смеру ка Блиском истоку. Исте године избија и Младотурска револуција, што је био погодан тренутак да се умешају велике силе како би искористиле незадовољство народа и на тај начин иницирале поделу Турске. Аустроугарска је у тим околностима настојала да из окупиране Босне, преко Санцака и Косова и Метохије, продре ка Солуну (Гаћиновић 2016). Услед тешких околности и притисака и са Истока и са Запада, балканске државе Србија, Црна Гора, Бугарска и Грчка, формирају Балкански савез 1912. године. Француска и Русија су у новоформираном савезу виделе потенцијалног савезника у будућим сукобима и важан геополитички ланац, који би представљао баријеру аустроугарским продорима. Међутим, ни њима, као ни Немачкој, Енглеској и Аустроугарској није одговарао рат на Балкану, нити промена стања у европском делу Турске, већ су оне заговарале *status quo*, плашећи се да би потенцијалну промену стања могла да искористи супротстављена страна.

Успех Балканског савеза у Првом балканском рату завршио се потписивањем Лондонског мира 1913. године.²⁵⁵ Лондонска конференција отпочела је са радом 16. децембра 1912. године и једно од најважнијих питања које је покренуто тичало се стварања нове државе на Јадрану. О важности тог питања за поједине велике силе тога времена сведочи пример да је аустроугарски министар Бертхолд прихватио учешће на Конференцији тек након дефинисања два питања: 1) недопуштање никакве јадранске луке за Србију и 2) образовање нове албанске државе (Терзић 2016: 169–176; Вучковић 2011: 61). Тако је 1912. године створена нова независна држава Албанија, која има маритимну партиципацију, позиционирана је тако да се са њене територије могу контролисати Отранска врата и, најзад, формирана је како би се баражирао пут Србији ка Јадрану. Аустроугарска је у Србији и

²⁵⁵ Погледати: Дејан Д. Антић (2014). „Балкански ратови 1912/1913. године кроз призму српско – бугарских односа”, у: *Историографија и савремено друштво*, Филозофски факултет Ниш, Ниш.

српском националном корпусу видела главног непријатеља својим геополитичким тежњама, због чега се „аустроугарска политика према њој заснивала на продубљивању латентног неповерења и сукоба Србије са свим суседима, нарочито са Бугарском, Црном Гором и Албанијом. Српске тежње требало је приказивати увек као „великосрпске и освајачке”, а Србију као револуционарно гнездо које угрожава Балкан. Стога ју је требало изоловати и дискредитовати пред Европом (Терзић 2016: 172). Дакле, Албанија је аустроугарска геополитичка конструкција чија је улога обуздавање и потискивање српског фактора ка „срцу” балканског копна, што је, геостратешки посматрано, сужавање маневарског простора и слабљење геополитичког и геостратешког потенцијала државе (Махан 1918: 34–35).

Убрзо по завршетку Првог балканског рата, Бугарска је изненадним нападом на Србију и Грчку у ноћи између 16. и 17. јуна 1913. године започела Други балкански рат. Један од главних циљева Бугарске био је да пробију српске линије и да дођу до Вардарске долине, како би пресекли везу Србије и Грчке. Ипак, бугарска војска страховито је потучена на Брегалници. Мир је потписан у Букурешту 28. јула 1913. године, а резултат су биле нове границе између балканских држава. Победом у Балканским ратовима 1912/1913. године Краљевина Србија је добила територијална проширења која су обухватала Косово, Метохију, Новопазарски санџак и Вардарску Македонију, односно, просторе који су у Краљевини називани Стара Србија и Маћедонија (Вучковић 2011: 84–95; Јагодић 2010). Посебан значај овог територијалног проширења огледа се у чињеници да је Краљевина Србија под своју контролу ставила моравско-вардарску удолину, чиме је свој геостратешки положај значајно побољшала у односу на све балканске државе.

Међутим, балканско питање, упркос успесима српске државе у балканским ратовима, остаје актуелно, а став Аустроугарске непромењен. Конрад фон Хецендорф у мемоару од 28. октобра 1912. године то и потврђује када каже да Србија треба да изгуби своју самосталност и да своју судбину потчини вођству Хабзбуршке монархије. У тој аустријској пројекцији балканско решење би подразумевало поделу Србије и то: Санџак и западна Србија припали би Аустрији, нишки и пиротски крај Бугарској, а источни део Србије, између Мораве и Тимока, Румунији (Ломпар 2017: 79). Нестанак Србије и српског народа као балканско решење истакао је секретар бугарског краља Фердинанда 20. априла 1913. године, истакавши да „тај народ мора ишчезнути, иначе неће бити мира”. Начелник бечког Министарства иностраних послова, гроф Форгач, говорио је у лето 1913. године да би радо на свакој соби у Министарству изнад врата ставио натпис: *delendaest Serbia*, јер је он уништење Србије видео као основни услов за опстанак Монархије

(Ломпар 2017: 79). Кулминација аустријске политике је објава рата Србији крајем јула 1914. године са јасним циљем учвршћивања сопствене позиције у југоисточној Европи. Аустроугарска је „стално тежила да поправља и даље изграђује своје дотадашње позиције у југоисточној Европи, коју је сматрала за своју природну интересну сферу” (Митровић 2018: 192). У тој пројекцији, Балкан је виђен као стратешки мост и одскачна даска ка истоку, а балканска природна и рудна богатства као погонско гориво на том путу.

Македонско питање – деконструкција једне геополитичке конструкције

Српско име одржавало се у Македонији током 16, 17. и 18. века (Гопчевић 1890). Људи из Костура, Охрида, Кратова и Скопља називали су себе Србима и говорили су да су из српске земље (Ђерић 2016: 130–136; Батаковић 2018: 43). Међутим, током турске владавине долази до ширења бугарског имена по Македонији, посебно у XIX веку, када се радило на потискивању српског имена међу македонским Словенима (Цвијић 2017: 183). Након формирања Кнежевине Србије отпочео је процес преименовања вишевековног имена *Срдије* са циљем да се језичким конструкцијама, по принципу *Nomen est omen*, створе нови географски појмови иза којих се несумњиво крију „геополитички циљеви који подразумевају, најпре семантичко, а потом и политичко-територијално удаљавање” преименованих области од матице Србије.²⁵⁶ Својеврсна „географска индоктринација нација из XIX века” одразила се садржајно и на XX век, поготову током светских ратова када су малигни учинци тог процеса дошли до изражаја, пре свега на Балкану у периоду формирања и разбијања СФРЈ (Деспотовић 2019: 298). Са тим у вези, важно је да разумемо да су процеси етничке конверзије на овим просторима имали два смера: 1. проверавање – однорођавање, етничка флуидност и промена националне припадности – отимање територија на којима живе конвертити; 2. формирање политичко-територијалних јединица – национална конверзија – верско-црквени раскол и верска конверзија (Степић 2020: 99). Дакле, „идентитетски инжењеринг подразумева редизајнирање постојећих етничких и професионалних идентитета у корист дизајнирања

²⁵⁶ Актуелни примери попут „Прешевска долина” или „источно Косово” потврђују да се језичке конструкције и деконструкције вековима користе како би се одређене области и семантички и политичко-територијално удаљиле од матичне државе. В. Глишин (2022). „Бујановачко-прешевска област као потенцијално геополитичко жариште у Србији”, *Политика националне безбедности*, 22 (1), Институт за политичке студије, Београд, 155.

нових идентитета који се потом користе за остваривање реалних геополитичких интереса оних сила које су потпомогле стварање нових синтетичких идентитета. Основни градивни елементи синтетичких нација изведени су, уз снажну подршку спољнополитичког фактора, из религијско-конфесионалне и лингвистичке сфере” (Деспотовић, Глишин 2022: 275). Разумевању ових сложених процеса умногоме доприноси *концепт-модел-пракса теоријске идентитетске*, коју дефинишемо преко „низа индикатора интензивне фрагментације територијалне целовитости и оспоравања идентитетске подлоге модерне државе-нације: а) од стране подрегионалних идентитетских аспирација синтетичких нација у покушајима довршетка своје национално-територијалне консолидације, као у случају бивше СФРЈ, или б) фрагментираних делова традиционалних нација које су остале изван територијалне целине своје националне државе”, као у случају бившег Совјетског Савеза (Деспотовић 2019: 299–300). Према томе, геополитика идентитета је методолошки корисна за „анализу геополитичког контекста сучељавања геополитичких актера у регионима као што су Балкан, средња и источна Европа, Закавказје и другим, у којима је дошло до интензивнијих процеса државно-територијалне фрагментације и снажније етнонационалне компетиције новонасталих политичких заједница базираних на већим или мањим разликама регионалних идентитетских особености” (Деспотовић 2019: 299).

Македонско питање јавља се истовремено са избијањем Источне кризе 1875–1878. и Берлинским конгресом 1878. године. Пре тога, оно је било део ширег балканског, односно Источног питања. Македонија је због свог геостратешки и геополитички значајног положаја и моравско-вардарске удолине била у фокусу великих сила. Имајући то у виду, професор Фердинанд Шевил је Македонију назвао „срцем Балкана” (Ристановић 2011: 174). Осим Аустроугарске и Русије, које су као водеће силе тога времена спроводиле активности на простору Старе Србије, Бугарска је водила агресивну политику, користећи најгрубље методе потискивања српског осећаја у Македонији и својатајући подручја од планине Шаре до Скопске Црне Горе па преко Скопског санџака до Битољског и Солунског вилајета са циљем да изврши потпуну бугаризацију Македоније (Антић 2016: 55–67; Ћорђевић 2016: 159–167). Како примећује Душан Батаковић, Србија је до почетка XX века „пасивно и помирено посматрала кампању коју је водила Софија у циљу бугаризације Македоније” (Батаковић 2018: 44). Упоредо са процесом бугаризације Македоније, јавља се и јасно формулисан програм „Природне Албаније” и процес албанизације Косова и Метохије (Глишић 2016: 196–204) затим процес стварања синтетичких идентитета – хрватске нације у Хрватској и бошњачке нације у Босни и Херцеговини (Деспотовић, Глишин 2022: 269–295). Осим

тога, бискуп Штросмајер, који је добро познат по концепту великохрватства и антисрпским ставовима (Деспотовић 2019: 257; Деспотовић, Глишин 2022: 269–295), подржавао је „покушаје дефинисања македонске посебности” и помагао је да се у Загребу издаје македонска епска поезија, са крајњим циљем да Словени у Македонији прихвате унију са Римокатоличком црквом (Батаковић 2018: 43). Што се тиче црквено-просветне делатности у Македонији, Србија је каснила у односу на Бугарску, те је тек од 1885. године почела да штити своје интересе.²⁵⁷

Осим деловања две државе, јављају се и покрети унутар Македоније, један који се борио за национално ослобођење и други који је подстицао становништво да се уједини са Бугарском.²⁵⁸ Такав развој догађаја имао је тенденцију да прерасте у један шири сукоб, а циљ потоњег покрета био је интернационализација македонског питања и припајање Бугарској. Нови сукоби и поновно отварање Источног питања није било у интересу великих сила, те су оне упозоравале Бугарску да остане уздржана. Мирна фаза трајала је до Пиринског устанка 1902. године, да би од тог периода овај простор ушао у фазу нестабилности и насиља. Покушаји Русије и Аустроугарске да смире стање на терену резултирали су тек након усвајања програма реформи у девет тачака који је подразумевао, између осталог, заштиту хришћана од терора и њихово укључивање у политички живот Турске.²⁵⁹ Унутрашњи сукоби и арбанашке побуне годинама уназад кулминирали су 1911–1912. године, када су се српска и бугарска елита нашле у ситуацији да морају заједничким акцијама да решавају македонско питање. Тако је и створена осовина балканских народа пред Први балкански рат.

Македонско питање није решено балканским ратовима и расподелом територије између краљевина Србије, Бугарске и Грчке. Србији је на основу мира у Букурешту 1913. године припала битолска и овчеполска област и долина Вардара, односно Вардарска Македонија. Наведене територије ушле су у састав Краљевине Југославије, да би након 1929. године добиле административни назив Вардарска бановина са седиштем у Скопљу. До администра-

²⁵⁷ Немојмо заборавити да је локално становништво у Македонији одувек могло да разуме српске војније, српским властима никада и нигде нису требали преводиоци. Са друге стране, македонски Словени који су хтели да упишу неку бугарску гимназију морали су да иду, најпре, у припремни разред како би савладали језик. В. Кине (2021). *Македонија - њершензије Буџара*, Прометеј, Нови Сад, 373.

²⁵⁸ Погледати више: Ђ. Васиљевић (2018). „ВМРО и Србија 1893–1934”, у: *Catena Mundi II*, *Catena Mundi*, Београд, 27–31.

²⁵⁹ О питању реформи и правном положају хришћана видети у: Вучковић (2011), 18–27; К. Милутиновић, „Балканска конфедерација и македонско питање”, прештампано из књиге *Раг довођанских музеја* (1958), св. 7, Нови Сад, 47–48.

тивно-територијалних промена долази након успостављања комунистичког режима који је од најјужније српске бановине формирао Народну Републику Македонију, што је озакоњено на Другом заседању АВНОЈ-а, када је донета одлука о федеративном уређењу Југославије. О издвајању Македоније, Словеније и Хрватске из састава Југославије и стварању независних република, било је речи и раније, у Резолуцији V Конгреса Коминтерне, са циљем да се дезинтегрише Југославија, која је виђена као „трабант француског империјализма” и део санитарног кордона против Совјетске Русије (Слијепчевић 2016: 208). Процес дезинтеграције је настављен, што потврђују речи Јосипа Броза Тита на првом заседању Антифашистичког собрања народног ослобођења Македоније (АСНОМ) када је рекао да ће македонски народ слободно одлучивати о својој судбини, док је, нешто касније, Моша Пијаде истакао да су одлуке Другог заседања АВНОЈ-а означиле „рађање Македоније и македонског народа као самосталне националне и државне јединице” (Слијепчевић 2016: 206–207). Присетимо се на тренутак речи главног секретара ЦК КПЈ Симе Марковића, који је двадесетих година говорио да не постоји македонска нација. Слично је тврдио и Данчо Зографски, сматрајући да не постоје јасни појмови о „посебном македонском народу” (Слијепчевић 2016: 207). Ипак, дошло је до његовог стварања. Како примећује Ђоко Слијепчевић, постоји неколико чињеница „које обеснажују комунистичке тезе о националној, македонској, посебности нашег становништва у Јужној Србији” и томе додаје да је „ово становништво било увек српско и да се таквим осећало и за време Првог светског рата, када је било изложено прогонима бугарских окупационих власти о чему сведочи и Алексо Мартулков, тада и сам функционер ове власти, а данас убеђени ’Македонац’“ (Слијепчевић 2016: 210).

Режим је свесрдно подржавао и сепаратистичке тежње свештеничких акција у Македонији и Црној Гори, са циљем да разједине јединствену Српску православну цркву и на њеним темељима конструишу Македонску православну цркву и Црногорску православну цркву (Слијепчевић 2018: 167–172). Први расколнички епископ Доситеј покушавао је, заједно са својим епископима, да фалсификује историју, тражећи корене МПЦ далеко у прошлости. Ипак, познато је да иза МПЦ од њеног оснивања стоји држава, што је председник Савезне комисије за верска питања Момо Марковић потврдио.²⁶⁰ Митрополит Доситеј посетио је Петра Стамболића, председника

²⁶⁰ Како су Македонци тражили коначно разрешење питања Македонске православне цркве, 6. априла 1964. у Савезној комисији за верска питања одржан је састанак коме су присуствовали Мома Марковић, Боро Чаушев, Мато Радуловић и Милоје Дилпарић. Након тога, у писму Моме Марковића, председника Савезне комисије за верска питања, од 18. априла 1964, упућеном Крсти Црвенковском пише: „Познато је да иза МПЦ од њеног оснивања стоји држава. Избором овога (реч је о предложеном кандидату за епископа Николи Поповском),

Савезног извршног већа, 17. априла 1967,²⁶¹ да би 19. јула исте године Синод МПЦ послао писмо патријарху Герману о проглашењу аутокефалности и жељи да „слободан македонски народ” осим националне слободе, има и „пуну духовну слободу и самосталност” (Слијепчевић 2016: 212). Међутим, васељенски патријарх Атинагора био је веома јасан када су у питању некаконске одлуке донесене у Охриду, са чим су се сложиле све православне цркве (Слијепчевић 2016: 213). Жестоки покушаји проглашења аутокефалности МПЦ били су бројни,²⁶² али СПЦ није попустила под притисцима, неретко и тадашњих комунистичких власти, које су настојале да изборе аутокефалност МПЦ.²⁶³ Покушаји стицања аутокефалности МПЦ трају несмањеном жестином све до данашњих дана, када је 24. маја 2022. године „Сабор СПЦ једногласно изишао у сусрет молби МПЦ-ОА” и признао јој аутокефалност (Политика 2022).

Посматрајући наведене, али и бројне друге примере, закључујемо да је смер етничке конверзије у случају Македоније супротан примерима стварања синтетичких идентитета у Хрватској и Босни и Херцеговини. У овом случају, прво је формирана политичко-територијална јединица Македонија, која је, како смо видели, створена на простору некадашње средњевековне српске државе, на једном геополитички и геостратешки веома повољном простору. Након тога, извршена је национална конверзија и стварање Македонаца, неретко насилним процесима и жестокиим ударима на становништво, које

нашао би се не мали број у Македонији, у целој Православној цркви као и вани, који би то приказали као покушај државе да компромитује Цркву. А то нам, чини ми се не треба. Створили смо је, па јој морамо помоћи и да се афирмира и ојача свој углед. Управо предстојећи разговори са Патријархом о МПЦ имају поред осталог и ту сврху.” В. Ђурић Мишина (2012). *Герман Ђорић: Патријарх у одездоженом времену*, Манастир Светог првомученика и архиђакона Стефана – Сланци код Београда, Београд, 595–645, доступно на: <https://svetosavlje.org/makedonska-pravoslavna-crkva/4/#note54>.

²⁶¹ Како је забележио Петар Стамболић „Македонска православна црква не жели аутономију, нити враћање на односе утврђене одлуком Сабора Српске православне цркве из 1959. године, већ Македонска православна црква тражи аутокефалност”. В. Ђурић (2012). <https://svetosavlje.org/makedonska-pravoslavna-crkva/4/#note54>.

²⁶² Један од бројних разговора вођен је у манастиру Прохор Пчињски 9. маја 1978. године, али без резултата, будући да је македонска страна све време инсистирала на аутокефалности. В. Ђурић (2012). <https://svetosavlje.org/makedonska-pravoslavna-crkva/4/#note54>.

²⁶³ „На сусрету патријарха Германа и Драгослава Драже Марковића, председника Скупштине Србије, 30. септембра 1971, било је речи о десетак тема, али је неизбежно била и она о Македонској православној цркви. После дужег увода, Марковић је приговорио патријарху да би Српска православна црква морала да има више обзира о међунационалним односима, јер су њена схватања произвела политички проблем у вези са Македонском православном црквом. На крају је упозорио патријарха да треба даље ићи ка унапређењу односа државе и Српске православне цркве.” В. Ђурић (2012). <https://svetosavlje.org/makedonska-pravoslavna-crkva/4/#note54>.

је, како су векови одмицали, заборављало српско име, губећи своје корене под притиском бугаризације, албанизације и македонизације. Напоследку, трећа фаза је црквени раскол и стварање нове Македонске православне цркве (одвајкада некаконске), која ће, као кохезиони фактор, да оконча геополитички процес стварања новог народа на Балкану (Степић 2020: 99). Наведеним процесима расрбљивања „највише је допринела идеолошко-политичка 'декрет-етногенеза', тј. (једно)партијско проглашавање 'синтетичких' или 'хибридних нација' издвајањем из српске (Македонци, Црногорци, Муслимани/Бошњаци)” (Степић 2020: 99–100). Дакле, сви наведени процеси означили су почетак изградње македонске нације. Основни циљ био је да се створи државна равнотежа по принципу „слаба Србија – јака Југославија” и да се стварањем македонске и муслиманске нације обезбеди противтежа српском националном корпусу (Деспотовић 2019: 249).

Процеси на Балкану од Првог српског устанка и борбе за национално ослобођење и конституисање модерне националне државе до данас, негативно су се одразили на српски национални корпус, који је своју животну енергију исцрпљивао у жестоким борбама против завојевача, док су му иза леђа велике силе деконструисале успехе у корист нових народа и држава. На конкретном примеру могли смо да видимо фазе етничке конверзије, што недвосмислено говори о отимању српских територија, историјске и културне баштине, језика и писма, верских објеката и земљишта, а уједно са тим и о отимању људи који су на тим просторима живели, мењајући њихово име и националну припадност. Тако је вековима уназад српско име потискивано, најпре са простора средњевековне српске државе, а потом, етничким чишћењем, преверавањем и геноцидом, из новонасталих држава у којима је живео респектабилан број Срба. Дакле, онемогућавањем и насилним спречавањем језичког, културног, националног и државног уједињења српског народа, омогућено је стварање нових идентитета синтетичких нација, посебно у државном оквиру обе Југославије. Тада је омогућено формирање и јачање нових народа и њихових држава, уз свесрдну подршку комунистичког режима. Један од великих пројеката тадашњег режима тицао се формирања Македонске православне цркве, што је последња фаза у процесу етничке конверзије, али њој није призната аутокефалност све до 2022. године.

Историјски дуги и геополитички сложени процеси вођени су у контексту српског националног растројства, што је резултирало разграђеним националним идентитетом, уништеном и урушеном верском и културном

баштином, територијалном фрагментацијом, државном десуверенизацијом, политичком пасивизацијом и урушавањем државних институција, потиснутим језиком и писмом, историјским фалсификатима о српском постојању и бројним другим аспектима, који несмањеном жестином потискују Србе и српски народ у целини. Тако су геополитички процеси утицали на **свесрпско питање**, које и данас има своје нерешене фазе. Због тога је важно да научним чињеницама, попут светионика истине, демаскирамо политичке процесе, историјске фалсификате и геополитичке конструкције, како бисмо у годинама које долазе имали јасну слику о коренима нашег постојања и историјског трајања.

Литература

1. Антић, Д. Дејан (2016). *Политичке йрилике и срйски народ у Вардгарској Македонији (1903–1912)*, докторска дисертација, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Ниш
2. Антић, Д. Дејан (2016). „Поглед на српско-бугарске односе с краја XIX и почетка XX века”, *Годишњак Педагошкој факултета у Врању*, књига VII, Врање
3. Антић, Д. Дејан (2014). „Балкански ратови 1912/1913. године кроз призму српско-бугарских односа”, у: *Историографија и савремено друштво*, Филозофски факултет Ниш, Ниш
4. Батаковић, Т. Душан (2018). „Балкански пијемонт – Србија и Југословенско питање”, у: *Историја једне ујоуије I, Catena Mundi*, Београд
5. Brzezinski, Zbigniew (1997). *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostategic Imperatives*, Basic Books, New York
6. Васиљевић, Ђорђе (2018). „ВМРО и Србија 1893–1934.”, у: *Catena Mundi II, Catena Mundi*, Београд
7. Вучковић, Владимир (2014). *Сшара Срдија и Македонија: ослобођење и уређење*, Медивест, Ниш
8. Гађиновић, Радослав (2016). *Насиље над Србима у XX веку*, књига I, Euro Book, Београд
9. Глишин, Вања (2022). „Бујановачко-прешевска област као потенцијално геополитичко жариште у Србији”, *Политика националне безбедности*, 22 (1), Институт за политичке студије, Београд
10. Глишин, Вања (2020). „Српски народ под империјалном пресом – положај у геополитичком чвору”, *Найредак*, 1 (2), Фондација за српски народ и државу, Београд

11. Глишин, Вања (2019). *Балканска геополитичка парадигма: Балкан у геополитичкој визири великих сила*, Каирос, Сремски Карловци
12. Глишић, Венцеслав (2016). „Албанизација Косова и Метохије 1941–1945.”, у: *Catena Mundi III*, Catena Mundi, Београд
13. Гопчевић, Спиридон (1890). *Стара Србија и Македонија*, Штампарија Дим. Димитријевића, Београд
14. Дедијер, Јевто (1912). *Стара Србија: географска и етнографска слика*, Нова штампарија „Давидовић”, Београд
15. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2022). „Геополитички аспекти формирања синтетичких нација као договорних нација на простору бивше Југославије”, у: *Историја као инструмент геополитике* (пр. Зоран Милошевић), Институт за политичке студије, Београд
16. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2021). „Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог државног разбијања”, *Лесковачки зборник LXI*, Народни музеј Лесковац, Лесковац
17. Деспотовић, Љубиша, Глишин, Вања (2021). *Савремени међународни односи и геополитика*, Каирос, Сремски Карловци
18. Деспотовић, Љубиша (2019). *Геополитика Светосавља*, Каирос, Сремски Карловци
19. Деспотовић, Љубиша (2020). *Српска геополитичка модерна*, Каирос, Сремски Карловци
20. Ђорђевић, Тихомир (2016). „Бугарска акција у Македонији”, у: *Catena Mundi III*, Catena Mundi, Београд
21. Ђерић, Василије (2016). „О српском имену у Старој Србији и Македонији”, у: *Catena Mundi III*, Catena Mundi, Београд
22. Ђурић, Вељко Мишина (2012). *Герман Ђурић: Патријарх у обезбоженом времену*, Манастир Светог првомученика и архијакона Стефана – Сланци код Београда, Београд, доступно на: <https://svetosavlje.org/makedonska-pravoslavna-crkva/4/#note54>.
23. *Енциклопедија Catena Mundi II* (2018). Catena Mundi, Београд
24. Екмечић, Милорад (2017). *Дуго кретање између клања и орања: историја Срба у новом веку (1492–1992)*, Euro Book, Београд
25. Јагодић, Милош (2010). *Уређење ослобођених области Србије 1912–1914: њравни оквир*, Историјски институт, Београд
26. Ковић, Милош (2021). *Велике силе и Србија 1496–1833*, Catena Mundi, Београд
27. Kennedy, Paul (2017). *The Rise and Fall of the Great Powers*, Harper Collins UK, London

28. Краљачић, Томислав (2017). *Калајев режим у Босни и Херцеговини (1882–1903)*, Catena Mundi, Београд
29. Кине, Виктор (2021). *Македонија – њреѡензије Буѡара*, Прометеј, Нови Сад
30. Ломпар, Мило (2017). *Дух самоѡорицања*, Catena Mundi, Београд
31. Mahan, Alfred (1918). *Influence of Sea Power upon History 1660–1783*, Little, Brown and Company, Boston
32. Милутиновић, Коста (1958). „Балканска конфедерација и македонско питање”, прештампано из књиге *Раг војвођанских музеја*, св. 7, Нови Сад
33. Митровић, Андреј (2018). „Ратни циљеви централних сила и југословенско питање 1914–1918”, у: *Истѡрија јегне уѡиѡије I*, Catena Mundi, Београд
34. Mearsheimer, J. John (2014). *The Tragedy of Great Power Politics*, W. W. Norton & Company, New York
35. Miller, Benjamin, Korina Kagan (1997). „The Great Powers and Regional Conflicts: Eastern Europe and the Balkans from the Post-Napoleonic Era to the Post–Cold War Era”, *International Studies Quarterly* 41 (1)
36. Недељковић, Славиша (2001). „Активности руских конзула у Старој Србији крајем XIX и почетком XX века”, *Башићина*, св. 12, Институт за српску културу, Лепосавић
37. Поповић, Васил (2020). *Евроѡа и срѡско ѡиѡиање у ѡериѡду ослобођења 1804–1918*, Catena Mundi, Београд
38. Политика, „СПЦ одобрила аутокефалност Македонској православној цркви”, *Полиѡиика*, 24. 5. 2022.
39. Ристановић, Александар (2011). *Велика Бриѡанија и Македонско ѡиѡиање 1903–1908. ѡѡдине*, Истѡријски институт, Београд
40. Степић, Миломир (2020). „Век расрбљивања Балкана – геополитички узроци и последице”, у: *Catena Mundi IV*, Catena Mundi, Београд
41. Слијепчевић, Ђоко (2016). „Комунистичка партија Југославије и македонско национално питање”, у: *Catena Mundi III*, Catena Mundi, Београд
42. Слијепчевић, Ђоко (2018). *Истѡрија Срѡске ѡравославне цркве*, књига III, Catena Mundi, Београд
43. Терзић, Славенко (2012). *Сѡара Србија: грама јегне цивилизације*, Православна реч, Нови Сад
44. Терзић, Славенко (2016). „Аустроугарско обликовање албанског националног покрета (1878–1912)”, у: *Catena Mundi III*, Catena Mundi, Београд

45. Huntington, P. Samuel (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York
46. Цвијић, Јован (2017). „Проматрања о етнографији македонских Словена”, у: *Сџара Србија и Македонија* (пр. Борисав Челиковић), Српска академија наука и уметности, Београд
47. Цвијић, Јован (2011). *Балканско њолуосџрво и јужнословенске земље*, Марсо, Београд
48. Цвијић, Јован (1906). *Основе за ѓеоџрафију и ѓеологију Македоније и Сџаре Србије*, књига I, Државна штампарија Краљевине Србије, Београд

7. БУЈАНОВАЧКО-ПРЕШЕВСКА ОБЛАСТ КАО ПОТЕНЦИЈАЛНО ГЕОПОЛИТИЧКО ЖАРИШТЕ У СРБИЈИ

Између националне безбедности и пројекта „Природна Албанија”

Геополитичка анализа положаја једне земље и догађаја који се одражавају на процесе и стање на терену у тој земљи, али и у региону, изискује познавање неколико фактора неопходних за одређење геополитичког положаја. У књизи *Савремени међународни односи и геополитика* износимо следеће факторе (Деспотовић, Глишин 2021: 184):

- 1) географски положај земље у односу на рељеф, климу, воде, минерална и природна богатства;
- 2) географске карактеристике регионалног окружења;
- 3) мрежу важних саобраћајних коридора (друмски, железнички, ваздушни и водени);
- 4) унутрашњеполитичко устројство државе: облик државног уређења, тип политичког система, степен демократског и друштвено-економског развоја;
- 5) спољнополитичко наступање и однос према суседним земљама, великим силама и савезима, сарадња са економски снажним државама и унијама, међународно уважен суверенитет и територијални интегритет државе;
- 6) војностратегијски положај: величина територије, економска, демографска и војна моћ земље, сарадња са војним савезима, војна неутралност, стратегијски погодан териториј, акваториј и ваздушни простор и војна доктрина.

Побројани фактори представљају смернице за јасну и методолошки прецизну анализу посматраног предмета и проблема истраживања. У нашем раду, полазећи од општег ка посебном, најпре треба да лоцирамо географски положај и физичко-географске карактеристике Републике Србије, дефинишемо регионални контекст, препознамо спољнополитичке чиниоце,

анализирамо унутрашња политичка дешавања и представимо геостратешки положај земље, с посебним освртом на општине Бујановац и Прешево, односно Бујановачко-прешевску област. Наведену област посматрамо као потенцијално геополитичко жариште, те ћемо стога посебну пажњу посветити геополитичкој анализи у контексту националне безбедности Републике Србије. Појмом „геополитичко жариште” означавамо оне територијалне јединице, односно просторе, које се услед различитих политичких, верско-конфесионалних, националних, економских, привредних, територијалних, али и геополитичких разлога, суочавају са различитим облицима трајних или периодичних нестабилности и/или директних или индиректних сукоба. Геополитичко жариште на малом простору има потенцијал да дестабилизује ширу територију попут државе у оквиру чијих граница се налази, као и друге државе у суседству или ти цео регион. Као изазов националној безбедности, свако потенцијално геополитичко жариште на територији једне државе требало би да се посматра као могући безбедносни и геополитички проблем и да се на основу изведених анализа припреми унутрашња стратегија за превенирање или пак решавање потенцијалних претњи и ризика по националну безбедност.

На територији Републике Србије, која обухвата 88.361 км² и броји око 8.737.000²⁶⁴ становника, налазе се две аутономне територијалне заједнице, 29 управних округа и град Београд. Од укупне територије, централни део Србије заузима 63,4% територије, док аутономне територијалне заједнице Косово и Метохија и Војводина заузимају 36,6% територије. Као континентална земља, Србија се граничи са осам држава дуж границе од 2.397 километара. Србија се са проблемом граница суочава деценијама. Од 2006. године, издвајањем Црне Горе из државне заједнице Србије и Црне Горе, Србија остаје без маритимне партиципације, због чега се сврстава у територијално закључане земље (*landlocked country*). Осим тога, Србија има острвски положај који се „тиче оних земаља које су потпуно окружене државама чланицама једног савеза и тиме изоловане унутар свог територијалног простора” (Деспотовић, Глишин 2021: 185). Земље чланице НАТО савеза окружују Србију на балканској шаховској табли, што се директно или индиректно одражава на државну власт, геополитички положај земље и геостратешки маневарски простор.²⁶⁵ Унутрашња транзиција се наставља 2008. године јед-

²⁶⁴ Број становника Републике Србије изведен је према процени Уједињених нација за 2019. годину. United Nations (2019). *World Population Prospects 2019*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. United Nations, New York.

²⁶⁵ „Земље са острвским положајем суочавају се са притисцима и уценама савеза који је окружује, отежано комуницира са потенцијалним партнерима, нема излаз на море, док услед

ностраним проглашењем тзв. Републике Косово и дефинисањем покрајинске границе као међународне, што је отворило низ политичких, геополитичких и безбедносних проблема, поготову у Бујановачко-прешевској области као зони потенцијалног геополитичког жаришта. Процеси фрагментације и уситњавања српских земаља праћени су демографским, идентитетским, језичким и културним сакаћењем српског народа и трају и данас, несмањеном жестином.

Иако према величини територије Србија припада групи мањих држава, сложени геополитички процеси унутар државе и заинтересованост регионалних и глобалних сила за простор Балкана говоре о геополитичком значају њеног положаја. Када је реч о унутрашњим сложеним процесима, указали бисмо на потенцијална геополитичка жаришта попут Косова и Метохије, Рашке области, Бујановачко-прешевске области, Тимочке крајине, Топличког краја и Војводине. Други, спољнополитички аспект указује да су за овај простор заинтересована најмање четири геополитичка играча чији се интереси укрштају и чине својеврсни геополитички чвор.²⁶⁶ Реч је о Сједињеним Државама (атлантизам), Русији (неоевроазијство), Немачкој (средњоевропски континентализам) и Турској (неоосманизам) (Глишин 2019: 2020). Сједињене Државе су након завршетка Хладног рата и успостављања униполарног међународног поретка искористиле настали геополитички вакуум у осетљивим контактним зонама попут Балкана, како би прошириле сферу контроле. Наведено је праћено политичким и војним променама, етничким сукобима и територијалним прекрајањима, што се одразило на српски етнос у целини.

Географске и демографске карактеристике општина Бујановац и Прешево

Општине Бујановац и Прешево припадају Пчињском управном округу, који се налази у јужном делу Републике Србије. Град Врање представља политички, економски и административни центар Пчињског округа и својим

погоршања односа таква земља може бити изолована војно, економски, привредно, енергетски, саобраћајно и слично, суочена са војним и економским санкцијама.” Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021). *Савремени међународни односи и геополитика*, Каирос, Сремски Карловци, 185.

²⁶⁶ О геополитичким обележјима положаја Србије погледати у: Љ. Деспотовић, В. Глишин (2021а). „Геополитички идентитет Републике Србије и Стратегија националне безбедности”, *Политика националне безбедности* 20 (1): 21–35. doi: <https://doi.org/10.22182/pnb.2012021.2>.

значајем доминира овим делом Србије. Неретко се општине Бујановац и Прешево посматрају заједно са општином Врање, будући да оне припадају Врањској котлини и чине њен јужни део, али ћемо их посматрати одвојено, указујући на изазове и проблеме са којима се суочавају.

Као што можемо видети на приказаној карти [1], Бујановачко-прешевска област се простире у југозападном делу Пчињског округа, уз државну границу са Северном Македонијом и административну линију према АП Косову и Метохији. На северу, општина Бујановац се пружа до Орлове чуке, што је уједно и најсевернији део Бујановачко-прешевске области. Источна граница наведене области пружа се планинским венцима до кањона реке Пчиње и наставља се ка македонској граници и планини Козјак. Јужна граница пружа се уз државну границу према Северној Македонији, док се западни део Бујановачко-прешевске области пружа уз административну линију према АП Косову и Метохији. Административна линија се пружа „од планинског масива Скопске Црне горе, чије се брдско-планинско било пружа до Кончуљске клисуре којом протиче Биначка Морава пробијајући се из Ђиланског басена у Моравску долину”, те се наставља „правцем југ–север дуж брдско-планинских предела западно од града Врања све до Пољанице” (Секуловић 2006: 76).

Подручје Бујановачко-прешевске области налази се на граници Родопске масе и Вардарске зоне, рељеф је претежно брдско-планински са богатом геолошком структуром. На југу се налази Прешевска повија као природна граница између Скопско-кумановске и Врањско-бујановачке котлине, док се на северу налази Грделичка клисура, као природна граница између Врањско-бујановачке и Моравске котлине. Главни водоток чини Јужна Морава, која настаје спајањем Биначке Мораве и Прешевске Моравице код Бујановца. Такође, треба поменути и реку Пчињу, Трновачку и Кршевичку реку које заједно чине хидрографску мрежу Бујановачко-прешевске области. Подручје посматране области испресецано је котлинама, повијама и клисурама, што усмерава и у одређеној мери ограничава проходност (Секуловић 2006; Јовановић и др. 1969; Вучићевић и др. 2011).

Карта 1. Пчињски округ и издвојене општине Бујановац и Прешево
Извор: Приредио аутор.

Територије општина Бујановац и Прешево простиру се на 725 км² и на њиховој територији живи око 67.787 становника. Према „DevInfo” бази података Републичког завода за статистику и процени средином 2020. године, на територији општине Бујановац (461 км²) живи 37.615 становника, док на територији општине Прешево (264 км²) живи 30.172 становника.²⁶⁷ Етничку структуру становништва у наведеним општинама тешко је одредити, будући да су Албанци бојкотовали попис становништва 2011. године. Према попису становништва из 2002. године, у Бујановцу је живело 55% Албанаца и 34% Срба, док је у Прешеву живело 89% Албанаца и 8,5% Срба.²⁶⁸

²⁶⁷ Базе података „DevInfo” видети детаљније у: Републички завод за статистику [РЗС] (2022). *Профил Бујановац*. Београд: Републички завод за статистику. http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Bujanovac_EURSRB002002008005.pdf. [20. 02. 2022].

Републички завод за статистику [РЗС] (2022). *Профил Прешево*. Београд: Републички завод за статистику. http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Presevo_EURSRB002002008007.pdf. [20. 02. 2022].

²⁶⁸ Републички завод за статистику [РЗС] (2003). *Попис становништва у 2002. години: Национална или етничка припадност*. Књига 1. Београд: Републички завод за статистику. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2002/Pdf/G20024001.pdf>. [20. 02. 2022].

Председник Одбора за људска права из Бујановца Светислав Величковић истиче да су Албанци бојкотовали попис 2011. године како би прикрили колико их тачно живи у том делу Србије. Величковић наводи да у Бујановцу „живи мање од 12.000 Албанаца, што је двоструко мање него што је утврђено на попису 2002. године” (Политика 2017). Уколико пратимо демографски тренд на Косову и Метохији и чињеницу да је у последњих четири месеца око 200.000 Албанаца предало захтев за визу Немачкој амбасади и да тај број расте (РТС 2022), можемо закључити да је прича о смањењу броја Албанаца основана. Дакле, о етничкој структури није могуће прецизно писати, али се може закључити да је албанско становништво већинско и да је у највећој мери оријентисано ка Косову и Метохији, односно Гњилану и Приштини (Пророковић 2018: 885).

Посматране општине, иако према величини територије припадају мањим општинама у Републици Србији, њихов геополитички и геостратешки положај је значајан, посебно уколико обратимо пажњу на географске „особине спајања и прожимања” и пружање моравско-вардарске удолине.

Према географу Јовану Цвијићу, дугачке удолине које се пружају дуж полуострва смером север–југ и исток–запад олакшавају везу обале са континенталним делом, као и ширење, односно кретање различитих појава (Цвијић 1922). Према томе, за Србију је важна моравско-вардарска удолина, као кичма Балкана, која се пружа од Београда до Солуна – најважније луке на обали Егејског мора. Значај моравско-вардарске удолине препознат је током XX века када је предложен пројекат изградње канала Дунав–Морава–Вардар–Егејско море (Дробњак 2018), који би представљао економски, привредни, саобраћајни и геостратешки коридор за балканске државе. У једном ширем контексту, поменути канал био би наставак канала Рајна–Мајна–Дунав, чиме би се повезала централна и западна Европа са Средоземљем. О значају моравско-вардарске удолине сведочи и заинтересованост Европске уније за изградњу железничке пруге која би повезала Средњу Европу са лукама Солун и Пиреј. С друге стране, луку Пиреј купила је кинеска компанија, те је моравско-вардарска удолина важна и за Кину која је пројектовала смер кретања од луке ка северу и северозападу Европе.²⁶⁹ Дакле, реч је о геостратешки веома значајној удолини, што се свакако одражава и на значај Бујановачко-прешевске области кроз коју удолина пролази. У саобраћајно-географском погледу, Бујановачко-прешевска област је од изузетног значаја, будући да се

²⁶⁹ О кинеској геополитичкој трансгресији ка Балкану видети више у: Љ. Деспотовић (2018). „Кинеска дискретна геополитичка трансгресија ка Балкану и безбедносни идентитет Србије”, у: *Политика националне безбедности* 2/2018. Институт за политичке студије, Београд, 31–40.

налази на паневропском Коридору 10, који се пружа од Аустрије до Грчке, пролазећи кроз Србију. Дакле, општине Бујановац и Прешево представљају значајну везу моравског и вардарског дела и паневропског саобраћајног коридора.

Са војностратегичког аспекта, Србију тангира неколико важних праваца: ломбардијско-панонски, јадранско-панонски и албанско-бугарски, што указује на неоспоран војностратегички значај територије Србије и српских земаља (Шушић 2004: 36, 56). За наш рад посебно је значајан албанско-бугарски правац и база „Бондстил”, будући да Сједињене Државе инсталирањем војних база и полигона у кључним геостратешким тачкама настоје да створе интегрални геополитички и геостратегијски лук на Балкану (Степић 2012: 105). Центар тог лука је Косово и Метохија. Преузимањем контроле над Косовом и Метохијом, а потом, посредством Арбанаса и над Бујановачко-прешевском облашћу, САД би обезбедиле контролу над неколико полуострвских проходница, попут: 1) Ибарско-лепеничког коридора као дела Ибарске магистрале и континенталног наставка Јадранске магистрале; 2) Моравско-вардарске удолине, која тангира Косово и Метохију и представља главни саобраћајни коридор и вишеструко важан стратегијски правац Балкана; 3) трансверзале запад–исток (Драч–Скопље–Софија–Бургас, са рачвањем према Цариграду) која би се у Скопљу укрштала са моравско-вардарским коридором, такође тангира Косово и Метохију; и 4) трансбалканске везе, правцем североисток–југозапад, између Влашког и Јадранског басена, која је актуелизована у измењеном облику као планирани ауто-пут Ниш–Приштина–Пећ–Подгорица–Црногорско приморје (Степић 2012: 44).

Геополитички и безбедносни аспекти бујановачко-прешевске области

Почевши од принципа *Nomen est omen* у значењу „име је знак”, морамо да укажемо на моћ именовања и манипулације које се континуирано спроводе у вези са бујановачко-прешевском облашћу. Наиме, све чешће се суочавамо са називима „Прешевска долина” и „источно Косово”, који потичу из редова арбанашких политичара. Као искључиво политички називи, без историјско-географског утемељења, користе се како би истакли део са већинским арбанашким становништвом (Прешевска долина) и како би изразили територијалне претензије ка наведеним општинама припајајући их „источном Косову”, што је део ширег плана стварања „Природне Албаније”.

Арбанашки политичари са југа Србије више пута су захтевали да се Пчињски округ преименује у назив „Прешевска долина”, те да се формира посебан истоимени регион. Несумњиво, иза стварања нових географских појмова крију се геополитички циљеви који подразумевају, најпре семантичко, а потом и политичко-територијално удаљавање Бујановачко-прешевске области од Републике Србије.

Сепаратистичке тежње, безбедносни изазови, геополитичка превирања и „политичко насиље” (Ђорић 2014) посебно долазе до изражаја деведесетих година, када се са променом међународног поретка мењају процеси у контактним зонама, попут Балкана. На међународном плану Сједињене Државе преузеле су примат и започеле еру униполарног светског поретка, одређујући пивот државе у кључним регионима света посредством којих ће остваривати зацртане геополитичке циљеве. Наведен процес промене међународног поретка пратила је дисолуција СФР Југославије (Деспотовић, Глишин 2021б, 2021в) и ескалација сукоба на балканском простору. С тим у вези примећујемо да „геополитичке претензије и територијалне аспирације глобалних, регионалних и локалних актера српском геополитичком положају предодређују фрагментираност као обележје које ће бити коришћено као ’фактор нове дестабилизације’” (Деспотовић 2019). Ради се о могућем активирању геополитичких жаришта у Србији и српским земљама чиме би се наставио процес потискивања и сузбијања српског фактора.

Страховити сукоби који су трајали готово десет година завршени су агресијом НАТО пакта на СР Југославију 1999. године, без мандата Савета безбедности УН, кршећи Повељу УН чл. 53, Бечку конвенцију и Финални акт из Хелсинкија (Бјелајац 2019). Политичка, економска, привредна, еколошка, инфраструктурна, геостратешка и геополитичка деструкција СР Југославије, виђена је као шанса од стране Арбанаса²⁷⁰ да се реши питање Косова и Метохије (Гаћиновић 2017), те да се настави територијално уситњавање Србије, особито издвајањем општина у којима живи већинско албанско становништво Прешево, Бујановац и Медвеђа. У наведеним општинама Арбанаси су у марту 1992. године организовали незванични референдум о политичкој и територијалној аутономији и праву да се уједине са Косовом и Метохијом, што несумњиво говори о смеру њихове политике, како деведесетих година, тако и данас. Арбанашке политичке партије на Косову и Метохији почетком деведесетих година јасно су истицале свој политички циљ успостављања „Републике Косово”, што је и прихваћено у Тирани 1998. године у оквиру једног ширег арбанашког плана стварања

²⁷⁰ Реч је о традиционалном и историјски прецизном појму за „Албанце” – Арбанаси или Арнаути (Батаковић 2007, Степић 2012, Деспотовић 2019).

великоалбанске државе. Током деведесетих година на Косову и Метохији су деловале терористичка организација Ослободилачка војска Косова (ОВК) и Оружане формације Републике Косово (ФАРК), поготову у периоду од 1998. до 2000. године. Циљ је био ослобађање Косова и Метохије од свега што је српско у чему су и успели, без обзира на присуство снага НАТО-а и Уједињених нација (Хофбауер 2009). Ситуација се није смирила ни након потписивања Војно-техничког споразума (Кумановског споразума) 9. јуна 1999. године. Кумановски споразум је подразумевао успостављање Копнене зоне безбедности у ширини од пет километара дуж административне линије, с циљем демилитаризације те зоне и раздвајања Војске Југославије и КФОР-а. Копнена зона безбедности протеже се у дужини од 472 км, од чега 141 км према општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа (Стевановић и др. 2012: 1706). О разорности арбанашких сепаратистичких и терористичких група сведочи и број од 12,964 терористичких аката у периоду од 1991. до 2013. године (Шуваковић 2015: 277).

Као што смо приказали у претходном делу рада, западна граница наведених општина пружа се уз административну линију према Косову и Метохији, што је у новонасталом вакууму у ширини од пет километара и дужини од 141 километар омогућило неконтролисано кретање наоружаних арбанашких формација и вршење терористичких напада на територији наведених општина. Осим преливања тероризма са територије Косова и Метохије, на подручју Прешева, Бујановца и Медвеђе формирана је Ослободилачка војска Прешева, Бујановца и Медвеђе (ОВПБМ). Реч је о терористичкој организацији која је припремала и изводила терористичке нападе уз запоседање дела Копнене зоне безбедности у општинама Бујановац и Прешево. У периоду од 21. јуна 1999. до 21. новембра 2000. године та терористичка организација извршила је 296 терористичких напада на територији три општине (Стевановић и др. 2012: 1707). Важно је напоменути да је Копнена зона безбедности била под контролом КФОР-а, како је предвиђено Кумановским споразумом, те да је управо у зони њихове контроле долазило до преливања терористичких активности.

Ескалација тероризма у јесен 2000. године навела је Србију да предузме неопходне мере ради смиривања тензија и заустављања сукоба. Политички план подразумевао је расформирање и разоружавање ОВПБМ и формирање Кординационог тела за општине Прешево, Бујановац и Медвеђу. „Декларација о демилитаризацији ОВПБМ” (тзв. Кончуљски споразум) потписана је 21. маја 2001. године. Ипак, треба имати у виду извештај Министарства унутрашњих послова Републике Србије у ком се наводи да су „припадници званично расформирани албанске терористичке групације ОВПБМ спона

сарадње екстремистичких и исламистичких терористичких организација на Косову и Метохији и у окружењу” (Стефановић 2019). То значи да потенцијал за организовање терористичких организација постоји, без обзира на чињеницу да ОВПМБ формално не постоји.

Исте године када је ОВПМБ расформирана, власти СР Југославије и Републике Србије предузеле су мере превенције тероризма. Краткорочне мере подразумевале су консолидацију безбедносних снага и формирање Корди-национог тела с циљем усклађивања активности Војске, полиције и других државних органа. Дугорочне мере обухватале су шири оквир политичких, дипломатских, економских, социјалних, безбедносних, организационих и информативних мера, које су предвиђене у документу „Програм и план решавања кризе настале деловањем албанских екстремистичких група у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа” из 2001. године (Стефановић и др. 2012: 1708–1712). Ипак, без обзира на све предузете мере, чињеница је да су међуетничке напетости присутне у Бујановачко-прешевској области и да политички захтеви тамошњих арбанашких политичких партија иду у смеру територијалне аутономије, интеграције са тзв. Косовом и у последњем кораку учешћа у формирању „Велике Албаније”. Подсетимо се, концепт стварања Велике Албаније заснивао се на присилној албанизацији и етничком чишћењу, што је недвосмислен безбедносни изазов. Уколико томе додамо да је тај концепт изразито религијски са јако наглашеним исламским фактором хомогенизације (Деспотовић 2019: 105–112), онда треба да имамо на уму потенцијалну опасност од повезивања албанске терористичке организације „Ослободилачке војске Косова” са исламским екстремистима, муџахединима и терористима, као што је то био случај деведесетих година. Албанци су тада послали неколико јасних порука, које су и данас веома реалне: 1) да се наставља процес територијалног заокруживања тзв. Велике Албаније; 2) да се он одвија у форми испољавања нових просторних аспирација према Србији, Црној Гори, Македонији и Грчкој; 3) да се цео процес одвија под прећутном подршком САД и Турске и 4) да је основни концепт националног уједињења Албанаца увијен у обланду исламског радикализма (Деспотовић 2015: 94).

Нема дилеме да су Сједињене Државе одредиле Арбанасе као трабанте на Балкану, подржавајући њихове територијалне аспирације, али у знатно већој мери користећи их као средство за реализацију геополитичких циљева у региону, на првом месту обуздавање српског чиниоца. Вашингтон вешто користи арбанашки фактор како би дестабилизовао политичке прилике у региону, контролисао и кажњавао локалне политичке елите (нпр. Никола Груевски) и у даљим корацима потпомогао Арбанасима да остваре

великоалбанску идеју. Дестабилизација прилика на Косову и Метохији од стране арбанашких политичара, а уз свесрдну подршку Вашингтона, јесте средство контроле српске политичке елите. Стога „албанизацију Балкана” морамо да посматрамо као изразит безбедносни и геополитички изазов, поготову што стварање „Природне Албаније” отвара питање статуса Бујановачко-прешевске области. Ана Игоревна Филимонова (*Филимонова Анна Игоревна*) упозорава да ће „албанизација Балкана омогућити НАТО пакту да без препрека и даље појачава своје војно присуство, да контролише транзит енергената и да даље дроби словенски простор на Балкану” (Игоревна Филимонова 2011: 39). Сједињене Државе би на тај начин обезбедиле стратегијску дубину, преузимајући контролу над јадранском обалом, јужним делом Србије и над значајним коридорима и трансверзалама, на првом месту над Моравско-вардарском удолином. Дакле, пратећи историјски ток идеја о стварању Велике Албаније, примећујемо да је тај пројекат од почетка геополитички конструктор великих сила, које су се смењивале у историјским етапама његове реализације, свака вођена својим геополитичким интересима, али увек и искључиво на штету српског народа, српске државе и националних права. У тим процесима вршено је насиље над српским становништвом, девастирана је српска духовна и културна баштина и отимана је територија, део по део. Стога указујемо на опасност агресивних и офанзивних изјава арбанашких политичара, будући да иза њих стоје велике силе, особито Сједињене Државе.

Да постоји реална опасност по националну безбедност Србије од арбанашких територијалних аспирација, сведоче бројни догађаји од 2001. године. Од 2001. године до данас, ситуација у Бујановачко-прешевској области праћена је спорадичним оружаним инцидентима и сталним политичким тензијама. Напетост се повећава након хапшења припадника ОВК, односно „Њиланске групе” у децембру 2008. године, када долази до протеста арбанашког становништва на југу Србије. На протестима су учествовали и истакнути арбанашки политичари из Бујановца и Прешева, попут лидера Демократске партије Албанаца Рагми Мустафе, који и данас учествује у политичком животу, делујући несмањеном жестином у циљу припајања Бујановачко-прешевске области тзв. Косову. Мустафа је још 2011. године говорио да је подела Косова и Метохије једино решење и у том случају „Прешевска долина била би припојена Косову”, што је понављао више пута (РТС 2011, Бујановачке 2019, Блиц 2021). Бивши председник општине Прешево Шћиприм Арифи такође је говорио о уједињењу „Прешевске долине са Косовом”. Арифи је истакао три услова под којим жели уједињење. Прво, да све три општине (Бујановац, Прешево и Медвеђа) уђу у састав Косова, без

дељења. Друго, разграничење не сме да буде у близини градова. И треће, Арифи сматра да је важна координација Брисела и Вашингтона (Данас 2020). У августу 2015. године председник Националног савета Албанаца Јонуз Муслију покренуо је иницијативу за стварање Заједнице општина у којима живе Албанци, рекавши да „уколико Срби са севера прогласе Заједницу српских општина или аутономију, онда ћемо и ми из Прешевске долине прогласити аутономију са правом припајања нашој матичној земљи Косову” (Костић 2016: 92). Следеће, 2016. године, Тирана, Приштина, Тетово, Улцињ и Прешево формирали су Унију албанских општина у региону, с циљем све тешње сарадње и повезивања општина са већинским албанским становништвом. Повезивање општина само по себи није опасност, већ је реторика која прати све њихове акције реална слика политике арбанашких представника. У децембру 2021. године политички представници Арбанаса из Бујановца и Прешева затражили су од потпредседнице „тзв. Владе Косова” Донике Гервале уједињење општина са „Косовом”. Том приликом се и председник општине Бујановац Нагип Арифи заложиио за политику уједињења (ЈугПрес 2021).

Власти тзв. Косова у континуитету подржавају и помажу арбанашке политичаре у Бујановачко-прешевској области. Бивши председник Скупштине тзв. Косова Кадри Весели одржавао је чврсте везе са њима и тежио је уједињењу. Његово деловање кретало се у смеру припрема за евентуалну акцију преузимања контроле у наведеним општинама, што би у наредним корацима водило ка уједињењу са тзв. Косовом. Весели је био на челу обавештајне службе ШИК у оквиру ОВК и претпоставља се да је заједно са другим члановима настојао да формира организацију која ће наставити да делује попут службе ШИК и то на ширем простору који би укључивао општине Бујановац, Медвеђу и Прешево. То би највероватније подразумевало организовање политичких побуна и диверзантско-терористичких акција (Стефановић 2019). Бивши председник тзв. Косова Хашим Тачи више пута је истицао потребу да се Бујановац, Прешево и Медвеђа припоје Косову (РТС 2019). Тачи је обављао дужност председника до 5. новембра 2020. године, када је заједно са Веселијем и Реџепом Сељимијем ухапшен по налогу суда за злочине ОВК у Хагу. С тим у вези, треба узети у обзир оптужбе немачке опозиционе левице на рачун немачке Владе. Наиме, посланица немачке левице Севим Дагделен (*Sevim Dagdelen*) наводи да Влада Немачке сноси део одговорности за тешка кривична дела и корупцију на Косову. Дагделен такође наводи да су команданти УЧК посматрани као „савезници у противправном рату НАТО 1999. и подржавани на путу ка највишим функцијама у политици и тајним службама” и додаје „није чудо да немачка Влада своје

мрачне косовске везе држи под ознаком тајности” (Deutsche Welle 2021).

Осим тога, реторика арбанашких политичара са Косова и Метохије у значајној мери доприноси радикализацији локалног становништва и погоршавању међуетничких односа, како у покрајини, тако и у Бујановачко-прешевској области. У мају 2020. године Вјоса Османи (*Vjosa Osmani Sadriu*) оптужила је Србију да спроводи систематско етничко чишћење у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа („Spastrimi i heshtur etnik organizuar nga shteti serb në Medvegjë, Preshevë e Vujanoc”) (Епока е ре 2020), да би у октобру 2021. године оптужила Србију да води „агресивну кампању против Косова” (Политика 2021). Наглашавамо да је Вјоса Османи завршила магистарске и докторске студије у Сједињеним Државама и да тренутно обавља функцију председнице тзв. Косова. Подсетимо се шта се дешавало крајем 2021. године на Косову и Метохији, када су специјалне јединице РОСУ са дугим цевима спроводиле одлуку приштинске власти да уведе реципрочне мере према Србији и када је тзв. косовска полиција упала у Северну Митровицу и терорисала српски народ, користећи сузавце, шок-бомбе и ватрено оружје (Нови стандард 2021). У том контексту, занимљиве су две чињенице: 1) Велика Британија је подржала акцију косовске полиције (Политика 2021а), чиме потврђују своју јасну и недвосмислену политику према Србији и 2) у покрајину је стигао Први краљевски батаљон Гурки (Галовић 2021), елитна јединица Војске Велике Британије, а уколико се бар мало упознамо са улогом те јединице, с правом бисмо се запитали која ће бити њихова улога на југу Србије.

Према подацима Канцеларија за Косово и Метохију Владе Србије за 2021. годину на територији КиМ извршено је 50 одсто етнички мотивисаних инцидената више у односу на 2020. годину, од чега је забележено 20 напада на објекте Српске православне цркве (Политика 2021б). Тај тренд напада на Србе и српску имовину наставља се и у 2022. години, неретко праћен обележјима терористичке ОВК. Такође, 26. фебруара 2022. године припадници Косовске полиције прекршили су Кумановски споразум, након што су распоредили своје снаге на 80 м од административног прелаза Брњак. Два дана раније, 24. фебруара, Косовска полиција блокирала је алтернативне путеве према централној Србији на територији Подујева, Лепосавића и Зубиног Потока и према Северној Македонији на територији Гњилана и Витине (Канцеларија за КиМ 2022; Политика 2022). Последња у низу одлука које нарушавају права Срба на Косову и Метохији је забрана да се спроведу избори на територији Косова и Метохије 3. априла. Изјаве и догађаји које смо навели говоре у прилог тези да арбанашки политички представници континуирано раде на радикализацији локалног арбанашког становништва

и одржавању сепаратистичких идеја, како на Косову и Метохији, тако и у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа, што у перспективи представља потенцијалне геополитичке и безбедносне изазове за Републику Србију.

Положај Републике Србије укључује два важна геополитичка обележја – положај у геополитичком чвору и фрагментираност – која би требало да посматрамо као повезана. Наиме, српске земље налазе се у зони испреплетених и паралелних интереса регионалних и глобалних сила, што се одражава на геополитички положај и безбедносно стање у Србији и региону. С тим у вези, фактор нове дестабилизације Србије може бити процес фрагментације, односно активирање геополитичких жаришта у Србији или у региону, особито на оним местима где живе Срби. Стога, говорећи о дешавањима у Бујановачко-прешевској области, можемо говорити о најмање три нивоа: међународном, регионалном и локалном.

Реална безбедносна и геополитичка опасност постоји, поготову у контексту актуелних међународних догађаја и сучељавања два супротстављена геополитичка концепта: атлантизма и неоевроазијства. Србија се по ко зна који пут нашла између Запада и Истока, трпећи притиске да уведе санкције Русији због дешавања у Украјини и покушавајући да у тој реалполитичкој позицији очува своје националне интересе и традиционално добре односе са Русијом. Сматрам да је међународни контексту и те како важан за позицију Републике Србије, посебно због могућих импликација на потенцијална геополитичка жаришта у држави и у региону. Евидентно је да се у Украјини води рат између САД и Русије. Уколико дође до краха америчке геополитике у Украјини, постоји реална могућност да САД изазову нестабилност на Балкану, на првом месту у подручју Косова и Метохије, где би се отворило и питање Бујановачко-прешевске области, али и на простору Рашке области и Републике Српске, где би се активирало тзв. бошњачко питање. Постоји више разлога за такву сумњу. Прво, САД би на тај начин покушале да обуздају српски фактор у целини, једини фактор посредством ког Русија може да приступи овом региону. Самим тим би баражирале руски вектор ка Средоземљу. Друго, на тај начин САД би се на симболичан начин обрачунале са Русијом, будући да се Срби у западним стереотипима перципирају као мали Руси на Балкану. Треће, на тај начин би владајућа елита у Вашингтону тражила оправдање за потенцијалне неуспехе на истоку Европе и настојала би да очува свој легитимитет. Четврто, преузимањем контроле над важним балканским коридорима и трансверзалама САД би контролисале и кинески

утицај који долази из правца Средоземља. Пето, САД би учврстиле геостратегијски лук на Балкану и обезбедиле би геостратешку позицију за наступања према североистоку, истоку и југоистоку, ка кључним геополитичким тачкама на евроазијском континенту.

На међународни контекст, наставља се регионални, који се у првом реду тиче стварања геополитичког пројекта „Природна Албанија”. Наведени пројекат користан је за Вашингтон, а самим тим и реалан за Арбанасе. На меће се више разлога. Прво, Арбанаси су се показали као поуздан савезник и фактор посредством ког САД могу да контролишу и дестабилизују политичка дешавања у региону. Друго, стварањем Велике Албаније створила би се балканска хоризонтала која би била препрека руском продору ка југозападу. Треће, на тај начин Србија би била потиснута у само Срце (копна) Балкана. Четврто, Бујановачко-прешевска област припала би Арбанасима, што би отворило низ других геополитичких питања на Балкану. Пето, важан моравско-вардарски коридор био би стављен под контролу, чиме би Србија изгубила важан вектор ка Северној Македонији и Грчкој. Шесто, САД би контролисале јадранску обалу и Отранска врата. Седмо, наставило би се потискивање српског народа и у другим деловима Балкана.

На локалном нивоу, безбедносни изазови у Бујановачко-прешевској области са јасним геополитичким импликацијама су следећи. Прво, кретање терористичких група са простора Косова и Метохије на простор Бујановачко-прешевске области и обрнуто, услед географских, али и политичких разлога, може тећи неометано. Друго, бивши припадници терористичких организација сада делују као легитимно изабрани политички представници, што им омогућава коришћење ресурса, информација, политичке ситуације и контаката за, најпре реторичко, а у наредним корацима могуће практично деловање у циљу остваривања сепаратистичких идеја. Треће, неконтролисани преласци административне линије омогућавају шверц наркотика и друге нелегалне активности, најпре у смеру ка Северној Македонији и централној Србији. Четврто, повезивање екстремистичких идеја пружа се осовином Тирана–Приштина–Прешево–Бујановац, што представља балканску вертикалу и основу стварања „Велике Албаније”. Пето, арбанашки политичари у општинама Бујановац, Прешево и Медвеђа, као и на Косову и Метохији несмањеном жестином заговарају идеју уједињења и радикализују локално становништво. Према томе, иако су арбанашке терористичке организације расформиране, то не значи да су идеје око којих су се формирале нестале.

Како би Република Србија одговорила на наведене изазове, треба да настави са јачањем безбедносних структура, са посебним освртом на персоналне, војно-техничке и тактичко-обавештајне капацитете. Војна база „Југ”

на Цепотини је од стратешког значаја и неопходно је да држава настави са опремањем и модернизацијом. Јачање војних капацитета треба да следи политичка и дипломатска доследност националним интересима наглашеним у Уставу Републике Србије и Стратегији националне безбедности из 2019. године. С тим у вези, државни врх мора да инсистира на Резолуцији 1244 СБ УН и да настави да развија односе са међународним чиниоцима који Србији гарантују национални суверенитет и територијални интегритет. У тренутној констелацији снага на међународној политичкој сцени сви покушаји да се реши тзв. косовско питање ишли би искључиво на штету Србије и српског народа, стога је неопходно да сачекамо повољне међународне околности за покретање озбиљнијих политичких поступака у смеру очувања јужне српске покрајине. Подела територије и ново исцртавање граница покренуло би домино ефекат и активирање других геополитичких жаришта у Србији, на првом месту Бујановачко-прешевску област.

Литература

1. Батаковић, Душан (2007). *Косово и Метохија: историја и идеологија*. Београд: Чигоја штампа.
2. Бјелајац, Миле (2019). „Прикривање и разоткривање правих разлога за рат 1999. на Косову и Метохији.” *Политика националне безбедности* 16 (1): 13-36. doi: <https://doi.org/10.22182/pnb.1612019.1>.
3. Ничић, Будимир (2021). „Весли Кларк: Желим да видим како се Косово развија.” *Глас Америке*, 7. јул 2021.
4. Бујановачке (2019). „Занима нас само припајање Косову.” *Бујановачке*, 25. новембар 2019.
5. Блиц (2021). „Мустафа: Верујемо да ће се Прешевска долина припојити Косову.” *Блиц*, 5. јун 2021.
6. Вучићевић, Александар и др. (2011). *Просторни план оштинске Бујановац*. Београд: Југословенски институт за урбанизам и становање.
7. Гађиновић, Радослав (2017). „Утицај сецесије Косова и Метохије на националну безбедност Србије.” *Политика националне безбедности* 13 (2): 69-86. doi: <https://doi.org/10.22182/pnb.22017.4>.
8. Глишин, Вања (2019). *Балканска геополитичка парадигма*. Сремски Карловци: Каирос.
9. Глишин, Вања (2020). „Српски народ под империјалном пресом – положај у геополитичком чвору”, *Напредак* 1 (2): 47-64. doi: [10.5937/Napredak2002047G](https://doi.org/10.5937/Napredak2002047G).

10. Деспотовић, Љубиша, Вања Глишин (2021a). „Геополитички идентитет Републике Србије и Стратегија националне безбедности.” *Полиџика националне безбедности* 20 (1): 21–35. doi: <https://doi.org/10.22182/pnb.2012021.2>.
11. Деспотовић, Љубиша, Вања Глишин (2021b). „Геополитички интереси и политички концепти формирања двеју Југославија и разлози њиховог државног разбијања.” *Лесковачки зборник LXI*: 439–453.
12. Деспотовић, Љубиша, Вања Глишин (2021в). „Геополитички разлози разбијања Титове Југославије у контексту међународне хегемоније САД.” *Најпредак 2* (3): 63–74. doi: [10.5937/naredak2-34618](https://doi.org/10.5937/naredak2-34618).
13. Деспотовић, Љубиша, Вања, Глишин (2021). *Савремени међународни односи и геополитика*. Сремски Карловци: Каирос.
14. Деспотовић, Љубиша (2015). *Геополитика дејствујућије*. Сремски Карловци: Каирос.
15. Деспотовић, Љубиша (2018). „Кинеска дискретна геополитичка трансгресија ка Балкану и безбедносни идентитет Србије.” *Полиџика националне безбедности* 15 (2): 31-40. doi: <https://doi.org/10.22182/pnb.1522018.2>
16. Деспотовић, Љубиша (2019). *Геополитика Светосавља*. Сремски Карловци: Каирос.
17. Дробњак, Јово (2018). „Српски пловни пут до мора: Дунав-Морава-Вардар-Егејско море.” *Полиџичка ревија* 55 (1): 171–181. doi: <https://doi.org/10.22182/pr.5512018.8>.
18. Данас (2020). „Арифи: Желимо припајање уз три услова.” *Данас*, 25. фебруар 2020.
19. Ђорић, Марија (2014). Екстремна десница: међународни аспекти десничарског екстремизма. Београд: Удружење Наука и друштво Србије.
20. ЈугПрес (2021). „Албански политичари са југа Србије тражили уједињење са Косовом.” *ЈугПрес*, 17. децембар 2021.
21. Јовановић, Бранислав, Чедомир Милић, Милош Зеремски, Михајло Костић, Радован Ршумовић (1969). „Удолина Велике и Јужне Мораве.” *Зборник радова географској институцији Јован Цвијић*, књ. 22: 1-93. Доступно: http://www.gi.sanu.ac.rs/media/gi/pdf/en/journal/022/gijc_zr_22_002_jovanovic_i_drugi.pdf
22. Костић, Марина (2016). „Прешево, Бујановац и Медвеђа: статус/мањине, паралеле и ставови ЕУ и САД.” *Национални инџерес* 26 (2): 85–107. doi: <https://doi.org/10.22182/ni.2622016.4>.
23. Канцеларија за Косово и Метохију (2022). „Једнострана и противправна акција Косовске полиције на Брњаку с циљем дестабилизације на терену.” *Канцеларија за Косово и Метохију*, 26. фебруар 2022.

24. Галовић, Галовић (2021). „Гурке поново на Космету.” *Полиџика*, 9. октобар 2021.
25. Нешић, Милан (2021). „Весли Кларк: Милошевић сукоб на Косову учинио неизбежним.” *Глас Америке*, 9. јун 2021.
26. Нови стандард (2021). „Хаос на КиМ: РОСУ на северу, почело одузимање таблица, бачен сузавац на Србе.” *Нови стандард*, 20. септембар 2021.
27. Политика (2021). „Османи оптужила Србију да води агресивну кампању против Косова.” *Полиџика*, 30. октобар 2021.
28. Политика (2021a). „Британска амбасада подржала полицијску акцију Приштине.” *Полиџика*, 14. октобар 2021a.
29. Политика (2021b). „Стални напади на цркве и гробља на КиМ.” *Полиџика*, 26. децембар 2021b.
30. Политика (2022). „Косовска полиција блокирала алтернативне путеве.” *Полиџика*, 24. фебруар 2022.
31. Пророковић, Душан. 2018. *Геополитика Србије*. Београд: Службени гласник.
32. Републички завод за статистику [РЗС] (2003). *Полис сџановнишџва у 2002. јодини: Национална или еџничка џријадносџ*. Књига 1. Београд: Републички завод за статистику. <https://publikacije.stat.gov.rs/G2002/Pdf/G20024001.pdf>.
33. Републички завод за статистику [РЗС] (2022). *Профил Бујановац*. Београд: Републички завод за статистику. http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Bujanovac_EURSRB002002008005.pdf.
34. Републички завод за статистику [РЗС] (2022). *Профил Прешево*. Београд: Републички завод за статистику. http://devinfo.stat.gov.rs/SerbiaProfileLauncher/files/profiles/sr/1/DI_Profil_Presevo_EURSRB002002008007.pdf.
35. РТС (2011). „И југ Србије тема дијалога?” РТС, 3. мај 2011.
36. РТС (2019). „Тачи најавио да ће тражити припајање прешевске долине.” РТС, 28. април 2019.
37. РТС (2022). „Скоро 200.000 Албанаца за четири месеца пријавило се за одлазак са КиМ.” РТС, 29. март 2022.
38. Секуловић, Драгољуб (2006). „Геостратешки положај и значај геопростора Врањско-бујановачка котлина.” *Глобус 31*, Српско географско друштво
39. Серж Алими, Доминик Видал, Анри Малер, Матјас Рејмон (2020). *Како се фабрикује јавно мњење: медији и џправедни раџови*. Београд: Факултет за медије и комуникацију.

40. Стевановић, Обрад, Саша Мијалковић, Дане Субошић, Драган Млађан (2012). „Превенција етнички мотивисаног тероризма у Републици Србији – студија случаја ’Бујановац, Прешево и Медвеђа.’” *Теме* 36 (4): 1701–1717.
41. Стефановић, Владислав (2019). „Утицај тероризма на безбедност у региону Западног Балкана.” Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.
42. Степић, Миломир (2012). *Косово и Метихија њосџимодерни геополитички експерименти*. Београд: Институт за политичке студије.
43. Филимонова Игоревна, Ана (2011). „Албанизација Балкана.” У: *Геополитика њосџимодерној свету*. Београд: Геополитика.
44. Хофбауер, Ханес (2009). *Експерименти Косово: њовраћак колонијализма*. Београд: Албатрос плус.
45. Цвијић, Јован (1922). *Балканско њолуосџирво и јужнословенске земље*. Београд: Државна штампарија Краљевине СХС.
46. Шуваковић, Урош (2015). *Транзиција*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини.
47. Шушић, Славољуб (2004). *Геополитички кошмар Балкана*. Београд: Војноиздавачки завод.
48. Deutsche Welle (2021). „Levica kritikuje odnos Berlina prema zločinima UČK.” *Deutsche Welle*, 24. januar 2021.
49. United Nations (2019). *World Population Prospects 2019*. Department of Economic and Social Affairs, Population Division. New York: United Nations.
50. Епока е ре (2020). „Spastrimi i heshtur etnik organizuar nga shteti serb në Medvegjë, Preshevë e Bujanoc.” *Епока е ре*, 11. maj 2020.

Биографија

ЉУБИША ДЕСПОТОВИЋ је запослен на Институту за политичке студије у Београду, у звању научног саветника; редовни професор на Факултету за европске правно-политичке студије у Новом Саду. Оснивач је и одговорни уредник научног часописа *Култура јолиса*. Члан је председништва Удружења за политичке науке Србије и редовни члан Матице српске. Члан је издавачког савета међународног научног часописа *Студија секуријатаиис* (Румунија), издавачког савета научног часописа *Српска јолијичка мисао*, као и уредништва годишњака *Политика националне безбедности*. Главни је и одговорни уредник часописа *Вијешка култура*. Аутор је више од сто научних и стручних радова. Учествовао је на више домаћих и међународних научних скупова. До сада је, као аутор или коаутор, објавио више од двадесет књига и научних монографија, а као уредник-приређивач и десетак хрестоматија и зборника радова. Стручно се усавршавао на: Георг Екарт институту, Брауншвајг, СР Немачка; Институту за историјску правду и помирење, Хаг, Холандија; Глобал семинар, Салзбург, Аустрија; и Институту Трес културас, Севиља, Шпанија. Био је тим лидер међународног научног пројекта „Мапирање националних идентитета на простору бивше Југославије”, којим је руководио проф. др Елазар Баркан са Колумбија универзитета из Њујорка.

Биографија

ВАЊА ГЛИШИН рођен је 1. августа 1994. године. Основну и средњу школу завршио је у Српској Црњи. Основне студије политикологије завршио је на Факултету за европске правно-политичке студије у Новом Саду са просечном оценом 9,79. На истом факултету је завршио мастерске студије, смер Међународни односи са просечном оценом 9,88 одбравивши мастерски рад на тему „Балкан у савременим геополитичким односима”.

На Факултету за европске правно-политичке студије био је ангажован као сарадник у настави од марта 2017. до марта 2019. године, а потом и као асистент од марта 2019. до јануара 2020. године. Од јуна 2020. до јула 2021. године био је ангажован на Факултету политичких наука као стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. На Високој школи за комуникације у Београду учествује у извођењу наставе из предмета културна антропологија и геополитика и култура. Од јула 2021. године запослен је на Институту за политичке студије као истраживач-приправник, а од априла 2022. године као истраживач-сарадник.

У свом научно-истраживачком раду бави се анализом политичких и геополитичких прилика на Балкану, са посебним освртом на догађаје у савременој политичкој историји Србије. До сада је објавио две научне монографије *Балканска теолошко-политичка историја* и *Савремени међународни односи и теолошко-политичка историја* (коаутор) и више од 20 научних радова у домаћим и међународним часописима и зборницима. Учествовао је на више десетина домаћих и међународних научних скупова, конференција, пројеката, стручних обука и радионица. Служи се енглеским и руским језиком.

Љубиша Деспотовић
Вања Глишин

ОДБРАНА СРБИЈЕ

Прилози за геополитику националне безбедности

Издавачи

Архив Војводине
21000 Нови Сад
Жарка Васиљевића 2А
www.arhivvojvodine.org.rs

Институт за политичке студије
11000 Београд
Светозара Марковића 36
www.ips.ac.rs

За издаваче

Др Небојша Кузмановић, директор

Др Живојин Ђурић, директор

Лектура

Ивана Гојковић

Прелом

Александар Павловић

Штампа

Сајнос, Нови Сад

Тираж

300

ISBN 978-86-6178-011-0

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

327::911.3(497.11)
351.86(497.11)

ДЕСПОТОВИЋ, Љубиша, 1962-

Одбрана Србије : прилози за геополитику националне безбедности / Љубиша Деспотовић, Вања Глишин. - Нови Сад : Архив Војводине, 2023 (Нови Сад : Сајнос). - 437 стр. : илустр. ; 24 см. - (Библиотека Посебна издања / Архив Војводине, Нови Сад)

Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз свако поглавље.

ISBN 978-86-6178-011-0

1. Глишин, Вања, 1994-

а) Србија - Национална безбедност б) Србија - Геополитички аспект

COBISS.SR-ID 115902217